

ახალი
ქართული ენა

სალიცუმასტრო
ენის
მოძოლოგია

ნიუნი II

ზმნა

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ახალი ქართული ენა

წიგნი II. სალიტერატურო ენის მორფოლოგია
ზმნა

გიორგი გოგოლაშვილისა და ავთანდილ არაბულის
რედაქციით

თბილისი
2016

იღვის ავტორი და პროექტის ხელმძღვანელი
გიორგი გოგოლაშვილი

გარეკანის დიზაინი

ტექნიკური რედაქტორი **ლევან ვაშაკიძე**

კომპიუტერული უზრუნველყოფა **რუსუდან გრიგოლიასი**

თავი I. ზმნა. ზმნის პირი და რიცხვი

1.1. ზმნის რაობა (ზოგადი მიმოხილვა). ზმნა არის სრულმნიშვნელოვანი, ფორმაცვალებადი სიტყვა — მეტყველების ნაწილი. ფორმაცვალება ორი სახის არის — ბრუნება და უღლება. ზმნა უღლებადი სიტყვაა.

ფუნქციურად ზმნა გამოხატავს კონსტრუქციაში სუბიექტად წარმოდგენილი პირის მოქმედებას ან მდგომარეობას.

მოქმედება არის გამოხატული: *წერს, ხატავს, ემალება, შენდება...*

მდგომარეობა არის გამოხატული: *წუხს, დუღს, დგას, ზის...*

მოქმედება და მდგომარეობა აქ გრამატიკულ ცნებებად გაიგება.

ქართულ ენაში ზმნა (სახელისაგან განსხვავებით) მეტყველების რთული ნაწილია. სირთულეს, ერთი მხრივ, განაპირობებს ზმნურ კატეგორიათა სიმრავლე და, მეორე მხრივ, ის, რომ ერთი და იმავე მორფოლოგიური დანიშნულებით შეიძლება რამდენიმე აფიქსი მოგვევლინოს და, პირიქით, რამდენიმე მორფოლოგიური კატეგორია მასალობრივად ერთი და იმავე ფორმანტით გამოიხატოს. სწორედ ამ სირთულემ ათქმევინა თავის დროზე პლატონ იოსელიანს: „ქართულისა ენისა ზმნანი ყოველნივე არიან უკანონონი“.

ვთქვით, ზმნის სირთულის მთავარი მიზეზი ზმნურ კატეგორიათა სიმრავლეა. მნიშვნელობასთან მიმართების თვალსაზრისით ზმნის კატეგორიები შეიძლება დალაგდეს ორ ჯგუფად: უღლებისა და წარმოქმნის კატეგორიებად (ა. შანიძე). უღლები ს კ ა ტ ე გ ო რ ი ე ბ ა დ მოიაზრება ის კატეგორიები, რომლებიც ცვლიან ზმნის გრამატიკულ მნიშვნელობას; ასეთებია — პირი, რიცხვი, მწკრივი, დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა... (შდრ.: სახელისათვის — ბრუნება). წ ა რ მ ო - ქ მ ნ ი ს კ ა ტ ე გ ო რ ი ე ბ ა დ მიჩნეულია ის კატეგორიები, რომლებიც ცვლიან ზმნის ლექსიკურ მნიშვნელობას; ასეთებია: გეზი, ორიენტაცია, ასპექტი, გვარი, ქცევა, კონტაქტი (შდრ.: სახელისათვის — სიტყვაწარმოება).

შევნიშნავთ: შესაძლებელია, კატეგორია ერთი ჯგუფიდან მეორეში გადაირიცხოს: ძველ ქართულში ასპექტი უღლების კატეგორია იყო, ახალ ქართულში წარმოქმნის კატეგორიაა (ა. შანიძე).

ფორმალური გამოხატვის თვალსაზრისით ზმნის კატეგორიები იყოფა გრამატიკულ (მორფოლოგიურ) და სემანტიკურ კატეგორიებად. ამგვარ კლასიფიკაციას საფუძვლად უდევს გრამატიკული კატეგორიის, როგორც მორფოლოგიური კატეგორიის, ტრადიციული გაგება; ე. ი. კატეგორიისა, რომელიც გამოიხატება მორფოლოგიური საშუალებებით (აფიქსებით, მოდელებით...). ამგვარი გაგებით მორფოლოგიური (გრამატიკული) კატეგორიებია პირი, რიცხვი, მწკრივი, გვარი, ქცევა, კონტაქტი... სემანტიკური კატეგორიებია: დრო, კილო, აქტი...

შევნიშნავთ: მორფოლოგიური კატეგორია შეიძლება იქცეს სემანტიკურ კატეგორიად და პირიქით. მაგალითად, გზისობა ძველ ქართულში მორფოლოგიური კატეგორია იყო (ხოლომეობითს მორფოლოგიური ნიშანი ჰქონდა), ახალ ქართულში სემანტიკური კატეგორიაა. სრული და უსრული ასპექტი ძველ ქართულში ფორმობრივად არ გარჩეოდა, ახალ ქართულში ზმნისწინი განასხვავებს...

ქართული ზმნის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება მრავალპირიანობაა: ერთსა და იმავე ფორმაში ერთდროულად შეიძლება აისახოს სუბიექტური პირიც და ობიექტურიც. პირიანობისა და ვალენტობის გარჩევამ ეს საკითხი დააზუსტა.

ზმნა ფორმას იცვლის (იუღვლის) როგორც სუბიექტური პირების მიხედვით, ისე ობიექტური პირების მიხედვით. შესაბამისად, გვაქვს სუბიექტური წყობა და ობიექტური წყობა; სუბიექტური უღლება და ობიექტური უღლება.

ზმნის ფორმაცვალება ხდება საუღლებელ ერთეულთა — მწკრივთა — მიხედვით; მწკრივის ფარგლებში — პირისა და რიცხვის მიხედვით. შესაბამისად, ვსაუბრობთ უღლებაზე ფართო მნიშვნელობით და ვიწრო მნიშვნელობით. ზმნას მოეპოვება როგორც ორგანული, ისე აღწერითი წარმოება.

საუღლებელი ფუძის მიხედვით ზმნურ ფორმათა დაჯგუფება ხდება მწკრივებად და სერიებად. ეს ერთ-ერთი ურთულესი უბანია ქართული ზმნის მორფოლოგიაში: საუღლებელ ერთეულთა რაობისა და რაოდენობის საკითხი დღემდე პრობლემურ საკითხად რჩება.

1.2. ზმნის პირის კატეგორია

1.2.1. ზმნის პირი (ზოგადი). პირი და რიცხვი ზმნის უმთავრესი კატეგორიებია. ისინი მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული.

პირის კატეგორია „ერთ-ერთი უნივერსალური სემანტიკური კატეგორიაა, რომელიც სხვადასხვა სახით გამოხატულებას პოვებს ენობრივ სისტემაში. იგი გამომდინარეობს ენობრივი კომუნიკაციის აქტიდან და აღნიშნავს ამ აქტის მონაწილეთა დამოკიდებულებას ენობრივი კომუნიკაციისადმი“ (თ. გამყრელიძე).

ზმნის პირი განიმარტება როგორც „ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს ან იმას, ვინც მოუბარია, ან იმას, ვისაც მოუბარი მიმართავს უბნობის ღროს, ან კიდევ იმას, ვინც ან რაც არც მოუბარია და არც მისი მიმართვის საგანი, არამედ სხვა“ (ა. შანიძე).

პირის კატეგორია უშუალო კავშირშია სუბიექტისა და ობიექტის კატეგორიასთან. არ არსებობს ზოგადად სუბიექტი ან ზოგადად ობიექტი: პირის კატეგორიის თვალსაზრისით სუბიექტი ყოველთვის არის განსაზღვრული: სუბიექტური პირველი პირი (S_1), სუბიექტური მეორე პირი (S_2) ან სუბიექტური მესამე პირი (S_3); ასევე პირის მიხედვით არის განსაზღვრული ობიექტიც: ობიექტური პირველი პირი (O_1), ობიექტური მეორე პირი (O_2) და ობიექტური მესამე პირი (O_3).

იმისდა მიხედვით, ზემოდასახელებულ პირთაგან რომელია ნაგულისხმევი ზმნის ფორმაში, ვარკვევთ რ ო მ ე ლ ო ბ ა ს პირისას — მოუბარი ანუ I პირი, თანამოსაუბრე ანუ II პირი და ის, ვინც ან რაც არ არის არც მოუბარი და არც თანამოსაუბრე, არამედ სხვაა — III პირი.

იმისდა მიხედვით, თუ როგორია ესა თუ ის პირი მოქმედებასთან მიმართებით, ვსაუბრობთ პირის რ ო გ ო რ ო ბ ა ზ ე — მოქმედია თუ უმოქმედო (ან: სამოქმედო); ანუ სუბიექტურია თუ ობიექტური.

იმისდა მიხედვით, თუ რამდენი პირია წარმოდგენილი ზმნის ერთ ფორმაში, ვარკვევთ რ ა ო დ ე ნ ო ბ ა ს პირთა — ზმნა შეიძლება იყოს ერთპირიანი ან მრავალპირიანი.

1.2.2. რომელობა პირისა. ენობრივი კომუნიკაციის აქტი გულისხმობს, ერთი მხრივ, მოუბარს, „მეტყველს“, როგორც სამეტყველო აქტის ავტორს; მეორე მხრივ, „მსმენელს“, თანამოსაუბრეს, სამეტყველო აქტის აღრესატს და, მესამე მხრივ, მას — „ვინც ან რაც არც მოუბარია და არც „მისი მიმართვის საგანი“, ანუ არც „მეტყველი“ და არც „მსმენელი“, არამედ — სხვა.

შესაბამისად, რომელობის მიხედვით გამოიყოფა სამი პირი:

I პირი, რომელიც „თავის თავს მე-ს ეძახის“, თუ ის ერთია; და თუ კრებულშია, „ჩვენ სიტყვით აღინიშნება“ (ა. შანიძე). სხვაგვარად

რომ ვთქვათ, I პირის ფორმა გვაძლევს წარმოდგენას „**მე** ან **ჩვენ** სიტყვით აღნიშნული ადამიანის ან ადამიანთა მოქმედების შესახებ“ (ა. შანიძე).

II პირი მსმენელს გულისხმობს, რომელიც **შენ** (თუ ერთია) ან **თქვენ** (თუ ერთზე მეტია) სიტყვით აღინიშნება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, II პირის ფორმა გვაძლევს წარმოდგენას „**შენ** ან **თქვენ** სიტყვით აღნიშნული ადამიანის (ან აღნიშნულ ადამიანთა) მოქმედების შესახებ“ (ა. შანიძე).

III პირი, „ვინც ან რაც მოუბრის თვალსაზრისით არ არის არც **მე** ან **ჩვენ**, არც **შენ** ან **თქვენ**, იქნება **იგი** ან **იგინი** (ან **ის** ან **ისინი**)“. ყოველი ფორმა ზმნისა, რომელიც ნაცვალსახელებთან შეწყობისას იგულისხმებს ერთ-ერთ ამ ნაცვალსახელთაგანს: **იგი**, **მან**, **მას**, **იგინი (ისინი)**, **მათ** მესამე პირისა იქნება“ (ა. შანიძე).

შესაბამისად, თითოეულ პირში განირჩევა მხოლოდობითი და მრავლობითი რიცხვი:

მხოლოდობითა: მე, შენ, ის (იგი), მან, მას

მრავლობითა: ჩვენ, თქვენ, ისინი (იგინი), მათ.

მრავლობითის შემთხვევაში განსხვავებულია I და II-III პირების ვითარება. II პირის მრავლობითი **თქვენ** გულისხმობს „მსმენელთა“ სიმრავლეს („მრავალი შენ“ ან ერთი ან რამდენიმე „შენ“ და „ის“ / „ისინი“); III პირის მრავლობითი **იგინი (ისინი)** გულისხმობს სიმრავლეს **ის (იგი)** ფორმით გამოხატულ პირთა („მრავალი ის“). I პირის მრავლობითი **ჩვენ** არ გულისხმობს **მე** ფორმით გამოხატულ პირთა სიმრავლეს („ჩვენ“ არ უდრის „ბევრ მეს“); ჩვენ გულისხმობს ერთ მოუბარს („**მე**“-ს) და მასთან ერთად ან მეორე, ან მესამე, ანდა II-III პირებს:

ჩვენ — მე + შენ (ან თქვენ) (1)

მე + ის (ან ისინი) (2)

მე + შენ (ან თქვენ), ის (ან ისინი) (3).

ჩვენ ფორმის შემთხვევაში II პირის ჩართვა-არჩართვა განასხვავებს ინკლუზიურ და ექსკლუზიურ ფორმებს: თუ **ჩვენ** გულისხმობს II პირსაც, ფორმა ინკლუზიურია (I და მე-3 შემთხვევა); თუ ჩვენ არ გულისხმობს II პირს, ფორმა ექსკლუზიურია (მე-2 შემთხვევა).

ინკლუზიური და ექსკლუზიური **ჩვენ** თანამედროვე ქართულში მორფოლოგიურად არ გაირჩევა. ინკლუზივ-ექსკლუზივი მორფოლოგიური კატეგორია სვანურისათვის. ფიქრობენ, რომ ძველ ქართულშიც ეს კატეგორია მორფოლოგიური იყო:

მო-გუ-ც-ა მანა ჩუენ (მე და შენ/თქვენ) — ინკლუზივი;

მო-მ-ეც შენ ჩუენ (მე და მას/მათ) — ექსკლუზივი.

თუმცა, თუ ეს თვალსაზრისი სარწმუნოა, ინკლუზივ-ექსკლუზივი ძველი ქართულისათვის მაინც ნაშთი ჩანს ოდინდელი ვითარებისა.

1.2.3. როგორცაა პირისა. ზმნის პირი შეიძლება იყოს მოქმედი — სუბიექტი (S) და სამოქმედო — ობიექტი (O), რომლისკენაც მიმართულია სუბიექტის მოქმედება, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ზმნის ფორმაში ის წარმოდგენილია, მაგრამ მოქმედად არ არის გამოყვანილი.

სუბიექტი ქართულში ყველა ტიპის ზმნაში არის წარმოდგენილი.

ობიექტი ქართულში გრამატიკული კატეგორიაა (განსხვავებით ევროპული ენებისა, სადაც ობიექტი ოდენ სემანტიკური კატეგორიაა). ეს იმას ნიშნავს, რომ მისი პირი ზმნურ ფორმაში შეიძლება აღინიშნოს. გაირჩევა ორგვარი ობიექტი: პირდაპირი და ირიბი. სემანტიკურად პირდაპირია ის ობიექტი, რომელზეც უშუალოდ, პირდაპირ გადადის სუბიექტის მოქმედება (აშენებს ის **მას**, ხატავს ის **მას...**); ირიბია ის ობიექტი, რომელზეც უშუალოდ არ გადადის მოქმედება; იგი შეიძლება სხვადასხვა ფუნქციას ასრულებდეს; მას ახასიათებენ როგორც **ადრესატს** (და წერილს სწერს **ქმას**), **დესიგნატს** (და დავალებას უწერს **ქმას**), **ეგზეკუტორს** (და წერილს აწერინებს **ქმას**), **ლოკატიურს** (და ქუდს ახურავს **ქმას**) და სხვ. თუმცა გრამატიკულად ყველა ეს შემთხვევა ერთია — **ქმა** ყველა შემთხვევაში ირიბი ობიექტის ფარდი სახელია.

გრამატიკულად პირდაპირი ობიექტი ბრუნვაცვალებადი ობიექტია — მწკრივთა მიხედვით იგი ან სახელობით ბრუნვაშია, ან მიცემით ბრუნვაში.

ირიბი ობიექტი ბრუნვაუცვლელი ობიექტია — იგი ყოველთვის მიცემით ბრუნვაშია.

1.2.4. პირთა რაოდენობის საკითხი ზმნის ერთ ფორმაში. პირიანობა და ვალენტობა. ცნობილი ფაქტია, ქართული ზმნის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება მრავალპირიანობაა. თუ ევროპული ენების ზმნაში მორფოლოგიურად შეიძლება მხოლოდ ერთი პირი აისახოს (სუბიექტი), ქართულ ზმნაში სუბიექტურის გარდა შეიძლება აისახოს ობიექტური პირიც.

ტრადიციულად გრამატიკებში საუბარი იყო ერთპირიან, ორპირიან, სამპირიან (და ცალკეულ შემთხვევებში — ოთხპირიან) ზმნებზე.

პირიანობისა და ვალენტობის განსხვავებამ ეს საკითხი დააზუსტა.

ვთქვით, ქართული ზმნა მრავალპირიანია. ეს ნიშნავს: ერთდროულად ზმნაში შეიძლება აისახოს მორფოლოგიურად ერთზე მეტი პირი. პირიანობას განსაზღვრავენ იმის მიხედვით, თუ რამდენ პირის ნაცვალსახელს შეიწყობს, ანუ რამდენი პირის შესახებ გვაძლევს წარმოდგენას ზმნური ფორმა:

ღგას **ის**,

ხატავს **ის მას**,

უკეთებს **ის მას მას**

(მიჰმიე **შენ მე ის მას**)...

თუმცა ფაქტია ის, რომ ამგვარად შეწყობილ პირთა გამომხატვა არ არის ერთგვარი; ზმნასთან დაკავშირებულ ყველა პირს ზმნაში არ მოეპოვება თავისი ნიშანი; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერთდროულად ყველა არ აისახება ზმნაში მორფოლოგიურად.

ფაქტია: არ არის შესაბამისობა ზმნასთან სინტაქსურად დაკავშირებულ პირთა რაოდენობასა და ზმნაში მორფოლოგიურად გამომხატულ პირთა რაოდენობას შორის. სწორედ ამ შეუსაბამობის გამო მოხდა გამიჯვნა ვალენტობისა და პირიანობისა. ლ. ტენიერის მოძღვრებაზე დაყრდნობით ვალენტობა ასე განიმარტება: „ზმნური ფორმის უნარს შეიწყოს წინადადების ბირთვში სუბიექტ-ობიექტურ მიმართებათა გამომხატველი სახელების (*resp.* ნაცვალსახელთა) ანუ „აქტანტების“ განსაზღვრული რაოდენობა, შეიძლება ზმნის „ვალენტობა“ ეწოდოს“ (თ. გამყრელიძე).

ზმნური ფორმა არა მხოლოდ შეიწყობს წინადადების ბირთვში სუბიექტ-ობიექტური მიმართების გამომხატველ სახელებს (რაც ვალენტობით განისაზღვრება), არამედ ზმნურ სტრუქტურაში ხდება ამ სახელთა შესაბამისი მორფოლოგიური ექსპონენტების წარმოდგენა; სწორედ ეს ექსპონენტები არის პირის კატეგორიის გამომხატველი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ამ თეორიის მიხედვით ზმნასთან დაკავშირებულ სახელთაგან პირებად მოიაზრებენ მხოლოდ იმას, რომლებიც ზმნაში მორფოლოგიურად აისახება.

გრამატიკის დონეზე შეიძლება ვალენტობისა და პირიანობის შესახებ ერთად მსჯელობა, მორფოლოგიის დონეზე კი — არა, რადგანაც **ვალენტობა სინტაქსური კატეგორიაა** — ზმნური ფორმის უნარი შეიწყოს წინადადების ბირთვში სუბიექტ-ობიექტურ მიმართებათა გამომხატველი სახელების (*resp.* ნაცვალსახელები) გარკვეული რაოდენობა.

პირიანობა მორფოლოგიური კატეგორიაა — ზმნურ ფორმაში მასთან დაკავშირებულ სახელთა (*resp.* ნაცვალსახელთა) პირის გამომხატველი მორფოლოგიური ნიშნების წარმოდგენა.

ვალენტობის თვალსაზრისით ზმნა შეიძლება იყოს:

ნულვალენტიანი (თოვს, წვიმს...);

ერთვალენტიანი (— დგას, — თბება...);

ორვალენტიანი (— — აშენებს, — — ემალება...);

სამვალენტიანი (— — — უხატავს, — — — ეკითხება...);

ოთხვალენტიანი (— — — — მიჭმიე...).

ანუ ვალენტობის მიხედვით ქართული ზმნა მოთავსდება დიაპაზონში **O** — 4 (თ. გამყრელიძე).

შენიშვნა: არსებობს ვალენტობის სხვაგვარი გაგებაც: ყველა სახელი, რომელიც წინადადებაში ზმნა-შემასმენელთან არის დაკავშირებული (შესიტყვებას ქმნის) — იგულისხმება ირიბი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი სახელი (თანდებულიანი თუ უთანდებულო) — ვალენტობის განმსაზღვრელი შეიძლება იყოს (ლ. ენუქიძე). ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო შორდება პირიანობას... ამგვარი გაგებით ვალენტობის დიაპაზონი იზრდება. თუმცა, როგორც ვთქვით, ჩვენთვის ვალენტობა სინტაქსური კატეგორიაა; მორფოლოგიაში ვსაუბრობთ ზმნის პირიანობის შესახებ.

პირიანობასთან დაკავშირებით კი სხვა ვითარებაა.

პირის ნიშნებს ზმნურ ფორმაში აჩენს როგორც სუბიექტი (სხვაგვარი ტერმინით — აგენსი), ისე ობიექტი (სხვაგვარი ტერმინით — პაციენსი). ზმნაში შეიძლება აისახოს როგორც პირდაპირი, ასევე ირიბი ობიექტი. ქართული ზმნის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურება არის სწორედ ის, რომ ზმნაში ერთდროულად შეიძლება აისახოს როგორც სუბიექტის პირი, ისე ობიექტის პირი: **მ-ხატავ-ს** ის მე — ფორმაში **-ს** სუბიექტზე მიაანიშნებს, **მ-** ობიექტზე... შესაბამისად, ქართული ზმნა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც სუბიექტურ-ობიექტური წყობის ზმნა, განსხვავებით იმ ენათა ზმნისაგან, სადაც ზმნაში მხოლოდ სუბიექტის პირი აისახება და, შესაბამისად, ზმნაც მხოლოდ სუბიექტური წყობისა.

არსებობს აზრი, რომ ქართული ზმნა შეიძლება იყოს ერთპირიანი და ორპირიანი, რადგანაც ერთდროულად ზმნაში შეიძლება აისახოს მაქსიმუმ ორი პირი: სუბიექტური და ერთ-ერთი ობიექტი. მაგრამ გასათვალისწინებელია ერთი არსებითი ხასიათის მომენტი: ერთი და იმავე პარადიგმის სხვადასხვა ფორმაში მორფოლოგიურად შეიძლება აისახოს, ვთქვათ, სამვალენტოიანი ზმნის სამივე პირი:

S ორ. ობ.

მი-გ-ეც მე მას ის (I)

მი-ს-ც-ა მან მას ის (II)

მი-მ-ც-ა მან მას მე (III)

მო-გ-ეც მე უენ ის (IV)

მი-მ-ეც უენ მას მე (V)

მო-მ-ეც უენ მე ის (VI)

ანუ ერთი და იმავე სამვალენტოიანი ზმნის პარადიგმის სხვადასხვა ფორმაში შეიძლება მორფოლოგიურად აისახოს ერთი ან ორი პირი, მაგრამ ერთი პირის ასახვის შემთხვევაში ის შეიძლება იყოს სუბიექტი (მაგ., I შემთხვევა), პირდაპირი ობიექტი (V შემთხვევა), ირიბი ობიექტი (VI შემთხვევა), ანუ ვალენტობით დაკავშირებული სამივე პირი; ორი პირის ასახვის შემთხვევაში ის შეიძლება იყოს სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტი (III შემთხვევა), სუბიექტი და ირიბი ობიექტი (II შემთხვევა). ასე რომ, სამვალენტოიანი ზმნის შემთხვევაში სამივე პირი შეიძლება აისახოს ზმნაში. რომელ შემთხვევაში რომელი ან რამდენი პირი აისახება, დამოკიდებულია პირთა კომბინაციებზე. ასეთი ზმნა, ცხადია, სამპირიანად უნდა ჩაითვალოს. საკითხი ასევე შეიძლება დაისვას ოთხვალენტოიან ზმნათა შესახებაც.

ზმნა იმდენპირიანად უნდა მივიჩნიოთ, რამდენი პირის შესახებაც გვაძლევს წარმოდგენას ზმნური ფორმა კონტექსტის გარეშე: *დამ ძმას წერილი გაუფ ზავნა* — სამვალენტოიანი ზმნა; *გაუფ ზავნა მან მას ის* —

სამპირიანი ზმნაა. ტრადიციული გაგება პირიანობისა, ეს არის არსებითი ხასიათის თავისებურება ქართული ზმნისა (ევროპული ზმნა კონტექსტის გარეშე მხოლოდ სუბიექტზე გვიქმნის წარმოდგენას; ობიექტების შესახებ ინფორმაციას ზმნური ფორმა ვერ გვაძლევს, ამას კონტექსტი აზუსტებს. ამიტომაც არის არსებითი ხასიათის სხვაობა პირიანობასა და ვალენტობას შორის ევროპულ ენებში).

1.2.5. პირთა მორფოლოგიური გამოხატვა

1.2.5.1. ვთქვით: არ არსებობს ზოგადად სუბიექტური ან ზოგადად ობიექტური პირი, არსებობს კონკრეტული სუბიექტური ან კონკრეტული ობიექტური პირი, რომელთაც მორფოლოგიური გამოხატვის თავისი წესი აქვთ.

არსებითი თავისებურება პირთა გამოხატვაში ის არის, რომ I-II პირთა გამოხატვის პრინციპი ერთგვაროვანია და არსებითად განსხვავდება III პირის გამოხატვის პრინციპისაგან:

ა) I-II პირთა ნიშნები პრეფიქსებია (**ვ**-არ, **ხ**-არ...)

III პირის ნიშნები — სუფიქსები (წერ-**ს**, გააკეთ-**ა**...).

ბ) I-II პირთა გამოხატვა აგლუტინაციის პრინციპს ემყარება — პირს თავისი ნიშანი აქვს და რიცხვს — თავისი (**ვ**-არ-**თ**, **ხ**-არ-**თ**...).

მესამე პირის შემთხვევაში ფლექსიური პრინციპი მოქმედებს: ერთი და იგივე აფიქსი პირზეც მიანიშნებს და რიცხვზეც (წერ-**ს**, წერ-**ენ**...).

გ) I-II სუბიექტურ პირს თითო აფიქსი გამოხატავს (შესაძლო ფონეტიკური ვარიანტებით); III სუბიექტურ პირში მაწარმოებელთა სიმრავლე გვაქვს (**-ს**, **-ა**, **-ო**; **-ნ**, **-ენ**, **-ან**, **-ეს**...), თუმცა ზოგ შემთხვევაში შესაძლებელია საუბარი მათ ისტორიულ ფონეტიკურ ვარიანტულობაზე.

ობიექტურ პირთა გამოხატვის ზოგადი პრინციპი ერთგვაროვანია: ობიექტური პირის ნიშანი სამივე პირში პრეფიქსია; ძირითადად მოქმედებს პირთა გამოხატვის აგლუტინაციური პრინციპი, გარდა I ობიექტური პირისა: ამ შემთხვევაში მხოლოდით რიცხვში სხვა აფიქსი (**მ**-) გვაქვს, მრავლობით რიცხვში — სხვა (**გვ**-); სხვა შემთხვევაში ობიექტური პირის რიცხვი **-თ** სუფიქსით გამოიხატება (გამოხატვის სპეციფიკაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ).

1.2.5.2. I სუბიექტური პირი. პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი არის **-ვ** პრეფიქსი. იგი ზმნაში ყოველთვის არის წარმოდგენილი, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა გვაქვს პირთა კომბინაცია — I სუბიექტური პირი / ობიექტური პირი. ამ შემთხვევაში ზმნაში ობიექტის ნიშანია წარმოდგენილი:

მე შენ **გ**-ხატავ, მე თქვენ **გ**-ხატავ-**თ**...

სხვა შემთხვევაში შესაძლოა **ვ-** პრეფიქსი ფონეტიკურ ნიადაგზე იყოს გაუჩინარებული (**ო**, **უ** ხმოვნებისა და **ვ** თანხმოვნის წინ); თუმცა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მიხედვით ამ შემთხვევაში **ვ-** პრეფიქსი მაინც იწერება: *ვ-ომობ, ვ-უკეთებ, ვ-ვარჯიშობ*. გამონაკლისია **ვალ/ვედ** ზმნა: მო-ვალ (შდრ.: მო-**ხ**-ვალ), მო-ვედი (შდრ.: მო-**ხ**-ვედი).

I სუბიექტური პირის მრავლობითობას ზმნაში **-თ** სუფიქსი გამოხატავს. იგი ყოველთვისაა წარმოდგენილი: ვ-არ-**თ**, ვ-წერ-**თ**... მაშინაც კი, როცა **S₁** პირის ნიშანი არ არის მოსალოდნელი: *ჩვენ შენ ვ-ლოცავ-**თ**...*

1.2.5.3. II სუბიექტური პირი. თანამედროვე ქართულში მეორე სუბიექტური პირის გამოხატვა თავისებურია: ორიოდ ზმნაში პირის ნიშანი არის **ხ-** პრეფიქსი: **ხ**-არ, მო-**ხ**-ვალ / მო-**ხ**-ვედი. ეს არის ნაშთი ხანმეტობის დროინდელი (V-VII სს) ნორმისა. რამ გამოიწვია ამ ორ ზმნაში პრეფიქსის შემონახვა, აუხსნელია. ეს ფაქტი დასტურდება სალიტერატურო ენის ისტორიის ყველა ეტაპზე და თანამედროვე ქართული ენის ყველა დიალექტში.

სხვა შემთხვევაში II სუბიექტური პირის ნიშანი არის **ჰ-** ან მისი ფონეტიკური ვარიანტები. თანამედროვე ქართულში ამ ვარიანტთა სიმრავლე გვაქვს: სალიტერატურო ქართულში ვარიანტებია **ჰ-**, **ს-** და **Ø**. დიალექტებში უფრო მეტია (ამიტომ მათ განაწილებასა და გამოვლენის პირობებზე ქვემოთ ვისაუბრებთ, რამდენადაც ობიექტური მესამე პირის გამოხატვა ანალოგიურია სუბიექტური მეორე პირის გამოხატვისა); შევნიშნავთ, რომ თანამედროვე ქართული ენის ნორმათა მიხედვით სუბიექტური მეორე პირის ნიშნის ხმარება აუცილებელი არ არის.

აქ მივანიშნებთ მხოლოდ იმას, რომ **S₂** პირის ნიშანი აკრძალულია იმ შემთხვევაში, როცა გვაქვს კომბინაცია I ობიექტურ პირთან — ამ შემთხვევაშიც ობიექტური პირის ნიშანი არის წარმოდგენილი:

შენ მე მ-კლავ

შენ მე მას მ-ჩუქნი...

1.2.5.4. ობიექტურ პირთა გამოხატვა. პირველი ობიექტური პირის გამოხატვა სხვა პირთაგან განსხვავებით ფლექსიურ პრინციპზეა დაფუძნებული: მხოლოდით რიცხვში **მ-** პრეფიქსი გვაქვს, მრავლობითში — **გვ-**:

მე ის **მ-**ხატავს, **მ-**ემალემა,

ჩვენ ის **გვ-**ხატავს, **გვ-**ემალემა...

მეორე ობიექტური პირის გამოხატვა აგლუტინაციურ პრინციპს ეფუძნება: პირის ნიშანი არის **გ-**, მრავლობითობას **-თ** სუფიქსი გამოხატავს:

შენ ის **გ-**ხატავს, **გ-**ემალემა

თქვენ ის **გ-**ხატავს-**თ**, **გ-**ემალემა-**თ**

შევნიშნავთ: თუ გვაქვს ასეთი კომბინაცია — **O₂** მრავლობით რიცხვში და სუბიექტი მესამე მხოლოდით რიცხვში, როცა **S₃**-ის ნიშანი არის **-ს**, სუბიექტის ნიშანი იკარგება:

თქვენ ის **გ-**ხატავს-**თ** (← **გ-**ხატავს-**ს-თ**), შდრ.: **გ-**ემალემა-**ა-თ**...

თუ **S₃** მრავლობითშია, მაშინ **O₂**-ის მრავლობითობა არ აღინიშნება:

თქვენ ისინი **გ-**ხატავს-**ენ**, **გ-**ემალემა-**ან**...

მოყვანილი მაგალითებიდანაც ჩანს, რომ I და II ობიექტური პირების შემთხვევაში პირდაპირ და ირიბ ობიექტს მორფოლოგიური თვალსაზრისით გარჩევა არა აქვთ — ისინი ერთგვარად გამოიხატებიან.

1.2.6. ჰ- და ს- პრეფიქსები ქართულ ზმნაში. ვთქვით: სუბიექტური მეორე პირის ნიშანი არის **ჰ-** და მისი ფონეტიკური ვარიანტი **ს-** ან **Ø** (**ს-**, როგორც გამონაკლისს, ამ მსჯელობაში არ შემოვიტანთ). იგივე პრეფიქსები არის მაწარმოებელი ობიექტურ მესამე პირში; განაწილების წესიც ერთგვარია. ამიტომ შესაძლებლად მიგვაჩნია ერთად ვიმსჯელოთ სუბიექტურ მეორე და ობიექტურ მესამე (**S₂O₃**) პირის ნიშანთა შესახებ.

ამ პრეფიქსთა დღევანდელი ვითარების ანალიზისათვის აუცილებლად მიგვაჩნია მცირე ისტორიული ექსკურსი. **S₂O₃**-ის ნიშანთა სისტემამ ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში რთული გზა განვლო:

V-VII საუკუნეებში S_2O_3 გამოიხატებოდა ერთი პრეფიქსით — **ხ-** (სწორედ ამ ვითარების ნაშთია **ხ-არ**, **ხ-ვალ** / **ხ-ვედ**). ამ ეტაპს აღვნიშნავთ ტერმინით **ხანმეტობა**. ეს პრეფიქსი გვქონდა როგორც ხმოვნით დაწყებულ, ისე თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან (შე-**ხ**-ეწიე, შე-**ხ**-უაბთ...). ძველ ქართულში **ხ** პრეფიქსი გვქონდა ასევე ინიან ვნებითებში (**ხ-იყო**, **ხ-იქმნა...**) და ზედსართავი სახელის უფროობითი ხარისხის ფორმებთან (**ხ-უდიდეს**, **ხ-უმჯობეს...**).

მომდევნო ეტაპზე (VII-IX საუკუნეები) **ხ** პრეფიქსს ენაცვლება **ჰ-** (ამ ეტაპს აღვნიშნავთ ტერმინით **ჰაემეტობა**). ხანის **ჰაე**თი ჩანაცვლება ხდება ოთხივე ფუნქციის (S_2 , O_3 , ინიანი ვნებითები და უფროობითი ხარისხის ფორმები) შემთხვევაში.

მომდევნო ეტაპზე **ჰ-** პრეფიქსს გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოცვაში მისი ფონეტიკური ვარიანტები ჩაენაცვლება — **ს-** და **Ø**. ამ ეტაპს **სანნარევი** პერიოდი ჰქვია. **ჰ-**, **ს-** და **Ø** პრეფიქსების განაწილებას თავისი წესი აქვს. ერთია: რადგანაც ხმოვანთა წინ ფონეტიკურ ნიადაგზე პრეფიქსი იკარგება, ინიანი ვნებითები და უფროობითი ხარისხის ფორმები პრეფიქსს აღარ დაირთავენ; ფაქტია: თუ S_2O_3 -ის შემთხვევაში ხმოვანთა წინა პოზიციაში ვსაუბრობთ ნულოვან ალომორფებზე, რადგანაც ამ ფორმებში მხოლოდ ნულოვანი ვარიანტი გვაქვს, პრეფიქსზე აღარ ვმსჯელობთ.

ძველ ქართულში S_2O_3 პრეფიქსების განაწილებას საკმაოდ მკაცრი წესები ჰქონდა, მომდევნო პერიოდში ვითარება შეიცვალა; საკმაოდ ჭრელი სურათი გვაქვს ახალი ქართული მწერლობის ძეგლებში (XIX საუკუნესა და XX ს-ის დასაწყისში). ამ ვითარებას ა. შანიძე ასე ახასიათებს: „ერთადერთი საზომი **ჰაესა** და **სანის** ხმარების საკითხის გადასაჭრელად არის თვითეული მწერლის სურვილი და მოწონება: ვისაც როგორ მოსწონს, იმგვარად ხმარობს საუბარშიცა და წერაშიც“. სიტუაცია ქაოსურ შთაბეჭდილებას ქმნის, ამიტომაც საჭირო გახდა ასეთი ნორმის მიღება: „ა) არ იქნეს ხმარებული **ჰ-** და **ს-** პრეფიქსები II სუბიექტური პირის აღსანიშნავად. ბ) იხმარებოდეს **ჰ-** და **ს-** პრეფიქსები III ირიბობიექტური პირის აღსანიშნავად“. წესი ზუსტდება: „**ჰ-** და ტოვებულ იქნეს **გ, კ, ქ, ბ, პ, ფ, ყ** თანხმოვანთა წინ. **ს-** III ირიბობიექტური პირის აღსანიშნავად უნდა იხმარებოდეს **დ, ტ, თ, ძ, წ, ც, ჯ, ჰ, ჩ** თანხმოვანთა წინ“. თუმცა იქვე ნორმებში დაშვებულია გამონაკლისი ისეთი ფორმების მიმართ, როგორებიცააა **გა-ს-ტანს**, **გა-ს-წევს**,

ა-**ს-წევს**, გამო-**ს-ცემს**, ვა-**ს-ცემს**... დაშვებული გამონაკლისების ახსნა ჭირს...

მიუხედავად საკმაოდ მკაცრად განსაზღვრული განაწილების წესისა, **ჰ-** და **ს-** პრეფიქსების ხმარებაში ხშირია ნორმის დარღვევა:

ა) პრეფიქსები გვხვდება ორპირიან გარდამავალ ზმნებში: მო-**ჰ-კლა**, შე-**ს-ძლო**...

ბ) პრეფიქსები არა გვაქვს III ირიბობიექტიან ფორმებში: გამო-**კი-თხა**, მი-**წერა**...

გ) პრეფიქსებს დაირთავს ერთპირიანი ფორმები: **ს-ჩანს**, **ჰ-ყვავის**...

დ) დასტურდება ორმაგი პრეფიქსებიც: **ჰს-ჩანს**, მი-**ჰს-წერ**...

რაც მთავარია, ამგვარი ვითარება გვაქვს იმ კლასიკოს მწერლებთან, რომელთაც თავიანთი ენობრივი პოზიცია აქვთ და ამ პრეფიქსთა ხმარებას პრინციპულად მოითხოვენ ორპირიან გარდამავალ ზმნებსა და ერთპირიან ფორმებში (ვაჟა-ფშაველა, კ. გამსახურდია, მ. ჯავახიშვილი).

აღვნიშნავთ იმასაც, რომ პრეფიქსიან და უპრეფიქსო პარალელურ ფორმებს შორის სემანტიკური თვალსაზრისით სხვაობა არაა:

გამო-**ჰ-კითხა** // გამო-**კითხა**, მი-**ს-წერა** // მი-**წერა**;

მო-**ჰ-კლა** // მო-**კლა**, შე-**ს-ძლო** // შე-**ძლო**;

ჰ-ყვავის // **ყვავის**, **ს-ჩანს** // **ჩანს**...

ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ **ჰ-** და **ს-** პრეფიქსებს ფუნქციური დატვირთვა ეცვლება: კონკრეტულ პირობებში მინიშნება აღარაა მათი ფუნქცია. მწერლის კომენტარი — „რა ქართულია **ჩანს**, **ყვავის**, უნდა იყოს **ს-ჩანს**, **ჰ-ყვავის**“ მიანიშნებს იმაზე, რომ პრეფიქსიან ფორმებს სხვა ფუნქციური დატვირთვა ეძლევა (არამორფოლოგიური).

თანამედროვე ქართულში ერთი საინტერესო ტენდენციაც იკვეთება: თუ ძველ ქართულში II სუბიექტური პირის შემთხვევაში **ჰ-/ს-** პრეფიქსთა ქონა-არქონა განსხვავებდა თხრობითი და ბრძანებითი კილოს ფორმებს (თხრ.: მო-**ჰ-კალ**, და-**ს-წერე**; ბრძ.: მო-**კალ!** და-**წერე!**...), თანამედროვე ქართულში შეინიშნება პირიქითი მოვლენა (თხრობითი: მო-**კალი**, და-**წერე**; ბრძანებითი: მო-**ჰ-კალ!** და-**ს-წერე**). კლასიკოს მწერლებთან ამგვარი ფაქტები დასტურდება.

საუბრობენ „კეთილხმოვნების“ პრინციპზე თუ **ჰ-/ს-** პრეფიქსთა ესთეტიკურ ფუნქციაზე; მაგრამ ეს აღარ არის უკვე მორფოლოგია. საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს.

ჰ-/ს- პრეფიქსების გამოყენებასთან დაკავშირებული სირთულეები არ არის სალიტერატურო ენის თავისებურება. გაცილებით რთულია

მდგომარეობა თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებში. ქართული ენის დასავლურ არეალში არის ტენდენცია ამ პრეფიქსთა გაქრობისა; აღმოსავლურ დიალექტებში — გართულების ტენდენცია შეინიშნება; დასტურდება ნორმის დარღვევის შემთხვევები: **ჰ-/ს-** გვხვდება, გარდა ზემოდასახელებული თანხმოვნებისა, სხვა თანხმოვანთა წინაც — II სუბიექტურ პირსა თუ სხვა შემთხვევაში; ეს პრეფიქსები გვხვდება ორპირიან გარდამავალ ზმნებშიც და ერთპირიანებშიც; აღსანიშნავია ისიც, რომ ორმაგი პრეფიქსაცია, რაც არაბუნებრივად მიიჩნეოდა ქართული-სათვის (**ჰ-ს-**ჩანს, მი-**ჰ-ს-**წერა...), ფაქტია ცოცხალ მეტყველებაში.

1.2.7. სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა სისტემა

1.2.7.1. ზოგადი ვითარება. მთელ ამ სისტემაში (სუბიექტურ და ობიექტურ პირთა გამოხატვა გვაქვს მხედველობაში) განსაკუთრებულ ვითარებას ქმნის სუბიექტური მესამე პირი: პირველი, როგორც ითქვა, პირისა და რიცხვის ნიშნები სუფიქსებია და, მეორე — მხოლოდით რიცხვში სხვა ნიშნები გვაქვს, მრავლობით რიცხვში — სხვა ნიშნები; გავიხსენოთ: I და II სუბიექტურ პირებში პირის ნიშანი ორივე რიცხვში ერთი და იგივეა; მრავლობითი რიცხვი ორივე შემთხვევაში ერთი და იმავე სუფიქსით გადმოიცემა: **გ-წერ** და **გ-წერ-თ**, **ს-წერ** და **ს-წერ-თ**...

თანამედროვე ვითარების გასააზრებლად და ასახსნელად საჭიროდ ვთვლით სისტემის ცვლის ისტორიის გააზრებას. სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა სისტემა ასეთ სურათს ქმნის ძველი ქართულისათვის:

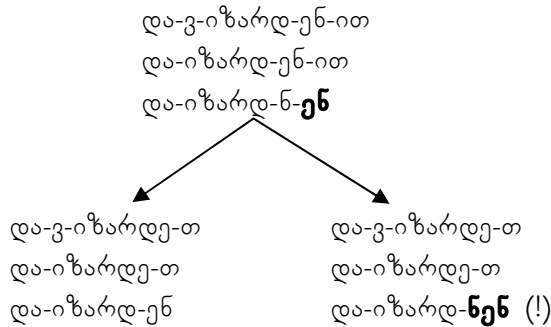
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
-ა	-ეს
-ო	-ენ
-ს	-ან
-ნ	-ნ
-დ	-ედ

ახალი ქართულის ვარიანტი უფრო მარტივია: არა გვაქვს მხოლოდითში **-ნ**, **-დ** და მრავლობითში **-ედ** სუფიქსები; სამაგიეროდ გაჩნდა **-ნენ** სუფიქსი. ამ რთული სუფიქსის ჩამოყალიბება ჩვენ თვალწინ მოხდა: მეორე კომპონენტი **-ნ-ენ** სუფიქსისა იგივე **-ენ** სუფიქსია, რომელიც მრავლობითის მაწარმოებელთა რიგშია; პირველი კომპონენტი (**ნ**) ხმოვანდაკარგული ვარიანტია ძველ ქართულში მოქმედი ე. წ. პირ-

დაპირი ობიექტის მრავლობითის **-ენ** ბოლოსართისა (**მოვკალ** მე იგი — მოვკალ-**ენ** მე იგინი), რომელიც თავს იჩენს ვნებითის ფორმებშიც (დავიზარდ-**ენ**-ით, დაიზარდ-**ენ**-ით, დაიზარდ-**ენ**-ეს → დაი-ზარდ-**ენ**ენ). ცნობილი ფაქტია: როცა პირდაპირი ობიექტის მრავლობითის გამოხატვის საჭიროება აღარ იყო ქართულ ზმნაში, **-ენ** სუფიქსის ბედი ორი გზით წარიმართა:

ა) დასავლურ დიალექტებში ე. წ. პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის აღნიშვნის მოშლის შემდეგ -ენ (→ -ნ) სუფიქსი ქრება სამივე პირის ფორმიდან;

ბ) აღმოსავლურ დიალექტებში იგივე სუფიქსი ქრება I-II პირის ფორმებში; ხოლო III პირის ფორმაში მიუხეორცდა მრავლობითობის **-ენ** სუფიქსს და მივიღეთ **-ნ-ენ**:

ამ პროცესში საინტერესო ისიცაა, რომ პარადიგმის „სისწორის“ თვალსაზრისით წყვეტილის ნიშნის (**-ე** სუფიქსის) დაკარგვის პირობა მეორე შემთხვევაში არა გვაქვს:

გა-იზარდ-ა ← *გა-იზარდ-ე-ა
და-იზარდ-ენ ← *და-იზარდ-ე-ენ

აღმოსავლურ პარადიგმაში მესამე პირის ფორმა ძველი პარადიგმიდანაა აღებული, I-II პირის ფორმები — ახალი პარადიგმიდან. მივიღეთ, ასე ვთქვათ, შერეული პარადიგმა:

გა-ვ-იზარდ-ენ-ით	გა-ვ-იზარდ-ე-თ
გა-იზარდ-ენ-ით	გა-იზარდ-ე-თ
გა-იზარდ-ენ-ენ	გა-იზარდ-(ე)-ენ

ასე რომ, **-ნენ** სუფიქსი სპეციფიკურ ვითარებას ქმნის.

ამგვარად, ძველი ქართული რთული სისტემა ახალ ქართულში ასეთ სახეს იღებს:

-ა	-ეს
-ო	-ენ
-ს	-ან
	-ნ

ჩვენ თვალს გავადევნებთ სისტემის გამარტივების გზას. მანამდე ორ საკითხს განვიხილავთ: რა მიმართებაა, ერთი მხრივ, მრავლობითის ნარიან მაწარმოებლებსა და, მეორე მხრივ, ხმოვანსუფიქსებს (**-ა**, **-ო**) შორის.

1.2.7.2. მრავლობითის ნარიან მაწარმოებელთა ურთიერმიმართებისათვის. როგორც ვნახეთ, ქართულში სუბიექტური მესამე პირის მრავლობითის მაწარმოებელთაგან სამი აფიქსი ნარის შემცველია: **-ენ**, **-ან**, **-ნ**. რა მიმართებაა მათ შორის?

განსხვავებულ სუფიქსთაგან თითოეულს ხმარების გარკვეული არე აქვს; მათ განაწილებას ძირითადად ფონოლოგიური საფუძველი ედება: ა) **-ენ** სუფიქსი გვხვდება თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში: *აკეთებ-ენ*, *მაღაფ-ენ*... ბ) **-ნ** გვხვდება **ა**, **ე**, **ო** ხმოვნების მომდევნო პოზიციაში: *მოკლა-ნ*, *გათბე-ნ*, *გააკეთო-ნ*... გ) **-ან** სუფიქსი გვხვდება **ი** ხმოვნის (ეს **ი**, ჩვეულებრივ, ზმნური სუფიქსია) მომდევნო პოზიციაში: *ტირ-ი-ან*, *მიდი-ან*, *იცი-ი-ან*... და ამ ნათელ განაწილებას ერთგვარად არღვევს ის შემთხვევა, როცა **-ან** სუფიქსი დაერთვის რამდენიმე სტატიკურ ზმნას: *სხედ-ან*, *დვან-ან*, *დუმ-ან*, *წუხ-ან*... ერთი შეხედვით, განაწილების ფონოლოგიურ პრინციპს მორფოლოგიური „შეეშველება“...

როგორც ჩანს, ის ფაქტი, რომ თითოეული მაწარმოებელი გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოცვაში გამოვლინდება, გახდა საფუძველი იმისა, რომ ისინი ერთმანეთის ფონეტიკურ ვარიანტებად იქნა გააზრებული. **-ენ**, **-ან**, **-ნ** სუფიქსთაგან ამოსავლად **ე** ხმოვნიანი ვარიანტი მიიჩნევა. კერძოდ, ივარაუდება შემდეგი ფონეტიკური პროცესები:

-ა-ენ → **-ა-ნ**: *მოკლ-ა-ენ → მოკლ-ა-ნ...

-ე-ენ → **-ე-ნ**: *გათბ-ე-ენ → გათბ-ე-ნ...

-ო-ენ → **-ო-ნ**: *დაწერ-ო-ენ → დაწერ-ო-ნ...

ანუ, ითვლება, რომ ხმოვანთკოპლექსები **აე**, **ეე**, **ოე** გამარტივდა მეორე კომპონენტის ჩავარდნის გზით. **ეე** → **ე** შემთხვევაში ხმოვანთა შერწყმასაც ვარაუდობენ.

ფონეტიკური პროცესის შედეგად **-ენ**-ის სახეცვლილ ვარიანტად მიიჩნევა **-ან** სუფიქსიც: **-ი-ენ** → **-ი-ან** (*მკი-ენ* → *მკი-ან*).

არიან თუ არა **-ენ, -ან, -ნ** სუფიქსები ერთმანეთის ფონეტიკური ვარიანტები, სხვაგვარად — მოქმედი ფონეტიკური პროცესის შედეგი და, საერთოდ, არის თუ არა შესაძლებელი ამგვარი ფონეტიკური პროცესები ზმნურ ფორმებში?

როგორც აღვნიშნეთ, **-ნ** სუფიქსი მიიჩნევა **-ენ** სუფიქსის ხმოვან-დაკარგულ ვარიანტად: **-ენ** → **-ნ**. სუფიქსისეული ხმოვნის რედუქცია არაა უცხო ქართული ენისათვის, მაგრამ როცა საუბრობენ ამ პროცესზე, მიუთითებენ მომდევნო ხმოვანსუფიქსის გავლენაზე: **მოკლ-ნ-ა* ← *მოკლ-ენ-ა...* ასეა ეს როგორც ზმნებში, ისე სახელებში. ფუძისეულ (ან სუფიქსისეულ) და სუფიქსისეულ ხმოვანთა შეხვედრისას წარმოქმნილ ხმოვანთკომპლექსებში ფონეტიკურ პროცესთა სამი შემთხვევა გაირჩევა: ა) როცა იკარგება კომპლექსის პირველი კომპონენტი: **ე-ა** → **ა** (*აკეთე-ა* → *აკეთ-ა*); ბ) როცა ხმოვნები გაითიშება **ვ** თანხმოვნით **ე-ა** → **ე-ვ-ა** (*გაახე-ა* → *გაახე-ვ-ა*)... და გ) წარმოიქმნება ხმოვანთკომპლექსი ყოველგვარი გამარტივებისა და ხმოვანთგამყარის გარეშე: **ახლო-ებ-ს...**

შენიშვნა: *ახე-ვ-ებ-ს* — *გაახე-ვ-ა* ტიპის ფორმებში **ვ-ს** რაობის შესახებ იხ. § IV.5.5.8.

ამგვარად, წარმოქმნილ ხმოვანთკომპლექსთა გამარტივება მომდევნო ხმოვნის დაკარგვის გზით ისტორიულად არაა დამახასიათებელი ქართულისათვის. ყოველ შემთხვევაში, მსგავსი ფაქტები დადასტურებული არაა. ასეა ეს ამჟამადაც.

ხმოვანთკომპლექსებში ფონეტიკური პროცესები საკმაოდ გავრცელებულია და რთულ სურათს ქმნის დღევანდელ ქართულ დიალექტებსა და ზანურში, მაგრამ ყველა შემთხვევაში კომპლექსის მეორე წევრი დაცულია — ფონეტიკური პროცესები მიმდინარეობს კომპლექსის პირველი კომპონენტის ცვლის ხარჯზე.

ყოველივე ზემოთქმული ეჭვქვეშ აყენებს **-ენ** სუფიქსისეული ხმოვნის დაკარგვის საკითხს ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში. ამგვარი, დადასტურებული კანონზომიერების საწინააღმდეგო პროცესის მოქმედების დასამტკიცებლად ერთი შემთხვევა არაა საკმარისი.

ჩვენ არ უარვყოფთ **-ნ** და **-ენ** სუფიქსებს შორის შესაძლო გენეტიკურ კავშირს; აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ სხვაობა მათ შედეგნილობას შორის არაა მომხდარი ზმნურ ფორმებში; ისინი არ წარმოადგენენ ერთმანეთის ფონეტიკურ ვარიანტებს ზმნურ აფიქსებად მათი ჩამოყალიბების შემდეგ.

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ **-ან** სუფიქსი მიჩნეულია **-ენ**-ის ფონეტიკურ ვარიანტად. კერძოდ, **ი**-ს მომდევნო პოზიციაში **ე** დისიმილირდება და გვაძლევს **ა**-ს. **იე** → **ია** პროცესის დროს გავლენა პროგრესულია და ხდება ვიწრო ხმოვნის გაფართოება, რაც არაბუნებრივია ქართული-სათვის. გამონაკლისის არსებობა მოქმედ ფონეტიკურ პროცესში დასაშვებია, მაგრამ ამჯერად არ ხერხდება ამ გამონაკლისის ახსნა, ვფიქრობთ, არცა გვაქვს საფუძველი მისი დაშვებისათვის.

იე → **ია** პროცესის არსებობის შესახებ სერიოზულ ეჭვს ბადებს აგრეთვე ისიც, რომ **-ან** სუფიქსი დასტურდება თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში და ეს ისეთ ზმნებთან, რომლებიც უძველესი ფორმაციის ზმნებადაა მიჩნეული: **წ უ ხ -ან**, **დ უ მ -ან...** თუ ეს შემთხვევა შეიძლება იმით აიხსნას, რომ ამ ტიპის ზმნებს **ი** სუფიქსი ჰქონდათ და ის იყო მიზეზი **ენ** → **ან** პროცესისა, იმავს ვერ ვიტყვით **დ გ ა ნ -ან**, **ჰ - ე ვ ა ნ -ან...** ტიპის ფორმებზე, სადაც **ი** სუფიქსის არსებობა არც დადასტურებულია და არც თეორიულად სავარაუდო. საეჭვოა აგრეთვე ანალოგიის პროცესის დაშვებაც.

ყურადღებას იპყრობს ის ფაქტიც, რომ **იე** კომპლექსი არ ჩანს არაბუნებრივი ქართულისათვის. ძველ ქართულში საკმაოდ გავრცელებულია **იე** დაბოლოება სტატიკური ზმნების აწმყოსა და გარდამავალი ზმნების პირველ თურმეობითში: **უ პ ყ რ ი ე ს**, **ჰ გ ი ე ს...** და **უ წ ე - რ ი ე ს**, **გ ა უ კ ე თ ე ბ ი ე ს...** **იე** კომპლექსის **ია**-თი შეცვლა ახალ ქართულში (**უ პ ყ რ ი ა**, და **უ წ ე რ ი ა...**) არ ჩანს ფონეტიკური პროცესის შედეგი, არამედ აღნიშნულ ფორმათა წარმოების ტიპის შეცვლას უნდა უკავშირდებოდეს.

იე კომპლექსის ბუნებრიობას უნდა უჭერდეს მხარს ისიც, რომ **-ან** სუფიქსის ადგილს რიგ დიალექტში იჭერს **-ენ** სუფიქსი და წარმოიქმნება სწორედ ის კომპლექსი, რომლის გამარტივების შედეგად მიღებულიადაც ივარაუდება **-ან** სუფიქსი: **მ ო დ ი - ე ნ**, **ა რ ი - ე ნ**, **ტ ი - რ ი - ე ნ**, **ყ ვ ი რ ი - ე ნ...**

ამგვარად, ისევე როგორც წინა შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ **-ან** სუფიქსი არ არის **-ენ**-ის ფონეტიკური ვარიანტი, წარმოქმნილი ზმნურ აფიქსად მისი ჩამოყალიბების შემდეგ.

ყოველივე ეს კი გამორიცხავს **-ენ** სუფიქსის პირველადობას; იგი არაა ამოსავალი **-ან** და **-ნ** სუფიქსებისათვის ზმნურ ფორმებში.

წარმოდგენილი მსჯელობიდან გამომდინარე, ვვარაუდობთ, რომ **-ნ**, **-ენ**, **-ან** სუფიქსებს შორის არსებული ფონეტიკური სხვაობა არ

უნდა იყოს მომხდარი ზმნურ ფორმებში. თუ მათ შორის გენეტიკური კავშირი არსებობს (ვამბობთ „თუ“-ს, იმიტომ რომ ფუნქციური და მასალობრივი მსგავსება არ უნდა იყოს საკმარისი აფიქსთა გენეტიკური კავშირის სამტკიცებლად...), ფორმობრივი დიფერენციაცია ამ ელემენტთა ზმნურ აფიქსებად ჩამოყალიბებამდეა გატარებული. ვარიანტთა განაწილება ზმნურ ფორმებში წარმოქმნილ ბგერათკომპლექსთა ბუნებრიობის მიხედვით უნდა იყოს მომხდარი.

1.2.7.3. -ა და -ო სუფიქსთა ურთიერთმიმართებისათვის. როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულში **-ო** სუფიქსის გამოვლენა უშუალოდაა დაკავშირებული წყვეტილის წარმოებასთან, ამიტომ ამ სუფიქსის თაობაზე ძირითადად წყვეტილის წარმოებისას ვისაუბრებთ. თუმცა სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა სისტემის ანალიზისას მოგვიწევს ზოგიერთი მოსაზრების წინასწარ „გამეორება“:

-ო სუფიქსი გვხვდება წყვეტილსა და მეორე თურმეობითში: *აიღ-ო, აელ-ო...* ამ მწკრივებში S_3 პირს გამოხატავს აგრეთვე **-ა** სუფიქსი: *დაწერა, დაეწერა...* ე. ი. თუ მწკრივის ფორმაში გვაქვს **-ო**, გვაქვს **-ა** სუფიქსიც. წესი პირუკუ არ მოქმედებს: **-ა** გვაქვს ახალ ქართულში აწმყოსა (*თბებ-ა...*) და უწყვეტელში (*წერდ-ა...*) როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულში, მაგრამ არა გვაქვს **-ო**. სწორედ ესეცაა საფუძველი იმისა, რომ **ო** სუფიქსს გენეტიკურად აკავშირებენ **-ა**-სთან.

-ო სუფიქსის გამოვლენის შემთხვევათა ანალიზი მაგალითებს ორად დაგვაჯუფებინებს: ერთი მხრივ, *იყო* (აგრეთვე დიალექტური *ჩაიცო, გამოართო...*) და, მეორე მხრივ, *აიღო, გაიგო, შეაქო* ტიპის ფორმები. პირველ შემთხვევაში **ო** მოქმედი ფონეტიკური პროცესის შედეგი ჩანს:

გ-ი-ყავ	ჩა-გ-ი-ცვ-ი
ი-ყავ	ჩა-ი-ცვ-ი
ი-ყავ-ა → *ი-ყვ-ა → ი-ყო	ჩა-ი-ცვ-ა → ჩა-ი-ცო

ფაქტობრივ, აქ **ო**-ს გამოყოფა სუფიქსად არ შეიძლება: იგი ბიფონემური მონაცემია — ფუძისეული თანხმოვნისა და S_3 **-ა** სუფიქსის შერწყმის შედეგია...

სხვა ვითარებაა *აიღ-ო* ტიპის ფორმებში. ამ ტიპის ზმნათა შემთხვევაში **-ო** თავისთავადი სუფიქსია და მისი გამოვლენა არაა დაკავშირებული **ვ-ა** კომპლექსის არსებობასთან. სხვაგვარად: პირველ შემთხვევაში **ო** ფონეტიკური პროცესის პროდუქტია, მეორე შემთხვევაში — თავისთავადი, დამოუკიდებელი სუფიქსი.

-ო სუფიქსის გამოვლენას ქართულში (სალიტერატურო ენის განვითარების ყველა ეტაპზე) ორი პირობა განსაზღვრავს: ა) წყვეტილის საყრდენი ფუძე უნდა იყოს უმარცვლო და ბ) წყვეტილის მაწარმოებელი იყოს **-ე**:

ავი- ლ-ე	გავა- თბ-ე	დავა- ტკბ-ე
აი- ლ-ე	გაა- თბ-ე	დაა- ტკბ-ე
აი- ლ-ო	გაა- თბ-ო	დაა- ტკბ-ო

წესი უგამონაკლისოა. ყველა ე. წ. გამონაკლისი იხსნება (იხ. IV. 5.6.4).

ასე რომ, **-ო** ძველ ქართულში უკვე ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ სუფიქსად, **-ა** ბოლოსართის ტოლფასად. ეს არ გამორიცხავს იმას, რომ **ო** მიღებული იყოს **ვა/ვე/წა/წე**-საგან უფრო ადრინდელ პერიოდში ან საერთოქართველური ფუძე ენის დიფერენციაციამდე. **-ა**-ს და **-ო**-ს განაწილებას ფონოლოგიური საფუძველი აქვს.

აქედან გამომდინარე, **ა** პირის ნიშანთა სისტემაში მას დამოუკიდებელი, თავისთავადი ადგილი უჭირავს, თუმცა მის მეორეულობაზე საუბარი შესაძლებელია.

1.2.7.4. ძველი სისტემიდან ახლისაკენ. სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა თანამედროვე სისტემის გასააზრებლად და არსებული ტენდენციების გასარკვევად საჭიროდ ვთვლით თვალი გადავავლოთ სისტემის განვითარების გზას.

ერთი მხრივ, სისტემის ისტორიის გათვალისწინება და, მეორე მხრივ, სისტემის წევრთა ურთიერთმესაბამისობა და განაწილების პრინციპი საშუალებას გვაძლევს, სქემა ძველი ქართულისათვის ასე წარმოვადგინოთ:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
ა, (ო)	ეს
ს	ენ, ან, ნ
ნ	ედ
დ	(იხმარება სხვადასხვა...)

მათი განაწილება საკმაოდ რთულ სურათს ქმნის.

ეს სირთულე კიდევ უფრო ნათელი გახდება, თუ მათ დავალაგებთ მწკრივთა მიხედვით:

	მხ. რიცხვი					მრ. რიცხვი				
აწმყო	(-ა),		-ს	-ნ	-დ		-ენ	-ან		-ედ
უწყვეტელი	-ა			-ნ	-დ	-ეს				-ედ
I ხოლმეობითი			-ს					-ან		-ედ
I კავშირებითი			-ს		-დ			-ან	-ნ	
წყვეტილი	-ა	-ო		-ნ	-დ	-ეს				-ედ
II ხოლმეობითი			-ს	-ნ				-ან		-ედ
II კავშირებითი			-ს		-დ			-ან	-ნ	
შერეული კავშ.			-ს					-ან		
I თურმეობითი			-ს	-ნ	-დ		-ენ,	-ან		-ედ
II თურმეობითი	-ა	-ო				-ეს				
III ხოლმეობითი			-ს					-ან		
III კავშირებითი			-ს						-ნ	

შექმნილი ვითარება უბიძგებს ენას, მოხდეს, ერთი მხრივ, მოფოლოგიურად იდენტურ აფიქსთა სისტემის გამარტივება და, მეორე მხრივ, სინონიმურ აფიქსთა ფუნქციური გადანაწილება.

მხოლოებითისა და მრავლობითის სუფიქსები დაწყვილდნენ:

-ა — -ეს
 (-ო)
 -ს — -ენ, -ან, -ნ
 -ნ -ედ
 -დ

სისტემის გამარტივება იწყება **-დ** სუფიქსის დაკარგვის ხარჯზე; მას მეწყვილე არა აქვს. ამ ეტაპზე ძალზე საინტერესოდ გვეჩვენება **-ნ** — **-ედ** სუფიქსთა დაწყვილება: ეს სუფიქსები, სხვა სუფიქსთა პარალელურად, გამოიყენებოდა სხვადასხვა მწკრივში:

-ნ — აწმყოში, უწყვეტელში, წყვეტილში, II ხოლმეობითსა და I თურმეობითში;

-ედ — აწმყოში, უწყვეტელში, I ხოლმეობითში, წყვეტილში, II ხოლმეობითში, II კავშირებითში, I თურმეობითში;

ამ მწკრივთაგან აწმყო, უწყვეტელი და წყვეტილი დროისა და კილოს თვალსაზრისით პოლიფუნქციური მწკრივებია: **აწმყოს** მწკრივს დროული თვალსაზრისით შეუძლია გამოხატოს როგორც კონკრეტული აწმყო (ახლანდელი დრო), ისე ზოგადი აწმყო (აწმყო ჩვეულებითი) — დაცლილი კონკრეტული დროული მნიშვნელობისაგან. უწყვეტელსა და წყვეტილს შეუძლია გადმოსცენ როგორც თხრობითი კილო, ისე —

ბრძანებითი. სხვა მწკრივები, სადაც **-ნ** და **-ედ** სუფიქსები გვხვდება, დრო-კილოს თვალსაზრისით მონოფუნქციურია. ენამ გამოიყენა ფორმობრივი პარალელიზმის შემთხვევები და დროისა თუ კილოს განსხვავებულ ფუნქციებს განსხვავებული ფორმები მიუსადაგა; აწმყოს შემთხვევაში განასხვავა კონკრეტული და ზოგადი აწმყო:

კონკრეტული აწმყო

წერ-ს იგი

წერ-ენ იგინი

ზოგადი აწმყო

წერ-ნ იგი

წერ-ედ იგინი

მეორე რიგის ფორმებს აწმყოს ხოლმეობითი უწოდეს და დამოუკიდებელ მწკრივად აღიარეს... რამდენადაც ფორმობრივი პარალელიზმი გვქონდა მხოლოდ III სუბიექტურ პირში, ამდენად I-II პირის ფორმები (*ვ-წერ, ს-წერ...*) იტვირთავდნენ როგორც კონკრეტული, ისე ზოგადი აწმყოს გადმოცემას და ამიტომაცაა, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილი ე. წ. აწმყოს ხოლმეობითს პირნაკლ მწკრივად მიიჩნევს (I-II სუბიექტურ პირს საკუთარი ფორმა არა აქვსო), მეორე ნაწილი სრულ პარადიგმას წარმოადგენს — I-II პირის ფორმები ემთხვევა აწმყოსას.

აწმყო

ვ-წერ

ს-წერ

წერ-ს

ვ-წერ-თ

ს-წერ-თ

წერ-ენ

„აწმყოს ხოლმეობითი“

ვ-წერ

ს-წერ

წერ-ნ

ვ-წერ-თ

ს-წერ-თ

წერ-ედ

როგორც ითქვა, ესაა ერთი მწკრივის პარადიგმა, სადაც ფორმობრივი პარალელიზმი III პირში გამოყენებული იქნა ფუნქციური სხვაობის აღსანიშნავად.

წერ-ნ / წერ-ედ ფორმათათვის ხოლმეობითის ფუნქციის მინიჭება რომ მეორეულია, ისიც მიაანიშნებს, რომ ამავე ფუნქციას წარმატებით ითავსებს **წერს / წერენ** ფორმები; საკითხი ვრცლად განიხილება, მაგრამ თითქოს არა ჩანს ისეთი შემთხვევები, როცა **წერნ / წერედ** ფორმები კონკრეტული აწმყოს მნიშვნელობით გამოიყენებოდეს... ნებისმიერ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ ამ უკანასკნელ ფორმათათვის ხოლმეობითის გამოხატვა გვიანდელი ფუნქცია ჩანს...

საკითხი მსგავსადვე დაისმის უწყვეტლისა და წყვეტილის პარალელურ ფორმათა შესახებ. უწყვეტელი და წყვეტილი ჩვეულებრივ

თხრობითი კილოს გამომხატველი მწკრივებია. ეს მწკრივები გამოიყენება წართქმითი ბრძანებულების გადმოსაცემად; ამ შემთხვევაშიც ენამ გამოიყენა ფორმობრივი პარალელიზმის შემთხვევა პირთა გამოხატვისას და ასე განასხვავა თხრობითი და ბრძანებითი ფორმები:

თხრობითი	ბრძანებითი
ვ-წერ-დ-(ი)	—
ს-წერ-დ(ი)	წერ-დ(ი)
წერ-ა	წერ-ი- ნ
ვ-წერ-დ-ი-თ	—
ს-წერ-დ-ი-თ	წერ-დ-ი-თ
წერ-დ-ეს	წერ-დ-ედ

II პირში ვარიანტები — **ს-/Ø-**

III პირში ვარიანტები — **-ა/-ნ, -ეს/-ედ**

ასევეა წყვეტილის შემთხვევაშიც:

თხრობითი	ბრძანებითი
ვ-წერ-ე	—
ს-წერ-ე	წერ-ე
წერ-ა	წერ-ე- ნ
ვ-წერ-ე-თ	—
ს-წერ-ე-თ	წერ-ე-თ
წერ-ე-ეს	წერ-ე-ედ

ცხადია, არც ამ შემთხვევაში შეიძლება მეორე რიგის პარადიგმათა დამოუკიდებელ მწკრივებად მიჩნევა.

როგორც ჩანს, ამგვარი გადანაწილება ფუნქციებისა დაიწყო ძველი ქართული ენის ადრეულ საფეხურზე — V-VIII ს.ს.-ში, მაგრამ სისტემის გამარტივების ტენდენცია უფრო ძლიერი აღმოჩნდა და **-ნ** — **-ედ** წყვილი ასპარეზიდან გადის. ეს პროცესი იწყება ძველი ქართული ენის გვიანდელ საფეხურზე, შესაბამისად ქრება ე. წ. აწმყოს ხოლმეობითი და ე. წ. ბრძანებითები...

ახალი ქართულისათვის სისტემა ასეთ სახეს იღებს:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
-ა (-ო)	-ეს
-ს	-ენ, -ან, -ნ

ფაქტობრივ, მხოლოდობითი თანხმოდანსუფიქსთაგან გაბატონდა **-ს**. მრავლობითში ასეთივე მიდრეკილებას იჩენს **ნ**არიანი მაწარმოებლები:

ძველი ქართულიდან მოყოლებული **-ეს** სუფიქსის გამოყენების არე ვიწროვდება: თუ ძველ ქართულში **-ეს** გამოხატავდა S_3 პირის მრავლობითობას უწყვეტელსა და წყვეტილში, ახალ სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტების უმრავლესობაში **-ეს** სუფიქსი გამოიყენება მხოლოდ წყვეტილში და ისიც ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნებში (მოქმედებითი და საშუალ-მოქმედებითი გვარისა): *მათ გააკეთ-ეს, ითამაშ-ეს, იმეფ-ეს...* ბრუნვაცვლელსუბიექტიან ზმნებში **წარიანი** მაწარმოებელი იჭერს მის ადგილს: *ისინი მოვიდ-ენ/ნენ, გაიზარდ-ენ/ნენ...* ტენდენცია ამკარად გამოკვეთილია: **-ეს** ადგილს უთმობს **წარიან** მაწარმოებლებს. ეს ტენდენცია დასრულებულ სახეს იღებს ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში (ქვემოიმერულში, გურულში...): წყვეტილში ყველა ტიპის ზმნასთან სუბიექტური მესამე პირის მრავლობით რიცხვს **-ენ** სუფიქსი გამოხატავს: *მათ გააკეთ-ენ, დაწერ-ენ... ისინი მევიდ-ენ, გეიზარდ-ენ...*

ანუ, ძველი ქართულის ეს სისტემა:

-ა (-ო)		-ეს
-ს		-ენ, -ან, -ნ
-ნ		-ედ
-დ		

საბოლოოდ ამგვარ სახეს იღებს:

-ა (-ო)		-ენ, -ან, -ნ
-ს		

მხოლობითში გაბატონდა (თანხმოვანსუფიქსთაგან) **სანი**, მრავლობითში — **წარიანი** მაწარმოებლები. პროცესი ძალიან ხანგრძლივი ჩანს და ჩვენ შესაძლებლობა გვაქვს, თვალი გავადევნოთ მას.

და კიდევ ერთი, ფრიად საინტერესო ფაქტი:

თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებში დასტურდება **-ეს** სუფიქსსა და **წარიან** მაწარმოებელთა შორის ფუნქციების გადანაწილების რთული და ხანგრძლივი პროცესის განვითარების სამი ძირითადი ეტაპი:

1. როცა **-ეს** სუფიქსი გამოხატავს სუბიექტური მესამე პირის მრავლობითობას უწყვეტელსა და წყვეტილში (ხევსურული, თუშური, მოხეური...);

2. როცა **-ეს** გვხვდება მხოლოდ წყვეტილში ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნებთან (ქართლური, კახური...);

3. როცა **-ეს** სუფიქსი აღარ გამოიყენება, მოხდა სრული ჩანაცვლება **ნარიანი** მაწარმოებლებით (ქვემოიმერული, გურული, აჭარული...).

გამარტივებულ სისტემაში მრავლობითობის **ნარიან** მაწარმოებელთა განაწილებას, როგორც აღინიშნა, ფონოლოგიური საფუძველი აქვს; ფონოლოგიური პრინციპი ედება საფუძვლად **-ა** და **-ო** სუფიქსთა განაწილებასაც; მოსალოდნელი არის, ფონოლოგიური იყოს საფუძველი **-ა** (-ო) და **-ს** სუფიქსთა განაწილებისაც. არის კი ასე? — შევეცდებით ამ კითხვასაც გავცეთ პასუხი.

1.2.7.5. ია დაბოლოების ა კომპონენტის თაობაზე აწმყოსა და I თურმეობითში. სანამ დასმულ კითხვას ვუპასუხებთ, ერთი საკითხი უნდა გაირკვეს: რას წარმოადგენს **-ია** დაბოლოების **-ა** კომპონენტი სტატიკური ზმნების ერთ ნაწილსა და გარდამავალი ზმნების პირველ თურმეობითში, სუბიექტური მესამე პირის ფორმებში რომ გვაქვს (*აწერ-ია, უკეთ-ია... დაუწერ-ია, გაუკეთებ-ია...*). **-ა** მეშველზმნური წარმოშობისააო (*არს* → *ა*), როგორც ამას მკვლევართა ერთი ნაწილი ფიქრობს; სხვა თვალსაზრისის მიხედვით, **-ა** კომპონენტი სუბიექტური მესამე პირის ნიშანია.

ჩვენთვის საბრძანებოა მეორე თვალსაზრისი. ის ფაქტი, რომ აღნიშნულ ზმნათა პარადიგმის I-II პირის ფორმები მეშველზმნიანია (*ვწერ-ი-ვარ, სწერ-ი-ხარ...*), რაც მთავარი არგუმენტია პირველი თვალსაზრისისათვის, ვფიქრობთ, არ უნდა იყოს ხელისშემშლელი (კონტრარგუმენტი) მეორე შეხედულებისათვის: ქართულში არის ტენდენცია ერთი მწკრივის პარადიგმაში I-II პირის ფორმათა წარმოების პრინციპის განსხვავებისა მესამე პირის ფორმისაგან.

ა) სტატიკურმა ზმნებმა აწმყოში მეშველი ზმნა გამოიყენეს:

ვ-ზი-ვარ	ვ-დგა-ვარ
ზი-ხარ	დგა-ხარ
ზი-ს	დგა-ს

ეს პროცესი დიალექტებში უფრო შორსაა წასული:

ვ-ფიქრობ-ვარ	ვ-იციინი-ვარ
ფიქრობ-ხარ	იციინი-ხარ
ფიქრობ-ს	იციინი-ს...

ბ) ჩვენი აზრით, ასეთივე ვითარებაა **-ია** დაბოლოების შემთხვევაშიც: I-II პირის ფორმები მეშველზმნიანია, მესამე პირისა — არა:

ვ-ანთი- ვარ	ა-ვ-უშენები- ვარ	შდრ.:	მო-ვ-უკლავ- ვარ
ანთი- ხარ	ა-უშენები- ხარ		მო-უკლავ- ხარ
ანთი- ა...	ა-უშენები- ა...		მო-უკლავ- ს...

სწორედ ეს გვაფიქრებინებს, რომ **-ია** დაბოლოების **ა** კომპონენტი კვალიფიცირებული უნდა იქნეს, როგორც სუბიექტური მესამე პირის ნიშანი.

1.2.7.6. სუბიექტური მესამე პირის -ს, -ა, -ო სუფიქსთა განაწილებისათვის ახალ ქართულში. როგორც ვიცით, ახალ ქართულში სუბიექტური მესამე პირის მხოლოდობით რიცხვს სამი სუფიქსი აღნიშნავს: **-ს, -ა, -ო**. თითოეულ მათგანს გამოყენების მკაცრად განსაზღვრული სფერო აქვს. ერთი და იმავე ზმნის ერთსა და იმავე ფორმასთან არ ხდება მათი თავისუფალი მონაცვლეობა.

შეგნიშნავთ: -ა და **-ო** სუფიქსთა თავისუფალი მონაცვლეობის მაგალითად ასახელებენ **დარგა / დარგო, მორწყა / მორწყო** ტიპის პარალელურ ფორმებს. ამ ტიპის ზმნებში პარალელიზმს სხვა საფუძველი აქვს: ისინი სხვადასხვა პარადიგმის წევრები არიან (დაწვრილებით იხ. აქვე, § IV. 5.6.4.7.).

-ს, -ა, -ო სუფიქსები, ერთი შეხედვით, განაწილების თვალსაზრისით რთულ სურათს ქმნიან. გავიხსენოთ ისიც, რომ ჩვენთვის სარწმუნოა მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც **-ო** ბოლოსართი ისტორიულად **-ა**-საგან არის მიღებული (ამოსავალი ფონეტიკური ვითარება იყო **ვ**'ს მეზობლობა), მაგრამ შემდეგ **-ო** ანალოგიის მიხედვით სხვა ზმნებსაც გაუჩნდათ. რადგან ეს ასეა, ვისაუბრებთ **-ა** და **-ს** სუფიქსთა განაწილების საფუძველზე და შემდეგ შევეცდებით ვაჩვენოთ, რა შემთხვევაში გამოვლინდება **-ო** სუფიქსი **-ა**-ს ადგილას.

ახალი ქართულის მარტივმა სისტემამ ძველი ქართულის რთული სისტემის ადგილი დაიჭირა. ყოველივე ეს კი უფლებას გვაძლევს, განსხვავებულად მივუდგეთ ამ აფიქსთა განაწილების საკითხს ძველსა და ახალ ქართულში.

რა არის საფუძველი სუბიექტური მესამე პირის **-ს** და **-ა** სუფიქსთა განაწილებისა, შესაძლებელი არის თუ არა მათი გამოვლენის ყველა შემთხვევას შორის რაიმე საერთო ნიშნის დაძებნა? ვფიქრობთ, კი.

სუბიექტური მესამე პირის **-ს** და **-ა** სუფიქსთა გამოვლენისათვის არსებითი მნიშვნელობა უნდა ენიჭებოდეს საყრდენი მორფემის თვისობას.

ახალ ქართულში, ფაქტობრივ, სუბიექტური მესამე პირის ნიშნის

საყრდენი მორფემა ყველა შემთხვევაში მარცვლოვანია. საყრდენი მორფემა შეიძლება იყოს როგორც ძირეული (**წერ**-ს, **დრეკ**-ს...), ასევე სუფიქსური (**აკეთებ**-ს, **ხატავ**-ს...). სუფიქსურის შემთხვევაში შეიძლება იყოს ოდენზმოვნისანი (გააკეთ-**ო**-ს...) და ხმოვნისა და თანხმოვნის შემცველიც (თამაშ-**ობ**-ს...). როცა ვამბობთ, რომ არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება საყრდენი მორფემის თვისობას, ვგულისხმობთ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობას.

აქ, რა თქმა უნდა, დადგება საკითხი იმის შესახებ, რომ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობა არის საფუძველი სუფიქსთა გამოვლენისა, თუ თვითონ სუფიქსები საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობის მიზეზი.

როცა ვსაუბრობთ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობაზე, ვგულისხმობთ პროცესს ერთი პარადიგმის ფარგლებში. მაგ.: **-ავ** თემისნიშნისეული ხმოვანი შეიძლება საერთოდ გაუჩინარდეს (**ხატვ**-ა ← **ხატავ**-ა), მაგრამ აწმყო-მყოფადის ფორმებში ყოველთვის სრული სახითაა წარმოდგენილი ახალ ქართულში და, ამდენად, ამ ფორმებზე მსჯელობისას ვამბობთ, რომ **-ავ** თემისნიშნისეული ხმოვნის თვისობა არ არის ნულთან მონაცვლეობა ახალ ქართულში (ძველში **ა** მონაცვლეობს ნულთან).

საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობის ძირითადი საკონტროლო საშუალება ჩვენთვის სუბიექტური მესამე პირის მრავლობითის ფორმებია: **აკეთებენ**, **ხატავენ**, **თამაშობენ**, **ჭრიან**, **ყიფენ** ფორმებში საყრდენი მორფემისეული ხმოვანი არ მონაცვლეობს ნულთან, სხვა შემთხვევაში იგი ნულთან მონაცვლეობს:

- ავაშენ-ე — ააშენ-ეს (← *ააშენ-ე-ეს)
- მოვკალ — მოკალ-ეს

შენიშვნა: „მოკალ“ ტიპის ზმნებში **-ი** ელემენტს არ მივიჩნევთ საყრდენ მორფემად, რამდენადაც იგი მორფოლოგიური ოდენობა არ არის. მისი თავისუფალი მონაცვლეობა ნულთან (**მოვკალი** || **მოვკალ**) ამ დასკვნის გამოტანის საფუძველს გვაძლევს. განსხვავებულ ოდენობად გვესახება ის **-ი** ელემენტი, რომელიც თავისუფლად არ მონაცვლეობს ნულთან (ავაშენდ-**ი**, გავთბ-**ი**...).

ამ თვალსაზრისით სირთულეს ქმნის კავშირებითის მაწარმოებელთა თვისობის საკითხი. არა გვაქვს შემთხვევა, რომ კავშირებითის **-ა, -ე, -ო** მაწარმოებლებს ხმოვნით დაწყებული სუფიქსი დაერთვოდეს. ამ შემთხვევაში საკითხი სხვაგვარად დაისმის.

ოდენხმოვნიან სუფიქსთა ნულთან მონაცვლეობა არ არის ტოლფასი თანხმოვნის შემცველი სუფიქსისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობისა. გარკვეული მორფოლოგიური დანიშნულების თანხმოვნის შემცველი სუფიქსისეული ხმოვნის დაკარგვა არ ქმნის საშიშროებას სათანადო ფუნქციის მიჩქმალვისას — თანხმოვნითი ელემენტი (*resp.* უხმოვნო ალომორფი) ამ დანიშნულებას ასრულებს. შდრ.: ძველი ქართ. *მოკლ-ენ* / *მოკლ-ნ-ა*. სხვაგვარი ვითარებაა ოდენხმოვნიან აფიქსთა შემთხვევაში: მისმა გაუჩინარებამ შეიძლება გამოიწვიოს სათანადო ფუნქციის მიჩქმალვა, რადგან აღარ გვაქვს ფორმაში იმ ფუნქციის მატარებელი ელემენტი და დაკარგული ხმოვანსუფიქსის კომპენსაცია არ ხდება.

ოდენხმოვნიანი სუფიქსის ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობის ძირითადი პირობა, ჩვენი აზრით, ამ აფიქსთა ფუნქციური დატვირთვაა. ოდენხმოვნიანი სუფიქსი შეიძლება მონაცვლეობდეს ნულთან იმ შემთხვევაში, თუ ეს მონაცვლეობა ფორმის შინაარსის ცვლას არ გამოიწვევს; ხოლო თუ ხმოვნის სავარაუდო დაკარგვა ფორმის შინაარსის ცვლას გამოიწვევს და დაკარგული ხმოვანსუფიქსის ფუნქცია გაუჩინარდება, ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა არ მოხდება: **დელო-ფალ-ა, კრიჟინ-ა** ფუძეთა ბოლოკიდური ხმოვანსუფიქსი ფორმაწარმოებისას არ იკვეცება იმიტომ, რომ აღარ მოხდებოდა გარჩევა **დელო-ფალ-, კრიჟინ-** ფუძეთა სათანადო ფორმებთან; ხოლო **მე-თევზ-ე** ტიპის ფუძეთა ბოლოკიდური ხმოვანსუფიქსი იკვეცება, რადგან ამ ფონეტიკური ცვლით მიღებული ფორმა არ გაიგივდება ამოსავალ ფუძესთან: **მე-თევზ-ის / თევზ-ის...**

კავშირებითის მაწარმოებელთა დაკარგვა კავშირებითის ფუნქციის გაუჩინარებას გამოიწვევდა: | კავშირებითის ფორმა უწყვეტელთან გაიგივდებოდა, მეორე კავშირებითისა — წყვეტილთან. წყვეტილის მაწარმოებლის გაუჩინარების შემთხვევაში ეს საფრთხე არა გვაქვს: არ მოხდება ფორმის დამთხვევა სხვა პარადიგმის წევრთან... აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ კავშირებითის **-ა, -ე, -ო** სუფიქსთა მორფოლოგიური დანიშნულება და სრულ პარადიგმაში მათი მიმართებანი შეაპირობებს იმ ფაქტს, რომ ისინი ნულთან არ მონაცვლეობენ. უფრო

სწორად, ლოგიკურად მათი ნულთან მონაცვლეობა გამორიცხულია.

წარმოდგენილი მსჯელობიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ სუბიექტური მესამე პირის **-ს, -ა, -ო** სუფიქსები კი არ შეაპირობებენ საყრდენი მორფემის ფონოლოგიურ სახეს, არამედ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის თვისობა ნულთან მონაცვლეობა-არმონაცვლეობისა არის განმსაზღვრელი პირობა ამ სუფიქსთა გამოვლენისათვის, მათი განაწილების საფუძველი.

-ს და **-ა** სუფიქსთა განაწილების შემთხვევათა ანალიზი ამგვარი დასკვნის გამოტანის საშუალებას გვაძლევს: ს უ ბ ი ე ქ ტ უ რ ი მ ე ს ა - მ ე პ ი რ ი ს **-ა** ს უ ფ ი ქ ს ი გ ა მ ო ვ ლ ი ნ დ ე ბ ა ნ უ ლ თ ა ნ მ ო - ნ ა ც ვ ლ ე ხ მ ო ვ ნ ი ს უ ე მ ც ვ ე ლ ს ა ყ რ დ ე ნ მ ო რ ფ ე მ ა ს თ ა ნ:

*მოვ-კალ — მო-კლ-ა ← *მო-კალ-ა*

*გავაკეთ-ე — გააკეთა ← *გაკეთ-ე-ა.*

ხოლო **-ს** სუფიქსი გამოვლინდება ნულთან არა-მონაცვლე ხმოვნის შემცველ საყრდენ მორფემასთან: *აკეთ-ებ-ს, ხატ-ავ-ს, ააშენ-ო-ს...*

ამ წესიდან გამომდინარე, საინტერესოა **-ია** დაბოლოების მქონე სტატიკურ ზმნათა აწმყოსა და გარდამავალ ზმნათა | თურმეობითის **-ა** სუფიქსის საკითხი.

როგორც აღვნიშნეთ, მკვლევართა ერთი ჯგუფი **-ა** ბოლოსართს პირის ნიშნად მიიჩნევს (იმავე ოდენობად, რაც *გაკეთ-ა* ფორმაშია); ხოლო ზოგი მკვლევარის აზრით, **ა** დაბოლოება **არს** მეშველი ზმნის ნაშთია.

ჩვენ გავიზიარეთ პირველი თვალსაზრისი. თუ **-ა შეუბყრი-ა** ფორმაში პირის ნიშანია, მაშინ მის წინ ხმოვანი უნდა იყოს გაუჩინარებული. ასეც ვარაუდობენ: **შეუბყრიე-ა → შეუბყრი-ა*; I-II პირის ფორმებში **ე** ბოლოსართის არარსებობის (*შეეუბყრი-ვარ, შეუბყრი-ხარ*) თაობაზე ითქვა, საფიქრებელია, რომ III პირის ფუძე განზოგადდა შემდეგ სხვა პირებში. ასე რომ, ეს შემთხვევაც შემოთავაზებული წესის ფარგლებში ექცევა: **-ა** სუფიქსისათვის საყრდენია **-ე**, რომელიც მონაცვლეობს ნულთან.

1.2. 8. ინვერსია. ინვერსია ზმნურ სისტემაში გაიგება როგორც „პირის ნიშანთა დანიშნულების შეცვლა“ (ა. შანიძე); ანუ, განმარტების მიხედვით, ინვერსია უნდა გავიგოთ როგორც ისტორიული კატეგორია, რომელიც გულისხმობს მნიშვნელოვან დიაქრონიულ ცვლილებას ზმნის პირიანობისა (ვალენტობისა) და მის მორფოლოგი-

ური გამონათვის (მარკირების) ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით. ეს ისტორიული ცვლილება შეიძლება მოკლედ ასე იყოს ფორმულირებული: „თავდაპირველად ზმნის თვალსაზრისით ობიექტი რეალურადაც ობიექტად იყო წარმოდგენილი და ის, რაც ზმნაში სუბიექტის როლს ასრულებს, რეალურად სუბიექტად იყო დასახული, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ყველგან **პირდაპირი** ან **სწორი** წყობა იყო. შემდეგ აზროვნების განვითარებასთან დაკავშირებით შეიცვალა გაგება ობიექტური ვითარებისა, ზმნამ კი შეინარჩუნა წინანდელი გაგების შესაფერისი აგებულება, ერთი სიტყვით, მეტყველება ჩამორჩა აზროვნებას, დაირღვა კორელაცია აზროვნებასა და მეტყველებას შორის, და შემდეგ მივიღეთ ინვერსიულობა (არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, გვ. 93-94).

ამდენად, ინვერსიის ცნება გენეზისის თვალსაზრისით ისტორიული კატეგორიაა, მაგრამ საკითხავია: რა ადგილი უჭირავს მას კონკრეტული ენის გრამატიკაში, როგორც სინქრონიულ სისტემაში?

ამ თვალსაზრისით შეიძლება ორგვარი მიდგომა არსებობდეს:

ა) ინვერსია განისაზღვრება მორფოლოგიური პარადიგმატიკის დონეზე; ანუ: ინვერსია არის სუბიექტურ და ობიექტურ პირის ნიშანთა ფუქციური ურთიერთთანაცვლება ერთი საუღლებელი პარადიგმის ფარგლებში:

აწმყო: **გ**-ხატავ მე^ს მას

მ-ხატავ-ს ის მე^ო

1 თურმ.: (და)-**მ**-იხატავ-ს მე^ს ის

(და)-**გ**-უხატავარ მას მე^ო

ბ) ინვერსია განისაზღვრება ვალენტობისა და პირიანობის (სინტაქსისა და მორფოლოგიის) დონეზე; ანუ: ინვერსია ნიშნავს ზმნის პირიელი პოტენციისა და მისი მორფოლოგიური გამონათვის „ასიმეტრიას“ — რეალური (მოქმედი) სუბიექტისა და რეალური (მოქმედი) ობიექტის შებრუნებულ გამოხატვას: სუბიექტს გამოხატავს ობიექტური პირის ნიშანი და — პირიქით.

ამ ვითარების აღწერა შესაძლებელია არა პარადიგმის, არამედ ერთი ფორმის მიხედვითაც:

კონკრეტული ენის ფარგლებში ვადგენთ კონკრეტული ზმნის პირთა ვითარებას (სუბიექტს, ობიექტ^{ებს}) და ამ ვითარებას გამოწმებით შესაბამისი ზმნური ფორმის მიხედვით. თუ რეალური სუბიექტი (ან — ობიექტი) გამოხატულია ზმნური სუბიექტური (ან — ობიექტუ-

რი) პირის ნიშნით, პირდაპირი წყობაა, ხოლო თუ ეს მიმართება შეცვლილია (სუბიექტურ პირს შეესაბამება — ობიექტური პირის ნიშანი, ხოლო ობიექტურ პირს — სუბიექტური), შეიძლება შეფასდეს როგორც, *ინვერსია*.

ცხადია, ეს მსჯელობა აუცილებლად გულისხმობს წინასწარ დადგენას იმისას, რომელი ნიშნები განეკუთვნება სუბიექტურ პირს, რომელი — ობიექტურს. სხვაგვარ შემთხვევაში პირის ნიშანთა დანიშნულების შეცვლაზე, როგორც ისტორიულ მოვლენაზე, ლაპარაკი შეუძლებელი (ობიექტურად განუმტკიცებელი) იქნებოდა.

წარმოდგენილი ორგვარი — (ა) და (ბ) — მიდგომა ინვერსიის საკითხისადმი არსებითად ასახავს ქართული გრამატიკული ლიტერატურის ორ განსხვავებულ ხაზს: ერთი ინვერსიულად მიიჩნევს მხოლოდ გარდამავალი ზმნის III სერიის ფორმებს (**და-მ-ინატავ-ს**) (ა. შანიძე); ხოლო მეორე, ამასთან ერთად, აღიარებს გარდაუვალ ზმნათა აწმყოს ფორმების ინვერსიულობასაც (**მ-იყვარ-ს**) (არნ. ჩიქობავა). როგორც ითქვა, ამისი მიზეზი არსებითად გრამატიკული მოვლენის აღწერისადმი განსხვავებულ მიდგომაში არის საძიებელი.

მესამეგვარი მიდგომის რამდენიმე ვერსიაც არსებობს; კერძოდ: ა) სუბიექტურია (სავალდებულოა) ის პირი, რომელსაც სუბიექტური პირის ნიშანი შეესაბამება და — პირიქით (ალ. ონიანი); ანდა: ბ) სუბიექტური პირის ნიშანია ის, რომელიც რეალურ სუბიექტს ასახავს (იქნება ის **ვ**ინის რიგისა, თუ **მ**ანის რიგისა) (თ. უთურგაიძე, ქ. დათუკიშვილი).

ეს მიდგომა გარკვეულად აკმაყოფილებს ფორმალური ანალიზის მოთხოვნებს, მაგრამ არ იძლევა პირთა მიმართების ისტორიული ტრანსფორმაციის დანახვის შესაძლებლობას, რაც სინქრონიამიც აყენებს თავის პირობებს, რამდენადაც გვიწევს პირთა განსხვავებული ვითარება დავინახოთ ერთსა და იმავე გრამატიკულ ფორმაშიც *კი* (**და-მ-ინატავს, მაციებს...**).

ობიექტურად შესაძლებელია (და ალბათ მიზანშეწონილიც არის) ინვერსიაგანცდილი ზმნები გარკვეულ ჯგუფებად განვიხილოთ იმისდა მიხედვით, თუ რა გრამატიკული შინაარსისაა ეს ზმნები მოცემულ დონეზე და რა პარადიგმატული ვითარება აქვს ამავე დონეზე მათ (რასაც გამოვიყენებთ კიდევ ქვემოთ); მაგრამ თავისთავად კონკრეტული ზმნის ინვერსიის (ან — არაინვერსიის) განსაზღვრა უნდა მოხდეს

ერთი და საერთო კრიტერიუმით — ზმნის ვალენტობის (სუბიექტობიექტების) რეალური ვითარებისა და პირთა მორფოლოგიის სინქრონიული ურთიერთმიმართების საფუძველზე. სხვაგვარი მიდგომა აუცილებლად გამოიწვევს ინტერპრეტაციის ნაირგვარობას.

კონკრეტულად:

როდესაც ვამბობთ, რომ **და-მ-ედ-ო** (ვალი) ფორმა არ არის ინვერსიული (პირდაპირი წყობისაა), ვგულისხმობთ შემდეგს:

ა) სუბიექტური პირია **ის** (ვალი), ობიექტური პირი — **მე**;

ბ) შესაბამისად: S_3 — **ო**, O_1 — **მ**.

ანუ: და-**მ**-ედ-**ო** ის მე.

ხოლო როდესაც ვამბობთ, რომ **და-მ-ედ-ო** (უნდა ფული) ფორმა არის ინვერსიული, ვგულისხმობთ შემდეგს:

ა) სუბიექტური პირია **მე**, ობიექტური პირი — **ის** (ფული);

ბ) მაგრამ: S_3 — **ო**, O_1 — **მ**.

ანუ: პირთა ვითარება „შებრუნებულია“, პირის ნიშნები კი იგივეა:

და-**მ**-ედ-**ო** მე ის

გარდამავალ, ანუ აქტიურსუბიექტიან ზმნებში ეს პროცესი უფრო გამოკვეთილია და ხელშესახები იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ აქ სუბიექტისა და ობიექტის შინაარსი, მათი უფლებრივი მიმართება, უფრო მკვეთრად არის გამოხატული (დამიწერია, ამიშენებია... მე).

ხოლო, მაგალითად, გრძნობა-აღქმის ზმნებში შესაბამისი სუბიექტი (ე. წ. განმცდელი სუბიექტი) შინაარსობრივად ესოდენ მკვეთრად არ არის გამოჩენილი ობიექტისაგან (მიყვარს, მაციებს... მე).

შესაბამისად, ინვერსიის ცნების მიხედვით შეიძლება დავახასიათოთ რამდენიმე ტიპის ზმნათა ჯგუფი:

1. **გარდამავალ ზმნათა III სერიის** (სამივე მწკრივის) **ფორმები**. როგორც ცნობილია, ამ მწკრივებში ორპირიანი და სამპირიანი ზმნები გათანაბრდება, რადგანაც სამპირიანი ზმნაც ორპირიანი ხდება (ირიბი ობიექტი ე. წ. უბრალო დამატებად იქცევა). შდრ.:

კვეთ-ს (ის მას) — მო-უ-კვეთი-ა (მას ის)

ჰ-კვეთ-ს (ის მას მას) — მო-უ-კვეთი-ა (მას ის 'მისთვის')

ამ შემთხვევაში ადგილმონაცვლე (ინვერსიული) პირები რეალურად შენარჩუნებულია: (ის მას → მას ის)*.

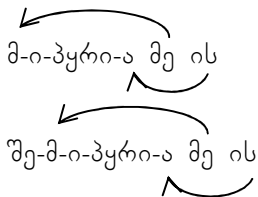
2. **მ-ი-პყრი-ა, მ-ი-ჭირაგ-ს...** ტიპი: ეს არის ზმნები, რომლებიც სხვა ცნობილ, აწმყოშივე ინვერსიულ (სტატიკურ) ზმნათაგან ყველაზე მეტად ეკედლებიან და ემსგავსებიან გარდამავალ ზმნათა ინვერსიულ ფორმებს. ამ თვალსაზრისით მათ, ერთი მხრივ, სრული პარადიგმა გამოარჩევს:

მ-ი-ჭირაგ-ს

მ-ე-ჭირ-ა

მ-ჭყრი-ა

და, მეორე მხრივ, ეს ვითარება გარდამავალ ზმნათა ინვერსიულ ფორმებთან მათს მიმართებაშიც ჩანს; შდრ.::

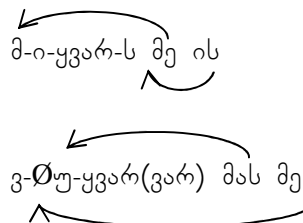
სხვათა შორის, ეს პარალელი განსაკუთრებით განამტკიცებს გარდამავალი ინვერსიული და სტატიკური ინვერსიული ზმნების შინა-

* მცირე განმარტება ერთი შენიშვნის გამო: ქ-ნი დ. მელიქიშვილი თავის ახალ წიგნში დიათეზის შესახებ (მელიქიშვილი 2014: 104) გაკვრით ეხება ჩვენს ამ პარაგრაფსაც, არასწორად მიიჩნევს ინვერსიის „ამოსავალ სქემად“ პირის ნიშანთა „ტრადიციული ცხრილის“ გამოყენებას და დაასკვნის: „შესაბამისად, დასკვნებიც არასისტემურია, მიუხედავად იმისა, რომ ნაცადია ე. წ. ინვერსიული ზმნების ცალკეულ ჯგუფებად დაყოფაც (რაც აშკარად III დიათეზის სისტემიდანაა ამოგლეჯილი დამოწმების გარეშე)“. გულისხმობს თავის წიგნს „ქართული ზმნის უღლების სისტემა“ (თბ. 2001). ჯერ ერთი, როგორც ხედავთ, ეს პარაგრაფი არის ინვერსიის სურათის ზოგადი აღწერა და ის ფაქტობრივ არ შეიცავს ე. წ. „დასკვნებს“. მეორეც: ამ წიგნის, როგორც სამეცნიერო კურსის მეთოდური მხარეა ის, რომ ტექსტი განტვირთულია საკითხის შესწავლის დეტალური მიმოხილვისა და ლიტერატურის მითითებისაგან; სამაგიეროდ, წიგნს ახლავს ვრცელი ბიბლიოგრაფია, სადაც, ცხადია, დ. მელიქიშვილის აღნიშნული ნაშრომიც არის ფიქსირებული. კიდევ ერთი: პირადად ჩვენ ინვერსიის საკითხს ვეხებით 1984 წ. გამოცემულ წიგნში III სერიის მწკრივთა შესახებ (დაიწერა 1978-80 წწ.), მას შემდეგ აზრი არ შეგვიცვლია, ხოლო სათანადო ლიტერატურა, ჩვენი მხრივ, იმჯერადაც კეთილსინდისიერად არის გათვალისწინებული. რაც შეეხება ინვერსიის საილუსტრაციო ნიმუშებს, ისინი თანამედროვე ქართული ენის რეალური ემპირიული მონაცემებია.

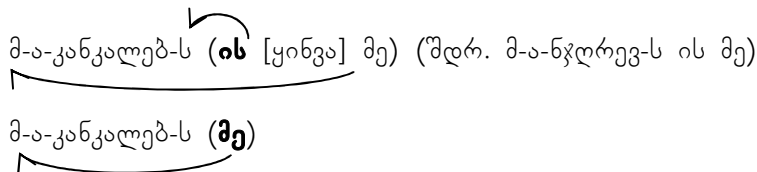
გან კავშირს. ოღონდ, ისტორიის გათვალისწინებით, აქ საუბარი უნდა იყოს მხოლოდ საერთო მოდელის გამოყენებაზე.

3. **მ-ი-ყვარ-ს** ტიპის ზმნები, ანუ სტატიკურ ზმნათა ის ჯგუფი, რომელიც ენაში მხოლოდ ინვერსიული ფორმით არის რეალიზებული; ზმნები, რომელთაც არსებითად მხოლოდ აწმყოს წრის მწკრივები მოეპოვება: *მიყვარ-ს, მიყვარდ-ა, მიყვარდე-ს*.

ამ შემთხვევაშიც ინვერსიაქმნილი პირები (სუბიექტური და ობიექტური) რეალურად შენარჩუნებულია:

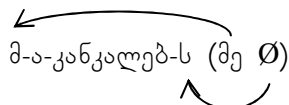

4. **მ-ა-კანკალებ-ს** ტიპის ზმნები, რომელნიც ხელშესახებად წარმოაჩენენ პირდაპირი წყობის გარდამავალი ზმნის ინვერსიულ სტატიკურ ზმნად ტრანსფორმაციის პროცესს:

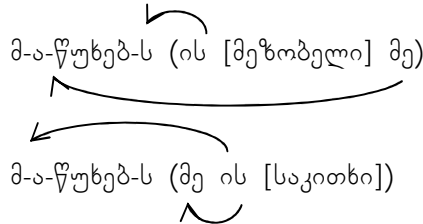
ტრანსფორმირებული ზმნა სტატიკურობის არსებით ნიშნებსაც იძენს, თუმცა — ნაწილობრივ (მაგალითად, აკლია მხოლოდ III სერიის მწკრივები).

უფრო ნიშანდობლივია ის, რომ ამ შემთხვევაში ყოფილი გრამატიკული სუბიექტი (ანუ პოტენციური რეალური ობიექტი) არსებითად ანულირებულია (მე Ø); შესაბამისად:

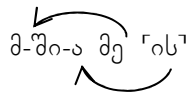
5. **მ-ა-წუხებ-ს** ტიპი, რომელიც ასევე გარდამავალი ზმნის ტრანსფორმაციის შედეგია და ამით ემსგავსება **მაკანკალებს** ტიპს, ოღონდ

ამ შემთხვევაში შენარჩუნებულია რეალური ობიექტი (ყოფილი გრამატიკული სუბიექტი); შდრ.:

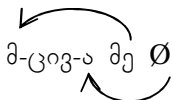

ამავე ტიპს დაუწყვილდება **შემო-მ-ე-ლანძღ-ა** ტიპი.

6. **მ-ში-ა** ტიპის სტატიკური ზმნები, რომელთაც რეალური სუბიექტი შენარჩუნებული აქვთ, მაგრამ აშკარად ანულირების ტენდენციით. ეს ზმნა თავისუფლად გამოიყენება როგორც ორპირიანი (მშია [მე პური]) და, ასევე, როგორც ერთპირიანი (**მშია** [მე]):

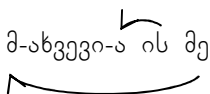

7. **მ-ცივ-ა** ტიპი, რომელიც არსებითად გაგრძელებაა წინა ტიპისა, იმ არსებითი განსხვავებით, რომ რეალური ობიექტი მთლიანად არის ანულირებული:

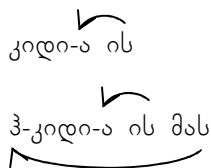

8. **მ-გონი-ა, შე-მ-ი-ძლი-ა...** ამ შემთხვევაშიც ობიექტის პოზიცია შერყეულია, ის ხშირად წარმოდგენილი არ არის; შდრ. „**რა გგონია?**“ და „**როგორ გგონია?**“

რაც შეეხება **მ^ახურავს, მაცვია, მახვევია, მკიდია...** ობიექტური წყობის ზმნებს, მათი პირიანობისა (ვალენტობისა) და მორფოლოგიის მიმართება ინვერსიას რეალურად არ წარმოაჩენს; ალბათ მხოლოდ ტენდენციას შეიძლება საუბარი:

ეს მით უფრო ხელშესახებია მაშინ, როდესაც კონკრეტულ ორპირიან ზმნას შესაბამისი ერთპირიანიც უდგას გვერდით და გრამატიკული სუბიექტის პოზიციას ამგვარი ოპოზიციაც განამტკიცებს; შდრ.:

1.2.9. ზმნის რიცხვი. ვთქვით, რიცხვი ერთ-ერთი უმთავრესი კატეგორიაა ზმნისა. იგი მჭიდროდ უკავშირდება პირის კატეგორიას.

რიცხვი საზიარო კატეგორიაა სახელისა და ზმნისათვის. სახელის შემთხვევაში ვითარება გაცილებით მარტივია — შეგვიძლია ვისაუბროთ მხოლობითისა და მრავლობითის ფორმებზე: რიცხვის ნიშანი **(-ებ, -ნ / -თ)** მხოლობითის ფორმას განასხვავებს მრავლობითისაგან (**კაც**-ი — **კაც-ებ**-ი / **კაც-ნ**-ი / **კაც-თ**-ა)...

პრინციპულად განსხვავებული ვითარებაა ზმნის შემთხვევაში: არ შეიძლება ვისაუბროთ ზმნის ფორმის შესახებ, როგორც მხოლობითის ან მრავლობითის ფორმის თაობაზე; შეგვიძლია ვისაუბროთ მხოლოდ ზმნაში წარმოდგენილი პირის (პირების) რიცხვის შესახებ. მორფოლოგიური გამოხატულება სიმრავლისა აქვს სწორედ ზმნასთან დაკავშირებულ კონკრეტულ პირს:

ვ-თბები (მე) — სუბიექტი მხოლობით რიცხვშია;

ვ-თბები-თ (ჩვენ) — სუბიექტი მრავლობით რიცხვშია;

მ-ხატავ-ს (ის მე) — ობიექტი მხოლობით რიცხვშია;

მვ-ხატავ-ს (ის ჩვენ) ობიექტი მრავლობით რიცხვშია.

ერთსა და იმავე ზმნურ ფორმაში შეიძლება იყოს რიცხვის მიხედვით განსხვავებული სუბიექტ-ობიექტის კომბინაციები:

ვ-ხატავ (მე მას) — სუბიექტი მხოლობითშია; ობიექტიც მხოლობითშია;

ვ-ხატავ-თ (ჩვენ მას) — სუბიექტი მრავლობითშია; ობიექტი — მხოლობითში;

ვ-ხატავ (მე მათ) — სუბიექტი მხოლობითშია, ობიექტი — მრავლობითში (ფორმობრივი დამთხვევაა | შემთხვევასთან);

ვ-ხატავ-თ (ჩვენ მათ) — სუბიექტი მრავლობითშია, ობიექტიც — მრავლობითში (ფორმობრივი დამთხვევაა მეორე შემთხვევასთან).

სამპირიანი ზმნის შემთხვევაში უფრო რთული ვითარებაა: სუბიექტის, პირდაპირი და ირიბი ობიექტების მხოლობით-მრავლობითის კომბინაციათა რაოდენობა იზრდება.

შესაბამისად, ზმნური ფორმის რიცხვზე მსჯელობისას ვსაუბრობთ ზმნასთან დაკავშირებული პირის (სახელის, resp. ნაცვალსახელის) რიცხვზე და არა ზოგადად ზმნური ფორმის რიცხვზე. ამიტომაც რიცხვის კატეგორიაზე მსჯელობა უშუალო კავშირში იქნება პირის კატეგორიასთან. მით უმეტეს, ეს მიმართება (პირისა და რიცხვისა) სპეციფიკურია (არაერთგვაროვანი) სხვადასხვა შემთხვევაში — ზოგჯერ პირსა და რიცხვს სხვადასხვა მორფოლოგიური ნიშანი გამოხატავს (**ვ-წერ-თ** — **ვ**- პირის ნიშანია, **-თ** — რიცხვისა); ზოგჯერ ერთი და იგივე მორფოლოგიური ელემენტი პირზე მიმათითებელიც არის და რიცხვზეც (**წერ-ენ** — **-ენ** არის სუბიექტური მესამე პირის ნიშანი მრავლობით რიცხვში). ამ თემაზე უფრო დაწვრილებით საუბარი გვექნება პირის ნიშანთა ანალიზის დროს.

1.2.10. სახელთა მრავლობითობის გამოხატვა ზმნაში. ზმნაში ჩვეულებრივ გამოიხატება იმ სახელის მრავლობითობა, რომლის პირიც აისახება. ე. ი. სუბიექტისა და ობიექტის (პირდაპირისა და ირიბის) მრავლობითობა.

სუბიექტის მრავლობითობის გამოხატვა განსხვავებულია I-II და III პირებისათვის. **პირდაპირი წყობის** დროს I-II პირის მრავლობითობა გამოიხატება **-თ** სუფიქსით:

ჩვენ ვ-წერ-თ

თქვენ წერ-თ

ამ შემთხვევაში **-თ** მიანიშნებს მხოლოდ რიცხვზე პირის განურჩევლად.

III სუბიექტური პირი გამოიხატება **-ენ, -ან, -ნ, -ეს** და **-ნენ** სუფიქსებით: *ისინი აკეთებ-ენ, მოდი-ან, მოვიდ-ნენ...*

მათ გააკეთ-ეს, გააკეთო-ნ... მრავლობითობის აღმნიშვნელი სუფიქსები პირსაც გამოხატავენ...

ინვერსიული წყობის შემთხვევაში რეალური სუბიექტის მრავლობითობა გამოიხატება I პირში **გვ-** პრეფიქსით, II და III პირებში **-თ** სუფიქსით (ანუ: მოქმედებს ირიბობიექტური პირის მრავლობითობის გამოხატვის პრინციპი):

პირდ. წყობა		ინვერსიული წყობა	
<i>ჩვენ</i>	<i>ვ-წერ-თ</i>	<i>ჩვენ</i>	<i>და-გვ-იწერია</i>
<i>თქვენ</i>	<i>წერ-თ</i>	<i>თქვენ</i>	<i>და-გ-იწერია-თ</i>
<i>ისინი</i>	<i>წერ-ენ</i>	<i>მათ</i>	<i>და-უწერია-თ</i>

ობიექტური პირების მრავლობითობა განსხვავებულად აღინიშნება I და II პირებში: I პირში ფლექსიურად: **გვ** რიცხვის აღმნიშვნელიც არის და პირისაც; II პირში — აგლუტინაციურად: რიცხვს **-თ** სუფიქსი გამოხატავს.

ის ჩვენ	(პ. ობ.)	გვ-ხატავ-ს
ის თქვენ		გ-ხატავ-თ
ის ჩვენ მას	(ირ. ობ.)	გვ-იხატავს
ის თქვენ მას		გ-იხატავ-თ

სპეციფიკური ვითარებაა III ობიექტური პირის შემთხვევაში: როგორც წესი, სალიტერატურო ენაში III პირის ობიექტის მრავლობითობა აღინიშნება ინვერსიის დროს:

ჩვენ ის	და- გვ-იწერია	ჩვენ	გვ-ცივა
თქვენ ის	და- გ-იწერია-თ	თქვენ	გ-ცივა-თ
მათ ის	და- უწერია-თ	მათ	ს-ცივა-(თ)

ინვერსიის შემთხვევაში ეს იმიტომ ხდება, რომ გრამატიკული ირიბი ობიექტი რეალურ სუბიექტად არის გაგებული და შეთანხმებასაც ეს განსაზღვრავს. პირდაპირი წყობის შემთხვევაში ჩვეულებრივ III ობიექტური პირის სიმრავლე ზმნაში არ აისახება:

მე ის	და- გ-ხატე	მე ისინი	და- გ-ხატე
მე მას	და- გ-ემალე	მე მათ	და- გ-ემალე

თუმცა საინტერესო ტენდენციები ისახება. არსებული ვითარების გასააზრებლად აუცილებელი ძველი ქართულის ვითარების გახსენებაა:

ძველ ქართულში III სუბიექტური პირის შემთხვევაში **ნარ-თან** მრავლობითში დასმული სახელი ყოველთვის ითანხმებდა ზმნას რიცხვში — ყოველთვის აჩენდა მრ. რიცხვის ნიშანს; **-ებ** სუფიქსიანი სახელობითი ვერ ითანხმებდა ზმნას: „*იგი სირები აღფრინდა*“... „*მოვიდოდა ხარჭებიცა მეფისა*“... და სხვა. ახალ ქართულში ნართანთან მრავლობითის გამოყენების სიხშირე შემცირდა სახელებში, მისი სინტაქსური ძალა უცვლელი დარჩა. სამაგიეროდ, გაიზარდა სახელებში **-ებ**-იანი მრავლობითის გამოყენების სიხშირე; გაიზარდა მისი სინტაქსური ფუნქციაც: III სუბიექტური პირის შესაბამისი სახელი თუ სულიერია, ამ პირის მრავლობითობა ყოველთვის აღინიშნება: *ბავშვები თამაშობ-ენ*, *ჩიტები მოფრინდ-ნენ* და ა. შ. თუ III სუბიექტური პირის შესაბამისი სახელი უსულოა, მისი მრავლობითობა ზმნაში შეიძლება

აღინიშნოს (მაგ., *მთები დგან-ან და ელი-ან...*) და შეიძლება არ აღინიშნოს (მაგ., *სახლები დგა-ს, ხეები გახმ-ა...*). ჩვეულებრივ შეთანხმება გვაქვს გაპიროვნების შემთხვევაში, თუმცა ტენდენცია ისეთია, რომ სხვა შემთხვევაშიც შეიძლება აისახოს მრავლობითობა (*მდინარეები აღიღდა // მდინარეები აღიღდნენ...*).

განსხვავებული ვითარება იყო III ობიექტური პირის მრავლობითობის გამოხატვასთან დაკავშირებით: ზმნაში აღინიშნებოდა სახელობითში დასმული ობიექტური პირის მრავლობითობა: *მან წიგნი დაწერ-ა*, მაგრამ *მან წიგნნი დაწერ-ნ-ა*.

<i>მე იგი</i>	<i>მო-ვ-კალ</i>	<i>მე იგინი</i>	<i>მო-ვ-კლ-ენ</i>
<i>შენ იგი</i>	<i>მო-კალ</i>	<i>შენ იგინი</i>	<i>მო-კლ-ენ</i>
<i>მან იგი</i>	<i>მო-კლ-ა</i>	<i>მან იგინი</i>	<i>მო-კლ-ნ-ა</i>

მიცემითში დასმული ობიექტის სიმრავლე ზმნაში არ აღინიშნებოდა, განურჩევლად იმისა, პირდაპირი იყო ეს ობიექტი თუ ირიბი:

- შე-ს-ძენ-ს იგი მას/მათს მას/მათ*
- მო-პ-გური-ს იგი მას/მათს მას/მათ*
- მო-უ-თხრობ-ს იგი მას/მათს მას/მათ და ა. შ.*

<i>უნებ-ს</i>	<i>მას / მათ იგი</i>
<i>პ-ნებავ-ს</i>	<i>მას / მათ იგი</i>
<i>აქუ-ს</i>	<i>მას / მათ იგი</i>
<i>ს-წყური-ს</i>	<i>მას / მათ იგი</i>
<i>პ-ყვანდ-ა</i>	<i>მას / მათ იგი</i>
<i>უყუარდ-ა</i>	<i>მას / მათ იგი და ა. შ.</i>

ახალ ქართულში მკვეთრად გამოიხატა ტენდენცია მიცემითში დასმული ობიექტის რიცხვის აღნიშვნისა ზმნაში. ინვერსიულ ზმნებში ეს თითქმის სისტემებრ გატარდა. როგორც ითქვა, ამას ხელი იმან შეუწყო, რომ გრამატიკული ირიბი ობიექტი რეალურ სუბიექტად არის გაგებული (არნ. ჩიქობავა). თუმცა ეს პროცესი პირდაპირი წყობის ზმნებშიც განვითარდა. ეს წესი სამწერლობო ქართულში აღმოსავლური კილოებიდან შემონატანად ითვლება (არნ. ჩიქობავა) და არა აქვს ნორმატული ხასიათი:

<i>აედევნა</i>	<i>ის მას</i>	<i>და</i>	<i>ის მათ</i>	<i>აედევნა-თ</i>
<i>მისდევს</i>	<i>ის მას</i>	<i>და</i>	<i>ის მათ</i>	<i>მისდევ-თ</i>
<i>ეკითხება</i>	<i>ის მას</i>	<i>და</i>	<i>ის მათ</i>	<i>ეკითხება-თ</i>

შეუსვირა მან მას და მან მათ შეუსვირა-თ

ამ ტენდენციის არსი ის არის, რომ „მესამე პირის ეს-თ-იანი ფორმები აგრძელებენ პირველი და მეორე პირის ფორმათა ხაზს: მიცემითი ბრუნვის ობიექტი სამივე პირში ითანხმებს ზმნას რიცხვში... პროცესობრივ კი მესამე პირის ამ ფორმის წარმოქმნაში ახალი ფაქტორი უნდა გვექონდეს: **დიალექტური ნორმით** ზოგ ქართულ კილოში (რაჭულში, კახურში, ინგილოურში, ფერეიდნულში, იმერულში) იხმარება **-ყე** || **-კე** ნაწილაკი. იგი მიუთითებს, პირველ ყოვლისა, ობიექტის მრავლობითობაზე მიცემითში: *აედევნა მას — აედევნა-ყე მათ.. ეკითხებოდა მას — ეკითხებოდა-ყე მათ... ეხვეწება მას — ეხვეწება-ყე მათ* და სხვ.“ (არნ. ჩიქობავა).

ზემოწარმოდგენილ მაგალითებში (*აედევნა-თ, ეკითხება-თ...*) **-თ** სუფიქსი „-ყე ნაწილაკის ადგილასაა გამოყენებული და მისი როლიცა აქვს დაკისრებული — მასალა (**თ** სუფიქსი) სალიტერატურო ქართულისაა, ფუნქცია — დიალექტური“.

ამგვარად, **-ებ**-იანი მრავლობითის რიცხვის ასახვა ზმნაში, ერთი მხრივ, და მიცემითში დასმული **თან**იანი ობიექტის რიცხვის ასახვა, მეორე მხრივ, ახალი ქართულის დამახასიათებელი ტენდენციებია, რომელიც თანდათან ძლიერდება.

თავი II. ზმნისწინი

2.1. ზმნისწინის რაობა. ზმნისწინი ეწოდება ერთ- ან ორმარ-
ცვლიან მორფემას, რომელიც წინ უსწრებს ზმნის მარტივ ფუძეს ან
ფუძის წინ დართულ რომელიმე პრეფიქსს (პირის ნიშანს, ქცევის ნი-
შანს, გვარის ნიშანს) და ასრულებს სხვადასხვა ფუნქციას: გვიჩვენებს
მიმართულებას, აწარმოებს მომავალ დროს, სრულ ასპექტს, ცვლის
ზმნის ლექსიკურ მნიშვნელობას.

ზმნისწინი, ზმნის პირიანი ფორმის გარდა, დაერთვის საწყისს
(*და-ხატვა, გა-კეთება, შე-ღებვა...*) და მიმღეობას (*და-ხატული, გა-კეთე-
ბული, შე-ღებილი...*).

თანამედროვე ქართულ ენაში გვაქვს შემდეგი ზმნისწინები: **ა-,
გა-, და-, მი-, მო-, შე-, ჩა-, წა-, გადა-, ამო-, გამო-, შემო-, ჩამო-,
წამო-, გადმო-, მიმო-**. მათგან შედგენილობის მიხედვით მარტივი
ზმნისწინებია: **ა-, გა-, და-, მი-, მო-, შე-, წა-**. მარტივ ზმნისწინებზე
მო-ს დართვით მიღებულია რთული ზმნისწინები: **ა-მო-, გა-მო-, შე-
მო-, წა-მო-**. თავდაპირველად რთული იყო, მაგრამ ფონეტიკური
ცვლილებების შედეგად მარტივი სახე აქვს **ჩა-** და **გადა-** ზმნისწინებს.
ჩა- მიღებულია ***შე-და-**საგან (***შე-და-** → **შ-და-** → **შ-თა-** → **ჩა-**),
გადა- კი მიღებულია **გარ-და-**საგან: **გარ-და-** → **გადა-**. **ჩა-** და **გადა-**
ზმნისწინებსაც ერთვის **მო-** ზმნისწინი და ვიღებთ **ჩამო-, გადმო- (გა-
და-მო- → გადმო-)** რთულ ზმნისწინებს. **მი-** და **მო-** ზმნისწინები
ზოგჯერ ერთდროულად დაერთვის ზმნას და ვღებულობთ რთული სა-
ხის **მიმო-**ს (*მიმოიხედა, მიმოიარა, მიმოსვლა...*).

ძველ ქართულში გვქონდა სხვა ზმნისწინებიც: **წიად-, წიადმო-,
უკუ-/უკუნ-, უკმო-/ უკუმო-, მიმოდა-**. თანამედროვე ქართულში ისი-
ნი აღარ გვხვდება.

იმ ზმნისწინებიდან, რომლებიც თანამედროვე ენაში გვაქვს, ზოგი
ძველ ქართულშიც ამავე სახით გამოიყენებოდა; ესენია: **მი-, მო-, შე-,
და-**, სხვებმა კი მეტ-ნაკლები ცვლილება განიცადეს: ძველ ქართულში
გვქონდა: **გან-, ად-, წარ-, შთა-, გარდა-, აღმო-, წარმო-**. თანამედრო-
ვე ქართულში გვაქვს: **გა-, ა-, წა-, ჩა-, გადა-, ამო-, წამო-**.

ამავე დროს ზოგ ზმნასთან ზმნისწინი დღესაც ძველი სახით გვხვდება (*გან-აზოგადა, აღ-ზარდა, წარ-ადგინა, შთა-აგონა, გარდა-იქმნა...*).

უმეტეს შემთხვევაში ძველი და ახალი სახეობანი თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთს (*გა-თავისუფლდა და გან-თავისუფლდა, გა-მეორდა და გან-მეორდა...*), ან სტილისტიკურ სხვაობას იძლევიან (შდრ.: *ა-ასრულა და აღ-ასრულა, ჩა-უნერგა და შთა-უნერგა, გა-არდა და გან-არდა...*). გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა ძველი და ახალი ფორმის ზმნისწინებით განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობის ზმნები იქმნება (შდრ.: *ჩა-აგონა — შთა-აგონა, აღ-დგომა — აღ-დგომა, წა-მატება — წარ-მატება...*).

ზმნისწინების დართვის მიხედვით გამოიყოფა სამი ჯგუფი: 1. ზმნები, რომლებიც ზმნისწინს არ დაირთავენ: *სწამს, უყვარს, სძულს, სძინავს...* 2. ზმნები, რომლებიც უზმნისწინოდ არ გვხვდება: *მივიდა, გავიდა, შევიდა...* 3. ზმნები, რომელთაც შეუძლიათ დაირთონ ზმნისწინი ან არ დაირთონ: *დახატა / ხატა, მოკრიფა / კრიფა, დაგრიხა / გრიხა...*

რომელ ზმნისწინს იყენებს ესა თუ ის ფუძე, დამოკიდებულია როგორც ზმნის, ისე ზმნისწინის სემანტიკაზე.

2.2. ზმნისწინთა გენეზისი. ზმნისწინები დამოუკიდებელი სიტყვებისაგან მომდინარეობენ, რომლებმაც დროთა განმავლობაში დაკარგეს დამოუკიდებლობა და დაუკავშირდნენ სახელსა და ზმნას. ქართულში აშკარაა ზმნისწინებისა და თანდებულების საერთო წარმომავლობა: **-გან** თანდებულია სახელთან (*ხისა-გან*), ზმნისწინია ზმნასთან (*გან-ვიდა > გა-ვიდა*); **გარდა-** თანდებულია სახელის ბრუნვის ფორმასთან (*ამას გარდა, გოგონას გარდა*), ზმნისწინია ზმნებში (*გარდა-იცვალა, გარდა-იქმნა...* **გარდა-**ს გამარტივებული სახეა **გადა-**: *გადა-ვიდა, გადა-გზავნა*). გენეტურად ერთი და იგივეა **-ში** თანდებული და **შე-** ზმნისწინი (*სახლ-ში, შე-ვიდა*); ასევე **მი-** ზმნისწინი და **-მდე, -მდის** თანდებულებში გამოყოფილი **მი** ფორმანტი; **მო-** ზმნისწინი და **მოაქა-მომდე** ფორმაში გამოყოფილი **მო** ფორმანტი; **აღ-** ზმნისწინი და **წიად** სიტყვაში გამოყოფილი **აღ** ფორმანტი.

ზმნისწინებითა და თანდებულებით სივრცეში მყოფის ადგილის კოდირებისას ასეთი განაწილება, რა თქმა უნდა, არ არის შემთხვევითი. თანდებულები აზუსტებენ ზმნისწინებით გამოხატულ სივრცულ მი-

მართებებს.

2.3. ზმნისწინთა ფუნქციები. ზმნისწინი პოლიფუნქციური მონაცემია. იგი რამდენიმე ფუნქციას ასრულებს: აღნიშნავს მიმართულებას (*ა-დის, შე-დის, ჩა-დის, გადა-დის...*), გამოხატავს გეზსა და ორიენტაციას (*მი-აქვს — მო-აქვს, მი-რბის — მო-რბის*), აწარმოებს მომავალ დროს (*წერს — და-წერს, ჭამს — შე-ჭამს...*), გამოხატავს სრულ ასპექტს (*აკეთა — გა-აკეთა, წერა — და-წერა*), ცვლის ზმნის ლექსიკურ მნიშვნელობას (*ხალიჩა და-ავო, ფული წა-ავო, ხმალი ქარქაშში ჩა-ავო, სახლი ა-ავო; წყალი და-იქცა, ბიჭი წა-იქცა, ბავშვი გა-იქცა...*).

ზმნისწინის ფუნქციებიდან პირველადია მიმართულების აღნიშვნა, რომელსაც უკავშირდება გეზისა და ორიენტაციის გამოხატვა; ზმნისწინის უძველესი ფუნქციაა აგრეთვე განსხვავებული მნიშვნელობის ზმნების წარმოქმნა; დასრულებული სახით მოქმედების გამოხატვა და მომავალი დროის წარმოება კი ზმნისწინის მერმინდელი, შედარებით ახალი ფუნქციებია.

ზმნისწინის წარმოშობის საკითხი მჭიდროდაა დაკავშირებული ზმნის ჩამოყალიბებასთან. ზმნისწინს ზმნის რამდენიმე კატეგორია უკავშირდება: გეზი, ორიენტაცია, დრო, ასპექტი. მათგან გეზი და ორიენტაცია მხოლოდ ზმნისწინის მეშვეობით არის გამოხატული. ზოგჯერ ზმნისწინი რამდენიმე ფუნქციას ასრულებს ერთდროულად: გამოხატავს გეზს, ორიენტაციას, მომავალ დროს და სრულ ასპექტს (*შევა, მიცურდება, გადმოიტანს...*).

ქვემოთ განვიხილავთ ზმნისწინის საშუალებით გეზისა და ორიენტაციის გამოხატვას და ლექსიკური მნიშვნელობის ცვლას. რაც შეეხება ზმნისწინის სხვა ფუნქციებს, მათზე მსჯელობა იქნება შესაბამისი კატეგორიების (დროისა და ასპექტის) განხილვისას.

2.4. მიმართულების სახეები და მათი გამოხატვა, გეზი და ორიენტაცია. ქართულ ენაში სივრცითი მიმართებები ძირითადად ზმნის საშუალებით გადმოიცემა. მოძრაობის გამოხატვისას ყოველთვის იგულისხმება რაღაც, რაც მოძრაობს (სუბიექტი ან პირდაპირი ობიექტი) და ის, რის/ვის მიმართაც მოქმედებს ვინმე ან რამე. მოქმედების მიმართება სივრცეში არსებულ სხვადასხვა პუნქტთან განსაზღვრულია | პირის, მოსაუბრის მიერ. ეს მიმართება შეიძლება გამოხატული იყოს ზმნის ფორმით, შეიძლება — არა. *წერს, ხატავს, ჭამს, ფრინავს, ქრის,*

ცურავს, გორავს ზმნებში მოქმედების მიმართულება ზმნის ფორმით გამოხატული არ არის. მათგან განსხვავებით, *მიფრინავს, მირბის, შედის, მოაქვს, აიტანა, გამოაღო* ზმნები გამოხატავენ მოქმედებას, რომელიც გარკვეული მიმართულებით სრულდება, სივრცეში მდებარე რომელიმე პუნქტისაკენ არის მიმართული. პუნქტი შეიძლება იყოს მაღლა ან დაბლა, შიგნით ან გარეთ, გადაღმა ან გადმოღმა, ზედაპირზე ან სიღრმეში, წინ ან უკან.

გარდა ამისა, მოძრაობა, მოქმედება შეიძლება გამოიხატოს ორგვარად: როგორც მოუბარის ანუ | პირისაკენ მიმართული და მის საწინააღმდეგოდ მიმართული. ასე რომ, თითოეულ სახეს მიმართულები-სას ორიენტაციის მაწარმოებელი წყვილი ზმნისწინი გამოხატავს:

1) ქვევიდან ზევით: **ა-** (*ავიდა, აფრინდა...*) და **ამო-** (*ამოვიდა, ამოფრინდა...*);

2) ზევიდან ქვევით: **და-** (*დავიდა, დაფრინდა...*) და **დამო-**, რომელიც ძვ. ქართულში გვქონდა (*დამოჰკიდეს ძელსა...*) და დღეს ნაშთის სახითაა შემორჩენილი (*დამოკიდებული*);

3) შიგნიდან გარეთ: **გა-** (*გავიდა, გაფრინდა*) და **გამო-** (*გამოვიდა, გამოფრინდა...*);

4) გარედან შიგნით: **შე-** (*შევიდა, შეფრინდა...*) და **შემო-** (*შემოვიდა, შემოფრინდა...*);

5) დაბრკოლების გადალახვით: **გადა-** (*გადავიდა, გადაფრინდა...*) და **გადმო-** (*გადმოვიდა, გადმოფრინდა...*);

6) ზმნისწინები: **ჩა-, ჩამო-** გამოხატავს მიმართულებას ზემოდან ქვემოთ და ამავე დროს — გარედან შიგნით (რაც ამ ზმნისწინების რთული შედგენილობის შედეგია: შე- + და- → *შდა- → *შთა → ჩა-): *ჩავიდა, ჩავარდა, ჩამოვიდა, ჩამოვარდა.*

შენიშვნა: ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში გვქონდა ზმნისწინთა კიდევ ერთი წყვილი: **წიალ-** და **წიალმო-**, რომელიც **გადა-, გადმო-** ზმნისწინთა მსგავსად დაბრკოლების გადალახვით მოძრაობას გამოხატავდა, ოღონდ წყალთან დაკავშირებით: **წიალ-კდა** — წყალზე გადავიდა, **წიალ-მოკდა** — წყალზე გადმოვიდა. თანამედროვე ქართულში ეს ზმნისწინები აღარ გამოიყენება.

ზმნის კატეგორიას, რომელიც გვიჩვენებს, როგორია ზმნით გამოხატული მოქმედების მიმართება სივრცეში მდებარე რომელიმე პუნქტთან, **გეზი** ეწოდება. როცა ზმნის ფორმით მოქმედების მიმართულება გამოხატული არ არის, გვაქვს **მიუშართავი გეზი**: *წერს, ხატავს, აკეთებს, მუშაობს* და მისთ. როცა განსაზღვრულია მოქმედების მიმართუ-

ლება, მოქმედება გარკვეული მიმართულებით სრულდება, გვაქვს **მიმართული გეზი**: *მისწერა, ჩახატა, შეაგდო, გადაიფრინა და ა. შ.* მიმართულების, და შესაბამისად, გეზის გამომხატველი ზმნაში არის ზმნისწინი. გეზი, როგორც ზმნის კატეგორია, მხოლოდ ზმნისწინის საშუალებით არის გამოხატული (ა. შანიძე).

როგორც აღინიშნა, მოქმედების მიმართულება მოსაუბრის, I პირის პოზიციიდან ფასდება და მას უკავშირდება კიდევ ერთი ზმნური კატეგორია — **ორიენტაცია**.

ორიენტაცია გვიჩვენებს ზმნით გამოხატული მოქმედების მიმართულებას I პირის პოზიციიდან: საით არის მოქმედება მიმართული — მოსაუბრე პირისაკენ, თუ საწინააღმდეგო მიმართულებით. ამის მიხედვით გვაქვს **სააქეთო ანუ მანლოვებელი** და **საიქეთო ანუ მასორებელი ორიენტაცია**.

ორიენტაცია, ა. შანიძის განსაზღვრის მიხედვით, **სააქეთოა**, თუ მოქმედების სუბიექტი ან პირდაპირი ობიექტი I პირისაკენ მიემართება (*მოგორავს ქვა, შემოაგორა ქვა*), ხოლო **საიქეთოა**, თუ მოქმედების სუბიექტი ან პირდაპირი ობიექტი შორდება I პირს (*მიგორავს ქვა, მიაგორა ქვა*). ა. შანიძის აზრით, მოსალოდნელი იყო, რომ ორიენტაციის აღნიშვნისას ენაში გამოიხატებოდა II პირის არეც, როგორც ეს გარჩეულია ჩვენებით ნაცვალსახელებსა და ზმნიზედებში (შდრ.: **ეს — ეგ — ის, ასეთი — ეგეთი — ისეთი, აქ — მანდ — იქ...**), მაგრამ ასე არ მოხდა. II პირთან იგივე ზმნისწინები გამოიყენება, რაც I პირთან. რამდენადაც II პირი ის პირია, რომელსაც მიმართავენ, იგი I პირის სივრცეში მოიაზრება და მასთანაც სააქეთო ორიენტაცია იჭეულისხმება.

შემდგომში ორიენტაციის კატეგორიის გაგება დაზუსტდა; აღინიშნა, რომ **სააქეთო ორიენტაცია** გამოხატავს მოქმედებას I პირისაკენ ან II პირისაკენ (განურჩევლად იმისა, იმყოფება II პირი I პირის არეში თუ არა; შდრ.: *მე გამოვიგზავნე წერილი მოსკოვში*), **საიქეთო ორიენტაცია** კი გვაქვს მაშინ, როცა მოქმედება მიმართულია იქით, სადაც I და II პირი არ იმყოფება (შ. კეკელია, ა. დავითიანი, ა. ფოცხიშვილი, ა. ონიანი).

ამდენად, ორიენტაციის მიხედვით ოპოზიციის წევრთა რაოდენობა სამია: **ნეიტრალური** (*ცურავს*), **სააქეთო** (*მო-ცურავს*) და **საიქეთო** (*მი-ცურავს*).

მოსაუბრის, I პირის, პოზიციიდან ფასდება, საით არის მოქმედება მიმართული: I ან II პირისაკენ, თუ I ან II პირის საწინააღმდეგოდ. თუ მოქმედება მიმართულია იმ პოზიციისაკენ, რომელიც I ან II პირს

უკავია, **ორიენტაცია სააქეთოა**, თუ მოქმედება I ან II პირის პოზიციის საწინააღმდეგო მიმართულებით სრულდება, **ორიენტაცია საიქეთოა**.

სააქეთო ორიენტაცია გამოიხატება **მო-** ზმნისწინით, იქნება ის დამოუკიდებელი, მარტივი სახით, თუ ერთვის სხვა ზმნისწინს: **ამო-, გამო-, ჩამო-, წამო-, შემო-, გადმო-: მო-ვიდა, ამო-იტანა, ჩამო-ავდო, წამო-იღო, შემო-ვარდა, გადმო-ხტა...** **საიქეთო ორიენტაცია** გამოიხატება **მი-, ა-, გა-, ჩა-, წა-, შე-, გადა-** ზმნისწინებით: *მი-ვიდა, ა-იტანა, ჩა-ავდო, წა-იღო, შე-ვარდა, გადა-ხტა, გა-ატანა...*

ის ზმნები, რომლებიც ზმნისწინს არ დაირთავენ, მოკლებულია როგორც მიმართულების გამოხატვის საშუალებას, ისე ორიენტაციისას; მეორე მხრივ კი ზმნისწინის დართვა ყოველთვის არ ნიშნავს ამ კატეგორიების გამოხატვას. მთელ რიგ ზმნებში **მი-**ს და **მო-**ს დაკარგული აქვთ მოქმედების გეზისა და ორიენტაციის გამოხატვის ფუნქცია. ასეთ შემთხვევაში **მი-**სა და **მო-**ს პირთა განურჩევლად იყენებენ: *მი-ვიღე, მი-მაჩნია, მო-ავიციე, მო-იფიქრა, მო-კლა* და ა. შ. (ა. შანიძე).

2.5. ზმნისწინის საშუალებით ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობის ცვლა. ზმნისწინის ერთი ძირითადი ფუნქციაა ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობის ცვლა. ზმნისწინი ახალი ზმნის მაწარმოებელი ელემენტია. ზმნების დიდ ნაწილში იგი სწორედ სიტყვაწარმოებითი დანიშნულებით გვხვდება.

ზმნისწინებმა შესაძლოა:

ა) გამოხატონ მოქმედება განსხვავებული ნიუანსით; შდრ.: *მო-კლა* და *და-კლა*; *მო-შორდა* და *გა-შორდა* (ცოლს), *ჩა-წერა* და *ჩამო-წერა*...

ბ) წარმოქმნან ანტონიმები; მაგ.: *წა-ართვა* და *მი-ართვა*, *წა-ავო* და *მო-ივო*, *გა-იყარნენ* და *შე-იყარნენ*...

გ) წარმოქმნან ახალი ლექსიკური ერთეულები, მაგ.: *მისწერა წერილი*, *გაწერა საავადმყოფოდან*, *გამოწერა რეცეპტი*; *გამოიწვევს საცეკვაოდ*, *მიიწვევს სტუმრად*, *შეიწვევს სახლში*...

განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები შეიძლება წარმოქმნას ზმნისწინის ფონეტიკური ვარიანტებითაც: *წარ-სული* და *წა-სული*; *აღ-დგომა* და *ა-დგომა*; *გან-დიდება* და *გა-დიდება*; *გან-წყობა* და *გა-წყობა*, *გარდა-ტება* და *გადა-ტება*... ის, რომ ზმნისწინების ფონეტიკური ვარიანტები მნიშვნელობათა განმასხვავებელი ფუნქციით გამოიყენება, ქართულისათვის დამახასიათებელი უნიკალური მოვლენაა, რომლითაც ენა

გარკვეულ ეკონომიურობას აღწევს: მინიმალური ფორმობრივი საშუალებებით მოცემულია მაქსიმალური სემანტიკური გამომხატველობა (ბ. ჯორბენაძე).

იმდენად მრავალფეროვანია წარმოქმნის ნიუანსები ზმნისწინთა გამოყენების თვალსაზრისით, რომ სპეციალური გამოკვლევის გარეშე მათი სრული აღნუსხვა შეუძლებელია. ქვემოთ განვიხილავთ ზმნისწინების განსხვავებული მნიშვნელობით გამოყენების ზოგ შემთხვევას.

და- ზმნისწინი გეზისა და ორიენტაციის გამოხატვის თვალსაზრისით უპირისპირდება **ა-** ზმნისწინს (*ა-ფრინდა — და-ფრინდა, ა-იწია — და-იწია...*), მაგრამ ხშირად ის უპირისპირდება **მი-** და **მო-** ზმნისწინებსაც იმ თვალსაზრისით, რომ თუ ეს ზმნისწინები იქით და აქეთ მიმართულებით მოძრაობას გამოხატავენ, **და-** გვიჩვენებს მოქმედებას გარკვეული მიმართულების დაუსახელებლად. იგი გვხვდება როგორც გარდაუვალ, ისე გარდამავალ ზმნებში: *და-ხტის, და-ფრინავს, და-აქვს, და-აჭენებს...* იგი ამ ფუნქციით არ დაერთვის მოძრაობის გამომხატველ ნებისმიერ ზმნას, მაგრამ სივრცეში გადაადგილების გამოხატვა გარკვეული მიმართულების აღნიშვნის გარეშე ძირითადად **და-** ზმნისწინის გამოყენებით არის შესაძლებელი. ამავე დროს, **და-** ზმნისწინი შეიძლება დაერთოს ზმნას, რომელიც მოძრაობას არ გამოხატავს და ეს მნიშვნელობაც შესძინოს მას (*და-ღიღინებს = ღიღინით დადის, დაჭბულის = ჭბულით დასტრიალებს...*).

და- ზმნისწინის გამოიყენებასთან არის დაკავშირებული აგრეთვე ისეთი მოქმედების გამოხატვა, რომელიც მრავალ ობიექტზე ხორციელდება, მაგრამ არა ყველაზე ერთად, არამედ ცალ-ცალკე: *და-ზარდა, და-გზავნა, და-თალა, და-რეცხა...* ამგვარი ფუნქციით აღჭურვილ **და-** ზმნისწინს ა. შანიძე „თითობის და“-ს უწოდებს. ამ ფუნქციის გამოხატვის არსი ასე განიმარტება: „თუ საჭიროა ერთი სუბიექტის მოქმედება მრავალ ობიექტზე, ს ა თ ი თ ო ო უნდა მიჰყვეს: ჯერ ერთს მოჰრჩეს, მერე მეორეს, შემდეგ მესამეს და ეგრე ბოლომდის“. მაგ.: *ფეხსაცმელი გა-ხადა, ფეხსაცმელები და-ხადა; ფიცარი გა-თალა, ფიცრები და-თალა* და სხვა. **და-** გარდაუვალ ზმნებთანაც გვხვდება და სუბიექტის სიმრავლეს გამოხატავს: *და-იზარდნენ, და-იფანტნენ, და-ძღნენ...* სუბიექტისა და ობიექტის სიმრავლე **და-**თი გამოხატულია საწყისსა და მიმდევარშიც: *და-ზარდა, და-გზავნა, და-ზრდილი, და-გზავნილი...* ამგვარი ფუნქციის გამომხატველი **და-** ზმნისწინი მხოლოდ ზოგიერთ ზმნასთან შეიძლება იყოს. ისეთი შემთხვევები, როგორებიცაა — *ხეები მო-*

ჭრა, წიგნები წაიკითხა, ცხადია, გულისხმობს სათითოდ შესრულებულ მოქმედებას, თუმცა მისი გამოხატვა ზმნისწინთან არაა დაკავშირებული...

შე- ზმნისწინი გამოხატავს მიმართულებას გარედან შიგნით, მაგრამ ზოგჯერ იგი გვიჩვენებს ზევით მიმართულ მოქმედებას (*შე-ჯდა ცხენზე, შე-დგა მთაზე...*), ზოგჯერ კი ისეთ მოქმედებას გამოხატავს, რომელიც ნაკლები ინტენსივობით ხასიათდება:

გა-წითლდა მაგრამ შე-წითლდა,

და-თვრა მაგრამ შე-თვრა,

გა-თხელდა მაგრამ შე-თხელდა...

არსებობს მოსაზრება, რომ ამ მნიშვნელობით **შე-**ს გამოყენება სივრცული მიმართების გამოხატვასთან არის დაკავშირებული, ოღონდ ეს მიმართება წარმოდგენილია მეტაფორულად: *შეწითლდა — სიწითლეში შევიდა* (ვ. ბოედერი).

შემო- ზმნისწინს თავისი ძირითადი მნიშვნელობის გარდა აქვს უნარი გამოხატოს რაიმე საგნის ირგვლივ, გარშემო მიმდინარე მოქმედება: *შემო-აკერა, შემო-ახია, შემო-ატარა, შემო-ლობა...* ამ ზმნისწინს უკავშირდება აგრეთვე უნებლიე მოქმედების გამოხატვის ფუნქცია: *შემო-ეხარჯა, შემო-აკვდა, შემო-ეჭამა...* (ა. ფოცხიშვილი).

საშუალო გვარის ზმნათა ერთი ნაწილი თავისი ძირითადი ფუნქციებით ზმნისწინს ვერ იგუებს: *ბეჯითობს, სულელობს, ზარმაცობს, ბავშვობს* და მისთ. ამ ტიპის ზმნების მიერ გამოხატული მოქმედების ნაკლები ინტენსივობით შესრულება, „სიცოტავე-სიმცირე“, გამოიხატება

მო- და **წა-** ზმნისწინებითა მეშვეობით:

მო-იბეჯითებს, მო-იზარმაცებს, მო-ისულელებს...

წა-ითამაშებს, წა-იტირებს...

ზოგჯერ ზმნისწინთა განსხვავებული მნიშვნელობით გამოყენება სხვა ენის გავლენით არის გამოწვეული. რუსული ენის გავლენით იხსნება **გან-** ზმნისწინის გამოყენება ზმნებში: *გან-ტვირთვა, გან-იარაღება...* და **გადა-** ზმნისწინის გამოყენება შემდეგ ფორმებში: *გადა-ხარჯვა, გადა-ტვირთული, გადა-ლოილი* და სხვ.

ზოგადად, ზმნისწინების შერჩევის საკითხი დამოკიდებულია როგორც ზმნის, ისე ზმნისწინის სემანტიკაზე და კომპლექსურად უნდა იქნეს შესწავლილი.

2.6. ზმნისწინი და ზმნური ფუძე. ზმნისწინისა და ზმნური ფუძის კომბინაცია არაა ერთგვაროვანი სხვადასხვა ზმნის შემთხვევაში. მათ შეხამებას, ერთი მხრივ, ზმნის, ხოლო მეორე მხრივ, ზმნისწინის სემანტიკა განსაზღვრავს.

იშვიათია ზმნა, რომელიც თანამედროვე ქართულში გამოყენებულ ყველა ზმნისწინს დაირთავდეს. მაგალითად, **დი-**ს ყველა ზმნისწინს დაირთავს: **მი-, მო-, ა-, გა-, და-, წა- შე-, ჩა-, გადა-, მიმო-, ამო-, გამო-, წამო-, შემო-, ჩამო-, გადმო-**; თითქმის ასეთივე ვითარებაა ამ ზმნის მონაცვლე ფუძეებთან: **ვალ-, ვედ-**.

მსგავსი ვითარებაა **ფრენ-/ფრინ-** ზმნურ ძირთანაც; ოღონდ შევნიშნავთ — სხვადასხვა ქცევისა თუ გვარის ვითარების გათვალისწინებით. მაგალითად, **ჩამო-** გვხვდება მხოლოდ სუფიქსიან ვნებითან (*ჩამო-ფრინდება*) და „სასუბიექტო ქცევის“ ფორმასთან (*ჩამო-ი-ფრენს*); **მი-** სამ შემთხვევაში: *მი-აფრენს*, *მი-აფრინდება*, *მი-ფრინდება*; **ა-** ხუთ ფორმასთან (*ა-ფრენს*, *ა-იფრენს*, *ა-უფრენს*, *ა-ფრინდება*, *ა-უფრინდება*).

შენიშვნა: ვსარგებლობთ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულის საფუძველზე შედგენილი „ზმნური ფუძეების ლექსიკონის მონაცემებით (გ. გოგოლაშვილი, ც. კვანტალიანი, დ. შენგელია, 1989).

ზმნისწინთაგან უფრო აქტიური გამოყენებისაა მარტივი ზმნისწინები. მაგალითად, **შენ-** ფუძესთან გვხვდება ყველა მარტივი ზმნისწინი; რთული ზმნისწინებიდან — მხოლოდ **ამო-** და **გამო-**.

თეს- ზმნური ფუძე დაირთავს მარტივთაგან **და-, მი-, მო-, ჩა-, შე-** ზმნისწინებს; რთულთაგან **გამო-**-ს (ასევე, ძველი ფორმით **გან-**ს).

ზმნური ფუძე შეიძლება იგუებდეს მხოლოდ ერთ ზმნისწინს (*და-ასახიჩრებს...*); ორ ზმნისწინს (*გა-ნაღმავს*, *და-ნაღმავს...*); სამ ზმნისწინს (*გა-ფუფქავს*, *და-ფუფქავს*, *ჩა-ფუფქავს...*) და ა. შ. ეს მონაცემები შეიძლება იცვლებოდეს: დროთა განმავლობაში ხდება ზმნისწინის მიერ დამატებითი ფუნქციების შექმნა; ამ მხრივ **მო-, შე-** და **წა-** ზმნისწინთა ვითარებაა საგულისხმო. სასაუბრო მეტყველებაში (რომელიც შეიძლება აისახოს სამწერლობო ენაშიც) სიცოტავე-სიმცირის ფუნქციით მათი გამოყენება თანდათან იძენს ფართო გავრცელებას.

როგორც ვთქვით, ერთსა და იმავე ზმნურ ფუძესთან (მხედველობაში გვაქვს მარტივი ფუძე) გამოყენებულ ზმნისწინთა დატვირთვა

სხვადასხვაგვარია; ყველა შემთხვევაში ამ ზმნისწინთაგან გამოიყოფა ერთი, რომელიც ამა თუ იმ ზმნის ძირითად შინაარსს ხსნის. პირობითად მას შეიძლება ნეიტრალური ზმნისწინი ეწოდოს (ც. კვანტალიანი).

მაგალითად: **წერ-** ფუძე იგუბს თითქმის ყველა ზმნისწინს, მაგრამ ნეიტრალური ფუნქციით **და-** ზმნისწინი გამოიყენება: **წერს — და-წერს**; სხვა ზმნისწინებს რაღაც დამატებითი სემანტიკური ნიუანსი შეაქვს: **აღ-წერს, ჩა-წერს, გადა-წერს, გადმო-წერს, მი-აწერს, მოსწერს** და ა. შ.

სხვა ზმნურ ფუძესთან სხვა ზმნისწინი შეიძლება შეგვხვდეს ამგვარი (ნეიტრალური) ფუნქციით: აკეთებს — **გა-აკეთებს, აშენებს — ა-აშენებს, კრეფს — და-კრეფს, ხედავს — შე-ხედავს, იკითხავს — წა-იკითხავს, აცხობს — გამო-აცხობს, აცმევს — ჩა-აცმევს...**

ნიშანდობლივია ისიც, რომ ნეიტრალური ზმნისწინი შეიძლება დაირთოს ამა თუ იმ ზმნის ყველა გვარისა და ქცევის ფორმამ, მაშინ როდესაც იმავე ზმნურ ფუძესთან სხვა ზმნისწინის დართვის შემთხვევაში ფორმაწარმოების შესაძლებლობები შეზღუდულია; მაგალითად, **კეთ-** ზმნური ძირისაგან ნაწარმოები ფორმები ასეთი სქემის სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ (ვემყარებით „ქართული ენის ზმნური ფუძეების ლექსიკონის“ მონაცემებს):

ფუძე მოქმ./ვნებ.	ზმნისწინი	ხმოვანპრეფიქსები მოქმ. გვ.	ხმოვანპრეფიქსები ვნ. გვ.
კეთ-ებ/კეთ-დ-ებ	0, გა, გამო	ა, ი, უ	0, უ
	ამო	ა	—
	გადა	ა, ი, უ	0
	გადმო	ა	0
	და, შე	ა, უ	0, უ
	მო	ა, ი	0
	შემო, ჩა		უ
	წა	ი	0
წამო	ი	0	

როგორც აღინიშნა, ზმნისწინს ოთხი ძირითადი ფუნქცია აქვს: 1. მიმართულებების ჩვენება (გეზი და ორიენტაცია), 2. მომავალი დროის გამოხატვა, 3. სრული ასპექტის წარმოება და 4. ახალი ზმნის წარმოება.

ამ ფუნქციათა გამოვლენაც დამოკიდებულია ზმნურ ფუძეზე; ვთქვათ, ერთმა და იმავე ზმნისწინმა ახალი ზმნა ერთი ფუძიდან შეიძლება აწარმოოს, მეორე ფუძიდან — არა:

აგებს — ა-აგებს მავრამ ჩა-აგებს (ხმალს)

აშენებს — ა-აშენებს და ჩა-აშენებს...

მიმართულებას ზმნისწინი ძირითადად მოძრაობის აღმნიშვნელ ზმნებთან გამოხატავს, თუმცა არც სხვა ზმნებთან გამოირიცხება ზოგ შემთხვევაში მიმართულების ნიუანსები. მაგალითად, *ჩა-აშენებს...* ასპექტიან ზმნებში ზმნისწინიანი ფორმა სრული ასპექტის გამომხატველია, თუმცა თუ ზმნისწინი აწმყო დროის შემთხვევაშიც გამოიყენება, მაშინ ზმნისწინიან ფორმას უსრული ასპექტის მნიშვნელობა ექნება: **აღ-წერს...** იგივე ითქმის მომავალი დროის გამოხატვაზეც, თუმცა ეს ცალკე მსჯელობის თემაა.

თავი III. დრო-კილოთა სისტემა

3.1. დრო-კილოთა სისტემის ანალიზის მდგომარეობა. საუღლე-ბელ ერთეულთა (მწკრივთა) რაოდენობა ახალ ქართულში ძველისაგან განსხვავებულია.

თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგიის ერთ-ერთი ურთულესი უბანია დრო-კილოთა სისტემა; კერძოდ, საუღლებელი ერთეულის (მწკრივის) რაობისა და შედგენილობის საკითხები.

ძველი ქართულისათვის დრო-კილოთა სისტემის სქემა ნ. მარმა დააზუსტა და წარმოადგინა. ახალი ქართულის სისტემა (ნ. მარის სისტემაზე დაყრდნობით) ა. შანიძემ შეიმუშავა 1930 წელს გამოცემულ „ქართულ გრამატიკაში“. მომდევნო პერიოდის შრომებში სისტემის ერთეულთა რაოდენობა არ შეცვლილა, ტერმინები დაზუსტდა და საბოლოოდ ასეთი სახე მიიღო საუღლებელ ერთეულთა სისტემამ:

	1930 წ. „ქართული გრამატიკა“		1953 წ. „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“
	I სერია ა) აწმყოს წრე		I სერია ა) აწმყოს წრე
1.	აწმყო	1.	აწმყო
2.	ნამყო უწყვეტელი	2.	უწყვეტელი
3.	I კავშირებითი	3.	აწმყოს კავშირებითი
	ბ) მყობადის წრე		ბ) მყოფადის წრე
4.	მყობადი	4.	მყოფადი
5.	პირობითი	5.	ხოლმეობითი
6.	I კავშირებითი	6.	მყოფადის კავშირებითი
	II სერია		II სერია
7.	ნამყო წყვეტილი	7.	წყვეტილი
8.	ნამყო ხოლმეობითი	8.	ბრძანებითი
9.	ბრძანებითი (II სუბიექტური პირისა მხოლოდ და ისიც	9.	II ხოლმეობითი

10.	წართქმითად) II კავშირებითი	10.	II კავშირებითი
	III სერია		III სერია
11.	I თურმეობითი	11.	I თურმეობითი
12.	II თურმეობითი	12.	II თურმეობითი
13.	III კავშირებითი	13.	III კავშირებითი

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ 1930 წლის გრამატიკაში ტერმინით **I კავშირებითი** ორი მწკრივია აღნიშნული. გავხაზავთ: ორ მწკრივს ერთი და იგივე სახელი ჰქვია. ეს უხერხულობა 1942 წლის გრამატიკაში გამოსწორდა: ერთს ეწოდა აწმყოს კავშირებითი, მეორეს — მყობადის კავშირებითი, თუმცა სქემაში ისევ I კავშირებითი დარჩა, ოღონდ ფრჩხილებში მიეთითა: I კავშირებითი (აწმყოსი), I კავშირებითი (მყობადისა) (ა. შანიძე).

„საფუძვლებში“ სქემას ახლავს შენიშვნა, რომ ორი მწკრივი — ბრძანებითი და II ხოლმეობითი — კილოებშია შემონახული. თუმცა საილუსტრაციოდ ბრძანებითისათვის სალიტერატურო ქართულის ფორმებია მოხმობილი: წერე (დაწერე), აშენე (ააშენე); ხოლო II ხოლმეობითისათვის — ძველი ქართულისა: ვწერი (დავწერი), ვაშენი (ავაშენი) (ა. შანიძე).

მომდევნო მსჯელობაში ა. შანიძე შენიშნავს: „მწკრივებს რომ გამოვაკლოთ II ხოლმეობითი, რომელიც დღევანდელ ქართულში იშვიათად იხმარება და ბრძანებითი, რომელსაც სხვა მწკრივებისაგან განსხვავებული ფორმები თითქმის აღარ აქვს, 13 მწკრივისაგან 11 დავგრჩება“ (ა. შანიძე).

ამგვარად, საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისის მიხედვით, ახალ ქართულში 11 მწკრივი გვაქვს. ზოგ შემთხვევაში სხვაობას მხოლოდ ტერმინოლოგია ქმნის (ამჟერად ამას ჩვენთვის პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს).

ამჟამად მიღებული დაჯგუფება მწკრივთა სისტემისა ძირითადად საწარმოებელი ფუძის პრინციპზეა აგებული, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ნ. მარის დანერგილად მიიჩნევა. უფრო ადრე მსგავსი პრინციპით საუბლებელ ერთეულთა დაჯგუფება სცადეს დ. ჩუბინაშვილმა, კ. დოდაშვილმა და თ. ყორდანიამ. თუ საწარმოებელი ფუძის პრინციპი უმტკივნეულოდ შეიძლება გატარდეს I და II სერიაში, სირთულეს III სერიის მწკრივები ქმნის. ამ სირთულეს ნ. მარიც გრძნობდა — ავტორი

მესამე სერიის ცალკე ჯგუფად გამოყოფისა. III სერიას, განსხვავებით I და II სერიისაგან, არ გააჩნია საყრდენი მწკრივი. I თურმეობითის ფუძე არა თუ არ არის საყრდენი დანარჩენი მწკრივებისათვის, არამედ უმეტეს შემთხვევაში პრინციპულად სხვაობს კიდევ მათგან... ამ წინააღმდეგობის თაობაზე ნ. მარი აღნიშნავს, რომ: „ეს სამი დრო ერთად უნდა იყოს, რადგანაც ისინი ნაწარმოებია ერთი და იმავე წესით, თუმცა ვერცერთ მათგანს ვერ განვიხილავთ როგორც საყრდენად ხმარებულ დროს, რომლისგანაც სხვები არიან წარმოქმნილნი“. ეს საერთო წესი ინვერსიულობაა; ასევე, მესამე სერიის ფორმებს სინტაქსური კონსტრუქციის ერთგვარობაც აერთიანებს... მაგრამ დაირღვა ძირითადი პრინციპი მწკრივთა დაჯგუფებისა: საწარმოებელი ფუძის პრინციპი. „ამოსავალი პრინციპის ცვლა კლასიფიკაციის ელემენტარული წესის დარღვევად ითვლება მეცნიერების ყველა დარგში; ენის მოვლენათა აღწერაც აქ გამონაკლისს ვერ შექმნის. მერეა-და: წყობის ცვლა — სინტაქსური კონსტრუქციის ცვლა — ახასიათებს გარდამავალ ზმნებს; გარდაუვალ ზმნებში ასეთი ცვლა არა გვაქვს... ამრიგად, წ ა რ მ ო ბ ი ს წესი და სინტაქსური კონსტრუქცია თურმეობითის ჯგუფის გამოსაყოფად მხოლოდ გარდამავალ ზმნებში შეუძლიათ იხმარონ, და აქაც იგი კლასიფიკაციის ძირითადი წესის დარღვევას ნიშნავს“ (არნ. ჩიქობავა).

აღნიშნული სირთულის დაძლევის საინტერესო ცდაა ა. შანიძის მიერ მწკრივის რთულ კატეგორიად მიჩნევა და მწკრივის ელემენტებად აქტისა და თანამდევრობის ჩათვლა (პირის, რიცხვის, დროისა და კილოს კატეგორიებთან ერთად). ავტორის აზრით, მესამე სერიის მწკრივებს საერთო ფუნქცია აერთიანებთ — ესაა თურმეობითობა (უნახაობა) პროცესისა. მართალია, III სერიის ფორმებს „უნახავი აქტის მწკრივებად“ მოიხსენიებს, მაგრამ როგორც ვნახავთ, უნახაობა პროცესისა მაინც არაა საერთო ფუნქცია III სერიის ფორმათათვის:

III სერიის ფორმათა ერთ ჯგუფად გაერთიანების საკითხზე სპეციალურად მსჯელობს არნ. ჩიქობავა. დასკვნა ასეთია: „თურმეობითი ჯგუფის ნაკვთები ვერ გაერთიანდება მათი ფუნქციის მიხედვით; კერძოდ, თურმეობითობა არ არის ამ ჯგუფისათვის დამახასიათებელი: კავშირებითი მესამისათვის თურმეობითის გაგება უცხოა. თურმეობითი მეორე არ იძლევა თურმეობითის შინაარსს, როცა რისამე პირობაზე მიუთითებს; ხოლო როცა თხრობითი კილოს ფუნქცია აქვს თურმეობით მეორეს, მაშინ მისთვის განმსაზღვრელია სხვა დროსთან ფარდობა (ე. ი. „თანამიმდევრობა“)“... (არნ. ჩიქობავა). მხოლოდ ნაწილობრივ ეგუება ეს შინაარსი თურმეობითს მეორეს; თურმეობითს პირველშიც უნახაობა არ გადმოიცემა პირველს პირში, უარყოფითი ნაწილაკების

ხმარებისას კი — სხვა პირებშიც.

სამი ჯგუფის გამოყოფა ზმნის უღვლილებაში ნაწილობრივ გამართლებულია **სინტაქსური** თვალსაზრისით, ნაკვთების წარმოება კი სინტაქსის საგანი არ არის, იგი **ფუძეთა წარმოებას** განეკუთვნება და **მორფოლოგიის** საგანი უნდა იყოს (იმ თავისებურებათა გათვალისწინებით, რაც ამ რიგის ფუძეთა წარმოებას ახასიათებს). ნაკვთების წარმოება არის ფუძეთა წარმოება და, მაშასადამე, ნაკვთების სისტემაში ამა თუ იმ ნაკვთმა ის ადგილი უნდა დაიკავოს, რაც მას ეკუთვნის წარმოების თვალსაზრისით“.

ეს ვრცელი ამონაწერები იმისთვის მოვიყვანეთ, რომ ნათელი იყოს ავტორის თეორიული პოზიცია მწკრივთა სისტემის დაჯგუფების საკითხებზე (ეს პოზიცია ჩვენთვისაც ამოსავალია ამ საკითხებზე მსჯელობისას).

ამგვარი თეორიული საფუძველი — ფორმობრივი მონაცემების გათვალისწინება — არნ. ჩიქობავას საშუალებას აძლევს მწკრივები ორ წყებად დააჯგუფოს. ძირითად მწკრივებად, რომელთაგანაც იწარმოება ყველა სხვა მწკრივი უშუალოდ თუ შუალობით, პირდაპირი წყობით თუ ინვერსიულად, მიიჩნევა აწმყო და ნამყო ძირითადი. ავტორი დაასკვნის: „ამისდაკვალად ნაკვთების წარმოებისას გვექნება ორი ჯგუფი: აწმყოს ჯგუფი და ნამყო ძირითადის ჯგუფი. აწმყოს ჯგუფი ამჟამად ყველაზე მრავალრიცხოვანია“.

I. გარდამავალი ზმნის აწმყოსაგან (ცვლ-ი-ს) იწარმოება:

ა) პირდაპირი წყობის ნაკვთები:

1. ნამყო უსრული (ცვლ-ი-დ-ა) → 3. კავშირებითი პირველი (ცვლ-ი-დ-ე-ს).
 2. მყოფადი (შე-ცვლ-ი-ს) → 4. მყოფადისეული ნამყო უსრული (შე-ცვლ-ი-დ-ა).
- [5. 6. 7. თურმეობითი I, II, კავშირებითი III გარდაუვალ ორპირიან ზმნათა (წმესცვლია, სცვლოდა, სცვლოდეს)].

ბ) შებრუნებული (ინვერსიული) წყობისა:

8. თურმეობითი პირველი გარდამავალ ზმნათა (უ-ცვლ-ი-ა).

II. ნამყო ძირითადისაგან (ცვალ-ა) იწარმოება ნაკვთები:

- ა) პირდაპირი წყობისა: 9. ნამყო ძირითადის ხოლმეობითი (ძველ ქართულში); (ცვალ-ი-ს).
10. კავშირებითი მეორე (ცვალ-ო-ს).

ბ) **შებრუნებული (ინვერსიული) წყობისა:**

11. თურმეობითი მეორე გარდამავალ ზმნათა (წმენცვალა).
12. კავშირებითი მეორე გარდამავალ ზმნათა (წმენცვალოს).

სქემას რამდენიმე სირთულე ახლავს: სხვადასხვაგვარად წარმოდგება სისტემა გარდამავალ და ორპირიან გარდაუვალ ზმნათათვის; ერთპირიან გარდაუვალ ზმნათა ვითარება არ აისახება; არაა წარმოდგენილი ე. წ. მყოფადის კავშირებითი („პირობით-კავშირებითი“ — ავტორის ტერმინით). გარდა ამისა, თუ **ცვლის — უცვლია, აკეთებს — უაკეთებია** ტიპის გარდამავალ ზმნათა | თურმეობითი ამ პრინციპით აწმყოს ჯგუფში მოხვდება, **აქებს — უქია, ადებს — უღია** ტიპის გარდამავალ ზმნათა იგივე მწკრივი წყვეტილის ჯგუფში შევა (სქემაში ეს ფაქტი არ აისახა). მამასადამე, წარმოდგენილი სისტემა გარდამავალ ზმნათათვისაც არაა მყარი.

გარდა ამისა, რაც მთავარია, საწარმოებელი ფუძის პრინციპი მაინც დაირღვა: **ა-ა-შენ-ა, ა-ა-შენ-ო-ს** და **ა-ე-შენ-ებ-ინ-ა, ა-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს** ერთ ჯგუფში მოხვდა...

საერთოდ: მწკრივის ფორმათა წარმოების (საუღლებელ ერთეულთა ფუძის) საკითხებზე მსჯელობისას ხმოვანპრეფიქსების საკითხი გარკვევას მოითხოვს. ამ შემთხვევაშიც, თურმეობითებსა და III კავშირებითში ხმოვანპრეფიქსი გამოყოფილია, სხვა მწკრივებთან — არა... საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ თუ I-II სერიის ფორმებში ერთი და იგივე ხმოვანპრეფიქსია წარმოდგენილი ყველა მწკრივში, განსხვავებულია ვითარება III სერიის მწკრივებთან: გარდამავალ ზმნებს | თურმეობითში სისტემებრ **უ-** პრეფიქსი დაერთვის, II თურმეობითსა და III კავშირებითში — **ე;** ორპირიანი გარდაუვალი ზმნები, რომელთაც I-II სერიაში **ე** (ეზრდება) ან **უ** (უკეთდება) პრეფიქსები აქვთ, III სერიის ფორმებს უპრეფიქსოდ იწარმოებს (გა-ზრდ-ია, გა-ზრდ-ოდ-ა; გა-ჰკეთ-ებ-ია, გა-ჰკეთ-ებ-ოდ-ა). ეს წესი სისტემებრათა გატარებული. ზმნური ფორმალწარმოების საკითხებზე მსჯელობისას ამ ფაქტს, ალბათ, გვერდს ვერ ავუვლით. ეს ფაქტი გარკვეულწილად მხარს დაუჭერს მწკრივთა სამ სერიად დაჯგუფებას და, შესაბამისად, საწინააღმდეგო ჩვენებად გვესახება მწკრივთა ორ ჯგუფად წარმოდგენისას.

ამგვარად, მწკრივთა სისტემის ორ ჯგუფად წარმოდგენას, რომელსაც საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს, ვერ მივიჩნევთ წარმატებულ ცდად.

თუმცა, სანამ ჩვენ ამ დასკვნას გავაკეთებდით, თავად ავტორმა,

არნ. ჩიქობავამ, 1984 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში მწკრივთა სისტემა ტრადიციულ სამ სერიად წარმოადგინა. ფაქტს დასაბუთება არ ახლავს.

საერთოდ, არის კი შესაძლებელი მწკრივთა დაჯგუფებისას ფორმობრივი პრინციპის ბოლომდე გატარება? შესაბამისად, მწკრივთა სისტემის ორ ჯგუფად წარმოდგენა?

კითხვაზე პასუხის გაცემა შესაძლებლად მიგვაჩნია იმ შემთხვევაში, როცა გაირკვევა რიგი საკითხებისა: რა არის მწკრივი, რა არის მწკრივის ფუძე, რის საფუძველზე ხდება მწკრივის გამოყოფა და, შესაბამისად, როგორია მწკრივთა რაოდენობა და ურთიერთმიმართება წარმოების თვალსაზრსით.

IV. 3.2. რა არის მწკრივი? არნ. ჩიქობავას აზრით, „ნაკვთი ტექნიკური ტერმინია და მიუთითებს უღვლილების ერთეულზე ამ ერთეულის ფუნქციის აღუნიშნავად. ამიტომ ნაკვთი ვერ იქნება გრამატიკული კატეგორია („უფუნქციო კატეგორია“ არ არის კატეგორია!) ისევე, როგორც გრამატიკულ კატეგორიას არ გულისხმობენ ტერმინები „ბგერა“, „მარცვალი“, „ხმოვანი“, „ფუძე“ (არნ. ჩიქობავა). საკითხს სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა ვ. თოფურიამ. ავტორის აზრით, რადგან მწკრივს არ გააჩნია გრამატიკული კატეგორიის არც ფუნქცია და არც ფორმა, ხოლო მწკრივის საწარმოებელ ნიშნებად მიჩნეული სუფიქსები (-ა, -ე, -ო, -ი...) დროის, კილოსა და ჯერობის მაწარმოებელი აფიქსებია, ამიტომ მწკრივი არ შეიძლება მივიჩნიოთ კატეგორიად.

შენიშვნა: სინონიმური ტერმინები „ნაკვთი“ და „მწკრივი“ საუღლებელი ერთეულის აღსანიშნავად იხმარება ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში; პირველი მათგანი არნ. ჩიქობავამ შემოიღო, მეორე — ა. შანიძემ. როგორც აღვნიშნეთ, თითოეული მათგანის შემოღებას სათანადო ცნებების სხვადასხვაგვარი გაგებაც ახლდა. ამიტომ შეიძლება არც იყოს გამართლებული ამ ტერმინთა პარალელური გამოყენება; ამა თუ იმ ავტორის ნააზრევის მოხმობისას ზოგჯერ არ მოხერხდება გვერდი ავუაროთ იმ ტერმინს, რომელსაც იგი გამოიყენებს. ჩვენს შემთხვევაში პარალელური ხმარება ამ ტერმინებისა ამითაა შეპირობებული.

განსხვავებულ თვალსაზრისს წარმოადგენს ა. შანიძე. საკითხს სპეციალური გამოკვლევა მიეძღვნა 1941 წელს, რომელიც საფუძვლად დაედო მწკრივის შესახებ მოძღვრებას „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“. ავტორის აზრით, მწკრივი გრამატიკული კატეგორიაა. მსჯელობის თანამიმდევრობა ასეთია: „არის თუ არა მწკრივი გრამატიკული კატეგორია? სწორი პასუხი რომ გავცეთ ამ კითხვას, უნდა მოვიგონოთ: ყოველგვარი გრამატიკული კატეგორია ყალიბდება საპირისპირო ფორმათა არსებობის ნიადაგზე. თუ ამ თვალსაზრისით შევხედავთ მწკრივებს, დავრწმუნდებით, რომ ერთი რომელიმე ჯგუფი, რომელთაც საერთოდ მწკრივი ეწოდა, ისეთ მიმართებაშია დანარჩენებთან, როგორც სხვა რომელიმე — ყველა დანარჩენთან, ისინი ერთგვარ მოვლენას ასახავენ ენაში, ერთმანეთს თანაბრად შეეზომებიან, თითქოს ყველას ერთი და იგივე რაოდენობა აქვთ ფორმებისა (**სქოლიოში**: ბრძანებითის მწკრივში ფორმათა რაოდენობა ნაკლებია, ვიდრე თხრობითში), თვითეულ მათგანთან გარკვეული ცნებაა დაკავშირებული და ყველა ერთად წარმოადგენს გვაძლევს, რომ ისინი შეადგენენ საპირისპირო სახეებს ზოგადი კატეგორიისას..., ოღონდ სხვა კატეგორიები მარტივია, დაუშლელი, მწკრივი კი რთულია და შეიცავს რამდენიმე კატეგორიას, ელემენტებად წოდებულს, ქართულში უმთავრესად დროსა და კილოს“. სხვაგან: „ელემენტები დაერქვა მწკრივის ფარგლებში უცვალბებელ კატეგორიებს, რომლებიც მის ხერხემალს წარმოადგენენ. ქართული მწკრივის ელემენტებია: დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა“.

ასე ვრცლად იმიტომ შევჩერდით აღნიშნულ თვალსაზრისზე, რომ, ჩვენი აზრით, ზოგი რამ დაზუსტებასა და გარკვევას მოითხოვს.

ჯერ ერთი: პირი, რიცხვი, დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა და მწკრივი უღლების კატეგორიებია, ავტორის აზრით. ამათგან მწკრივის კატეგორია ელემენტებად შეიცავს დროის, კილოს, გზისობის, აქტისა და თანამდევრობის კატეგორიებს. სხვაგვარად: უღლების ეს კატეგორიები ელემენტებია იმავე უღლების სხვა კატეგორიისა... მსჯელობა თითქოს გარკვევას საჭიროებს...

მწკრივის კატეგორიის შემადგენელ კატეგორიათა შესახებ მსჯელობისას მინიშნებულია, რომ თითოეული მათგანი (დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა) არის ზმნის ფორმა, ისევე, როგორც ზმნის ფორმად მიიჩნევა რიცხვისა და პირის კატეგორიები.

ამდენად, ელემენტებად წოდებული კატეგორიები მორფოლოგიურ კატეგორიებადაა მიჩნეული; ამა თუ იმ ფორმისათვის დამახასიათებელ მუდმივ, უცვალბებელ კატეგორიებად. გავიხსენოთ: „ელემენტები დაერ-

ქვა მწკრივის ფარგლებში **უცვალელებელ კატეგორიებს**, რომლებიც მის ხერხემალს წარმოადგენენ. ქართული მწკრივის ელემენტებია: **დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა**“ (ხაზი ჩვენია — გ. გ.).

ჩვენთვის ასეთი კითხვა იჩენს თავს: არის თუ არა აღნიშნული კატეგორიები მორფოლოგიური კატეგორიები; შესაბამისად — უცვალელებელი ერთი მწკრივის ფარგლებში. აქედან გამომდინარე: შეიძლება თუ არა მორფოლოგიურად მწკრივის დახასიათება აღნიშნული ელემენტების მიხედვით? შევეცდებით ამ კითხვას პასუხი გავცეთ.

3.3. დრო, როგორც ზმნის კატეგორია. გრამატიკულ ლიტერატურაში **დროს** ზმნის უმთავრეს მორფოლოგიურ კატეგორიათა შორის განიხილავენ. ამ მხრივ აზრთა ერთგვარობაა; აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს დროის კატეგორიის შემადგენელ ელემენტთა რაოდენობის საკითხი. ვფიქრობთ, მთავარი კითხვა, რომელსაც უნდა გაეცეს პასუხი, უპირველესად შემდეგია:

არის თუ არა დრო მორფოლოგიური კატეგორია? მწკრივის ფორმათა ფუნქციებზე მსჯელობისას დროისა და კილოს კატეგორიებს განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა. მწკრივთა სახელდებაც ძირითადად ამ ორი მახასიათებლის მიხედვით ხდება. არც ისაა შემთხვევითი, რომ პრაქტიკული გრამატიკებიდან მოყოლებული საუღლებელ ერთეულს ასეც სახელდებადნენ — „დრო“, „დრო-კილო“; უღვლილების სისტემას „დრო-კილოთა სისტემის“ სახელით მოვიხსენიებთ დღესაც. ჩვეულებრივ დროსა და კილოს მორფოლოგიურ კატეგორიებად მიიჩნევენ პირის, რიცხვის... კატეგორიათა გვერდით (ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. მაჭავარიანი...). ეს საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისია. რამდენადაც დრო და კილო მორფოლოგიურ კატეგორიებად გაიზარება, არის ცდა ამ კატეგორიათა მორფოლოგიური ნიშნის ძიებისა.

როგორც ითქვა, სადავო გახდა დროის კატეგორიის შემადგენელ ერთეულთა რაოდენობის საკითხიც. ნ. მარი გრამატიკულ დროსა და საუღლებელ ერთეულს აიგივებდა. მისი აზრით, ძირითადი დრო რვა არის: აწმყო, ნამყო უსრული, ნატვრითი, აორისტი, კავშირებითი (იგივე მომავალი), ნამყო სრული, წინარე წარსული, ნამყო კავშირებითი. არნ. ჩიქობავას აზრით: „ახალ ქართულში გვაქვს ერთი აწმყო, ერთი მყოფადი და ოთხი ნამყო: ნამყო უსრული ანუ უწყვეტი: აკეთებდა, აშენებდა, შრომობდა...; ნამყო ძირითადი ანუ ნამყო წყვეტილი (აორისტი): აკეთა, აშენა, იშრომა...; თურმეობითი პირველი: უკეთებდა,

უშენებია, უშრომია..., თურმეობითი მეორე: ეკეთებინა, ეშენებინა, ეშრომინა...“.

ა. შანიძე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „არევ-დარევა სუფევს დროის გაგებაში... ასეთი მცდარი შეხედულება „დროის“ შესახებ იქედან მომდინარეობს, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში გრამატიკული დროის პრობლემა სწორად არ არის დასმული და გადაწყვეტილი. საზოგადოდ დროის კატეგორიას რევენ მწკრივის ერთ-ერთ კატეგორიასთან (კილოსთან ან თანამიმდევრობასთან) ან თვით მწკრივთან და ეს აღრევა, რომელიც ჰრელად ასახავს ზოგადი საენათმეცნიერო საკითხის შესწავლის უმწეო მდგომარეობას ენის სტრუქტურულ ნაწილში, ქართულ ნიდაგზეც უკრიტიკოდ არის გადმოტანილი. საჭიროა და აუცილებელი, რომ დროის კატეგორია გამოითიშოს სხვა კატეგორიებისაგან და მას თავისი ალავი მიეჩინოს და სხვებსაც თავთავისი მოენახოს“. მისი აზრით, „გრამატიკული დრო შეიძლება მხოლოდ სამი იყოს: ეხლანდელი, წარსული და მომავალი“. ძირითადად ეს თვალსაზრისია გაზიარებული. ამჟამად: დროის სამწევრიან სისტემას განიხილავენ. საფუძველს კი დროის კატეგორიის ამგვარი გაგება ანტიკური გრამატიკებიდან იღებს. ჩვენთვის ეს თვალსაზრისია ამოსავალი.

ქართულ, სამეცნიერო ლიტერატურაში დროის კატეგორიის მორფოლოგიურ გამოხატვაზე მხოლოდ წარსულის მიმართ საუბრობენ. აწმყოსა და მყოფადის მორფოლოგიურ გამოხატვაზე (მორფოლოგიურ ნიშანზე) არაა მსჯელობა. გამოდის: დროის სამწევრიანი სისტემიდან მარკირებულია ერთი, არამარკირებული — ორი. ამ წინააღმდეგობის მოხსნას ცდილობს გ. მაჭავარიანი, რომელიც დროის ორწევროვან სისტემას გვთავაზობს: მარკირებული ნამყო — არამარკირებული აწმყო ზოგადი (მომავალი დრო დამატებითი გრამატიკული მნიშვნელობაა დიფერენციალურ ნიშანთა კონისათვის: **აწმყო ზოგადი + გრძლივი + სრული ასპექტი**).

წარსული დროის მორფოლოგიურ ნიშნებად გამოიყო: **-დ** (უწყვეტლისა), **-ე, -ი** (წყვეტილში), **უ---ი** (I თურმეობითში), **ე---ინ** (II თურმეობითში).

საგულისხმო ფაქტია, რომ დასახელებული აფიქსები ძირითადად სხვაგვარადაა კვალიფიცირებული (ზოგჯერ ერთსა და იმავე ავტორებთანაც!).

მაგრამ წარსული დროის ნიშნად მიჩნეული აფიქსების მორფოლოგიური კვალიფიკაციის საკითხში არაა აზრთა ერთგვარობა. არსებობს ურთიერთგამომრიცხველი თვალსაზრისებიც, ჩვენთვის ამჟამად არსებითი ისაა, რომ ისინი არ არიან დროის გამოხატველი აფიქსები;

აზრთა ასეთი სხვადასხვაობაც სწორედ ამის მიმანიშნებელია.

ა. შანიძესთან, რომლის გრამატიკულ ნააზრევშიც დრო ზმნის ერთ-ერთ ძირითად კატეგორიადაა მიჩნეული, დროის მორფოლოგიურ გამოხატვაზე არაა საუბარი.

თუ იმ თვალსაზრისს დავემყარებით, რომ „მორფოლოგიური მნიშვნელობა შეიძლება გადმოიცეს აფიქსის გარეშე“, დროის მორფოლოგიური მნიშვნელობა ზმნის სათანადო სტრუქტურულ მოდელს დაუფლებული მნიშვნელობაა (ფ. ერთელიშვილი), შეიძლებოდა დროის მორფოლოგიურ კატეგორიად მიჩნევა, მაგრამ რომელიმე წარსული დროის გამომხატველ ფორმათათვის —

ვ-წერ-დ-ი
და-ვ-წერ-დ-ი
და-ვ-წერ-ე
და-მ-ი-წერ-ია
და-მ-ე-წერ-ა
და-მ-ე-წერ-ო-ს —

გაჭირდება იმ საერთო სტრუქტურული მოდელის გამოყოფა, რომელსაც მივიჩნევდით წარსული დროის გამომხატველად. ასევე ითქმის სხვა დროის აღმნიშვნელ ფორმათა შესახებაც.

ამგვარად, იმ თვალსაზრისზე დამყარება, რომ „მორფოლოგიური კატეგორია სათანადო აფიქსებით უნდა იქნეს წარმოდგენილი“, „ამა თუ იმ ფაქტის მორფოლოგიურ კატეგორიად მიჩნევას მორფოლოგიური ნიშნის ქონა-უქონლობა წყვეტს“ — დროს მორფოლოგიურ კატეგორიად ვერ გავვააზრებინებს. **დროის გამოხატვა მორფოლოგიურად არ ხდება.**

თუ დავუშვებთ, რომ დრო მორფოლოგიური კატეგორიაა, ესა თუ ის ზმნური ფორმა ამა თუ იმ დროის გამომხატველია, მაშინ, თავისთავად, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ერთი რომელიმე მწკრივის ფორმანებისმიერ კონტექსტში მხოლოდ ერთ დროულ მნიშვნელობას უნდა გადმოგვცემდეს. ა. შანიძე ასეც მსჯელობს: დრო მწკრივის ელემენტია; ელემენტები მწკრივის ფარგლებში უცვალებელია.

არის თუ არა დრო უცვალებელი ერთი მწკრივის ფარგლებში?
სხვაგვარად: ერთი მწკრივის ფორმას აქვს თუ არა მხოლოდ ერთი დროის გაგება?

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის აღნიშნულა, რომ ამა თუ იმ მწკრივის ფორმამ, გარდა ძირითადი დროული მნიშვნელობისა, გარკვეულ კონტექსტში სხვა დროის მნიშვნელობაც შეიძლება გადმო-

სცეს; მაგალითად, აღნიშნავენ, რომ „ერთმა და იმავე ფორმამ შეიძლება ეხლანდელის გაგებაც მოგვცეს და მომავლისაც“. ასეთი „პოლისემიური ფორმებია: ჭამს, ბრძანებს, ასწავლის, სცემს, განაგრძობს, უყურებს, იძინებს, შეადგენს, არჩენს, ათამაშებს და სხვ...“ „ერთი და იგივე ფორმა შეიძლება ერთ შემთხვევაში დროიანი იყოს, სხვა შემთხვევაში კი — უდროო“ (ა.შანიძე). დროის მიხედვით ცვალებადობას ა. შანიძე ჩვეულებრივ მიანიშნებს მწკრივთა დახასიათებისას, თუმცა ამგვარ მსჯელობას ძირითადი დებულება — „დრო უცვალებელი ელემენტია ერთი მწკრივის ფარგლებში“ — არ შეუცვლია.

მწკრივთა დროული მნიშვნელობის საკითხებს რამდენიმე გამოკვლევა უძღვნა ლ. გეგუჩაძემ. საკითხის დაწვრილებითმა შესწავლამ ძალზე საინტერესო სურათი წარმოაჩინა (ლ. გეგუჩაძე).

ცალკეულ მწკრივთა ფორმების მიერ დროული მნიშვნელობის გადმოცემის შესაძლებლობის ზოგადი სურათი ასეთია:

„აწმყოს მწკრივს შეიძლება ჰქონდეს ახლანდელი, მომავალი ან ე. წ. „ზოგადი აწმყოს“ მნიშვნელობა.

ნამყო უწყვეტელი მხოლოდ წარსული დროის გამომხატველია.

აწმყოს კავშირებითი ახლანდელი ან მომავალი დროს აღნიშნავს.

მყოფადის მწკრივი გადმოგვცემს მომავალ ან ახლანდელ დროს. შეიძლება ჰქონდეს ზოგადი აწმყოს გაგებაც.

მყოფადის ხოლმეობითი წარსული დროის გადმოცემი მწკრივია, მაგრამ შეუძლია შეითავსოს მომავალი დროის მნიშვნელობაც.

მყოფადის კავშირებითი მხოლოდ მომავალი დროის გაგებით გვხვდება.

წყვეტილის მწკრივს უნარი აქვს გამოხატოს როგორც წარსული, ისე მომავალი დრო.

II კავშირებითი მომავალთან ერთად ითავსებს ახლანდელი დროის მნიშვნელობასაც.

I თურმეობითი შეიძლება შეგვხვდეს ახლანდელი, წარსული ან მომავალი დროის ფუნქციით.

II თურმეობითი ძირითადად ნამყო დროს გადმოსცემს, მაგრამ მისი კავშირებითი კილოს ფუნქციით ხმარებისას შეფარდებით მომავალსაც გამოხატავს.

III კავშირებითი უპირატესად წარსულ დროს ითვალისწინებს, მას შეიძლება ჰქონდეს მომავალი დროის გაგებაც“ (ლ. გეგუჩაძე).

ცხადია, ეს ანალიზი ამომწურავი არ არის; ზოგი რამ შეიძლება კიდევ დაზუსტებულიყო. მაგ.: წყვეტილის ფორმამ შეიძლება გარკვეულ შემთხვევაში აწმყო დროის გაგებაც გადმოსცეს. რადგან „ბრძანებითობა თავისი ბუნებით ისეთი აქტია, რომელიც შეიძლება აწმყოში ან მომავალში ხორციელდებოდეს“ (ფ. ერთელიშვილი). აქედან გამომდინარე, წყვეტილის ფორმისათვის აწმყო დროის გაგებაც არ ჩანს უჩვეულო. უზმნისწინო ფორმებს ნამყო ძირითადისას ბრძანებითი კილოს შემთხვევაში აწმყო დროის გაგება შეიძლება ჰქონდეს:

„აქრე, სინათლე აქრე, მე მაინც ავანთებ მას“ (ჭ. ლომთ.);

„ისმინე, სწავლის მძებნელო“ (დ. გურამ.)...

აწმყოს გაგებას შეიცავს აგრეთვე ზოგი ზმნის წყვეტილის პირველი პირის ფორმა მსგავს შემთხვევაში:

„ელიზბარი: მე წავედი (წამოღება), მირიანი: მოიცა“ (ა. ჩხ.);

„უცებ ქალბატონი ღორა შეჩერდა და თქვა: „მე წავედი“

(თ. ჭილ.);

„აბა გავიქეცი, თორემ დამავკიანდა“ (ო. მამფ.).

მიაჩნიათ, რომ „მე წავედი“, „გავიქეცი“ მართლაც აწმყოს გაგებას შეიცავს მოცემულ კონტექსტში, ოღონდ ისინი კალკებს წარმოადგენენ და ამავე დროს მათი გამოყენების არე ძალიან შეზღუდულია (გ. კვარაცხელია). ჩვენ ვსაუბრობთ ენობრივ ფაქტებზე, რომლებიც დასტურდება თანამედროვე მხატვრული ლიტერატურის ენაში. მათ წარმომავლობას ამჯერად ჩვენთვის ნაკლები მნიშვნელობა აქვს; ამგვარი წარმოშობის არაერთი ფორმა დღეს ბუნებრივ ქართულად აღიქმება. მთავარი ისაა, რომ ამგვარი ფორმების გამოყენება არ ტოვებს არაბუნებრიობის შთაბეჭდილებას.

ამგვარად, წყვეტილის ფორმისათვის აწმყო დროის გამოხატვაც არ არის უცხო.

ასევე: გარდა მყოფადი და აწმყო დროებისა, II კავშირებითის მწკრივს წარსული დროის მნიშვნელობაც შეიძლება ჰქონდეს. ამ ტიპის — „თითქოს ეშინოდა, არავის არაფერი ვატყინო“ (ა. პაპიძე).

ამგვარად, თითო დროს გამოხატავს მხოლოდ უწყვეტელი და მყოფადის კავშირებითი; სხვა მწკრივები ორ-ორი ან მეტი დროის გამომხატველია.

მ წ კ რ ი ვ ი	დ რ ო
აწმყო	{ ახლანდელი მომავალი ზოგადი აწმყო.
უწყვეტელი	წარსული
აწმყოს კავშირებითი	{ ახლანდელი მომავალი
მყოფადი	{ მომავალი
ხოლმეობითი	{ ახლანდელი მომავალი
მყოფადის კავშირებითი	{ მომავალი
წყვეტილი	{ წარსული მომავალი ახლანდელი
II კავშირებითი	{ მომავალი ახლანდელი წარსული
I თურმეობითი	{ ახლანდელი წარსული მომავალი
II თურმეობითი	{ წარსული მომავალი
III კავშირებითი	{ წარსული მომავალი

შენიშვნა: საკითხის განხილვისათვის ა. შანიძის მწკრივთა სისტემას მივმართავთ. მწკრივთა რაოდენობის შესახებ ჩვენს თვალსაზრისს ქვემოთ წარმოვადგენთ.

თერთმეტი მწკრივიდან მხოლოდ ორი მწკრივი გამოხატავს ერთ დროს; ორ დროს გამოხატავს ხუთი მწკრივი; სამ დროს — სამი მწკრივი; აწმყოს მწკრივს სამი დროული გაგება შეიძლება ჰქონდეს (ერთი — ზოგადი აწმყო, ანუ დაცლილის კონკრეტული დროული მნიშვნელობისაგან).

ფაქტი ძალიან შთამბეჭდავად გვეჩვენება. კითხვას — არის თუ არა დრო მორფოლოგიური კატეგორია? — უარყოფითი პასუხი უნდა გაეცეს:

1. არ ხდება დროის გამოხატვა მორფოლოგიური საშუალებით;
2. ერთი და იგივე ფორმა ამა თუ იმ მწკრივისა სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა დროის გაგებას იძენს, ანუ მწკრივის ფორმას დროულ მნიშვნელობას კონტექსტი ანიჭებს. კონტექსტის ბუნება და ხასიათი, კონსტრუქციაში შემავალი წევრების მნიშვნელობა შეაპირობებენ ამ ფორმის დროულ გაგებას.

მიუხედავად იმისა, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში ორივე ამ მომენტზე გვხვდება მინიშნება, ძირითადი დებულება — დრო მორფოლოგიური კატეგორიაა; დრო უცვალბელი ელემენტია მწკრივის ფორმისა — ძალაში რჩება.

როცა მიანიშნებენ ერთი და იმავე ფორმის მიერ სხვადასხვა დროული მნიშვნელობის გამოხატვის შესაძლებლობაზე, საუბრობენ ძირითად დროულ ფუნქციაზე. რომელია ძირითადი დროული მნიშვნელობა **გაკეთე** ფორმისათვის — წარსული თუ მომავალი? წარსულში ერთგზისი, დასრულებული მოქმედების გამოხატვა თუ მომავალში შესასრულებელ მოქმედებაზე ყურადღების მიქცევა? **ვფიქრობთ, ორივე.** II პირის წართქმითი ბრძანებითის გამოხატვა მხოლოდ ამ ფორმით ხდება. რით შეიძლება აიხსნას ან დასაბუთდეს, რომ ფრაზაში — „გიბრძანებ, გააკეთე!“ — უკანასკნელი ფორმის დროული მნიშვნელობა წარსულია, მაგრამ ამ შემთხვევაში მომავალს გამოხატავს? ამგვარი მსჯელობა, ვფიქრობთ, ალოგიკურიც იქნება. პასუხს მოითხოვს კითხვაც: თუ **გაკეთე** ფორმის ძირითადი დროული მნიშვნელობა წარსულია, **რა ანიჭებს მას ამ გაგებას სათანადო კონტექსტში**, ანდა **რა იწვევს სხვა შემთხვევაში მომავალი დროის მნიშვნელობის მინიჭებას**. სხვაგვარად: წარსული დროის მნიშვნელობის გამოცვლას? და, საერთოდ, კონტექსტის გარეშე, იზოლირებულად, შეიძლება თუ არა ზმნური ფორმა დახასიათდეს დროული მნიშვნელობის მიხედვით?

როცა ერთი და იგივე ფორმა სხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება სხვადასხვა დროული მნიშვნელობით მოგვევლინოს, თავისთავად ცხადია, კონტექსტის გარეშე დროულ მნიშვნელობაზე საუბარი გაუმართლებელი ხდება.

შედარებისათვის: ფორმა **კაც** კონტექსტის გარეშე არ შეიძლება დახასიათდეს როგორც სუბიექტი, ან ირიბი ობიექტი, ან პირდაპირი ობიექტი; სხვადასხვა შემთხვევაში ყველა მათგანის გამოხატვა შეიძლება იკისროს:

კაცს უთქვამს — სუბიექტია,

კაცს უთხრა — ირიბი ობიექტია,

კაცს კლავს — პირდაპირი ობიექტია.

როცა ვმსჯელობთ კონტექსტზე, ფორმის გარეთ არსებული დროული მნიშვნელობის შემაპირობებელ მოვლენებზე, ყურადღების გარეშე ვერ დავტოვებთ ინტონაციას; მაგალითისათვის:

— მოიტანე. — პასუხი კითხვაზე: გამოიცან, მოვიტანე თუ არ მომიტანია?

— მოიტანე! — პასუხი კითხვაზე: მოვიტანო?

ორივე შემთხვევაში წყვეტილის ფორმა წინადადების ტოლფასია. სხვაობას ინტონაცია ქმნის. ეს სხვაობა დროული სხვაობის საფუძველია. ამ შემთხვევაში სხვადასხვა ინტონაციას სხვადასხვა კილოს გაგება შემოაქვს. სხვადასხვა კილოს გაგების შემოტანა სხვადასხვა დროული მნიშვნელობის საფუძველია. ამ შემთხვევაში ინტონაცია კონტექსტის ტოლფასია.

ეს უკანასკნელი მაგალითი იმის დასტურიცაა, რომ ცალკე აღებულ ზმნურ ფორმაზე მსჯელობა დროული მნიშვნელობის გასარკვევად შეუძლებლად მიგვაჩნია: ფორმის წარმოთქმას ყოველთვის ახლავს გარკვეული ინტონაცია; წყვეტილს, ჩვეულებრივ, თხრობითი. ეს კი ქმნის შთაბეჭდილებას, რომ ფორმის დროული მნიშვნელობა წარსულია.

ასევე შეიძლებოდა მსჯელობა სხვა მწკრივის შესახებაც. **კონტექტის გათვალისწინება ყოველთვის იქნება საჭირო დროის მიხედვით პოლისემანტიკური ფორმების დროულ მნიშვნელობებზე მსჯელობისას.**

ამა თუ იმ ფორმის „ძირითად“ და „არაძირითად“ დროულ მნიშვნელობაზე მსჯელობა იმის მიხედვით, როგორია სინშირე ამა თუ იმ მნიშვნელობის გამოვლენისა, ასევე არ ჩანს გამართლებული. ფაქტია: აწმყოს მწკრივის ფორმის ახლანდელი დროის მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევები გაცილებით ჭარბობს იმავე ფორმის მომავალი დროის მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევებს; ისევე როგორც წყვეტილის ფორმის შემთხვევაში მომავალი დროის მნიშვნელობას — წარსული დროის მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევები. ნიშნავს ეს იმას, რომ აწმყოს მწკრივის ფორმის ძირითადი დროული მნიშვნელობა ახლანდელია, ხოლო წყვეტილისა — წარსული? ვფიქრობთ, არა. რადგან: აქ იმ ფაქტორის გათვალისწინებაა აუცილებელი, რომ **ენაში სინშირე იმგვარ კონსტრუქციათა, რომლებშიც საანალიზო მწკრივის ფორმა ე. წ. „ძირითადი დროული მნიშვნელობით“ გვხვდება, გაცილებით ჭარბობს ე. წ. „არაძირითადი დროული მნიშვნელობის“ მიმნიჭებელ კონსტრუქციათა სინშირეს.**

დასკვნა ასეთია: დ რ ო ა რ ა რ ი ს მ ო რ ფ ო ლ ო გ ი უ რ ი კ ა - ტ ე გ ო რ ი ა, რადგან: ა) ა რ ხ დ ე ბ ა მ ი ს ი გ ა მ ო ხ ა ტ ვ ა მ ო რ ფ ო -

ლოგიურად; ბ) დროული მნიშვნელობა ცვალებადია ერთი მწკრივის ფარგლებში. კონტექსტის გარეშე ფორმის დროული მნიშვნელობა ვერ გაირკვევა; დროის გაგებას ფორმას კონტექსტი ანიჭებს.

ის ფაქტები, რომ უწყვეტლისა და მყოფადის კავშირებითის ფორმებს მხოლოდ ერთი დროული მნიშვნელობა აქვთ, დასკვნას ვერ შეცვლის; აღნიშნულ მწკრივთა ფორმები არ არის შესაბამის დროულ მნიშვნელობათა მორფოლოგიური გამოხატვა. ჩვენ ეს პრობლემა ასე გვესმის: ამ მწკრივთა ფორმების დროული მნიშვნელობის გამოხატვის შესაძლებლობა ერთის ტოლია. არის მწკრივები, რომელთათვის ეს შესაძლებლობა ორის ტოლია და ისეთებიც, რომელთა შესაძლებლობა სამის ტოლია. უფრო მეტიც, ისეთი ფორმებიც გვაქვს, რომლებიც გარკვეულ კონტექსტში დაცლილია დროული მნიშვნელობისაგან (ე. წ. ზოგადი აწმყო). ე. ი. ერთსა და იმავე ზმნურ ფორმას შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე დროული მნიშვნელობის გადმოცემის შესაძლებლობა. მათგან კონკრეტულ შემთხვევაში მხოლოდ ერთ-ერთია რეალიზებული.

დრო სემანტიკური კატეგორიაა. დრო უნდა განიმარტოს როგორც ზმნით გადმოცემული მოქმედების მომენტის შეფარდება ლაპარაკის მომენტთან.

ეს შეფარდება შეიძლება იყოს სამგვარი:

ა) მოქმედება ხდება ლაპარაკის მომენტში — დრო ახლანდელია (აწმყო): *აკეთებს, წერს...*

ბ) მოქმედება უსწრებს ლაპარაკის მომენტს — დრო წარსულია: *გააკეთა, დაწერა...*

გ) მოქმედება ლაპარაკის მომენტის შემდეგ მოხდება — მომავალი დრო: *გააკეთებს, დაწერს...*

ზმნის ფორმა ზოგ შემთხვევაში შეიძლება დაცლილი იყოს კონკრეტული დროული მნიშვნელობისაგან: როცა საუბარია ისეთ მოქმედებაზე, რომელიც ზოგადად არის დამახასიათებელი სუბიექტისათვის: მხატვარი ხატავს, თევზი ცურავს, ფრინველი ფრინავს (არა ახლა, არამედ საერთოდ, ზოგადად)... ასეთ შემთხვევებს ზოგად აწმყოს ვუწოდებთ.

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი“; — წერს რუსთაველი. **წერს** ზმნური ფორმა აწმყო დროის გამომხატველია, თუმცა რეალურად საუბარია წარსულში მომხდარ მოქმედებაზე... მსგავსი შემთხვევების მოყვანა სხვაც შეიძლება...

საუბრობენ წარსულზე მომავალში, და მომავალზე წარსულში...

ანდა **ახლო წარსულზე** და **შორეულ წარსულზე**; **ახლო მომავალზე** და **შორეულ მომავალზე**... ამ შემთხვევაში საუბარია არა აბსოლუტურ დროებზე, არამედ რელატიურ დროებზე: დრო ამ შემთხვევაში განისაზღვრება არა ლაპარაკის მომენტთან შეფარდებით, არამედ სხვა დროსთან მიმართებით. მაგალითად, **პერფექტი** გამოხატავს წარსულ მოქმედებას აწმყოსთან მიმართებით; **წინარე წარსული** (ანუ პლუსკვამპერფექტი) — წინარე მოქმედებას წარსულთან მიმართებით და ა. შ. დროის მომენტის ამგვარი გააზრება სემანტიკური ანალიზის საგანია...

3.4. კილო, როგორც ზმნის კატეგორია. ზმნის სისტემაში დროის ტოლფას კატეგორიად მიიჩნევა კილოც. ეს იმ ფაქტიდანაც ჩანს, რომ მწკრივის აღმნიშვნელ ტერმინად „დრო-კილოც“ იხმარება და, შესაბამისად, უღვლილების სისტემას „დრო-კილოთა“ სისტემას ვუწოდებთ.

კილოს ჩვეულებრივ ზმნის მორფოლოგიურ კატეგორიად განიხილავენ. ა. შანიძის აზრით, იგი „მწკრივის ელემენტია“ და „უცვალელებელი მწკრივის ფარგლებში“. კითხვას ამ შემთხვევაშიც ამგვარად ვსვამთ:

არის თუ არა კილო მორფოლოგიური კატეგორია და, შესაბამისად, უცვალელებელი ერთი მწკრივის ფარგლებში?

კილო უფრო რთულ კატეგორიად გვესახება, ვიდრე დრო. კილოს კატეგორიასთან დაკავშირებულ საკითხთა სირთულეს ისიც შეაპირობებს, რომ ჯერჯერობით საკამათოა, ყოველ შემთხვევაში, აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს ამ კატეგორიაში შემავალ ერთეულთა რაოდენობა.

არნ. ჩიქობავას აზრით, კილო ქართულში ოთხია: **თხრობითი**, **ბრძანებითი**, **კავშირებითი** და **პირობითი**.

უფრო ადრინდელ შრომაში ამათ ნატვრითი ემატებოდა.

ა. შანიძის აზრით: „გვაქვს სამი კილო: **თხრობითი**, **კავშირებითი** და **ბრძანებითი**“. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ „საფუძვლებში“ შემდგომ მსჯელობაში განიხილება **თხოვნითი კილო** (მთის დიალექტებისათვის დამახასიათებლად მიჩნეული).

კიდევ ორი კილოა გამოყოფილი „საფუძვლებში“: **პირობითი** და **შედევობითი**.

ამდენად, კილოს კატეგორიის განმარტებისას სამი კილო იქნა გამოყოფილი: თხრობითი, კავშირებითი, ბრძანებითი. შემდგომ მსჯელობაში დავამატა: თხოვნითი, აკრძალვითი, პირობითი და შედეგობითი.

ამათგან პირველი სამი იმით განსხვავდება დანარჩენებისაგან, ავ-

ტორის აზრით, რომ „მწკრივების შექმნაში იღებენ მონაწილეობას“.

მხოლოდ წარმოდგენილი თვალსაზრისების გაცნობაც საკმარისია, რომ გაკეთდეს დასკვნა, რამდენად რთულია და საკამათო კილოს კატეგორია. სამრავლე და აზრთა სხვადასხვაობა კილოს კატეგორიაში შემავალ ერთეულთა შესახებ პრაქტიკული გრამატიკებიდან მოყოლებული დღემდე გრძელდება.

სასწავლო დანიშნულებისათვის გამიზნულ გამოცემებში კილოს სამწევრიანი სისტემაა წარმოდგენილი: თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი. ჩვეულებრივ, ეს თვალსაზრისია გაზიარებული. კილო ზოგადად ასე განიმარტება: „კილო არის ფორმა ზმნისა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ მოუბრის მიერ დასახელებული მოქმედება უნდა იქნეს გაგებული ან როგორც უეჭველი ფაქტი, ან როგორც შესაძლებელ-სავარაუდებელი, ან კიდევ როგორც შესასრულებელი“ (ა. შანიძე).

შესაბამისად, **თხრობითია კილო**, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას წარმოადგენს როგორც ნამდვილ ფაქტს, რომელიც ხდება ერთ-ერთ დროში (ახლანდელში, წარსულში ან მომავალში): *ვწერ, დავწერე, დავწერ...*

კავშირებითია კილო, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას წარმოადგენს არა როგორც ფაქტს, არამედ შესაძლებელს; რომელიც შეიძლება ხდებოდეს, მოხდეს ან მომხდარიყო; კავშირებითი კილო ძირითადად რთულ კონსტრუქციებში გვხვდება და შესაძლებლობის სემანტიკის გადმოცემა „რომ“, „თუ“, „რათა“ კავშირების დახმარებით ხდება: ... *რომ გავაკეთო, თუ გავაკეთე, რათა გავაკეთო...*

ბრძანებითია კილო, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას წარმოგვიდგენს როგორც აუცილებლად შესასრულებელს. ბრძანებითობა თავისი ბუნებით ისეთი აქტია, რომელიც შეიძლება ხდებოდეს აწმყოში ან მომავალში: *წერე, ნუ აქცევ ყურადღებას; დავწერე!...*

საგანგებოდ გვინდა შევჩერდეთ ერთ თვალსაზრისზე, კერძოდ იმ ცდაზე, რომლის მიხედვითაც კილოს ორი სახეობა შეიძლება გამოიყოს: **რეალური კილო** და **ირეალური კილო**. „საუღლებელ ერთეულთა ძირითადი ნაწილი კილოური თვალსაზრისით ორ ჯგუფად შეიძლება გაიყოს: 1) ნაკვებები, რომლებიც გადმოსცემენ რეალური მოქმედების, რეალური კილოს შინაარსს და 2) ნაკვებები, რომლებიც ირეალური კილოს შინაარსს გადმოსცემენ. რეალური იქნება კილო, რომელშიც გამოხატულია მოსაუბრის თვალსაზრისი, — ზმნის მოქმედება გაგებულ იქნეს როგორც ფაქტი, — შესრულებული ან შესასრულებელი. ირეალური იქნება კილო, რომელშიც გამოხატულია მოსაუბრის თვალსაზ-

რისი, — ზმნის მოქმედება გაგებული იქნეს როგორც საექვო, შესაძლებელი სავარაუდო მოვლენა, ირეალობა“ (ა. პაპიძე). აქ კილოს ტრადიციული ერთეულები (კავშირებითი, ნატვრითი, პირობითი...) ამ ორი ძირითადი ერთეულის (რეალური, ირეალური) სემანტიკურ ჯგუფში შემავალ ერთეულებად განიხილება...

ამდენად, კილოს კატეგორიის არსებობა სადავოდ არ არის გამხდარი. ყველა შემთხვევაში იგი მორფოლოგიურ (გრამატიკულ) კატეგორიად გაიზრება. კატეგორიის ერთეულთა რაოდენობა კი სხვადასხვა ავტორთან მნიშვნელოვნად მერყეობს. მთლიანობაში კი ასეთი სურათი გვაქვს — გამოიყო კილო:

1. თ ხ რ ო ბ ი თ ი
2. კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი თ ი
3. ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი თ ი
4. თ ხ ო ვ ნ ი თ ი
5. ა კ რ ძ ა ლ ვ ი თ ი
6. პ ი რ ო ბ ი თ ი
7. შ ე დ ე გ ო ბ ი თ ი
8. ნ ა ტ ვ რ ი თ ი და
9. რ ე ა ლ უ რ ი

10. ი რ ე ა ლ უ რ ი (ეს ორი უკანასკნელი წესით ამათრიგში არ უნდა ჩავაყენოთ, ისინი განცალკევებით დგანან და მოიცავენ დანარჩენებს, როგორც თითოეულ მათგანში შემავალ სემანტიკურ ერთეულებს).

შევნიშნეთ ისიც, რომ სასწავლო მიზნებისათვის გამიზნულ გამოცემებში სამ ძირითად ერთეულს გამოყოფენ: თხრობითს, კავშირებითსა და ბრძანებითს.

როგორც დროის კატეგორიის შემთხვევაში, დაისვა საკითხი კილოს კატეგორიის ნიშნის ძიებისა (ცხადია: მორფოლოგიურ კატეგორიას ნიშანი უნდა ჰქონდეს!). ზოგ ავტორთან კავშირებითის მწკრივებში გამოვლენილი **-ა, -ე, -ო** სუფიქსები კავშირებითი კილოს მორფოლოგიურ ნიშნებადაა გააზრებული.

საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისის მიხედვით კი, იგივე აფიქსები მწკრივის მაწარმოებელი ფორმანტებია და არა კილოსი.

როცა არის მსჯელობა კილოს მორფოლოგიურ გამოხატვაზე, საუბარია მხოლოდ კავშირებითზე; თხრობითისა და ბრძანებითის კილოთა მორფოლოგიური გამოხატვა არ ხდებაო. გამოდის: კილოს სამწევრიანი სისტემიდან (როგორც ითქვა, ზოგი კლასიფიკაციით კილოთა რაოდე-

ნობა მეტია...) მარკირებულია ერთი; ეს თავისთავად ეჭვქვეშ სვამს საკითხს **ა, ე, ო** სუფიქსთა ამგვარი კვალიფიკაციისას. ამ წინააღმდეგობის მოხსნის ცდაა კილოს ორწევრიანი სისტემის დაშვება, რაც ასევე სადავოდ მიგვაჩნია.

შეიძლებოდა, არ გვეძებნა კილოს კატეგორიის გამომხატველი მორფოლოგიური ელემენტი და ამ კატეგორიის გამომხატველად ამა თუ იმ მწკრივის ფორმა ჩაგვეთვალა (ფორმის სტრუქტურა, ყალიბი), რომ ერთი არსებითი ხასიათის დაბრკოლება არ იყოს: თუ დავუშვებთ, რომ მწკრივის ფორმა არის ამა თუ იმ კილოს მორფოლოგიური გამომხატველება, მაშინ ამა თუ იმ ფორმას მხოლოდ ერთი კილოური მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს. აღნიშნავენ კიდევ, რომ კილოს კატეგორია ერთი მწკრივის ფარგლებში უცვალელებელი კატეგორიაა (ა. შანიძე, ლ. კვაჭაძე...).

არის კი ასე? მივმართავთ ისევ სპეციალურ ლიტერატურას:

„...შეიძლება, რომ მწკრივი, რომელიც უმთავრესად ერთ კილოს ემსახურება, ზოგ შემთხვევაში სხვა კილოს გადმოსაცემად იყოს გამოყენებული“; „დამოუკიდებლად (უკავშიროდ) ხმარებული კავშირებითი შეიძლება ბრძანებითად იქნეს გამოყენებული: წავიდეს! წავიდეთ!“; „ბრძანებითი კილოს საკუთარი ფორმები არ გააჩნია, იყენებს ან თხრობით, ან კავშირებით კილოს ფორმებს“ (ა. შანიძე).

სხვა თვალსაზრისებიც შეიძლებოდა მოგვეხმო, მაგრამ ფაქტია, რომ ერთი და იგივე ზმნური ფორმა სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვა კილოური მნიშვნელობის გამომხატველი შეიძლება იყოს. სხვაგვარად: კილოური მნიშვნელობის ცვლა დამახასიათებელია ამა თუ იმ ზმნური ფორმისათვის; კილო არაა უცვალელებელი კატეგორია ერთი მწკრივის ფორმებში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში იმასაც აღნიშნავენ, რომ კილოური მნიშვნელობის გამოვლენას კონტექსტი შეაპირობებს.

გავიხსენოთ: უკავშიროდ ხმარებული კავშირებითის მწკრივი ბრძანებითი კილოს ფუნქციას იძენს (ა. შანიძე). გამოდის: კავშირებითის ფუნქცია კონტექსტითაა შეპირობებული. იმ კონტექსტური გარემოს მოვლა კილოური მნიშვნელობის ცვლას იწვევს. ანდა:

„ამ ორი კილოს გაგება (პირობითისა და შედეგობითის) თხრობითს ფორმას კონტექსტში ეძლევა“ (ლ. კვაჭაძე).

რამდენიმე მაგალითი:

წყვეტილის ფორმას სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა კილოს გამომხატვის შესაძლებლობა აქვს:

კილო თხრობითია: „ამ ყოფით **გავშორდი** ვლადიკავკაზს და პირი ჩემი ქვეყნისაკენ ვქენი“ (ილია).

კილო ბრძანებითია: „შენ **ასრულო**, რასაც გიბრძანებენ!“ (აკაკი).

კილო კავშირებითია: „თუ ის იმერელი **წაქციე**, რაც გინდა მთხოვე“ (მ. ჯავახ.).

მაგალითების გაზრდა უსასრულოდ შეიძლება.

ასევე: მეორე კავშირებითის მწკრივის ფორმით შეიძლება გადმოიცეს როგორც კავშირებითი კილოს მნიშვნელობა, ასევე თხრობითი და ბრძანებითი კილოს მნიშვნელობები. მაგ.:

„**ეგებ დამძიროს** მორევმა“ (ვაჟა) — კილო კავშირებითია;

„**დავდგეთ** იქ, სადაც ქარიშხალია“ (გალაკტიონი) — კილო ბრძანებითია;

„ამ შემოდგომაზე ველარ **დაიჭიროს** ჩირიკმა ხელთ მაჭრის ჯამი“ (გ. ლეონიძე) — კილო თხრობითია (ა. პაპიძე).

მაგალითების გაზრდა ყველა შემთხვევისთვისაა შესაძლებელი. წარმოდგენილი მსჯელობა და ფაქტები ცხადყოფს, რომ ამა თუ იმ მწკრივის ფორმას ქართულში აქვს შესაძლებლობა სხვადასხვა კილოური მნიშვნელობის გამოხატვისა.

ისევე როგორც დროის კატეგორიის შემთხვევაში, აქაც მსჯელობენ „ძირითად, ამოსავალ“ და „მეორეულ, შეძენილ“ კილოურ მნიშვნელობაზე. თუმცა არ ჩანს პასუხი კითხვაზე: როცა ერთსა და იმავე ფორმას რამდენიმე კილოს გამოხატვის შესაძლებლობა აქვს, რის მიხედვით უნდა მიეცეს კვალიფიკაცია ძირითადი და არაძირითადი მნიშვნელობისა? სიხშირული მონაცემი ამა თუ იმ მნიშვნელობის გამოვლენისა არ უნდა იყოს ენობრივი ფაქტის შეფასების ძირითადი კრიტერიუმი; კითხვა, რომელიც დროის კატეგორიის მიმართ დაისვა, უნდა გავიმეოროთ: რა ანიჭებს მწკრივის ფორმას ე. წ. „ძირითად კილოურ მნიშვნელობას“; ანდა, რა არის ის, რაც ერთ კონტექსტში გამოვლენილი „ძირითადი კილოური მნიშვნელობის“ გაქრობას და ახალი კილოური მნიშვნელობის მინიჭებას იწვევს?

ფაქტია: 1. არ ხდება კილოს გამოხატვა მორფოლოგიური საშუალებებით.

2. ერთი და იგივე ფორმა ამა თუ იმ მწკრივისა სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა კილოს გაგებას იძენს. სხვაგვარად: კილოურ მნიშვნელობას ამა თუ იმ მწკრივის ფორმას კონტექსტი ანიჭებს. კონტექსტის სახეობა, კონსტრუქციაში შემავალ წევრთა სემანტიკა შეაპირობებენ ფორმის კილოურ მნიშვნელობას.

საერთოდ, არის კი შესაძლებელი ცალკე აღებული, კონტექსტისა-

გან იზოლირებული, ზმნური ფორმის კილოურ მნიშვნელობაზე საუბარი? ვფიქრობთ, არა: როგორც ზემოთმოყვანილი თვალსაზრისებიდან ჩანს, თითქმის ყველა შემთხვევაში ხდება გათვალისწინება კონტექსტის ხასიათისა, კონსტრუქციის სახეობისა ამა თუ იმ ფორმის კილოური მნიშვნელობის დახასიათებისას.

კილოური მნიშვნელობის გამოვლენა რომ კონტექსტზეა დამოკიდებული, ამის გამოა ისიც, რომ არაა ერთგვაროვანი აზრი კილოთა რაოდენობის შესახებ. მორფოლოგიური კატეგორია, ფორმობრივად შეპირობებული მნიშვნელობა ამგვარ სხვადასხვაობას კატეგორიის შემადგენელ ერთეულთა რაოდენობის შესახებ არ უნდა იძლეოდეს.

ისევე, როგორც დროის კატეგორიის შემთხვევაში, ამა თუ იმ ფორმის „ძირითად“ და „მეორეულ“ კილოურ მნიშვნელობაზე მსჯელობა იმის მიხედვით, თუ როგორია სიხშირე რომელიმე კილოური მნიშვნელობის გამოვლენისა, ასევე არ ჩანს გამართლებული. ფაქტია, წყვეტილის ფორმის გამოყენების შემთხვევები თხრობითი კილოს მნიშვნელობით უფრო ხშირია, ვიდრე ბრძანებითი თუ კავშირებითი კილოს მნიშვნელობით... ეს კი შედეგია იმისა, რომ ენაში იმგვარ კონსტრუქციათა სიხშირე, რომელშიც წყვეტილის ფორმას თხრობითი კილოს მნიშვნელობა აქვს, ჭარბობს იმ ტიპის კონსტრუქციათა სიხშირეს, რომელშიც იგივე ფორმა სხვა კილოურ მნიშვნელობას იძენს. ასევე შეიძლება ითქვას სხვა მწკრივის ფორმათა შესახებაც.

დასკვნა ასეთია: კილო არ არის მორფოლოგიური კატეგორია, რადგან: ა) არ ხდება მისი გამოხატვა მორფოლოგიურად; ბ) კილოური მნიშვნელობა ცვალებადია ერთი მწკრივის ფარგლებში. კონტექსტის გარეშე ფორმის კილოური მნიშვნელობა ვერ გაირკვევა; კილოური მნიშვნელობას ფორმას კონტექსტი ანიჭებს.

საკითხი ამგვარადვე შეიძლება დაისვას გზისობის შესახებაც (ახალი ქართულისათვის).

3.5. გზისობა, როგორც ზმნის კატეგორია. როგორც ითქვა, ა. შანიძის მოძღვრების თანახმად, **გზისობა**, მსგავსად სხვა კატეგორიებისა (დრო, კილო, აქტი, თანამდევრობა), მწკრივის ელემენტია. გზისობა, ისევე როგორც დასახელებული კატეგორიები, უცვალელებლად მოიაზრება: „ელემენტები დაერქვა მწკრივის ფარგლებში უცვალელებლ კატეგორიებს... მწკრივის ელემენტებია დრო, კილო, გზისობა, აქტი, თანამდევრობა“ (ა. შანიძე).

რა არის გზისობა და არის თუ არა იგი მორფოლოგიური კატეგორია ახალ ქართულში; შესაბამისად — უცვალებელი კატეგორია?

„გზისობა არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რამდენ-გზის არის მოქმედება ჩადენილი, ერთგზის თუ მრავალგზის, ანუ ერთხელ თუ მრავალჯერ“ (ა. შანიძე).

აქვე განმარტავს ავტორი, რომ გზისობას ორი ფორმა აქვს: ერთგზისი და მრავალგზისი: „**ერთგზისია** ფორმა, რომელიც ერთხელ მომხდარ მოქმედებას აღნიშნავს და **მრავალგზისია** ფორმა, რომელიც რამდენჯერმე განმეორებულ მოქმედებას გამოხატავს. მაგალითები: *დაჯდა და დაჯდის, მოიტანა და მოიტანის, მოკლა და მოკლის* და მისთ.“.

გზისობასთან დაკავშირებული ზოგადი საკითხების განხილვისას, როგორც დავინახეთ, ა. შანიძე მრავალგზისობის მაგალითად ძველი ქართულის (თუ თანამედროვე ქართულის მთის დიალექტების) მაგალითებს მოიხმობს: *დაჯდ-ი-ს, მოიტან-ი-ს, მოკლ-ი-ს...*

ფაქტობრივად, ამით ითქვა, რომ მრავალგზისობის მორფოლოგიური გამოხატვა ახალ ქართულში არ ხდება.

გზისობა, როგორც მწკრივის ელემენტი, უცვალებელია მწკრივის ფარგლებში, ზემოთ ითქვა. მრავალგზისობის გამომხატველ მწკრივთა-თვის (უწყვეტელი, ხოლმეობითი) მრავალგზისობა არ არის უცვალებელი ელემენტი. ამიტომაცაა, უწყვეტლის დახასიათებისას მწკრივის ელემენტთა მიხედვით გზისობაზე არ მიანიშნებენ. ერთი და იგივე ფორმა ფაქტია, გზისობის მიხედვითსხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება ერთგზისიც იყოს და მრავალგზისიც:

ერთგზისია: *ის რომ მოვიდა, დავალებას ვწერდი*.

მრავალგზისია: *სადილის შემდეგ დავალებას ვწერდი, ვაკვეთილებს ვსწავლობდი და მერე ვთამაშობდი...*

ყოველივე თქმული კი იმის დასტურია, რომ გზისობა ცვალებადი კატეგორიაა მწკრივის ფარგლებში; ე. ი. **გზისობა არ არის მორფოლოგიური კატეგორია**, ახალ ქართულში არ ხდება ამ კატეგორიის მორფოლოგიური გამოხატვა. თუმცა გზისობა, როგორც სემანტიკური კატეგორია ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში, უდაოდ საინტერესოა.

* *

*

მოქმედების მრავალგზისობის გამოხატვა ქართული ზმნის ერთ-ერთი არსებითი დამახასიათებელი ნიშანია. ერთგზისი (ერთხელ შე-

სრულებული მოქმედება) და მრავალგზისი (მრავალჯერ თუ ჩვეულებრივ შესრულებული მოქმედება) ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის მანძილზე გაირჩეოდა ერთმანეთისაგან; თუმცა ამ გარჩევას სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახე ჰქონდა: ორგანული წარმოება ხოლმეობითისა ჩვენ თვალწინ ბარდება წარსულს და მის ადგილს აღწერთი წარმოება იჭერს. ჩვენ შევეცდებით ამ ტენდენციასაც გავადევნოთ თვალი: რა გზით მიემართება ეს ცვლილება...

ვთქვით: მრავალგზისობა ძველ ქართულში ორგანულად გამოიხატებოდა — იყო საგანგებო მწკრივები: I ხოლმეობითი (უწყვეტლის ხოლმეობითი), II ხოლმეობითი (წყვეტილის ხოლმეობითი) და III ხოლმეობითი (II თურმეობითი ხოლმეობითი). ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში მრავალგზისობა ორგანულად აღარ გამოიხატება.

ხოლმეობითის ორგანული წარმოების აღწერთით შეცვლა ერთ-ერთი პრინციპული ხასიათის განსხვავებაა ძველსა და ახალ სალიტერატურო ქართულს შორის. „მრავალგზისობის გამომხატველ ორგანულ ფორმათა მოშლის ეს პროცესი (ისე კი, რომ მრავალგზისობის ფუნქცია შემოგვრჩა) ენაში მიმდინარე ფორმობრივი აბსტრაქციის თვალნათლივი ნიმუშია“ (ბ. ჯორბენაძე). თავისთავად საინტერესოა: ენა საჭიროდ მიიჩნევს ფუნქციურად დაპირისპიროს ერთგზისი და მრავალგზისი მოქმედება, მაგრამ ცვლის ამ დაპირისპირების სახეს: ერთ შემთხვევაში ეს მორფოლოგიურად ხდებოდა (და ხდება დღესაც ზოგ დიექტში), მეორე შემთხვევაში ამ დაპირისპირებას არამორფოლოგიური საშუალებები ახდენენ. „ფორმათა ერთი სისტემის ფუნქციონირების გაფართოების ხარჯზე ხდება ფორმობრივი მრავალფეროვნებისა და ნაირგვარობის ნიველირება, მორფოლოგიური დაპირისპირების ადგილს კონტექსტური განსხვავების კრიტერიუმში იკავებს“ (ბ. ჯორბენაძე). მსგავსი შემთხვევა არაერთია. გავიხსენოთ: მომავალი დროის გამოხატვის ძველი ქართულის ვითარება როგორ იცვლება; თუნდაც ასპექტის გამოხატვის სისტემა; ენაში რჩება აუცილებლობა ამგვარი დაპირისპირებისა (ახლანდელი — მომავალი — წარსული; სრული — უსრული), იცვლება დაპირისპირების სახე... თუმცა ეს უფრო ზოგადი მსჯელობაა. კონკრეტულად: ქრონოლოგიურად ორგანული წარმოების მოშლა და აღწერთზე გადასვლა იმ პერიოდს ემთხვევა, როცა ქართულში „ასპექტის კატეგორიამ აღნიშნა, ასე ვთქვათ, დიდი მოხვეული ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში და ამით გარკვეული მიჯნა დაიდო ძველ ქართულსა და ახალს შორის“ (ა. შანიძე); და კიდევ: „ასპექტის სისტემის თანდათანობით ცვლასთან დაკავშირებით დაიწყო თხრობით-

კილოიანი მომავალი დროის გამოხატვა აწმყოს მწკრივისაგან გამოყოფილის ახალი მწკრივის საშუალებით, ე. ი. I სერიის მწკრივით, რაც ძველ ქართულში შეუძლებელი იყო... სისტემის შეცვლის პროცესი (იგულისხმება ასპექტის სისტემისა და მასთან დაკავშირებით მომავალი დროის გამოხატვისა — გ. გ.) დამთავრებულია ახალ ქართულში, თუმცა მაგალითები ძველი სისტემის მოვლენებისა დღევანდელ ქართულშიც არის ნაშთის სახით შემორჩენილი“ (ა. შანიძე).

სწორედ ამ მოვლენების გვერდით ხდება ხოლმეობითის ორგანული წარმოების მოშლა. ორგანული წარმოების მოშლასა და აღწერითზე გადასვლას შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი შეიძლება იყოს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ: ხოლმეობითის კონტექსტურად (ან ლექსიკურად, აღწერითად) გამოხატვის შესაძლებლობის არსებობა შეიძლება გამხდარიყო ხელისშემწყობი ფაქტორი (და არა მიზეზი) ორგანული წარმოების მოშლისა და აღწერითი წარმოების ჩამოყალიბებისა.

ხოლმეობითის, როგორც მწკრივის (მწკრივების), გაქრობა ამ კატეგორიის ისტორიის თანმდევი პროცესია. უწყვეტელ-ხოლმეობითის მიერ ამ ფუნქციის შეთავსებამ ვერ დააკმაყოფილა ენის მოთხოვნა მრავალგზისობის გამოხატვისა და ამიტომაც ჩნდება **ხოლმე** ნაწილაკი ამ ფუნქციით. ი. ქავთარაძის აზრით, „თვით სალიტერატურო ენაში და გარკვეულ დიალექტებშიც უკვე მეჩვიდმეტე საუკუნიდან საბოლოოდ იჩენს თავს ანალოგიურ ფორმათა (იგულისხმება ძველი ქართულის I და II ხოლმეობითები — გ. გ.) მნიშვნელობის დაკარგვა, დავიწყება, რისთვისაც დამატებითი საკომპენსაციო საშუალება — „ხოლმე“ ნაწილაკი ხდება აუცილებელი. ხოლმეობითის ცნობილ ფორმებზე ხოლმეს დართვა ერთგვარი აღდგენაა სათანადო შინაარსისა; ეს ნაწილაკი ინტენსივობის თანდათან გავრცელებული ნაწილაკია, რომელიც შემდეგ ისე ფართოვდება, რომ არახოლმეობითის ფორმასაც ხოლმეობითობას ანიჭებს“ (ი. ქავთარაძე). ე. ი. ხოლმეობითის ფორმები კარგავენ ხოლმეობითობის შინაარსს და ამ შინაარსის აღდგენას ცდილობს ენა ხოლმე ნაწილაკით; პროცესი გრძელდება; ხოლმეობითის შინაარსი ეცილება ფორმას, ფორმა იკარგება, მაგრამ ამ შინაარსს შეითავსებს სრულად ხოლმე ნაწილაკი. მსჯელობა სარწმუნოა:

მრავალგზისი ფორმა + ხოლმე → ერთგზისი ფორმა + ხოლმე.

ფაქტობრივად, მრავალგზისობის გამოსახატავად **ხოლმე** ნაწილაკიანი ფორმების დამკვიდრებამ გააფართოვა შესაძლებლობა ამ მნიშვნელობის გამოხატვისა: **ხოლმე** ნაწილაკი დაერთვის თითქმის ყველა მწკრივის ფორმას. ვამბობთ **თითქმის**, იმიტომ, რომ ვერ დავადასტურებთ ხოლმე ნაწილაკი III კავშირებითთან, მაგრამ თუ იმას გავითვა-

ლისწინებთ, რომ III კავშირებითი იშვიათი მწკრივია და მას ჩვეულებრივ II თურმეობითი ცვლის, ეს „თითქმისობა“ გასაგები იქნება.

მოვიყვანთ მაგალითებს თანმიმდევრულად, მწკრივთა მიხედვით, ერთგზის ფორმებთან ხოლო მე ნაწილაკის გამოყენებისას (მაგალითებს ვიმოწმებთ ი. ქავთარაძის ნაშრომიდან):

აწმყო-მყოფადი:

ცრემლს წყალსავით ვღვრით ხოლმე (ილია);

სულ ეგრე სტყუი ხოლმე (იქვე);

თვალი სულ ჩემკენ უჭირავს, მიცინის ხოლმე (ვაჟა);

ჩემი ბატონი შემოვა და დასკუბდება ხოლმე (შ. არაგვ.);

შიში მუხლს მოჰკვეთავს ხოლმეო, ამბობენ (იაკობი);

ძალაუნებურად კეთილ გზისკენ გამიტაცებს ხოლმე (აკაკი).

უწყვეტილ-ხოლმეობითი:

სულ ერთსა და იმავე სიმღერას დიდინებდა ხოლმე (ილია);

სააღდგომოდ ჭონაზე დადიოდნენ ხოლმე მომღერლები (აკაკი);

ჭია-მატლები ერეოდნენ ხოლმე ხეხილსა (იაკობი);

პასუხად სულ ამას მეტყოდა ხოლმე (ილია);

გველი რომ შეგხვედროდა?—დავასხვერტებდი ხოლმე მიწაზე (აკაკი);

ღავითი აღვილად და სწრაფად მოინადირებდა ხოლმე ყველას გულს (იაკობი).

I კავშირებითი:

ნეტა სიტყვას საქმედ ვაქცევდეთ ხოლმე (ეკ. გაბ.);

ბალის მუშაობის დროსაც ამას უნდა გაისტუმრებდეთ ხოლმე (ისტ. საბუთ.);

თქვენ თავად სხვას გაიმძღვარებდეთ ხოლმე (იქვე);

ამ ჩვენგან განწესებულს წყალობას ჩვენი სახლთუხუცესები, მღვივები ნიადაგ წელს შემოსავლებიდან უნდა მისცემდეთ ხოლმე (იქვე).

წყვეტილი:

მოდი, გიორგისაც დაეკითხე ხოლმე (ილია);

სხვაგან წამსვლელი კარგად გაჩხრიკეთ ხოლმე (იაკობი);

ეგრე სთქვი ხოლმე სხვაგანაც (ილია).

II კავშირებითი:

ყოველთვის ჰსურს, რომ თავისი გულისპასუხი სხვებსაც გადასცეს, შეატყობინოს ხოლმე (აკაკი);

ეცდებიან, სხვებსაც დაუშალონ ხოლმე ამგვარი უფუნთური და მავნე მოქმედება (იაკობი);

ეგების აქედან ნინოს თვალი მოვკრა ხოლმეო (რ. ერისთ.).

I თურმეობითი (იშვიათია):

აღრე ქურციკივით **აურბენია ხოლმე** ეს დაკიდებული გზა
(რ. გვეტ.).

II თურმეობითი (იშვიათია):

გაჭირვებული კაცი **გაეცაცებინა ხოლმე** მაცდურს (ილია).

უწყვეტელ-ხოლმეობითი რომ ნაწილაკის გარეშე გამოხატავს მრავალგზისობას, ესეც ცნობილია:

კნენა თვალს **გააჭყეტდა**, შვარდენივით **გადმოფრინდებოდა** ტახტიდამ, **გადიკრავდა** შუბლსაფენსა, ზედ **წაიკრავდა** ჩითმერდინსა, **გადიცვამდა** ჩითის კაბასა — ხანდისხან სიჩქარისაგან უკუღმა — შიშველა ფეხს **შეიმოსავდა** ჩუსტითა და — ჰერი ბიჭო — **დაეშვებოდა** ჩალურისაკენ (ილია).

უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ „საგარემოებო სიტყვების გამოყენებით განგრძობილი მოქმედების შინაარსი უძლიერდება ზმნის ნაკვთის ფორმებს“ (ი. ქავთარაძე, 1961, გვ. 20):

ის დალოცვილი მღვდელი **ხშირად მარიგებდა ხოლმე** (ილია);

სახე **მუდამ** ერთი განსაკუთრებული სულელობით **უცინოდა ხოლმე** (აკაკი);

ოთარაანთ ქვრივი **ყოველ კვირა** დღეს ერთი ათიოდ შოთს და ერთ ბადია კორკოტს თავის ხელით გადაუტანდა ხოლმე (ილია)... ამგვარი შესაძლებლობები განუსაზღვრელია; საგარემოებო სიტყვები ხოლმე ნაწილაკის გარეშეც ახერხებს ამ მნიშვნელობის გადმოცემას:

„**კვირა არ გავიდოდა**, რომ ოთარაანთ ქვრივს არ **ჩამოეღო** ეს იარაღი და გულდასმით არ **გაეწმინდა**“ (ილია)...

ბევრჯერ და ბევრჯერ შენ **მაცდუნე** (ილია);

მუდამ გაბუტვით **დადის** (ილია);

მრავალჯერ დაეფრთხოს (აკაკი) და სხვა.

აღარას ვამბობთ ისეთ შემთხვევებზე, როგორცაა ფორმათა გამეორება:

ვაეცე, ვაეცე, ვერ დავკეცე...

ვთვალე, ვთვალე, ვერ დავთვალე...

იარა, იარა და **მიადგა...**

წერა, წერა და...

ყოველივე ამაზე იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ დავინახოთ, თუ რა ვითარება შეიქმნა ახალ სალიტერატურო ქართულში

ხოლმეობითის ორგანული წარმოების მოშლის შემდეგ: მრავალგზისობის გამოხატვის ენობრივი შესაძლებლობები გაიზადა, გამრავალფეროვნდა. ეს თავისთავად ამ მნიშვნელობის გამოხატვისას დამატებითი ნიუანსების გადმოცემის შესაძლებლობას იძლევა. ზმნურ ფორმათა ფუნქციური ანალიზის დროს ყოველივე ამაზე ყურადღება უნდა იქნეს გამახვილებული...

3.6. აქტი, როგორც ზმნის კატეგორია. „აქტი ანუ საქმე არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, ნახა მოუბარმა ზმნით გამოხატული მოქმედება, თუ არა“. ქართულ ზმნას აქვს საშუალება, აღნიშნოს არა მარტო ისეთი მოქმედება, რომელსაც მოუბარი დასწრებია და უნახავს, არამედ ისეთიც, რომელსაც ის არ დასწრებია და არ უნახავს. ამის მიხედვით გვაქვს ორი აქტი: ნახული და უნახავი (ანუ დასწრებული და დაუსწრებელი) (ა. შანიძე).

აქტი მწკრივის ელემენტად არის მიჩნეული და ისევე, როგორც სხვა ელემენტები მწკრივისა, „მწკრივის ფარგლებში უცვალბებელ კატეგორიად“ მოიაზრება. ზემოთაც აღვნიშნეთ: უცვალბებელ კატეგორიად შეიძლება მოვიაზროთ ის კატეგორია, რომელიც არის წარმოდგენილი ზმნის ამა თუ იმ ფორმაში და ნებისმიერ კონტექსტში ხდება მისი გამოხატვა ანუ: ნებისმიერ კონტექსტში აქვს ეს მნიშვნელობა. თუ ხდება ცვლა ამ მნიშვნელობისა სხვადასხვა კონტექსტში, უნდა აიხსნებოდეს ამ ცვლის მიზეზი; ანუ: ფორმას რამ დაუკარგა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს მნიშვნელობა, ან რამ მიანიჭა სხვა კონტექსტში სხვა მნიშვნელობა. ამის თაობაზე დროის, კილოსა და გზისობის კატეგორიებზე საუბრის დროსაც მივანიშნებდით.

რა ვითარებაა ამ მხრივ **აქტის** კატეგორიასთან დაკავშირებით.

აქტი (უნახავი), როგორც მწკრივის ელემენტი, I თურმეობითში არის წარმოდგენილი: „I თურმეობითში სამი ელემენტია: დრო (წარს.), კილო (თხრ.) და აქტი (უნახავი)... უნახავი აქტის მოქმედება გვიჩვენებს მოქმედებას, რომელიც გათვალისწინებულია შედეგის მიხედვით ან სხვისგან არის გაგონილი“. ა. შანიძე უნახავ აქტს მწკრივის ელემენტად ასახელებს II თურმეობითშიც: „შედგენილობის თვალსაზრისით II თურმეობითი I-საგან ერთი ელემენტით განსხვავდება. ეს ელემენტია თანამიმდევრობა (უწინარესი). მწკრივი გადმოგვცემს ისეთ უნახავ მოქმედებას, რომელიც სხვას უსწრებდა“ (ა. შანიძე).

III სერიის მწკრივებს ა. შანიძე „უნახავი აქტის მწკრივებს“ უწო-

დებს, თუმცა არ ჩანს, III კავშირებითაც უნახავი აქტის მწკრივად მიიჩნევს თუ არა.

თუ თურმეობითები უნახავი აქტის მწკრივებია, ივარაუდება, რომ სხვა მწკრივები **ნახული აქტის** მწკრივებია.

არის თუ არა აქტი უცვალელებელი კატეგორია თურმეობითის მწკრივებისათვის? საკითხი საგანგებოდ შეისწავლა ი. ქავთარაძემ. მისი აზრით, „უდავოა, რომ ქართულ ენაში თურმეობითის ნაკვთი ძალიან ხშირად იხმარება ისეთი მოქმედება-მდგომარეობის გადმოსაცემად, რომელიც სუბიექტმა თავისი თვალთ ნახა, დაესწრო მას, უნახავი მოქმედების გამოსახატავად მისი გამოყენება სრულებითაც არაა ერთადერთი, პირიქით, ეს უფრო გვიანდელი ჩანს, როცა დროის გაგება მასში რამდენადმე დაიხრდილა“ (ი. ქავთარაძე). ანუ უნახაობა შეიძლება გადმოსცეს სხვა ფორმამაც და პირიქით... „ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართულში არა გვაქვს უნახაობის კატეგორიის მორფოლოგიური წარმოების საშუალება, იგი არაა იმგვარად გამოხატული გრამატიკული კატეგორია, როგორაც დრო, ქცევა და სხვა, რომელთაც მოეპოვებათ სპეციალური მორფემა, აგლუტინაციური ტიპის ქართული ენისათვის შესაფერისი“ (იქვე). ავტორი გახაზავს იმასაც, რომ მორფოლოგიურად არ ხდება დაპირისპირება, მაგრამ „დღევანდელ ქართულში ფაქტია ასეთი დაპირისპირება“ (იქვე); და კიდევ: „უნახაობის შინაარსის გამოსახატავად ქართულში გვაქვს ერთგვარი საშუალება (**თურმე** ნაწილაკი და პირველი თურმეობითი გარკვეულ შემთხვევაში) და არა გრამატიკული კატეგორია“ (ი. ქავთარაძე).

არნ. ჩიქობავას აზრით, **„უნახაობა**, საერთოდ, არ უნდა იყოს ნიშანდობლივი თურმეობითის შინაარსისათვის. ყოველ შემთხვევაში, უნახაობას ვერ ვივარაუდებთ, როცა რეალური სუბიექტი პირველ პირშია“. ავტორი ეთანხმება ი. ქავთარაძეს და დაასკვნის: „ამრიგად: თურმეობითის ჯგუფის ნაკვთები ფუნქციური თვალსაზრისით ვერ გაერთიანდება; თურმეობას არ გულისხმობს კავშირებითი მესამე; მხოლოდ ნაწილობრივ ეგუება ეს შინაარსი თურმეობითს მეორეს; თურმეობას პირველშიც უნახაობა არ გადმოიცემა პირველს პირში, უარყოფითი ნაწილაკების ხმარებისას კი — სხვა პირებშიც“.

წარმოდგენილი მსჯელობა და დასახელებულ ავტორთა მიერ ჩატარებული ანალიზი ცხადყოფს, რომ **აქტი არ არის მორფოლოგიური კატეგორია** და, შესაბამისად, უცვალელებელი ერთი მწკრივის ფარგლებში. ასე რომ, ამ თვალსაზრისით **აქტი დგება დროის, კილოსა და გზისობის გვერდით**.

3.7. თანამდევრობა, როგორც ზმნის კატეგორია. მეხუთე კატეგორია, რომელსაც მწკრივის ელემენტად მიიჩნევს ა. შანიძე, არის თანამდევრობა: „თანამდევრობის სახელით აღვნიშნავთ ზმნის ფორმას, რომელიც გვაგებინებს, თუ როგორია დროული მიმართება ორი მოქმედებისა წარსულსა ან მომავალში. ორი მოქმედების შეფარდებისას შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ ორივე ერთ დროს მიმდინარეობს და გვაქვს **ერთდროულობა** მოქმედებისა, მაგრამ თუ განსხვავებაა დროში, მათ შორის ისეთი ურთიერთობა იქნება, რომ ერთი უნდა უსწრებდეს, მეორე მოსდევდეს. როგორც სწრება, ისე მოდევნება ხდება მხოლოდ ორ გრამატიკულ დროში, წარსულსა და მომავალში, მაგრამ ერთდროულობა მხოლოდ წარსულშია გამოხატული“ (ა. შანიძე). „თანამდევრობის ფორმები ქართულში სამგვარია: **ერთდროულობა, უწინარესობა და შემდგომობა**“ (იქვე). წარმოდგენილი მსჯელობიდან და მოხმობილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ ზმნური ფორმის მიერ გამოხატული მოქმედების შეფასება ხდება რთულ კონსტრუქციებში; ანუ ზმნური ფორმის ერთდროულობა, უწინარესობა თუ შემდგომობა სხვა ზმნის მიერ შესრულებული მოქმედების მიხედვით გაირკვევა. ეს უკვე სინტაქსის სფეროა. როცა არნ. ჩიქობავა III სერიის გამოყოფის საფუძვლებზე მსჯელობს და განიხილავს აქტისა და თანამდევრობის კატეგორიებს, ასეთ დასკვნას გვთავაზობს: „სამი ჯგუფის გამოყოფა ზმნის უღვლილებაში ნაწილობრივ გამართლებულია **სინტაქსური** თვალსაზრისით, ნაკვთების წარმოება კი სინტაქსის საგანი არ არის, იგი ფუძეთა წარმოებას განეკუთვნება და მორფოლოგიის საგანი უნდა იყოს (იმ თავისებურებათა გათვალისწინებით, რაც ამ რიგის ფუძეთა წარმოებას ახასიათებს)“.

ამგვარად, თანამდევრობა არ არის მორფოლოგიური კატეგორია და, შესაბამისად, არ შეიძლება იყოს უცვალეველი ერთი მწკრივის ფარგლებში.

*

* *

როგორც წარმოდგენილმა მსჯელობამ გვიჩვენა, ერთი მწკრივის ფორმას კონტექსტისდა მიხედვით შესაძლებლობა აქვს სხვადასხვა დროისა თუ კილოს მნიშვნელობის გადმოცემისა; ასევე ერთგზისი და მრავალგზისი მოქმედებისა; უნახავი ან ნანახი აქტისა; ასევე ერთდროული, უწინარესი თუ შემდგომი მოქმედების გამოხატვისა... (შევაღაროთ: ბრუნვის ფორმა და ბრუნვათა ფუნქციები).

მწკრივის ფორმათა სემანტიკური დახასიათება შესაძლებელი არის ამ კატეგორიათა მიხედვით, თუმცა, როგორც აღინიშნა, არ

ხდება მათი გამოხატვა მორფოლოგიურად. შესაბამისად, ჩამოთვლილი კატეგორიები არ არის მორფოლოგიური კატეგორიები.

3.8. ასპექტი და მწკრივი ა. შანიძის მოძღვრების მიხედვით. ა.

შანიძის მოძღვრების მიხედვით, ასპექტი ახალ ქართულში არ არის მწკრივის ელემენტი, უღლების კატეგორია. იგი წარმოქმნის კატეგორი-აა. „ასპექტი ძველად უღლების კატეგორია იყო: ის აუცილებელი ელემენტი იყო თვითეული მწკრივისა I-სა და II სერიაში, მაგრამ ახალ სისტემაზე გადასვლით ეს კატეგორია გამოვიდა უღლებიდან და წარმოქმნაში დაიჭირა ადგილი, რადგანაც ამ გზით მან ზმნის პარალელურ ფორმებს (უზმნისწინოსა და ზმნისწინიანს) მწკრივებში სხვადასხვა გრამატიკული მნიშვნელობა მისცა: გრიხა — დაგრიხა, გრიხოს — დაგრიხოს, უგრეხია — დაუგრეხია და სხვა“. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ ასპექტით განსხვავებული ფორმები არ ჩაითვლება სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად: **წერა და დაწერა, წეროს და დაწეროს** ერთი და იმავე მწკრივის ფორმებია.

სხვაგვარი იყო ვითარება ძველ ქართულში: „ძველ ქართულში ასპექტი უღლების კატეგორია იყო და მწკრივში შედიოდა, როგორც მისი ელემენტი: I სერიის მწკრივები უსრული ასპექტიანი იყვნენ. II სერიისა კი — სრულისანი. ზმნისწინს ამ საკითხში არავითარი ძალა არ ჰქონდა: ის ან გეზს აღნიშნავდა, ორიენტაციითურთ, ან ახალი ზმნის საწარმოებელი მორფემა იყო. ამიტომ აწმყოს მწკრივის ეხლანდელ დროს ზმნისწინის დართვა მომავლისად ვერ გადააქცევდა, ...სამაგიეროდ II სერიის მწკრივები ყველა სრულ-ასპექტიანი იყო“ (ა. შანიძე). მომხდარი ცვლილების ძირითადი შედეგი, ა. შანიძის აზრით, არის ის, რომ I სერიის ფორმები ორ წრედ გაიყო: „პარალელურ ფორმათა განსხვავებული გამოყენებით ახალმა სისტემამ აწმყოს ჯგუფის სამი წევრისაგან წარმოქმნა სამი ახალი მწკრივი, განსხვავებული ერთი-მეორისაგან შესაბამისად არა მარტო ასპექტის მიხედვით, არამედ დროისა და სხვა ელემენტების მიხედვითაც“ (იქვე).

ერთი მნიშვნელოვანი შედეგი ისიცაა, რომ „ასპექტი შეიძინა III სერიის ფორმებმა და სახელზმნებმა“ (იქვე).

აქ ყურადღებას გავამახვილებთ იმ ფაქტზე, რომ ასპექტიან ზმნებში ზმნისწინი აპირისპირებს სრულ და უსრულ ფორმებს **სამსავე სერიაში და სახელზმნებში**. ამ ფაქტს კვლავაც მოვუბრუნდებით. მოსწრებულად თქვა მეცნიერმა: „ზმნისწინმა ზმნას მისცა ასპექტი ახალ საფუძველზე, მაგრამ ამ ასპექტმა უსრულობის შემთხვევაში ზმნას წაართვა ზმნისწინი“... (ა. შანიძე).

თუმცა ასე ერთმნიშვნელოვნად, როგორც ჩანს, ძნელია საუბარი. ა. შანიძე წერს: „ექვე არ არის, რომ **დღევანდელი ასპექტი საზოგადოდ წარმოქმნის კატეგორიაა, მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ მას მთლად გაწყვეტილი ჰქონდეს კავშირი უღლებასთან**“. სხვაგან: „დასკვნა: **ასპექტს უღლების ფარგლებიდან სულ გამოსულად ვერ მივიჩნევთ, მას რამდენადმე კიდევ შერჩენილი აქვს უღლების კატეგორიის ნიშნები**“.

აქ ჩვენ იმ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე, ერთი ენობრივი მოვლენის ორგვარი კვალიფიკაცია რომ ზღვება ერთსა და იმავე ავტორთან... ასპექტი არ არის უღლების კატეგორია, ამიტომ დრო-კილოთა სისტემის აგებისას ასპექტით განსხვავებული ფორმები (აკეთა — გააკეთა, აკეთოს — გააკეთოს, უკეთებია — გაუკეთებია...) არ ჩაითვლება სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად. ამიტომ სისტემა 11 ერთეულს (მწკრივს) შეიცავს. ეს ძირითადი თვალსაზრსია ავტორისა, თუმცა იმასაც უშვებს, რომ „ასპექტს უღლების ფარგლებიდან სულ გამოსულად ვერ მივიჩნევთ, მას რამდენადმე კიდევ შერჩენილი აქვს უღლების კატეგორიის ნიშნები“.

და აქ გვთავაზობს შემაჯამებელ პარაგრაფს — „ცხრილი“ (§ 343): „დავგრჩა ერთი: შევჯამოთ ზემოთ ნათქვამი (იგულისხმება ასპექტისადმი მიძღვნილი მსჯელობა — გ. გ.) ცხრილში, რომელიც მოკლედ და თვალსაჩინოდ წარმოგვიდგენს ასპექტის ვითარებას დღევანდელ ქართულში. მაგალითებად მოყვანილია სამი ზმნა: „ტეხა“ ზმნის **სრული უღლება** სუბიექტური პირების მიხედვით **თითო სერიის თითო მწკრივში** (1 სერიაში ორივე წრისათვის), მერმე კი სამივე ზმნის 1-ლი სუბ. პირის ფორმები **თვითეულ მწკრივში**, გარდა წართქმ. ბრძანებითისა, სადაც მე-2 პირის ფორმებია მოყვანილი“ (ა. შანიძე).

შეჯამებული სახით წარმოდგენილი სრული უღლება თითო სერიის თითო მწკრივში ფაქტობრივ ემთხვევა დიმიტრი ყიფიანის პრინციპს, რომელსაც „გრამატიკის საფუძვლებში“, სწორედ „ცხრილის“ წინ, საგანგებო პარაგრაფი ეძღვნება — „დიმიტრი ყიფიანის ტაბულა“.

დ. ყიფიანს ორგვარი პარადიგმა აქვს — რთული და მარტივი; რთული — ზმნისწინიან და უზმნისწინო დაპირისპირებულ ფორმათა პარადიგმა — 16 ერთეული (მარტივი 8 ერთეულიანი იყო)...

ა. შანიძის შეჯამებული ცხრილი სწორედ დ. ყიფიანის რთული პარადიგმის მსგავსია. ეს ცხრილი გარკვეულწილად მხარს დაუჭერს ჩვენს თვალსაზრისსაც. თუმცა ამის თაობაზე მოგვიანებით.

ახლა სრულად წარმოვადგენთ ა. შანიძის ცხრილს, ასპექტთან დაკავშირებით მოყვანილს.

I სერია

აწმყო (უ ს რ უ ლ ი)	მყოფალი (ს რ უ ლ ი)
მხ. 1.3. ვტეხ	გა-ვტეხ
2.3. სტეხ	გა-სტეხ
3.3. ტეხს	გა-ტეხს
მრ. 1.3. ვტეხთ	გა-ვტეხთ
2.3. სტეხთ	გა-სტეხთ
3.3. ტეხენ	გა-ტეხენ

II სერია**წყვეტილი**

(უ ს რ უ ლ ი)	(ს რ უ ლ ი)
ვტეხე	გა-ვტეხე
სტეხე	გა-სტეხე
ტეხა	გა-ტეხა
ვტეხეთ	გა-ვტეხეთ
სტეხეთ	გა-სტეხეთ
ტეხეს	გა-ტეხეს

III სერია**I თურმეობითი**

(უ ს რ უ ლ ი)	(ს რ უ ლ ი)
მიტეხია	გა-მიტეხია
გიტეხია	გა-გიტეხია
უტეხია	გა-უტეხია
გვიტეხია	გა-გვიტეხია
გიტეხიათ	გა-გიტეხიათ
უტეხია(თ)	გა-უტეხია(თ)

I სერია

უ ს რ უ ლ ი (აწმყოს წრე)			
აწმყო	ვტეხ	ვაქებ	ვმაღავ
უწყვ.	ვტეხლი	ვაქებლი	ვმაღავლი
აწმყ. კავშ.	ვტეხდე	ვაქებდე	ვმაღავდე

ს რ უ ლ ი (მყოფადის წრე)

მყოფადი	გა-ვტეხე	შე-ვაქებ	და-ვმაღავ
I ხოლმ.	გა-ვტეხდი	შე-ვაქებდი	და-ვმაღავდი
მყოფ. კავშ.	გა-ვტეხნდე	შე-ვაქებდენ	და-ვმაღავდენ

II სერია

	(უ ს რ.)	(ს რ.)	(უ ს რ.)	(ს რ.)	(უ ს რ.)	(ს რ.)
წყვეტ.	ვტეხე	გა-ვტეხე	ვაქე	შე-ვაქე	ვმაღე	და-ვმაღე
II ხოლმ.	ვტეხი	გა-ვტეხი	ვაქი	შე-ვაქი	ვმაღი	და-ვმაღი
II კავშ.	ვტეხო	გა-ვტეხო	ვაქო	შე-ვაქო	ვმაღო	და-ვმაღო
ბრძან.	ტეხე	გა-ტეხე	აქე	შე-აქე	მაღე	და-მაღე

III სერია

	(უ ს რ.)	(ს რ.)	(უსრ.)	(ს რ.)	(უ ს რ.)	(ს რ.)
I თურმ.	მიტეხია	გა-მიტეხია	მიქია	შე-მიქია	მიმაღავს	და-მიმაღავს
II თურმ.	მეტეხა	გა-მეტეხა	მექო	შე-მექო	მემალა	და-მემალა
III კავშ.	მეტეხოს	გა-მეტეხოს	მექოს	შე-მექოს	მემალოს	და-მემალოს

არსებითი ამ ცხრილში ისაა, რომ ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა დაპირისპირება ერთ პრინციპს ემყარება სამივე სერიაში; პარადიგმებიც ერთგვარადაა აგებული სამივე სერიაში. ამ ფაქტს კიდევ გავიხსენებთ...

* * *

წარმოვადგინეთ არსებული თვალსაზრისები. კითხვაზე — რა არის მწკრივი, როგორია მისი სტრუქტურა — პასუხი გასაცემია.

3.9. მწკრივის რაობა და სტრუქტურა. მწკრივი არის ენაში ზმნის არსებობის, მისი ფუნქციონირების ფორმა (ბ. ჯორბენაძე).

მწკრივი არის ერთობლიობა ფორმებისა, რომლებიც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან მხოლოდ პირისა და რიცხვის მიხედვით; შესაბამისად, ერთი მწკრივის ფორმებია:

ვ-ხატავ	მე	მას	ვ-ხატავ-თ	ჩვენ	მას
ხატავ	შენ	მას	ხატავ-თ	თქვენ	მას
ხატავ-ს	ის	მას	ხატავ-ენ	ისინი	მას
მ-ხატავ-ს	ის	მე	მ-ხატავ-ენ	ისინი	მე

გ-ხატავ-ს	ის	შენ	გვ-ხატავ-ენ	ისინი	ჩვენ
მ-ხატავ	შენ	მე	გვ-ხატავ	შენ	ჩვენ
გ-ხატავ	მე	შენ	გ-ხატავ-თ	მე	თქვენ...

მწკრივი იგივეა ზმნისათვის, რაც ბრუნვა სახელისათვის.

თუ ბრუნვის კატეგორიას ქმნის ბრუნვის ფორმათა ერთობლიობა, შესაბამისად, მწკრივის კატეგორიას ქმნის მწკრივის ფორმათა ერთობლიობა.

ანუ: მწკრივის კატეგორია იმდენ წევრიანია, რამდენი მწკრივიც არის ენაში.

შენიშვნა: მწკრივი არის სახელწოდება კატეგორიისაც და ამ კატეგორიის თითოეული წევრისა (მდრ.: ბრუნვის კატეგორია და თითოეული ბრუნვა); განსხვავებით სხვა კატეგორიებისაგან; მაგ.: რ ი ც ხ ვ ის კატეგორიის წევრებია მხოლოდითი რიცხვი და მრავლობითი რიცხვი...

ფორმობრივად მწკრივი რთული მონაცემია. მწკრივისათვის უმთავრესი მორფოლოგიური ოდენობა მწკრივის ფუძეა.

მწკრივის ფუძე არის ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელსაც ჩამოშორებული აქვს პირისა და რიცხვის ნიშნები.

შენიშვნა: ზმნისწინისა და ხმოვანპრეფიქსების თაობაზე მწკრივის ფორმასთან მიმართებით ცალკე გვექნება საუბარი.

ამთავითვე შევნიშნავთ: ზმნისწინითა და ხმოვანპრეფიქსებით განსხვავებული ფორმები სხვადასხვა ზმნებია ლექსიკურად; ზმნისწინითა და ხმოვანპრეფიქსებით განსხვავებული გეზი და ორიენტაცია, ასპექტი, ქცევა, გვარი წარმოქმნის კატეგორიებია (ა. შანიძე). *გა-ვ-იკეთებ, ვ-იკეთებ, ვ-ა-კეთებ, ვ-უ-კეთებ* — სხვადასხვა ზმნებია... ამგვარად: მწკრივის ფუძეა **წერ-დ-ე — კეთ-ებ-დ-ე**. ანუ: მწკრივის ფუძის სტრუქტურას ქმნის „მარტივი ფუძე“ (ძირეული მორფემა — სკოლარული გაგებით), თემის ნიშანი, სავრცობი, მწკრივის ნიშანი.

შენიშვნა: „მარტივი ფუძე“ („ძირეული“ მორფემა) პირობითი ტერმინებია: იგულისხმება ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელიც წარმოდგენილია ყველა მწკრივის ფორ-

მაში. შესაბამისად: კატეგორიული ფორმებში „მარტივი ფუძე“ იქნება **კეთებინ**, დონიან ვნებითებში — **კეთ-დ**. ძირეული ამ შემთხვევაში არ უდრის ძირს ეტიმოლოგიური გაგებით...

მარტივი ფუძე არის ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელიც საერთოა ზმნის სრული პარადიგმის ყველა წევრისათვის.

შენიშვნა: სკოლარულ გამოცემებში პარადიგმის ყველა წევრისათვის საერთო ნაწილს ძირს უწოდებენ; თუმცა **ძირად** დაუშლელი ნაწილი გაიაზრება, რაც არ ითქმის სრული პარადიგმის საერთო ნაწილის შესახებ. პირობითია ტერმინიც მარტივი ფუძე; შედგენილობით „მარტივი ფუძე“ შეიძლება იყოს „რთული“ („თვალწინ **გაისივრძეგანა**“ — ამ ფორმაში **სივრძეგან** „მარტივი ფუძეა“).

თემის ნიშანი — არის ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელიც განასხვავებს I სერიის რთულ თემას II სერიის მარტივი თემისაგან.

ხატ-ავ-ას — ხატ-ა.

სავრცობი არის ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელიც **აწმყოს** (მყოფადის) მწკრივის ფორმას განასხვავებს უწყვეტლის (ხოლმეობითის) ფუძისაგან:

ხატ-ავ-დ-ა — ხატ-ავ-ს

თლ-ი-დ-და თლ-ი-ს

ტირ-ოდ-ა ტირ-ი-ს

მწკრივის ნიშანი არის ის ელემენტი ზმნური ფორმისა, რომელიც ორ, ერთმანეთთან ფორმოზომიერად დაკავშირებულ მწკრივის ფუძეს განასხვავებს:

შენიშვნა: ერთმანეთთან ფორმოზომიერად ურთიერთდაკავშირებულად მივიჩნევთ იმ ფუძეებს, რომლებიც ერთმანეთს მიემართებიან ან ხაზოვანი, ან ჩანაცვლების პრინციპით (იხ. § I. 10.).

წერ-ს → **წერ-დ-ა**, ერთი მხრივ, და

და-ვ-წერ-ე

და-ვ-წერ-ო — მეორე მხრივ.

სხვადასხვა მწკრივს სხვადასხვა ფუძე უნდა ჰქონდეს. სხვაგვარად, რამდენადაც ზმნურ ფორმათა წარმოება ფუძეთა წარმოების საგანია (არნ. ჩიქობავა), იმდენი მწკრივი გვექნება, რამდენი დამოუკიდებელი ფუძეც არის მწკრივისა.

მწკრივის ანალიზისას გამოვყოფთ მწკრივის **საყრდენ ფუძეს**.

მწკრივის საყრდენ ფუძეს ვუწოდებთ იმ ნაწილს მწკრივის ფუძისა, რომელსაც ჩამოშორებული აქვს მწკრივის ნიშანი.

ვ-წერ-დ-ე; მწკრივის ფუძეა **წერ-დ-ე**; მწკრივის ნიშანი **-ე**; მწკრივის საყრდენი ფუძე — **წერ-დ**.

მწკრივის ფორმათა წარმოების ხაზოვანი პრინციპის შემთხვევაში ერთი მწკრივის საყრდენი ფუძე სრულად შედის მეორე მწკრივის საყრდენ ფუძეში:

ვ-ტირ-ი	→	ვ-ტირ-ოდ-ი
ვ-ნატ-ავ	→	ვ-ნატ-ავ-დ-ი

შენიშვნა: მწკრივის ფორმათა ნულოვანი წარმოებისას (ე. ი. როცა მწკრივის ნიშანი ნულოვანი მორფემია), **მწკრივის ფუძე** და **მწკრივის საყრდენი ფუძე** ერთმანეთს ემთხვევა.

მწკრივის ფორმათა წარმოების ჩანაცვლების პრინციპის შემთხვევაში ურთიერთჩანაცვლებად მწკრივებს საერთო საყრდენი ფუძე აქვს:

ვ-წერ-დ-	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ვ-წერ-დ-ი} \\ \text{ვ-წერ-დ-ე} \end{array} \right.$
ვ-წერ-	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ვ-წერ-ე} \\ \text{ვ-წერ-ო} \end{array} \right.$

მწკრივის ფუძეზე საუბრისას მხედველობაში არ მიიღება მოქმედი ფონეტიკური პროცესის შედეგად მომხდარი ცვლილებებით მიღებული განსხვავებანი.

მაგ. $\left\{ \begin{array}{l} \text{ვ-წერ-ე} \\ \text{წერ-ა} \end{array} \right.$

I მაგალითში მწკრივის ფუძეა **წერ-ე**, მეორე მაგალითში **წერ**; მაგრამ ეს არის არასრული (მაწარმოებელმოკვეცილი) ვარიანტი მწკრივის ფუძისა: *წერ-ე-ა → წერ-ა...

ფუნქციური თვალსაზრისით მწკრივი რთული მონაცემია; პოლი-სემანტიკური მონაცემია. მასში ერთდროულადაა წარმოდგენილი ზმნის სხვადასხვა ფუნქციური კატეგორიები (ოდენფუნქციური და ფორმოზ-რივ-ფუნქციური): დრო, კილო, ასპექტი, გზისობა, აქტი... ერთობლიო-ბა ამ ფუნქციებისა (კომბინაციები ამ ფუნქციებისა) ქმნის მწკრივის სემანტიკას. მაგალითად:

	დრო	კილო	ასპექტი	გზისობა	აქტი
აკეთებდა	წარს.	თხრ.	უსრ.	მრავალგზ.	ნანახი
აკეთა	წარს.	თხრ.	უსრ.	ერთგზისი	ნანახი

ფორმოზრივად განსხვავებული ორი ერთეული სხვადასხვა მწკრივის ფორმაა, რადგანაც ისინი ფუნქციურ სხვაობასაც ავლენენ.

ფუნქციურად განსხვავებული ორი ერთეული არ ჩაითვლება სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად, თუ მათ შორის არაა ფორმოზრივი სხვაობა:

	დრო	კილო	ასპექტი	გზისობა	აქტი
გააკეთე (თხრობით კონტექსტში)	წარსული	თხრობითი	სრული	ერთგზისი	ნანახი
გააკეთე (ბრძანებით კონტექსტში)	მომავალი	ბრძანებითი	სრული	ერთგზისი	ნანახი

მწკრივის თვალსაზრისით **გააკეთე** წყვეტილია...

ფორმოზრივად განსხვავებული ისეთი ერთეულები, როგორებიცაა:

მო-გ-ა-სწარ	და	მო-გ-ა-სწრ-ე
მო-გ-რწყ-ი	და	მო-გ-რწყ-ე
ი-ქნ-ე-ს	და	ი-ქნ-ა-ს
და-უ-ნატ-ავ-ს	და	და-უ-ნატ-ი-ა

ვერ ჩაითვლება სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად, რადგანაც ფუნქციურად იდენტური ოდენობებია: ნებისმიერ კონტექსტში შეიძლება მოხდეს მათი ურთიერთჩანაცვლება. წარმოდგენილი წყვილები ერთი და იმავე მწკრივების ფორმოზომები ვარიანტებია.

3.10. მწკრივთა რაოდენობა ახალ ქართულში. როგორც აღინიშნა, ახალ ქართულში 11 მწკრივი გამოიყოფა. პირველი სერია 6 საუღლებელი ერთეულითაა წარმოდგენილი:

ა წ მ ყ ო ს წ რ ე

1. აწმყო — ვწერ
2. უწვეტილი — ვწერდი
3. აწმყოს კავშირებითი — ვწერდე

მ ყ ო ფ ა დ ი ს წ რ ე

1. მყოფადი — დავწერ
2. ხოლმეობითი — დავწერდი
3. მყოფ. კავშირებითი — დავწერდე

ფორმოზომები თვალსაზრისით დაპირისპირება

ვწერ — და-ვწერ

ვწერდი — და-ვწერდი

ვწერდე — და-ვწერდე

იმავე რიგისაა, როგორც

ვწერე — და-ვწერე

ვწერო — და-ვწერო

მიწერია — და-მიწერია

მეწერა — და-მეწერა

მეწეროს — და-მეწეროს

თუ პირველი სერიის ზმნისწინიანი და უზმნისწინო ფორმები სხვადასხვა მწკრივის ფორმებადაა მიჩნეული, მეორე და მესამე სერიის შემთხვევაში ამგვარადვე დაპირისპირებული ფორმები სხვადასხვა მწკრივისებად არ გაიგება:

ვწერ	—	აწმყო	მაგრამ	ვწერე	} წყვეტილი
და-ვწერ	—	მყოფადი		და-ვწერე	

როგორც ცნობილია, ძველ ქართულშიც გვაქვს ამგვარივე დაპი-

რისპირება პირველ სერიაში ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა შორის, მაგრამ ზმნისწინით განსხვავებული ფორმები სხვადასხვა მწკრივად არ გაიაზრებოდა. ასპექტის სისტემაში მომხდარი ცვლილებები აწმყოს ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა შორის დროული დაპირისპირების საფუძველი გახდა: უზმნისწინო ფორმამ აწმყო დროის გადმოცემა იტვირთა, ზმნისწინიანმა — მომავლისა. „პარალელურ ფორმათა განსხვავებული გამოყენებით ახალმა სისტემამ აწმყოს ჯგუფის სამი მწკრივისაგან წარმოქმნა სამი ახალი მწკრივი, განსხვავებული ერთიმეორისაგან შესაბამისად არა მარტო ასპექტის მიხედვით, არამედ დროისა და სხვა ელემენტების მიხედვითაც. ეს მოხდა ისე, რომ გარეგნულად ახალი არაფერი არ ყოფილა შექმნილი, — გამოყენებული იქნა არსებული მარაგი ფორმებისა, ოღონდ გრამატიკული შინაარსის შეცვლით!“ (ა. შანიძე). „უზმნისწინო ფორმა ახლანდელ დროს აღნიშნავს, ზმნისწინიანი — მომავალს. ასე მივიღეთ ერთის ნაცვლად ორი მწკრივი: აწმყო და მყოფადი. ასევე გაიმიჯნა მათგან ნაწარმოები სხვა მწკრივებიც: უწყვეტელი და ხოლმეობითი, აწმყოს კავშირებითი და მყოფადის კავშირებითი“ (ზ. ჭუმბურიძე).

ამგვარად, მყოფადის დამოუკიდებელ მწკრივად გამოყოფა დროის კატეგორიის საფუძველზე მოხდა. „მწკრივის ელემენტების“ მიხედვით თუ შევადარებთ აწმყოსა და მყოფადს, ასეთ სურათს მივიღებთ:

აწმყო:	დრო — უმეტესად ახლანდელი	მყოფადი:	დრო — მომავალი
	კილო — თხრობითი		კილო — თხრობითი

თუ დავუშვებთ, რომ ამგვარი დაპირისპირება საკმარისია **წერს** და **დაწერს** ფორმათა სხვადასხვა მწკრივებად მიჩნევისათვის, გაჭირდება ამგვარივე საფუძვლის მოძებნა **წერდა — დაწერდა** ფორმათათვის. ამ ფორმებს ასე ახასიათებენ:

უწყვეტელი	ხოლმეობითი
დრო — წ ა რ ს უ ლ ი	დრო — წ ა რ ს უ ლ ი
კილო — თ ხ რ ო ბ ი თ ი	კილო — თ ხ რ ო ბ ი თ ი
თანამდევრობა — ე რ თ დ რ ო უ ლ ი	გზისობა — მ რ ა ვ ა ლ გ ზ ი ს ი

გავითვალისწინოთ ისიც, რომ თანამდევრობას „ზოგჯერ შეიცავს“ და ასევე ზოგჯერ შეიძლება გამოხატოს მრავალგზისი მოქმედება (ა. შანიძე).

როგორც ვხედავთ, ე. წ. „უღლების კატეგორიათა“ მიხედვით დახასიათება უწყვეტლისა და ხოლმეობითისა იდენტურია. მართალია, ა. შანიძე უწყვეტლის მწკრივის დახასიათებისას ხაზგასმით არ მიანიშ-

ნებს მრავალგზისობაზე, მაგრამ ხოლმეობითის კატეგორიაზე მსჯელობისას აღნიშნავს, „ცოცხალ კილოთა უმეტესობამ და სალიტერატურო ქართულმა ეს ფორმები (ე. ი. მრავალგზისობის გამომხატველი ფორმები — გ. გ.) დაკარგა, სამაგიეროდ მათი გამომხატვა უწყვეტელსა და მისგან ნაწარმოებ ხოლმეობითის მწკრივს დააკისრა“ (ა. შანიძე). ამდენად, „უღლები კატეგორიათა“ მიხედვით უწყვეტელისა და ხოლმეობითის მწკრივებს შორის სხვაობა არაა. თუმცა ხოლმეობითის მწკრივისაგან უწყვეტელისათვის განმასხვავებელ ნიშნად თანამდევრობაც მიიჩნევა: „ზოგჯერ ის თანამდევრობასაც შეიცავს, — სახელდობრ ერთდროულობას წარსულში“ (ა. შანიძე). არაა შემთხვევითი, რომ ავტორი თანამდევრობას უწყვეტელის ფორმისათვის ჩვეულებრივ დამახასიათებლად არ მიიჩნევს („ზოგჯერ ის თანამდევრობასაც შეიცავს...“). როგორც აღვნიშნეთ, თანამდევრობა, თუკი საერთოდ შეიძლება ჩაითვალოს კატეგორიად, არაა მორფოლოგიური კატეგორია. მსჯელობა — **„ერთდროულია“** ზმნის ფორმა, რომელიც გვაგებინებს, რომ ერთი მოქმედება სხვა დასახელებულ (ან ნაგულისხმევ) მოქმედებასთან ერთად ხდებოდა“ — გულისხმობს, რომ თანამდევრობაზე მხოლოდ რთულ კონსტრუქციებში შეიძლება საუბარი. მოყვანილი მაგალითებიც ამის დასტურია: „შინ რომ მივედი, თოვდა“. „თოვდა“ ფორმით გამომხატული დრო ემთხვევა შინ დაბრუნების დროს“. მარტივ კონსტრუქციებში ხმარებულ უწყვეტელის ფორმით გამომხატულ თანამდევრობაზე ვერ ვისაუბრებთ. ფაქტობრივ თანამდევრობა გამოდის სხვადასხვა კონსტრუქციაში სხვადასხვა ზმნით გამომხატულ მოქმედებათა ურთიერთმიმართება დროის თვალსაზრისით, რაც ამა თუ იმ ზმნის მორფოლოგიურ მახასიათებლად არ შეიძლება მივიჩნიოთ.

გარდა ამისა, ა. შანიძე უწყვეტელსა და ხოლმეობითს შორის ასპექტურ სხვაობაზეც მიაჩნებს: უფრო ზუსტად, უწყვეტელისათვის დამახასიათებლად უსრული ასპექტის გამომხატვას მიიჩნევს: „ზოგჯერ აგრეთვე სრული ასპექტის გადმოცემა ეკისრება“, მაგრამ ასპექტი, ავტორის აზრით, წარმოქმნის კატეგორიას და უღლების საკითხების განხილვისას, კერძოდ, მწკრივთა გამოყოფისას, მხედველობაში არ მიიღება. წინააღმდეგ შემთხვევაში **აკეთა** და **გაკეთა** სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად ჩაითვლებოდა...

გამოდის, რომ აწმყო-მყოფადის გამოყოფა მოხდა უღლების ერთ-ერთი კატეგორიის — დროის — მიხედვით. უწყვეტელი და ხოლმეობითი უღლების კატეგორიათა მიხედვით არ განსხვავდება. მივიჩნევთ კი მინც სხვადასხვა მწკრივებად აწმ-

ყოსა და მყოფადის მსგავსად.

ასეთივეა მიმართება აწმყოს კავშირებითსა და მყოფადის კავშირებითს შორის.

„აწმყოს კავშირებითი. შედგება ორი ელემენტისაგან: დროისა და კილოსაგან. დრო ეხლანდელია ან მომავალი, კილო — კავშირებითი“ (ა. შანიძე).

„მყოფადის კავშირებითი. ამ მწკრივს მოეპოვება ორი ელემენტი: დრო (მომ.) და კილო (კავშ.)“ (იქვე).

როგორც ვხედავთ, ორ მწკრივს შორის არსებითი სხვაობა არაა. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იმას, რომ აწმყოს კავშირებითს, როგორც აღნიშნავენ, შეიძლება ზოგჯერ ახლანდელი დროის გაგებაც ჰქონდეს.

თუ ამ ფაქტს დავემყარებით, გამოვა, რომ აწმყოს კავშირებითი დამოუკიდებელ მწკრივად მაშინ უნდა მივიჩნიოთ, როცა ის აწმყო დროის გამომხატველია. თუ მას მომავალი დროის გაგება ექნება, მისი მახასიათებლები დაემთხვევა მყოფადის კავშირებითისას და, ამდენად, ცალკე მწკრივად მისი გააზრება არც იქნება შესაძლებელი.

რა განასხვავებს არსებითად უწყვეტელს ხოლმეობითისაგან და აწმყოს კავშირებითს მყოფადის კავშირებითისაგან? სხვაობა ასპექტურია: „აწმყოს წრის მწკრივები უსრული ასპექტისაა, მყოფადის წრისა კი — სრულისა“ (ა. შანიძე). **ვწერდი** და **ვწერდე** უსრული ასპექტის ფორმებია, **დავწერდი** და **დავწერდე** — სრულისა. ვიმეორებთ, სხვა განსხვავება ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა შორის არ არის.

ანალოგიური ხასიათის სემანტიკური დაპირისპირებაა მეორე და მესამე სერიის ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა შორისაც:

უსრული ასპექტი	სრული ასპექტი
ვწერე	და-ვწერე
ვწერო	და-ვწერო
მიწერია	და-მიწერია
მეწერა	და-მეწერა
მეწეროს	და-მეწეროს

აშკარაა, რომ მწკრივთა გამოყოფის პრინციპი დარღვეულია: თუ მეორე და მესამე სერიის ზმნისწინიანი და უზმნისწინო ფორმები ერთი მწკრივისებადაა მიჩნეული, სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად არ უნდა ჩაითვალოს **წერდა** და **დაწერდა**, **წერდეს** და **დაწერდეს**; ანდა პირი-

ქით — სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად უნდა მივიჩნიოთ მეორე და მესამე სერიის ზმნისწინიანი და უზმნისწინო ვარიანტებიც (როგორც ეს გააკეთა დ. ყიფიანმა).

თითქოსდა სხვაგვარია ვითარება აწმყოსა და მყოფადის შემთხვევაში. მართალია, ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებს შორის ასპექტური სხვაობა აქაც ისეთივეა, როგორც სხვა შემთხვევაში — აწმყოს ფორმები უსრული ასპექტისა, მყოფადისა — სრულის (ა. შანიძე) — მაგრამ მათ შორის დროული მიმართების საკითხი დგება განსხვავებულად. არის თუ არა ეს საკმარისი აწმყოსა და მყოფადის სხვადასხვა მწკრივად მიჩნევისათვის?

ვფიქრობთ, არა:

აწმყო-მყოფადის ფორმათა დაპირისპირებაში ზმნისწინს განსაკუთრებული როლი აქვს მინიჭებული; როგორც ითქვა, აწმყოს საფუძველზე ორი მწკრივის გამოყოფა — აწმყოსა და მყოფადის — შედეგია ზმნისწინის მიერ დროული დაპირისპირების ფუნქციის შექმნისა. ზმნისწინს მწკრივთა მაწარმოებლადაც მიიჩნევენ: „ზმნისწინს ქართულში და, საერთოდ, ქართველურ ენებში, როგორც ცნობილია, რამდენიმე ფუნქცია აკისრია: მიმართულების (გეზისა და ორიენტაციის) ჩვენება, სრული ასპექტის გამოხატვა, **მწკრივთა წარმოება** და ზმნის ფუძის მნიშვნელობის შეცვლა“ (ზ. ჭუმბურიძე) (ხაზი ჩვენია — გ. გ.). მიუხედავად იმისა, რომ მყოფადის წრის მწკრივთა გამოყოფა სამეცნიერო გრამატიკაში ა. შანიძემ დაამკვიდრა, მის ნააზრევში ზმნისწინის ფუნქციად მწკრივთა წარმოება არაა მიჩნეული. ა. შანიძე მიუთითებს ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა შორის არსებულ დროულ დაპირისპირებაზე აწმყოსა და მყოფადს შორის და ამის საფუძველზე ახდენს ახალი მწკრივის გამოყოფას. აწმყო-მყოფადის ანალოგიით ხდება მყოფადის წრის სხვა მწკრივთა გამოყოფაც: „პარალელურ ფორმათა განსხვავებული გამოყენებით ახალმა სისტემამ აწმყოს ჯგუფის სამი მწკრივისაგან წარმოქმნა სამი ახალი მწკრივი, განსხვავებული ერთიმეორისაგან, შესაბამისად არა მარტო ასპექტის მიხედვით, არამედ დროისა და სხვა ელემენტების მიხედვითაც“ (ა. შანიძე).

როგორც ვხედავთ, ასპექტის სისტემაში მომხდარი ცვლილებები იწვევს ზმნისწინთა ფუნქციების ზრდას, რაც საფუძველად ედება მყოფადის წრის გამოყოფას. ავტორი თავს არიდებს, მიიჩნიოს ზმნისწინი მწკრივის მაწარმოებლად. ეს არის საფუძველი იმისა, რომ მწკრივთა წარმოების საკითხების განხილვისას ცალ-ცალკე არ განიხილავს აწმყოსა და მყოფადის წრის მწკრივთა წარმოებას; მიუთითებს კიდევ: „პირველ

სერიაში ორი წრის მწკრივები შემოდის, მაგრამ ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით არსებითად ერთი რომელიმე წრის მწკრივებია საკმარისი (მაგ., აწმყოს წრისა), რადგან ორ წრედ გაყოფა ერთი სერიისა ახალი სისტემის ასპექტის შექმნასთან დაკავშირებით მოხდა და განაყოფ მწკრივებს ერთნაირი ნიშნები აქვთ“ (ა. შანიძე). ამიტომაც, ავტორი მსჯელობს აწმყოს წარმოებაზე და გულისხმობს მყოფადსაც...

აწმყო-მყოფადის მიმართების საკითხი რომ მხოლოდ ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა მიმართების გარკვევით არ გადაწყდება, ეს, რა თქმა უნდა, აშკარა და ნათელია ავტორისათვის და ამიტომაცაა, რომ ზმნისწინს მწკრივის მაწარმოებლად არ მიიჩნევს. ა. შანიძე ხაზგასმით აღნიშნავს: „იმდენად მრავალფეროვანია წარმოქმნის ნუანსები ზმნისწინთა გამოყენების საკითხში, რომ შეუძლებელია, სპეციალური გამოკვლევის გარეშე, თუნდაც მიახლოებით, აღინუსხოს ძირითადი ხაზები ამ საკითხში“ (ა. შანიძე). ა. შანიძის მოძღვრების საფუძველზე შექმნილ ნაშრომებში კი სხვა ავტორებთან ზმნისწინი მწკრივის მაწარმოებლადაა მიჩნეული (ლ. კვაჭაძე; ა. კიზირია; ზ. ჭუმბურიძე).

3.11. მყოფადის წრის გამოყოფის ისტორია და მართებულობა.

პ ა ს უ ხ ი ს გ ა ც ე მ ა ს ს ა ჭ ი რ ო ე ბ ს კ ი თ ხ ვ ე ბ ი: არის კი ზმნისწინი ის ელემენტი, რომელიც შეიძლება მივიჩნიოთ აწმყო-მყოფადის განმასხვავებლად? სხვაგვარად: აწმყო-მყოფადის ფორმათა დაპირისპირება შეიძლება თუ არა მივიჩნიოთ, როგორც დაპირისპირება სხვადასხვა საუღლებელი ერთეულისა? საერთოდ, რა ფორმობრივი საფუძველი გვაქვს აწმყოსა და მყოფადის სხვადასხვა საუღლებელ ერთეულად მიჩნევისა?

ახლანდელი და მომავალი დროების გამოხატვა, რაც აწმყოსა და მყოფადის მწკრივთა სხვაობის საფუძველადაა მიჩნეული, ყოველთვის არაა დაკავშირებული ზმნისწინთან.

ა) მოქმედებითი გვარის ზმნათა უმრავლესობაში აწმყოსა და მყოფადის ფორმებს ზმნისწინი განასხვავებს:

აწმყო	მყოფადი
აკეთებს	გა-აკეთებს
აშენებს	ა-აშენებს
ხატავს	და-ხატავს
წერს	და-წერს და მრავალი სხვა.

შენიშვნა: როცა მყოფადის ფორმებში ზმნისწინთა შენაცვლება დროული მიმართების თვალსაზრისით არაფერს შეცვლის, მაგალითებში მხოლოდ ერთ-ერთ მათგანს წარმოვადგენთ, უფრო ნეიტრალურს, ზოგადი სემანტიკის გამომხატველს.

მაგრამ ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა დაპირისპირება ამ ტიპის ზმნებშიც არაა ყოველთვის ერთგვარი. თუ ზმნისწინიანი ფორმა, ჩვეულებრივ, მხოლოდ მომავალ დროს გამოხატავს, უზმნისწინოს შესწევს უნარი გამოხატოს როგორც ახლანდელი, ასევე მომავალი დრო (ა. შანიძე). ა. შანიძე ამ ტიპის მაგალითებად ასახელებს ზმნებს: ვჭამ, ვწერ, ვაშენებ, ვასწავლი... მაგალითების დასახელება შეიძლება გაგრძელდეს. ფაქტია, ამგვარი ფორმები კონტექსტისდა შესაბამისად შეიძლება ერთ შემთხვევაში ახლანდელ დროს გამოხატავდეს, სხვა შემთხვევაში — მომავალს (ზოგჯერ შეიძლება დროული მნიშვნელობისაგან საერთოდ დაცლილი იყოს). ფორმათა განაწილება დროული თვალსაზრისით ასეთი იქნება:

ახლანდელი

ვჭამ

მომავალი

ვჭამ — შე-ვჭამ

ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა დაპირისპირება მომავალი დროის გამოხატვის შემთხვევაში ასპექტური იქნება, ისეთივე, როგორიცაა II და III სერიაში:

უსრული ასპექტი — ვჭამ, სრული ასპექტი — შევჭამ.

ბ) არის ერთი ნაწილი გარდამავალი ზმნებისა, რომლებიც „ზმნისწინის დართვის უნარს მოკლებულია“ და „ერთი და იმავე ფორმით გადმოსცემს როგორც ახლანდელ დროს, ისე მომავალს. ასე მაგალითად, **ადღეგრძელებს** ნიშნავს როგორც „სადღეგრძელოს ეუბნება“, ასევე „სადღეგრძელოს ეტყვის“ (ზ. ჭუმბურიძე).

ამ ტიპის ზმნებია: *აიძულეებს, ანიშნებს, აგემებს, აკურობებს, ამცნობს, ამხილებს, ანაცვალეებს* და სხვა.

შენიშვნა: მყოფადის წარმოების საკითხები — წარმოების საშუალებები — საფუძვლიანად არის შესწავლილი ზ. ჭუმბურიძის მონოგრაფიაში „მყოფადი ქართველურ ენებში“. ჩვენი მსჯელობა ძირითადად ამ ნაშრომს ემყარება.

ასეთივეა ვითარება მხოლოდ უ- პრეფიქსიანი მოქმედებითი გვარის ფორმებში: უანდერძებს, უბოძებს, უდეპეშებს, უთანაგრძობს, უთვალთვალებს, უკარნახებს და მისთანანი (ზ. ჭუმბურიძე).

ზმნისწინს არ დაირთავს აგრეთვე მოზრდილი ჯგუფი მოქმედებითი გვარის ზმნებისა, რომელთა უმეტესობა ნასახელარია და -ებ თემის ნიშნით არის ნაწარმოები... „ამ ტიპის ზმნათა საარვისო ქცევის ფორმა გვხვდება მოქმედებით გვარში როგორც ახლანდელის, ისე მომავალი დროის გაგებით: აბანაკებს, (არ) აბოგინებს, ადარდებს, ადღეგრძელებს, ავახშმებს, ათარეშებს, ათევზავებს... და მრავალი სხვა“ (იქვე).

„ახლანდელი და მომავალი დროის ფორმები გარჩეული არაა უზმნისწინო ზმნათა შუალობითი კონტაქტის ფორმებშიც, როგორცაა, მაგალითად: აგებინებს, აკურთხებინებს, აზღვევინებს, აცემინებს, აბანავებინებს, თავს ადებინებს და სხვა“ (იქვე).

გ) „არის ზმნათა საკმაოდ დიდი ჯგუფი, რომელიც მოქმედებას უპირატესად ხანგრძლივი პროცესის სახით წარმოგვიდგენს და უსრული ასპექტის ფორმით იხმარება. ასეთი ზმნები მყოფადში უფრო ხშირად უზმნისწინოდ გვხვდება, ასე რომ, აწმყოსა და მყოფადის (უსრული ასპექტის) ფორმათა დამთხვევა ამ ზმნებში სისტემატურ ხასიათს ატარებს. ასეთია, მაგალითად: აბოდებს, ათამაშებს, აკვნესებს, აკივლებს, აკოტრიალებს... და სხვანი“ (იქვე).

ჩვენ ის შემთხვევები წარმოვადგინეთ, როცა უზმნისწინო ფორმა გამოხატავს როგორც ახლანდელი, ასევე მომავალი დროის მნიშვნელობას.

დ) „ფორმით აწმყოა და უმთავრესად ახლანდელი დროის გაგებას ატარებს, მაგრამ ამჟამად მომავალი დროის გაგებითაც შეიძლება შეგვხვდეს ენიანი ვნებითის ფორმები: ეალერსება, ეარშიყება, ებაასება, ედუდუნება, ეთამაშება... ზოგი ამგვარი ფორმა მყოფადში ზმნისწინითაც შეიძლება წარმოგვიდგეს, რითაც გაირჩევა მყოფადის სრული და უსრული ასპექტი; მაგალითად: ეალერსება — მოეალერსება, ეარშიყება — გაეარშიყება, ებაასება — გამოეაასება და სხვანი“ (იქვე).

ე) არის შემთხვევები, როცა ზმნისწინიანი ფორმები გამოხატავს როგორც ახლანდელი, ასევე მომავალი დროის მნიშვნელობასაც. „ზმნები, რომლებიც აწმყოშიც ზმნისწინიანია, ზმნისწინს ვერ იცილებენ იმ შინაარსობრივი სხვაობის გამო, რაც ამ ზმნისწინის მეშვეობით არის გამოხატული... მაგალითად: მი-ბრძანდება, მი-აგებს... მო-ასწავებს, მო-უწოდებს, მო-იხსენიებს... და-ედგომება, და-ეჭერება, და-იშვება... გადმო-ჰყურებს, გადმო-სცემს... შე-იცავს, შე-ეხება...“ (იქვე).

„განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება ასეთ შემთხვევაში აღ-, აღმო-

და გან-, გამო- ზმნისწინები: აღ-აშფოთებს, აღ-ადგენს... აღმო-ფხვრის, აღმო-აცენებს, აღმო-ცენდება... გან-აგებს, გან-აგრძობს, გან-აგრძობს... გამო-რიცხავს, გამო-სახავს... და სხვანი...“ „რაკი ეს ზმნები აწმყოშიაც ზმნისწინიანი არიან, აწმყოსა და მყოფადს ველარ განასხვავებენ და ორივე მწკრივში ერთი ფორმით წარმოგვიდგებიან... საზიარო ფორმა-თა შორის განსხვავება კონტექსტის მეშვეობით მყარდება“ (იქვე).

ვ) ისეთი შემთხვევებიც არის, როცა ზმნას აქვს როგორც უზმნისწინო, ასევე ზმნისწინიანი ფორმები, მაგრამ დროული მნიშვნელობა მხოლოდ ახლანდელისა აქვს; ასეთი ვითარება, ჩვეულებრივ, საშუალო გვარის ზმნებთან გვაქვს:

რბის — მირბის

ქრის — დაქრის

ხტის — დახტის და მრავალი სხვა.

ზ) არის შემთხვევებიც, როცა ზმნისწინიან თუ უზმნისწინო ფორმებს მხოლოდ მომავალი დროის გაგება აქვს:

ითამაშებს — გაითამაშებს

ირბენს — გაირბენს

იფრენს — გაიფრენს

იკითხავს — გაიკითხავს და მისთანანი.

ეს უკანასკნელი შემთხვევები სხვა მხრივაც არის საინტერესო: თუ ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებს მხოლოდ აწმყო დროის გაგება აქვთ, ისინი იმავე ფუძისაგან მყოფადს ვერ იწარმოებენ; ნასესხები ფორმებით ივსებენ ნაკლულ მწკრივებს:

რბი-ს — ირბენ-ს

ქრი-ს — იქროლებ-ს

ხტი-ს — იხტუნებ-ს

და, შესაბამისად, თუ ზმნისწინიან ან უზმნისწინო ფორმებს მხოლოდ მომავალი დროის გაგება აქვთ, აწმყოში სხვა ფუძისაგან წარმოებული ფორმები ენაცვლებათ:

ითამაშებ-ს — თამაშობ-ს

იფრენ-ს — ფრენ-ს || ფრინავ-ს

იკითხავ-ს — კითხულობ-ს...

ეს იმითაა საინტერესო, რომ ამ ტიპის ზმნებში ზმნისწინებს დროული გაგება არ შეაქვთ...

თ) არის საგანგებო შემთხვევებიც, როცა მომავალი დროის მნიშვნელობის მქონე უზმნისწინო ფორმებს ზმნისწინის დართვა ახლანდელი დროის მნიშვნელობას ანიჭებს:

მომავალი დრო

ახლანდელი დრო

იგიუებს — „იგიუებით მოიქცევა“;

მოიგიუებს — „ცოტათი გიჟია, მთლად ჭკვიანი არ არის“;

იზარმაცებს — „ზარმაცობას დაიწყებს, ზარმაცობას მოჰყვება“;

მოიზარმაცებს — „ზარმაცის თვისებებს იჩენს, ოდნავ ზარმაცია“;

ითავხედებს — „თავხედობას გამოიჩენს, თავხედურად მოიქცევა“;

წაითავხედებს — „ცოტა არ იყოს, თავხედი“;

იკოჭლებს — „კოჭლობით ივლის“;

მოიკოჭლებს — „ოდნავ კოჭლია“;

იავადმყოფებს — „ავად იქნება გარკვეული დროის განმავლობაში“;

მოიავადმყოფებს — „ოდნავ ავად არის“;

იავადებს — „იგივეა, რაც იავადმყოფებს“;

მოიავადებს — „იგივეა, რაც მოიავადმყოფებს“;

ისულელებს — „სულელივით, სულელურად მოიქცევა, სისულელეს ჩაიდენს“

მოისულელებს — „ცოტა სულელია, მოსულელია“.

შენიშვნა: განმარტებები ადებულება „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონიდან“.

ასევე: **იბრიყვებს** და **მოიბრიყვებს**

იავებს და **წაიავებს**

იბეჯითეს და **წაიბეჯითებს** და მისთანანი.

ამგვარად, ჩვენ განვიხილეთ 8 ჯგუფი ზმნებისა, რომლებიც ახლანდელი და მომავალი დროების გამოხატვის თვალსაზრისით პრინციპულ სხვაობას იჩენენ იმ ტიპის ზმნებისაგან, რომლებშიც ახლანდელ და მომავალ დროებს ზმნისწინი განასხვავებს. წარმოდგენილი შემთხვევების განხილვა აშკარად წარმოაჩენს, რომ ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა დაპირისპირება არაა მყარი საფუძველი აწმყოსა და მყოფადის სხვადასხვა მწკრივად გამოყოფისათვის; სხვაგვარად: აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებზე მსჯელობისას განზოგადება იმისა, რომ მყოფადის ფორმა იწარმოება აწმყოსაგან ზმნისწინის დართვით, არ ჩანს გამართლებული, რადგან სურათი ასეთია:

უმნისწინო ფორმას აქვს: 1. მხოლოდ აწმყოს გაგება
2. აწმყოსა და მყოფადის გაგება
3. მხოლოდ მყოფადის გაგება

ზმნისწინიან ფორმას აქვს: 1. მხოლოდ აწმყოს გაგება
2. მხოლოდ მყოფადის გაგება
3. აწმყოსა და მყოფადის გაგება

და თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ დრო და კილო არ არის მორფოლოგიური კატეგორია, შესაბამისად: ერთი მწკრივის ფორმათა მეორისაგან განსხვავებულად ვერ მივიჩნევთ ე. წ. „მწკრივის ელემენტებს“. მწკრივის განსაზღვრა ამ ელემენტების მიხედვით არ მოხერხდება — დროის კატეგორიის საფუძველზე აწმყოსა და მყოფადის სხვადასხვა მწკრივებად ჩათვლა გაჭირდება.

ამდენად, ფორმაწარმოების თვალსაზრისით ფორმათა დაპირისპირება

აკეთებს — გააკეთებს

აკეთებდა — გააკეთებდა

აკეთებდეს — გააკეთებდეს იმავე რიგისაა, როგორც

აკეთა — გააკეთა და სხვა.

ყველა შემთხვევაში განსხვავება ზმნისწინს ემყარება. ამიტომ I სერიაში ორი წრის გამოყოფის საკითხი მარტივად ვერ გადაწყდება: გვერდს ვერ ავუვლით გარეგნულად ამგვარადვე განსხვავებულ II და III სერიის ფორმებს, აქ ერთი არსებითი ხასიათის საკითხია გადასაჭრელი: რამდენადაც მწკრივთა სხვაობა ფუძეთა სხვაობაზეა დამყარებული, ზმნისწინისა და ზმნური ფუძის ურთიერთმიმართების საკითხი მოითხოვს გარკვევას.

3.12. შედის თუ არა ზმნისწინი მწკრივის ფუძეში? სანამ ამ

კითხვას გავცემთ პასუხს, გავიხსენოთ, რა არის ფუძე. ზმნური ფუძის განმარტებისას ყურადღება პირისა და რიცხვის ნიშნებზეა გამახვილებული („ფუძე არის ის ნაწილი ზმნისა, რომელსაც ჩამომორებული აქვს პირისა და რიცხვის ნიშნები“). ამ განმარტების შესაბამისად, ზმნისწინი, თავისთავად ცხადია, ფუძის ნაწილად გაიაზრება. პირველი სერიის მწკრივთა ანალიზი მხოლოდ ამ თვალსაზრისს უჭერს მხარს: ზმნისწინი აქ მწკრივებს განასხვავებს:

აკეთებს — გააკეთებს

აკეთებდა — გააკეთებდა

აკეთებდეს — გააკეთებდეს

სხვაგვარია ვითარება II და III სერიის შემთხვევაში: ზმნისწინის ქონა-არქონა მწკრივის ფორმათა განმასხვავებელი ფაქტორი არ არის; ერთი და იმავე მწკრივის ფორმებია:

აკეთა	და	გა-აკეთა
აკეთოს	და	გა-აკეთოს
უკეთებია	და	გა-უკეთებია
ეკეთებინა	და	გა-ეკეთებინა
ეკეთებინოს	და	გა-ეკეთებინოს

ზმნისწინი ამ შემთხვევაში ფუძისეულად აღარ გაიზარება: წინააღმდეგ შემთხვევაში **აკეთა** და **გააკეთა** სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად უნდა იქნეს გაგებული (როგორც აკეთებდა და გააკეთებდა), რამდენადაც მწკრივთა შორის სხვაობას ფუძეთა სხვაობა ქმნის.

მოკლედ: ზმნისწინისა და ზმნური ფუძის მიმართების საკითხი პრობლემურია და რთული. გარკვეული პასუხი კითხვაზე — ზმნისწინი შედის თუ არა ზმნურ ფუძეში (მწკრივის ფუძეში) — არაა გაცემული. მეტიც, ეს საკითხი არცაა დასმული სამეცნიერო ლიტერატურაში. ჩვეულებრივ, ზმნურ ფუძეზე მსჯელობისას უზმნისწინო ფორმებს განიხილავენ. უფრო მეტიც, თუკი ამის შესაძლებლობა არსებობს, უღლებს ტიპებსა და სახეობებზე მსჯელობისას ძირითადად უზმნისწინო ფორმებს წარმოგვიდგენენ.

არის ფაქტორები, რომლებიც ზმნისწინს ფუძისეულად გაგვაზრებინებს. ჯერ ერთი: ცალკეული ჯგუფის ზმნები ამა თუ იმ მწკრივის ფორმებში უზმნისწინოდ არ გვხვდება. მაგ.: „უზმნისწინოდ დონიანი ვნებითი (კეთდა, შენდა, ძლიერდა...) წყვეტილში შეუძლებელია“ (არნ. ჩიქობავა); ისიც ცნობილია, რომ ზმნისწინი ზმნას ლექსიკურ მნიშვნელობას უცვლის. გარდა ამისა, ისეთი ზმნებიც გვხვდება, რომლებიც უზმნისწინოდ არ იხმარება; გვაქვს: მი-ვიდა, მო-ვიდა... მაგრამ ცალკე **ვიდა** ამჟამად არ მოგვეპოვება (ა. შანიძე). ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმათა სხვადასხვა სალექსიკონო ერთეულებად მიჩნევა (მაგ., „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“) ზმნისწინის ფუძისეულობას დაუჭერდა მხარს და, როგორც ითქვა, აწმყოს წრისა და მყოფადის წრის მწკრივთა სხვადასხვა საუღლებელ ერთეულებად წარმოდგენა მხოლოდ ამ თვალსაზრისზე დაყრდნობით შეიძლება; ზმნათა უმრავლესობაში აწმყოსა და მყოფადის წრის მწკრივთა ფორმების დაპირისპირება მხოლოდ ზმნისწინის საშუალებით ხდება.

მაგრამ ზმნისწინის ფუძისეულად გააზრებას ზმნურ ფორმაწარმოებაში რამდენიმე სირთულე ახლავს. პირველ რიგში, როგორც ითქვამს, II და III სერიის ზმნისწინიანი და უზმნისწინო ფორმები (წერა — დაწერა, ან ჩაწერა...) სხვადასხვა საუღლებელ ერთეულებად უნდა იქნეს გაგებული, როგორც ეს პირველ სერიაშია; ანდა, სხვადასხვა ზმნის (წერს, დაწერს, ჩაწერს...) — ერთი და იმავე მწკრივის ფორმებად. მაგრამ ამგვარად გადაწყვეტა საკითხისა წინააღმდეგობაში მოვა პირველი სერიის მწკრივთა გამოყოფის პრინციპთან.

თუ ზმნისწინს ფუძისეულად გავიაზრებთ, იმდენი ფუძე გვექნება ერთი და იმავე ზმნური ძირისაგან წარმოებული, რამდენი ზმნისწინიანი ვარიანტიც გვაქვს ამა თუ იმ შემთხვევაში. მაგ.: დაწერს, ჩაწერს, მიწერს, მოწერს, გაწერს, აღწერს, ამოწერს, გადაწერს, გამოწერს, ჩამოწერს, გადმოწერს... დღეს მიღებული თვალსაზრისის მიხედვით, ყველა ეს ფორმა ერთი და იმავე **წერს** ზმნის მყოფადის ფორმებია, ზმნისწინით განსხვავებული. სხვადასხვა ფუძეზე ან სხვადასხვა ზმნაზე ამ შემთხვევაში ჩვეულებრივ არ საუბრობენ. ზოგადად მიენიშნება, რომ ფორმა ზმნისწინიანია და ნიმუშად რომელიმე მათგანს (ჩვეულებრივ ნეიტრალური, ზოგადი სემანტიკური მნიშვნელობისას) წარმოადგენენ (მაგ. **წერს** ზმნისათვის **დაწერს** ფორმას). თუ ზმნისწინს ფუძისეულად გავიაზრებთ, იმდენ ფუძეზე უნდა ვილაპარაკოთ, რამდენი ზმნისწინიანი ფორმაც გვაქვს.

არის კიდევ ერთი არსებითი ხასიათის ფაქტორი: ა. შანიძე წერს — „ზმნისწინი იგივეა ზმნისათვის, რაც თანდებული სახელისათვის. ერთიც და მეორეც დამოუკიდებელი სიტყვა იყო ერთ დროს, მაგრამ დამოუკიდებლობა დაკარგეს და შეეზარდნენ სახელს ან ზმნას. მსგავსება ამით არ ამოიწურება. ზოგ შემთხვევაში ერთი და იგივე „სიტყვა“ (ოდესღაც დამოუკიდებელი) სახელთან თანდებულად არის გამოყენებული, ზმნასთან კი — ზმნისწინად“. ტმესის მოვლენა ძველი ქართულისათვის ამ თვალსაზრისის ნათელი დადასტურებაა. სავსებით გასაზიარებელია ა. შანიძის დასკვნა, ამ მოვლენის განხილვის შედეგად გაკეთებული: „როგორც მაგალითებიდან ჩანს, ზმნისწინს ერთგვარი დამოუკიდებლობა აქვს, ის აუცილებლად მიკრული არ არის ზმნაზე... დიდი არ არის ეს დამოუკიდებლობა, მაგრამ მაინც გვიჩვენებს იმ გზას, რომელიც ზმნისწინს გაუვლია სრული დამოუკიდებლობიდან სრულ დაქვემდებარებამდე და მორფემად ქცევამდე. დღეს ტმესისა შორეული მოგონებალა გვაქვს, რამდენადაც ზმნა და ზმნისწინი მაინც იყოფა პირისა, ქცევისა და გვარის ნიშნებად ან მიმღობათა აფიქსებად“.

ზმნური ფორმაწარმოების საკითხების განხილვისას ჩვენ ამ უკანასკნელ თვალსაზრისს დავეყრდნობით; „ზმნისწინი იგივეა ზმნისათვის, რაც თანდებული სახელისათვის“. **ეს თვალსაზრისი ზმნისწინს ფუძისეულად არ გაგვააზრებინებს.**

მართალია, ამგვარი მსჯელობის საფუძველზე ზმნისწინის არაფუძისეულად მიჩნევა ერთგვარად პირობითია, მაგრამ ზმნურ ფორმათა წარმოების საკითხების განხილვისას ამ პირობითობას აქვს საფუძველი: მწკრივის ფუძეთა წარმოება არაა მჭიდრო კავშირში ზმნისწინთან; სხვადასხვა ზმნისწინთა მონაცვლეობა ერთი და იმავე მწკრივის ფორმასთან ასევე არ ქმნის პრობლემას ფორმაწარმოების თვალსაზრისით. ყველა მწკრივის ფორმათა გათვალისწინებით შესაძლებელია ზმნისწინთა ფუნქციების განზოგადება; ფუძის სემანტიკიდან გამომდინარე, ზმნისწინი ან მიმართულებას აღნიშნავს, ან ასპექტურ დაპირისპირებას ახდენს, ან ლექსიკურ მნიშვნელობას უცვლის ზმნას (აწმყო-მყოფადის დაპირისპირების შემთხვევაშიც). განზოგადება არ მოხერხდება, როცა ზმნისწინი დროულ მიმართებას ცვლის, თუმცა ამ უკანასკნელ შემთხვევაშიც კი მხოლოდ დროული მნიშვნელობით დაპირისპირებას არასოდეს არ ახდენს: სხვა ფუნქციებიც არ გამოირიცხება ზმნისწინისა.

შენიშვნა: როგორც ითქვა, ზმნისწინის ფუნქციის განზოგადება პირველად დ. ყიფიანმა მოახდინა. შედეგად გამარტივდა უღლების სისტემა და ანალიზიც გაიოლდა.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ზმნისწინი პოლისემანტიკური მონაცემია — ერთსა და იმავე დროს რამდენიმე მნიშვნელობის შემცველი. რომელიმე კონკრეტულ ზმნურ ფუძესთან რა მნიშვნელობაც აქვს მას ერთ შემთხვევაში, იგივე მნიშვნელობა ექნება ამავე ზმნის სხვა მწკრივის ფორმებთან. სხვაობას რიგ შემთხვევაში აწმყო ქმნის (დროის ფაქტორი შემოდის აქ), მაგრამ ეს არ არის ზოგადი კანონზომიერება აწმყო-მყოფადის დაპირისპირებისა და, შესაბამისად, საფუძველი იმისა, რომ აწმყო და მისგან ნაწარმოები მწკრივები განვასხვავოთ მყოფადისა და მისგან ნაწარმოები მწკრივებისაგან.

ამგვარმა გადაწყვეტამ გააბუნდოვნა ზმნურ ფორმათა წარმოების საკითხი: ერთგვარი წარმოების შემთხვევები სხვადასხვა მწკრივად იქნა აღქმული:

ა წ მ ყ ო	მ ყ ო ფ ა დ ი
ი-კეთ-ებ-ს	და ი-მეფ-ებ-ს
უ-თვალთვალ-ებ-ს	და უ-პატრონ-ებ-ს
და-ფრინ-ავ-ს	და და-ხატ-ავ-ს

რა თქმა უნდა, ეს სირთულე აწმყო-მყოფადის დაპირისპირებაში შემჩნეული იყო. ა. შანიძე საკითხს ასე სვამს: „თუ წარმოებას მივაქცევთ ყურადღებას, **ისინი ყველა აწმყოს ფორმებია**, მაგრამ მნიშვნელობით უთუოდ მყოფადის წრის ზმნებთან ერთად არიან. აწმყოში მათ სხვა ზმნები ენაცვლებიან... და, ამის მიხედვით მათ მყოფადში აქვთ მოპოვებული ადგილი: „ვნახავ“ მყოფადის ფორმაა, „ვნაყავ“ კი — აწმყოსი, მიუხედავად იმისა, რომ ერთგვარად ნაწარმოები ფორმებია“. ამ შემთხვევაში, თუ ფორმას ორივე დროის გაგება შეიძლება ჰქონდეს, ზმნისწინიანები მყოფადში უნდა მოვითავსოთ (მაგ.: განსაზღვრავს, აღნიშნავს...), ხოლო უზმნისწინოები — აწმყოში (მაგ.: ადღეგრძელებს, ავახშმებს...) (იქვე). გამოდის, რომ თუ ფორმა პოლისემიურია დროს თვალსაზრისით, ანგარიშს ვუწვევთ მხოლოდ ფორმას და უგულებელვყოფთ აწმყო-მყოფადის დაპირისპირების სემანტიკურ საფუძველს; ხოლო თუ ფორმა არაა პოლისემიური დროის მიხედვით, ანგარიშს ვუწვევთ სემანტიკას და უგულებელყოფილი რჩება აწმყო-მყოფადის დაპირისპირების ფორმოზოგიური საფუძველი. ე. ი. თავს იჩენს წინააღმდეგობა.

თუ ერთსა და იმავე ფორმას დროული მნიშვნელობის სხვაობის მიხედვით სხვადასხვა მწკრივად მივიჩნევთ აწმყოსა და მყოფადში, ამ პრინციპით ბრძანებითის მწკრივის გამოყოფაც იქნებოდა შესაძლებელი ახალ ქართულში; მით უმეტეს, რომ ამ შემთხვევაში სემანტიკური სხვაობა უფრო მკვეთრია (კილოს მიხედვითაც განსხვავდება); ვიდრე აწმყო-მყოფადის შემთხვევაში (აქ მხოლოდ დრო ქმნის სხვაობას); მაგრამ სრულიად სამართლიანად „გააკეთე“ და „გააკეთე!“ სხვადასხვა მწკრივის ფორმებად არ მიიჩნევა. ეს ფაქტიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული აწმყო-მყოფადის მწკრივთა საკითხის გადაწყვეტისას.

როგორც ვხედავთ, აწმყოსა და მყოფადის დამოუკიდებელ მწკრივებად გამოყოფის საკითხი სერიოზულ სირთულეებს აწყდება. უპირველეს ყოვლისა, ირღვევა ზოგადი პრინციპი. ხოლო ხოლმეობითისა და მყოფადის კავშირებითის დამოუკიდებელ მწკრივებად მიჩნევა არა მართა არღვევს ამ პრინციპს, არამედ არსებითად ეწინააღმდეგება მას. თუ აწმყო-მყოფადის შემთხვევაში ზოგჯერ შეიძლება სემანტიკური მომენტი (დროული დაპირისპირება) მოგვეშველიებინა, მყოფადის წრის

სხვა მწკრივთა შემთხვევაში ესეც გამოირიცხება.

ვიმეორებთ: მყოფადის წრის გამოყოფის გამართლება ზმნისწინს ფუძისეულად გაგვააზრებინებს. მაშინ, ასევე უნდა გადაწყდეს II და III სერიების მწკრივთა ფუძის საკითხიც — ზმნისწინს აქაც უნდა გაეწიოს ანგარიში; ამგვარი დაშვების შემთხვევაში ასპექტი გამოვა ის სემანტიკური მახასიათებელი, რომლის მიხედვითაც ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებს სხვადასხვა მწკრივად ჩავთვლიდით, ასე კი საკითხი ჯერ არ დასმულა და, ალბათ, არც უნდა დაისვას. როგორც აღინიშნა, ანგარიშგასაწევია და გასაზიარებელი დ. ყიფიანისეული გადაწყვეტა საკითხისა: „აუცილებელია, უნდა შემოკლდეს როგორმე ეს უღვლილება... განა არ შეიძლება, ერთხელ ითქვას და ამით გათავდეს, რომ ზმნას სახე სრული ყოველთვის მაშინ მიეცემა, როდესაც თავს პრეფიქსად ერთ-ერთი მიმდლოლი თანდებული მიუჭდებაო“ (დ. ყიფიანი).

ამ თვალსაზრისის ისიც დაუჭერს მხარს, რომ, ჩვენი აზრით, დრო და კილო, ისევე როგორც თანამდევრობა, გეზი და ორიენტაცია, არაა მორფოლოგიური კატეგორიები და მხოლოდ დროული და კილოური მნიშვნელობების მიხედვით განსხვავებული ფორმები დამოუკიდებელ მწკრივებად არ უნდა ჩაითვალოს.

ამგვარად, ზმნის ფუძის განმარტებისას ჩვენთვის ძალაში რჩება ტრადიციული თვალსაზრისი შემდეგი დაზუსტებით: **მწკრივის ფუძე არის ის ნაწილი ზმნისა, რომელსაც ჩამოშორებული აქვს ზმნისწინი, პირისა და რიცხვის ნიშნები.**

რამდენადაც მწკრივთა გამოყოფა და დაჯგუფება საწარმოებელი ფუძის პრინციპს ემყარება, იმდენ მწკრივზე უნდა ვისაუბროთ, რამდენი განსხვავებული ფუძეც არსებობს.

მწკრივის ფუძის ამგვარი გაგების საფუძველზე უღლების სისტემა უნდა გაიმართოს იმ პრინციპზე, რა პრინციპითაც არის წარმოდგენილი II და III სერიაში. ეს თვალსაზრისი I სერიაში სამი მწკრივის გამოყოფას ვარაუდობს. ამისდაკვალად, ახალ ქართულში ზმნური ფორმები დაჯგუფდება სამ სერიად და 8 მწკრივად.

I სერია

1-ლი მწკრივი (აწმყო-მყოფადი) — (ზ მ ნ ის წ.)-აკეთებს

მე-2 მწკრივი (უწყვეტელი-ხოლმეობითი) — (ზ მ ნ ის წ.)-აკეთებდა

მე-3 მწკრივი (I კავშირებითი) — (ზ მ ნ ის წ.)-აკეთებდეს

II სერია

მე-4 მწკრივი (წყვეტილი) — (ზ მ ნ ის წ.)-აკეთა

მე-5 მწკრივი (II კავშირებითი) — (ზ მ ნ ის წ.)-აკეთოს

III სერია

მე-6 მწკრივი (I თურმეობითი) — (ზმნისწ.)-უკეთებია

მე-7 მწკრივი (II თურმეობითი) — (ზმნისწ.)-ეკეთებინა

მე-8 მწკრივი (III კავშირებითი) — (ზმნისწ.)-ეკეთებინოს

- შენიშვნა:**
1. რამდენადაც ერთსა და იმავე ზმნასთან შესაძლებელია სხვადასხვა ზმნისწინთა მონაცვლეობა, ვამჯობინებთ, პირობითად მივანიშნოთ მათზე.
 2. ტერმინთა პირობითობის თაობაზე ზემოთაც ითქვა. I სერიაშიც ამჯერად ტრადიციული ტერმინების დატოვებას ვამჯობინებთ. გარკვეულ უხერხულობას შეიძლება ქმნიდეს პირველი და მეორე მწკრივის სახელები (აწმყო-მყოფადი, უწყვეტელ-ხოლმეობითი), მაგრამ ახალი ქართულისათვის მსჯელობის გასაადვილებლად ეს პირობითობაც დასაშვებად მიგვაჩნია.

განსახილველ პრობლემებთან დაკავშირებთ საინტერესო და ანგარიშგასაწევია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ჩვენება.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისიამ ტრადიციისაგან განსხვავებით ზმნის პირიანი ფორმა მიიჩნია ძირითად სალექსიკონო ერთეულად. უპირატესობა მიენიჭა აწმყოს მესამე პირის ფორმას: „ზმნის ლექსიკურ ერთეულად კომისიამ მიიღო **აწმყოს** (მყოფადის) მესამე პირი ყველა იმ წარმოებისა, რაც ზევით აღვნიშნეთ: **თესავს, ითესავს, უთესავს, ათესვინებს, ეთესება, ითესება, თესია, უთესია** (თითოეული მათგანი დროებს აწარმოებს: თესავდა, თესავდეს, თესა, თესოს, უთესავს, ეთესება, ეთესოს, მაგრამ ესენი ლექსიკურ ერთეულებად **არ მიიჩნევა** და ლექსიკონში არ შედის“. ისიც გავიხსენოთ, „**რაც** ზევით აღვნიშნეთ“: „ზმნის ექსპრესიული ძალა დიდია. ზმნას შეუძლია, წარმოგვიდგინოს მოქმედება: როგორც პასიური პროცესი და როგორც სუბიექტის აქტიურობის გამოვლენა: **ითესება** და **თესავს**; როგორც სუბიექტისთვის განკუთვნილი და როგორც საობიექტო (მასთან — აქტიური, პასიური): **ითესავს, უთესავს, ეთესება**; როგორც სუბიექტის ნამოქმედარი და როგორც სხვისი მეშვეობით შესრულებული: **თესავს** და **ათესვინებს**; როგორც მდგომარეობა, სტატიკურს ყოფაში: თესია (ე. ი. დათესილია; კუთვნილების აღნიშვნით: უთესია), და როგორც პროცესი, დინამიკა: თესავს, ითესება, ითესავს და სხვ.“ (იქვე).

როგორც ვხედავთ, განსხვავებულ სალექსიკონო ერთეულებადაა მიჩნეული სხვადასხვა გვარის (აქტიური თუ პასიური), სხვადასხვა ქცევის, კაუზატიური თუ არაკაუზატიური, სტატიკური თუ დინამიკური ზმნების აწმყოს მწკრივის III პირის ფორმები:

თესავს
 ითესავს
 უთესავს
 ათესვინებს
 ითესება
 ეთესება
 თესია
 უთესია

ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „თითოეული მათგანი დროებს იწარმოებს“, ე. ი. სხვადასხვა მწკრივის ფორმა მოეპოვება.

ე. ი. სალექსიკონო ფორმაა: თ ე ს ა ვ ს

მისგან ნაწარმოები დროებია: თესავდა

თესავდეს

თესა

თესოს

უთესია

ეთესა

ეთესოს

რვა მწკრივის (დროის) ფორმაა წარმოდგენილი:

აწმყო, უწყვეტელი, I კავშირებითი, წყვეტილი, II კავშირებითი, I თურმეობითი, II თურმეობითი და III კავშირებითი. ქეგლ-ის წინასიტყვაობაში არაფერია თქმული ე. წ. მყოფადის წრის მწკრივთა ფორმების შესახებ.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, აწმყოსა და მყოფადის ერთ მწკრივად წარმოდგენას მხარს დაუჭერს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მონაცემები; პრინციპი აწმყოსა და მყოფადის ცალ-ცალკე მწკრივის ფორმებად გააზრებისა გაუმართლებელი ჩანს.

შ ე გ ნ ი შ ნ ა ვ თ: მწკრივთა რაოდენობის საკითხი მხოლოდ ფორმობრივი პრინციპის მიხედვით არ გაირკვევა. გვაქვს პარალელური წარმოების შემთხვევებიც:

ი-თქ-მ-ი-ს	და	ი-თქმ-ებ-ა
შე-ვ-ი-პყარ	და	შე-ვ-ი-პყრ-ე
და-ვ-ა-მყნ-ა	და	და-ვ-ა-მყნ-ო
და-უ-ხატ-ავ-ს	და	და-უ-ხატ-ი-ა
გა-ე-კეთ-ა	და	გა-ე-კეთ-ებ-ინ-ა
		და მისთანანი.

მხოლოდ ფუძეთა სხვაობის პრინციპი თუ დაედება საფუძვლად საუღლებელ ერთეულთა გამოყოფას, წარმოდგენილ წყვილთა შემადგენელი ცალები სხვადასხვა ფუძის შემცველნი არიან; შესაბამისად სხვადასხვა მწკრივად უნდა იქნეს გაგებული. საკითხის ამგვარად დასმა, თავისთავად ცხადია, უმართებულოა იმდენად, რამდენადაც წარმოდგენილ პარალელურ ფორმებს ერთსა და იმავე კონტექსტში ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს.

მაგ.: მხატვარს სურათი დაუხატავს;
მხატვარს სურათი დაუხატია.

ანდა: ყველასთან ყველაფერი არ ითქმის;
ყველასთან ყველაფერი არ ითქმება.

ამგვარად, ერთი და იმავე ზმნის სხვადასხვა ფუძის მქონე ფორმები სხვადასხვა მწკრივად ჩაითვლება იმ შემთხვევაში, თუ ნებისმიერ კონტექსტში მათი ჩანაცვლება შესაძლებელია; სხვაგვარად: ერთსა და იმავე კონტექსტში განსხვავებული ფუძის მქონე ფორმათა სემანტიკა იდენტურია. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მწკრივის ფორმათა წარმოების თავისებურებებთან, რაც ცალკე კვლევის საგანია.

3.13. უღლებების ნიმუში ახალი ქართულისათვის

I სერია

1. აწმყო (მყოფადი)

(და)-ვ-წერ	(და)-ვ-წერ-თ
(და)-წერ	(და)-წერ-თ
(და)-წერ-ს	(და)-წერ-ენ

2. უწვევტელი (ხოლმეობითი)

(და)-ვ-წერ-დ-ი	(და)-ვ-წერ-დ-ი-თ
----------------	------------------

	(და)-წერ-დ-ი	(და)-წერ-დ-ი-თ
	(და)-წერ-დ-ა	(და)-წერ-დ-ნენ
3.	I კავშირებითი	
	(და)-ვ-წერ-დ-ე	(და)-ვ-წერ-დ-ე-თ
	(და)-წერ-დ-ე	(და)-წერ-დ-ე-თ
	(და)-წერ-დ-ე-ს	(და)-წერ-დ-ნენ
	II სერია	
4.	წყვეტილი	
	(და)-ვ-წერ-ე	(და)-ვ-წერ-ე-თ
	(და)-წერ-ე	(და)-წერ-ე-თ
	(და)-წერ-ა	(და)-წერ-ეს
5.	II კავშირებითი	
	(და)-ვ-წერ-ო	(და)-ვ-წერ-ო-თ
	(და)-წერ-ო	(და)-წერ-ო-თ
	(და)-წერ-ო-ს	(და)-წერ-ო-ნ
	III სერია	
6.	I თურმეობითი	
	(და)-მ-ი-წერ-ი-ა	(და)-გვ-ი-წერ-ი-ა
	(და)-გ-ი-წერ-ი-ა	(და)-გ-ი-წერ-ი-ა-თ
	(და)-უ-წერ-ი-ა	(და)-უ-წერ-ი-ა-თ
7.	II თურმეობითი	
	და-მ-ე-წერ-ა	და-გვ-ე-წერ-ა
	და-გ-ე-წერ-ა	გა-გ-ე-წერ-ა-თ
	და-ე-წერ-ა	და-ე-წერ-ა-თ
8.	III კავშირებითი	
	და-მ-ე-წერ-ო-ს	და-გვ-ე-წერ-ო-ს
	და-გ-ე-წერ-ო-ს	და-გ-ე-წერ-ო-თ
	და-ე-წერ-ო-ს	და-ე-წერ-ო-თ

3.14. მწკრივთა დაჯგუფებისა და თანამიმდევრობის საკითხისათვის. ითქვა, რომ მწკრივები საწარმოებელი ფუძის მიხედვითაა დაჯგუფებული. თუ პირველი და მეორე სერიის გამოყოფა დავას არ იწვევს, ამას ვერ ვიტყვით მესამე სერიის მიმართ. „თურმეობითის ჯგუფს არ

მოეპოვება საერთო ფუძე, ამოსავლად რომ გვქონდეს წარმოებისას, ამით განსხვავდება თურმეობითის ჯგუფი აწმყოს და ნამყო ძირითადის (ნ. მარის მიხედვით: აორისტის) ჯგუფისაგან: აწმყოს ჯგუფი აწმყოს ფუძეზეა დამყარებული, ნამყო ძირითადისა — ნამყო ძირითადის ფუძეზე. თუ მესამე ჯგუფი (თურმეობითის ჯგუფი) მაინც გაერთიანდა, ეს იმიტომ, რომ ამ ჯგუფში შემავალი დროები „ერთი და იმავე წესით იწარმოება. მართლაც, ამ ჯგუფში ინვერსიული წყობა გვაქვს მაშინ, როდესაც აწმყოსა და ნამყო ძირითადის ჯგუფებში წყობა პირდაპირია...“ პირველ და მეორე ჯგუფში „წარმოებაა ამოსავალი, მესამე ჯგუფი სხვა პრინციპს დაემყარა“ (არნ. ჩიქობავა).

ის, რაც მესამე ჯგუფის თაობაზე ითქვა, ზუსტია და გამართლებული ძველი სალიტერატურო ქართულისათვის. ახალ ქართულში მესამე ჯგუფის მწკრივთა წარმოებაში არსებითი ხასიათის ცვლილებები განხორციელდა და, ჩვენი აზრით, ამ ცვლილებებმა საინტერესო სახე მიიღო. ამის თაობაზე მესამე სერიის მწკრივთა წარმოებისას ვისაუბრებთ. თუმცა მესამე სერია ახალ ქართულშიც ძირითადად არ ეთანხმება მწკრივთა დაჯგუფების იმ პრინციპს, რომელიც I და II სერიაში გატარდა. როგორც ითქვა, I და II სერიაში მკაცრად გატარებული საუღლებელი ფუძის პრინციპი III სერიაში სხვა სახეს იღებს. დაირღვა კლასიფიკაციის ერთიანი პრინციპი.

კლასიფიკაციის ერთიანი პრინციპის გატარების ცდამ მწკრივთა ორ ჯგუფად დალაგების საკითხი დასვა (არნ. ჩიქობავა). თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ ეს ცდა წარუმატებელი აღმოჩნდა. როცა ამ საკითხზე ვსაუბრობდით, კითხვა დავსვით: არის კი შესაძლებელი საკლასიფიკაციო ნიშნად საწარმოებელი ფუძის პრინციპის ბოლომდე გატარება, ე. ი. მწკრივთა ორ სერიად დაჯგუფება? უკვე, როცა გამოიკვეთა ჩვენი თვალსაზრისი მწკრივის რაობისა და მწკრივთა რაოდენობის შესახებ, ვფიქრობთ, შესაძლებელია ამ საკითხზე მსჯელობაც.

საწარმოებელი ფუძის პრინციპი გულისხმობს იმის გარკვევას, წარმოების თვალსაზრისით როგორ მიემართება ერთი რომელიმე მწკრივის საყრდენი ფუძე მეორეს.

გავიხსენოთ: ფუძეთა შენების ორ პრინციპს გამოყოფენ — **ხაზოვანი პრინციპი** და **ჩანაცვლების პრინციპი**. მწკრივთა წარმოებაში ხაზოვანი პრინციპის მაგალითად შეიძლება ჩათვალოს აწმყო-მყოფადისა და უწყვეტელ-ხოლმეობითის მიმართება: **აკეთებ** → **აკეთებ-დ**. ე. ი. ხაზოვანია მიმართება, როცა ერთი ფუძე სრულად მეორდება მეორეში. ჩანაცვლების პრინციპით მიემართება ერთმანეთს ფუძეები, თუ მათ საერთო საყრდენი ფუძე აქვთ:

აკეთ-ე / აკეთ-ო (ბ. ჯორბენაძე).

ფუძეთა წარმოების ამ ორი პრინციპის საფუძველზე არის ფაქტობრივ დაჯგუფებული I და II სერიებში მწკრივები. თავად სერიებს საერთო ფუძე მოეპოვებათ (იგივე **თემა**). სწორია მსჯელობა, რომ „აწმყოს ჯგუფი აწმყოს ფუძეზეა დამყარებული, ნამყო ძირითადისა — ნამყო ძირითადის ფუძეზე“, მაგრამ ზოგი რამ მაინც დაზუსტებას მოითხოვს: კერძოდ, როგორც ითქვა, უნდა გაირჩეს მწკრივის ფუძე და მწკრივის საყრდენი ფუძე. აწმყო-მყოფადის ფუძე ვნებითი გვარის ზმნებში **-ი** ელემენტთან ფორმებს ვარაუდობს: **ვ-თბებ-ი, ვ-ბერდებ-ი, ვ-იზრდებ-ი...** მწკრივის ფუძის კუთვნილება **-ი** ელემენტი მწკრივის მაწარმოებლად გაიაზრება იმიტომ, რომ I სერიის სხვა მწკრივებში იგი არ გადაჰყვება.

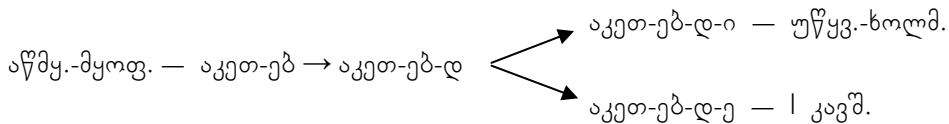
ვ-თბ-ებ-ი	ვ-იზრდებ-ი
ვ-თბ-ებ-ოდ-ი	ვ-იზრდებ-ოდ-ი
ვ-თბ-ებ-ოდ-ე	ვ-იზრდებ-ოდ-ე

I სერიის მეორე და მესამე მწკრივში ფიგურირებს აწმყო-მყოფადის საყრდენი ფუძე — **თბ-ებ**. აწმყო-მყოფადის მწკრივის ფუძე კი არის **თბ-ებ-ი**. ასე რომ, როცა მწკრივთა ფუძეების ურთიერთმიმართების საკითხს ვსვამთ, უნდა დაისვას მწკრივის საყრდენ ფუძეთა ურთიერთმიმართების საკითხი და არა მწკრივის ფუძეთა მიმართების საკითხი.

*

* *

I სერიაში უწყვეტელ-ხოლმეობითისა და I კავშირებითის საყრდენ ფუძეთა შორის სხვაობა არ არის. ეს ორი მწკრივი ერთსა და იმავე საყრდენ ფუძეს გამოიყენებს. სხვაობას მათ შორის მწკრივის მაწარმოებლები ქმნის. ანუ ამ ორ მწკრივს საერთო აქვთ მწკრივის საყრდენი ფუძე; განსხვავებული — მწკრივის ფუძე. საყრდენი ფუძე იქნება **აკეთებ-დ**; მწკრივთა ფუძეები **ა-აკეთ-ებ-დ-ი, ა-აკეთ-ებ-დ-ე**. ამგვარად, მიმართება აწმყო-მყოფადისა უწყვეტელ-ხოლმეობითთან და I კავშირებითთან ხაზოვან პრინციპზეა დამყარებული, ხოლო წყვეტილის II ხოლმეობითსა და III კავშირებითს შორის — ჩანაცვლების პრინციპზე:

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვისაუბროთ „აწმყოსაგან ნაწარმობებ ნამყო უსრულზე“, მაგრამ არ შეიძლება ვისაუბროთ „ნამყო უსრულისაგან ნაწარმობებ კავშირებით პირველზე“ (შდრ.: არნ. ჩიქობავა).

ანუ: I კავშირებითი ისევე იწარმოება აწმყოსაგან, როგორც უწყვეტელ-ხოლმეობითი:

აწმყ.-მყოფ. — აკეთ-ებ

შენიშვნა: უწყვეტელ-ხოლმეობითის ი ელემენტის ისტორიის გათვალისწინება საკითხს სხვაგვარად არ დაგვასმევენებს. -ის გარეშე ახალ ქართულში ამ მწკრივის ფორმა არ გვხვდება, ამიტომაცაა, რომ იგი მწკრივის მაწარმობელად კვალიფიცირდება (ა. შანიძე). ამ მწკრივთა (უწყვეტლისა და I კავშირებითის) მიმართების საკითხი ასევე დაისმის ძველ ქართულშიც. თუ -დ ფორმანტიან ზმნებში იქმნება შთაბეჭდილება, რომ **აკეთებდ** და **აკეთებდე** ფორმები ერთმანეთს ხაზოვანი პრინციპით მიემართებიან, სხვაგვარია ვითარება -ოდ ფორმანტიან ზმნებთან: აქ მიმართება ჩანაცვლების პრინციპს ემყარება:

უწყვეტელი — ტირ-ოდ-ე

I კავშირებითი — ტირ-ოდ-ი

ეს ფაქტი -დ სუფიქსიან ფორმებში ნულოვანი წარმოების საკითხს დაგვასმევენებს:

უწყვეტელი — ა-კეთ-ებ-დ-ი/ი

I კავშირებითი — ა-კეთ-ებ-დ-ე

ამ შემთხვევაშიც ჩანაცვლების პრინციპზე უნდა ვისაუბროთ.

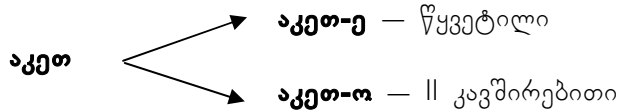
II სერიის მწკრივები — წყვეტილი და II კავშირებითი — ერთმანეთს ჩანაცვლების პრინციპით მიემართებიან. საყრდენი ფუძე საერთოა:

წყვეტილი — ა-კეთ-ე

II კავშირებითი — ა-კეთ-ო

ამგვარად, I და II სერიაში სამი საყრდენი ფუძე გამოიყო: **აკეთ** — **აკეთ-ებ** — **აკეთ-ებ-დ**, რომლებიც ერთმანეთს ხაზოვანი პრინციპით

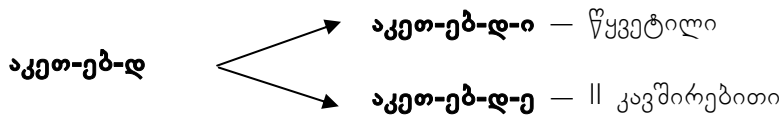
მიემართება. პირველი მათგანი საყრდენია მეორე სერიის მწკრივებისათვის:

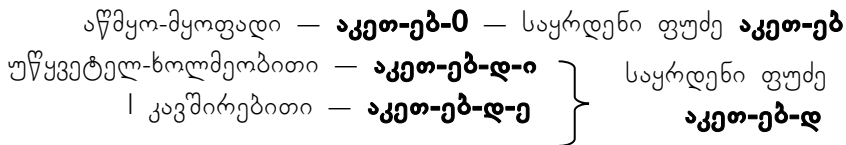
II საყრდენი ფუძისაგან აწმყოს მწკრივის ფუძე იწარმოება:

აკეთ-ებ — აკეთ-ებ-0

III საყრდენი ფუძისაგან — უწყვეტელ-ხოლმეობითი და I კავშირებითი.

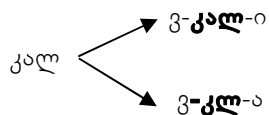
I-II სერიის მწკრივების დაჯგუფება საყრდენი ფუძის ურთიერთმიმართების მიხედვით ასეთ სურათს მოგვცემს:

თუ ზედმიწევნით თანმიმდევრულნი ვიქნებით საწარმოებელი ფუძის პრინციპის ბოლომდე გატარებაში, მწკრივები ზემოწარმოდგენილი თანმიმდევრობით უნდა დალაგდეს. მეორე სერიად მიჩნეული მწკრივების საყრდენი ფუძე შედარებით მარტივია. I სერიის მწკრივთა საყრდენი ფუძე რთულია, მარტივისაგან წარმოებული. ფაქტი ცნობილია, მაგრამ სისტემის გადაჯგუფების საკითხი არ დასმულა. აქ, ალბათ, ტრადიციას გაეწია ანგარიში. და მეორეც, როგორც ჩანს, დროულ სემანტიკას ეწეოდა ანგარიში, როცა უღლების ერთეულთა დასახელებას აწმყო დროის გამომხატველი მწკრივით იწყებდნენ... სამეცნიერო გრამატიკაში ამ ტრადიციის დარღვევის ცდაა ა. შანიძის მიერ აღრეულ ნაშრომში საუღლებელ ერთეულთა პირველ (A) ჯგუფად „ნამყო სრულის ჯგუფის“ მიჩნევა, ხოლო მეორე ჯგუფად (B) — „აწმყოს ჯგუფის“ წარმოდგენა (ა. შანიძე).

მიღებული თანამიმდევრობის შეცვლის სხვა ცდა არ ყოფილა. ამ შემთხვევაში ტრადიციას ანგარიში უნდა გაეწიოს.

კიდევ: როგორი უნდა იყოს ურთიერთჩანაცვლებულ ფუძეთა თანამიმდევრობა? როგორც ითქვა, წყვეტილი და II კავშირებითი წარმოების მიხედვით არაა ერთიმეორეზე დამოკიდებული მწკრივები. თანამიმდევრობის შეცვლა საწარმოებელი ფუძის პრინციპს არ დაარღვევდა, მაგრამ ტრადიციულ თანამიმდევრობას ფორმობრივი გამართლებაც აქვს: რედუცირებადი ხმოვნის შემცველ ფუძეებში წყვეტილი ამოსავალი ხმოვნიანი ვარიანტითაა წარმოდგენილი, II კავშირებითი — რედუცირებულით:

ამოსავალი ვარიანტი, ბუნებრივია, წინ უსწრებდეს მის მეორეულ, ფონეტიკურ ვარიანტს. თუმცა საგულგებელია, რომ ტრადიციული თანამიმდევრობისათვის სემანტიკური მომენტია ამოსავალი. ურთიერთჩანაცვლებულ ფუძეთაგან, ორივე შემთხვევაში, ერთი უპირატესად თხრობითი კილოს გამომხატველია, მეორე — კავშირებითისა. თანამიმდევრობის საკითხიც, როგორც ჩანს, ამ ფაქტმა გადაწყვიტა. გავიხსენოთ: პრაქტიკული გრამატიკებიდან მოყოლებული (და არა მხოლოდ ქართულში) ყველა შემთხვევაში ჯერ თხრობითი კილოს გამომხატველი ფორმები განიხილებოდა, შემდეგ — კავშირებითისა და ა. შ.

როგორია III სერიის მწკრივის ფორმათა ფუძის სტრუქტურა და არის თუ არა შესაძლებელი საწარმოებელი ფუძის მიხედვით მათი I ან II სერიაში ჩართვა?

შენიშვნა: III სერიაში მომხდარ ფორმობრივ ცვლილებებს ცალკე თავი დაეთმობა ამ წიგნში. ეს საკითხებიც იქ უფრო დაწვრილებით იქნება განხილული...

როგორც ითქვა, „თურმეობითის ჯგუფს არ მოეპოვება საერთო ფუძე“ (არნ. ჩიქობავა). მსჯელობა არ ითვალისწინებს ერთპირიან გარდაუვალ ზმნათა შემთხვევას. ეს ერთადერთი გამონაკლისია, როცა III სერიის სამივე მწკრივის წარმოება ერთგვაროვან პრინციპზეა დამყარებული:

I თურმეობითი	—	გამთბარ-ხარ,	გაზრდილ-ხარ
II თურმეობითი	—	გამთბარ-იყავი,	გაზრდილ-იყავი
III კავშირებითი	—	გამთბარ-იყო,	გაზრდილ-იყო

ფორმაწარმოების თვალსაზრისით III სერიის მწკრივთა ცალკე ჯგუფად გამოყოფას მხოლოდ ამ ტიპის ზმნათა წარმოება დაუჭერდა მხარს... მაგრამ ეს საგანგებო შემთხვევაა — აღწერითი წარმოება მიმდებარე ფორმათა გამოყენებით. ეს პრინციპულად განასხვავებს ამ ტიპის ფორმებს სტატიკურ ზმნათა აწმყოსა და გარდამავალ ზმნათა პირველი თურმეობითის წარმოებისაგან, რომლებშიც აღწერითი წარმოება ზმნურ ფუძეზეა დამყარებული: ვ-ზი-ვარ, ვ-ტირი-ვარ (მღრ.: ვ-ზი, ვ-ტირი...)... და-უხატავ-ხარ, ა-უშენებ-ი-ხარ... საფულისხმოა ისიც, რომ ამ შემთხვევაში აღწერითი წარმოება I-II სუბიექტური პირის ფორმებთან გვაქვს; III სუბიექტურ პირში ორგანული წარმოებაა: ზი-ს, ტირი-ს... დაუხატავს, აუშენებ-ი-ა...

თვითონ ის ფაქტიც, რომ მესამე სერიის მწკრივთა წარმოებაში ასეთი პრინციპული სხვაობაა, მას განცალკევებით დააყენებს. ყოველ შემთხვევაში, **გამთბარხარ** ტიპის ზმნათა I ან II სერიაში გადანაწილების საკითხი არ შეიძლება დადგეს.

ყველა სხვა ტიპის ზმნასთან I თურმეობითის წარმოება სხვაობს II თურმეობითისა და III კავშირებითის წარმოებისაგან. ეს სხვაობა პრინციპული ხასიათისაა.

პირველ ყოვლისა, ყურადღება გვინდა მივაქციოთ ხმოვანპრეფიქსთა საკითხს. მწკრივის ფუძის განმარტება ხმოვანპრეფიქსს ფუძისეულ ელემენტად წარმოგვიდგენს (გავიხსენოთ: მწკრივის ფუძე არის ის ნაწილი ზმნისა, რომელსაც ჩამოშორებული აქვს ზმნისწინი, პირისა და რიცხვის ნიშნები), I და II სერიის მწკრივთა პარადიგმებში ხმოვანპრეფიქსი უცვალებელი ელემენტია (ვსაუბრობთ მოქმედებითი გვარის ზმნებზე, პრეფიქსიან ვნებითებსა და ორპირიან სუფიქსიან ვნებითებზე):

Ø-ხატავს,	Ø-ხატავდა,	Ø-ხატავდეს,	Ø-ხატა,	Ø-ხატოს
ა-კეთებს,	ა-კეთებდა,	ა-კეთებდეს,	ა-კეთა,	ა-კეთოს
ი-კეთებს,	ი-კეთებდა,	ი-კეთებდეს,	ი-კეთა,	ი-კეთოს
უ-კეთებს,	უ-კეთებდა,	უ-კეთებდეს,	უ-კეთა,	უ-კეთოს
ე-ზრდება,	ე-ზრდებოდა,	ე-ზრდებოდეს,	ე-ზარდა,	ე-ზარდოს...

III სერია სხვაობს I-II სერიისაგან ხმოვანპრეფიქსთა თვალსაზრისით: გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითში I და II სერიაში გამოყენებული **Ø, ა, ი, უ** ხმოვანპრეფიქსთა მონაცვლედ საობიექტო ქცევის **უ(ი)** პრეფიქსი გვევლინება:

Ø-ხატავს	—	და-უ-ხატავს
ა-კეთებს	—	გა-უ-კეთებია
ი-კეთებს	—	გა-უ-კეთებია
უ-კეთებს	—	გა-უ-კეთებია

დამთხვევა ხდება მხოლოდ საობიექტო ქცევის შემთხვევაში. ამავე ტიპის ზმნებთან სრულიად განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს II თურმეობითი და III კავშირებითი: ყველა შემთხვევაში ხმოვანპრეფიქსთა მონაცვლედ **ე-** გვევლინება.

Ø-ხატავს	—	და-ე-ხატა,	და-ე-ხატოს
ა-კეთებს	—	გა-ე-კეთებინა,	გა-ე-კეთებინოს
ი-კეთებს	—	გა-ე-კეთებინა,	გა-ე-კეთებინოს
უ-კეთებს	—	გა-ე-კეთებინა,	გა-ე-კეთებინოს

ხმოვანპრეფიქსთა თვალსაზრისით ერთფეროვანია ვითარება გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითში, განსხვავებული I-II სერიისაგან; ასევე: ერთფეროვანია ვითარება II თურმეობითსა და III კავშირებითში, განსხვავებული, ერთი მხრივ, I-II სერიისაგან და, მეორე მხრივ, I თურმეობითისაგან.

თუ ფუძის წარმოდგენილ განმარტებას გავიზიარებთ, საწარმოებელი ფუძის პრინციპის მიხედვით III სერიის ფორმები განსახილველ ზმნათა I და II სერიაში ვერ გადანაწილდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში საჭირო გახდება ფუძის განმარტების შეცვლა — ხმოვანპრეფიქსთა უგულვებლყოფა.

საკითხი ასევე დადგება **ე-** პრეფიქსიან ზმნათა მიმართაც: ზმნები, რომელთაც I-II სერიაში **ე-** პრეფიქსი აქვთ, III სერიაში ჩვეულებრივ ხმოვანპრეფიქსის გარეშეა წარმოდგენილი:

ე-ზრდება	—	გა-ზრდია
	—	გა-ზრდოდა
	—	გა-ზრდოდეს

III სერია ამ შემთხვევაში ერთგვარ ვითარებას გვიჩვენებს და განსხვავდება პრინციპულად I-II სერიისაგან.

ი- პრეფიქსიან ერთპირიან ზმნებშიც ვითარება ანალოგიურია: III

სერიაში აღწერითი წარმოება გვაქვს და ხმოვანპრეფიქსის საკითხი არ დგას:

ი-შლება — გა-შლილ-ა
 გა-შლილ-იყო
 გა-შლილ-იყოს

ხმოვანპრეფიქსთა ვითარების გათვალისწინება მხარს დაუჭერს III სერიის მწკრივთა ცალკე ჯგუფად გამოყოფას. ეს ითქმის, პირველ ყოვლისა, ყველა ტიპის ვნებითი გვარის ზმნათა შესახებ. როგორც ითქვა, გარდამავალი ზმნები ამ ნიშნის მიხედვით ვერ გაერთიანდება I ან II სერიასთან, თუმცა მათი ერთ ჯგუფად გაერთიანებაც არ იქნება გამართლებული: I თურმეობითი სხვაობს დანარჩენი მწკრივებისაგან (შევნიშნავთ იმასაც, რომ ა. შანიძე ხმოვანპრეფიქსს თემაში არ განიხილავს...).

ვითარებას არ გაამარტივებს ხმოვანპრეფიქსთა მონაცემების გათვალისწინებლობაც. ერთპირიანი ვნებითი გვარის ზმნათა III სერიის ფორმების შესახებ უკვე ითქვა. ეს ჯგუფი განცალკევებით დგას.

ისევე როგორც ხმოვანპრეფიქსების შემთხვევაში, ფუძის სტრუქტურის თვალსაზრისითაც ყველა შემთხვევაში სხვადასხვაგვარ ვითარებას გვიჩვენებს, ერთი მხრივ, I თურმეობითი, ხოლო, მეორე მხრივ, II თურმეობითი და III კავშირებითი. ამ შემთხვევაშიც ერთგვარია ვითარება ამ ორი მწკრივის წარმოებისა.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ხმოვანპრეფიქსებს, I თურმეობითის ფუძის სტრუქტურა ერთ შემთხვევაში ემთხვევა აწმყო-მყოფადის ფუძის სტრუქტურას; აწმყო-მყოფადის საყრდენი ფუძეა გამოყენებული საყრდენად I თურმეობითისათვისაც. ამგვარ ვითარებას გვიჩვენებს ერთი ნაწილი გარდამავალი ზმნებისა:

აწმყო	—	ხატ-ავ-ს		თურმეობითი	—	და-უ-ხატ-ავ-ს
		დგ-ამ-ს				და-უ-დგ-ამ-ს
		ა-კეთ-ებ-ს				გა-უ-კეთ-ებ-ი-ა
		ღრეკ-ს				მო-უ-ღრეკ-ი-ა

ერთი ჯგუფის გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითი საყრდენად II სერიის ფუძეს იყენებს:

წყვეტილი	—	ა-ქ-ო		თურმეობითი	—	უ-ქ-ი-ა (შდრ. აწმყო
						— ა-ქ-ებ-ს)
		გა-ა-თბ-ო				გა-უ-თბ-ი-ა
						(შდრ. აწმყო —
						ა-თბ-ობ-ს)

თავისებურია ვითარება გარდაუვალი ორპირიანი ზმნებისა: I თურმეობითის საყრდენი ფუძე არ ემთხვევა არც I და არც II სერიის ფუძეებს:

აწმყო-მყოფადი	— უ-კეთ-დ-ებ-ა	ე-ზრდ-ებ-ა	უ-დნ-ებ-ა
წყვეტილი	— გა-უ-კეთ-დ-ა	გა-ე-ზარდ-ა	გა-უ-დნ-ა
I თურმეობითი	— გა-ჰ-კეთ-ებ-ი-ა	გა-ზრდ-ი-ა	გა-ს-დნ-ობ-ია

ამგვარად, რელატიურ გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნათა I თურმეობითი ერთ შემთხვევაში I სერიის ფუძეს დაემყარება, მეორე შემთხვევაში — II სერიის ფუძეს, ხოლო მესამე შემთხვევაში განცალკევებით დადგება. თუ ხმოვანპრეფიქსთა მონაცემსაც გავითვალისწინებთ, შეუძლებელი აღმოჩნდება I თურმეობითის I ან II სერიის მწკრივებთან გაერთიანება საწარმოებელი ფუძის მიხედვით.

ასეთივე დასკვნა გაკეთდება II თურმეობითისა და III კავშირებითის ფორმათა ანალიზის საფუძველზედაც; რამდენადაც, როგორც ითქვა, საყრდენი ფუძე ამ ორი მწკრივისა იდენტურია, ე. ი. ეს ორი მწკრივი ერთმანეთს ჩანაცვლების პრინციპით მიემართება. მხოლოდ მეორე თურმეობითის მაგალითს მოვიყვანთ:

ა) გარდამავალ ზმნათა ერთი ჯგუფის II თურმეობითი II სერიის ფუძეს ემყარება:

აწმყო-მყოფადი	— ხატ-ავ-ს	ა-ქ-ებ-ს	დრეკ-ს
წყვეტილი	— და-ხატ-ა	შე-ა-ქ-ო	მო-დრიკ-ა
II თურმეობითი	— და-ე-ხატ-ა	შე-ე-ქ-ო	მო-ე-დრიკ-ა

ბ) II თურმეობითის საყრდენ ფუძეს აწმყო-მყოფადის საყრდენი ფუძისაგან **-ინ** ფორმანტი განასხვავებს:

აწმყო-მყოფადი	— ა-კეთ-ებ-ს	ა-შენ-ებ-ს
II თურმეობითი	— გა-ე-კეთ-ებ-ინ-ა	ა-ე-შენ-ებ-ინ-ა...

შენიშვნა: ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს იმას, **ინ** დაბოლოება ერთიანი სუფიქსია, თუ შეიძლება მისი დაშლა — **ი-ნ**.

გ) ორპირიან გარდაუვალ ზმნათა II თურმეობითის ფუძის სტრუქტურა განსხვავებულია როგორც I სერიის, ისე II სერიის მწკრივის ფუძეთა სტრუქტურისაგან. განსხვავებას ქმნის **-ოდ** სუფიქსი, რომელიც ყველა შემთხვევაში გამოვლინდება. იგივე **-ოდ** უწყვეტელშიც

გვაქვს, მაგრამ სხვაობას ზოგ შემთხვევაში ვნებიოთობის სუფიქსის უქონლობა ქმნის, სხვა შემთხვევაში — თემის ნიშანი; სურათი ასეთია:

უწყვეტელი	II თურმეობითი
უ-კეთ-დ-ებ-ოდ-ა	გა-ჰ-კეთ-ებ-ოდ-ა
ე-ზრდ-ებ-ოდ-ა	გა-ზრდ-ოდ-ა
ე-მალ-ებ-ოდ-ა	და-მალ-ვ-ოდ-ა
უ-შრ-ებ-ოდ-ა	გა-შრ-ობ-ოდ-ა
უ-კვდ-ებ-ოდ-ა	მო-კვდ-ომ-ოდ-ა

თუ ამ შემთხვევაშიც ხმოვანპრეფიქსთა ვითარებას გავითვალისწინებთ, სხვაობა III სერიის მწკრივთა საყრდენ ფუძეებსა და I-II სერიის ფუძეთა შორის უფრო აშკარა გახდება...

ის, რაც ვთქვით III სერიის ფორმათა წარმოების თაობაზე, ცნობილი ფაქტებია. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს მწკრივთა წარმოების საკითხების გამოწვლილვითი ანალიზი. გვსურდა მხოლოდ ზოგადი სურათი წარმოგვედგინა და გვეჩვენებინა, რომ საყრდენი ფუძის სტრუქტურის თვალსაზრისით III სერიაში საკმაო სიჭრელეა, არაა ერთგვაროვნება, რაც გამორიცხავს შესაძლებლობას საწარმოებელი ფუძის პრინციპის მიხედვით ამ მწკრივთა I და II სერიაში გადანაწილებისას.

ამგვარად, სირთულე და არაერთგვაროვნება III სერიის მწკრივთა ფორმების წარმოებისა შეაპირობებს ამ სერიის ცალკე ჯგუფად გამოყოფას. ვფიქრობთ, ყველაზე ობტიმალური ვარიანტი მწკრივთა დაჯგუფებისა ნ. მარისეული ვარიანტია იმ ნაკლოვანებით, რაც თვით ავტორმა აღნიშნა თავის დროზე.

3.15. ქართული ზმნის ფორმათა სემანტიკური ანალიზისათვის.

საყოველთაო აღიარებით, ქართული ზმნის ფლექსიურ ერთეულთა ანალიზი, განსაკუთრებით მნიშვნელობისა და ფუნქციონირების თვალსაზრისით, დიდ სირთულეებს აწყდება. იმდენი სხვადასხვაგვარი და ურთიერთგამომრიცხავი თვალსაზრისი, რამდენიც ე. წ. ზმნური კატეგორიების შესახებ არსებობს, ძნელად რომ სხვა რომელიმე გრამატიკულ საკითხს წარმოემვას. ვინაიდან თვალსაზრისთა და ტერმინთა მრავალგვარობა შესაბამისი საკითხების შესწავლასა და სწავლებასაც აძნელებს, პრობლემას, წმინდა მეცნიერული, თეორიული დამოკიდებულების გარდა, გარკვეული პედაგოგიური ინტერესიც ახლავს. ზმნურ ფორმათა ძირითადი სემანტიკური მახასიათებლების თანამიმდევრული აღწერა

აუცილებელი წინაპირობაა შესაბამისი საკითხების სათანადოდ გააზრება-ათვისებისა.

იმისათვის, რომ ანალიზის პროცესი თანამიმდევრული იყოს, რამდენიმე ამოსავალი წერტილი უნდა განვსაზღვროთ.

ულლების — ზმნური ფლექსიის რთული სისტემის — ყოველი წევრი (ყოველი მწკრივი) არის ზმნის არსებობის, მისი ენობრივი ფუნქციონირების ფორმა; მწკრივის სემანტიკა კი შეიძლება განისაზღვროს როგორც ზმნური ფორმის ფუნქციონირების შინაარსი. მწკრივი გრამატიკული ფორმაა, რომლის ენობრივი წარმოდგენა მნიშვნელობის გარეშე არ ხდება. ფორმასა და მნიშვნელობას შორის განუყოფელი ერთობაა; მათი დაცალკეება მხოლოდ ანალიზის (აბსტრაქციის) დონეზე არის შესაძლებელი; მნიშვნელობის წარმოდგენა კი სწორედ ფუნქციონირების პროცესში ხდება.

რამდენადაც მწკრივების ანალიზის პროცესში ფუნქციონირების ცნებისა და შინაარსის შემოტანა აუცილებელია (მნიშვნელობა ფუნქციონირებაში ვლინდება), ძირითადი და არაძირითადი, არსებითი და მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობების გასამიჯნავად საჭიროა ფუნქციონირების დონეების განსაზღვრა. ფორმათა ფუნქციონირებისას უნდა დავადგინოთ ძირითადი და კერძობითი გრამატიკული მნიშვნელობები, ანუ თვით ფორმისათვის დამახასიათებელი და კონტექსტიდან მომდინარე მნიშვნელობები. ამისათვის კი, პირველ ყოვლისა, აუცილებელია ფუნქციონირების საზღვრების დადგენა.

ზმნური ფორმა, სემანტიკურად სხვადასხვა დონის მონაცემთა რთული სინთეზის შედეგი, ერთი განუყოფელი მთლიანობაა (ამ სემანტიკური მთლიანობის შენებაში მონაწილეობს ლექსიკური, გრამატიკული და მოდალური მნიშვნელობების ურთიერთდეტერმინირებული მონაცემები). ცხადია, შესაძლებელი რომ იყოს, სასურველი იქნებოდა ზმნური ფორმა განსაზღვრულიყო როგორც რეალური ერთიანი მონაცემი, როგორც სემანტიკური მთლიანობა. მაგრამ როგორც ფორმის, ასევე სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზისას იძულებული ვართ მნიშვნელობათა დიფერენცირება მოვახდინოთ, რათა შემდგომ მათი ხელოვნური ინტეგრაციით მივუახლოვდეთ ენობრივ სინამდვილეს, სემანტიკური სტრუქტურის აგების ენობრივ წესს.

სემანტიკური სტრუქტურის დიფერენცირებული ანალიზი ერთგვარი ფორმალური (ხელოვნური) პროცედურაა, გარკვეულწილად მორფოლოგიური ანალიზის მოთხოვნებით შეპირობებული. სემანტიკური სტრუქტურის დიფერენცირებული აღწერისას კორელაციის ცნებას

თუ მოვიხმობთ, ამ წესით შევძლებთ დავადგინოთ სემანტიკური ერთეულები (კორელატები) და ამ ერთეულების ურთიერთმიმართების ზოგადი ხასიათი, სემანტიკური კატეგორიები. კორელაცია გრამატიკული თუ სემანტიკური კატეგორიის გამოყოფის პირობაა. კატეგორია ურთიერთდაპირისპირებულ (კორელაციურ) გრამატიკულ მნიშვნელობათა სისტემად (ერთიანობად) შეიძლება განისაზღვროს.

ჩვეულებრივ, ენაში მნიშვნელობები ბევრად უფრო რთულ და მრავალფეროვან მიმართებებს წარმოგვიდგენენ, ვიდრე ეს ფორმაწარმოების სტრუქტურულ შესაძლებლობებში წარმოჩნდება (მაგალითად, **დაწერა** ფორმაში „თანამდევრობას“ ხედავენ, რაც, როგორც ითქვა, არ აისახება მორფოლოგიურ სტრუქტურაში). მნიშვნელობები ბევრ ისეთ ნიუანსსაც გამოავლენს, რომელთა მოქცევა რაიმე წესისა თუ ცნების ფარგლებში ზოგჯერ არც კი ხერხდება. ფორმა, როგორც სემანტიკური ერთეული, არის ცალკეულ მნიშვნელობათა რთული ინტეგრირებული მთლიანობა, რომელიც არ უდრის ცალკეულ მორფოლოგიურ ელემენტთა მნიშვნელობების მექანიკურ ჯამს, არამედ წარმოადგენს მყარ ერთეულს, რომელშიც ცალკეულ მონაცემთა შეთავსებადობის ხარისხი ძნელი განსასაზღვრია...

მაგალითისათვის მოვიხმობთ ენობრივად შედარებით „დიფერენცირებული“, ანალიზური წარმოშობის ერთეული — **დახატულხარ** ფორმა. როგორც ცნობილია, ამგვარ ფორმებში ლექსიკური (ზმნური) მნიშვნელობა სახელური ელემენტისა (**დახატულ-**) შენარჩუნებულია, ხოლო მისი გრამატიკული მნიშვნელობა იჩრდილება; მეშველი ზმნა კი, პირიქით, ლექსიკურ მნიშვნელობას კარგავს და ფორმანტად იქცევა. ამის შედეგად ვიღებთ პერფექტულ მწკრივს.

მაგრამ ეს აღწერა მხოლოდ სქემატურად და მექანიკურად ასახავს იმ რთულ პროცესს, რომელიც სემანტიკურად განუყოფელ **დახატულხარ** ერთეულს იძლევა.

როგორც ითქვა, ფორმის სემანტიკურ მთლიანობას ქმნის ლექსიკურ, გრამატიკულ და, აგრეთვე, კონტექსტურ მნიშვნელობათა ურთიერთკავშირი. ამასთანავე, პირველი ორი მონაცემი ფორმაში განუყოფელია. ლექსიკური მნიშვნელობა ხშირად არსებით გავლენას ახდენს ფორმის მთლიან სემანტიკაზე. მაგალითად, სტატიკურ ზმნასთან საერთო სემანტიკის I თურმეობითი **შეჭენია** (ცხვარი ფერდობს), **გაშლილა** (ველები) დროული თვალსაზრისით არსებითად **აწმყოა** („შეფენილია“, „გაშლილია“) და მათში, ფაქტობრივ, უგულებელყოფილია **ნამყოს მოქმედება** („შეფენა“, „გაიშალა“), რომელიც დინამიკურ ზმნებში, პირიქით,

წინ არის წამოწეული; შდრ.: **აუშენებია, დაუწერია...** აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ აბსოლუტური ზმნების დროული სემანტიკა, რელატიურ ზმნებთან შედარებით, მეტად არის გადმონაცვლებული აწმყოსაკენ.

ეს იმას ნიშნავს, რომ გარდამავლობაც ზოგჯერ გასათვალისწინებელი ხდება მწკრივთა მნიშვნელობების ანალიზისას.

ასევე, განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობის ზმნათა ასპექტური სემანტიკაც შესაძლოა ერთგვარ სურათს არ იძლეოდეს; ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობა და ასპექტი ერთმანეთთან არის დაკავშირებული. ამიტომაც ზმნური სემანტიკის ზედმიწევნითი აღწერისას ზმნათა ლექსიკურ ჯგუფებსაც გამოყოფენ... საერთოდ კი, მწკრივების ზოგადი სემანტიკური აღწერისას ძირითადი სურათის წარმოსადგენად დასაშვებია (აუცილებელიც კი არის) ამგვარი მონაცემებისაგან მთავარი სემანტიკური ერთეულების განყენება მოხდეს.

როგორც აღინიშნა, ყოველი ზმნური ფორმა ნაირგვარ მნიშვნელობასა და ფუნქციას ითავსებს. ამასთანავე, ენა არ უშვებს იდენტური სემანტიკის მქონე ორი ფორმის თანაარსებობას და ამით იცავს ყოველი ცალკეული ფორმის, როგორც სემანტიკური მთლიანობის (და არა როგორც მნიშვნელობათა მექანიკური ჯამის) დამოუკიდებლობას... ამავე დროს, ყოველ ცალკეულ მნიშვნელობას, როგორც ითქვა, შეიძლება არ ჰქონდეს დამოუკიდებელი მორფოლოგიური გამოხატულება, თავისი ფორმალური ნიშანი. ცნობილია, რომ **ფორმის მორფოლოგიური სტრუქტურა და სემანტიკური სტრუქტურა ხშირად არ მისდევენ ერთმანეთს: სემანტიკა ბევრად უფრო რთულ და მრავალფეროვან მიმართებებს წარმოგვიდგენს.** ამიტომაც ლაპარაკობენ არა მორფოლოგიურ, არამედ გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიებზე...

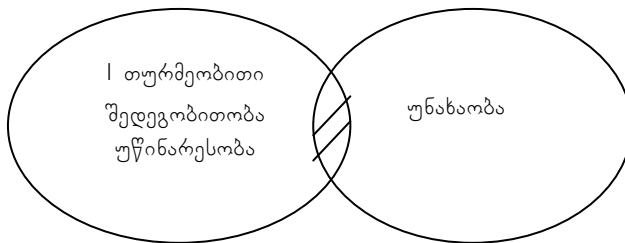
ჩვეულებრივ, ზოგადი ენობრივი მნიშვნელობები ზმნურ ფორმებში, მწკრივებში მხოლოდ ნაწილობრივ აისახება (ეს შეეხება დროსაც, კილოსაც, ასპექტსაც, სხვა მოდალობებსაც...), მათი (ამ მნიშვნელობების) ენობრივი განხორციელება სულ სხვადასხვა საშუალებებით ხდება (მორფოლოგიურით, სინტაქსურით, ლექსიკურით, კონტექსტურით...).

როცა ენობრივ მნიშვნელობათა ანალიზს ვისახავთ მიზნად, გარკვეული თვალსაზრისით, ალბათ უმჯობესი იქნებოდა ზოგადად მოხაზულიყო ამა თუ იმ ენობრივი მნიშვნელობის საზღვრები და შემდგომ, შესაბამისად, დადგენილიყო მათი „მონტაჟის“ წესები, მათი რეალიზაციის შესაძლებლობები ფორმობრივ მონაცემებში. ეგებ ეს გზა უფრო ხელოვნური და სქემატური ყოფილიყო, მაგრამ, სამაგიეროდ, თავიდან

ავგაცილებდა ანალოგიურ მნიშვნელობათა გაფანტვას განსხვავებულ ენობრივ მონაცემთა მიხედვით.

მაგალითად, თანამედროვე ქართულში უდავოდ მკვიდრად არსებობს ე. წ. უნახაობის სემანტიკა. ამასთანავე, იმ მწკრივებისათვის, რომელთა სახელდება ამ მნიშვნელობის მიხედვით ხდება (I და II თურმეობითები), როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, უნახაობის გამოხატვა გარკვეულად ფაკულტატურია, გამოხატვის ძირითადი ენობრივი საშუალება ლექსიკურია (**თურმე**), თუმცა არც ამით ამოიწურება აღნიშნული სემანტიკის გამოხატვის შესაძლებლობები (შდრ. დიალექტური: **მინავლა, მიდენილა...** მოდალური საშუალებები: **ჩანს, ეტყობა...**).

I თურმეობითის ფორმის მიმართება აღნიშნულ ზოგად მნიშვნელობასთან სქემატურად რომ გამოვსახოთ, ამ მწკრივს უნახაობის სემანტიკურ ველთან მხოლოდ ნაწილობრივი შეხების არე აღმოაჩნდება:

ხოლო ეს სემანტიკური ველი მთლიანად წარმოდგება სხვადასხვა რივის ენობრივი მონაცემებით:

- უნახაობა {
- **თურმე** — თხრობითი კილოს მწკრივები
 - I და II თურმეობითები
 - **მინავლა, მიდენილა** ტიპის ფორმები
 - „**ჩანს**“, „**ეტყობა**“ და სხვა მოდალური საშუალებები

თუ უფრო ზუსტ ანალიზზე მიდგება საქმე, ე. წ. უნახაობის სემანტიკა შეიძლება უფრო მცირე ნიუანსობრივ შემადგენლებადაც დანაწევრდეს.

ანალოგიური სურათი განმეორდება მრავალგზისობის, შედეგობითობის და სხვა სემანტიკური ერთეულების ანალიზის დროსაც.

ამგვარი აღწერა, ცხადია, საინტერესო სურათს დახატავდა, მაგრამ მას ვერ გავყვებით, როცა მიზანი კონკრეტულია — ზმნის მწკრივთა მნიშვნელობების განსაზღვრა.

ერთი საკითხიც:

სემანტიკური ანალიზისას ზოგჯერ მოსახერხებელია პერიფრაზირების, სინონიმური „გარდათქმის“ ხერხი, რომელიც უკეთ გამოავლენს ენობრივი ერთეულის შემადგენელი სემანტიკური კომპონენტების სტრუქტურას, რამდენადაც სინთეზურ ფორმებში უფრო მეტად არის ხოლმე აბსტრაჰირებული სემანტიკური მიმართებები; ანალიზურ პერიფრაზებში კი ამ მიმართებების ნაწილობრივი განწილვა (დიფერენციაცია) ხერხდება, თუმცა ამგვარი პერიფრაზებიც ენობრივად მთლიანი სემანტიკური ერთეულებია; მაგალითად: **დამიწერია** — დაწერილი მაქვს; **სწერია** — დაწერილი არის.

როცა ენაში გარკვეული სემანტიკური მონაცემები სხვადასხვა ენობრივი საშუალებებით შეიძლება გამოიხატოს, როცა ენობრივი პერიფრაზირება ხერხდება, ყოველთვის უნდა ვივარაუდოთ, რომ პერიფრაზული ვარიანტები აბსოლუტური სინონიმები არ იქნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ენას ისინი არ დასჭირდებოდა; მაგალითად, შესიტყვება „**დაწერილი აქვს**“ მთლიანად ვერ ფარავს „**დაუწერია**“ ერთეულის მნიშვნელობას, თუმცა ამ უკანასკნელის შედეგობითობას კარგად უსვამს ხაზს.

ამ მხრივ მეტადრე საფრთხილო ჩანს „პერიფრაზირება“ უცხო ენების მასალის საფუძველზე, რაც ზოგჯერ ენობრივი სპეციფიკის იგნორირებას იწვევს. მაგალითად, ხშირად მიმართავენ ქართული ენის თურმეობითის მწკრივების მორგებას ინდოევროპული პერფექტის თარგზე. მიუხედავად იმისა, რომ I-II თურმეობითების პერფექტული ბუნება უეჭველი ფაქტია, არათუ რელატიურ ზმნათა სინთეზური ფორმები, არამედ ქართული ენის აბსოლუტურ ზმნათა ანალიზური წარმოშობის მწკრივებიც კი ბევრად განსხვავდება ევროპული ენების პერფექტისაგან, მათი ანალიზის კრიტერიუმები ყოველთვის არ თანხვდება ერთმანეთს.

ყოველივე აღნიშნული, ცხადია, ხელს არ უშლის იმას, რომ მთლიანი მნიშვნელობის სემანტიკურ კომპონენტებად დაშლა და სინონიმური პერიფრაზირების ხერხის გამოყენება სემანტიკური ანალიზის ერთ-ერთ საშუალებად მივიჩნიოთ.

როგორც უკვე აღინიშნა, ზმნური ფორმის მნიშვნელობები მისი ფუნქციონირებისას წარმოჩნდება. ზმნის ფუნქციონირების გარემო, ას-

პარეზი არის წინადადება. მეტიც, ზმნა არის წინადადების ბირთვი და ზმნური ფორმის წარმოდგენა შესიტყვების გარეშე შეუძლებელია; ყოველი ზმნური ფორმა უკვე თავისთავში გულისხმობს სინტაქსს. ამიტომაც, ზმნის ანალიზი სინტაქსისაგან გამოცალკევებით არ ხერხდება. ზმნური შესიტყვება, ზმნური სინტაქსი კი უფრო ფართო ენობრივი მონაკვეთის — კონტექსტის — მონაცემებით არის გაჯერებული.

შემდეგი მსჯელობისათვის აქ რამდენიმე სამუშაო ტერმინის განსაზღვრა მოგვიხდება.

ზმნურ შესიტყვებად მივიჩნევთ იმას, რაც კოორდინაციის ფარგლებში თავსდება. მას სტატიკური სინტაქსიც შეიძლება დავარქვათ, მაგრამ შემდგომ, ფართო კონტექსტთან დაპირისპირების შესაქმნელად, **„ნეიტრალურ კონტექსტს“** ვუწოდებთ.

„ნეიტრალური კონტექსტის“, ანუ ზმნური შესიტყვების — ზმნის ფუნქციონირების უმცირესი ერთეულის — ფარგლებში ფორმის ძირითადი მნიშვნელობა არ იცვლება. ამიტომაც შესაძლებელია ზმნური ფორმის ძირითადი სემანტიკური მონაცემები, ძირითადი სტატუსი განვსაზღვროთ მაქსიმალურად ნეიტრალურ გარემოცვაში, „ნეიტრალურ კონტექსტში“, რამდენადაც უფრო მეტი გამონაწევრება ზმნური ფორმისა „კონტექსტიდან“, მეტი განყენება ფუნქციონირებისაგან ფაქტობრივ შეუძლებელია.

რაც შეეხება კონტექსტს: შესიტყვების ბირთვის — ზმნის — მნიშვნელობების კვლევისას კონტექსტისეულად გაიგება ყოველივე ის, რაც კონკრეტული ზმნური შესიტყვების ფარგლებიდან გადის (იქნება ეს რთული სინტაქსური კონსტრუქცია, საგარემოებო და მოდალური სიტყვები და ნაწილაკები, თუ ინტონაცია).

ზმნური ფორმების მნიშვნელობათა კვლევისას ამ ფორმების ფუნქციონირებისადმი ამგვარი მიდგომა შესაძლებლობას იძლევა „კონსტრუქციული“ ნიშნით მწკრივები თავიდანვე ორ ჯგუფად გავყოთ. პირველ ჯგუფში შემოვა მწკრივთა ის ფორმები, რომელთაც უნარი შესწევთ მარტივი კონსტრუქციების, „ნეიტრალური კონტექსტის“ შექმნისა, მეორეში კი — ისინი, რომლებიც რთული სინტაქსური კონსტრუქციების შექმნას ემსახურებიან, დასრულებულ მარტივ კონსტრუქციებს („ნეიტრალურ კონტექსტს“) ვერ იძლევიან.

* *
*

აქ უკვე აუცილებელი ხდება **კილოს** კატეგორიის ადეკვატური განსაზღვრა. მაგრამ სანამ კილოს ცნება განიმარტებოდეს, მწკრივის ძირითადი სემანტიკური მახასიათებლები უნდა გამოიკვეთოს.

რომელი სემანტიკური კატეგორიებია განმსაზღვრელი ზმნური ფორმის, როგორც დამოუკიდებელი ფუნქციური ერთეულის, მნიშვნელობის შექმნაში?

ტრადიციულად, ყოველი ზმნური ფორმა, როგორც უღვლილების სისტემის წევრი, რომელიმე პირის, რიცხვის, კილოს, დროისა და ასპექტის გაგებას იძლევა.

ამათგან ყველა ელემენტი ერთი რიგის სემანტიკური მონაცემი არ არის. პირი და რიცხვი არაა განმსაზღვრელი კატეგორიები ზმნურ ფორმათა სემანტიკური ოპოზიციის შექმნაში; ისინი, ასე ვთქვათ, მწკრივისშიდა კატეგორიებია (თუმცაღა ფორმათა მნიშვნელობების ნიუანსობრივი აღწერისას მათი გათვალისწინებაც ზოგჯერ საჭირო ხდება. ასეთებია, მაგ., ბრძანებითობა, თურმეობითობა და სხვ.).

გვჩნება სამი კატეგორია: **კილო, დრო** და **ასპექტი**. ყოველი მწკრივის ძირითადი მნიშვნელობა შეიძლება დახასიათდეს ამ სამი სემანტიკური კატეგორიის გამოყენებით; **მათი კომბინაცია გვაძლევს მწკრივს — როგორც ფუნქციურ ერთეულს**.

რა მიმართებაა ამ სამ სემანტიკურ ერთეულს შორის?

ლოგიკური იქნება მიმართებათა დადგენისას იმ კატეგორიის მიენიჭოს პრიორიტეტი, რომელიც ფორმათა უფრო ზოგად კორელაციას გამოხატავს, მწკრივთა უფრო მარტივი კლასიფიკაციის შესაძლებლობას იძლევა.

მწკრივთა ამგვარი ძირითადი (ბინარული) დაპირისპირების შემქმნელია **კილოს** კატეგორია, ოღონდ ცნების არცთუ მთლად ტრადიციული შინაარსით. კილოური ოპოზიცია იძლევა ზმნურ ფორმათა კონსტრუქციული ნიშნით გამიჯვნის შესაძლებლობას. ამით ეს კატეგორია პირველი საკლასიფიკაციო ერთეულია დრო-კილოთა სისტემაში. დრო-კილოთა მთელი სისტემა ენობრივი ფუნქციონირების დასაწყისშივე ორად განიყოფა: პირველ ჯგუფს ჩამოაყალიბებს „ნეიტრალური კონტექსტის“ შექმნის უნარის მქონე მწკრივები, ანუ ტრადიციული თხრობითი კილოს მწკრივები, ხოლო მეორე ჯგუფს ყველა დანარჩენი — „ნეიტრალური კონტექსტის“ შექმნის უნარის არმქონე მწკრივები, რომელთათვისაც ტერმინი **კავშირებითი** ზედგამოჭრილია. ამგვარად, ჩვენ

მწკრივებს ფუნქციონირების პირველ ეტაპზე განვსაზღვრავთ (და ვაჯგუფებთ) კონსტრუქციული ნიშნით: **კილო მწკრივის კონსტრუქციული** (resp. **ფუნქციური**) **უნარია**.

მაგრამ აქ საჭიროა კილოს ტრადიციულ განსაზღვრას შევეხოთ.

საქმე ის არის, რომ კილო განიმარტება როგორც სემანტიკურ-მოდალური კატეგორია.

მოვიყვანოთ ა. შანიძის განმარტებას, რომელიც, ჩვენთვის საინტერესო კუთხით, ძირითადად წარმოაჩენს ყველა სხვა განმარტების ღირსება-ნაკლოვანებებს: „**კილო** არის ფორმა ზმნისა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ მოუბრის მიერ დასახელებული მოქმედება უნდა იქნეს გაგებული ან როგორც უეჭველი ფაქტი, ან როგორც შესაძლებელ-სავარაუდებელი, ან კიდევ — როგორც შესასრულებელი. ამის მიხედვით გვაქვს სამი კილო: თხრობითი, კავშირებითი და ბრძანებითი...“

კავშირებითია კილო, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას ისე წარმოადგენს, რომ იგი არ არის ფაქტი, მაგრამ შეიძლება ხდებოდეს, მოხდეს, ან მომხდარიყოს. რომ შევადაროთ ერთმანეთს ეს ფორმები: „ვაშენებ“ და „ვაშენო“, დავრწმუნდებით, რომ მათ შორის ის განსხვავებაა, რომ ერთი ფაქტს გადმოგვცემს („სახლს ვაშენებ“), მეორე კი ისეთ მოქმედებას გვიჩვენებს, რომელიც შესაძლებელია, მაგრამ ფაქტი არ არის („სახლი მე ვაშენო?“).

თანამედროვე ქართულში ბრძანებითი კილო მწკრივთა დონეზე აღარ არსებობს, მისი გამოხატვა დღეს ინტონაციური და ლექსიკურია, ზმნური ფორმები კი თხრობითისა და კავშირებითისა გამოიყენება.

რაც შეეხება ორ დანარჩენ კილოს (თხრობითსა და კავშირებითს), მათი ოპოზიციის სემანტიკური ხასიათი არ არის თავისთავადი, მწკრივთა დონეზე რეალიზებული ფაქტი; მასზე მხოლოდ სათანადო ერთეულების ფუნქციური უნარის განსაზღვრის შემდეგ შეიძლება მსჯელობა. ფაქტობრივ, აღნიშნული ერთეულები არც არის ერთი დონის მონაცემები იმისათვის, რომ მათ შორის სემანტიკური ოპოზიცია შეიქმნას. ე. წ. თხრობითი კილო სემანტიკურად არის კილოს ნეიტრალური ფორმა, რომელსაც ოპოზიციის შესაქმნელად უნდა დაუპირისპირდეს კილოს სემანტიკურად მარკირებული სახე.

მაგრამ ე. წ. კავშირებითი კილოს ფორმა („ვაშენო“) კონტექსტის გარეშე არაფერს არ გამოხატავს (არც „არაფაქტს“, არც „შესაძლებელ-სავარაუდებელს“), რადგანაც ვერ ქმნის, თხრობითი კილოსაგან განსხვავებით, ნეიტრალურ შესიტყვებას (ამიტომაც გახდა საჭირო მისი

კითხვით წინადადებაში წარმოდგენა). კავშირებითი ფორმის მნიშვნელობა გამოვლინდება მხოლოდ კონტექსტისეულ გარემოცვაში:

სახლი მე ავაშენო?

იქნებ სახლი ავაშენო!

სახლი უნდა ავაშენო.

სახლი რომ ავაშენო, მასალა არის საჭირო.

შერცხვენილი ვიყო, თუ სახლი არ ავაშენო და მისთ.

ამგვარ ფუნქციონირებაში გამოვლენილი მნიშვნელობების შეპირისპირება თხრობითი კილოს სემანტიკასთან იქნება ამ კილოთა ოპოზიციის სემანტიკური ნიშანი, მაგრამ მხოლოდ მეორე რიგის ნიშანი! სხვათა შორის, თხრობითი კილოს ფორმათა ყველა ფუნქციური შესაძლებლობის აღწერა კავშირებითი კილოს ფორმებთან მრავალ ურთიერთგადამკვეთ მნიშვნელობას წარმოაჩენს.

შენიშვნა: ისტორიულად კავშირებითის ფორმამ იკისრა ბრძანებითობის გამოხატვა: **გააკეთოს, იღებს; დიალ. ჩამოიბინე, მოხვიდოდე...**

როგორ წარმოგვიდგება ეს პროცესი?

ენის ისტორიული განვითარების პროცესში მოხდა ზმნის ფორმის სემანტიკური რანგის შეცვლა (გადანაცვლება), რაც სწორედ კავშირებითობაში იღებს სათავეს: I ეტაპზე: (მინდა, გინდა) **უნდა, რომ გააკეთოს.**

II ეტაპზე: **უნდა გააკეთოს (უნდა-ს ნაწილაკად ქცევა ზმნის სემანტიკის ცვლის ნიშანია).**

III ეტაპზე: **გააკეთოს!** მოდალური ნაწილაკის ჩამოცილება დასტურია ფორმის ბრძანებითად ქცევისა (შდრ. **რად თამცა ექმნა, ქმნა** — II თურმეობითი **-მცა** ნაწილაკთან თხრობითი კილოს მწკრივს წარმოადგენს). ანალოგიურივე მექანიზმი უნდა მოქმედებდეს **არ(ა)** ნაწილაკთან კავშირებითის ფორმის ბრძანებითად გამოყენებისას (**არ გააკეთო!**).

ამგვარად, თანამედროვე ქართულში ზმნურ ფორმათა ფუნქციონირებაში რეალურად მონაწილეობს **კილო, როგორც კონსტრუქციული ელემენტი**, ზმნურ ფორმათა შეხამებითი უნარის განმსაზღვრელი მონაცემი. თხრობითი კილოს ფუნქცია მარტივი კონსტრუქციისა და რეალური, განსაზღვრული სემანტიკის შექმნა. კავშირე-

ბ ი თ ი კ ი ლ ო ს ფორმები რთულ კონსტრუქციების ქმნიან და ენობრივად განუსაზღვრელ, კონტექსტით დასაზუსტებელ ირეალურ (უფრო სწორედ, სარეალიზაციო, პოტენციურ) სემანტიკას გადმოსცემენ. კავშირებითი კილოს ფორმათა ტრადიციულად აღნუსხული სემანტიკურ-მოდალური მახასიათებლები (სურვილი, მისწრაფება, თხოვნა, გაფრთხილება, აკრძალვა, ნატვრითობა, საეჭვოობა, ვარაუდი, ვალდებულება, შესაძლებლობა, პირობითობა...) კავშირებითობის ფუნქციონირების დონის კერძობითი მნიშვნელობებია...

სხვათა შორის, კილოს ამგვარ განსაზღვრაში სიახლე მხოლოდ მოვლენების დახასიათების თანამიმდევრობაშია. საქმე ის არის, რომ, ჩვეულებრივ, კავშირებით კილოს სემანტიკურ-მოდალური მონაცემებით განსაზღვრავდნენ, მაგრამ არასდროს არ ტოვებდნენ მხედველობის გარეშე მის კონსტრუქციულ შესაძლებლობებს. ტერმინოლოგიურადაც სწორედ ეს მომენტი იქნა ასახული — **Conjunctivus** „დამაკავშირებელი, შემართებელი“; ქართული შესატყვისი ტერმინი **კავშირებითი** კარგად გამოხატავს მოვლენის არსს. თვით ტერმინი **კილო** მნიშვნელობის დონეს ასახავს და ალბათ უკეთესი იქნებოდა, ფორმათა ფუნქციურ უნარს სახელიც უფრო შესაფერისი მოსძებნოდა (აქ შეიძლებოდა იმის მითითება, რომ ფილოლოგიურ გრამატიკებში კილოს **დახრას** ეძახდნენ), მოვლენის სემანტიკურ-მოდალური დახასიათებისაგან გასარჩევად.

საკითხის ამგვარად დასმას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. უკვე აღინიშნა, რომ ზმნური სემანტიკის გამოვლენა სინტაქსის, კონტექსტის გარეშე შეუძლებელია, და სიმპტომურია, რომ მწკრივების პირველმავე არსებითმა საკლასიფიკაციო ერთეულმა მოითხოვა კონსტრუქციული საზღვრების დადგენა. ამ ნაბიჯით ჩვენ ზმნური ფორმები (მწკრივები) გამოგვყავს რაღაც თავისთავად არსებული (აბსტრაპირებული) კატეგორიის ჩარჩოებიდან და პოტენციის რეალიზაციის, ფუნქციონირების შესაძლებლობას ვანიჭებთ. ამით შესაძლებელი ხდება სემანტიკური მახასიათებლები (კატეგორიები) აღვწეროთ მათს დინამიკაში...

* *

*

მწკრივთა კილოური კლასიფიკაციის შემდგომ საჭიროა **დროისა** და **ასპექტის** კატეგორიების მიხედვით განვსაზღვროთ თითოეული ჯგუფის ფორმები. ქართული ზმნის მწკრივების სემანტიკური სტრუქტურის ძირითადი ერთეულები სწორედ დრო და ასპექტია. შეიძლება ითქვას, რომ ქართული ზმნის უღლების ერთეულები — **მწკრივები**,

სემანტიკურად დროულ-ასპექტური ერთეულებია. ამათგან დრო შედარებით მარტივი, ხოლო მოქმედების სახე, ანუ ასპექტი, ბევრად უფრო რთული კატეგორიაა.

ბუნებრივია, რომ დროულ და ასპექტურ ოპოზიციებს სრულყოფილად მხოლოდ თხრობითი კილოს მწკრივები წარმოადგენენ, რადგანაც ე. წ. „ნეიტრალური კონტექსტებს“ მხოლოდ ისინი ქმნიან. კავშირებითი კილოს მწკრივებისათვის ამ სემანტიკური ერთეულების განსაზღვრაც მხოლოდ კონტექსტური ფუნქციონირების დონეზე ხდება. ა. შანიძის „საფუძვლებში“ აღნიშნულია, რომ „პირიან ზმნებში დრო ყველა კილოიან ფორმას აქვს, მაგრამ ყველაზე უფრო ნათლად და სრულად ეს კატეგორია თხრობით კილოიან ფორმებშია გამოხატული“. იქვე არნ. ჩიქობავას მისამართით არის ასეთი შენიშვნა: „თუ ა. ჩიქობავას მაგალითებს დავაკვირდებით, ძნელი არ იქნება შევნიშნოთ, რომ „დროდ“ მას მარტო თხრობითი კილოს შემცველი მწკრივები მიაჩნდა, სხვა მწკრივები მას კილოდ ჰქონდა გაგებული...“ იქვე მსჯელობაა იმის თაობაზე, რომ არნ. ჩიქობავას („ზოგად ენათმეცნიერებაში“) კავშირებითის კილოდ ქცევა მეორეულ მოვლენად მიაჩნია. არნ. ჩიქობავას დებულებაში კარგად არის ასახული ზმნური კატეგორიების ურთიერთშეპირობებულობა და ისიც, რომ დროული დიფერენცირება თხრობითი კილოს მწკრივების სპეციფიკაა.

აღნიშნული ორი სემანტიკური კატეგორიიდან დრო უფრო ფართო (ზოგადი) მნიშვნელობის ცნებაა; ის თხრობითი კილოს მწკრივების ძირითადი სემანტიკური საკლასიფიკაციო ერთეულია, თხრობითი კილოს ფორმათა სემანტიკური განაწილების ძირითადი საფუძველი.

ამგვარი განაწილებისათვის რელევანტურია დროის ტრადიციული ს ა მ წ ე ვ რ ო ვ ა ნ ი კატეგორია: **ნამყო — აწმყო — მყოფადი.**

როგორ განიმარტება დროის სემანტიკური კატეგორია?

ა. შანიძე: „გრამატიკაში დრო ეწოდება ისეთ ფორმას ზმნისას, რომელიც გვიჩვენებს მოქმედების მომენტის შეფარდებას უბნობის (ანუ ლაპარაკის) მომენტთან. ამ შეფარდების მიხედვით ირკვევა, რომ ზმნით გამოხატული მოქმედება ხდება ან უბნობის მომენტში, ან სხვა დროს. დროული გამოხატვა იმაზეა დამოკიდებული, რომ ყოველგვარი ამბავი, რომელიც კი მომხდარა, ხდება, თუ უნდა მოხდეს, გადმოცემულია მოუბრის თვალსაზრისით და მისი უბნობის მომენტთან შეფარდებით“.

არნ. ჩიქობავა: „დროისათვის ნიშანდობლივია შეფარდება მოქმედებას შორის და მოქმედების აღნიშვნას შორის“.

ამგვარი განმარტება: დრო — მოქმედების მომენტის შეფარდება უბნობის მომენტთან (სამეტყველო სიტუაციასთან), შეიძლება ითქვას, უნივერსალური განმარტებაა, უბნობის მომენტი ყველგან ათვლის წერტილად არის აღიარებული.

უფრო დაზუსტებულია დროული მიმართებები, როდესაც, საუბრის მომენტთან ერთად, საორიენტაციოდ სხვა დროული მომენტიც შემოაქვთ. მაგალითად, რუსული ენის აკადემიური გრამატიკის მიხედვით, დროის კატეგორია გამოხატავს მოქმედების მიმართებას საუბრის მომენტთან ან დროის სხვა რომელიმე მომენტთან, რომელიც მიღებულია დროული მიმართებების ათვლის საფუძვლად. დროის ამგვარ სახეობას შეფარდებითს, რელატიურ დროსაც ეძახიან (აბსოლუტურ დროსთან მიმართებით). დროის სხვა რომელიმე მომენტს ხშირად „საუბრის მომენტთან ერთად“ ემყარებიან.

დროის კატეგორიის ამგვარ დაზუსტებას მოითხოვს II თურმეობითის („**აეშენებინა**“) მსგავსი ენობრივი ფაქტები: „*მე რომ მივედი, საქმე უკვე მოემთავრებინა და ისვენებდა...*“ „**მოემთავრებინა**“ ზმნის დრო განსაზღვრულია „მივედი“-სთან (აგრეთვე „ისვენებდა“-სთან) მიმართებით, მათი უწინარესია; მაგრამ იმისათვის, ვინც დროის დიფერენცირებას საუბრის მომენტთან მიმართებით ახდენს, აღნიშნული დროული მიმართებების ათვლის წერტილიც საუბრის მომენტია.

არსებითი ის არის, რომ ზმნური ფორმა არ გამოხატავს მოქმედების მომენტის შეფარდებას უბნობის მომენტთან; ამგვარი რამ არც მორფოლოგიურად გამოიხატება და არც სემანტიკურად. არა ჩანს, რომ ენობრივი ცნობიერებისათვის არსებითი მიზანი ზმნურით გადმოცემული დროის უბნობის მომენტთან მიმართების ასახვა იყოს; მიზანია არა ეს, არამედ კოორდინაცია აწმყოსთან, ყოველი კონკრეტული ენობრივი სიტუაციის არსებობის დროსთან, ობიექტურად მუდმივად მოძრავ ერთეულთან.

თუ დროის ზოგადი დანაწევრების სქემატურ გამოსახულებას ავიღებთ, რომელშიც ისარი წარსულიდან (A) მომავლისაკენ (C) მოძრაობის მიმართულებას გამოხატავს, წერტილი თუ მონაკვეთი — „აწმყო“ (B) — მუდმივად მარჯვნივ მოძრავი ერთეულია, რომელთან მიმართებითაც განისაზღვრება ნამყოც და მყოფადიც. ათვლის წერტილი ყველა შემთხვევაში აწმყოა.

ეს გამოხატავს დროის განზომილებების აშკარა ანთროპოცენტრულობას. თუმცა, საზოგადოდ, უნდა ვირწმუნოთ, რომ ადამიანის ცნობიერება და, ამდენადვე, ენაც ობიექტურად ასახავს დროს (საკითხის გაღრმავება ჩვენს ამოცანას სცილდება). ამიტომაც დროის კატეგორიის ამგვარ განმარტებას ვარჩევდით: **დროის კატეგორია ასახავს ზმნური ფორმით გადმოცემული მოქმედების დროულ ლოკალიზაციას.**

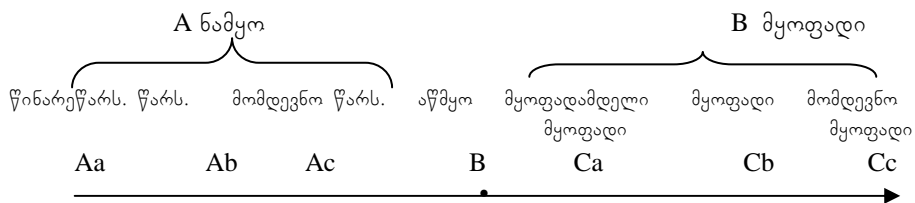
ათვის წერტილად (აწმყო) ყოველთვის მოიაზრება სამეტყველო სიტუაცია, დამატებითი ათვის წერტილი შეიძლება გახდეს რომელიმე სხვა დროული სიტუაცია, წარმოდგენილ მოქმედებაზე უწინ განსაზღვრული.

სხვაგვარად: **გრამატიკული დრო არის ზმნური ფორმის სემანტიკური უნარი ენობრივად ასახოს სინამდვილის დროული დიფერენცირება.** ამავე კატეგორიის უფრო დიფერენცირებულ ასახვას ემსახურება სხვა ენობრივი საშუალებები (პირველ რიგში, ლექსიკური).

რამდენიმე სიტყვა დროის გრამატიკული კატეგორიის დანაწევრების შესახებ.

ტრადიციულად, დროის გრამატიკული კატეგორიის დანაწევრების საფუძველია დროის კატეგორიის ზოგადი დაყოფა. მაგრამ ცნობილია, რომ შესაძლებელია დროის გრამატიკული კატეგორია დროის ზოგად კატეგორიას არ შეესაბამებოდეს; შესაძლებელია გრამატიკული დრო ნაკლები იყოს (მაგალითად, გრამატიკული მყოფადი დროის კლება იშვიათი არ არის), შესაძლებელია რამდენიმე ნამყო და მყოფადი დრო იყოს გარჩეული გრამატიკულად.

ცნობილია იესპერსენის დროული სქემა ინდოევროპული ენების მასალის მიხედვით:

ამ თვალსაზრისით ქართულში საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს II თურმეობითის ფორმა, რომლის ძველი სახელწოდებები — ნამყო უსრულესი და წინარეწარსული — სწორედ ამ სპეციფიკის ამსახველი იყო. ძირითადად სწორედ ამ მწკრივის გათვალისწინებით გამოყოფა. უანიძემ თანამდევრობის კატეგორია (უწინარესობა და შემდგომობა). მკვლევარი წერს: „თანამდევრობა ახლო დგას დროის კატეგორიასთან, მაგრამ იმით განსხვავდება მისგან, რომ გრამატიკული დროის გაგება

გამომდინარეობს უბნობის მომენტისა და მოქმედების მომენტის შეფარდებისაგან, თანამდევრობა კი — ორი მოქმედების ერთმანეთთან შეფარდებისაგან. დროის დასადგენად ერთი მოქმედებაა საჭირო, თანამდევრობისათვის კი — ორი, რომელთაგანაც ერთი შეიძლება იგულისხმებოდეს“.

ამგვარი დროული მიმართებების თვალსაზრისით მრავალმხრივ საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს შემდეგი რთული კონსტრუქციები:

ა) *„სანამ მივიდოდი, ღობე უკვე გაემაგრებინა და ახლა ჭიშკარს კიდებდა“* (რაც ამას ნიშნავს: „რომ მივედი, უკვე გამაგრებული ჰქონდა || ჩემს მისვლამდე გაემაგრებინა“, ან: „ჭიშკრის დაკიდებამდე გაემაგრებინა“).

ბ) *„სიმართლე რომ მეთქვა, არ მივიდოდი“*; ან:

გ) *„იმითომ მივედი, სიმართლე რომ მეთქვა“* და სხვ. და სხვ.

მაგრამ გარკვევით უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარ შემთხვევებში, ისევე, როგორც ა. შანიძის სათანადო მაგალითებში, დროული მიმართებები, დროული უწინარესობა თუ თანამდევრობა სხვადასხვა ზმნური ფორმებით ასახული მოქმედებებისა მხოლოდ კონტექსტურად არის შეპირობებული და ქართული ზმნის მწკრივების დამატებითი დროული დიფერენცირება რეალური არა ჩანს. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ძირითადად ანალოგიური ვითარება ჩანს იესპერსენთანაც, აღნიშნული სქემა სხვადასხვა ენობრივი საშუალებების გათვალისწინებით არის აგებული და ძირითადად ზოგად ხასიათს ატარებს. საყურადღებოა, რომ ე. წ. რთულ დროებში უწინარესობას გამოყოფს ე. ბენვენისტიც, მაგრამ აღნიშნავს, რომ უწინარესობის გამომხატველი ფორმები ვერ ფუნქციონირებენ როგორც დამოუკიდებელი ენობრივი ერთეულები, ცალკე ისინი დროულ მითითებას არც შეიცავენ.

ამგვარად, ქართულში დროის გრამატიკული კატეგორიისათვის გამოსადეგია დროის სამწევროვანი სისტემა. ამათგან აწმყო და მყოფად დროებს თხრობითი კილოს ფორმათაგან ნეიტრალურ გარემოცვაში თითო ერთეული გამოხატავს (*წერს* → *დაწერს*), ხოლო ნამყო დროში ტრადიციული ოთხი მწკრივი (ჩვენი აღწერით — შვიდი ფორმა) თავსდება: *წყვეტილი*, *უწყვეტელი*, I და II თურმეობითი (ფორმები: *დაწერა*, *წერა*, *წერდა*, *უწერია*, *დაუწერია*, *ეწერა*, *დაეწერა*).

საინტერესო კანონზომიერება შეინიშნება აწმყოსთან დაკავშირებით. დროის სკალაზე აწმყო, ჩვეულებრივ, წერტილად წარმოიდგინება, მაგრამ აწმყოს ენობრივი დროის საზღვრები უსასრულოდ შეიძლება

განივრცოს. უღრ.: *ქურდი კარს ტებს* → *ბავშვს სძინავს* → *მარჩიელი მკითხაობს* → *დედამიწა ბრუნავს*... ამიტომაც არის ასე ბუნებრივი აწმყო დროის განზოგადება (ე. წ. ზოგადი აწმყო: *წერს, მკითხაობს, ქურდობს*...).

ფუნქციონირების დონეზე დროთა ურთიერთმიმართების სხვა საინტერესო შემთხვევებიც გამოიკვეთება: აწმყო მყოფადის ფუნქციით, ე. წ. ისტორიული თუ დრამატული აწმყო (აწმყო წარსულში), თანამდევრობა და სხვა მიმართებები (ე. წ. რელატიური დროები).

ამგვარი მოვლენების განხილვა მწკრივების სემანტიკური ანალიზის მეორე — ფუნქციონირების დონის — საფეხურია.

* *

*

მწკრივთა დროული განაწილების შემდეგ უკვე აუცილებელია **ასპექტის** კატეგორიის როლი განისაზღვროს მწკრივთა სემანტიკური სტრუქტურის შექმნაში.

ა. შანიძის მიხედვით, „**ასპექტი** ანუ **სახე** არის ფორმა, რომელიც ზმნის მიერ აღნიშნულ მოქმედებას წარმოაჩენს ან ისე, რომ მას ბოლო არ უჩანს, ან ისე, რომ მას ბოლო უჩანს. პირველ შემთხვევაში გვაქვს დაუსრულებელი მოქმედება, მეორეში — დასრულებული“. მეცნიერის აზრით, „ასპექტის საწარმოებლად თანამედროვე ქართულ ენას მართო ერთი საშუალება მოეპოვება“ — ზმნისწინი; უზმნისწინო ზმნა უსრული სახისაა (იმპერფექტულია), ზმნისწინიანი — სრული (პერფექტული). ასპექტიანი ზმნები დროების მიხედვით ასე ნაწილდება: უსრულასპექტიან ზმნას სამივე დრო აქვს, სრულასპექტიანს კი — მხოლოდ ორი:

უსრული: 1. ახლანდელი: ვწერ...

2. მომავალი: (ხვალეც) ვწერ... ვწერო... წერე...

3. წარსული: ვწერდი... ვწერე... მიწერია... მეწეროს...

სრული: 1. მომავალი: დავწერ... დავწერო... დაწერე!..

2. წარსული: დავწერე... დამიწერია... დამეწერა...

ამ კლასიფიკაციიდან რამდენიმე მომენტი უნდა აღინიშნოს: ა) დაპირისპირება სრულობა-უსრულობის მიხედვით მყოფადში (*ვწერ* — *დავწერ*); ბ) ბრძანებითის ფორმები; გ) არა ჩანს ფორმები რამდენიმე მწკრივისა: II თურმეობითისა, აწმყოსა და მყოფადის კავშირებითებისა და ე. წ. ხოლმეობითისა, თუმცა უღლებსისა ისინიც ნაწილდებიან ასპექტების მიხედვით.

„საფუძვლებში“ ცალკე არის საუბარი ასპექტისა და მრავალგზისობის მიმართების შესახებ: „უსრული ასპექტი რამდენადმე უახლოვდება მრავალგზისობას, რომელიც უღლების კატეგორიაში შედის: „კარი ვაღე“ ნიშნავს მოქმედებას, რომელიც შეგვიძლია წერტილების სახით წარმოვიდგინოთ...“ მოყვანილია განმეორების შემთხვევა: „ვაღე, ვაღე, ძლივს გავაღე...“ იქვე აღნიშნულია: მიუხედავად სიახლოვისა, ასპექტი და მრავალგზისობა მაინც სხვადასხვა კატეგორია არისო.

ცოტა ქვემოთ ა. შანიძე განმარტავს გზისობის ცნებას და აღნიშნავს, რომ სალიტერატურო ქართულმა ხოლმეობითობის ფორმები დაკარგა, სამაგიეროდ, მათი გამოხატვა უწყვეტელსა და მისგან ნაწარმოებ ხოლმეობითის მწკრივს დააკისრა (აქვეა მითითებული **ხოლმე** ნაწილაკზე, რომლის გამოყენება აღნიშნულ მწკრივებთან სავალდებულო არაა, აწმყო-მყოფადთან კი აუცილებელია).

გ. მაჭავარიანმა სრული და უსრული ასპექტის ტრადიციულ ზმნისწინიან დაპირისპირებასთან ერთად (მანვე უარყო უსრული მყოფადის არსებობა ქართულში) შემოიტანა დაპირისპირება: უსრული (უპრევერბო) ნამყო ძირითადი — ნამყო უსრული (უწყვეტელი) და აღნიშნა, რომ ნამყო ძირითადი (უსრულიცა და სრულიც) წყვეტის მომენტით უპირისპირდება ნამყო უსრულს, რომელიც მოქმედებას განგრძობილად წარმოგვიდგენს. ამასთანავე, შემოტანილ იქნა დაპირისპირება: ერთგზისი — მრავალგზისი. ამ დაპირისპირებას ქმნიან, ერთი მხრივ, ე. წ. I ხოლმეობითისა და უსრული აორისტის, მეორე მხრივ, სრული აორისტის ფორმები: „**სრული** ასპექტის ფორმა შეიძლება ამავე დროს **უწყვეტელი** (განგრძობითი) იყოს და ამ შემთხვევაში ის აუცილებლად **მრავალგზისიც** იქნება (ე. წ. I ხოლმ.).“

უსრული ასპექტის ფორმა შეიძლება **უწყვეტელიც** იყოს (ნ. უსრული) და **წყვეტილიც** (უსრული აორისტი). თუ **წყვეტილია**, მაშინ მას შეუძლია **მრავალგზისი** იყოს.

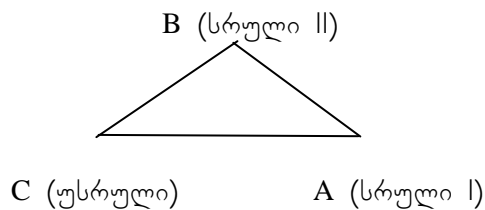
თუ **სრული** ასპექტის ფორმა **წყვეტილია**, მაშინ ის მხოლოდ **ერთგზისი** შეიძლება იყოს (სრული ასპექტის აორისტი)“.

ბოლო დაპირისპირების გამოყოფისას არაერთი ტრადიციული ნაკლი იჩენს თავს, რასაც შემდეგ ვნახავთ. მკვლევრის დასკვნითი დებულებები ამგვარია: „გარდა სრული და უსრული ასპექტებისა, თანამედროვე ქართულში გარჩეულია კიდევ ასპექტები: წყვეტილი (მომენტობრივი) და უწყვეტელი (განგრძობითი, დიურატიული), ერთგზისი და მრავალგზისი.“

სრული და უსრული ასპექტის დაპირისპირება, როგორც უკვე იყო ზემოთ აღნიშნული, ძირითადია დღევანდელ ქართულში. დანარჩენი ასპექტები შედარებით მკრთალად არის გამოხატული და მეორეხარისხოვან როლს ასრულებს (განსაკუთრებით ეს ითქმის ერთგზისობა-მრავალგზისობის შესახებ)“.

ზ. ჭუმბურიძეც ასპექტის ძირითად (ერთადერთ) სახეობად მიიჩნევს სისრულე-უსრულობის მხრივ დაპირისპირებას. ამავე დროს, იზიარებს იმ აზრს, რომ ზმნას შესაძლებლობა აქვს აგრეთვე მოქმედების განგრძობითობა-წყვეტილობისა და ერთგზისობა-მრავალგზისობის გამოხატვისა. მაგრამ ამ უკანასკნელთ მიიჩნევს „ასპექტის კატეგორიის გარკვეულ ვარიაციად და მათ „მოქმედების სახის“ სახელით აღნიშნავს (გერმანული *Aktionsart*-ისა და რუსული *Способ действия*-ს მიხედვით).

ასპექტის კატეგორიის შესახებ განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს წარმოდგენილი კ. ჭრელაშვილსაც. მან შესაძლებლად მიიჩნია დაპირისპირება ერთი ნიშნის — გრძლიობის ხარისხის — მიხედვით. ტრადიციულად ორმაგი ასპექტური ოპოზიციის შემქმნელი სამეულიდან: ნამყო სრული არის **სრული I** ასპექტი, ნამყო უსრული — **სრული II**, უწყვეტელი კი — **უსრული**. მივიღეთ სამწევროვანი ასპექტური კორელაცია. მკვლევრის აზრით, „ეს ფორმები ამოწურავენ ქართული ენის ზმნათა სისტემის ასპექტურ ოპოზიციებს“; ამიტომაც ზმნური ფორმები სამკუთხედის პრინციპით განაწილდა:

C: წერს, წერდა, წერდეს...

B: წერა, წეროს, უწერია, ეწერა, ეწეროს...

A: დაწერს, დაწერდა, დაწერდეს, დაწერა, დაუწერია, დაეწერა, დაეწეროს.

იმისათვის, რომ სამწევროვანი კორელაცია განხორციელდეს, კორელაციის სამივე წევრი ერთი ნიშნით უნდა დახასიათდეს. როგორც ითქვა, ეს ნიშანი გრძლიობაა, გრძლიობის ხარისხია. ამ ნიშნის გეომეტრიული დახასიათება (წერტილი, მონაკვეთი, წრფე) თითქოს ერთგვარად შთამბეჭდავია, მაგრამ, როგორც ჩანს, წევრთა ცალსახოვანი სემანტიკური დახასიათება არ ხერხდება (სრული I და სრული II კლა-

სიფიკაციისთვის არაფრის მთქმელი არ არის). ამიტომაც მკვლევარს დასჭირდა შემოგტანა ოთხი (უფრო ზუსტად, ორი წყვილი) „დიფერენციალური სემანტიკური ნიშანი“: 1. მომენტურობა, 2. პროცესუალობა, 3. დიურატიულობა, 4. მთლიანობა. ამ მონაცემთა დასახსიათებელი ერთეულები შემდეგი სახით წარმოდგება:

დაწერა (სრული I): მთლიანი, მომენტური,

წერა (სრული II): მთლიანი, პროცესუალური,

წერდა (უსრული): დიურატიული, პროცესუალური.

ამგვარად, მივიღეთ ორი ახალი ოპოზიცია: მთლიანობა — დიურატიულობა (დაწერა, წერა — წერდა), მომენტურობა — პროცესუალობა (დაწერა — წერა, წერდა). ამას კი აღნიშნული კლასიფიკაცია ნამდვილად არ ისახავდა მიზნად. როგორც ჩანს, სიძნელე ასპექტის აღწერის საკითხში თვით კატეგორიის სირთულიდან მომდინარეობს და სისტემის გამარტივების ცდა ხშირად არ იძლევა სასურველ შედეგს.

აქ ერთი უნდა აღინიშნოს: საგულისხმოა კ. ჭრელაშვილის თვალსაზრისი, რომ **წერა** და **დაწერა** ერთმანეთს სრულობა-უსრულობის მიხედვით უპირისპირდებიან. საქმე ის არის, რომ მოქმედების პროცესი ორივეგან დასრულებულია, ოღონდ **წერა**-ს შემთხვევაში არა ჩანს — **შედეგით** თუ **უშედეგოდ**; თითქოს ეს ორი მომენტი — პროცესის დასრულება-დაუსრულებლობა და დასრულება შედეგით თუ შედეგის აღუნიშნავად — ირევა ნამყოფ აღნიშნულ ფორმათა დახასიათებისას.

აღნიშნულის მიხედვით, შეიძლებოდა ნამყოფ დროის მოცემულ ფორმათა სამწვეროვანი ასპექტური დაპირისპირება წარმოგვედგინა:

დაწერა — პროცესი დასრულებულია შედეგის თვალსაზრისით.

წერა — პროცესი დასრულებულია, შედეგი არა ჩანს.

წერდა — პროცესი დაუსრულებელია.

სქემატურად:

	პროცესი	შედეგი
დაწერა	+	+
წერა	+	—
წერდა	—	—

ამ შემთხვევაშიც იძულებული ვართ ორი ნიშანი შემოვიტანოთ (პროცესი, შედეგი), თუმცა სემანტიკური მახასიათებელი ერთია (სრულობა). ამასთანავე, ამგვარი კლასიფიკაცია მთელ რიგ დამატებით სიძნელეებს წარმოშობს ზმნურ ფორმათა მთელი სისტემის ანალიზის დროს. კერძოდ, ეს დაპირისპირება ზმნის მთელ სისტემაზე უნდა გავრცელდეს; მაშინ ასეთ სურათს მივიღებდით:

უსრული	პროც. დასრულებული	სრული
წერდა	წერა უწერია ეწერა	დაწერა დაუწერია დაეწერა

მაგრამ შედეგობითობა დამატებითს სიძნელეებს ქმნის. ამიტომაც ვარჩევთ ძირითადად ტრადიციული კლასიფიკაციის ჩარჩოებში დავრჩეთ იქ, სადაც ტრადიციული კლასიფიკაცია აღწერისას ნაკლებ წინააღმდეგობებს შეიცავს.

განვიხილოთ თხრობითი კილოს მწკრივთა სისტემა ამ თვალსაზრისით.

როგორც აღინიშნა, თხრობითი კილოს მწკრივები სამ დროულ ჯგუფს ქმნიან: აწმყო, მყოფადი და ნამყო. ამათგან აწმყო და მყოფად დროებს თითო (შესაბამისივე სახელწოდების) ერთეული გამოხატავს (*წერს — დაწერს*). ეს დროული დაპირისპირება იმავდროულად ასპექტურიც არის: აწმყო — უსრული, მყოფადი — სრული. თვით ამ დროთა შიგნით, მწკრივთა დონეზე, ასპექტური დაპირისპირება არ არის რელევანტური. თუმცა აქ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ორი შემთხვევა:

ა) ცნობილია, რომ აწმყოს ფორმები ხშირად ე. წ. ზოგადი აწმყოს ფუნქციას გამოხატავენ. ზოგად აწმყოს საკუთარი გრამატიკული გამოხატულება არ გააჩნია, ამიტომაც ეს მნიშვნელობა აწმყოს ფორმის ერთ-ერთი სემანტიკაა — ფუნქციური სემანტიკა, განსაზღვრულ შემთხვევებში გამოვლენილი. ამგვარი სემანტიკის გამოხატვა იმ ლექსიკური ჯგუფის ზმნებს შეუძლიათ, რომლებიც ჩვევას, თვისებას, პროფესიას გამოხატავენ: **წერს** (=მწერალია), **ფრინავს** (=მფრინავია, ფრინველია), **სწავლობს** (=მოსწავლეა)... ამიტომაც, შესაძლოა, მათთვის უპრიანი იყოს უდროო ფორმების სახელი, იგივე ფორმები კონკრეტულ დროულ სემანტიკას რომ არ გამოხატავდნენ.

ბ) ა. შანიძეს, როგორც აღინიშნა, მყოფადშიც აქვს შეტანილი უსრული ასპექტის ფორმები (*წერს, ხატავს [ხვალე]...*). ამგვარი ასპექ-

ტური ოპოზიცია მყოფადში არ არსებობს. ენას შეუძლია აწმყოს ფორმებით გარკვეულ კონტექსტში გამოხატოს მომავლის დაუსრულებელი მოქმედებაც (*მიუტანე და ჭამს; თუ თავს დაანებებ, ჭამს...*). მაგრამ ამგვარი ასპექტური (გრამატიკული) ოპოზიცია ენაში ჯერჯერობით არ ჩამოყალიბებულა (აღნიშნული მნიშვნელობა ოდენ ფუნქციონირების დონისაა), ამიტომაც მართებულია გ. მაჭავარიანის თვალსაზრისი, რომ უსრული მყოფადი ქართულში არა გვაქვს.

ამდენად, თუ გამოვრიცხავთ აწმყო-მყოფადის ერთდროულად დროულ-ასპექტურ მწკრივებს, უნდა ვთქვათ, რომ ასპექტის კატეგორია არსებითად ნამყო დროის მწკრივთა სისტემის შიგნით იქმნება.

ძირითადად ასპექტურ ოპოზიციას მოქმედების დასრულებულობის მიხედვით ქმნის ზმნისწინის ქონა-არქონა:

უსრული	სრული
წერა	დაწერა
უწერია	დაუწერია
ეწერა	დაეწერა

ამ ოპოზიციისაგან გარკვევით დგას უწყვეტლის ფორმა (**წერდა**) იმით, რომ მას შესაბამისი ზმნისწინიანი მეწყვილე არ უჩანს ასპექტურ ოპოზიციაში. უწყვეტლის ზმნისწინიანი ფორმა სხვა კილოს ფორმაა და ასპექტურ შინაარს მხოლოდ კონტექსტში ავლენს (რასაც კიდევ შევხებით). ამიტომაც ამ მწკრივთან სემანტიკური ოპოზიციისათვის (სრულობა-უსრულობა) გამოიყენება, ერთი მხრივ, ნამყო სრული (**დაწერა** — სრულია, **წერდა** — უსრული). მეორე მხრივ, უნდა გაირკვეს მიმართება ნამყო დროის ორ უსრულასპექტიან ფორმას შორის (**წერა, წერდა**). ორი დანარჩენი ფორმა — **უწერია, ეწერა** — როგორც ვხედავთ, სხვა ნიშნებით გამოირჩევა. კლასიფიკაციისათვის ყოველი მწკრივი ერთი სემანტიკური ნიშნით მაინც უნდა განსხვავდებოდეს ყველა დანარჩენისაგან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ფორმათა აბსოლუტური სინონიმია გვექნება, რაც ენობრივად დაუშვებელია.

წერა — წერდა მწკრივთა დახასიათებისას შემოდის ახალი სემანტიკური ცნება — მოქმედების **წყვეტილობა**; პირველ ფორმაში მოქმედების პროცესი შეწყვეტილია, მეორეში — შეუწყვეტელი, ამიტომაც **წერდა** ფორმის სემანტიკური ნიშანია უწყვეტობა, ამ ნიშნით უპირისპირდება ის **წერა — დაწერა** ფორმებს, სქემატურად:

	სრულობა	წყვეტილობა
დაწერა	+	+
წერა	—	+
წერდა	—	—

უწყვეტელთან მიმართებით ამ სქემის ორ ორწევრიან ოპოზიციად წარმოდგენაც შეიძლება: ა) **დაწერა** (სრული) — **წერდა** (უსრული); ბ) **წერა** (წყვეტილი) — **წერდა** (უწყვეტელი).

გასარკვევი რჩება ნამყოს დანარჩენი ორი წყვილი წევრის (**უწერია-დაუწერია**, **ეწერა-დაეწერა**) ასპექტური მიმართების საკითხი. მათთვის სამივე სემანტიკური ელემენტი საერთოა: კილო, დრო და ასპექტი (სრულობა-უსრულობა). რაღა განასხვავებს მათ?

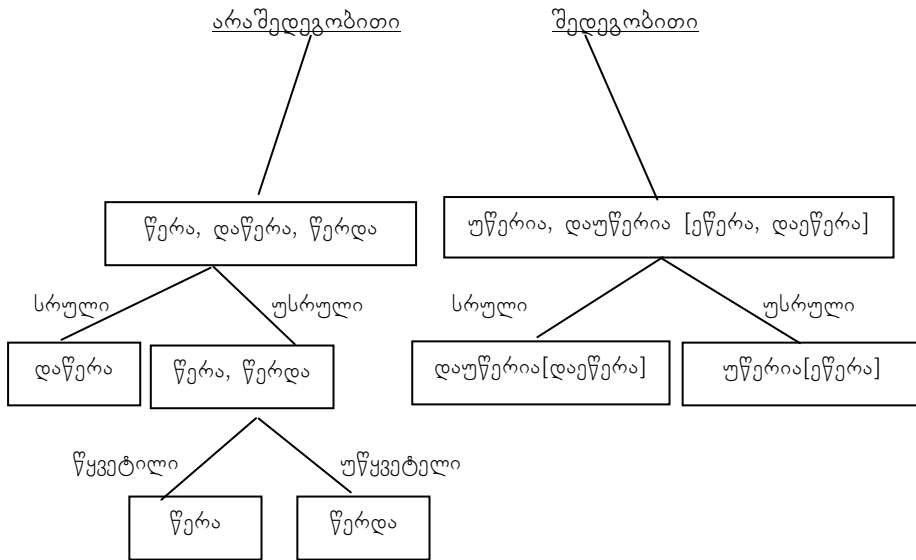
ცნობილია, რომ ქართული ზმნის III სერიის ფორმებისათვის დამახასიათებელია *შ ე დ ე გ ო ბ ი თ ო ბ ა*, *პ ე რ ფ ე ქ ტ უ ლ ო ბ ა*. ეს სემანტიკური ნიშანი ყოველთვის აღინიშნება I-II თურმეობითების დახასიათებისას და ხშირად მწკრივთა სახელწოდებებითაც გამოიხატება. ამიტომაც აუცილებელი ხდება, რომ ეს ნიშანი (შედევობითობა) ამ მწკრივთა ასპექტურ ნიშნად იქნეს შემოტანილი. ნიშანდობლივია, რომ ჰ. ფოგტი ქართული ზმნის III სერიის ფორმების რეზულტატიურობას ასპექტად მიიჩნევს.

ამგვარად, ერთი მხრივ, **წერა-დაწერა**, მეორე მხრივ, **უწერია-დაუწერია**, **ეწერა-დაეწერა** ფორმებს შორის ოპოზიცია იქმნება შედეგობითობის მიხედვით, I-II თურმეობითის ფორმები მოქმედების შედეგის წარმოდგენას ემსახურება.

თვით ამ ორ პერფექტულ ფორმას (*უწერია — ეწერა...*) შორის განსხვავება იქმნება შედეგის წარმოდგენის დროის მიხედვით: I თურმეობითი აწმყოს შედეგობითია, II თურმეობითი — ნამყოსი.

ამ სამი რიგის სემანტიკური ოპოზიციით ამოიწურება თანამედროვე ქართულში თხრობითი კილოს ნამყო დროის მწკრივთა ასპექტური სისტემა. არსებითია დაპირისპირება **სრულობა-უსრულობის** მიხედვით, მასთან არის გადაჯაჭვული **შედევობითობა-არაშედევობითობის** ოპოზიცია. რამდენადმე ვიწროა მიმართება **წყვეტილობა-უწყვეტილობის** მიხედვით.

ეს მიმართებები შემდეგ სქემატურ გამოხატულებას პოვებს:

შეიძლებაოდა სქემის სხვაგვარი აგებაც, კერძოდ, სრულობა-უსრულობის პირველ რიგში დასმით, მაგრამ ამგვარი სქემა ნაკლებ თანმიმდევრული და ნათელი გამოვიდოდა.

ჩატარებულ ანალიზში ასპექტურ მნიშვნელობათა რიგიდან გამოირიცხა **გზისობის** ცნება (ოპოზიცია: ე რ თ გ ზ ი ს ი — მ რ ა ვ ა ლ - გ ზ ი ს ი).

ეს პრინციპული საკითხია, ამიტომაც პოზიცია უნდა გაირკვეს.

როგორც ცნობილია, აღნიშნული სემანტიკური ოპოზიციის საფუძველს ძირითადად ქმნის ე. წ. I ხოლმეობითის ფორმა (თუმცა, გასათვალისწინებელია ზოგი სხვა შემთხვევაც). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ე.წ. I ხოლმეობითი არ არის თხრობითი კილოს ფორმა, ის ვერ იძლევა ნეიტრალურ კონტექსტს, რის გამოც მას არ ძალუძს შექმნას რაიმე ასპექტური ოპოზიცია თხრობითი კილოს ფორმებთან.

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ამ მწკრივის აღწერისას ცნებებში შეუთანხმებლობა და აღრევა აშკარად გამოიკვეთება.

ა. შანიძე 1930 წლის „ქართულ გრამატიკაში“ **პირობითს** უწოდებდა გვიანდელ I ხოლმეობითს. არნ. ჩიქობავა 1939 წ. აღნიშნავდა, რომ „პირობითისა და ნატვრითი კილოსათვის გვაქვს კავშირებითი პირველი, მეორე და მესამე, აგრეთვე ნამყოფადარი ნამყო“, ქეგლ-ში კი შენიშნავდა: „მყოფადისაგან ნაწარმოები ნამყო უსრული პირობითს კილოს უდრის“ და „პირობითი კილოს ფუნქცია, როგორც წესი, კავშირებითს (I, II, III) აქვს და ნამყოფადარ ნამყო უსრულს...“

ა. შანიძეს „საფუძვლებში“ კილოთა შორის გამოყოფილი აქვს პირობითი და შედეგობითი, რომლებიც უერთმანეთოდ არ გვხვდება. მაგ.: „*მე რომ არ მივშველებოდი, სულ ლუკმა-ლუკმა დაგლეჯდა*“. იქვე საგულისხმო განმარტებაა: „არც პირობითს და არც შედეგობითს საკუთარი მწკრივის ფორმა არ გააჩნია. ამიტომ ისინი არც მწკრივების შექმნაში იღებენ მონაწილეობას დამოუკიდებლად. პირობითისათვის ქართულში II თურმეობითს ვიყენებთ და შედეგობისთვის — I ხოლმეობითს“.

ა. შანიძე მრავალგზისობას განიხილავს I ხოლმეობითთან დაკავშირებით, მაგრამ საგულისხმოა, რომ ამ ფუნქციის გამოხატვას მიაწერს უწყვეტლის მწკრივსაც, „ხოლმე“ ნაწილაკთან ერთად — აწმყო-მყოფადის ფორმებსაც. სხვაგან კი მრავალგზისობის გამომხატველად ნამყოს უსრული ასპექტის ფორმებიც ითვლება (**ვადე**).

ნიშანდობლივია აღნიშნული თვალსაზრისიდან გამომდინარე წინააღმდეგობრივი მსჯელობები: „თანამედროვე ქართულ ენაში ჩნდება კილოს მეოთხე ფორმა — პირობითი.

პირობითი კილო ისეთი ფორმაა, რომელიც გულისხმობს, რომ ზმნით გამოხატული მოქმედების შესასრულებლად რაიმე პირობაა საჭირო, მაგ., **დავხატავდი** (ფანჯარი რომ მქონოდა)...

პირობით კილოს საკუთარი ფორმები არ გააჩნია და სარგებლობს თხრობითი კილოს ფორმებით“ (შ. კეკელია, ა. დავითიანი).

იმავე მკვლევრებთან ხოლმეობითის მწკრივის დახასიათებას ახლავს შემდეგი შენიშვნები:

1. „თანამედროვე ქართულში შეინიშნება ხოლმეობითობის შესუსტება. რიგ შემთხვევაში ამ მწკრივის ფორმები კარგავენ მრავალგზისობის გაგებას და პირობითი კილოს მნიშვნელობას იძენენ.

2. ის ფაქტი, რომ ხოლმეობითის ფორმებს **ხოლმე** ნაწილაკს უმატებენ... მაჩვენებელია იმისა, რომ ამ მწკრივს ხოლმეობითის გაგება შესუსტებული აქვს“...

უნდა აღინიშნოს, რომ აქ შეუძლებელია საუბარი რაღაც ერთი მნიშვნელობის შესუსტებაზე და მეორის შექმნაზე, ვინაიდან აღნიშნულ მწკრივს არც როდისმე ჰქონია ხოლმეობითის, მრავალგზისობის გაგება; ის მყოფადის წრის ჩამოყალიბებამდე თხრობითი კილოს უწყვეტლის მწკრივი იყო, შემდეგ კი კილო შეიცვალა და სხვა ფუნქციონალურ სისტემაში გადავიდა.

საგულისხმოა, რომ ტრადიციული წინააღმდეგობები ამ საკითხში, ფავის მხრივ, გ. მაჭავარიანის თვალსაზრისშიც აისახა.

მკვლევარს სრული და უსრული ასპექტის სურათის წარმოდგენისას საოპოზიციო რიგში შემოაქვს აგრეთვე: ნამყო უსრული — პირობითი; სქოლიოში კი შენიშვნაა: „იგივე | ხოლმეობითი“.

იქვე: „სრული და უსრული ასპექტის გარჩევასთან ზოგჯერ დროული და კილოური განსხვავებაც არის დაკავშირებული... **აკეთებდა** თხრობითი კილოს ნაკვთია (ნამყო უსრული), **გა-აკეთებდა** პირობითისა“. სქოლიოში შენიშვნაა: „იგივე ნაკვთი ზოგჯერ იტერატიული (განმეორებითი, მრავალგზისი) ასპექტის გამოსახატავადაც იხმარება“.

ამას მოსდევს ვრცელი მსჯელობა, რომელიც ისე მიემართება, რომ ერთგზისობა-მრავალგზისობა მწკრივთა სემანტიკურ ნიშნად, კატეგორიად, არ უნდა გამოყოფილიყო, ფუნქციონირების დონეები რომ გარჩეული ყოფილიყო.

აღნიშნულ კატეგორიაზე მსჯელობისას სრულიად მართებული დასკვნა გამოიტანა თ. ზურაბიშვილმა: „მრავალგზისობის გამოსახატავად თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენას არ მოეპოვება საკუთარი მწკრივი... უნდა ვივარაუდოთ, რომ მას (მრავალგზისობას. — ა.ა.) უღვლილების სხვა კატეგორიების გვერდით აღარ დაურჩება ადგილი“. ამ თვალსაზრისს ეთანხმება ზ. ჭუმბურიძეც, თუმცა საბოლოოდ ხოლმეობითობას მაინც „ასპექტის სემანტიკურ სახესხვაობად, მოქმედების სახედ“ მიიჩნევს.

უნდა ითქვას, რომ ყველა შემთხვევა, რომელშიც ე. წ. | ხოლმეობითი მრავალგზისობის მნიშვნელობას გამოხატავს, არის კონტექსტისეული ფაქტი, ფუნქციონირების დონის სემანტიკა. ამ მწკრივის ძირითადი ასპარეზი პირობით-შედეგობითი წინადადებაა, რომელიც, ჩვეულებრივ, ურთიერთმიმართებულ მოქმედებათა დეტერმინირებულ მიმდევრობას გამოხატავს („ასე რომ ყოფილიყო, ასე მოხდებოდა...“, „თუ ამას ჰკითხავდა, ამას უპასუხებდა“...). აქედან — მრავალგზისობის ეფექტიც (შდრ.: „თუ მოქმედება მეორდება, ის შეიძლება ჩვეულებად გადაიქცეს. ამიტომ მრავალგზისი ფორმები ისეთ მოქმედებასაც გადმოგვცემს, რომლებიც ჩვეულებად არის ქცეული. ამიტომ ასეთ ფორმებს **ჩვეულებითსაც** ეძახიან. ამ შემთხვევაში ამ მწკრივმა შეიძლება სულაც დაკარგოს დროის კატეგორია.“ — ა. შანიძე).

მოქმედებათა ამგვარი დეტერმინირებული თანამიმდევრობა შეიძლება სინტაქსურად გამოკვეთილი იყოს, შეიძლება — მიჩქმალული. ამან საკითხისადმი დამოკიდებულება არ უნდა შეცვალოს.

შდრ.: **გათენდებოდა** თუ არა, პეტრე **ადგებოდა**, ტანთ **ჩაიცვამდა**
და ა.შ.

გათენდებოდა, პეტრე **ადგებოდა**, ტანთ **ჩაიცვამდა**...

დილით ადრე **ადგებოდა**, **ჩაიცვამდა**...

ადგებოდა, **ჩაიცვამდა**...

ფორმათა სემანტიკის კონტექსტური შეპირობებულობა აშკარაა.

ასევე კონტექსტის გარეშე არავითარ განმეორებულ მოქმედებას არ გამოხატავს ნამყო უსრული (**ვწერე**...). ამ მწკრივის „მრავალგზისობაც“ ფუნქციური სემანტიკაა და მწკრივის სემანტიკურ ნიშნებში ვერ შემოვა.

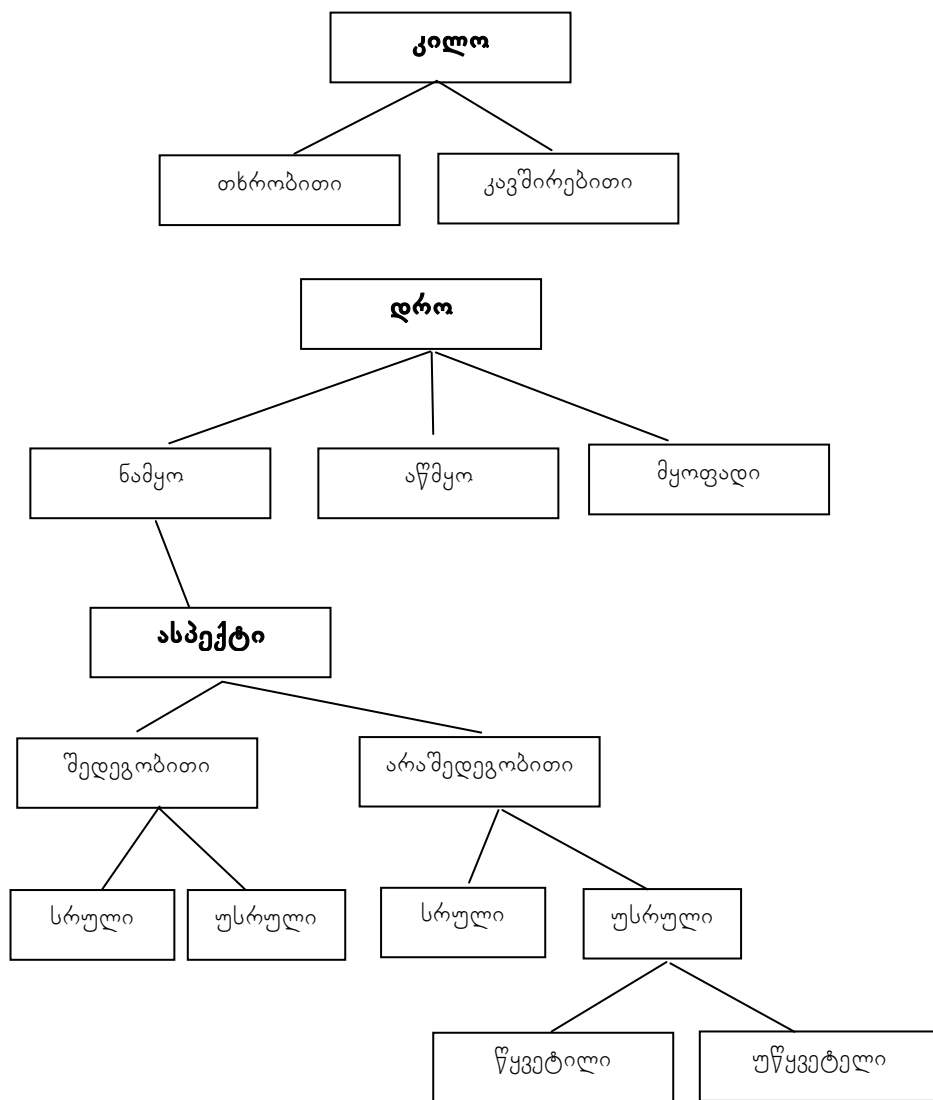
დასკვნა ერთი შეიძლება იყოს: თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში **გზისობა** არ არის განმსაზღვრელი ნიშანი მწკრივთა სემანტიკური (ასპექტური) ოპოზიციის შექმნაში, ის არ შემოდის თხრობითი კილოს მწკრივების ძირითად სემანტიკურ ნიშნებში.

* *

*

ამგვარად, **კილო**, **დრო** და **ასპექტი** (მათი ქვესისტემებით) ურთიერთიერარქიულ მიმართებაში სრულყოფილად ახასიათებს ქართული ზმნის მწკრივთა, როგორც ფორმობრივ-სემანტიკურ ერთეულთა, სისტემას. ამ სისტემის (პარადიგმის) ყველა წევრი დამოუკიდებელი სემანტიკური ნიშნით წარმოდგება. მწკრივის ძირითად მნიშვნელობაში დამოუკიდებელი სემანტიკური ნიშანი მისი ენობრივი არსებობის განმსაზღვრელი პირობაა. ამიტომაც ყოველი სემანტიკური ნიშნის ცვლა (ფორმის ცვლასთან ერთად) უფლებას გვაძლევს გამოვყოთ ცალკე ზმნური ერთეული, დამოუკიდებელი ენობრივი ოდენობა.

წარმოდგენილი სემანტიკური კლასიფიკაციის იერარქიული სურათი ასეთ სახეს მიიღებს:

მთელი პარადიგმის (უღლების სისტემის) გადაწერა ფორმალური (ფუძისა) და სემანტიკური („დიფერენციალურ ნიშანთა“) მახასიათებლების გათვალისწინებით ამგვარ სურათს მოგვცემს (ამ შემთხვევაში, ცხადია, მწკრივთა ტრადიციული სახელწოდებების გამოყენება აღარ მოხერხდება):

№	მწკრივის ფორმა	სემანტიკური („დიფერენციალური“) ნიშნები
1.	ხატავს	თხრობითი + აწმყო
2.	ხატავდა	თხრობითი + წარსული + უწყვეტელი

3.	ხატავდეს	კავშირებითი + [აწმყო] + უსრული
4.	დანატავს	თხრობითი + მომავალი
5.	დანატავდა	კავშირებითი + [წარსული] + სრული
6.	დანატავდეს	კავშირებითი + [მომავალი] + სრული
7.	ხატა	თხრობითი + წარსული + უსრული
8.	დანატა	თხრობითი + წარსული + სრული
9.	ხატოს	კავშირებითი + [აწმყო/მომავალი] + უსრული
10.	დანატოს	კავშირებითი + [მომავალი] + სრული
11.	უხატავს	თხრობითი + წარსული + უსრული + შედეგობითი
12.	დაუხატავს	თხრობითი + წარსული + სრული + შედეგობითი
13.	ენატა	კავშირებითი + წარსული + უსრული + შედეგობითი
14.	დაენატა	კავშირებითი + წარსული + სრული + შედეგობითი
15.	ენატოს	„— — — —“
16.	დაენატოს	„— — — —“

რამდენიმე შენიშვნა:

1. ძირითადი ფუნქციონალური ნიშნის მიხედვით („ნეიტრალური კონტექსტის“ შექმნის უნარი) კავშირებითი კილოს ფორმებად მივიჩნევთ, ერთი მხრივ, **დანატავდა**, ხოლო მეორე მხრივ, — **ენატა**, **დაენატა** ერთეულებს. ისტორიული ანალიზიც ნათლად წარმოაჩენს, რა გზა გაიარა ძველი ქართული II თურმეობითის თხრობითი კილოს ფორმებმა თანამედროვე კავშირებითის გამოხატვამდე. ეს მონაცემი ძირითადი ნიშნებით სრულიად დაემთხვა III კავშირებითის ფორმებს, რამაც უთუოდ განაპირობა ის, რომ ეს უკანასკნელი თანამედროვე ქართულში თითქმის მთლიანად არის ატროფირებული (შესაძლებელია, თანამედროვე უღლების სისტემას ბოლო ორი ერთეული საბოლოოდ აღმოჩნდეს ჩამოშორებული).

2. კავშირებითი კილოს ფორმების დახასიათება დროის ნიშნებით საკმაოდ პირობითია, ვინაიდან, მათი ბუნებიდან გამომდინარე, ამ მწკრივების შესაბამისი მახასიათებლები ვლინდება მხოლოდ ფუნქციონალური სემანტიკის დონეზე და, როგორც არაერთგზის მიეთითა, ეს სემანტიკა საკმაოდ ლაბილურია.

3. საუღლებელ ერთეულთა ზმნისწინით გარჩევა მხოლოდ ზმნათა ნაწილს ახასიათებს. სხვა შემთხვევებში პარადიგმა იგება საუღლებელი ფუძის (*ცხოვრობს — იცხოვრებს — იცხოვრა — უცხოვრია...*), ანდა ძირეული მორფემის სუბლექტური მონაცვლეობით (*არის — იყო — იქნება...*). ამ შემთხვევაში უფრო ხელშესახებია პარადიგმატულ ერ-

თეულთა ფორმალური განსხვავება, თუმცა მათთვის ნიშანდობლივია სისტემის წევრთა კლება, პარადიგმის დეფექტურობა.

ძირითადი ორიენტირია ქართული ზმნის პარადიგმის წარმოდგენილი სრული მოდელი აუცილებელი სემანტიკური ნიშნების (კატეგორიების) გათვალისწინებით. ამ ნიშნებით, ფორმალურად (ფუძით) და ფუნქციონალური დატვირთვით, ეს სისტემა ენობრივი რეალობაა. მართალია, ფორმალური თვალსაზრისით თვალშისაცემია ზმნისწინა და უზმნისწინო ფორმათა პარალელიზმი (როგორც შეჩვეულ — **ხატავს / დანატავს**, ისე შეუჩვეველ — **ხატა / დანატა** — შემთხვევაში), მაგრამ ენობრივ სისტემაში მათი დამოუკიდებელი არსებობა — ფორმალურადაც და სემანტიკურადაც — სრულიად აშკარაა.

ფუნქციონირების თვალსაზრისით წარმოდგენილ ფორმათა დისტრიბუცია ნამდვილად ვერ ჩაითვლება თავისუფალი ვარიირების შემთხვევად, რომ მათი „ალოფორმებად“ მიჩნევა იყოს შესაძლებელი.

უღლების ეს სრული სისტემა, ბუნებრივია, სავალდებულო ვერ იქნება ყველა ტიპის ზმნისათვის. როგორც ცნობილია, არსებობს არაერთი ნაკლული პარადიგმა, ძირითადად, გარდაუვალ, სტატიკურ ზმნებში. მაგრამ ძირითად მოდელად უნდა მივიღოთ არა ნაკლული, არამედ სრული სისტემა. როგორც ჩანს, ენობრივი (შინაგანი) მოდელეები სრული სისტემის მიხედვით ყალიბდება და შემდეგ ენაში მთელი პროცესები მიმდინარეობს ნაკლული მოდელეების სრულთან გათანაბრებისათვის. მაგალითად, დიალექტებში ჩანს, როგორც ერგება თანინი მრავლობითი სახელის ბრუნების სრულ მოდელს: *მათ-მა, მათ-ს, მათ-ის...* ამის ნიმუშია მწკრივინაკლ ზმნებში პარადიგმატული ჩანაცვლების, სხვა ფუძის გამოყენების თუ სხვა მაგალითები.

მოთხოვნა გარკვეული ზმნური მნიშვნელობის (სემანტიკურ ნიშანთა განსაზღვრული „კონის“) გამოხატვისა არის ის შინაგანი „ხელმძღვანელი“, რომელიც აიძულებს ენის მატარებელს, დაიცვას არსებული ოპტიმალური მოდელი და, საჭიროების შემთხვევაში, მისი კარნახით „შეავსოს“ ნაკლული მოდელი.

ამის მაგალითად გამოდგება ძველი სუბლექტური წარმოება ზმნისა: **არის — იყო**. აორისტი **იყო** ერთდროულად ითავსებდა ასპექტობრივ შინაარსს სრულისას და უსრულისას, წყვეტილისას და უწყვეტლისას; ამიტომაც ენამ ეს „ანომალია“ ნაწილობრივ დაძლია პარადიგმის გასწორებით: *იყოფ(ვ)ის — იყოფ(ვ)ოდა — იყო...*

ანდა: **ტირის** ფორმას წყვეტილში ენაცვლება **იტირა**. ამ ფორმაში ასპექტური დიფერენციაცია არ აისახება. ამიტომაც ამგვარ შე-

მთხვევაში ენა უსრული ასპექტის დანაკლისს ავსებს ფორმის გამეორებით (**იტირა** და **იტირა**), მეორე შემთხვევაში კი დიალექტური **იტირილა** ფორმით. **იტირილა** — **იტირა** ოპოზიცია უკვე ისეთსავე მიმართებას გამოხატავს, როგორსაც **აშენა** — **ააშენა**...

ანდა, შდრ.: **იკვნესა**, **იჭიკჭიკა** და **ჩაიკვნეს-ჩაიჭიკჭიკა** და მისთ.

თუ არა სისტემის „დაწოლა“ (ზემოქმედება), ცხადია, ამგვარი „გასწორება“ არ მოხდებოდა.

ამგვარად, ქართული ზმნის ფორმათა **სემანტიკური ანალიზი**, განსაკუთრებით საუღლებელ ერთეულთა აღწერა **შემადგენელი სემანტიკური ელემენტების** („დიფერენციალური ნიშნების“) **პრინციპით**, გვაფიქრებინებს, რომ **ზმნის უღლების სრული სისტემა (პარადიგმა) თანამედროვე ქართულში წარმოდგენილი შეიძლება იყოს 16 საუღლებელი ერთეულის სახით.**

3.16. ზმნის მნიშვნელობის („ზმნურობის“) დაკარგვის შემთხვევები; ზმნის გადაქცევა ნაწილაკად, კავშირად, მოდალურ ელემენტად. ქართულში ზმნის პირიანი ფორმა ზოგჯერ კარგავს ზმნურობას და სხვა მეტყველების ნაწილად გვევლინება სხვადასხვა მოდიფიკაციით, დამოუკიდებელი სახით ან რომელიმე ელემენტთან შერწყმით. წარმოშობით ნაზმნარი ფორმებია ცალკეული სიტყვები, რომლებიც შორისდებულის ფუნქციით გვხვდება და გამოიყენება მისალმების, მადლობის გადახდის, თავაზიანი მიმართვის, ფიცის დროს: **გაგიმარჯოს, გმადლობთ, გენაცვალე / გენაცვა, გეთაყვა** (< გეთაყვანე), **ღმერთმანი** (< ღმერთმან იცის).

ზოგი ზმნის პირიანი ფორმა გამოიყენება მოდალური დანიშნულებით და იქცევა ნაწილაკად, კავშირად, მორფემოდად.

ნაზმნარ ფორმათაგან მოდალური ელემენტი მიიღება თვით ამოსავალ ზმნათა სემანტიკის საფუძველზე. ზმნური მნიშვნელობის დაჩრდილვის შემდეგ ზოგი ზმნის ფორმა ფონეტიკურადაც იცვლება და ნაზმნარი მოდალური ელემენტი ფორმითაც განსხვავდება ძირეულისაგან (**დახე, ეგებ, იქნებ, დაე**). გვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, როცა ნაზმნარი მოდალური ელემენტი ძირეულისაგან ფორმალურად არ განსხვავდება (**ჩანს, უნდა, ეტყობა**).

ზოგი ზმნური ფორმა საკუთრივ ზმნის ფუნქციითაც გვხვდება და მოდალური ელემენტის სტატუსითაც (**უნდა, იქნება, ეტყობა**), ზოგი კი — მხოლოდ მოდალური დანიშნულებით (**-თქო, მეთქი, ეგებ, ლამის**).

ზმნური წარმომავლობის მოდალური ელემენტები:

ეგებ/ეგება ნაწილაკად ქცეული ზმნური ფორმაა; იგი თანამედროვე ქართულში მხოლოდ მოდალური ელემენტის სტატუსით გვხვდება და გამოხატავს შესაძლებლობას ან დაეჭვებას. მისი მნიშვნელობაა: იქნებ შეიძლება, ვინ იცის, ვინძლო: *ეგებ ჯობდეს, ამაღამ აქ დარჩეს. ეგებ ყველაფერი კარგად დამთავრდეს*. აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებში **ეგებ** ნაწილაკი დასტურდება **აგებ || აგება || აგების** ვარიანტებით.

ეს ზმნური ფორმა ძველ ქართულში წარმოდგენილი იყო, როგორც **ეგების** და საკუთრივ ზმნის ფუნქციით გამოიყენებოდა ასეთი მნიშვნელობით: შეიძლება, ჯერ არს. ამ მნიშვნელობით ეს ზმნა თანამედროვე ქართულში მხოლოდ უარყოფით ნაწილაკთან ერთად გვხვდება: *არ ეგების, არ ეგება* (=არ შეიძლება, შეუძლებელია, არ იქნება) და უმეტესად სტილიზაციის მიზნით არის გამოყენებული.

ეგების ზმნის მოდალურ ელემენტად გამოყენებისას სემანტიკური ცვლილება ასეთია: შესაძლებელ არს, შეიძლება > შესაძლოა, იქნებ, ვინ იცის. სემანტიკურ და ფორმოზოგიკურ ცვლილებასთან ერთად (**ეგების > ეგება > ეგებ**) შეიცვალა სინტაქსური წყობა: „ეგების ყოფად“ ტიპის მასდარული კონსტრუქცია შეიცვალა შესიტყვებით, რომელშიც **ეგებ**-ს შეეწყო კავშირებითის ფორმები, აწმყო, უწყვეტელი, წყვეტილი, || თურმეობითი: *ეგებ წერდეს, ეგებ წერს, ეგებ წერდა, ეგებ დაწერა, ეგებ დაეწერა*. **ეგებ** მოდალური ელემენტის საშუალებით ქართულში გამოიკვეთა შესაძლებლობის კილოს გამოხატვის ტენდენცია (ბ. ჯორბენაძე).

იქნება თანამედროვე ქართულში ორი დანიშნულებით გამოიყენება: საკუთრივ ზმნისა და მოდალური ელემენტისა. მოდალურ ელემენტად გამოყენებამ განაპირობა მისი ფორმოზოგიკური ცვლილება: *იქნება > იქნებ*.

ზმნა **იქნება**-ს ზოგადი მნიშვნელობაა: იარსებებს. აქედან განვითარებულია სასურველობის სემანტიკა: ვინძლო იყოს || იარსებოს, რაც საფუძვლად დაედო კიდევ ამ ფორმის გამოყენებას მოდალური ელემენტის დანიშნულებით. სასურველობის სემანტიკის გარდა იგი გამოხატავს ვარაუდსაც. **იქნებ** ეხამება || კავშირებითის ფორმებს (*იქნებ მოვიდეს, იქნებ შეძლოს*), შესაძლოა შეგვხვდეს სხვა პარადიგმის ფორმებთანაც (*იქნებ წერს, იქნებ წერდა, იქნებ დაწერა*).

იქნება, როგორც დამოუკიდებელი ან მეშველი ზმნის, და **იქნება**, როგორც მოდალური ელემენტის, გამოყენების სფეროები ენაში მკვეთრად გამიჯნულია: სახელთან (მასდართან, მიმღეობასთან) იგი ზმნის ფუნქციით გვხვდება, ზმნასთან — მოდალური ელემენტის ფუნქციით (ბ. ჯორბენაძე).

უნდა ნაწილაკი გამოხატავს ვალდებულებას, აუცილებლობას: საჭიროა, აუცილებელია; *უნდა ვაკეთებდე, უნდა ვავაკეთო*. წარმოშობით იგი დამოუკიდებელი ზმნაა. **უნდა** ზმნა თანამედროვე ქართულში ორი მნიშვნელობით იხმარება: ა) სურს, სწადია: *ქურდს რა უნდა და ბნელი ლამეო* (ანდაზა)... ბ) ესაჭიროება, მისთვის საჭიროა: *კარგ მთქმელს კარგი გამგონე უნდაო* (ანდაზა).

როდესაც **უნდა** პირველი მნიშვნელობით გამოიყენება, იუღლება როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობით (*ვუნდოვარ, ვუნდოდოდი, ვუნდოდე. მინდა, მინდოდა, მინდოდეს*), ხოლო როდესაც მეორე მნიშვნელობით გამოიყენება, მხოლოდ ობიექტური წყობა აქვს და მხოლოდ აწმყოს წრის პარადიგმები მოეპოვება (*კარგი გამგონე მინდა, კარგი გამგონე მინდოდა, კარგი გამგონე მინდოდეს*). სწორედ ამ მეორე მნიშვნელობისაგან განვითარდა ის სემანტიკა, რომელსაც მოდალური ელემენტი **უნდა** გამოხატავს: სურს > სჭირდება > საჭიროა...

მორფემოიდის ფუნქციით გამოყენებისას **უნდა** მხოლოდ კავშირებითის ფორმებს ეხამება და პირების მიხედვით უცვლელია, არ იუღლება. დიალექტებში იგი ფორმოზრივად იცვლება. ფონეტიკური ცვლის შედეგად კახურში, აჭარულსა და მესხურ-ჯავახურში გვაქვს: **უნდა || უნა > ნდა || ნა || და** (*იქ-ნდა მივიღეს*).

უნდა გვხვდება **თუ** ნაწილაკთან შერწყმული: **თუნდა || თუნდ;** **თუნდა**-ს ზოგჯერ **ც** ნაწილაკიც ერთვის: **თუნდაც** (დიალექტებში გვხვდება **თუმდაც** ფორმითაც). ეს ფორმა კავშირად არის ქცეული და გამოხატავს: ა) პირობას („დაე, თუნდ მოვკვდე, არ მეშინიან“: ილია). ბ) სათქმელისადმი განურჩეველ დამოკიდებულებას („თუნდ ამოდი, მზეო, და თუნდ ნუ ამოხვალ“: ვაჟა). **თუნდაც** გვხვდება აგრეთვე ჩართულ სიტყვად წინადადებაში და იმავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც — **მაგალითად**: *ავილოთ, თუნდაც, ერთი შემთხვევა*.

მოდალური დანიშნულებით გამოიყენება აგრეთვე **უნდა** ზმნის II პირის ფორმა სხვადასხვა მოდიფიკაციით (დამოუკიდებელი სახით ან **თუ** ნაწილაკთან შერწყმით): **გინდა || გინდ, თუგინდა || თუგინდ**.

გინდა (ისევე, როგორც **თუნდ**) კავშირად არის ქცეული და აღნიშნავს: ა) პირობას (დაერთვის **ც** ნაწილაკიც — **გინდაც**: *გინდაც მოკლან, მაინც არაფერს იტყვის*; ბ) ამა თუ იმ გარემოების მიმართ განუზრუნველ დამოკიდებულებას (*გინდ გააკეთე, გინდ არა*). ძველ ქართულში გვქონდა **გინა**, რომელიც კახურ დიალექტში დღემდეა შემორჩენილი.

ლამის გამოხატავს მიახლოებულობას, იმავეს, რასაც **კინლამ**, **თითქმის**: *ლამის ატირდა; ლამის გული გაუსკდა*.

ძველ ქართულში **ლამის** დამოუკიდებელი ზმნის ფორმაა, იმავე სტრუქტურისა, რაც „სურის / სურინ“ ფორმები და ნიშნავს: აპირებს, ცდილობს. ფუძე **ლამ** თანამედროვე ქართულში **-ობ** თემის ნიშანს დაირთავს: ლამ-ობ-ს. ქართული ენის განვითარების გვიანდელ საფეხურზე ორივე ფორმა დასტურდება: ვ-ლამ-ი || ვ-ლამ-ობ. დღეს მათგან მხოლოდ მეორე ფორმა გვხვდება, პირველი კი III პირის ფორმით შემორჩა, როგორც მოდალური ელემენტი.

მოდალური ელემენტი **ლამის** II კავშირებითის ფორმას ეხამება: *ლამის გავვიყუდე. ლამის ჩემი დამემართოს*. II კავშირებითის გარდა იგი შეიძლება შეეხამოს სხვა პარადიგმის ფორმებსაც: *ლამის ტირის, ლამის ტიროდა, ლამის იტირა, ლამის ეტირა*. ამ მორფემოიდს მოდალურ ელემენტად გამოყენების დროს უნარი აქვს ზმნისთვის დამახასიათებელი კონსტრუქცია შექმნას: „*ლამის, რომ არ შეეწიროს*“ (ვაჟა). იგი გვხვდება **არის** ზმნასთან ერთადაც, რომელიც ამ შემთხვევაში მეშველი ზმნის ფუნქციითაა გამოყენებული: *ლამის არის, გავიყუდეს*.

დაე ნაწილაკ-მორფემოიდი მიღებულია დაეხსენ ზმნისაგან. იგი იხმარება III პირთან ბრძანებითის გასაძლიერებლად და გამოხატავს: ა) მუქარას (*დაე, ნახოს, რაც მოუვა!*); ბ) დათმობას, თანხმობას (*დაე, მოხდეს, რაც მოსახდენია!*); გ) სურვილს, ნატვრას („*დაე, აყვავდეს იმედი!*“ აკაკი). იშვიათად **დაე** I პირთანაც გვხვდება („*დაე, თუნდ მოკვდე, არ მეშინიან!*“ ილია).

ასიმილაციით **დაე** გვაძლევს **დეე**-ს, ზოგჯერ — შემოკლებით **დე**-ს (*დეე, ისე იყოს, როგორც თქვენ გინდათ! დე, შენი სიტყვა გამართლდეს!*).

ზმნური წარმოშობის მოდალური ფორმებია: **დავუშვათ, ვთქვათ, ვფიქრობ, ვეჭვობ, ვგონებ, მგონია**.

დავუშვათ, ვთქვათ ჩაერთვის წინადადებაში და გამოხატავს პირობა-შესაძლებლობას (*დავუშვათ, ჩემი სიტყვა არ გამართლდა... ვთქვათ, ყველაფერი კარგად დამთავრდა...*).

ვფიქრობ, ვეჭვობ, ვგონებ, მგონია / მგონი ასევე ჩაერთვის წინადადებაში და გამოხატავს ვარაუდს, დაეჭვებას, შესაძლებლობას (*ვფიქრობ, ექსპერიმენტმა გაამართლა. ვეჭვობ, ამ საქმიდან რამე გამოვიდეს. ვგონებ, ყველაფერმა კარგად ჩაიარა. მგონია, ასე აჯობებს*).

მოდალური მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე ზმნები: **ჩანს, ეტყობა, მოდი, ადგა.**

ჩანს, ეტყობა ვარაუდის მოდალობას გამოხატავს: „*მხედრები დაქანტულნი ჩანდნენ*“ (კ. გამსახ); „*როგორც ეტყობა, ...აქ ბევრი გზებიც უკეთებიათ*“ (გოგებ). **მოდი** წაქეზების ფუნქციას ასრულებს: „*მოდი და, ფატმან, მეწიე, ვეცადნეთ მათსა რგებასა*“ (ვეფხ). **მოდი** შეიძლება მხოლოდ ზმნისწინის სახითაც შეგვხვდეს...

ადგა ექსპრესიულობას მატებს ფრაზას: *ადგა და მისწერა წერილი*. იგი ხშირად გამოიყენება ზღაპრებში (*ადგნენ და დაიწერეს ჯვარი. ადგა და წავიდა ბედის საძებნელად*).

ნაზმნარი ფორმების გარდა მოდალური მნიშვნელობით გვხვდება ზმნური შესიტყვებებიც. ზმნური შესიტყვებებით მიღებული მოდალური ელემენტებია:

ვინიცობა < ვინიცობა არის < ვინ იცის-ობა < ვინ იცის, გამოხატავს პირობა-შესაძლებლობას (*ვინიცობაა დაგვაგვიანდეს, არ დაგველოდოთ!*).

თითქმის < თუ ითქმის, გამოხატავს მიახლოებითობას (*თითქმის მივალწიეთ მიზანს*).

თითქოს / თითქო < თუ ითქვას, ესეც მიახლოებითობას გამოხატავს. გამოიყენება მოსალოდნელი ან დასაშვები მოქმედების გამოსახატავად (*თითქოს ყველაფერი კარგად იყო*).

შესაძლოა < შესაძლო არის; გამოიყენება მოსალოდნელი ან დასაშვები მოქმედების გამოსახატავად (*შესაძლოა ისე ვერ გავაკეთე, როგორც მინდოდა*).

კია < კი არის; დადასტურებითი ნაწილაკ-მორფემოიდია, რომელიც სალიტერატურო ენაში ნაკლებად გამოიყენება, გვხვდება აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებში: *გაუხარდა კია ძლიან*.

რაგინდ < რაც გინდა; გვხვდება პირობით-დათმობითი ფუნქციით („*რაგინდ ბედით ვიყო კრული... არ შედრკება ჩემი გული*“: აკაკი).

შესაძლოა, ზმნური წარმომავლობისა იყოს **ვინძლო** ელემენტიც: ვინ-შე-იდლო > ვინძლო (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე), რომელიც წაქეზება-წახალისებას გამოხატავს („*ვინძლო, ქვეყანა არ გააცი-ნო!*“ ყაზბეგი). არსებობს სხვა მოსაზრებაც: ვინ-ძი-რო(მ) > ვინძლო (ა. შანიძე).

ზმნური წარმოშობისაა სხვათა სიტყვის გამომხატველი ნაწილაკე-ბი: **-თქო, -ო, -მეთქი**. მათი საშუალებით გადმოიცემა ვისიმე ნათქვა-მის გამეორება (*უკვე ვითხარი, გავაკეთებ-მეთქი; უთხარი, გავაკეთებ-თქო; უთხრა, გავაკეთებო*). **-თქო** და **-ო** მიღებულია **თქვა** ზმნისაგან: თქვა > თქო > ო, **-მეთქი** (დიალექტური: -მეთქინ, -მეი) კი „**მე ვთქვი**“ შესიტყვების შერწყმისა და ფონეტიკური ცვეთის შედეგად არის მიღ-ებული: *მე ვთქვი > მეთქი*.

ნაზმნარი ფორმების გამოყენება მოდალური ელემენტების დანიშ-ნულებით ქართულში არაიშვიათი მოვლენაა. ზმნურ ფორმათა და შე-სიტყვებათა ქცევა ნაწილაკად, კავშირად, შორისდებულად შესაძლებე-ლია თვით ამ ზმნათა ამოსავალი სემანტიკისა და სინტაქსური კონ-სტრუქციის თავისებურების საფუძველზე. როდესაც ზმნური ფორმები კარგავენ ზმნურ ნიშნებს და მოდალურ ელემენტებად იქცევიან, ისინი განსხვავდებიან ამოსავალი პირიანი ზმნებისაგან სინტაქსური და მო-რფოლოგიური თავისებურებებით, ხშირად კი ფონეტიკური ცვეთის შე-დეგად — ფორმითაც.

3.17. ზმნის მნიშვნელობის გამოხატვის შესაძლებლობები

ქართულში. ზმნა-შემასმენლის ფუნქციით ქართულში იშვიათად შეიძ-ლება შეგვხვდეს სხვა მეტყველების ნაწილი. ზმნის მნიშვნელობა („ზმნურობა“) შესაძლებელია გამოხატული იყოს ზმნისწინით, ატრი-ბუტივით, სუბსტანტივით ან შორისდებულთ. ასეთი შემთხვევები იშ-ვიათია და ზმნური ფორმის შემოკლების ან ზმნური კონსტრუქციის შეკუმშვის შედეგია.

სასაუბრო მეტყველებაში გვხვდება ზმნების შემოკლება ბოლო მარცვლის მოკვეციტ, რაც ჩვეულებრივ ხდება ბრძანებითში: **დადე, მომე, შეხე, დაიცა, დაიჭი** და სხვ. (იხ. IV. 5.10.7.).

ზოგჯერ ზმნის ფორმა იმდენად მოკლდება, რომ რჩება მხოლოდ ზმნისწინი. ასეთი შემთხვევები გვხვდება საშუალ ქართულში: „*მო, და-ვსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის არ-შეშრობილი*“ (ვეფხ.); „*წა, შეები ხატაელთა, ილაშქრე და ინაპირე...*“ („ვეფხ.“). ასეთი ფორმები

გვქონდა თხრობითშიც: „*მიბრძანა: მოვეწონაო? მოვახსენე: მო-მეთქი*“ („*ამირან.*“).

თანამედროვე ქართულში მსგავსი ფორმები ძალზე იშვიათია და გვხვდება ძირითადად ბრძანებითში: **გამო, შემო, წამო, ჩამო...** სასაუბრო მეტყველებიდან ეს ფორმები შესულია სალიტერატურო ენაშიც.

იშვიათად გვაქვს შემთხვევები, როცა ზმნის მნიშვნელობა გამოიხატება ატრიბუტივით, რაც ზმნური კონსტრუქციის შეკუმშვის შედეგია: **ჩუმად!** (=ჩუმად იყავი!), **სწრაფად!** (=სწრაფად გააკეთე!), **ადგილზე!** (=მენს ადგილზე იყავი!) და ა.შ.

ატრიბუტივი შესაძლოა შეკვეცილი სახითაც შეგვხვდეს: **ჩუ!** (=ჩუმად!).

ზმნური მნიშვნელობა ზოგჯერ გამოიხატება სუბსტანტივითაც: **სიჩუმე!** (=სიჩუმე იყოს!), **სიწყნარე!** (=სიწყნარე იყოს!), **მუსიკა!** (=მუსიკა დაიწყოს!)...

სახელების გამოყენება ზმნური მნიშვნელობით მეორეული ფაქტია: ზმნური კონსტრუქციის შეკუმშვის შედეგია და, როგორც წესი, გვხვდება ბრძანების დროს (ბ. ჯორბენაძე).

იშვიათად შეიძლება ზმნის მნიშვნელობით გამოყენებული იყოს შორისდებული:

„*შესჯდომია ერთ კამეჩს რქასა და რქას შუა გაბერილი ბაყაყი და — ყუა! — ყუა!*“ (რ. ინან.).

„*მიდის და გული — დაგ-ღუგ! დაგ-ღუგ!*“ (რ. ინან.).

„*ჩაუსაფრდებიან ჯიხვებს და — ბაახ! ბაახ!*“ (რ. ინან.).

„*მწყერი ბალახში გოგმანებს, აფრინდება და ფრიი!*“ (მ. ფოცხ.).

როგორც ცნობილია, ხმაბაძვითი შორისდებულები გენეტიკურად დაკავშირებულია ხმაბაძვით სახელურ და ზმნურ ფუძეებთან (*ბრახაბ-რუხი, ლაწალუწი, რახარუხი, ბრახვანი, ტკაცანი, კრაჭუნი* და სხვ.). ისინი წარმოგვიდგენენ მოქმედების სისწრაფეს, სიმკვეთრეს, გადმოგვცემენ მიმსგავსებას იმ ხმისას, რომელიც ისმის რომელიმე მოქმედების შესრულებისას. ეს შორისდებულები ახლოს არიან ზმნებთან ფუნქციურად და გენეტიკურად. ამიტომ, ბუნებრივია, ზოგჯერ, როდესაც წინადადებაში გამოტოვებულია ზმნა-შემასმენელი, მისი მნიშვნელობის გამოხატვა ხდებოდეს ხმაბაძვითი შორისდებულით.

ის, რომ ზმნა-შემასმენლის ფუნქციას ზოგჯერ იღებს ზმნისწინი, სახელი, შორისდებული, საინტერესოა ენის გამომსახველობითი შესაძლებლობების თვალსაზრისით.

თავი IV. გვარი – ქართული ზმნის ძირითადი
საკლასიფიკაციო ერთეული

4.1. დინამიკურობა-სტატიკურობის მნიშვნელობა და გვარი

4.1.1. გვარის რაობის საკითხი. ზმნის გვარის კატეგორიის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში ნაირგვარი და ურთიერთგამომრიცხავი მოსაზრებანი არსებობს. გვარის კატეგორიის სირთულე და თავისებურება არსობრივადაა შეფასებული ბენვენისტის შემდეგი შენიშვნით: „ის აუცილებელი ჩანს, მაგრამ უცნობია ბევრი ენისათვის, მარტივია, მაგრამ მისი ინტერპრეტაციის დროს დიდ სიძნელებებს ვაწყდებით, სიმეტრიულია, თუმცა გვაცვიფრებს თავისი გამოხატვის არათანმიმდევრულობით“. ოპოზიცია აქტივი-პასივი თითქოს უფრო გარკვეულია, ოპოზიცია აქტივი-საშუალო (ან მედიუმი) უფრო ბუნდოვანი, გაურკვეველია ამ ოპოზიციათა ურთიერთმიმართების, მათი დიაქრონიული ინტერპრეტაციის (უწინარესობა-შემდგომადობის) საკითხი: დასადგენია, რომელი დაპირისპირება უფრო აუცილებელია ენის აღსაწერად და სხვ. სადავოა, გვარი მორფოლოგიაში უნდა შეისწავლებოდეს, სინტაქსში, თუ ის მორფოლოგია-სინტაქსის ან სულაც ლექსიკის ობიექტია — ეს და კიდევ ბევრი სხვა საკითხი აღიძვრის გვარის კატეგორიის შესწავლისას.

გვარის კატეგორია ბევრ ენაში არ აისახება; არ აისახება ის ერგატიული კონსტრუქციის ენებშიც. ეს დებულება თითქმის საყოველთაოდაა გაზიარებული: ერგატიული ენები ნეიტრალურია გვარის ფორმალური და არა სემანტიკური გამოხატვის თვალსაზრისით. მთის კავკასიურ ენებში ვნებითის ჩანასახს თუ შევხვდებით. ქართველურ ენებში გვართა შეპირისპირება (აქტივი : პასივი) მეტ-ნაკლებად ჩამოყალიბებულ სისტემას ქმნის და აქ ბუნებრივად ჩნდება კითხვა, თუ რამდენად ეგუება ქართული ენის (ქართველური ენების) ერგატიული ტიპის ენად გააზრება გვარის კატეგორიის გამოყოფას.

გვარის კატეგორიის გაგების ზოგადი თვალსაზრისები თავისი შინაგანი წინააღმდეგობებით ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში სათანადოდ არის ასახული. ამ ლიტერატურის მიხედვით გვარის კატეგორია არსებითად განისაზღვრება როგორც 1. ლექსიკურ-გრამატიკული (ა.შანიძე...); 2. სინტაქსურ-მორფოლოგიური (ფ. ერთელიშვილი, ბ. ჯორბენაძე...); 3. მორფოლოგიური (არნ. ჩიქობავა, ა. ონიანი...) კატეგორია.

გვარის განსაზღვრა ა. შანიძის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“ (1953, 1973, 1981 წ.წ.) ტრადიციულად ასეა წარმოდგენილი:

„გვარი არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორია ურთიერთობა გრამატიკულად მოქმედ პირსა და ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას შორის: გამომდინარეობს მოქმედება სუბიექტური პირისაგან და სხვა პირზეა დამართებული, განიცდის ამ მოქმედებას, თუ გამომდინარეობს მისგან, მაგრამ ისე, რომ არც სხვა პირზეა დამართებული და არც განცილილი სხვისი ზემოქმედებით“ (ა. შანიძე). გვარის კატეგორიის ამ ტრადიციული სამუნიციპალიტეტო განმარტების შესაბამისად, გამოიყოფა გვარის სამი ფორმა: მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო.

გვარის დეფინიციის „სხვა პირზეა დამართებულის“ შემოტანით უკვე სინტაქსში გავდივართ და, შესაბამისად, საოპოზიციო წევრების დახასიათებაში სინტაქსური კატეგორიების — ქვემდებარისა და პირდაპირი დამატების — ურთიერთობები აირეკლება.

მოქმედებითია (აქტიურია) გვარი, რომელიც გვიჩვენებს, რომ გრამატიკულად მოქმედი პირი, რომელსაც სუბიექტურის სახელით ვიცნობთ, იგივეა, რაც რეალურად მოქმედი პირი და მას მოეპოვება სამოქმედო პირი, პირდაპირ-ობიექტურის სახელით ცნობილი: ვაგორებ მე მას.

ვნებითია (პასიურია) გვარი, რომელიც გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი იმასვე განიცდის, რასაც პირდაპირ-ობიექტური პირი სათანადო მოქმედებითში, ოღონდ ზმნის ფორმით არ ჩანს, თუ ვისგან ან რისგან: გორდება.

საშუალოა (მედიალურია) გვარი, რომელიც გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი „მოქმედებს“ ისე, რომ სამოქმედო ობიექტი არა აქვს, მაგრამ არც მოქმედებას „განიცდის“, როგორც ამას ადგილი აქვს ვნებითში: გორავს (ა. შანიძე).

ამ განმარტების მიხედვით, გვარის კატეგორია ორაქტანტიანი გარდამავალი ზმნის კატეგორიაა, რომელიც ზმნასთან სემანტიკურად და სინტაქსურად დაკავშირებული სახელების, კერძოდ, სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის (ქვემდებარისა და პირდაპირი დამატების) მიმართებას ასახავს. ეს მიმართება რეალიზდება სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობის ზოგადი მნიშვნელობის ფარგლებში გრამატიკულად დაპირისპირებულ ფორმათა საფუძველზე. საშუალო გვარი ამ თვალსაზრისით ნეიტრალურია.

მოქმედებითი გვარის ზმნებში სუბიექტის მოქმედების სამიზნე პირდაპირი ობიექტია, სუბიექტი აქტიურია; ვნებითებში თავად სუბიექტი ხდება მოქმედების სამიზნე, შესაბამისად, სუბიექტი პასიურია; რეალური მოქმედი ზმნის ფორმაში არ აღინიშნება; საშუალო ზმნებში სუბიექტის მოქმედების მიზანი არ იკვეთება, — სუბიექტს სამოქმედო ობიექტი არ უჩანს.

ირიბ ობიექტთან (ირიბ დამატებასთან) მიმართება გვარის დეფინიციაში არ აისახება.

გვარის კატეგორიის ა. შანიძის მიერ მოცემულ განმარტებაში ახსნილია გვარის ფორმათა შორის ურთიერთდამოკიდებულების მექანიზმი — კონვერსია. კონვერსიული ურთიერთობა (უპირატესად, აქტივ-პასივისა) განიხილება, როგორც ერთი და იმავე შინაარსის რეალიზაცია განსხვავებული გრამატიკული ფორმებით:

ბიჭი ავორებს ურიკას — ურიკა გორდება (**ბიჭის მიერ**) —
 ურიკა გორავს
მზე ათბობს დედამიწას — დედამიწა (**მზისაგან**) თბება
მხატვარი ხატავს სურათს — სურათი იხატება (**მხატვრის მიერ**)...

კონვერსიის გზით ლოგიკური პირდაპირი დამატება გრამატიკულ ქვემდებარედ გარდაიქმნება, ლოგიკური ქვემდებარე წყვეტს ზმნასთან კავშირს და თანდებუდიანი უბრალო დამატების როლში გვევლინება.

გვარის სისტემა, როგორც ითქვა, **სამწევროვანია**, მაგრამ ეს სამწევროვანი სისტემა ენაში ყოველთვის არ არის რეალიზებული. გვხვდება როგორც სამწევროვანი, ისე **ორწევროვანი** სისტემების სახით: აწუხებს — წუხდება — წუხს... თლის — ითლება (უთლის — ეთლება) ტიპისა. რეალურია, მაგრამ მაინც შედარებით იშვიათი, გვარის ოპოზიციური სისტემის **ერთწევრიანი** მოცემულობაც: ა. შანიძის ტერმინით, გვარის მიხედვით „უცალო“ ზმნები, რომლებიც ფორმალურად მიეკუთვნებიან გვარის ამა თუ იმ სახეობას:

უცალო მოქმედებითი:
 ჰ-პარავ-ს... *„გუგული კვერცხებს ჰპარავს ჩიტებს“...*
 (თ. რაჭიკ.)
 აბიაბრუებ-ს... სახელს უტეხს, არცხვენს... *„შენ აბიაბრუ-რებ ჩემს სახელს, შე არამზადავ“* (ს. შანშ.)
 ანახვებს... აჩვენებს. მომაკვდავს შვილები ანახვენს...
 ცქვეტ-ს... ყურებს ცქვეტს...

ჩინჩხვრავ-ს... ჩინჩხვარს აგროვებს. ვზაზე ერთი უღრანი ტყე იყო. ერთი ბერიკაცი ჩინჩხვარს ჩინჩხვრავდა (ზღაპ.) (ქეგლ)...

უცალო ვნებითი:

ილეშებ-ა... 1. ძალიან თვრება. 2. კუთხ. (ფშ.) ძალიან ძღება

იზმუზნებ-ა... საუბ. ისვრება, ითხვრება... ბავშვები იზმუზნებიან ყურძნით (ნ. ლორთქ.)

იღრუბლებ-ა... 1. ცა მაღი-მაღ იღრუბლება (ი. გოგებ.) (ქეგლ)...

აღ. ჰარისი უცალო ვნებითის (ინიანი, ენიანი და უნიშნო) ათეულობით ფორმას ასახელებს: ი-ბადრება, ი-ბუზება, ი-ბუტება, ი-ზუნ-ზღება, ი-ტურტლება, ე-ბლაუჭება, ე-მცნაურება, ე-კვეთება, ე-ფერება... დრკება, შვრება, ხვდება და ა.შ.

უცალო საშუალი:

ცუცუნებ-ს... მოკლე ნაბიჯებით მოძრაობს II ფუსფუსებს...

მერყეობ-ს... რაიმე გარკვეულ მტკიცე გადაწყვეტილებას ვერ ადგება...

ჩხიკინობ-ს ... ცოდვილობს, ჩხირკედელაობს

ძალადობ-ს ... ძალას ხმარობს, ძალმომრეობს... (ქეგლ)...

ორწევროვან სისტემებში საოპოზიციო ცალკეად უპირატესად მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმებია წარმოდგენილი (თლის — ითლება, ბარავს — იბარება, აბრუებს — ბრუვდება, ავედრებს — ევედრება...), ან მოქმედებითი და საშუალი (აბალახებს — ბალახობს...). გამორიცხული არ არის ვნებითი და საშუალი გვარის ფორმებით შექმნილი საოპოზიციო წყვილიც: მაგ., აყინდება „ყინვამ მოუჭირა, აცივდა, აყინდა“ (ილია) (ქეგლ) და ყინავს; ცუცქდება — ცუცქს. შდრ.:

ცუცქდება-ა... მუხლჩაქცით ჯდება (ადამიანი), ან უკანა ფეხებზე, ალაზე ჯდება (ცხოველი)

ცუცქ-ს... ცუცქზე, მუხლებჩაქცით, ჩაცუცქული ზის (ადამიანი), უკანა ფეხებზე ზის, ალაზე ზის (ცხოველი), — დაცუცქებულია (ქეგლ).

4.1.2. გვარის ადგილისათვის გრამატიკულ კატეგორიათა სისტემაში. გრამატიკულ კატეგორიებს შორის ენებში რომ გარკვეული სახის იერარქიული მიმართებები გამოვლინდება, ფაქტია (ვანდრიესი, ე. ბენვენისტი...); ცალკეული ამ კატეგორიათაგანი მხოლოდ კერძო სახეობას წარმოადგენს უფრო ზოგადი კატეგორიისა.

ე. ბენვენისტი ინდოევროპულ ენათა ზმნური კატეგორიების სისტემაში გვარს მიიჩნევს ფუნდამენტურ კატეგორიად იმ აზრით, რომ ყველა უღლებადი ზმნური ფორმა ამა თუ იმ დიათეზას განეკუთვნება; გვარის კატეგორიას განეკუთვნება ზმნური სახელებიც — ინფინიტივი და მიმღეობა.

სხვა ენებში შეიძლება სხვა ვითარება იყოს, აქ ენათა ნათესაური სიახლოვე ყოველთვის არ წყვეტს საკითხს; მაგალითად, რუსულში გრამატიკულ კატეგორიებს შორის ძირითად როლს ასპექტი (მოქმედების სახე) ასრულებს, ლათინურსა და ფრანგულში კი ეს კატეგორია გადმონაშთის სახითა გვევლინება ხოლმე (ვანდრიესი).

აქედან დასკვნა, რომ გრამატიკული კატეგორიის სტატუსი სხვა გრამატიკულ კატეგორიებთან მიმართებით უნდა დახასიათდეს რომელიმე კონკრეტულ ენაში და ამ ენის გარკვეული პერიოდისათვის.

ქართულში ზმნური კატეგორიების სისტემაში გვარი, მიუხედავად გარკვეული არათანმიმდევრულობისა, საგრამატიკო ლიტერატურის მიხედვით, ერთ-ერთი წარმმართველი კატეგორიაა. აქტივ-პასივისა და საშუალი გვარის დაპირისპირება არსებითად მოიცავს ძირითად ზმნურ ლექსიკას, ყველა უღლებადი (და — არაუღლებადი) ზმნური ფორმა გვარის კატეგორიის რომელსიმე სახეობას განეკუთვნება. გვარი უპირო ფორმებთან ქართულში ისევე განიხილება, როგორც პირიან ფორმებთან. კერძოდ: „გვარი არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ საგანი, რომელსაც აღნიშნავს ან რომლის მიმართაც ნახმარია ეს მიმღეობა: ა) სხვა საგნის მიმართ არის მოქმედების ჩამდენი, ბ) ან მოქმედება მას აქვს „განცდილი“ (ანუ „დამართებული“), გ) ან კიდევ გამოყვანილია მოქმედად, მაგრამ სხვა საგანთან მიმართების გარეშე და განუცდელად.

^[გ ა¹]მ გ ო რ ე ბ ე ლ ი „ვინც აგორებს“ — **მოქმედებითი** გვარის მიმღეობაა.

ა გ ო რ ე ბ უ ლ ი „რაც ააგორეს“ — **ვნებითი** გვარისა: „ა გ ო რ ე ბ უ ლ ქ ვ ა ს ხ ა ვ ს ი ა რ მ ო ე კ ი დ ე ბ ა ო“ (ანდაზა).

მ გ ო რ ა ვ ი — „რაც გორავს“ — **საშუალი** გვარისა: „მ გ ო რ ა ვ ს ქ ვ ა ს ხ ა ვ ს ი ა რ მ ო ე კ ი დ ე ბ ა ო“ (ანდაზა)

და ასე :	მოქმედებითი	ვნებითი	საშუალი
	^[შ ე¹] მ ა წ უ ხ ე ბ ე ლ ი	შ ე წ უ ხ ე ბ უ ლ ი	მ წ უ ხ ა რ ე
	^[ა¹] მ ა დ ე ლ ვ ე ბ ე ლ ი	ა დ ე ლ ვ ე ბ უ ლ ი	მ დ ე ლ ვ ა რ ე
	^[ა¹] მ შ ე ნ ე ბ ე ლ ი	ა შ ე ნ ე ბ უ ლ ი	
	გ ა მ გ ზ ა ვ ნ ე ლ ი	გ ა გ ზ ა ვ ნ ი ლ ი	და ა.შ.

გვარის კატეგორია გამონაკლისის სახით გვხვდება საწყისთანაც (მოქმ. ტეხა — ვნ. ტყდომა, წყვეტა — წყდომა, ხეთქა — სკდომა და სხვ.). უფრო მოქმედებითისა და საშუალის ფორმებია გარჩეული: ბრუნება — ბრუნვა, ფეთქება — ფეთქვა, წუხება — წუხილი...

გვარის კატეგორია განიხილება პირის, ასპექტის, ქცევისა და კაუზატივის კატეგორიებთან მიმართებითაც.

მოქმედებითი გვარის ზმნები ორ- და სამპირიანებია, ერთპირიანი მოქმედებითი გვარის ზმნა არ არსებობს:

აკეთებს ის მას, უკეთებს ის მას მას...

ვნებითი და საშუალი გვარის ზმნები ერთ- და ორპირიანებია, სამპირიანი ვნებითი და საშუალი, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა (**ჰპირდება, უყვება...** ის მას მას), ქართულში არა გვაქვს:

ვნებითი	იხატება ის	ეხატება ის მას
	კეთდება ის	უკეთდება ის მას
	თბება ის	უთბება ის მას
საშუალი	ჩანს ის	უჩანს ის მას
	წუხს ის	უწუხს ის მას...

მოქმედებითი გვარის ზმნებს აქვთ როგორც უსრული, ასევე სრული ასპექტის ფორმები (ვნებითებს — უფრო შეზღუდულად):

მოქმედებითი	აშენა	—	ა-აშენა
	აკეთა	—	გა-აკეთა
	ხატა	—	და-ხატა
ვნებითი	იხატა	—	და-იხატა
	შენდა	—	ა-შენდა

საშუალი გვარის ზმნებს სრული ასპექტის ფორმები არ უკეთდება.

მოქმედებითი გვარის ზმნებს ქცევის სამივე ფორმა (საარვისო, სათავისო, სასხვისო) აქვთ:

ა-კეთებს — ი-კეთებს — უ-კეთებს...

ვნებითსა და საშუალს — მხოლოდ საარვისო და სასხვისო:

ვნებითი	წუხდება —	უ-წუხდება
	თბება —	უ-თბება

პრეფიქსიან ვნებითებს შორის ქცევის გამოხატვის თვალსაზრისით ასეთი მიმართება მყარდება: აბსოლუტური (ინიანი) ვნებითები საარვისოდ მიდის, რელატიური (ენიანი) — სასხვისოდ (ა. შანიძე):

ი-წერება წერილი — ე-წერება მას წერილი.

საშუალო წუხს — უ-წუხს...

მოქმედებითი გვარის ზმნებს (და ზოგჯერ — ვნებითებსაც) ეწარმოება კაუზატივის (შუალობითი კონტაქტის) ფორმები:

მოქმ.	ა-თრ-ევიწ-ებს	ვნებ.	ე-თრ-ევიწ-ებ-ა
	ა-თლ-ევიწ-ებ-ს		ე-თლ-ევიწ-ებ-ა
	ა-კვლე-ევიწ-ებ-ს		ე-კვლ-ევიწ-ებ-ა

საშუალო გვარის ფორმებს შუალობითი კონტაქტის ფორმები არა აქვთ.

გვარის კატეგორიის ფორმათა დაპირისპირება უდევს საფუძვლად ქართული ზმნის უღლების ტიპებად დაჯგუფებას (ა. შანიძე) და სხვ.

შენიშვნა: მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, ქართულში გვარის მორფოლოგიურ კატეგორიად გამოყოფა პრობლემურია (რ. ასათიანი, დ. მელიქიშვილი, ი. მელიქიშვილი, ა. ჰარისი).

4.1.3. გვარის ფორმები გამოხატულებისა და შინაარსის პლანის მიხედვით. გვარის ფორმათა დაპირისპირება (მოქმედებითი — ვნებითი — საშუალო) ქართულში მარტო შინაარსის მიხედვით არ არის წარმოდგენილი. მიაჩნიათ, რომ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნებს აქვთ არა მარტო საკუთარი შინაარსი, არამედ ფორმაც. საშუალო გვარის ზმნები ფორმისა და ფუნქციის მიხედვით აქტივსა და პასივს შორის არიან გადანაწილებული. ძირითადად ფორმალური დაპირისპირება აქტივსა და პასივს შორის დასტურდება. პასივის მოდელებს აქტივისაგან არსებითად შემდეგი მახასიათებლები გამოარჩევენ:

1. აწმყოსა (და, საერთოდ, I სერიის მწკრივებში) **-ებ-ი** (I და II პირი), **-ებ-ა** (III პირი) დაბოლოებები;
2. **ი-**, **ე-** ხმოვანი პრეფიქსები და **-დ** სუფიქსი I-II სერიებში;
3. **-ოდ** სავრცობი I სერიაში;
4. აწმყოს მწკრივში სუბიექტის III პირის **-ა** სუფიქსი, აქტივის **-ს** სუფიქსის საპირისპიროდ.

ასე რომ, მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნათა ფორმები წარმოების მიხედვით ერთმანეთს მკვეთრად უპირისპირდებიან უღლებების მთელ სისტემაში, ამიტომაც განეკუთვნებიან ისინი უღლების სხვადასხვა ტიპს. თუმცა გვაქვს ერთგვარი გამონაკლისიც: II სერიაში პრეფიქსიან (ინ—ენიან) ვნებითს თავისი წარმოება არა აქვს და სავსებით მისდევს სათანადო ზმნის მოქმედებითს (ა. შანიძე).

რაც შეეხება გვარის საოპოზიციო ფორმათა მარკირების საკითხს:

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული მოსაზრების მიხედვით, გვარის საოპოზიციო ფორმებიდან მარკირებულია მხოლოდ ვნებითი და ისიც არასრულად; **ი-/ე-** პრეფიქსიანი და **-დ** სუფიქსიანი ვნებითების გვერდით გვაქვს არამარკირებული ე.წ. „უნიშნო ვნებითებიც“. ამასთან, პრეფიქსიან ვნებითთა **ი-** და **ე-** ფორმანტები, განსხვავებით **-დ** სუფიქსისაგან, არ არიან ერთმნიშვნელოვნად მხოლოდ ვნებითის მარკირები, რაც ვნებითის მარკირების გარკვეულ არათანმიმდევრულობაზე მიანიშნებს.

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ გვარის სამწვევროვან სისტემაში (მოქმედებითი : ვნებითი : საშუალო), ტრადიციის მიხედვით, ქართულ გრამატიკებში მარკირებულად მხოლოდ ვნებითი აღინიშნება, სამწვევროვანი სისტემა კი ორი წვევრის მარკირებას მაინც გულისხმობს, მაშინ ქართულში გვარის კატეგორია უდავო აღარ ჩანს.

ქართულში გვარის კატეგორიის არსებობის მტკიცებისათვის ფასეული ჩანს ის თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც გვარის სამწვევროვან სისტემაში მორფოლოგიური ნიშანი (მარკერი) აქვს მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმებს, საშუალო გვარის ზმნები მოქმედებითისა და ვნებითის მარკირებულ ფორმებს უნიშნობით უპირისპირდებიან (ა. ონიანი); შდრ.:

ა-წუხებს — წუხ-დ-ება — წუხს,

ა-გორებს — გორ-დ-ება — გორავს...

ორწვევროვან სისტემაში ნიშნით ძირითადად ვნებითია წარმოდგენილი:

ჭამს — ი-ჭმება, ბარავს — ი-ბარება, შლის — ი-შლება...

თუმცა მარკირებული შეიძლება იყოს მოქმედებითი გვარის ფორმაც, თუ მას საოპოზიციო ცალად ნულალომორფიანი, „უნიშნო ვნებითი“ მოუდის:

ა-თბობს — თბება, ა-ხმობს — ხმება, ა-შრობს — შრება...

გვარის ორწევროვანი ოპოზიციის მქონე ზმნათა ერთ ჯგუფში მარკირებულია როგორც მოქმედებითი, ასევე ვნებითი გვარის ფორმები:

ა-ვსებს — ი-ვსება, ა-რღვეს — ი-რღვევა, ა-რჩევს — ი-რჩევა, ა-კეთებს — კეთ-დ-ება, ა-შენებს — შენ-დ-ება...

ე.ი. გამოხატულების პლანის მიხედვით ქართულში გვარი მორფოლოგიური კატეგორიაა: სამწევროვან სისტემებში მარკირებულია მინიმუმ ორი წევრი, ორწევროვან სისტემებში — მინიმუმ ერთი წევრი.

გვაქვს გარკვეული გამონაკლისებიც.

ორწევროვანი სისტემების იმ ჯგუფში, რომელშიც ფუძედრეკად აქტივებს საოპოზიციო ცალად უნიშნო ვნებითები მოუღიბთ: *ბნედ-ს, ბნიდა — ბნდება, დრეკს, დრიკა — დრკება, სხლეტს, სხლიტა — სხლტება, ცვეთს, ცვითა — ცვდება, წყვეტს, წყვიტა — წყდება...* მოქმედებითი გვარის ფორმები მარკირებულია აბლაუტით. საყურადღებოა, რომ „უნიშნო ვნებითებს“ **ი-** პრეფიქსიანი ვნებითიც შეიძლება შეენაცვლოს: *ბნდება // ი-ბნიდება, დრკება // ი-დრიკება, სხლტება // ი-სხლიტება, ცვდება // ი-ცვითება, წყდება // ი-წყვიტება...* პარალელური **ი-**ნიანი ფორმები, *ი-სხლიტებას* გარდა (რომელიც თავისთავად რეალური ფორმა ჩანს) ქველშია დამოწმებული.

გვარის სისტემის წევრთა მარკირების წესი დარღვეული ჩანს *ა-დგენს — დგება — დგას, ა-წვენს — წვება — წვეს, ა-კრთობს — კრთება — კრთის* სამწევროვან სისტემებში — მარკირებულია მხოლოდ მოქმედებითის ფორმა, თუ, რა თქმა უნდა, ვნებითის მოდელს (**-ებ-ი, -ებ-ა**) ფორმალურ ნიშნად არ მივიჩნევთ.

სამწევროვან *ა-დგენს — დგება — დგას, ა-წვენს — წვება — წვეს, ა-კრთობს — კრთება — კრთის...* სისტემებში მარკირებული გამოდის მხოლოდ მოქმედებითის ფორმები, აქედან, შინაარსის პლანის მიხედვით *ა-წვენს — წვება — წვეს* ისევე, როგორც *ა-დგენს — დგება — დგას* ვერ ჩაითვლება უდავო კონვერსიულ ცალებად, შდრ.: რეალური კონვერსიული წყვილი: *ა-დგენს — დგინდება* (თ. უთურგაიძე) და ფაქტობრივად ორწევროვანი სისტემა გვაქვს არამარკირებული ვნებითისა და საშუალო გვარის ფორმებით: *წვება — წვეს და დგება — დგას*.

რაც შეეხება შინაარსის პლანს: ორწევროვან სისტემებში, სადაც ვნებითები პრეფიქსითაა მარკირებული: *რეცხს — ი-რეცხება (ვილაცის მიერ), ა-ვსებს — ი-ვსება (ვილაცის მიერ)...* მოქმედებითი და ვნებითი

გვარის ფორმებში სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობა ხელშესახებია (რა თქმა უნდა, არ იგულისხმება დეპონენსური ზმნები). აქტიურობა-პასიურობის შინაარსი მორფოლოგიურად გამოიხატება: **Ø-** და **ა-** მარკერით — აქტივებში (**Ø-რეცხს**, **ა-ვსებს**), **ი-/ე-** მარკერებით — პასივებში:

ი-რეცხება — ე-რეცხება, ი-ვსება — ე-ვსება (ვილაცის მიერ)...

სამწევროვან სისტემებში (**ა-წუხებს — წუხ-დ-ება — წუხს**, **ა-გორებს — გორ-დ-ება — გორავს**) მარკირებულია მოქმედებითის ფორმა (**ა-** პრეფიქსი) და ვნებითი (**-დ** სუფიქსი), არამარკირებულია საშუალო გვარის ფორმა, მოქმედებითი და ვნებითი გვარის მნიშვნელობები შინაარსობრივად უპირისპირდება ერთმანეთს სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობის მიხედვით, მაგრამ ბევრ შემთხვევაში ვნებითის სემანტიკა ორაზროვანია: **წუხდება** ის ვილაცის მიერ / **გორდება** ის ვილაცის მიერ, ვილაცის დახმარებით — ტიპის შესიტყვებებში სუბიექტი პასიური განმცდელია; **წუხდება**, **გორდება**; თვითონ — აქტიური განმცდელი. ამ შინაარსების რეალიზაცია იმაზეცაა დამოკიდებული, ვნებითი გვარის სუბიექტი სულიერი სახელია თუ უსულო (ვინ ჯგუფის თუ რა ჯგუფის). უსულო სახელი პასიური განმცდელია, სულიერი სახელი — აქტიური, მაგრამ არც სულიერი სუბიექტი გამოხატავს, რომ მოქმედება ყოველთვის ნებელობითი აქტია, შდრ.: ბიჭი დაგორდა (თვითონ) და ბიჭი დააგორეს და დაგორდა; თუმცა სულიერ სუბიექტთან კონსტრუქციაშიც ყოველთვის არ იძებნება სუბიექტის მოქმედების გამომწვევი გარეშე მიზეზი:

ლოდი დააგორეს და დაგორდა, მაგრამ: „ლოდი ლოდზე სწყდება კლდეს და რახრახით გორდება ძირს“ (ი. გედევ.) (ქველ) — ტექსტში რეალური მოქმედი არ ჩანს, მაგრამ რაღაც გარეგან მიზეზზე მინიშნებულია.

სუფიქსიანი ვნებითების ერთ ჯგუფში, რომლებიც სუბიექტად უსულო სახელს შეიწყობენ, სუბიექტის პასიურობა ეჭვს არ იწვევს: **ა-ბრტყელებს — ბრტყელ-დ-ება**, **ა-ვიწროებს — ვიწროვ-დ-ება**, **ა-ღრმავებს — ღრმავ-დ-ება**, **ა-ფუეებს — ფუე-დ-ება**... ვნებითის ამ ფორმებში სუბიექტი განმცდელი სუბიექტია.

როცა სუფიქსიანი ვნებითს სუბიექტად სულიერი სახელი შეიწყობა, განმცდელი პასიური სუბიექტი იმავდროულად აქტიური განმცდელიც შეიძლება გახდეს:

აბრუებს — ბრუვდება — „დიდი საცხისავან ავადმყოფი ბრუვდება“;

აბრმავებს — ბრმავდება, — „დიდი სიცხისაგან აღამიანი ბრმავდება“ || ფიგურ. სიხარბით ბრმავდება, — შურით ბრმავდება, (ქეგლ) და ა.შ.

ვნებითის შესიტყვებაში შეიძლება გამოჩნდეს მოქმედების რეალური სუბიექტი ქვემდებარისებრი უბრალო დამატების ან ინსტრუმენტული დამატების სახით **ბრმავდება** (სიცხისაგან, სიხარბით, შურით)...

ასეთივე ვითარება გვაქვს ა-პრეფიქსიანი მოქმედებითი გვარისა და უნიშნო ვნებითების შინაარსობრივი დაპირისპირებისას:

ა-თბობს — თბება, ა-ქრობს — ქრება ტიპის ორწევროვან დაპირისპირებაში მარკირებულია მოქმედებითი (ა-პრეფიქსი), პირობითად არამარკირებულია ე. წ. უნიშნო ვნებითი. შინაარსობრივი თვალსაზრისით, მოქმედებითი გვარის სუბიექტი აქტიურია, ვნებითისა — პასიური, პასიურობის ხარისხი აქაც სუბიექტის სულიერობა-უსულობაზეა დამოკიდებული; შდრ.: ა-თბობს — თბება — თბილი ხდება... სასტუმრო თბებოდა ცენტრალური გათბობით || სითბოს იძენს, სხეულს ითბობს. [ცეროდენამ] ვაზების ქვეშ ცეცხლი დაანთო, მიუჯდა გვერდზე და თბებოდა (ზღაპ.). ბელურა ჩიტები ჟივჯივებდნენ და თან მზეზე თბებოდნენ (ს. მგალობ.)...

ასე რომ, შინაარსის პლანის მიხედვით მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმები მოქმედების აქტიურობა-პასიურობის ზოგადი მნიშვნელობით უპირისპირდებიან ერთმანეთს. პასიური ზმნების ორგვარ სემანტიკას (კონვერსირებული და არაკონვერსირებული პასივისა) ვნებითი გვარის სუბიექტის სულიერობა-უსულობის ფაქტორიც განაპირობებს.

ვნებითის პასიური სემანტიკის დამოწმების საკონტროლო საშუალებას კონსტრუქციაში მიერ თანდებულიანი ფრაზის შეწყობა წარმოადგენს:

ბიჭი ხატავს სურათს > სურათი იხატება (ბიჭის მიერ). ეს საკონტროლო საშუალება არ არის აბსოლუტური. ქვემდებარისებრი დამატების აღდგენა ვნებითის კონსტრუქციაში ყოველთვის არ ხერხდება და ბევრ შემთხვევაში ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ვნებითის ფორმათა პასიურობის ხარისხის შემოწმება სხვა საშუალებებითაც შეიძლება. კერძოდ, ვნებითის კონსტრუქციის წარმოქმნის კონვერსიული არსიდან გამომდინარე, ვნებითის შინაარსი შეიძლება გადმოიცეს მოქმედებითი გვარის მრავლობითი რიცხვის ფორმით, რომელსაც განუსაზღვრელი სუბიექტი აქვს: იხატება = ხატავენ,

ითესება = თესავენ, იზრდება = ზრდიან, კეთდება = აკეთებენ, შენდება = აშენებენ (არნ. ჩიქობავა).

განუსაზღვრელპირიან წინადადებას ქართულში ქვემდებარეგაუჩინარებული წინადადება ჰქვია. „ასეთ წინადადებაში ქვემდებარე გაუჩინარებულია, მაგრამ მოქმედად მაინც ივარაუდება ვიდაცა გაურკვეველი პირი (თუ პირები), რომლის ვინაობაც არ არის განსაზღვრული“ (ლ. კვაჭაძე).

ასე რომ, წინადადებაში ვნებითის ფორმათა შენაცვლება მოქმედებითი გვარის განუსაზღვრელპირიანი მრავლობითის ფორმებით სემანტიკურად მისაღებია და, შესაბამისად, გრამატიკულად მოტივირებული. შენაცვლებას ექვემდებარება როგორც პრეფიქსიანი, ასევე სუფიქსიანი და უნიშნო ვნებითები, რომელთა სუბიექტი პასიურია.

შენაცვლების რელაურობა დაფიქსირებულია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით ვნებითების განმარტებისას:

ი-პრეფიქსიანი ვნებითები

იბერება — ბერავენ
 იბნევა — აბნევენ
 იბრიცება — ბრეცენ
 ილესება — ლესავენ
 იპარსება — პარსავენ
 იპტყვნება — პტყვნიან
 იპობა — აპობენ

ე-პრეფიქსიანი ვნებითები

ებოძება — უბოძებენ
 ეკრძალება — უკრძალავენ
 გამოერიცხება — გამოურიცხავენ
 მოერთმევა — მიუტანენ, მოართმევენ
 შეებლალება — შეუბლალავენ
 შეეთლება — შეათლიან; შეთლიან
 შემოეგლიჯება — შემოჰგლეჯენ
 წაესმება — წაუსვამენ
 წაეჭირება — წაუჭერენ...

დონიანი ვნებითები

ბარდება — აბარებენ (ვისმე ან რასმე)
 გროვდება — აგროვებენ
 გამაიძუნდება — გაამაიძუნებენ
 ნიაგდება — ანიაგებენ
 ზუსტდება — აზუსტებენ
 მთელდება — ამთელებენ

უნიშნო ვნებითები

ლპება — ალპობენ
 ქრება — აქრობენ
 თბება — ათბობენ
 ცდება — გამოუყენებლად რჩება,
 ვერ(არ) მოიხმარებენ

და სხვ.

იშვიათად, მაგრამ ლექსიკონში მაინც დასტურდება დონიანი და უნიშნო რელატიური ვნებითების განმარტებები მოქმედებითი გვარის განუსაზღვრელპირიანი მრავლობითის ფორმებით:

უკეთდება — კეთდება მისი ან მისთვის, — უკეთებენ
უმტკიცდება — 2. (დაუმტკიცდა, დამტკიცებია) უმტკიცებენ,
უდასტურდება

დაურიგდება — დარიგდება მათთვის, დაურიგებენ
დაუფასდება — (მნიშვნ. 2) დაფასდება მისი, დაუფასებენ
დაუცარიელდება — დაცარიელდება მისი, დაუცარიელებენ
დაუწესდება — დაწესდება მისთვის, — წესად დაუდებენ, დაუდ-
გენენ...

გაუთავისუფლდება — გათავისუფლდება მისი, — თავისუფალი
გაუხდება, გაუთავისუფლებენ...

გაუმრავლდება — გამრავლდება მისი, გაუმრავლებენ...

შეუღბება — შეღბება მისი ან მისთვის, — შეუღბობენ, ოდნავ
დაუღბება

შეუწყდება — შეუწყვეტენ; შეწყდება მისი...

რაც შეეხება საშუალო გვარის ზმნებს, როგორც ტრადიციულად
განმარტავენ, მათ „ფორმა უმეტესად მოქმედებითისა აქვს, ფუნქცია —
ვნებითის“, სუბიექტური პირი „მოქმედებს“ ისე, რომ სამოქმედო ობი-
ექტი არა აქვს, მაგრამ ამ მოქმედებას არ „განიცდის“, როგორც ამას
ადგილი აქვს ვნებითში“ (ა. შანიძე).

4.1.4. ა- პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის ფორმებში. მიაჩნიათ,
რომ საკუთარი მარკერი, ა- პრეფიქსი, აქვს მოქმედებითი გვარის ზმნა-
თა ერთ დიდ ჯგუფს, კერძოდ:

ა) ორპირიან ნასახელარ გარდამავალ ზმნებს:

ა-დიდებას (დიდი)	ა-ვრცელებს (ვრცელი)
ა-მოკლებს (მოკლე)	ა-ცოცხლებს (ცოცხალი)
ა-მჟავებს (მჟავე)	და სხვ.

ბ) გარდაუვალი ერთპირიანი საშუალო გვარისგან ნაწარმოებ შე-
საბამის გარდამავალ ზმნებს

ა-დუმებს (დუმს)	ა-გორებს (გორავს)
ა-თრთოლებს (თრთის)	ა-ხარებს (ხარობს) და სხვ.

გ) „უნიშნო ვნებითთაგან“ ნაწარმოებ გარდამავალ ზმნებს

ა-დნობს (დნება)	ა-ხმობს (ხმება)
ა-ქრობს (ქრება)	ა-შრობს (შრება) და სხვ.

დ) ორპირიანი საშუალო გვარისა და „სტატიკური ვნებითების“ შესაბამის სამპირიან გარდამავალ ზმნებს:

ა-ძულეებს (სძულს) ა-კლებს (აკლია)
ა-ყვარებს (ყუვარს) ა-წყურებს (სწყურია) და სხვ.

ე) გარდამავალი (მოქმედებითი გვარის) ზმნათა სამპირიან „საზედაო ფორმებს“

ა-გლეჯს (გლეჯს) ა-ცლის (ცლის)
ა-წიწკნის (წიწკნის) ა-ტეხს (ტეხს) და სხვ.

ვ) გარდამავალ ორპირიან (და — სამპირიან) ზმნათაგან ნაწარმოებ შუალობითი კონტაქტის ფორმებს

ა-წერინებს (წერს) ა-კეთებინებს (აკეთებს)
ა-ფხეკინებს (ფხეკს) ა-მთავრებინებს (ამთავრებს)
და სხვ.

დასახელებულ გარდამავალ ზმნებში ა- პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის პრეფიქსი ჩანს: სახელური და გარდაუვალი (საშუალო გვარის, „უნიშნო ვნებითების“) ზმნების ფუძეებსგან ნაწარმოებ ორაქტანტიან გარდამავალ (ა, ბ, გ ჯგუფის) ზმნებთან ა- პრეფიქსის ასეთი კვალი-ფიკაცია სათუო არ არის; სამაქტანტიან ა-ყვარებს, ა-ძაგებს ტიპის ზმნებთან (დ), რომელთა ბაზისური ფორმები ორაქტანტიანი გარდაუვალი (ყუვარს, სძაგს...) ინვერსიული ზმნებია, ა- პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის მარკერად გვევლინება, რადგანაც ბაზისურ ფორმებში (ყუვარს, სძაგს მას ის) ირიბი ობიექტი უკვე წარმოდგენილია, „საზედაო“ მიმართების აღმნიშვნელ ა-გლეჯს (გლეჯს), ა-წიწკნის (წიწკნის) ფორმებში (ვ). ა- პრეფიქსი ასევე მოქმედებით გვარსა და ისეთ პირდაპირ ობიექტზე მიუთითებს, რომელიც მთელის (ირიბი ობიექტის) ნაწილია. ეს მთელი ანუ ირიბი ობიექტი ა- პრეფიქსისათვის ღირებული არ არის, რადგან ეგევე მნიშვნელობა შეიძლება ა- პრეფიქსის გარეშეც გამოიხატოს:

ა-გლეჯს ის მას მას II ჰ-გლეჯს ის მას მას : „ახლა არ გვევლეჯენ ენასა, თქვით რაზე, თქვენი ჭირიზე“ (აკაკი)

მ-ა-წიწკნის ის მე თმას II მ-წიწკნის ის მე თმას...

და პირიქით: საზედაო სიტუაციის ა- პრეფიქსიან ფორმებთან ირიბი ობიექტი ზოგჯერ არ გამოვლინდება:

„თითქმის ხუთი წუთით' მეტი ვავიდა, სანამდის არწივ გამოხატულ მარკას აგლეჯდა კონვერტზე (გ. წერეთ.) ქველ ახ.

„ჭრილობაზე შემხმარ სისხლის აწიწკნის“ ქველ.

შდრ., აგრეთვე: *კონვერტზე მისამართს აწერს ქველ.*

მოქმედებითი გვარის მარკერი ჩანს **ა-** პრეფიქსი შუალობითი კონტაქტის ფორმებში, შდრ.: შუალობითი კონტაქტის მოქმედებითი გვარის ფორმათა ვნებითებად მოქცევისას **ა-** პრეფიქსი იკარგება: მოქმ. *ა-კვლ-ევინ-ებ-ს* — ვნებ. *ე-კვლ-ევინ-ებ-ა...*

ა- პრეფიქსიანი მოქმედებითი გვარის ზმნების ერთ ჯგუფს ბაზი-სური (სახელური თუ ზმნური) ფუძეები არ უჩანს და სინქრონიულ დონეზე პირველად ზმნებად განიხილება: *ამხელს, ავსებს, არხვეს, ან-გრევეს (ის მას)..., არტყამს, აბამს,... არჩევს... (ის მას // ის მას მას),* შდრ.: „*ჩუმაღ ფუსფუსებს ობობა, აბამს და აბამს ქსელებსა*“ და *თავს ვერ აბამს საქმეს (ქველ).*

შენიშვნა: **ა-** ხმოვანი პრეფიქსის რაობის შესახებ, მ. ბროსედან მოყოლებული, სხვადასხვა თვალსაზრისები არსებობს. სამეცნიერო ლიტერატურაში იგი განიმარტება როგორც გარდამავლობის ნიშანი, ნასახელარ გარდამავალ ზმნათა მაწარმოებელი, მოქმედებითი გვარის, კაუზატივის (ფართო გაგებით), საარვისო (ნეიტრალური) ქცევის პრეფიქსი, ზმნათა გარკვეულ ჯგუფში საზედაო სიტუაციის, — ირიბი ობიექტისადმი მიმართების აღმნიშვნელი ფორმანტი.

ა- პრეფიქსის ინტერპრეტაციებიდან გარდამავალ ზმნებში მოქმედებითი გვარის გაგებას არცერთი არ გამოორიცხავს. ნასახელარ გარდამავალ ზმნათა წარმოებაში იგულისხმება სახელიდან გარდამავალი ზმნის მოქმედებითი გვარის წარმოება (სახელი — ა-სახლებ-ს...); მოქმედებით გვარს (*resp.* გარდამავლობას) ვარაუდობს კაუზატივიც: მოქმედებითი გვარის ზმნის ჩამოყალიბების ერთი გზა კაუზატივია (წუხ-ს — ა-წუხებ-ს...); გარდამავალ (მოქმედებითი გვარის) ზმნათაგან ნაწარმოებ კაუზატივებში გამოვლენილი ერთი **ა-** პრეფიქსი (ა-კეთა — ა-კეთებინა...) იმას ადასტურებს, რომ კაუზატივის **ა-** და გარდამავალ მოქმედებითი გვარის ზმნათა **ა-** პრეფიქსი ერთი და იგივე ოდენობაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში კაუზატივის ფორმაში ორი **ა-** გვექნებოდა (ზმნის თავკიდურში ორი **ა-** ხმოვნის მიჯრით წარმოდგენა ქართულში დასაშვებია; შდრ.: ა-აყვანინა, ა-აწევინა, ა-აღებინა...). უხმოვანპრეფიქსო გარდამავალი მოქმედებითი გვარის ზმნებიდან ნაწარმოებ კაუზატივებში ეს **ა-** აღდგება (ხატ-ა —

ა-ხ ა ტ ვ ი ნ - ა). მოქმედებითი გვარისაა საარვისო ქცევის ფორმებად მიჩნეული **ა-** ხმოვანპრეფიქსიანი ა-კეთებს, ა-შენებს... ზმნები, მოქმედებითია ასევე სრული ასპექტის გამომხატველი **ა-** პრეფიქსიანი ფუძეებიც: ვნებს — ა-ვნებს-ს — ა-ვნო, ჰრგებს — ა-რგებს-ს — არგო... საზედაო სიტუაციის, ირიბი მიმართების გამომხატველი გარდამავალი ფორმები მოქმედებითი გვარისაა (ა-წერს, ა-ხატავს... მაგრამ, შდრ.: გარდაუვალი ა-წერია, ა-ხატია..., ა-დგება, ა-ჯდება... ა-დგას, ა-ზის... ბუნებრივია, გარდაუვალ ზმნებში **ა-** პრეფიქსი მოქმედებით გვარს ვერ დაუკავშირდება).

მოქმედებითი გვარის ზმნათა **ა-** პრეფიქსიანი და უპრეფიქსო მოდელების სათანადო ვნებითებთან შეპირისპირება ასეთ ვითარებას წარმოგვიდგენს: მოქმედებითის **ა-** პრეფიქსიან მოდელს ძირითადად სუფიქსიანი პასივები შეესაბამება, მოქმედებითის უპრეფიქსო მოდელს კი — პრეფიქსიანი პასივები.

ა- ხმოვანი პრეფიქსის არქონა გარდამავალ ზმნათა ერთ ნაწილში (ხატავს, წერს, შლის...) მეორეულია (ამ ფაქტს, როგორც უკვე ითქვა, ქართველური ენებიც ამოწმებს). ასეთი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობა სინქრონული აღწერის შედეგადაც ჩნდება: თანამედროვე ქართულში დადასტურებული, პარალელურად ხმარებული უხმოვანპრეფიქსო და **-ა** ხმოვანპრეფიქსიანი გარდამავალი ფორმების შეჯერება ისტორიულად შესაძლებელ სემანტიკურ და სინტაქსურ ცვლილებათა მეტ-ნაკლებად თანმიმდევრულ სურათსაც წარმოაჩენს:

ა) დასტურდება **ა-** პრეფიქსიანი და უპრეფიქსო გარდამავალ ფუძეთა თავისუფალი მონაცვლეობა: ა-გზავნი-ს — გა-ა-გზავნი-ს — გა-ა-გზავნი-ა || გზავნი-ს — გა-გზავნი-ს — გა-გზავნი-ა, ჰყვედრი-ს || ა-ყვედრი-ს... ამ პარალელურ ფორმებს ფუნქცია ერთნაირი აქვთ და არც სინტაქსი შეცვლილა.

ბ) ა-ხვევს-ს || [ჰ]-ხვევს-ს — გა-ა-ხვევს — გა-ა-ხვია (შდრ.: გახვია); სინტაქსი არ შეცვლილა, აწმყოში პარალელურად იხმარება ხმოვანპრეფიქსიანი და უხმოვანპრეფიქსო ფორმები, ოღონდ სრული ასპექტის დროებში ოდენ ხმოვანპრეფიქსიანი ფორმები გვაქვს.

გ) სტკენს-ს — ა-ტკენს-ს — ა-ტკინა, ჰრგებს-ს — არგებს-ს — არგო, ვნებს-ს — ა-ვნებს-ს — ა-ვნო... ხმოვანპრეფიქსიანი ზმნები სრული ასპექტის გაგებას ითავსებს.

დ) წერ-ს — ა-წერ-ს **ა-** ხმოვანპრეფიქსიანმა ფორმამ „საზედაოს“ შინაარსი გაითავისა: აწერს ის მას (კედელზე) > აწერს ის მას კედელს. მნიშვნელობის ამგვარ ცვლილებას ზმნური ფუძის სემანტიკა განაპირობებს. სემანტიკური რეინტერპრეტაციის შედეგად იცვლება სინტაქსიც.

ამიტომ რეალური გვეჩვენება ხმოვანპრეფიქსიანი ფორმებიდან უხმოვანპრეფიქსო ფორმათა მიღების გზა.

4.1.5. ვნებითი გვარის ჯგუფების ფორმობრივი და ფუნქციური მიმართება და საშუალო გვარი

4.1.5.1. პრეფიქსიანი და სუფიქსიანი ვნებითების მიმართება.

წარმოების მიხედვით, პასივების ორი ტიპი გაირჩევა: ა) ანალიზური და ბ) სინთეზური.

ანალიზური პასივები. ანალიზური (აღწერითი) პასივები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ძირითადად ისეთ შემთხვევებში დასტურდება, როცა ზმნას ჩვეულებრივი ვნებითის წარმოება არ უხერხდება: განხილულ იქნა, უარყოფილ იქნა... ასეთი ფორმები დამახასიათებელია ოფიციალურ-საქმიანი სტილისთვის და მაშინაც იხმარება, როცა ამავე ფუძის სინთეზური ფორმებიც არსებობს: გარიცხულ იქნა II გაირიცხა, გაგზავნილ იქნა II გაიგზავნა...

სინთეზური პასივები

მარკერების რაგვარობისა და ადგილის მიხედვით სინთეზური პასივის 3 ჯგუფი გამოიყოფა:

1. პრეფიქსიანი **ი-** და **ე-** ნიშნებით: **ი-წერება**, **ე-წერება**... ეს პრეფიქსები ვნებითობის ფუნქციის გამოხატვასთან ერთად პირიანობის განსაზღვრასაც ითავსებს:

ერთპირიანი პასივები **ი-** ხმოვანპრეფიქსით იწარმოება: **ი-ხატება ის...**

ორპირიანი პასივები — **ე-** ხმოვანპრეფიქსით: **ე-ხატება ის მას...**

2. სუფიქსიანი პასივები, ანუ დონიანი პასივები — **-დ-** სუფიქსით: **წუხ-დ-ება** — **უწუხ-დ-ება**...

3. „უნიშნო“ (ანუ ნულოვანი) პასივები: **თბება** — **უთბება**...

სუფიქსიანი ვნებითები პრეფიქსიანებისაგან ფორმით განსხვავდება. სხვაობა მათ შორის შეიმჩნევა უღლებაშიც (თუმცა, არც ისე არსე-

ბითი). სუფიქსიანი და პრეფიქსიანი ვნებითები ნაწილობრივ გრამატიკული კატეგორიების წარმოებითაც განირჩევიან.

კონკრეტულად განსხვავება ამ ორ წარმოებას შორის ასე აისახება:

1. ერთი პრეფიქსული წარმოებაა (**ი-ხატება**, **ე-ხატება**), მეორე — სუფიქსური (**წუხ-დ-ება**, **უყვარ-დ-ება**). ეგევე სუფიქსი ნასახელარ ზმნათა მაწარმოებელია ქართულში (*თეთრი — თეთრ-დ-ება*, *მოკლე — მოკლ-დ-ება...*) (ა. შანიძე). ნასახელარ ზმნათა ვნებითების პრეფიქსებით წარმოება ქართულისათვის ორგანული არ არის (თუმცა არც შეუძლებელია): *ჭვარტლი — ი-ჭვარტლება*, *ჟანგი — ი-ჟანგება*, შდრ.: *ჟანგ-დ-ება...*

2. ვნებითთა ეს ორგვარი წარმოება მეტ-ნაკლებად განსხვავდება მნიშვნელობითაც. სხვა არის ი-წერება, ი-ხატება და ა.შ. სხვა არის წუხ-დ-ება, თეთრ-დ-ება... პირველთა მოქმედება ვილაციის (ან რა-ლაციის) მიერაა გამოწვეული, ასეთი ვნებითები ადვილად იგუებენ **მიერ** თანდებულისან უბრალო დამატებას: სურათი **იხატება** (მხატვრის მიერ), **წუხ-დ-ება** ტიპის ვნებითებში კი მოქმედება შეიძლება ფუძეში მიმდინარე შინაგან პროცესადაც გავიზროთ თვითონვე წუხდება (ისევე, როგორც უნიშნო ვნებითებში) და გარეგანი მიზეზით გამოწვეულ მოქმედებადაც: **წუხდება** ვილაციის მიერ, რადაც მიზეზით...

ეს მცირე განსხვავებაც საკმარისია იმისათვის, რომ ცალკეულ შემთხვევაში ერთი და იმავე ფუძიდან როგორც სუფიქსიანი, ასევე პრეფიქსიანი ვნებითი იწარმოებოდეს;

და-ი-ჟანგ-ებ-ა // და-ჟანგ-დ-ება

„ერთი მათგანი ჟანგდება (resp. „ჟანგად იქცევა“) გარდაქცევითობის ფუნქციის მატარებელი უნდა იყოს, მეორე იჟანგება (resp. „ჟანგით იფარება“) კი — ინსტრუმენტატივისა, მაგრამ ამ ორი მნიშვნელობის აზრობრივი სიახლოვის გამო მოხდა ამ ფორმათა პარალელურ ფორმებად გაგება, რამაც განაპირობა მათი ფუნქციური დაახლოება და შემდეგ ერთმანეთთან გაიგივება“ (ბ. ჯორბენაძე).

ასევე პარალელური ფორმებია:

და-ე-თანხმება-დასთანხმ-დ-ება „თანხმობას გამოუცხადებს“, „თანხმობას განუცხადებს“.

მო-ე-წყინ-ება // მო-ს-წყინ-დ-ება-ა, *გა-ი-ნაზება // განაზე-დ-ება*, *გა-ე-ქანება // გაქან-დ-ება...*

თანამედროვე ქართულში (ასევე, ძველ ქართულში) შეიმჩნევა გარკვეული ტენდენცია პრეფიქსული ვნებითების სუფიქსურად შეცვლისა: ეძმობილება > უძმობილდება, აიფოფხება > აფოფხდება, ჩაიშაქრება > ჩაშაქრდება, მოეწყურება > მოსწყურდება და სხვ. (ლ. ნოზაძე).

3. სუფიქსიანი ვნებითების უღლება განსხვავდება პრეფიქსიანი ვნებითების უღლებისაგან. ისინი განსხვავებულად აწარმოებენ წყვეტილისა და კავშირებითი II-ის ფორმებს; შდრ.:

სუფიქსიანი ვნებითებს საკუთარი წარმოება აქვთ (ისევე, როგორც „უნიშნო ვნებითებს“) და არ ემთხვევიან სათანადო მოქმედებითებს. პრეფიქსიანი ვნებითების II სერიის ფორმები მინიმალურად განსხვავდებიან სათანადო მოქმედებითისაგან და ზოგ შემთხვევაში (სათავისო ქცევის ფორმაში) კიდევაც თანხვდებიან მას:

მოქმ. წყვეტ. და-ი-ხატ-ა მან იგი / ვნებ. დაიხატა იგი,
II კავშ. დაიხატოს მან იგი / ვნებ. დაიხატოს იგი

შდრ.: აგრეთვე:

მოქმ. თურმ. II: და-ე-ხატ-ა მას იგი / ვნებ. კავშ. II და-ე-ხატ-ა იგი მას.

4. პრეფიქსიანი ვნებითების მარკერები ქცევის ფუნქციასაც ითავსებენ, სუფიქსიანი ვნებითებში ქცევას საკუთარი ფორმანტი აქვს: წუხდება — უ-წუხდება...

5. პრეფიქსიანი ვნებითებს არ ეწარმოებათ ე.წ. „საზედო“ ფორმები. სუფიქსიანი ვნებითებში ასეთი წარმოება შესაძლებელია: ა-ჩნდება, ა-ტყდება (თავს), ა-კვდება...

6. ორპირიანი პრეფიქსიანი ვნებითებს შეიძლება ეწარმოებოდეს შუალობითი კონტაქტის ფორმები: **გ-ე-კვლ-ეგინ-ებ-ი, გ-ე-თრ-ეგინ-ებ-ი...** დონიან ვნებითებს ასეთი წარმოება არა აქვთ, პირიქით, სუფიქსიანი ვნებითის შუალობითი კონტაქტი შეიძლება **ე-** პრეფიქსით იწარმოოს: **გ-შავ-დ-ებ-ი — გ-ე-შავ-ებინ-ებ-ი...**

7. პრეფიქსიანი ვნებითების (აბსოლუტურისა და რელატიურის) ერთი საკმაოდ დიდი ჯგუფი დეპონენსებია: ი-ძლევა, ი-მუქრება, ი-წყევლება, ი-გინება, ე-ზიდება, ე-ქაჩება, ე-წევვა, ე-რეკება, ე-ბაასება...

სუფიქსიანი ვნებითები დეპონენსური მნიშვნელობით არ გვხვდება (გამონაკლისი: **ჰ-პირდება**).

8. **ენიანი** ვნებითების ერთი ჯგუფი, კერძოდ, „მეტყველების წრის“ ზმნები — ელაპარაკება, ექაქანება, ეტიკტიკება,

ესაუბრება, ეჩუროხულება... (ის მას) შესიტყვებაში შეიძლება სამვალენტიან ზმნებადაც მოგვევლინოს: ელაპარაკება, ეჩუროხულება ის მას: > ის მას მას: რაღაცეებს გვეჩუჩუებოდნენ, მაგრამ ჩვენ ენა არ ვიცოდით... (ა. ყაზბ.) (ქველ). ამ ჯგუფის ზმნებთან II სერიის მწკრივებში სუბიექტი შეიძლება მოთხრობითი ბრუნვის ფორმითაც წარმოგვიდგეს: ელაპარაკა, ესაუბრა — მან.

სუფიქსიან ვნებითებში კონსტრუქციის ასეთი ცვლილება არ დასტურდება (გამონაკლისი: **დაჰპირდა** ის მას მას II საუბ. **დაჰპირდა** მან მას ის).

9. ე- პრეფიქსიან ზმნათა ერთი ჯგუფი სავარაუდო რეალურ სუბიექტს ნათესაობით ბრუნვაში შეიწყობს (უთანდებულოდ ან თანდებულოდ): ესათრება, ერიდება, ეკრძალება, ესირცხვილება, ესარბება... მას (ვიღაცის ან რაღაცის).

სუფიქსიანი ვნებითებისათვის ასეთი კონსტრუქციები უცხოა.

10. სუფიქსიან ვნებითებს წყვეტილში ფაქტობრივად მხოლოდ სრული ასპექტის ფორმები აქვს: შე-წუხდა, და-დადუმდა, შე-უყვარდა, გა-ბრტყელდა (გამონაკლისი: ძველი ქართულის ნასახელარი **მვნდა** და **-ნ(-ენ)** სუფიქსიანთაგან **ღუმნა**, **წუხნა**... ფორმები). პრეფიქსიან ვნებითებს წყვეტილში ეწარმოება როგორც სრული (და-იმალა), ასევე უსრული (იმალა) ასპექტის ფორმები, თუმცა უსრულის ფორმები — შეზღუდულად.

11. სუფიქსიანი ვნებითებისათვის უცხოა პრეფიქსიანი ვნებითებისათვის დამახასიათებელი მნიშვნელობის ნიუანსები: შესაძლებლობის, მიჩნევის, გუნების (ეს მნიშვნელობები შეიძლება სათანადო აქტივებმაც გადმოსცენ: რა ემღერება — რა ამღერებს, რა ეცინება — რა აცინებს, რა ეომება — რა აომებს, რა ექირქილება — რა აქირქილებს და ა. შ.).

აქ შეიძლება ასეც დაისვას საკითხი: თუ პრეფიქსიანი და სუფიქსიანი ვნებითები განსხვავდებიან არა მარტო ფორმით, არამედ ფუნქციითაც, მაშინ ისინი ერთ — ვნებითი გვარის — კატეგორიაში ვერ გაერთიანდებიან. ეს ასე იქნებოდა, თუ აქტივისა და პასივის მიმართებას ქართულში განვიხილავთ, როგორც ერთი და იმავე შინაარსის რეალიზაციას სხვადასხვა ფორმით: კაცი წერს წერილს = წერილი იწერება კაცის მიერ; თუ ვნებით გვარს ქართულში პასივის უნივერსალური განსაზღვრების მიხედვით შევაფასებდით როგორც ბაზისური (ლოგიკური) პირდაპირი დამატების ქვემდებარედ გარდაქმნის შედეგს ზედაპირულ სტრუქტურაში, სადაც ბაზისური ქვემდებარე ზმნას-

თან ფორმალურ კავშირს წყვეტს და მხოლოდ თანდებულიანი უბრალო დამატების სახით გვევლინება.

მაგრამ ეს ასე არ არის; ქართულში აქტივ-პასივის დაპირისპირება არ არის ისეთი როგორც სხვა ენებში (ინგლისურში, გერმანულში, რუსულში...); „ვნებითი ჩვეულებრივად ისეთ მოქმედებას აღნიშნავს, რომელიც თავისთავად მიმდინარეობს. რეალური სუბიექტი (მოქმედი) აქ დაჩრდილულია: „კეთდება, შენდება, იწერება, ინახება, ნადგურდება...“ (არნ. ჩიქობავა).

4.1.5.2. საშუალი გვარი (მედიუმი). გვარის ოპოზიციურ წევრთა მარკირების ძირითადი მოდელები ასეთია:

1. ორწევრიანი: არამარკირებული აქტივი — პრეფიქსით მარკირებული პასივი: *ხატავს — ი-ხატება...*

2. ორწევრიანი: ა) მარკირებული აქტივი — მარკირებული პასივი (სუფიქსიანი ან ნულოვანი, „უნიშნო“): *ათენებს — თენდება, აცხობს — ცხვება...* ბ) მარკირებული აქტივი — არამარკირებული მედიუმი: *ასადილებს — სადილობს...*

3. სამწევრიანი: მარკირებული აქტივი — მარკირებული პასივი (სუფიქსიანი ან „უნიშნო“) — არამარკირებული მედიუმი: *აწუხებს — წუხდება — წუხს, აწვენს — წვება — წევს...*

დულს-ს, წუხს-ს, გორ-ავს-ს, ტრიალებს-ს, ტირი-ის, ლაღობს-ს, ფასობს-ს, ცხარობს-ს და სხვ. ეს ის საშუალი გვარის ზმნებია, რომელთაც საპირისპირო მოქმედებითიც უკეთდება და ვნებითიც: *ადულებს — დულდება — დულს, აგორებს — გორდება — გორავს* და ა.შ.

ვახშმობს, ვაჭრობს, სადილობს, თრთის და მისთანებს მედიუმების საპირისპიროდ მხოლოდ მოქმედებითის ფორმები აქვს: *ავახშმებს, ავაჭრებს, ასადილებს, ათრთოლებს...*

საშუალი გვარის ზმნებში ტრადიციულ თემის ნიშნებს მედიალურ ზმნათა აწმყოს ფუძის ფორმანტებად გამოყოფს დი ენ ჰოლისკი. ეს ფორმანტებია: **∅** (დულს-ს), **-ი** (ტირი-ის), **-ავ** (გორ-ავს-ს), **-ებ** (სისინ-ებს-ს), **-ობ** (ცელქ-ობს-ს). ამ რიგში განვიხილავთ აწმყოს III პირის სპეციფიკურ **-ია** (ძვ. ქართ. **-იეს**) II **-ავ** დაბოლოებიან ე.წ. სტატიკურ ვნებითებს: აბ-ია, ანთ-ია, წერ-ია/ა-წერ-ია, ხატ-ია/ა-ხატ-ია, ა-კრ-ავ-ს და მისთ. ა. შანიძის მიხედვით, 120-მდე სტატიკურ ზმნას. მედიოპასივებისა და „სტატიკური ვნებითების“ შინაარსობრივი და ფორმალური მსგავსება (გარდაუვალობა, სრული ასპექტის ფორმათა არქონა, ქცევის ნაკლული სისტემა, უღლების ნაკლუ-

ლი პარადიგმა, აწმყოს I და II პირის ფორმათა მეშველზმნიანი წარმოება...) სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი ფაქტია (ა. შანიძე, ზ. ჭუმბურიძე...). აწმყოს ფუძის განსხვავებული ფორმანტებით შექმნილი ფორმალური ზღვარი მედიოპასივსა და სტატიკურებს შორის მყიდვია. ა. შანიძე შენიშნავს: „საზოგადოდ უახლეს ქართულს აქვს ტენდენცია სტატიკურთა ფარგლებში მოაქციოს ისეთი ზმნებიც, რომლებიც ტიპობრივად მედიოპასივია“; ასახელებს ასეთ, განსხვავებული დაბოლოების მქონე, მედიოპასივებს: აკრ-ავ-ს, ჰ-ხურ-ავ-ს, სახლ-ობ-ს, ჰ-მართ-ებ-ს, ჩასდგ-ამ-ს... და ასკვნის: იმლება ფორმალური ზღვარი მედიოპასივებსა და სტატიკურებს შორის.

ა. შანიძე ეხება **-ია** დაბოლოებიან სტატიკურ ზმნათა საშუალო გვარის ფორმებში გაერთიანების შესაძლებლობასაც, მაგრამ, საბოლოოდ, მათ მაინც ვნებითებში განიხილავს. ასეთი კლასიფიკაცია ავიწროებს სტატიკურობა-დინამიკურობის ცნების შინაარსს, რომელიც უფრო ფართო მოვლენაა, ვიდრე ვნებითი გვარი. სტატიკურობა-დინამიკურობის ის დაპირისპირება, რაც ვნებით გვარში აღინიშნება: სტატ. აბ-ია, წერ-ია, ხატ-ია... — დინამ. იბმ-ებ-ა, იწერ-ებ-ა, იხატ-ებ-ა..., საშუალო გვარის „მედიოპასივებისთვისაც“ ნიშანდობლივია: დგა-ს — დგ-ებ-ა, წევს — წე-ებ-ა, ჩან-ს — ჩნდ-ებ-ა...

აბია, ანთია, ხატია ტიპის სტატიკურ ფორმათა საშუალო გვარში შესაძლო გაერთიანებით ამავე ფუძეებიდან ნაწარმოები აქტივისა და პასივის ორწევროვანი სისტემები სამწევროვანი ხდება: წერს — ი-წერება — წერია, ხატავს — ი-ხატება — ხატია..., თუმცა არ ირღვევა სისტემის წევრთა მარკირების წესი, არამარკირებულ აქტივს (წერს, ხატავს) უპირისპირდება მარკირებული პასივი (ი-წერება, ი-ხატება...) და **-ია** დაბოლოებით მარკირებული საშუალო (წერ-ია, ხატ-ია...). შეიძლება მარკირებული იყოს ოპოზიციის სამივე წევრი (ა-ბამ-ს — ი-ბმ-ებ-ა — აბ-ია, ა-ნთ-ებ-ს — ი-ნთ-ებ-ა — ანთ-ია...).

საშუალო გვარის ფორმები, ვნებითების მსგავსად, კონვერსიულ ურთიერთობას ამყარებენ სათანადო მოქმედებითან. „ზოგი ნიშნის მიხედვით ეს ზმნა მოქმედებითს ჰგავს, ზოგით კი — ვნებითს: ფორმა უმეტესად მოქმედებითისა აქვს, ფუნქცია — ვნებითისა (ა. შანიძე). მოქმედებითებთან ფორმით მსგავსება იმაში გამოიხატება, რომ მოქმედებითიც და საშუალო გვარის ფორმებიც არიან უთემისნიშნოც (წერს და წევს, დებს და დევს...) და **-ი**, **-ავ**, **-ებ-**, **-ობ** თემისნიშნაინებიც (**ი-** სუფიქსს პირობითად ვაკუთვნებთ თემის ნიშნებს), თუმცა აქტივ-მედიუმის საპირისპირო ფორმები ძირითადად სხვადასხვა ნიშნით ფორმდება: წუხ-ს — ა-წუხ-ებ-ს, გორ-ავ-ს — ა-გორ-ებ-ს, ტირ-ი-ს —

ა-ტირ-ებ-ს, ცხარ-ობ-ს — ა-ცხარ-ებ-ს..., მაგრამ: ტრიალ-ებ-ს — ა-ტრი-ალ-ებ-ს... ფორმის თვალსაზრისით, საშუალი გვარის ფორმები მოქმედებითებისაგან **ა-** ხმოვანი პრეფიქსის უქონლობით განსხვავდებიან.

საშუალი გვარის ფორმები მოქმედებითებს გარდამავლობის თვალსაზრისით უპირისპირდებიან: საშუალი გვარის ფორმა გარდაუვალაია, მოქმედებითი გვარისა — გარდამავალი.

პასივებთან საშუალი გვარის ფორმებს აახლოებს გარდაუვალობა, პირთა რაოდენობა (ერთ- ან ორპირიანები არიან), ორპირიან ფორმებში — ობიექტური პირის როგორობა: საშუალსაც და ვნებითსაც მხოლოდ ირიბი ობიექტი შეეწყობა. გამონაკლისები წესს არ ცვლის.

მედლიუმებისგან განსხვავებით, ვნებითებს აწმყოში საკუთარი მოდელი აქვთ, განსხვავდებიან ეს ფორმები მწკრივთა წარმოებითაც. საშუალი გვარის ფორმებს საკუთარი ფუძით მხოლოდ I სერიის (უსრული ასპექტის) მწკრივები ეწარმოებათ, დანარჩენ მწკრივებს კი იმავე ფუძის აქტიური ან პასიური ფორმებით ივსებენ.

საშუალი გვარის ზმნებში განიხილება გარდაუვალი ინვერსიული ან, სხვაგვარად, მიცემითსუბიექტიანი ქონა-ყოლისა და გრძნობა-აღქმის სემანტიკის სტატიკური ზმნები: აქვს, ჰყავს, უყვარს, სძულს, სძაგს და ა. შ. მიცემითსუბიექტიანია **-ია** დაბოლოებიან სტატიკურ ზმნათა ერთი ნაწილიც: აბადია, აბარია, უპყრია, სჩვევია...

იმის გათვალისწინებით, თუ როგორ ხდება საშუალი გვარის ფორმათა „ნაკლული მწკრივების“ შევსება, ქართულში საშუალი ზმნების ორი ჯგუფი გამოიყოფა: 1. საშუალ-ვნებითები (მედლიოპასივები), რომლებიც ნაკლულ მწკრივებს პასივის ფორმებით ივსებენ: **აკლია** — აკლდება, აკლდა, ჰკლებია, **დგას** — იდგება, იდგა, მდგარა; 2. საშუალ-მოქმედებითები (მედლიოაქტივები), რომლებიც ფორმათწარმოებით აქტიურ ზმნებს მიჰყვებიან: ცხოვრობს (კაცი), იცხოვრებს (კაცი), იცხოვრა (კაცმა), უცხოვრია (კაცს). ბუნებრივია, ნაკლული მწკრივების შევსება-შერჩევა პასივისა თუ აქტივის ფორმებით მედიალურ ზმნათა სათანადო პასიური ან აქტიური მნიშვნელობით იყოს გაპირობებული.

ნაკლული პარადიგმის შევსებასა და საშუალი გვარის ფორმათა პასიურ და აქტიურ მნიშვნელობებს შორის ერთმნიშვნელოვანი მიმართება არ დასტურდება: პასიური მნიშვნელობის მედიუმი ყოველთვის პასიური ფორმით არ ივსებს დანაკლისს და აქტიურისა — აქტივის ფორმით.

განვიხილოთ ჩანაცვლების შემთხვევები მედიოპასივისა და მედიოაქტივის ჯგუფებში:

მედლიობასივები. მედლიობასივთა ერთი ნაწილი ნაკლულ ფორმებს თავისივე ფუძის ვნებით ივსებს: **სწყინს** — *ეწყინება, ეწყინა, სწყენია, აკლია* — *[და]აკლდება, [და]აკლდა, [და]აკლებია, დვას* — *იღვება, იღვა, მღვარა* და სხვ. მედლიობასივთა მეორე ნაწილს კი მხოლოდ აწმყოს წრის მწკრივები უკეთდება: *ჭირს, ჩანს, უმძიმს, მწიფს, ხურს...*

მედლიოაქტივები. მედლიოაქტიური ზმნები, ჩასანაცვლებელი ფორმების მიხედვით, სამ ჯგუფად ნაწილდება: ა) იყენებს აქტიურ ფორმებს, ბ) იყენებს როგორც აქტიურ, ასევე პასიურ ფორმებს (**დონიან** პასივებს), გ) გვხვდება მხოლოდ აწმყოს წყებაში.

დავანასიათოთ თითოეული მათგანი:

ა) ამ ჯგუფის მედლიოაქტივებთან აქტიური ფორმის ჩანაცვლება უფრო ხშირია: **გუშავობს** — *იგუშავებს, იგუშავა, უგუშავია, ფიქრობს* — *იფიქრებს, იფიქრა, უფიქრია, კეკლუცობს* — *იკეკლუცებს, იკეკლუცა, უკეკლუცია, თარეშობს* — *ითარეშებს, ითარეშა, უთარეშია, ცხოვრობს* — *იცხოვრებს, იცხოვრა, უცხოვრია* და ბევრი სხვა. შეიძლება ითქვას, რომ აქტიური შინაარსის გამომხატველი საშუალო ფორმებისათვის ეს ძირითადი ტენდენციაა. თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ აქტიური ფორმები ჩანაცვლება ისეთ მედლიოაქტივებსაც, რომელთა აქტიური შინაარსი არც ისე თვალსაჩინოა, მდრ.: **ნეტარებს** — *(ინეტარა, უნეტარია)*. ნეტარებაშია, ნეტარებას გრძნობს..., **ფლიდობს** — *(იფლიდა, უფლიდია)*. ფლიდია..., **შიმშილობს** — *(იშიმშილა, უშიმშილია)*. უსაჰმელოდ, უჰმელოდ არის, — მშიერია... (ქეგლ).

ბ) აქტიური შინაარსის მედლიალურ ზმნათა ერთი ნაწილი მხოლოდ I სერიის უსრული ასპექტის ფორმებით დასტურდება: *უზნეობს, უგუზნეობს, პრანჭიაობს...* მხოლოდ ამ ფორმებით დასტურდება რთული ზმნების დიდი ნაწილიც: *გულუხვობს, ენამახვილობს, ცრუბენტელაობს, პირმოთნეობს, ძილფხიზლობს* და ა.შ.

მედლიოაქტიურ ფორმათაგან II სერიის მწკრივები მხოლოდ ქცევის მიხედვით ნეიტრალურ ფორმებს აქვთ: **წუხს** — *იწუხა მან...* ამავე ფუძის საობიექტო ქცევის ფორმები კი მხოლოდ აწმყოს ჯგუფში გვხვდებიან: *უწუხს, უდუღს* და მისთ. ცალკეულ შემთხვევებში ჩამნაცვლებლად **დონიანი** ვნებითის სათანადო ქცევის ფორმებსაც ვარაუდობენ: *უწუხს* — *შეუწუხდება, შეუწუხდა, შესწუხებია* (გული)...

ასე რომ, ტერმინები „მედლიობასივი“, „მედლიოაქტივი“ ზედმიწევნით ვერ აღწერს საშუალო გვარის ფორმებს. მედლიალური ფორმების აქტიური სემანტიკა აუცილებლად არ გულისხმობს სათანადო ზმნების უღლების სრულ პარადიგმას და, შესაბამისად, II სერიის მწკრივებში სუ-

ბიექტის ერგატიულ ბრუნვაში, ხოლო III სერიაში — მიცემით ბრუნვაში დასმას, თუმცა ეს ტენდენცია აშკარაა.

მედიაოპტივების სისტემა ერთიანი, მთლიანი პარადიგმის სახით ქართულში ჯერ არ ჩამოყალიბებულა. ის ძველი ქართულის გვიანდელ პერიოდში ისახება და ეს პროცესი კვლავაც გრძელდება.

4.1.6. გვარის ფორმათა დახასიათება სტატიკურობა-დინამიკურობის მიხედვით.

მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნები დინამიკური ზმნებია, ისინი პროცესს გამოხატავენ:

მოქმ.: აკეთებს, იკეთებს, უკეთებს; აწუხებს, იწუხებს (თავს), უწუხებს; არჩევს, ირჩევს, ურჩევს და ა.შ.

ვნებ.: ქრება, უქრება; ჩნდება, აჩნდება, უჩნდება; ცივდება, უცივდება; იმალება, ემალება და ა.შ.

საშუალო გვარის ზმნათა ერთი ნაწილი — მედიოპასივები — სტატიკური, მდგომარეობის აღმნიშვნელი ზმნებია: დგას, ადგას, უდგას; ზის, აზის, უზის; წევს, აწევს, უწევს; ჩანს, უჩანს; უყვარს; სძულს; უმძიმს; შვენის და ა.შ.

საშუალო გვარის უფრო დიდი ნაწილი — მედიაოპტივები, თავისთავში ჩაკეტილ „მოქმედებას“ აფიქსირებენ: წუხს — უწუხს, გორავს — უგორავს, ტრიალებს, გრიალებს, შრიალებს, ცხოვრობს, სახიობს და ა.შ. ამ ზმნათა ერთი ნაწილის აქტიური სემანტიკა, ქეგლის განმარტების მიხედვით, ბევრ შემთხვევაში არც ისე თვალსაჩინოა: გოდებს „ტირილით გლოვობს, მოთქვამს“, ეღვარებს „ელვარებას გამოსცემს“; ასევე: არსებობს, ცხოვრობს, მდებარეობს, სულდგმულობს... პირიქით, ბევრი მათგანი მდგომარეობის მნიშვნელობას გამოხატავს: წუხს „წუხილით არის შეპყრობილი“, ნანობს „სანანებლად აქვს“, ნეტარებს „ნეტარებას გრძნობს“, მოუსვენრობს „მოუსვენრად არის“, ნადვლობს „ნადვლი აქვს, დარდობს“, შიმშილობს „უსაჭმელოდ, უჭმელოდ არის, — მშიერი“, ნებივრობს „ნებივრად არის, განებივრებულია, განცხრომაშია“ და ა.შ.

მედიაოპტივური ფორმების ერთი ნაწილი დინამიკურობა-სტატიკურობის თვალსაზრისით სემანტიკური ლაბილურობით ხასიათდება:

ბრუნავს... 1. მოძრაობს რისამე ირგვლივ; მოძრაობს თავისი ღერძის გარშემო, ტრიალებს; 2. გადატ. მუდმივ მოძრაობაშია, იცვლება (ქეგლ). შდრ.: [წისქვილი] თუ ძველს რუვს ზევიდან ბრუნავს

[=რუს ზევიდან არის, დგას მ.ს.) *ჩემი*ო და *თუ ქვემოთ ბრუნავს* (თუ ქვემოთ არის, დგას) *შენი იქნება*ო (ქ. ს. ძეგ.).

ბღავის — „*ჩემს კარზე ერთი ოთხფეხი პირუტყვი არა ბღავის*“ (ქ. ს. ძეგ.) = არ არის;

ტრიალებს — „*ერთი წელიწადი შენთან ერთად ქართველ საზოგადოებაში ვტრიალებ*“ (შ. არაგვი);

გორავს... ბრუნვით, ტრიალით ადგილს «გადაინაცვლებს — „*ნაცარქექია უსაქმურად გორავდა, სვამდა, ჭამდა, ეძინა!*“ (აკაკი) (ქეგლ), შდრ. „*სიცვივს კაცი მოუკლავს, საწყალი აგერ გორავს*“.

სტატიკური შინაარსისაა მედიაოქტიურ ზმნათა სასხვისო ქცევის დიდი ნაწილი: გული უწუხს „*გული აქვს შეწუხებული*“, სახე უბრწყინავს „*სახე აქვს გაბრწყინებული*“, ტანი უთრთის, ჩაი უდუღს, ხელები უცახცახებს, თავში უქრის და სხვ.

გრამატიკული მდგომარეობის ცნება ერთგვაროვანი არ არის. გრამატიკულ მდგომარეობად მოიაზრება ასევე ის პროცესი ან მოქმედება, რომელიც თავის ყოველ მონაკვეთში ჰომოგენურია (მ. ქარქაშაძე). ბ. ჯორბენაძე აბსოლუტური მდგომარეობის გამომხატველ (დგას, წევს, ზის) სტატიკურ ზმნებთან ერთად, სტატიკურებად მიიჩნევს მედიაოქტიურ ზმნებსაც, რომელთა კონსტრუქციაში არ გვაქვს რეალური (პირდაპირი) ობიექტი და მათი სტატიკურობის განსხვავებული ხარისხის დასახასიათებლად შემოაქვს შეფარდებითი მდგომარეობის ცნება: *ყვავილობს, ნაღვლობს, ნანობს* და ა. შ. მედიაოქტიურ ფორმათა სტატიკურობაზე მსჯელობს აგრეთვე დ. პოლისკი.

4.1.7. გვარი, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია

ყველანი ვთანხმდებით იმის თაობაზე, რომ გვარი ზმნის ერთ-ერთი ძირითადი კატეგორიაა. აზრთა ერთგვარობაა იმაშიც, რომ გვარი მორფოლოგიური კატეგორიაა. მორფოლოგიის ზოგად საკითხებზე მსჯელობისას (წიგნი I) აღვნიშნავდით: „*ამა თუ იმ ენობრივი ფაქტის მორფოლოგიურ კატეგორიად მიჩნევას მორფოლოგიური ნიშნის ქონა-უქონლობა წყვეტს. მორფოლოგიურ ნიშნად განიხილება, ერთი მხრივ, მორფოლოგიური ინვენტარი — აფიქსები და, მეორე მხრივ, მორფოლოგიური ყალიბი*“. მაგალითისათვის: აფიქსებით გამოხატული მორფოლოგიური კატეგორია არის პირის კატეგორია. **ვ-წერ-თ** — სუბიექტური პირველი პირის გაგებას ზმნას **ვ-** პრეფიქსი ანიჭებს; მრავლობითი რიცხვისას — **-თ** სუფიქსი. რომელიმე მათგანის (**ვ-** ან **-თ** სუფიქსის) ფორმიდან ჩამოშორება ამ გაგებას მოხსნის...

რა ვითარებაა ზმნის გვარის შემთხვევაში?

აქ ორი ვარიანტი განიხილება: ა) ზმნის გვარი აფიქსებით გამოხატული მორფოლოგიური კატეგორია; ბ) გვარის მორფოლოგიურ „ნიშნად“ მიჩნეულია მორფოლოგიური ყალიბი.

პირველი ვარიანტის შესახებ არსებობს სხვადასხვა თვალსაზრისი. გვარის სამწვეროვან სისტემაში საუბრობენ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნათა მარკირებაზე; თუმცა როგორც ვნებითი, ისე მოქმედებითი გვარის ნიშნებად მიჩნეული ელემენტები სხვადასხვა ავტორის მიერ კვალიფიცირდება სხვადასხვაგვარად; მაგალითად, **-დ** სუფიქსი, ერთი მხრივ, მიიჩნევა გვარის ნიშნად; მეორე მხრივ, ნასახელარი ზმნის მაწარმოებლად, სხვა თვალსაზრისით — გარდაქცევითობის ნიშანია...

ე- პრეფიქსი ერთ შემთხვევაში განიხილება ვნებითის ნიშნად, სხვა შემთხვევაში — „მიანიშნებს ირიბი ობიექტის პოვნიერებაზე“... **ა-** პრეფიქსი განიხილება მოქმედებით გვარის ნიშნად, ან — გარდამავლობის ნიშნად, ან — კაუზატივის მაწარმოებლად, ან — ქცევის (საარვისო თუ საზედაო) ნიშნად... ამის თაობაზე ითქვა ზემოთ, ამავე დროს, მხარდაჭერა იმ თვალსაზრისის მიმართ გამოიხატა, რომლის მიხედვითაც **-დ, ე-, ა-** აფიქსები გვარის ნიშნებად მოიაზრება...

ერთი რამ ფაქტია: თუ შევადარებთ უღლების სრულ პარადიგმებს, აშკარა იქნება, რომ მოქმედებითი გვარის ზმნათა უღლების სრული მოდელი (ის, რაც საერთოა ყველა ამ ტიპის ზმნათათვის) აშკარად განსხვავდება ვნებითი გვარის ზმნათა უღლების მოდელისაგან; ამიტომ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ გვარი არის მორფოლოგიური კატეგორია, რომ „გვარის ფორმათა ძირითადი განმასხვავებელი მორფოლოგიური ნიშანი ფორმობრივი ყალიბებია“ (ბ. ჯორბენაძე). „ქართული ენის მორფოლოგიის“ პროგრამა-პროსპექტში ბ. ჯორბენაძე ასეთ მსჯელობას გვთავაზობს:

„გვარის ფორმათა ძირითადი განმასხვავებელი მორფოლოგიური ნიშანი ფორმობრივი ყალიბებია.“

შენიშვნა: ტრადიციულად ვნებითის ნიშნებად გამოყოფილი **ი-, ე-** და **-დ** სინამდვილეში სხვა დანიშნულების ფორმანტებია: **ი-** და **ე-** დეიქტური მორფემებია, **-დ** ფორმანტის ძირითადი მნიშვნელობაა გარდაქცევითობის გამოხატვა (წითლ-დ-ებ-ა, დუმ-დ-ებ-ა...).

ძირითადი, საყრდენი ყალიბი ქართულში ორია:

- ა) ზმნური ფუძე
- ბ) ზმნური ფუძე + -ი

ეს ორი ყალიბი რამდენიმე ნაირსახეობით ფუნქციონირებს. ამის მიხედვით გვარი იყოფა სახეებად და სახეობებად:

შენიშვნა: ნიმუშებად აღებულია აწმყოს ნაკვეთი იმის გამო, რომ მორფოლოგიური სახესხვაობანი ყველაზე უკეთ სწორედ აქ წარმოჩნდება. ნამყო ძირითადად (და, საერთოდ, II სერიაში) ეს სხვაობანი მეტ-ნაკლებად ნიველირებულია.

გ ვ ა რ ი :	ს ა ხ ე :	ს ა ხ ე ო ბ ა :
ფ უ ძ ე →	ძირი + Ø (წერ-ს...)	
	ძირი + თემის ნიშანი →	a
	ხმოვ. პრეფ. + ძირი — თ. ნ. →	b
a	ძირი + Ø + თ. ნ. (მალ-ავ-ს)	
	ძირი + ფორმ. + თ. ნ. (ბრძ-ოლ-ობ-ს)	
b	პრ. + ძირი + თ. ნ. (ა-კრთ-ობ-ს)	
	პრ.+ძირი+ ფორმ.+თ. ნ.(ა-კრთ-ომ-ებ-ს)	
ფ უ ძ ე + - ი →	ძირი + -ი (ჩივ-ი-ს, კრთ-ი-ს)	
	ძირი + თ. ნ. + -ი →	c
	ხმ. პრ. + ძირი + თ. ნ. + ი →	d
c	ძირი + Ø + თ. ნ. + ი (ვ-თბ-ებ-ი)	
	ძირი + Ø + თ. ნ. + ი (ვ-შავდ-ებ-ი)	
d	პრ.+ძირი+დ + თ. ნ.+ი (ვ-აკლ-დ-ებ-ი)	
	პრ.+ძირი+Ø + თ.ნ.+ი (ვ-ი-/ე-მალ-ებ-ი)“.	

მსჯელობა ჩვენთვის მისაღებია, თვალსაზრისი — სარწმუნო; ამიტომაც მოვიხმეთ ეს ვრცელი ამონარიდი.

ყურადღებას მივაპყრობთ III სერიის ფორმათა წარმოებაში არსებულ პრინციპულ განსხვავებას მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმებს შორის (იხ. აქვე,).

გავიხსენოთ ისიც, რომ უღლების ტიპებად დაყოფისას ა. შანიძე შენიშნავს, „მთავარი ეს არის, როგორია ურთიერთობა სამივე სერიის ფორმებს შორის წარმოების თვალსაზრისით; ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნად სწორედ გვარის კატეგორიაა (ამის თაობაზე იხ. აქვე,).

ჩვენი აზრით, გვარის, როგორც ფორმოზღოვანი ყალიბს დაფუძნებული მორფოლოგიური კატეგორიის, ჩამოყალიბება ხანგრძლივი პროცესია და ჯერაც არ არის დასრულებული. ვფიქრობთ, ამის დასტურია ის რამდენიმე ფორმოზღოვანი ცვლილება, რომლებიც ახალ ქართულში მოხდა და რასაც საფუძვლად სწორედ გვარის ფაქტორი ედება.

ა) ძველ ქართულში აწმყოს მწკრივის ფორმა S_3 პირის მხოლოდობით რიცხვში ძირითადად **-ბ** სუფიქსს დაირთავდა როგორც მოქმედებითი (*აკეთებ-ბ, წერ-ბ...*), ის ვნებითი გვარის (*კეთდები-ბ, იწერები-ბ, ტფები-ბ...*) ზმნებში. ახალ ქართულში მოხდა პრინციპული განსხვავება მოქმედებითსა და ვნებითს შორის: ვნებითები სისტემებზე **-ა** სუფიქსს დაირთავენ (*კეთდებ-ა, იწერებ-ა, თბებ-ა...*).

ბ) ძველ ქართულში წყვეტილის მესამე პირში მრავლობით რიცხვში სუბიექტი აღინიშნებოდა **-ებს** სუფიქსით როგორც მოქმედებითი გვარის ზმნებში (*გააკეთებს, დაწერებს...*), ისე ვნებითებში (*ივინება, გათბებს, განჭაბუტებს...*). ახალ ქართულში **-ებს** დარჩა მოქმედებითებში, ვნებითებში ჩაენაცვლა **-ენ-ბენ** (*გაიზარდენ, გათბენ...*).

გ) ძველ ქართულში II კავშირებითის მწკრივის ნიშანი ერთი და იმავე ფუძიდან წარმოებულ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნებს ერთნაირი ჰქონდათ: ან **-ე**, ან **-ა** (*მან იგი შეე-ს, იგი იშე-ს... მან იგი დაწვა-ა-ს, იგი დაიწვა-ა-ს...*). ახალ ქართულში არის ტენდენცია მოქმედებითში დამკვიდრდეს **-ა** სუფიქსი (*მან იგი შე-ა-ს, მან იგი დაწვა-ა-ს*); ხოლო ვნებითში — **-ე** სუფიქსი (*ის იშე-ე-ს, ის დაიწვა-ე-ს...*).

დ) ძველ ქართულსა და ახალ ქართულს შორის საინტერესო განსხვავებას ქმნის თემის ნიშანთა მონაცვლეობა (უთემისნიშნო ზმნები თემისნიშნისანი ხდება, თემისნიშნისანი — უთემისნიშნო); თემის ნიშნები ერთმანეთს ენაცვლებიან... როგორც ჩანს, თემის ნიშანთა განაწილებას ახალ ქართულში საფუძვლად ედება გვარის ფაქტორი; ტენდენცია ასეთია: **-ავ-ბამ** თემის ნიშნები მკვიდრდება მოქმედებითი გვარის ზმნებში; **-ებ** თემის ნიშანი მკვიდრდება ვნებითი გვარის ზმნებში; **-ობ** თემის ნიშანი — საშუალო გვარის ზმნებში (ამის თაობაზე ვრცლად იხ. აქვე § 5.5.5.). ყველა ეს ფორმოზღოვანი ცვლილება, რომელიც განხორ-

ციელდა ახალ ქართულში, მიმართულია იქითკენ, რომ გაიზარდოს სხვაობა მოქმედებითი დ ავნებითი გვარის ზმნათა ყალიბებს შორის...

4.1.8. მოქმედებითის გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები

I სერია			
აწმყო (მყოფადი)			
(გა)-ვ-ჭრ-ი	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ	(და)-ვ-მალ-ავ
(გა)-ჭრ-ი	(შე)-ა-ქ-ებ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ	(და)-მალ-ავ
(გა)-ჭრ-ი-ს	(შე)-ა-ქ-ებ-ს	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-ს	(და)-მალ-ავ-ს
(გა)-ვ-ჭრ-ი-თ	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ-თ	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ-თ	(და)-ვ-მალ-ავ-თ
(გა)-ჭრ-ი-თ	(შე)-ა-ქ-ებ-თ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-თ	(და)-მალ-ავ-თ
(გა)-ჭრ-ი-ან	(შე)-ა-ქ-ებ-ენ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-ენ	(და)-მალ-ავ-ენ
უწყვეტელი (ხოლმეობითი)			
(გა)-ვ-ჭრ-იდ-ი	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ-დ-ი	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ი	(და)-ვ-მალ-ავ-დ-ი
(გა)-ჭრ-იდ-ი	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ი	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ი	(და)-მალ-ავ-დ-ი
(გა)-ჭრ-იდ-ა	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ა	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ა	(და)-მალ-ავ-დ-ა
(გა)-ვ-ჭრ-იდ-ი-თ	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ-დ-ი-თ	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ი-თ	(და)-ვ-მალ-ავ-დ-ი-თ
(გა)-ჭრ-იდ-ი-თ	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ი-თ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ი-თ	(და)-მალ-ავ-დ-ი-თ
(გა)-ჭრ-იდ-ნენ	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ნენ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ნენ	(და)-მალ-ავ-დ-ნენ
I კავშირებითი			
(გა)-ვ-ჭრ-იდ-ე	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ-დ-ე	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ე	(და)-ვ-მალ-ავ-დ-ე
(გა)-ჭრ-იდ-ე	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ე	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ე	(და)-მალ-ავ-დ-ე
(გა)-ჭრ-იდ-ე-ს	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ე-ს	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ე-ს	(და)-მალ-ავ-დ-ე-ს
(გა)-ვ-ჭრ-იდ-ე-თ	(შე)-ვ-ა-ქ-ებ-დ-ე-თ	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ე-თ	(და)-ვ-მალ-ავ-დ-ე-თ
(გა)-ჭრ-იდ-ე-თ	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ე-თ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ე-თ	(და)-მალ-ავ-დ-ე-თ
(გა)-ჭრ-იდ-ნენ	(შე)-ა-ქ-ებ-დ-ნენ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ებ-დ-ნენ	(და)-მალ-ავ-დ-ნენ

შენიშვნა: ყველა შემთხვევისათვის აწმყო-მყოფადში S₃ პირის მხოლოდით რიცხვში დამახასიათებელია **-ს** სუფიქსი; უწყვეტელ-ხოლმეობითსა და I კავშირებითში **-იდ** ან **-დ** სავრცობი. მოქმედებითი გვარის ყველა ზმნისათვის დამახასიათებელია ბრუნვაცვალებადი სუბიექტი და ბრუნვაცვალებადი ობიექტი. I სერიაში სუბიექტი სახელობითშია, პირდაპირი ობიექტი — მიცემითში (ირიბი ობიექტის მქონეობა არაა აუცილებელი პირობა).

II სერია			
წყვეტელი			
(გა)-ვ-ჭერ-ი	(შე)-ვ-ა-ქ-ე	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ე	(და)-ვ-მალ-ე
(გა)-ჭერ-ი	(შე)-ა-ქ-ე	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ე	(და)-მალ-ე
(გა)-ჭრ-ა	(შე)-ა-ქ-ო	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ა	(და)-მალ-ა
(გა)-ვ-ჭერ-ი-თ	(შე)-ვ-ა-ქ-ე-თ	(ა)-ვ-ა/ი/უ-შენ-ე-თ	(და)-ვ-მალ-ე-თ

(გა)—ჭერ-ი-თ	(შე)-ა-ქ-ე-თ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ე-თ	(და)-მალ-ე-თ
(გა)—ჭერ- ეს	(შე)-ა-ქ- ეს	(ა)-ა/ი/უ-შენ- ეს	(და)-მალ- ეს
II კავშირებითი			
(გა)-გ-ჭრ-ა	(შე)-გ-ა-ქ-ო	(ა)-გ-ა/ი/უ-შენ-ო	(და)-გ-მალ-ო
(გა)-ჭრ-ა	(შე)-ა-ქ-ო	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ო	(და)-მალ-ო
(გა)-ჭრ-ა-ს	(შე)-ა-ქ-ო-ს	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ო-ს	(და)-მალ-ო-ს
(გა)-გ-ჭრ-ა-თ	(შე)-გ-ა-ქ-ო-თ	(ა)-გ-ა/ი/უ-შენ-ო-თ	(და)-გ-მალ-ო-თ
(გა)—ჭრ-ა-თ	(შე)-ა-ქ-ო-თ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ო-თ	(და)-მალ-ო-თ
(გა)—ჭრ-ა-ნ	(შე)-ა-ქ-ო-ნ	(ა)-ა/ი/უ-შენ-ო-ნ	(და)-მალ-ო-ნ

შენიშვნა: ყველა შემთხვევისათვის S₃ პირის მრავლობით რიცხვში გამოიყენება **-ეს** სუფიქსი.
 II სერიაში სუბიექტი მოთხრობითშია, პირდაპირი ობიექტი — სახელობითში.

III სერია			
I თურმეობითი			
(გა)-მ-ი-ჭრ-ი-ა	(შე)-მ-ი-ქ-ი-ა	(ა)-მ-ი-შენ-ებ-ი-ა	(და)-მ-ი-მალ-ავ-ს/ი-ა
(გა)-გ-ი-ჭრ-ი-ა	(შე)-გ-ი-ქ-ი-ა	(ა)-გ-ი-შენ-ებ-ი-ა	(და)-გ-ი-მალ-ავ-ს/ი-ა
(გა)-უ-ჭრ-ი-ა	(შე)-უ-ქ-ი-ა	(ა)-უ-შენ-ებ-ი-ა	(და)-უ-მალ-ავ-ს/ი-ა
(გა)-გვ-ჭრ-ი-ა	(შე)-გვ-ი-ქ-ი-ა	(ა)-გვ-ი-შენ-ებ-ი-ა	(და)-გვ-ი-მალ-ავ-ს/ი-ა-თ
(გა)-გ-ი-ჭრ-ი-ა-თ	(შე)-გ-ი-ქ-ი-ა-თ	(ა)-გ-ი-შენ-ებ-ი-ა-თ	(და)-გ-ი-მალ-ავ-თ/ი-ა-თ
(გა)-უ-ჭრ-ი-ა-თ	(შე)-უ-ქ-ი-ა-თ	(ა)-უ-შენ-ებ-ი-ა-თ	(და)-უ-მალ-ავ-თ/ი-ა-თ
II თურმეობითი			
(გა)-მ-ე-ჭრ-ა	(შე)-მ-ე-ქ-ო	(ა)-მ-ე-შენ-ებ-ინ-ა	(და)-მ-ე-მალ-ა
(გა)-გ-ე-ჭრ-ა	(შე)-გ-ე-ქ-ო	(ა)-გ-ე-შენ-ებ-ინ-ა	(და)-გ-ე-მალ-ა
(გა)-ე-ჭრ-ა	(შე)-ე-ქ-ო	(ა)-ე-შენ-ებ-ინ-ა	(და)-ე-მალ-ა
(გა)-გვ-ე-ჭრ-ა	(შე)-გვ-ე-ქ-ო	(ა)-გვ-ე-შენ-ებ-ინ-ა	(და)-გვ-ე-მალ-ა
(გა)-გ-ე-ჭრ-ა-თ	(შე)-გ-ე-ქ-ო-თ	(ა)-გ-ე-შენ-ებ-ინ-ა-თ	(და)-გ-ე-მალ-ა-თ
(გა)-ე-ჭრ-ა-თ	(შე)-ე-ქ-ო-თ	(ა)-ე-შენ-ებ-ინ-ა-თ	(და)-ე-მალ-ა-თ
III კავშირებითი			
(გა)-მ-ე-ჭრ-ა-ს	(შე)-მ-ე-ქ-ო-ს	(ა)-მ-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს	(და)-მ-ე-მალ-ო-ს
(გა)-გ-ე-ჭრ-ა-ს	(შე)-გ-ე-ქ-ო-ს	(ა)-გ-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს	(და)-გ-ე-მალ-ო-ს
(გა)-ე-ჭრ-ა-ს	(შე)-ე-ქ-ო-ს	(ა)-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს	(და)-ე-მალ-ო-ს
(გა)-გვ-ე-ჭრ-ა-ს	(შე)-გვ-ე-ქ-ო-ს	(ა)-გვ-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს	(და)-გვ-ე-მალ-ო-ს
(გა)-გ-ე-ჭრ-ა-თ	(შე)-გ-ე-ქ-ო-თ	(ა)-გ-ე-შენ-ებ-ინ-ო-თ	(და)-გ-ე-მალ-ო-თ
(გა)-ე-ჭრ-ა-თ	(შე)-ე-ქ-ო-თ	(ა)-ე-შენ-ებ-ინ-ო-თ	(და)-ე-მალ-ო-თ

შენიშვნა: III სერიის ფორმათათვის დამახასიათებელია პირის ნიშანთა ინვერსია; თემის ერთგვარობა სამივე მწკრივში (ან მარტივია, ან რთული); II თერმეობითსა და III კავშირებითში **-ე** პრეფიქსია ნიშანდობლივი.

4.1.8.2. ვნებითი გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები

I სერია	
აწმყო (მყოფადი)	
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ი	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ი
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ი	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ი
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ა	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ი
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ი-თ	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ი-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ი-თ	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ი-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ი-ან	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ი-ან
უწყვეტელი (ხოლმეობითი)	
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ი	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ი
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ი	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ი
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ა	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ა
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ი-თ	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ი-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ი-თ	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ი-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ნენ	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ნენ
I კავშირებითი	
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ე	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ე
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ე	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ე
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ე-ს	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ე-ს
(და)-ვ-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ე-თ	(ა)-ვ-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ე-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ე-თ	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ე-თ
(და)-ი/ე-მალ-ებ-ოდ-ნენ	(ა)-0/უ-შენ-დ-ებ-ოდ-ნენ

შენიშვნა: დამახასიათებელი აწმყოს I-II პირობი დაბოლოება **-ებ-ი** (ან ევ-ი — ვიბნევი...), III პირობი — **ებ-ა** (ევ-ა). უწყვეტელ-ხოლმეობითსა და I კავშირებითში — სავრცობი **-ოდ...** ყველა შემთხვევაში სუბიექტი და ობიექტი (ორპირობანათავის) ბრუნვაცვალებადია: სუბიექტი სახელობით ბრუნვაშია, ობიექტი — მიცემითში.

II სერია	
წვეტილი	
და-ვ-ი/ე-მალ-ე	ა-ვ-0/უ-შენ-დ-ი
და-ი/ე-მალ-ე	ა-0/უ-შენ-დ-ი
და-ი/ე-მალ-ა	ა-0/უ-შენ-დ-ა
და-ვ-ი/ე-მალ-ე-თ	ა-ვ-0/უ-შენ-დ-ი-თ
და-ი/ე-მალ-ე-თ	ა-0/უ-შენ-დ-ი-თ
და-ი/ე-მალ-ნენ	ა-0/უ-შენ-დ-ნენ
II კავშირებითი	
და-ვ-ი/ე-მალ-ო	ა-ვ-0/უ-შენ-დ-ე
და-ი/ე-მალ-ო	ა-0/უ-შენ-დ-ე
და-ი/ე-მალ-ო-ს	ა-0/უ-შენ-დ-ე-ს

და-ვ-ი/ე-მალ-ო-თ	ა-ვ-0/უ-შენ-დ-ე-თ
და-ი/ე-მალ-ო-თ	ა-0/უ-შენ-დ-ე-თ
და-ი/ე-მალ-ო-ნ	ა-0/უ-შენ-დ-ე-ნენ

შენიშვნა: II სერიაში ზმნა ჩვეულებრივ უზმნისწინოდ არ იხმარება. წყვეტილის სუბიექტური მესამე პირის მრავლობით რიცხვში დაირთავენ **-ენ(ნენ)** სუფიქსს.

III სერია			
I თურმეობითი			
და-ვ-მალულ-ვარ	და-ვ-მალვი-ვარ	ა-ვ-შენებულ-ვარ	ა-ვ-შენები-ვარ
და-მალულ-ხარ	და-მალვი-ხარ	ა-შენებულ-ხარ	ა-შენები-ხარ
და-მალულ-ა	და-მალვი-ა	ა-შენებულ-ა	ა-შენები-ა
და-ვ-მალულ-ვარ-თ	და-ვ-მალვი-ვარ-თ	ა-ვ-შენებულ-ვარ-თ	ა-ვ-შენები-ვარ-თ
და-მალულ-ხარ-თ	და-მალვი-ხარ-თ	ა-შენებულ-ხარ-თ	ა-შენები-ხარ-თ
და-მალულ-ან	და-მალვი-ან	ა-შენებულ-ან	ა-შენები-ან
II თურმეობითი			
და-ვ-მალულ-იყავი	და-ვ-მალვ-ოდ-ი	ა-ვ-შენებულ-იყავი	ა-ვ-შენებ-ოდ-ი
და-მალულ-იყავი	და-მალვ-ოდ-ი	ა-შენებულ-იყავი	ა-შენებ-ოდ-ი
და-მალულ-იყო	და-მალვ-ოდ-ა	ა-შენებულ-იყო	ა-შენებ-ოდ-ა
და-ვ-მალულ-იყავით	და-ვ-მალვ-ოდ-ი-თ	ა-ვ-შენებულ-იყავით	ა-ვ-შენებ-ოდ-ი-თ
და-მალულ-იყავით	და-მალვ-ოდ-ი-თ	ა-შენებულ-იყავით	ა-შენებ-ოდ-ი-თ
და-მალულ-იყვნენ	და-მალვ-ოდ-ნენ	ა-შენებულ-იყვნენ	ა-შენებ-ოდ-ნენ
III კავშირებითი			
და-ვ-მალულ-იყო	და-ვ-მალვ-ოდ-ე	ა-ვ-შენებულ-იყო	ა-ვ-შენებ-ოდ-ე
და-მალულ-იყო	და-მალვ-ოდ-ე	ა-შენებულ-იყო	ა-შენებ-ოდ-ე
და-მალულ-იყო-ს	და-მალვ-ოდ-ე-ს	ა-შენებულ-იყოს	ა-შენებ-ოდ-ე-ს
და-ვ-მალულ-იყოთ	და-ვ-მალვ-ოდ-ე-თ	ა-ვ-შენებულ-იყოთ	ა-ვ-შენებ-ოდ-ე-თ
და-მალულ-იყოთ	და-მალვ-ოდ-ე-თ	ა-შენებულ-იყოთ	ა-შენებ-ოდ-ე-თ
და-მალულ-იყონ	და-მალვ-ოდ-ნენ	ა-შენებულ-იყონ	ა-შენებ-ოდ-ნენ

შენიშვნა: ენებითი გვარის ზმნათა უღლების პრინციპული თავისებურებაა ის, რომ განსხვავებულად იუღლიან ერთპირიანი და ორპირიანი ზმნები. ერთპირიანები სამივე მწკრივში მეშველზმნიანია, ორპირიანი — მხოლოდ I თურმეობითში. II თურმეობითსა და III კავშირებითს ორპირიანები **-ოდ** სუფიქსით იწარმოებენ. სხვაობს საყრდენი ფუძეც.

4.1.8.3. საშუალო — გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები

I სერია			
აწმყო(-მყოფადი)			
ვ-დგ-ა-ვარ	(ვ-ი-დგ-ებ-ი)	ვ-მეფ-ობ	(ვ-ი-მეფ-ებ)
დგ-ა-ხარ	(ი-დგ-ებ-ი)	მეფ-ობ	(ი-მეფ-ებ)

დგ-ა-ს	(ი-დგ-ებ-ა)	მეფ-ობ-ს	(ი-მეფ-ებ-ს)
ვ-დგ-ა-ვართ	(ვ-ი-დგ-ებ-ი-თ)	ვ-მეფ-ობ-თ	(ვ-ი-მეფ-ებ-თ)
დგ-ა-ხართ	(ი-დგ-ებ-ი-თ)	მეფ-ობ-თ	(ი-მეფ-ებ-თ)
დგ-ან-ან	(ი-დგ-ებ-ი-ან)	მეფ-ობ-ენ	(ი-მეფ-ებ-ენ)
უწყვეტელ(-ხოლმეობითი)			
	(ვ-ი-დგ-ებ-ოდ-ი)	ვ-მეფ-ობ-დ-ი	(ვ-ი-მეფ-ებ-დ-ი)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ი)	მეფ-ობ-დ-ი	(ი-მეფ-ებ-დ-ი)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ა)	მეფ-ობ-დ-ა	(ი-მეფ-ებ-დ-ა)
	(ვ-ი-დგ-ებ-ოდ-ი-თ)	ვ-მეფ-ობ-დ-ი-თ	(ვ-ი-მეფ-ებ-დ-ი-თ)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ი-თ)	მეფ-ობ-დ-ი-თ	(ი-მეფ-ებ-დ-ი-თ)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ნენ)	მეფ-ობ-დ-ნენ	(ი-მეფ-ებ-დ-ნენ)
I კავშირებითი			
	(ვ-ი-დგ-ებ-ოდ-ე)	ვ-მეფ-ობ-დ-ე	(ვ-ი-მეფ-ებ-დ-ე)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ე)	მეფ-ობ-დ-ე	(ი-მეფ-ებ-დ-ე)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ე-ს)	მეფ-ობ-დ-ე-ს	(ი-მეფ-ებ-დ-ე-ს)
	(ვ-ი-დგ-ებ-ოდ-ე-თ)	ვ-მეფ-ობ-დ-ე-თ	(ვ-ი-მეფ-ებ-დ-ე-თ)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ე-თ)	მეფ-ობ-დ-ე-თ	(ი-მეფ-ებ-დ-ე-თ)
	(ი-დგ-ებ-ოდ-ნენ)	მეფ-ობ-დ-ნენ	(ი-მეფ-ებ-დ-ნენ)

შენიშვნა: საშუალო გვარის ზმნები საკუთარ ფორმებს მხოლოდ I სერიაში იწარმოებს; ზოგს მხოლოდ აწმყოს ფორმები აქვს (1), ზოგს I სერიის სამივე მწკრივისა (2). პირველი ჯგუფი უწყვეტელ-ხოლმეობითსა და I კავშირებითს ფორმებს ვერ იწარმოებს. ვერც ამ ნაკლებ მწკრივებს იცსებს სხვა ფორმებით. სხვა შემთხვევაში მიმართავენ ფორმათა „სესხებას“ („ფორმათა „სესხების“ თაობაზე იხ. § 5.3.). ამ პარადიგმებში („ნასესხება“) ფორმებს ფრჩხილებში ვსვამთ.

II სერია			
წყვეტილი			
	(ვ-ი-დ-ექ-ი)		(ვ-ი-მეფ-ე)
	(ი-დ-ექ-ი)		(ი-მეფ-ე)
	(ი-დგ-ა)		(ი-მეფ-ა)
	(ვ-ი-დ-ექ-ი-თ)		(ვ-ი-მეფ-ე-თ)
	(ი-დ-ექ-ი-თ)		(ი-მეფ-ე-თ)
	(ი-დგ-ნენ)		(ი-მეფ-ეს)
II კავშირებითი			
	(ვ-ი-დგ-ე)		(ვ-ი-მეფ-ო)
	(ი-დგ-ე)		(ი-მეფ-ო)
	(ი-დგ-ე-ს)		(ი-მეფ-ო-ს)
	(ვ-ი-დგ-ე-თ)		(ვ-ი-მეფ-ო-თ)
	(ი-დგ-ე-თ)		(ი-მეფ-ო-თ)
	(ი-დგ-ე-ნენ)		(ი-მეფ-ო-ნ)

III სერია			
I თერმეობითი			
	(ვ-მდგარ-ვარ)		(მ-ი-მეფ-ი-ა)
	(მდგარ-ხარ)		(გ-ი-მეფ-ი-ა)
	(მდგარ-ა)		(უ-მეფ-ი-ა)
	(ვ-მდგარ-ვართ)		(გვ-ი-მეფ-ი-ა)
	(მდგარ-ხართ)		(გ-ი-მეფ-ი-ა-თ)
	(მდგარ-ან)		(უ-მეფ-ი-ა-თ)
II თურმეობითი			
	(ვ-მდგარ-იყავი)		(მ-ე-მეფ-ა)
	(მდგარ-იყავი)		(გ-ე-მეფ-ა)
	(მდგარ-იყო)		(ე-მეფ-ა)
	(ვ-მდგარ-იყავით)		(გვ-ე-მეფ-ა)
	(მდგარ-იყავით)		(გ-ე-მეფ-ა-თ)
	(მდგარ-იყვნენ)		(ე-მეფ-ა-თ)
III კავშირებითი			
	(ვ-მდგარ-იყო)		(გვ-ე-მეფ-ო-ს)
	(მდგარ-იყო)		(გ-ე-მეფ-ო-ს)
	(მდგარ-იყოს)		(ე-მეფ-ო-ს)
	(ვ-მდგარ-იყოთ)		(გვ-ე-მეფ-ო-ს)
	(მდგარ-იყოთ)		(გ-ე-მეფ-ო-თ)
	(მდგარ-იყონ)		(ე-მეფ-ო-თ)

შენიშვნა: „სესხება“ ხდება ან ვნებითი, ან მოქმედებითი გვარის ზმნათა ფორმობრივი ყალიბებისა; ესაა ფორმობრივი „სესხება“. სემანტიკურად შესაბამისი საშუალის იდენტურია. ამიტომაც არის საუბარი საშუალო გვარის ფორმობრივ თავისებურებებზე

4.2.1. გვარი და გარდამავლობა

უკვე აღვნიშნეთ, რომ გვარის ერთ-ერთი ძირითადი სემანტიკური და სინტაქსური მახასიათებელი გარდამავლობაც არის. გვარისა და გარდამავლობის ცნებათა გადაკვეთა გვარის კატეგორიის განმარტებაშივეა ხელშესახები: გვარი არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ როგორია ურთიერთობა გრამატიკულად მოქმედ პირსა და ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას შორის: მოქმედება მომდინარეობს სუბიექტური პირისაგან და სხვა პირზეა დამართებული, სუბიექტი განცდის ამ მოქმედებას, თუ მომდინარეობს მისგან, მაგრამ ისე, რომ არც სხვა პირზეა დამართებული და არც განცდილია სხვისი მოქმედებით (ა. შანიძე).

გვარის ეს დეფინიცია არ გულისხმობს მხოლოდ „გრამატიკულად მოქმედ პირსა და ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას შორის“ მიმართების გამოვლენას. „სხვა პირზე დამართების“ ცნების შემოტანამ ამ კატეგორიის შინაარსში სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის პირთა მიმართების (ე.ი. გარდამავლობის) საკითხიც წამოსწია.

მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო გვარის ფორმების განმარტებებში (ისევ ა. შანიძის მიხედვით) კი უკვე ერთმნიშვნელოვნად ფიქსირდება პირდაპირი ობიექტის (პირდაპირი დამატების) განმსაზღვრელი როლი გვარის საოპოზიციო ფორმების დაპირისპირებაში და, ზოგადად, გვარის კატეგორიის ფუნქციონირებაში, იხ. ა. შანიძე, საფუძვ., §344.

წარმოდგენილი განმარტებების მიხედვით, მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო გვარის ფორმები ერთმანეთს უპირისპირდებიან არა მარტო სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობის, არამედ სამოქმედო ობიექტის ანუ პირდაპირი ობიექტის (*resp.* პირდაპირი დამატების) ქონა-უქონლობითაც, კერძოდ:

მოქმედებითი გვარის ზმნათა გრამატიკული სუბიექტი აქტიური (რეალური) სუბიექტია:

მხატვარი ხატავს სურათს.

ბიჭი აგორებს ურიკას

მზე ამწიფებს ხილს...

მხატვარი, ბიჭი, მზე აქტიური სუბიექტებია, სათანადო ფორმის ზმნებთან შეწყობილი.

ვნებითი გვარის ზმნათა გრამატიკული სუბიექტი პასიური, განმცდელი სუბიექტია (რეალური პირდაპირი ობიექტი გარდამავალი ზმნისა):

სურათი იხატება. უდრ.: *ბიჭი ხატავს სურათს*

ურიკა გორდება. უდრ.: *ბიჭი აგორებს ურიკას*

ხილი მწიფდება. უდრ.: *მზე ამწიფებს ხილს...*

სურათი, ურიკა, ხილი — იხატება, გორდება, მწიფდება ვილაცის (რალაცის) მიერ, პასიური სუბიექტებია — ზმნის პასიურ ფორმებთან შეწყობილი.

საშუალო გვარის სუბიექტი შეიძლება აქტიურიც იყოს (თვითმოქმედი) და არააქტიურიც:

ურიაკა გორავს მდრ.: ბიჭი აგორებს ურიაკას;

ხილი მწიფს მდრ.: მზე ამწიფებს ხილს...

მოცემულ ზმნურ კონტექსტში ურიაკა აქტიურია, თვითმოქმედი სუბიექტია, ხილი — არააქტიური.

მოქმედებითი გვარის ზმნებს პირდაპირი ობიექტი შეეწყობა:

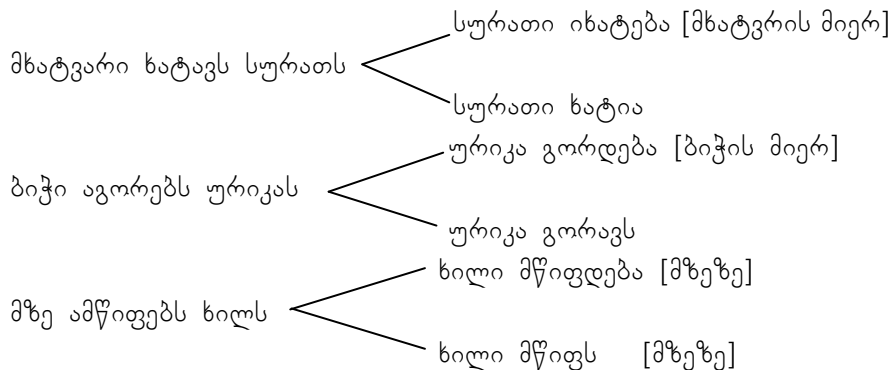
ხატავს სურათს, აგორებს ურიაკას, ამწიფებს ხილს.

ვნებითი და საშუალო გვარის ზმნათა შესიტყვება პირდაპირ ობიექტს არ გულისხმობს, პირიქით, გამორიცხავს:

სურათი იხატება, ურიაკა გორდება/გორავს, ხილი მწიფდება/

მწიფს...

გვარის საოპოზიციო ფორმათა ურთიერთობა განიხილება კონვერსიის მექანიზმის საფუძველზე. ეს ურთიერთობა გულისხმობს ერთი და იმავე შინაარსის რეალიზაციას განსხვავებული გრამატიკული ფორმების (მოქმედებითის, ვნებითის ან საშუალის) საშუალებით:

კონვერსიის გზით მოქმედებითი გვარის პირდაპირი დამატება გრამატიკულ ქვემდებარედ გარდაიქმნება ვნებითი და საშუალო გვარის კონსტრუქციებში. ლოგიკური ქვემდებარე ზმნასთან წყვეტს კავშირს და შეიძლება თანდებულისანი ან მოქმედებით ბრუნვაში დასმული უბრალო დამატების (ან გარემოების) როლში მოგვევლინოს, ისიც, ძირითადად, ვნებითურ კონსტრუქციებში:

სურათი იხატება მხატვრის მიერ.

ურიაკა გორდება ბიჭის მიერ და ა.შ. — ქართულისათვის არსებითად ხელოვნური კონსტრუქციებია. ასე რომ, კონვერსიული

გარდაქმნების (პასივიზაციის, მედიალიზაციის) შედეგად შინაარსის პლანი ყოველთვის იგივე არ რჩება, რამდენადაც ამ გარდაქმნების შედეგად რეალური სუბიექტის სათანადო ტრანსფორმები კონსტრუქციაში სავალდებულო არ არის:

ბიჭი **აგორებს** ურიკას > ურიკა **გორდება** [ბიჭის მიერ]. მაგრამ კონსტრუქციისთვის სავალდებულოა პირდაპირი ობიექტის ტრანსფორმები: რეალური პირდაპირი ობიექტის ტრანსფორმის პასიურ კონსტრუქციაში პასიური გრამატიკული სუბიექტია:

ხატავს სურათს > სურათი იხატება;

მედიალურ კონსტრუქციაში მას შეეფარდება ან „თვითმოქმედი“ სუბიექტი:

აგორებს ურიკას > ურიკა გორავს

ან „მდგომარეობის“ სუბიექტი:

ამწიფებს ხილს > ხილი მწიფს...

ამდენად, გვარის ფორმათა ფუნქციონირებისათვის პირდაპირი ობიექტის (resp. პირდაპირი დამატების) მნიშვნელობა არსებითია; თუ მოქმედებითი გვარის ზმნებში მოქმედების პროცესი სუბიექტის თვალსაზრისით განიხილება, ან, უფრო ზუსტად, ისეთი სუბიექტის თვალსაზრისით, რომელსაც სამოქმედოდ პირდაპირი ობიექტი მოეპოვება: **წერს, ხატავს, აშენებს, ჭრის...** ის მას, ვნებითი და საშუალო გვარის ზმნებით გამოხატული პროცესი გარდამავალი ზმნის რეალური პირდაპირი ობიექტის თვალსაზრისს წარმოაჩენს:

ვნებითი: იწერება წერილი, იხატება სურათი, შენდება სახლი, იჭრება გზა... (შდრ.: წერენ წერილს, ხატავენ სურათს, აშენებენ სახლს, ჭრიან გზას...)

საშუალო: გორავს ურიკა, მწიფს ხილი, წუხს ბავშვი... (შდრ.: აგორებენ ურიკას, ამწიფებენ ხილს, აწუხებენ ბავშვს...);

ბუნებრივია, რომ გვარის განსაზღვრაში პირდაპირი დამატების ცნების შემოტანით გვარისა და გარდამავლობის მიმართების საკითხიც განიხილება:

გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნები პირდაპირი დამატების ქონა-არქონით უპირისპირდებიან ერთმანეთს:

გარდამავალ ზმნას პირდაპირი დამატება შეეწყობა: **წერს** წერილს, **აშენებს** სახლს, **აგორებს** ურიკას...

გარდაუვალ ზმნას არ შეეწყობა პირდაპირი დამატება: **იწერება** წერილი, **შენდება** სახლი, **გორდება** / **გორავს** ურიკა...

ეს ნიშნავს, რომ მოქმედებითი გვარის ზმნები გარდამავალი ზმნებია, ვნებითი და საშუალი გვარისა კი — გარდაუვალები: **წერს, ხატავს, აშენებს, აგორებს, ამწიფებს...** ის მას მოქმედებითი გვარის გარდამავალი ზმნებია, რადგანაც ამ ზმნებით გამოხატული მოქმედება ხასიათდება სუბიექტის მოქმედების გადასვლით პირდაპირ ობიექტზე, ეს პირდაპირი ობიექტი კი წყაროა პასიური (**იწერება, იხატება, შენდება, გორდება, მწიფდება...** ის) და მედიალური (**გორავს, მწიფს...** ის) გარდაქმნებისა.

გვარის კატეგორიისა და გარდამავლობის გადაკვეთა ზოგადად იმაში გამოვლინდება, რომ

- ა) მოქმედებითი გვარის ფორმა გარდამავალია და
- ბ) პირდაპირი დამატების რაობა განსაზღვრავს კონვერსიული პასივისა და მედიუმის სუბიექტების რაობასაც.

4.2.2. საშუალი გვარი და გარდამავლობა. „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებიდან“ ცნობილია დებულება: „ყოველი მოქმედებითი გარდამავალია, მაგრამ ყოველი გარდამავალი არ არის მოქმედებითი“ (ა. შანიძე).

ამ დებულების საილუსტრაციოდ განხილულია იცის ზმნა: „*ვანომ ვაკვეთილი იცის*“; **იცის** მან იგი ორპირიანი გარდამავალი ზმნაა: სუბიექტი მოთხრობით ბრუნვაში უდგას, პირდაპირი ობიექტი — სახელობითში, მაგრამ იცის არ არის მოქმედებითი გვარის ფორმა, რადგან საოპოზიციო (ვნებითი და საშუალი) აკლია.

ასევე: ა. შანიძის თვალსაზრისით, გარდამავალია ქირაობს ზმნა, რადგან მას პირდაპირი (ბრუნვაცვალებადი) ობიექტი შეეწყობა: *ქირაობს ოთახს — იქირავა ოთახი*; მაგრამ გარდამავალი ქირაობს არ არის მოქმედებითი გვარის ფორმა, რადგან გვარის საპირისპირო ფორმები არ უკეთდება ის არც საშუალი გვარისაა, თუმცა პარადიგმა მედიაოქტიური ზმნისა აქვს; საშუალი გვარის ზმნები გარდაუვალი ზმნებია (ა. შანიძე);

ქირაობს ტიპის ზმნათა ერთი ნაწილი ოდენ რელატიურია (*თაკილობს, ხმარობს, ანგარიშობს... ის მას*) — ბრუნვაცვალებადი სუბიექტით. ნაწილი პოლისემიურია. გვხვდება როგორც აბსოლუტური, ისე რელატიური მნიშვნელობით (*სწავლობს, თამაშობს, ლაპარაკობს, ფიქრობს, ჩქარობს... ის / ის მას*);

აბსოლუტურად ხმარების შემთხვევაში ასეთი ზმნები საშუალო გვარისანი არიან, მნიშვნელობა საშუალო გვარისა აქვთ: სუბიექტური პირი თვითმოქმედია და სამოქმედო ობიექტი არა აქვს, უღლების ნაკლული პარადიგმებიც საშუალო გვარის მედიოაქტიურ ფორმათა მსგავსად უკეთდება:

აბსოლუტ. „გიგლა **სწავლობს** ტიტინა“

აწმყ. სწავლობს

მყოფ. ისწავლის

წყვეტ. ისწავლა

| თურმ. უსწავლია.

რელატიური წყობით ამ ზმნას პირდაპირი ობიექტი უჩნდება და გარდამავალი ხდება, შდრ.:

რელატ. „გიგლა **სწავლობს** გაკვეთილს“,

მყოფ. გიგლა **ისწავლის** გაკვეთილს,

წყვეტ. გიგლამ **ისწავლა** გაკვეთილი,

| თურმ. გიგლას **უსწავლია** გაკვეთილი.

განხილულ (სწავლობს, ანგარიშობს, ქირობს, თაკილობს...) ზმნათა გრამატიკული სტატუსის (გვარის, გარდამავლობის) საკითხი სადავოა.

რაკი ეს ზმნები, აბსოლუტურნიც და რელატიურებიც, უღლების პარადიგმას მედიოაქტიური ზმნების პარადიგმის მსგავსად აგებენ (განსხვავება მხოლოდ სინტაქსშია), ა. შანიძე ამ პარადიგმას ასეც ახასიათებს — „მედიოაქტივისებრი ფორმათა წარმოება გარდამავალ ზმნებში“.

ასე რომ, ა. შანიძის თვალსაზრისით, სწავლობს, ანგარიშობს, გალობს, გლოვობს, თამაშობს, ნანობს, ლაპარაკობს, ფიქრობს... ტიპის ზმნები, რომლებიც აბსოლუტური და რელატიური (ანუ გარდაუვალი და გარდამავალი) მნიშვნელობებით იხმარება, აბსოლუტური მნიშვნელობით საშუალო გვარის მედიოაქტიურებიან. რელატიური მნიშვნელობით — გარდამავალი, გვარის კატეგორიის გარეთ მდგომი მედიოაქტივისებრი ზმნები: აბსოლუტური და რელატიური კონტექსტის მიხედვით განირჩევა.

„მედიოაქტივისებრი გარდამავალი“ ზმნების ჯგუფი არსებითად ცნობიერების (ძირითადად, მეტყველების) წრის ზმნებია, რომლებიც

ადამიანის ფსიქიკურ აქტივობასა და მისი შესაბამისი შინაარსების ერთობლიობას გამოხატავენ. მათი აბსოლუტური და რელატიური ფორმების მიმართება, ა. შანიძის განსაზღვრით, წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ასე გვესახება: აბსოლუტურ-გარდაუვალი (საშ.გვ.) > რელატიურ-გარდაუვალი (უგვარო); ამ რელატიურ-გარდაუვალთა კლასიფიკაცია გვარის მიხედვით კი სადავოა (უგვარო, მოქმედებითი თუ საშუალო გვარისა). ამ სახის გარდაქმნებს მეტ-ნაკლებად ზმნათა ძირითადი და გადატანითი მნიშვნელობების შეჯერებაც წარმოაჩენს:

ლაპარაკობ-ს... 1. ლაპარაკში არის გართული, — საუბრობს, ბაასობს. „სხვებთან რომ ლაპარაკობდი, გული მწყდებოდა“ (აკაკი)... 2. ლაპარაკი იცის, — მეტყველებს რაიმე ენაზე... [ქალმა] სიხარულით წამოიძახა: „მამ აქაც ლაპარაკობენ ჩერქეზულად?“ (ა. ყაზბ.). თინა კარგად ლაპარაკობდა ქართულს (ეკ. გაბ.) ქველ.

ლაპარაკობს ის (საერთოდ) > **ლაპარაკობს** ის (ჩერქეზულად). **ლაპარაკობს** ის მას (ქართულს).

ნანობ-ს... სანანებლად აქვს; თავისი ნამოქმედარით უკმაყოფილოა, ნაწყენია. „ეგ იყო ჩემი ბედისწერა... არა ვნანობ, არა! — კვლავ მიუბრუნდა გიორგი გაწყვეტილ სიტყვას (ილია)... ბაგრატა არა თუ ნანობდა თავის საქციელს, პირიქით, ემუქრებოდა კიდევ მეზობლებს (ე. ნინოშ.) ქველ.

ნანობს ის > **ნანობს** ის მას (საქციელს)

ფიქრობ-ს... 1. თავისთვის გუნებაში მსჯელობს, აზრს იკრებს, — საზრობს, აზროვნობს. გლეხი მიდის და ფიქრობს, რა მიყო იმ ბებერმა, რაზე დამლუპაო (ზღაპ.)... 2. ვისიმე (ან რისამე) ფიქრი აქვს, ფიქრში არის, (ვისიმე ან რისამე) ფიქრი აწუხებს, არ ასვენებს, — ზრუნავს, ცდილობს (ვინმეზე ან რამეზე)... ბარტყების სიყვარული [ტოროლას]... სულ უფრო უძლიერდებოდა და უძლიერდებოდა. მხოლოდ მათზე ფიქრობდა, მათზე ზრუნავდა (ი. გოგებ.)... 6. ფიქრად, აზრად აქვს, გუნებაში აქვს, განზრახვა აქვს, — აპირებს. მხოლოდ არწივი არა ფიქრობდა არსად წასვლას (ვაჟა)... ქველ.

ფიქრობს ის > **ფიქრობს** ის მასზე > **ფიქრობს** ის მას (წასვლას)...

გვარისა და გარდამავლობის მიმართების ტრადიციული ა. შანიძისეული ფორმულა, რომ: მოქმედებითი გვარის ფორმა გარდამავალია, ვნებითისა და საშუალისა კი — გარდაუვალი, ყოველი მოქმედებითი გარდამავალია, მაგრამ ყოველი გარდამავალი არ არის მოქმედებითი, ამ ფაქტების გათვალისწინებით ალბათ დამატებით არ გუმენტაციას მოითხოვს.

ა. შანიძის დებულება, რომ რელატიური მნიშვნელობით ხმარებული: **ანგარიშობს** მოგებას, **თამაშობს** ბურთს, **სწავლობს** გაკვეთილს — გარდამავალი ზმნებია, ანგარიშგასაწევია, მაგრამ აბსოლუტური მნიშვნელობით ეს ზმნები გარდამავლები ვერ იქნებიან. მათ ლაზილური კონსტრუქციები აქვთ: პირდაპირი დამატების დართვა-დაურთველობით განასხვავებენ გარდამავლობასა და გარდაუვალობას.

რაც შეეხება აღნიშნული ტიპის ზმნებში გვარის კატეგორიის გამოხატვის საკითხს: მართალია, მათ უღლების პარადიგმა მედიოაქტიური ზმნებისა აქვთ, მაგრამ ა. შანიძის მიერ საშუალო გვარის ზმნებში არ განიხილებიან, რადგან: გვარის მიხედვით საპირისპირო გრამატიკული მნიშვნელობის ფორმები არა აქვთ (თუმცა გვარის უცალო ფორმების არსებობას ა. შანიძე არ გამოორიცხავს) და შეეწყობათ პირდაპირი ობიექტი (საშუალო გვარის ზმნებად მათი მოაზრება კი გარდამავალი საშუალო გვარის ცნების შემოტანას ნიშნავს).

გვარის სამწევროვანი სისტემა (მოქმედებითი : ვნებითი : საშუალო), როგორც უკვე არაერთხელ აღვნიშნეთ, ენაში ყოველთვის არ არის რეალიზებული: აწუხებს : წუხდება : წუხს, აგორებს : გორდება : გორავს... გვაქვს ორწევრიანი (მოქმედებითი : ვნებითი და მოქმედებითი : საშუალო) : ანგრევს : ინგრევა... და აცხოვრებს : ცხოვრობს... და ერთწევრიანი რეალიზაციებიც : მხოლოდ მოქმედებითი : ჰპარავს..., მხოლოდ ვნებითი : იღეშება, მხოლოდ საშუალო : ცუცუენებს... (იხ. ა. შანიძის „უცალო მოქმედებითი“, „უცალო ვნებითი“, „უცალო საშუალო“).

სწავლობს ტიპის ზმნები, ფორმის, უღლების პარადიგმის წარმოების თვალსაზრისით, საშუალო გვარის მედიოაქტიური ზმნებია, გრამატიკული ფუნქციის თვალსაზრისით — პოლისემიურები: აბსოლუტური კონსტრუქციით საშუალო გვარისანი არიან და გარდაუვალები („გივლა სწავლობს ტიტინა“), რელატიური კონსტრუქციით („გივლა სწავლობს გაკვეთილს“) კი, ა. შანიძის განსაზღვრით — უგვარო გარდამავლები, აქვთ პირდაპირი დამატება (სუბიექტის მოქმედება გადადის პირდაპირ ობიექტზე).

ე. ბაბუნაშვილი ა. შანიძის მიერ „თამაშობს“, „სწავლობს“ ტიპის ზმნების საშუალო გვარის ზმნებიდან ამორიცხვას ნაძალადევად და არათანმიმდევრულად მიიჩნევს: „ამას ისიც უნდა ადასტურებდეს, რომ „სწავლობს“ ზმნა, რომელიც ა. შანიძის გრამატიკაში ერთ შემთხვევაში დახასიათებულია როგორც მხოლოდ გარდამავალი, როგორც ჩანს, უგვარო ზმნა, სხვა შემთხვევაში, იქვე, იმავე ნაშრომში, საშუალო, სახელდობრ, მედიოაქტივი ზმნის მაგალითად არის დასახელებული (ე. ბაბუნაშვილი).

შეუსაბამობანი და წინააღმდეგობები, რაც ე.წ. მედიოაქტივისებრი გარდამავლებისა და ოდენ ბრუნვაცვალებადსუბიექტიანი, მაგრამ პირდაპირი დამატების არმქონე ზმნური ფორმების გრამატიკული კვალიფიკაციის დროს ჩნდება, ობიექტური სირთულეებია.

განსახილველ ზმნათა გრამატიკული სტატუსის (გარდამავლობა, გვარი) შესახებ არსებობს სხვა თვალსაზრისიც, რომელსაც ასევე თავისი ლოგიკა აქვს: პირდაპირი ობიექტის გარეშე ისინი საშუალო გვარის გარდაუვალი ზმნებია, პირდაპირი ობიექტის დართვით კი — საშუალო გვარის გარდამავალი ზმნები (ე. ბაბუნაშვილი):

სწავლობს გიგლა ტიტინა — **სწავლობს** საშუალო გვარის გარდაუვალი ზმნაა.

გიგლა სწავლობს გაკვეთილს — **სწავლობს** აქ საშუალო გვარის გარდამავალი ზმნაა.

შენიშვნა: 1930 წლის „ქართული ენის გრამატიკაში“ ა. შანიძე საშუალო გვარის ზმნებს უგვარო ზმნებად მიიჩნევს: „საშუალო ზმნები ის ჯგუფია უგვარო ზმნებისა, რომელნიც გარდაუვალნი არიან, მაგრამ ფორმით მოქმედებითისაგან არ განირჩევიან“... შენიშვნაში ა. შანიძე წერს: „საშუალო ზმნები საპირისპირო გვაროვნული ფორმების უქონლობის გამო არსებითად უგვარო ზმნებია. მაგრამ ხშირად მათ ცალკე გვარს განუკუთვნებენ („საშუალო გვარიო“) §104“. შემდგომში, როგორც ვნახეთ, ა. შანიძე უგვარო ზმნებად მხოლოდ ზმნათა ერთ მცირე ჯგუფს ასახელებს, რომელთაც საოპოზიციო ფორმები (არც მოქმედებითისა და არც ვნებითისა) არა აქვთ.

თუ საშუალო გვარში გაერთიანებული ფორმები უგვარო ზმნებია, მაშინ, გვარის მიხედვით, ქართულში

აქტივ-პასივის ოპოზიცია შემოგვრჩება და, ბუნებრივია, ამ კატეგორიაში საშუალო გვარად სახელდებული ფორმები აღარ განიხილება. ასეც იქცევა არნ. ჩიქობავა: გვარის კატეგორიის საოპოზიციო ფორმებად მოქმედებითსა და ვნებითს ტოვებს და საშუალო გვარის ზმნებს, აბსოლუტურებსაც და რელატიურებსაც, ერთ სემანტიკურ კლასში — გარდაუვალ უგვარო სტატიკურ ზმნათა კლასში აერთიანებს, რომლებიც ნაკლებ პარადიგმას გარდამავალი ზმნის ფორმებით ივსებენ. ა. შანიძისაგან განსხვავებით, სტატიკურობის ცნება უფრო ფართოვდება, სტატიკურობა არ უდრის ვნებითს (შდრ.: „სტატიკური ვნებითი“): სტატიკურ ზმნათა კლასში ერთიანდებიან საშუალო გვარის ზმნებიც და სტატიკური ვნებითებიც.

4.3.1. აქტიურობა-პასიურობის მიმართება „ვინ“ და „რა“ ჯგუფის სახელებთან

ენაში ფორმა და შინაარსი ყოველთვის არ ფარავს ერთმანეთს, მორფოლოგიური და სემანტიკური ერთმანეთს ყოველთვის არ მიჰყვება და ამ „გადაცდომების“ უამრავი მაგალითი დაიძებნება. ქართულში მხოლოდ ქცევის კატეგორიიდან ფორმისა და შინაარსის განსხვავების ორიოდ ნიმუშს დავასახელებთ: *ი-ნახავს*, *ი-წყებს*, *ი-წუნებს*, *ი-პყრობს* და სხვ., სათავისო ქცევის ფორმებია (პრეფიქსი *ი-*), მაგრამ სათავისოს მნიშვნელობას არ გამოხატავენ, *უ-შვებს ის მას (გარეთ)*, *უ-კრავს ის ჩონგურს...* მორფოლოგიის თვალსაზრისით სასხვისო ქცევის ფორმებია (პრეფიქსი *უ-*), მაგრამ სათანადო შინაარსი და სათანადო სინტაქსი (გარდამავალი სასხვისო ქცევის ფორმა ამ კონტექსტში არა სამვალენტიანი, არამედ ორვალენტიანია) არა აქვთ.

„წინადადებაში: „დავითმა დალია ერთი ბოთლი ღვინო“, ობიექტი რომ სუბიექტისთვისაა განკუთვნილი, ამას „დალია“ ზმნის ფუძის მნიშვნელობა გამოხატავს და არა აფიქსი. „ღვინო“ რომ სასუბიექტოდაა განკუთვნილი, ამას ლექსიკური საშუალება გადმოგვცემს“ (არნ. ჩიქობავა)...

ფორმისა და შინაარსის ასეთი განსხვავება, ბუნებრივია, დასტურდება გვარის კატეგორიის ფუნქციონირების დროსაც. გვარის გრამატიკული კატეგორია თანამედროვე ქართულში აღინიშნება არსებითად

სუბიექტის აქტიურობა-პასიურობის ფარგლებში გრამატიკულად დაპირისპირებულ ფორმათა არსებობის საფუძველზე:

წერს ის წერილს — ი-წერება წერილი

უ-წერს ის მას წერილს — ე-წერება მას წერილი

აწუხებს ბავშვი დედას — წუხ-დ-ებ-ა დედა

უ-წუხებს ბავშვი დედას გულს — უ-წუხ-დ-ებ-ა დედას გული

ათბობს მზე დედამიწას — დედამიწა თბება

უ-თბობს მზე ბერიკაცს ძვლებს — უ-თბება ბერიკაცს ძვლები და ა.შ.

ზმნური კატეგორიების სისტემაში, მიუხედავად გარკვეული არათანმიმდევრულობისა, გვარი ერთ-ერთი წარმმართველი კატეგორიაა. აქტივის, პასივისა და საშუალი გვარის ოპოზიცია მოიცავს ძირითად ზმნურ ლექსიკას: ყველა უღლებადი და არაუღლებადი ზმნური ფორმა გვარის კატეგორიის რომელიმე სახეობას განეკუთვნება.

ისევე როგორც სხვა მორფოლოგიურ კატეგორიებთან, გვარის კატეგორიის შემთხვევაშიც ხშირად სიტყვის მნიშვნელობა და ფორმა ერთმანეთს არ ფარავს, აქტივ-პასივის დაპირისპირებისას ფორმა და მნიშვნელობა ერთმანეთს არ მიჰყვება.

4.3.2. ფორმით პასიური და ფუნქციით აქტიური ზმნები. აქტივ-პასივის დაპირისპირების ფუნქციური და სემანტიკური შეუსაბამობის ერთ-ერთ ნიმუშად დასახელებულია ი გ ი ნ ე ბ ა ტ ი პ ი ს, ე . წ . „დეპონენსური ფორმები“ (საყურადღებო ფაქტია, რომ შეუსაბამობა, რაც ზოგადად ქართული ენის სინთეზური ვნებითის ფორმასა და შინაარსს შორის გვაქვს, ა. ჰარისმა პირობითად ტერმინოლოგიური ცვლილებით გადაწყვიტა: აღწერითი ვნებითებისათვის, რომლებიც უფრო ადეკვატურად გამოხატავენ ვნებითობის უნივერსალურ ცნებას, შემოგვთავაზა პ ა ს ი ვ ი, ხოლო ჩვენს გრამატიკულ ტრადიციაში დამკვიდრებულ პასივის სინთეზურ ფორმებს ი გ ი ვ ნ ე ბ ი თ ე ბ ს უწოდებს). წარმოვადგენთ ამ ფორმათა ფუნქციით შეუსაბამო ჯგუფის ზმნათა დახასიათებას.

ფორმით პასიური და შინაარსით აქტიური ზმნები ქართულში „დეპონენსების“ სახელით გამოყო ა. შანიძემ: *იძლევა, იბღვირება, იგინება, იკბინება, ილანძღება, ილოცება (=ლოცავს), ილოღნება, იმუქრება, ირწმუნება, ისწავლება, იტანება, იტყუება, იფიცება, იქოლება (=ქოქლას აყრის), იღრინება, იყლაპება, იყურება (გამოიყურება), იცემება,*

იცქირება, იცოხნება, იწერება, იწყევლება, იჭყიტება, იხედება, იხვეწება და სხვ. დებონენსური ფორმებია არა მარტო **ინიანი**, არამედ **ენიანი** ვნებითებიც (*ეზიდება, ერეკება, ეწევა*). „საზოგადოდ დებონენსური ფორმის დანიშნულებაა, თავიდან აირიდოს რელაცია ანუ მიმართება ობიექტისადმი“, — აღნიშნავს ა. შანიძე.

საბოლოო დასკვნა დებონენსების შესახებ „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ ამგვარადაა შეჯამებული: „...საკითხი დებონენსების შესახებ ქართულში არსებითად რამდენსამე ზმნას ეხება, რომლებიც აწმყოს წრეში პასივის ფორმას ატარებენ და მნიშვნელობა აქტივისა აქვთ. მყოფადის წრის მწკრივის ფორმები მათ არა აქვთ. იშვიათად უკეთდებათ II და III სერიის მწკრივები“.

„დებონენსური“ ფორმები სალიტერატურო ქართულში არც თუ ისე იშვიათად იხმარება; ეს ფაქტი სათანადოდ აისახა „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“.

წარმოვადგენთ სათანადო მასალას (გარკვეული ნაწილი აქ წარმოდგენილი „დებონენსებისა“ განმარტებით ლექსიკონში არაა დამოწმებული):

ი ტ უ რ ტ ლ ე ბ ო დ ა ლ ა მ შ ი და ლ ა ფ შ ი (ვაჟა);

უნდა ვაცნობოთ, ძმებო, ამბავი, იმას თან მოსდევს ახალი ხანა, რომ კონტაბლი ხმალსა მიგზავნს და ი ბ ა რ ე ბ ა იმასაც თანა (ვაჟა);

ნუ ი ბ უ წ უ წ ე ბ ი, ბეწვს ნუ იშლი (ვაჟა);

მ ი ი ძ ა ბ ე ბ ი ტ რ ი ა ლ ს მ ი ნ დ ო რ ზ ე (ვაჟა);

გიგოლა ნავვიანევად ი მ უ ქ რ ე ბ ო დ ა და ი ბ ი ლ წ ე ბ ო დ ა, ხოლო ზაალი კიდევ კარგა ხანს ი ხ ე რ ხ ე ბ ო დ ა (მ. ჯავახ.);

სულ უკან-უკან ი კ უ ნ ჩ ხ ე ბ ი (ნ. ლორთქ.);

ავერ მოილახვრება პირქვე დასამარხავი (გ. ლეონ.);

მწუხარების ანძალზე აცმული დედა უღრუბლოდ ი მ დ უ ღ რ ე - ბ ო დ ა (გ. ლეონ.);

თან ი ლ ო შ ნ ე ბ ო დ ნ ე ნ, ერთმანეთს თავპირი ჩამოაცალეს (გ. ლეონ.);

მსუნავად ი ნ ე რ წ ყ ვ ე ბ ო დ ა (დ. შენგ.);

წიწილები ერთიმეორეს აჯირგალებენ, ჭუკჭუკებენ, წიაქობენ, ი კ ო რ ტ ნ ე ბ ი ა ნ (დ. შენგ.);

გველები ნებივრად ი ქ ვ ა რ ქ ვ ნ ე ბ ი ა ნ ოქროს მტვერში

(დ. შენგ.);

გვერდით მარაბოში ჩხავერი მიდვას, ვიწრუპები, ყალიონს ვუბლაკუნებ და ნაცარს ვიქექები (დ. შენგ.);

მიფიცებულ მჭადს ხმელად ვიხურხნებოდი (დ. შენგ.);

წვიმა იჟინჟლებოდა, კერა იბჟუტებოდა (დ. შენგ.);

ის მაინც არ ისვენებს, იწყევლება, იკრულება (დ. შენგ.);

ტყუილად რას იხამები? (უიარაღო);

ამდენს რას იპრიწები? (უიარაღო)...

ჩამოთვლა შეიძლება გაგრძელდეს: იკორტნება, იკაწრება, იძაგრება, იბერტყება, იყალყება, იჩიჩქნება, იგესლება და ა. შ.

ა. შანიძე „საფუძვლებში“ დებონენსებთან დაკავშირებით ამგვარ შენიშვნას აკეთებს: „ილანძლება“ და „ივინება“ წყვეტილის ფორმით არის მოცემული ამ წინადადებაში: „სალამოზე ანუკა დაბრუნდა, ბევრი იტირა საბრალომ, ილანძლა და ივინა (ვაჟა). ცხადია, რომ ზმნები დებონენსური გაგებით არის ნახმარი“. „საფუძვლების“ 1953 წ. გამოცემაში ა. შანიძე ამ შენიშვნას დაურთავდა: „**მაგრამ ამაჟამად ჩემთვის ნათელი არ არის, თუ როგორ უნდა შეეწყოს მათ ქვემდებარე: „ანუკამ ილანძლა და ივინა“, თუ „ანუკა ილანძლა და ივინა“.** ა. შანიძის ეს შენიშვნა ამ რიგის სხვა ფორმებსაც ეხება. „დებონენსების“ ერთი ნაწილის ქვემდებარის ბრუნვა წყვეტილში კონტექსტის მიხედვით გაურკვეველი რჩება:

ი-ზმორება: შვილმა თვალები მოიფშენიტა **გაიზმორა** და წიგნი ჩამოართვა“ (ილია); ერთი **გაიზმორა**, ერთი კიდევ წამოიწია (ილია)

(გაურკვეველია, **გაიზმორა** ის თუ **გაიზმორა** მან);

ასევე ვერ გადაწყდება II სერიის მწკრივებში ქვემდებარის ბრუნვის საკითხი (**მან** თუ **ის**?) კონტექსტის მიხედვით სხვა შემთხვევებშიც:

ი-ლოც-ებ-ა: მეც გამოვართვი თასი და **დავილოცე** (ვაჟა);

იმუდარება: წავიდა ილო, იბრძოლა, **იმუდარა** (რ. ინან);

იცრემლ-ებ-ა: შეჰკივლა და შეიკივლა, **იცრემლა** და გულს იდარდა (რ. ერისთ.);

ი-ფურთხ-ებ-ა: „ესე რა ვქენიო, **იფურთხა** და იხეხა ტუჩები (ო. ჭილ.) (იფურთხა იგი თუ მან?);

იკვებებ-ა: მაგისტანა რამეებზე ფიქრს თავი დაანებე და კარგად **იკვებე** (რ. ინან.);

ი-ჭყიტ-ებ-ა: „უყურადღებოდ **გამოიჭყიტა** თავის კუთხიდან (ილია)...

„დებონენსებად“ წოდებულ ვნებითი გვარის ზმნათა სუბიექტის ბრუნვის რომელობა II სერიის მწკრივებში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, კონტექსტის მიხედვით ყოველთვის არ ირკვევა*. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ სათანადო ადგილებზე მკაფიოდ არის მითითებული, რომ რომელიმე მოთხრობით სუბიექტიანი **გაიხედა, დაიღრინა, დაიყვავა** მან და მისთანანი, **იხედავს, დაიღრენს, იყეფებს...** ფორმათა წყვეტილია; ხოლო შესაბამის ვნებითებს (**იხედება, იღრინება, იყეფება...**) ან არ ეწარმოებათ II სერიის მწკრივები, ან და, თუკი ეწარმოებათ, სუბიექტი სახელობით ბრუნვაში იქნება წარმოდგენილი. ეს ასეა, მაგრამ ზოგჯერ გაუგებრობას იწვევს იმგვარი შემთხვევები, როცა აქტიური შინაარსის ვნებითებს წყვეტილსა და II კავშირებითში ორდინარული სახელობით სუბიექტიანი ფორმების პარალელურად მოთხრობით სუბიექტიანი ფორმებიც მოეძეებათ. მაგ., **იმუქრება, იფხორება, იკრიჭება...** ფორმებს II სერიაში შეესაბამება **დაიმუქრა, გაიფხორა, გაიკრიჭა** იგი II მან. მოთხრობით სუბიექტიან ფორმათა სავარაუდო აწმყო ***დაიმუქრებს, *გაიფხორებს, *გაიკრიჭებს...** კი არ დასტურდება. ამას გარდა, ვნებითის ზოგიერთი ფორმა ქველ-ის მიხედვით მხოლოდ აწმყო ფორმებში გვაქვს დამოწმებული, ჩვენი მასალის მიხედვით კი ამ ფორმებს წყვეტილისა და II კავშირებითის მწკრივები ეწარმოება (მაგ.: *იყურება — იყურა, იფურთხება — იფურთხა, იზიდება — გაიზიდა, იქადნება — დაიქადნა, იწევა — დაიწია...*), სუბიექტის ბრუნვას კი კონტექსტი ვერ გვირკვევს.

II სერიის (იშვიათად, თურმეობითის) მწკრივთა წარმოების მიხედვით აქტიური შინაარსის **ი-** პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმებში შეიძლება გამოიყოს ორი ჯგუფი:

1. ვნებითები, რომელთაც II სერიის ფორმები არ ეწარმოებათ: **იძლევა, იკბინება, ირწმუნება, ისწავლება, იცემება** და სხვა.

2. ვნებითები, რომელთაც აქვთ II სერიის ფორმები: **იღვრიმება — დაიღვრიმა, იზმორება — გაიზმორა, იხედება — გაიხედა...**

უფრო კონკრეტულად:

1. ამ ჯგუფში გაერთიანებულ **იძლევა** ტიპის ზმნების შესახებ ა. შანიძე შენიშნავს: „**იძლევა** განმარტოებით არ დგას ქართულში,

* აქ არ იგულისხმება მრავლობითი რიცხვის III სუბიექტური პირის ფორმები წყვეტილში: **შეიგინენ-ენ, გაილანძნენ-ენ** ისინი და **იგინენ-ენ, ილანძნენ-ენ** მათ...

არის რიგი ზმნებისა, რომელთაც დებონენსური ხასიათი აქვთ და მართო აწმყო წრის მწკრივებში იხმარებიან“.

ი-ჩვენებ-ა: „მრისხანებით ტუჩებს იკვნეტდა, მუ შტებს **იჩვენებოდა**“ (ვაჟა);

იცემებ-ა: „ბატონი შიკეტი გახლებული მივარდა ავაზაკს, დაუწყო ცემა, როგორც **იცემება** ხოლომე გაქურდული სოფელი“ (დ. კარიჭ.); „ეეი, ის უღმერთოები, რანაირად **იცემებოდნენ**“ (ნ. ლორთქ.);

ი-ორთქლებ-ა: „ი რაცხაა, ქშინავს და **იორთქლება**, პარავოზია თუ რაცხა (ნ. ლორთქ.);

ი-სწავლებ-ა: „შენითანები ვიყავით იქა, რო ჭკუას **ისწავლები**“ (ანტ. ფურც.);

ი-რწმუნებ-ა: „მამა რალაცას **ირწმუნებოდა**“ (რ. ინან.);

მი-იძაბებ-ა: „**მიიძაბები** ტრიალს მინდორზე“ (ვაჟა).

ა. შანიძეს ამ რიგის ოცზე მეტი ზმნა აქვს ჩამოთვლილი. II სერიის ფორმები არ ეწარმოება აგრეთვე კაუზატიურად ნაწარმოებ ვნებითებს: **იფვლევინება, იტყობინება, იკვლევინება...**

2. ამ ჯგუფში გაერთიანებული ვნებითები განსხვავდებიან II სერიის ფორმებში სუბიექტის ბრუნვის მიხედვით:

ა) ზმნათა ერთ რიგს სუბიექტი, ჩვეულებრივ, სახელობით ბრუნვაში შეესაბამება: **ითხუბნება — მოითხუბნა** იგი, **იკლაკნება — დაიკლაკნა** იგი, **იპრანჭება — გაიპრანჭა** იგი, **იტყლარჭება — გაიტყლარჭა** იგი, **იმრიზება — აიმრიზა** იგი და სხვა.

ბ) ამ ქვეჯგუფში გაერთიანებულ ვნებითი გვარის ზმნებთან სუბიექტის ბრუნვად სახელობითის პარალელურად მოთხრობითიც შეიძლება მოგვევლინოს:

ი-ბღვირ-ებ-ა: „სტეპანი **მოიბღვირა**, საფეხურებს შეუყვა“ („ლიტ. საქ.“); „მაიორმა ჩალურ წვერში **ჩაიბღვირა**“ (მ. ჯავახ.);

ი-ჭვრიტ-ებ-ა: „ჰმ, ვითომ მუცელი ატკივდა ამ მელაკუდას! — თქვა ზამთარაძემ, წამოიწია, ფანჯრიდან აივანზე **გაიჭვრიტა**“ (ჭ. ამირეჯ.) (**გაიჭვრიტა** ის თუ მან?);

„დე მ ბ ი ნ მ ა კატორღელთა საკანში კიდევ დიდხანს **იჭვრიტა**“ (ჭ. ამირეჯ.);

იღრიჯება: „ჩ ი ნ ო ვ ნ ი კ ი ო თავმომწონედ **გაიღრიჯა** (ეჟ. ვაბ.); ქველ

„გ რ ი გ ო ლ ა ი ტ ი ც ოდნავ **გაიღრიჯა**“ (პ. ფალადა);

„ბ ი ლ ი მ **გაიღრიჯა...**“ („საუნჯე“);

- იმუქრება:** „ახლა-კი მოვივლი, შე ლაწირაკო!“ — **დაიმუქრა** გ ი ო რ - გ ი და მეორე დღესვე ბოჭაულს ეწვია“ (ი. გედევ.);
 „ჩილეს სამხედრო-ფაშისტური ხუნტის მე თ ა უ რ მ ა პინო-ჩეტმა **დაიმუქრა**, რომ სასტიკად გაუსწორდება ქვეყნის იმ ძალებს...“ („კომ.“);
- იტანჯება:** „ი გ ი **იტანჯა** სიყვარულისთვის“ (ვაჟა);
 „მეც მაგას ვეძებ, **ლეშმა იტანჯოს**, მხოლოდ კი, მხოლოდ სული არ წაწყმდეს“ (ვაჟა);
- ი-წევ-ა:** „**მზე** ოდნავ **აიწია**“ (ნ. დუმბ.);
 „**მზემ** ისევ **აიწია**“ (ნ. დუმბ.);
- ი-კეცება-ა:** „პ ა ტ ა რ ძ ა ლ ი შიშისაგან იქვე **ჩაიკეცა**“ (გ. ლეონ.);
 „პატიოსანმა პ ი რ უ ტ ყ ვ მ ა ტკივილისაგან უკანა მუხლე-ბით **ჩაიკეცა**“ (ა. ყაზბ.);
- ი-ზმორ-ება-ა:** „მაჰმუდი ჯერ **გაიზმორა**“ (ჭ. ამირეჯ.);
 „კაცებმა გაიღვიძეს, **გაიზმორნენ**“ („ივერია“);
 „ყმაწვილმა განგებ **გაიზმორა**“ (ნ. ლორთქ.);
- ი-ტურნება-ა || იტრუნება || იტვრინება:**
 „ბიჭები **გაიტრუნენ**“ (ლ. მრელ.);
 „თ ე ვ დ ო რ ე მ **იტურნა** და თავისთვის მიჯდა გამხმარი ჯოყრების ძირში“ (ვაჟა);
 „**ძაღლმა იტვრინა**“ (გ. ხორგ.);
- ი-კრიჭება-ა:** „მათი ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ე ბ ა ყველის ვაჭარივით **გაიკრიჭა** და მეტი არა სთქვა-რა“ (გ. წერეთ., ქეგლ);
 შდრ.: „დ ი ტ ო მ ამ გახსენებაზე თითქოს გაცინებით **გაიკრიჭა**“ (გ. წერეთ.);
- ი-ლოცება-ა:** **დაილოცა** ი გ ი (იხ. ქეგლ)
 „მ ა ს პ ი ნ ძ ე ლ მ ა **დაილოცა** და სასმისი შემოგვთავაზა“ (ს. კლდ.);
- ი-შმუშნება-ა:** „**ზოგი** უსიამოდ **შეიშმუშნა** მხოლოდ“ (მ. აბაშ.);
 „და გ ა ნ ა წ ყ ე ნ ე ბ უ ლ მ ა ც რომ **შეიშმუშნოს**, მაინც უნდა ვუთხრათ, რაც სათქმელია“ („ლიტ. საქ.“);
- ი-ლანძღება-ა:** „შე ხეპრევ, შენა, **გაილანძღა** ტ ო ს კ ა ნ ე ლ ი ჩვეულებისამებრ“ (ვაჟა);
 „რს ვქნა, რომ ვერაფერი შევასმინე მავ მამ... — აქ **გაილანძღა** ვაგულისებული გ ე ნ ო “ (ან. ერისთ.-ხომტ.);
 „ბართლომემ უთხრა „ქოფაკო“ და **ილანძღეს** და **იგინეს**“ (ნ. ლორთქ.) (სუბიექტი ერვატივში დგას).

ი-გინებ-ა: „საღდათებმა მიიხედ-მოიხედეს, რამდენჯერმე დაურიდებლად, რუსულის წესით **შეიგინენ** სახლის მოუწყობლობაზედ და მიესივნენ კერას“ (ა. ყაზბ.) (**შეიგინ-ენ** ისინი), შდრ.: „ილანძღეს და **იგინეს** (მათ)“; „ფარნაოზმა **შეიგინა**“ (ოთ. ჭილ.).

ი-ფხორებ-ა: „თავი მოივაჟკაცა, ცოტა **აიფხორა** კიდეც“ (გ. ხორგ.); „ს ი ლ ი ბ ი ს ტ რ ო მ **წამოიფხორა**“ (მ. მრევლ.).

გ) ამ ქვეჯგუფში დასახელებულ, ქველ-ის მიხედვით მხოლოდ ნაკვთთა აწმყოს წყების მქონე ვნებითა მცირე ჯგუფს (*იხედება, იღრინება, იყეფება, ილიმება...*), II სერიაში ოდენ მოთხრობითსუბიექტიანი ფორმები შეესაბამება, — პირდაპირი ობიექტის გამორიცხვით (*გაიხედა, დაიღრინა, დაიყეფა, გაილიმა... მან*), ვნებითების უღლების პარადიგმა ნარევია: ის ვნებითი გვარის აწმყოს წრისა და მოქმედებითი გვარის სასუბიექტო ქცევის წყვეტილის ისეთი ფორმებითაა შევსებული, რომელთაც შესიტყვებაში პირდაპირი დამატება არ უჩანთ; ამჟამად აღიქმება ერთ მთლიან პარადიგმად:

ი-ყეფებ-ა: „ამ დროს **ძაღლმა**, რომელიც შორი-ახლო იწვა და წაეყო ცხვირი მიწაში, **დაიყეფა**“ (ილია); „დათოვილმა ძაღლმა ჯერ **იყეფა**“ (გ. ლეონ.).

ი-ღრინებ-ა: „თითქოს ნ ა დ ი რ მ ა ძილში **დაიღრინაო**“ (ო. ჭილ.).

ი-ლიმებ-ა: „უწინდულა აღარ მძგერს ნატყვიარში, გ უ ლ მ ა ც უფრო **ილიმა** — უპასუხა ბესიამ“ (ე. ნინოშ.); „ე ზ ო მ **გაილიმა**“ (მ. ჯავახ.).

სუბიექტი, გამონაკლისის სახით, სახელობით ბრუნვაშიც დასტურდება:

„**გაილიმა** ა ჩ რ დ ი ლ ი : რათ მეძახი, ოსტატო?“ („ორიონი“).

ი-ხედებ-ა: „გ ი ო რ გ ი მ უკან აღარ **მოიხედა**“ (ილია); „მელმა **აიხედა**“ (ვაჟა).

(შე)-ი-კურთხებ-ა: „დამპალია ეს მობელძაღლი“ — **შეიკურთხა** თავისთვის“ (ავთ. ჩხიკვ.); „ერთი მაგისი ოხერი... — **შეიკურთხა** გ უ რ ა მ მ ა“ (დ. ასკურავა).

ი-ცქირებ-ა: „**შავლეგომ** ვედროში მცირე ხანს **იცქირა**“ (ლ. მრელ.).

ნიშანდობლივია, რომ ბ) და გ) ქვეჯგუფში წარმოდგენილ მოთხრობითსუბიექტიან ზმნათა ნაწილს აწმყოში სათანადო მოქმედე-

ბითის სასუბიექტო ქცევის ფორმები ეძებნება: *იხედავს, მოიკეცავს, დაიყუფებს, გამოიჭყეტს, შეივინებს, გაიღიმებს, იფურთხებს...*

ეს ფორმები შედარებით იშვიათია თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, და, თუკი იხმარება, როგორც წესი, მყოფადის დროებში (იშვიათი გამონაკლისის გარდა); აწმყოს დროებში წარმოქმნილ ხარვეზს ვნებითის სათანადო აქტიური შინაარსის ფორმები ავსებს (იხედავს II **იხედება**, რეიგინებს II **იგინება**, რეიმორებს II **იზმორება...**); შემთხვევითი არ არის, რომ ამგვარი ვნებითები „თავს არიდებენ“ ე. წ. მყოფადის წრის მწკრივების წარმოებას. სათანადო მნიშვნელობა მოქმედებითის ფორმებითაც გამოიხატება (*გაიხედავს, შეივინებს, გაიზმორებს, დაიყუფებს...*); იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს მოთხრობითსუბიექტიანი ფორმები ვნებითის პარადიგმის გაგრძელებაა II სერიაში. ეს „გათავისება“ კი დამოკიდებულია შესაბამისი გარდამავალი ფორმის აწმყოში ხმარების სიხშირეზე. მაგ.: რომელიმე **იხედება** ის — **გაიხედა** მან ქართულში უკვე ერთ პარადიგმად აღიქმება და ამის მიზეზი **იხედავს** ფორმის ხმარების იშვიათობაა (**იხედავს** — **გაიხედა** > **იხედება** — **გაიხედა**); **იჩოქებს** ის — **დაიჩოქა** მან კი შედარებით მყარი პარადიგმაა, რადგან **იჩოქება** ქართულში იმდენად იშვიათია, რომ განმარტებით ლექსიკონში არც აღნუსხულა („**ჩაიჩოქები** და ატირდები“ („ლიტ. საქ.“); „დაბნეული **დავიჩოქე**“ (დია ჩიანელი); „თათია **წამოიჩოქა**“ („ცისკარი“).

იხედება იგი — **გაიხედა** მან (შერეული პარადიგმის) ტიპის ზმნათა ანალოგიით შეიძლება აგვეხსნა მოთხრობითსუბიექტიანი **იცქირა, დაიმუქრა, წამოიფხორა, შეიკურთხა...** (მან) ფორმათა არსებობა II სერიაში; მათ აწმყოში სათანადო მოქმედებითის ცალეები არ ეძებნებათ, ე. ი. არ გვაქვს ***იცქერს, *იმუქრებს, *იფხორებს, *იკურთხებს...**, სამაგიეროდ დასტურდება ვნებითის ფორმები **იცქირება, იმუქრება, იფხორება, რეიკურთხება** წყებისა... მაგრამ, რადგან ეს „ანალოგია“ მხოლოდ განსაზღვრული რიგის — აქტიური შინაარსის — ვნებითებს მოიცავს, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ვნებითის ფორმათა აქტიური შინაარსის მიზეზია მოსაძიებელი.

იმის მიზეზად, რომ ვნებითის ზოგ ფორმას მოქმედებითის ფუნქცია აქვს, ა. შანიძე ვნებითის ამ ფორმებს (**ინიან** ვნებითებს) სათავისო ქცვიდან წარმომავლებად თვლის; თუ მხოლოდ ესაა მიზეზი, მაშინ აქტიურობა ამგვარი გზით მიღებული ვნებითების ყველა ფორმას (ე. ი. ყველა **ინიან** ვნებითს) უნდა შეეხოს, ეს კი ასე არაა.

ფაქტობრივი მასალა გარკვეული დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას გვაძლევს, — ვნებითი გვარის ზმნათა პრეფიქსიანი ფორმების აქტიური შინაარსი გაპირობებული ჩანს სათანადო მოქმედებითი გვარის ზმნების არსებობა-არარსებობით.

1. თუ **ი-** პრეფიქსიან ვნებითს შესაბამისი მოქმედებითი არ ეძებნება, არც კონვერსიის საფუძველი გვაქვს და ამ რიგის „უცალო“ ვნებითები აქტიურები იქნებიან, მაგ.: იმ რ ი ზ ე ბ ა, ი ფ ხ ო რ ე ბ ა და მისთ. აქტიურსუბიექტიანი ვნებითებია, კონვერსიული მოქმედებითები არ უჩანს (*ამ რ ი ზ ე ბ ს, *ა ფ ხ ო რ ე ბ ს); ა. ჰარისი **ინიანი** ვნებითის ათეულობით ფორმას ასახელებს, რომელთაც არა აქვთ შესაბამისი აქტივი და აქვთ აქტიური სუბიექტი: ი ბ ა დ რ ე ბ ა, ი ბ უ ზ ე ბ ა, ი ბ უ ს კ ნ ე ბ ა, ი ბ უ ტ ე ბ ა, ი ბ უ შ ტ ე ბ ა, ი ბ ღ ი ნ ძ ე ბ ა, ი ბ ღ ო ტ ე ბ ა, ი თ ხ ლ ა შ ე ბ ა და ა. შ.

2. თუ **ი-** პრეფიქსიან ვნებითს შესაბამისი მოქმედებითი უჩანს, ასეთი ვნებითი შეიძლება აქტიური იყოს, როცა —

ა) ვნებითის სუბიექტი, ე. ი. შესაბამისი მოქმედების პირდაპირი ობიექტი, სულიერი, **ვინ** ჯგუფის სახელია: ა ღ ი მ ე ბ ს ის მ ა ს — ი ღ ი მ ე ბ ა ის, ა ყ ე ფ ე ბ ს ის მ ა ს — ი ყ ე ფ ე ბ ა ის, ა ხ ე დ ე ბ ს ის მ ა ს — ი ხ ე დ ე ბ ა ის, ა ღ რ ე ნ ს ის მ ა ს (‘ღაღლს’ სხვა რამ აღრენდა, ქეგლ) — ი ღ რ ი ნ ე ბ ა ის, ტ ყ ლ ა რ ჭ ა ვ ს ის მ ა ს — ი ტ ყ ლ ა რ ჭ ე ბ ა ის...

ბ) სათანადო მოქმედებითს პირდაპირ ობიექტად უკუქცევითი ნაცვალსახელი „თავი“ ან რომელიმე სომატური სახელი მოუდის: მ ა ლ ა ვ ს / ი მ ა ლ ა ვ ს, ტ ა ნ ჯ ა ვ ს / ი ტ ა ნ ჯ ა ვ ს... თავს; მსგავს შემთხვევებში სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტი ფუნქციურად იდენტურნი არიან და ასეთი მოქმედებითის კონვერსიული ვნებითი პასიურიც შეიძლება იყოს და აქტიურიც: ი მ ა ლ ე ბ ა „მაღავენ“, „დამალულია“ და ი მ ა ლ ე ბ ა (თ ვ ი თ ო ნ): „ბეწინტური... ი მ ა ლ ე ბ ო დ ა, ა რ უ ნ დ ო დ ა... დ ა ნ ა ხ ვ ე ბ ო დ ა მოსულეებს“ (ქეგლ.).

დაახლოებით ასეთი ვითარებაა სომატურსახელიანი პირდაპირი ობიექტის მქონე მოქმედებითი გვარის ზმნის პასივიზაციის შემთხვევაშიც: *ჭმუხნის / იჭმუხნის სახეს (შუბლს, წარბებს)*. ამ ტიპის აქტივთა პასიური კონვერსივები ენაში შეზღუდულია; თუმცა შეუძლებელი არ არის:

- ნ ა ბ ა ვ ს თ ვ ა ლ ე ბ ს — *ი ნ ა ბ ე ბ ა თ ვ ა ლ ე ბ ი,*
- მ ა ნ ჭ ა ვ ს სა ხ ე ს — ი მ ა ნ ჭ ე ბ ა სა ხ ე,*
- შ მ უ შ ნ ის / ი შ მ უ შ ნ ის მ ხ რ ე ბ ს — ი შ მ უ შ ნ ე ბ ა მ ხ რ ე ბ ი,*
- ჭ მ უ ხ ნ ის / ი ჭ მ უ ხ ნ ის შ უ ბ ლ ს — ი ჭ მ უ ხ ნ ე ბ ა შ უ ბ ლ ი...*

ფრაზებში იშმუშნის მხრებს, იჭმუხნის შუბლს პირდაპირი ობიექტი (მხრები, შუბლი) სუბიექტის (მთელის) ნაწილია და ეს მიმართება ან სუბიექტის „დამართება“ თავისსავე ნაწილზე, თავისაზე, ისევე გაიაზრება როგორც სუბიექტის მოქმედება თავისთავზე და შესაბამის ვნებითში ამოსაკითხი სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობა იშმუშნება „იშმუშნება (მისი) მხრები (მის მიერ)“ აქტიური სუბიექტის საშუალებით გადმოიცემა, შდრ.: იშმუშნება „მხრებს სწევს“, იშმუშნის მხრებს... იშმუშნება“; ასევეა, იქექება „იქექავს“, იქექავს „ქექავს თავისას“ (ქეგლ).

გ) ოპოზიციური წყვილი (აქტივი — პასივი) მხოლოდ ფორმალურადაა დაპირისპირებული (აფურთხებს ის მას — იფურთხება ის, კბენს ის მას — იკბინება ის...), მაგრამ ეს დაპირისპირება მოჩვენებითია, რადგან მოქმედებითი გვარის ზმნას პირდაპირი ობიექტი აკლია (კბენს ის მას — უკბინა მან მას, აფურთხებს ის მას — მი აფურთხა მან მას...) და, შესაბამისად, კონვერსიის პირობა აღარ არსებობს. მთავარი მიზეზი ვნებითის, დასახელებულ ფორმათა აქტიურობისა სწორედ გარდამავალ ზმნაში პირდაპირი ობიექტის კლებასთანაა დაკავშირებული: **ი-** პრეფიქსიანი სასუბიექტო ქცევის ფორმები, რომლებიც **ინიანი** ვნებითებისათვის ძირეულები ჩანან, უობიექტონი არიან, შდრ., ვნებითები: *იხედება, იჭვრიტება, იტყუება, იყეფება, შეივინება, გაიზმორება, ილოცება, იფურთხება, იწევა...* და სათანადო უობიექტო „მოქმედებითები“: *იხედავს, გამოიჭვრეტს, იტყუებს, იყეფებს, შეივინებს, გაიზმორებს, იფურთხებს, იწევს... (იგი...)* — მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმები მხოლოდ ფორმალურად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, სინტაქსურად და ფუნქციურად ერთნი არიან, ერთი და იგივე აქტიური სუბიექტი აქვთ, ამიტომ მათი პარადიგმების შერევა ცბუნებრივი ჩანს.

აქტიური შინაარსის ვნებითების უღლების ნაკლული პარადიგმის შევსება მოქმედებითი გვარის სასუბიექტო ქცევის უობიექტო ფორმებით და საშუალო გვარის მედიოაქტიურ ზმნათა უღლების პარადიგმის შევსება ერთი რიგის მოვლენა ჩანს.

4.4. უკუქცევითობა

4.4.1. უკუქცევითობის კატეგორიისათვის ქართულში. სხვადასხვა ენის გრამატიკებში სიტყვაფორმები, რომელთაც უკუქცევითი (რეფლექსური) მნიშვნელობა აქვთ, განსხვავებულად განიხილება: ა)

როგორც დამოუკიდებელი ზმნები, ბ) როგორც გვარის კატეგორიის სიტყვაფორმები, გ) როგორც ქცევის კატეგორიის სახეობა.

უკუქცევითობის კატეგორია ყველაზე უკეთ ინდოფეროზულ ენებშია შესწავლილი. ამ ენებიდან რეფლექსურობის იდეა გრამატიკულადაა გამოხატული ჩეხურში, სლოვაკურში, პოლონურში... ეს კატეგორია აქ ნაზმნარ სახელებშიც აღინიშნება:

ჩვენში უკუქცევითობა ტრადიციულად გვარის კატეგორიაშია წარმოდგენილი (ა. შანიძე...). განიხილება ის აგრეთვე, როგორც დამოუკიდებელი კატეგორია, რომელიც უშუალოდ უკავშირდება გვარისა და გარდამავლობის კატეგორიებს (ბ. ჯორბენაძე) და — როგორც ქცევის სახეობა (ქ. ლომთათიძე, მ. მაჭავარიანი).

უკუქცევითობას ქართულში ჰ. შუხარდტმა მიაქცია ყურადღება (1896 წ.). მან უკუქცევითობის ნიშნად გამოყო სათავისო ქცევის ოპრეფიქსი (შე¹-ბ...), რომელიც მიცემით ბრუნვასთან დააკავშირა. ამ საკითხს შეეხო ნ. მარიც. ა. შანიძემ „ქართული ზმნის საქცევი“ (1926 წ.) წარმოაჩინა გარდამავალი ზმნის ის მნიშვნელობა, როცა „სუბიექტი თავის საგანზე მოქმედებს“, ან „თავისთვის ეწევა საქმეს“ და მას „სათავისო“ უწოდა. მანვე აღნიშნა, რომ ამ ქცევით იწარმოებენ ხოლმე ფორმებს ზმნები, როცა ობიექტად სხეულის რომელიმე ნაწილი მოუღიძვრება; მაგ.: წვეგრს **ვიპარსავ**, თმას **ვიკრეჭ**, თავს **ვივარცხნი**, ცხვირს **ვიხოცავ**, პირს **ვიბან**... ან კიდევ: ქუდს **ვიხურავ**, ჩოხას **ვიცვამ**, სარტყელს **ვირტყამ** და მისთ. ა. შანიძემ უპირველესი მნიშვნელობა მიანიჭა გარდამავალ ზმნებში პირდაპირი დამატების პოზიციაში „თავი“ უკუქცევითი ნაცვალსახელის ხმარების შემთხვევებს, „რომელიც ამ ქცევით რეფლექსური შინაარსის აზრს გადმოგვცემს ხოლმე, ე.ი. ისეთი მნიშვნელობის მატარებელია, რომ მოქმედება თვით სუბიექტსავე უბრუნდება: თავს **იკლავს**, თავს **იწამლავს**, თავს **იგდებს**, თავს **იქებს** და მისთ.“

ა. შანიძემ ამ წერილში ფაქტობრივ წარმოადგინა უკუქცევითობის განსაზღვრა („მოქმედება თვით სუბიექტსავე უბრუნდება“) და გარდამავალ სასუბიექტო ქცევის ზმნაში უკუქცევითობის რეალიზაციის პირობები.

ფასეულია არნ. ჩიქობავას მოსაზრება ქართული (ქართველური) გარდამავალი ზმნის რეფლექსური მნიშვნელობის უწინარესობის შესახებ გვარის კატეგორიასთან შედარებით.

უკუქცევითობა (რეფლექსურობა) ზოგადად ბინარულ მიმართებას გულისხმობს; უკუქცევითობის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის

რეალიზაციისათვის აუცილებელი პირობაა სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის კორეფერენტულობა და ამ მიმართების მარკირებულობა; მიმართება რეფლექსურია, თუკი ყოველი საგანი თავის თავთან იმყოფება ასეთ მიმართებაში.

ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში უკუქცევითებად განიხილება როგორც გარდამავალი, ასევე გარდაუვალი, როგორც მოქმედებითი და ვნებითი, ასევე საშუალო გვარის, კონკრეტულად კი **ი-პრეფიქსიანი ზმნები**. უკუქცევითობა მიჩნეულია ზოგად, **ი-** პრეფიქსის მქონე ყველა ფორმისათვის საერთო ფუნქციად (ბ. ჯორბენაძე).

ი- პრეფიქსის დისტრიბუცია ქართულში კი საკმაოდ ფართოა; ის გვხვდება გვარისა და ქცევის მიხედვით განსხვავებულ ზმნათა ფორმებში, სახელდობრ:

ა) **ვნებითის ფორმებიდან** — საკუთრივ ვნებითებში: **ი-ჭრება**, **ი-მსხვრევა**, **ი-ნგრევა...**, პოტენციალისებში: **ი-ჭმევა**, **ი-სმევა...**, აქტიური მნიშვნელობის ვნებითებში (დებონენსებში): **ი-რწმუნება**, **ი-ფურთხება...**, **ღონიანი** და უნიშნო ვნებითის სასხვისო ქცევის I და II პირის ფორმებში: **მ-ი-წუხ-დ-ებ-ა**, **გ-ი-წუხ-დ-ებ-ა...** **მ-ი-თბ-ებ-ა**, **გ-ი-თბ-ებ-ა...**

ბ) **მოქმედებითის ფორმებიდან** — სათავისო ქცევის ფორმებში: **ვ-ი-ხატავ**, **ი-ხატავ**, **ი-ხატავ-ს...** სასხვისო ქცევის I და II პირის ფორმებში: **მ-ი-ხატავ-ს**, **გ-ი-ხატავ-ს...**

გ) **საშუალო გვარის ფორმებიდან** — ზმნათა ერთ მცირე ნაწილში: **ი-გლოვ-ს**, **ი-ნანი-ს**, **ი-ცინი-ს**, **ი-ღიმი-ს...** მედიოპასიურ და მედიოაქტიურ ფორმათა მყოფადისა და II სერიის ფორმებში: **დგა-ს** — **ი-დგე-ბა**, **ი-დგ-ა...**, **ხარობ-ს** — **ი-ხარებ-ს**, **ი-ხარ-ა...**, სასხვისო ქცევის I-II პირის ფორმებში: **მ-ი-წუხს**, **გ-ი-წუხს...**

დისტრიბუციის შესაბამისად, ნაირგვარია **ი-** პრეფიქსით გამოხატული მნიშვნელობები. ეს მნიშვნელობები (სათავისო და სასხვისო ქცევის, მედიალურ ზმნათა მყოფადისა და II სერიის) რეალიზებულია გვარისა და ქცევის სათანადო ფორმებით. უკუქცევითობას (რეფლექსურობას), ისევე, როგორც პოტენციალისს, დებონენსებს, საკუთარი ფორმა არა აქვთ.

საკუთრივ უკუქცევითებად სახელდებულ ზმნურ ფორმათა ანალიზის მიხედვით ჩვენში ძირითადად უკუქცევითობის ორგვარი გაგება იკვეთება:

1. სუბიექტი მოქმედებს საკუთარ თავზე, საკუთარი თავის მიმართ და იმავდროულად ობიექტიცაა (პირდაპირი ობიექტი); გვაქვს

რეფლექსური მიმართება და გამოიხატება საკუთრივ რეფლექსური მნიშვნელობა: თავს **იკლავს**, თავს **იქებს... იმალება** („თავის თავს მალავს“), **იძაბება** („თავის თავს ძაბავს“)...

2. მოქმედება სუბიექტის წრეს არ/ვერ სცილდება, სუბიექტის საზღვრებშია ჩაკეტილი; აღინიშნება მედიალური მნიშვნელობა: **იგლოვს, იღიმის, იცინის...**

ფაქტობრივ, უკუქცევითობის მეორე განსაზღვრება — მედიალური მნიშვნელობის აღნიშვნა — გათვალისწინებულია პირველი განსაზღვრების ვითარებითაც: თუ სუბიექტი მოქმედებს საკუთარ თავზე, ე.ი. სუბიექტი ფუნქციურად პირდაპირი ობიექტის იდენტურია (ანუ სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტი კორეფერენტულები არიან). ეს უკვე თავისთავად იმასაც აპირობებს, რომ მოქმედება სუბიექტის საზღვრებს არ გასცილდება.

o- პრეფიქსის ნაირგვარი მნიშვნელობებიდან ჩვენ გამოვარჩიეთ ძირითადი მნიშვნელობები, რომელთა საფუძველზე სპეციალურ ლიტერატურაში უკუქცევითი ფორმების გამოყოფა ხდება. ეს მნიშვნელობებია:

1. რეფლექსური; 2. მედიალური.

რეფლექსური მნიშვნელობები დასტურდება გარდამავალი მოქმედებითი გვარის სათავისო ქცევის ზმნათა რიგში და **ინიანი** პასივების ერთ ნაწილში. **მედიალური** მნიშვნელობა — საშუალო გვარის ზმნებში (და **ინიან** ვნებითთა ერთ ჯგუფში).

გარდამავალ ზმნათა შესიტყვებაში მომხდარი სტრუქტურული ცვლილებების, კერძოდ, პირდაპირი ობიექტის ელიმინაციის შედეგად ზმნამ მედიალური მნიშვნელობა შეიძინა.

o- პრეფიქსიანი ვნებითის მოდელის რიგ ზმნას მედიალური მნიშვნელობა უდასტურდება. ასეთ ზმნებად ბ. ჯორბენაძე ასახელებს **იქე-ქება, იკენკება, იქაფება, იცრემლება** და მისთ. და აღნიშნავს: „ეს ზმნები ფუნქციურად „საშუალო“ ფორმებს უახლოვდებიან“ (ჯორბენაძე, 1971, 158). იგივე ავტორი ამ ზმნებს უკვე სხვაგან (ბ. ჯორბენაძე, 1983, 142) უკუქცევით ზმნებად განიხილავს. ეს საპირისპირო განმარტებანი ფაქტობრივ ვითარებას ასახავს. საშუალო გვარის მედიალური ფორმები შინაარსობრივად სხვა ენებშიც (მაგ. რუსულში) ძნელად განირჩევიან რეფლექსივებისგან. სუბიექტური პირი ამ რიგის ზმნებში თვითმოქმედი პირია, მაგრამ მისი მოქმედება სუბიექტის საზღვრებშია

მოქცეული, პირდაპირ ობიექტზე მიმართებას (რაც ადვილად საგულისხმებელია) არ ითვალისწინებს: **იქექება, იკენკება** (ს ა ე რ თ ო დ).

შდრ.:

იქექება-ა (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში). 1. იქექავს, იფხანს. ჯაგებში ნარჩიტა იჯდა და **იქექებოდა** (თ. რაზიკ.) (ქეგლ).

გარდამავალი ზმნით გადმოცემულ ქეგლის ამ განმარტებაში იქექება — იქექავს, იფხანს, პირდაპირ ობიექტზე უშუალო მითითება არ გვაქვს, თუმცა სხვა მსგავსი ფორმების განმარტებისას საგულვებელი პირდაპირი ობიექტი თავს იჩენს ხოლმე:

იბერტყება-ა ... 1. ვნებ. ბერტყავს ზმნისა — ბერტყავენ; ბერტყვა შეიძლება... 2. (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) ვნებ. ბერტყვით იცილებს (მტვერს, წყლის წვეთებს და მისთ.) (ქეგლ).

ზემოთქმულის მიხედვით, ვფიქრობთ, რომ უნდა შეჯერდეს ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში უკუქცევივებად მოაზრებულ ზმნებში გამოვლენილი განსხვავებული — რეფლექსური, მედიალური და ა.შ. მნიშვნელობები და საკუთრივ რეფლექსური მნიშვნელობის მატარებელი ზმნები სხვათაგან გამოცალკევდეს. რეფლექსური მიმართება გულისხმობს მედიალურ მნიშვნელობასაც, მაგრამ არა პირიქით: მედიალური მნიშვნელობა რეფლექსურ მიმართებას მხოლოდ რეფლექსიის ფართო გაგებით გულისხმობს (იხ. ფილოსოფ. ლექსიკ.). უკუქცევით ფორმაში იმალება „თავს იმაღავს; თავის თავს მაღავს“ სუბიექტი და ობიექტი ერთ პირად, თავის თავზე მოქმედ სუბიექტად არის შეწყვეტილი, ერთგვარად აქტიურიცაა და პასიურიც; ეს მოქმედება, ბუნებრივია, საკუთარი თავის ირგვლივ ტრიალებს, ე.ი. მედიალურიცაა და არსებითად დაიყვანება სუბიექტის მდგომარეობის გარეგნულ გამოხატვაზე, შდრ.:

იბნიდება-ა ... ცნობიერების დაკარგვამდე მიდის, გული უღონდება (ძლიერი განცდის გამო); ბრუდება (სუნისაგან...). ლიზა ... წამდაუწყუმ იბნიდებოდა, იქნევდა ხელსა და ფეხს, აბრიალებდა თვალებს (ეკ. გაბ.)

იგანგლება-ა ... მთლიანად ისვრება (ფქვილში, ბუმბულში, მტვერში...), ტიტველი ბავშვები მტვერში იგანგლებიან („ახალგ. კომუნისტი“)

იგუდება-ა ... სუნთქვა ეკვრის; იხუთება; იხრჩობა. უცებ მიხვდა, რომ თავისი ხელი აქვს ყელში წაჭერილი, მყისვე დააპირებს მოიშო-

როს, მაგრამ დრო გადის და არა თუ შელავათი ეძლევა, არამედ უფრო იგუდება (რ. გვეტ.) (ქეგლ)...

საშუალო გვარის **ი-** პრეფიქსიან **იგლოვს, ილიმის, იცინის** და მსგავსი ფორმების მედიალური მნიშვნელობა სადავო არაა; სუბიექტი თვითონ განიცდის ზმნით გამოხატულ მოქმედებას, მაგრამ რეფლექსურობა ზემოთ მოყვანილი გაგებით ამ ზმნათა მნიშვნელობაში არ იკითხება, გვაქვს სუბიექტის შინაგანი მდგომარეობის ცვლილება, როგორც რეფლექსირება გარესამყაროსეული ფაქტორებისა; ეს მდგომარეობა შეიძლება სუბიექტის გარეთაც გავიდეს, რაც სათანადო კონტექსტებშიც ჩანს:

ი-გლოვ-ს ის → **ი-გლოვ-ს** ის მას... „ქისტნი ჯოყოლას იგლოვენ“ (რ. ერისთ.).

იცინი-ს ... სიცილი აქვს ატეხილი, — ეცინება... ვიცინი, როდესაც გამეხარდება რამე (ი. გოგებ.) ... ამ დღეს ველოდი, მოვესწარ! ვიცინი, აღარ ვტირი მე (აკაკი) ... (ქეგლ).

4.4.2. უკუქცევითობის მნიშვნელობისათვის. ჩვენ უკვე ვიმსჯელებთ ჩვენში არსებულ უკუქცევითობის „ფართო“ გაგებაზე, რომელიც ითავსებს როგორც რეფლექსურს, ასევე მედიალური მნიშვნელობის მატარებელ ზმნებს და აღვნიშნეთ, რომ რეფლექსური მნიშვნელობა უნდა გამოცალკევდეს, რადგან ისინი ერთმანეთს არ ფარავენ.

უკუქცევითობის მნიშვნელობაში არსებითია სუბიექტის რეფლექსური მიმართება თავის თავზე და არა სხვაზე. ენობრივ სინამდვილეში „თავის თავზე მიმართება“ შეიძლება გამოვლინდეს ზმნით გამოხატული მოქმედების უკუქცევადობით „სუბიექტიდან სუბიექტზე“ როგორც გარდამავალ, ასევე გარდაუვალ ზმნებში.

გარდამავალ ზმნებში რეფლექსური მიმართება „თავის თავზე“, გრამატიკულად სათავისო ქცევის ფორმებით რეალიზდება; ა. შანიძე სათავისო ქცევის ფორმათა ხმარების რამდენიმე შემთხვევას ასახელებს:

ა. როდესაც სუბიექტი თავის სხეულზე ან თავის სხეულის ნაწილებზე მოქმედებს: ტანი **დაიბანა**, თავი **მოიფხანა**, თვალები **ამოიწმინდა**, ყური **გამოიჩხრიკა**, კბილი **მოიცვალა** და ა.შ.

ბ. როდესაც ობიექტად დასახელებულია თავსახურავი სამკაული, ტანისამოსი (ან მისი ნაწილი) ან ფეხსაცმელი, თუ იარაღი, რომელიც ტანზე აქვს კაცს: ქუდი **დაიხურა**, პერანგი **ჩაიცვა** (ან ქალამანი

ჩაიცვა), პალტო **მოისხა**, სარტყელი **შეირტყა**, კალთები **აიკვალთა** და ა.შ.

გ. როდესაც მოქმედება სუბიექტისთვის არის დანიშნული ან მისკენ არის მიმართული: ფული **ისესხა**, შდრ.: ფული ასესხა; წიგნი **ითხოვა**, შდრ.: წიგნი ათხოვა; ქონება **ჩაიბარა**, შდრ.: ქონება ჩააბარა და ა.შ. (ა.შანიძე)

ჩამოთვლილია სხვა შემთხვევებიც: სუბიექტის მოქმედება ან მოქმედების შედეგი ყველგან სუბიექტზე, სუბიექტისთვის ან სუბიექტისკენ არის მიმართული.

უკუქცევითობის მნიშვნელობის თვალსაზრისით საყურადღებოა პირველი შემთხვევა: ტანი **დაიბანა**, თავი **მოიფხანა** ... სუბიექტი აქ მოქმედებს თავის თავზე, უფრო ზუსტად, თავის ნაწილზე, მაგრამ ეს ნაწილი (ტანი, თავი...) გრამატიკულად პირდაპირი ობიექტია. რეფლექსური მიმართება კი იგივეობას გულისხმობს: **a** და **b** საგანი ერთმანეთის იგივეობრივია მხოლოდ მაშინ, როდესაც **a**-ს აქვს ყველა ის თვისება, რომელიც აქვს **b**-ს და **b**-ს აქვს ყველა ის თვისება, რომელიც აქვს **a**-ს. ფრაზაში **ბიჭმა** თავი **მოიფხანა** სუბიექტი (ბიჭი) და პირდაპირი ობიექტი (თავი) არ არიან იგივეობრივი არც ლექსიკურად, არც გრამატიკულად, არც რეფერენციალურად. ასეთ შესიტყვებებში მხოლოდ ნაწილობრივი რეფლექსივიზაცია გვაქვს.

სრული რეფლექსივიზაცია დასტურდება გარდამავალ სასუბიექტო ქცევის ფორმათა ისეთ შესიტყვებაში, სადაც სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის რეფერენციალური იგივეობა გვაქვს; ასეთ შემთხვევებში პირდაპირი ობიექტის ადგილს იკავებს III პირის უკუქცევითი ნაცვალსახელი „თავი“, რომელიც განზოგადებულია III პირისთვის. სუბიექტი და პირდაპირი ობიექტი ასეთ პოზიციაში ერთდრულად აქტიურიც არის და პასიურიც: თავი **მოიკლა**...

გარდაუვალ ზმნებში სუბიექტის რეფლექსური მიმართება თავის თავთან რეალიზებულია ი-ნიანი ვნებითის ფორმათა ერთ ნაწილში, კერძოდ, იმ ნაწილში, რომელთა ზედაპირული სუბიექტი ბაზისური პირდაპირი ობიექტის ტრანსფორმია და რომელთა კონსტრუქციაში ბაზისური სუბიექტი არ აღდგება: **იმალება** ის (= თავის თავს **მაღავს**) ...

ამდენად, უკუქცევითობა ქართულში უნდა განისაზღვროს სუბიექტის მიერ გამოხატული მოქმედების უკუქცევადობით თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე. ამას-

თან, აუცილებელ პირობას წარმოადგენს სუბიექტსა და ამ ობიექტს შორის სრული რეფერენციალური იდენტურობის ჩვენება.

4.4.3. უკუქცევითობა გვარ-პირიან გარდამავალ ზმნებში

ა) ნაწილობრივი, არასრული რეფლექსივიზაცია

უკუქცევითობის ზემოთ დასახელებული მოცემულობიდან გამომდინარე სინქრონიულ დონეზე გამოირიცხება ყველა გარდამავალი სასუბიექტო (სათავისო) ქცევის ზმნების უკუქცევითებად კვალიფიკაცია. სასუბიექტო ქცევა გამოიხატება მაშინ, როცა სუბიექტის მოქმედება სუბიექტისთვისაა დანიშნული (სახლი აიშენა, კუთხე მოიწყო), მისკენ არის მიმართული (ტოტი მოიწოდა, ხელი ჩემკენ მოიშვირა...), ან კიდევ სუბიექტზევეა დამართული (თავი მოიფხანა, თმა შეიღება...). სუბიექტის უკუქცევადობა თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე, მხოლოდ ამ ბოლო შემთხვევაშია გამოხატული, მაგრამ ამ ტიპის მაგალითებში დაცული არ არის რეფლექსური მიმართების რეალიზაციისათვის აუცილებელი პირობა — სუბიექტსა და ობიექტს შორის სრული რეფერენციალური იდენტურობა. თავი **მოიფხანა**, ფეხი **იდრძო**, მუხლი **დაიშავა**, თმა **გაიკრიჭა**, პირი **გაიპარსა**, თმა **დაივარცხნა** ... და მსგავსი შესიტყვებები სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის, როგორც მთელისა და ნაწილის, მხოლოდ ნაწილობრივ (პარციალურ) იდენტურობას აფიქსირებენ. აქ სუბიექტი მოქმედებს არა „თავის თავზე“, არამედ „თავისზე“ და ეს თავისი გრამატიკულად პირდაპირი ობიექტია (პირდაპირი დამატება).

ამგვარ მყარ შესიტყვებებში, როცა პირდაპირ ობიექტად სომატური ელემენტებია წარმოდგენილი და შესიტყვების მნიშვნელობაც შემადგენელი სიტყვების მნიშვნელობათა ჯამიდან გამოიყვანება, ნაწილობრივი, არასრული რეფლექსივიზაციაა გამოხატული. სომატურობიექტიან შესიტყვებაში ხშირად დასტურდება შესიტყვების აზრობრივი სტრუქტურის გარდაქმნაც (ანუ გადატანითობა) დასტურდება, შდრ.:

ფეხს **მოიტეხს** პირდაპირი მნიშვნელობით — პატარა ტატომ ფეხი მოიტეხა — და გადატანითი მნიშვნელობით: გზაში დაბრკოლდება, შეფერხდება. სპირიდონს კი ესწრაფებოდა დედის ნახვა და ჯავრი მოსდიოდა, — მატარებელმა რალა მაინცდამაინც დღეს **მოიტეხა** ფეხიო (ე. ნინოშ.) (ქეგლ).

სომატურობიექტიანი გარდამავალი **ი-** პრეფიქსიანი ზმნური შესიტყვებების გადატანითი მნიშვნელობით ხმარებას, იდიომებად გადააზ-

რიანებას თან ახლავს შესიტყვებებში პირდაპირი ობიექტის წაშლა, რაც ამ გამოთქმათა განმმართველი ზმნების ჩვენების მიხედვითაც აშკარაა. ეს განმართველები ძირითადად გარდაუვალი ზმნებით არის გადმოცემული, შდრ.:

ფეხს **მოიტეხს** > „დაბრკოლდება, შეფერხდება“

ფეხს **ითრევეს** > „აგვიანებს; ნელა მოქმედებს“

გულს **მოიცემს** > „გამბედაობა მოემატება; გამხნევდება“

გონს **მოიცემს** > „გონებაში ჩავარდება, გონს მოვა“

ყველა სომატურობიექტიანი სასუბიექტო ქცევის გარდამავალი ზმნა არ იღებს გადატანით მნიშვნელობას და ოდენ პირდაპირი მნიშვნელობით დასტურდება; ასეთი ზმნებია:

ისრესს, მოისრესს (ხელებს, ხელის გულს, სახეს, თვალებს), **იწიწენის, მოიწიწენის** ... (ხორცს, ქოჩორს, წვერს...), **იღრეცს, მოიღრეცს** ... (კისერს, თავს...), **იპარსავს** (პირს, თმას, წვერს...), **იფშენეტს** (ხელებს, თვალებს), **იღერებს** (ყელს), **იცვლის** (კბილებს), **იხოცავს** (ხელებს, პირს, ცხვირს), **იგლეჯს** (ხორცებს, თმას) და სხვ. სუბიექტის მოქმედება „მიიქცევა“ პირდაპირ ობიექტზე, როგორც მისსავე ნაწილზე და ამ „მიიქცევის“ შედეგი სუბიექტითვე აისახება: ვინც პირი, თმა, წვერი **გაიპარსა** არის პირ-, თმა-, წვერგაპარსული, ვინც ყელი **მოიღერა** — ყელმოღერილი და ა.შ.

ამ რიგის სტრუქტურული ცვლილება ზმნებშიც შეიძლება განხორციელდეს. დასახელებული სომატურობიექტიანი გარდამავალი ზმნებიდან ზოგიერთ შემთხვევაში (ჩვეული მოქმედების აღნიშვნისას) პირდაპირი დამატების ხმარება შესიტყვებაში აუცილებლობას აღარ წარმოადგენს: ის თავისთავად იგულისხმება, მაგ.: **გაპარსვა** (პირის, წვერის), **მორთხმა** (ფეხის), **დავარცხნა** (თმის, წვერის)... და ხდება პირდაპირი დამატების ელიმინაცია: **იპარსავს** ის, **ივარცხნის** ის... ელიმინაცია ასეთ შესიტყვებაში მოულოდნელი არ არის ქართულისათვის:

იჩქმეტ-ს... ჩქმეტს თავისას. [ტასიამ] ხელზე **იჩქმეტა** (ლ. ქიაჩ.)

მოიჩქმეტს ხორცს, *ხელს > იჩქმეტს ხელზე

მოიყრუებს-ს ... 1. ყურს მოიყრუებს ... 2. (მხოლოდ ნაკვთთა აწმყოს წყებაში) ... ოდნავ ყრუა (ქეგლ)

მოიყრუებს ყურს > მოიყრუებს

ბ) *სრული რეფლექსივიზაცია*

სუბიექტის მოქმედება თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე, მკაფიოდ გამოხატულია იმ სასუბიექტო ქცევის ზმნებში, რომელთა შესიტყვებაში პირდაპირი დამატების პოზიცია შევსებულია „თავი“ უკუქცევითი (ან სხვა სინონიმური) ნაცვალსახელით, ასეთ შემთხვევებში დაცულია სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის სრული რეფერენციალური იდენტურობის პირობაც და, შესაბამისად, ზმნით გამოხატული მოქმედების სრული რეფლექსივიზაცია გვაქვს, კომბინირებულად გამოიხატება აქტიურ-პასიური მოქმედება (ლ. ტენიერი). ეს შესიტყვებებია: თავს **იკლავს**, თავს **ირჩენს**, თავს **იზღვევს**, თავს **იზღუდავს**, თავს **იგდებს**, თავს **იმტვრევს**, თავს **ირცხვენს**, თავს **იდებს**, თავს **იკავებს**, თავს **იმახინჯებს**, თავს **გაიტანს**, თავს **მოიდრეკს** და კიდევ ბევრი სხვა. შდრ.:

თავს **იგდებს** ... უწესოდ იქცევა, არასაკადრისს ბედავს, თავხედობს.

რა თავს **ვიგდებ**, რა მაცვირებს ასე მწარედ (აკაკი)...

თავს **იგდებს** (განსაცდელში) ... (განსაცდელში) ვარდება თავი-სივე მიზეზით (დაუფიქრებლობით და სხვ.) „რა გაჭირვება ვაღვა ამისთანა, რომ განსაცდელში **იგდებდი** თავსა?“ (ვაჟა) ...

თავს **იდებს** 1. თავს ღებს; ძალიან დიდ გულმოდგინებას იჩენს, მეტად ზრუნავს (ვინმესთვის ან რამესთვის); ესარჩლება (ვისმე). *მე მისთვის თავს ვიდებ, ვაქებ და ვადიდებ (დ. გურამ.).* 2. დიდი წარმოდგენა აქვს თავის თავზე, — თავი მოაქვს, ყოყოჩობს. *თავს იდებდა, სულ ინდაურით იფხორებოდა (თ. რაზიკ.)*

თავს **იკავებს** 1. თავს იმაგრებს, წონასწორობას იცავს, — თავს იჭერს. *მელქისედეკი თავს ძლივს იკავებდა ჯორზე (ქ. გამს.).* II გადატ. მოთმინებას არ კარგავს. *აენტო ბაბაღე, გაბრაზდა, მაგრამ თავს მაინც იკავებდა (ი. გედევ.)...*

თავს **იმართლებს**... თავის გამართლებას ცდილობს (ეცდება)... „რით ვინდათ იმართლოთ თავი“ (აკაკი)...

თავს **იმშვიდებს**... თავს ინუგეშებს; წყნარდება, მშვიდდება... *გოდერძი თავს ძლივს იმშვიდებს (შ. დად.)...*

სია ასეთი შესიტყვებებისა შეიძლება გაგრძელდეს: თავს **ირთობს**, თავს **ირჩენს**, თავს **ისახელებს**, თავს **იღუპავს**, თავს **იქცევს** და ა.შ...

ზოგჯერ „თავ“ უკუქცევით ნაცვალსახელს შესიტყვებაში შეიძლება „გული“ შეენაცვლოს მნიშვნელობის შეუცვლელად:

გ უ ლ ს (თ ა ვ ს) **იმწვიდებს...** თავს ინუგეშებს; წყნარდება, მწვიდდება. ასე ვფიქრობდით ჩვენა და **ვიმწვიდებდით** გ უ ლ ს ა (ნ. ლომ.). გოდერძი თ ა ვ ს ძლივს **იმწვიდებდა** (შ. დად.).

თ ა ვ ს (გ უ ლ ს) **იმხნეებს..** თავის თავს ამხნეებს, — თავს ინუგეშებს. ხვალე დღევანდელს უნდა სჯობდეს... ამ იმედით გ უ ლ ს **იმხნეებს** ადამიანი (ილია) (ქეგლ). ის **იმხნეებდა** თ ა ვ ს (ანტ. ფურც.)...

შესიტყვებას ზოგჯერ რეფლექსური ნაცვალსახელიც ტოვებს:

თავს ინუგეშებს II ინუგეშებს:

ინუგეშებდა თ ა ვ ს გოგლა (შ. არაგვ.). შდრ., თუ ვერ იხერხა, რა ვუყოთ? ამით **ვინუგეშებ**, რომ ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობია (ილია); იცოდა, რა ტკივილით იმტკივნეულოს, რა სიხარულით **ინუგეშოს** (ილია).

„თავი“ უკუქცევითი ნაცვალსახელის გარეშე **ინუგეშებს** და მსგავსი ყალიბის ერთვალენტური ვარიანტები (**იწუნებს, ისულელებს, იცოცხლებს**) საშუალო გვარის მედიოაქტიურ ზმნათა ნაკლულ პარადიგმას ავსებენ:

აწმყ. **ნუგეშობ-ს,** მყოფ. **ი-ნუგეშებ-ს,** წყვეტ. **ი-ნუგეშ-ა** მ ა ნ
იცოცხლობ-ს **ი-იცოცხლებ-ს** **ი-იცოცხლ-ა** მ ა ნ

შდრ.: დიდხანს ველარ **ვიცოცხლებ** (ვაჟა), მაგრამ: ერთ დღესაც არ **ვიცოცხლებდი** თ ა ვ ს (ანტ. ფურც.).

იხარებს თ ა ვ ს : „თავს ასეთზედ ნუ **იხარებ**, ბოლოს ინანდეთ“ (გურამ. 161, 4), მაგრამ: **იხარებს** (მყოფალი ხ ა რ ო ბ ს ზმნისა) და სხვ.

4.4.4. უკუქცევითობა ერთპირიან ინიანი ვნებითის ფორმებთან. ი ნ ი ა ნ ი ვნებითის (ზოგადად **ი-** პრეფიქსის) ერთ-ერთი თვალსაჩინო ფუნქცია უკუქცევითობაა: ზმნით გამოხატული მოქმედების ან მდგომარეობის სუბიექტისაკენ მიმართება-მიქცევა. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, უკუქცევითობის, როგორც კატეგორიის რეალიზაციისათვის აუცილებელი პირობაა სუბიექტისა და პირდაპირი ობიექტის ფუნქციური იდენტურობა გარდამავალ ზმნაში და სუბიექტის მოქმედების უკუქცევა თავის თავზე გარდაუვალ ზმნაში.

თეორიულად **ინიანი** (აბსოლუტური) ვნებითების კონსტრუქციაში შესაძლებელია რეფლექსურობის რეალიზაცია: პასიური კონსტრუქცია არსებითად (თუმცა არა ყოველთვის) წარმოადგენს შესაბამისი აქტიუ-

რი კონსტრუქციის კონვერსიულ ფორმას, რომელშიც აქტიური კონსტრუქციის პირდაპირი დამატება პასიურ კონსტრუქციაში ქვემდებარედ (სუბიექტად) გვევლინება, ე.ი. არსებობს პირობები ზედაპირული სუბიექტისა და ამოსავალი პირდაპირი ობიექტის ფუნქციური იდენტურობის ზედაპირულ დონეზე წარმოჩენისათვის ანუ რეფლექსური სემანტიკის რეალიზაციისათვის, გრამატიკული სუბიექტისა და რეალური პირდაპირი ობიექტის ერთ პირად შერწყმისათვის:

თავს **იმაღავ-ს**: თავის თავს მაღავს, — იმალება. შდრ.: თავს ძლივს **იმაღავს** ჭეჯილში ჭიალუების მტერი [მწყერი] (შ. მღვიმ.);

„ვაჭარი და დავითი თავს **იმაღავდნენ**, რადგან სულთნის ეშინოდათ“ (ი. ვოვებ.).

იმაღვი-ს — [ლომი] ნადირთა თავზარდამცემი ახლა **იმაღვის** თავადა (ვაჟა) (ქეგლ).

ვნებითს კონსტრუქციაში რეფლექსურობის მნიშვნელობის გამოვლენისათვის შესაბამისი აქტივის პირდაპირი დამატების პოზიციაში უკუქცევითი ნაცვალსახელი „თავი“ ან სხვა რომელიმე სომატური ელემენტი უნდა იწერებოდეს და შესაბამისად, ვნებითს სუბიექტი სულიერი სახელი (აგენსი) უნდა იყოს:

იბანებ-ა... ტანს იბანს. ინდოთ მეფე აბანოს **იბანებოდა** და დალაქი თავს პარსავდა (საბა).

იპარსებ-ა... წვერს, თმას... იპარსავს. კვირაში ერთხელ **იპარსება**.

იტანჯებ-ა... თავს იტანჯავს

იქეჩებ-ა... „ქეჩავს თავისას“, თავს, ცხვირს... იქეჩავს

იჭმუხნებ-ა... „შუბლს, წარბებს... იჭმუხნის“

იკეცებ-ა... (მუხლებში, წელში) იხრება, იღრიკება, იზნიქება. ინდოელი წელში **იკეცება** (ნ. ლორთქ.).

იღებებ-ა... იღებავს თავისას. [თინათინი] იღებავდა თმას (ე. ნინოშ.).

იშმუშნებ-ა... შმუშვნით მოძრაობს, უხერხულად იძრევა, მხრებს სწევს.

შდრ.: **იშმუშნი-ს** ... მხრებს იშმუშნის, მხრებს იჩეჩს ...

ითითხნებ-ა ... თითხნიან; ითხუბნება, ითხვრება, ისვრება

შდრ.: **ითითხნი-ს** ... თითხნის თავისას

ასევე: **ითხაპნება, იმანჭება, იციცქნება, იჩიჩქნება** (შღრ., ითხაპნის, იმანჭავს, იციცქნის, იჩიჩქნის ... თავისას)... (ქეგლ).

თუ დავაკვირდებით რეფლექსური შინაარსის აბსოლუტური ინიანი ვნებითების ჩამონათვალს, შევამჩნევთ, რომ ესენი იმ ტიპის ზმნებია, „საკუთრივ რეფლექსურ ან პირდაპირ რეფლექსურ ზმნებს“ რომ ეძახიან. მოქმედებას თავის ობიექტად საკუთარი თავი, საკუთარი სუბიექტი ან საკუთარი სხეულის ზედაპირი, სხეულის რომელიმე ნაწილი აქვს გამიზნული, ე.ი. სუბიექტი მოქმედებს თავის თავზე და ეს შედეგი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მაშინ ხორციელდება, როდესაც აქტივის ამოსავალ ფორმაში პირდაპირ დამატებად „თავი“ უკუქცევითი ნაცვალსახელი ან საკუთარი სხეულის ნაწილია შეწყობილი.

ი- პრეფიქსი აქ ვნებითობის ფორმანტია; ვნებითობის ფუნქცია **ინიან**, რეფლექსური სემანტიკის ვნებითებში კარგად იკითხება ამ ფორმების სალექსიკონო განმარტებებიდანაც მოქმედებითი გვარის განუსაზღვრელპირიანი სუბიექტის ფორმებით:

იმალება... მალავენ, **იტანჭება...** ტანჯავენ, **იპარსება...** პარსავენ, **იღებება...** ღებავენ, **ითითხნება...** თითხნიან და ა.შ. აღწერითი თვალსაზრისით, რეფლექსურობა **ინიანი** ვნებითების ერთი ჯგუფის დამატებითი სემანტიკური ნიშანია.

4.5. გვარის კატეგორიის კერძო შემთხვევები

4.5.1. პასიური და საურთიერთო სემანტიკა გარდაუვალი ზმნების ე- პრეფიქსიან მოდელში. როგორც ითქვა, სამეცნიერო ლიტერატურაში **ე-** პრეფიქსის ოდენ ვნებითი გვარის მორფემად კვალიფიკაცია სათუოდ არის მიჩნეული, მას სხვა ფუნქციაც ეძებნება, მაგ. ქცევისა (ა. შანიძე; მ. დამენია) და ეს ეჭვი **ე-** პრეფიქსის დიპრონულ ინტერპრეტაციასაც ეხება; შღრ.: „**ე-** პრეფიქსის ხმარების არე ზოგ შემთხვევაში ანალოგიურად არის გაფართოებული, მაგრამ თავდაპირველად ის მარტო ვნებითის ნიშანი არ უნდა ყოფილიყო, როგორც ამას დღეს გადმონაშთის სახით „მი-ვ-ეც“ ფორმა გვიჩვენებს“ (ა. შანიძე). ასევე: „ერთი რამ ნათელია: **ე-** პრეფიქსი თავდაპირველად არ იყო ვნებითის მაწარმოებელი ფორმანტი. ერთ-

ერთი ძლიერი საბუთი ამისა არის ფაქტი, რომ ეგვევ პრეფიქსი შენიშნულია მოქმედებითი გვარის ფორმებშიც (ბ. ჯორბენაძე).

ე- პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის ზმნებში ახალ ქართულშიცაა წარმოდგენილი (იგივე *მი-ვ-ე-ც, ე-ძებ-ს, ე-სროლ-ა...*), გვაქვს ის საშუალო გვარის ფორმებშიც (*ე-რჩის, ე-ტრფის, ე-რთვის...*) (გ. დეეტერსი; ბ. ჯორბენაძე) და, რაც არსებითია, ქართულში: „ენიანი ვნებითების გამოყენების ნახევარზე მეტს წარმოადგენენ **ე-** პრეფიქსიანი დეპონენსები: *ელერსება, ეამბორება, ეარშიყება, ეაჭება, ებაასება, ებატონება, ებოდისება, ებრძოლება, ებულბულება, ებურთავება, ებუტბუტება, ებუტება, ებლაუჭება...* და ა.შ. (ბ. ჯორბენაძე). ჩამონათვალში „და ასე შემდეგამდე“ ბ. ჯორბენაძე დეპონენსური შინაარსის 56 ზმნას ასახელებს და ასკვნის, რომ **ე-** პრეფიქსიანი ზმნებს მოქმედებითი გვარის ფუნქცია უნდა ჰქონოდათ და ცალკეულ ფორმებში პარალელურად გამოვლენილი პასიური შინაარსის ანალოგიით ეს პასიური მნიშვნელობა ენიან ზმნათა ერთ ნაწილში განზოგადდა. ასეთი შეთავსება პასიური და დეპონენსური მნიშვნელობებისა ქართულისათვის უჩვეულო არ არის: „რომ შევადაროთ ერთმანეთს ეს ორი წინადადება: „*ამ გარემოებას ანგარიში არ ეწევა*“ და „*მძიმე უღელს ეწევა*“, დავრწმუნდებით, რომ ზმნა „**ეწევა**“ პირველში პასიურად არის ნახმარი, მეორეში კი — აქტიურად (ანგარიში არ ეწევა = ანგარიშს არ უწევს; უღელს ეწევა = უღელს წევს). მაგრამ რადგანაც ფორმით ზმნა მეორე შემთხვევაშიც პასიურია, ამიტომ მას პირველისაგან განსხვავებით დეპონენსს ვეძახით (ა. შანიძე); საყურადღებოა, რომ ეწევა ფორმის პასიურ მნიშვნელობას ა. შანიძე კონვერსიული მოქმედებითი ფორმის უწევს განზოგადებულპირიანი ფორმით განმარტავს. ვნებითური და დეპონენსური მნიშვნელობის ასეთი შენაცვლება ქართულში ერთეული შემთხვევა არ არის:

ედება — დეპონენს.: *ლობე-ყორეს ედება*
 ვნებითი: *კაბა ფეხებში ედება მებრძოლთ (ქველ)*

ერევა — დეპონენს.: *მარაქაში ერევა; მაგისტანა საქმეში ვერ ვერევი;*
 ვნებითი: *ენა ერევა (ქველ)* და მისთ.

(ბ. ჯორბენაძე).

ასე რომ, ენიან ვნებითთა მნიშვნელოვან ნაწილში აქტიური შინაარსის გამოვლენა და, საერთოდ, ამ პრეფიქსის პოლისემანტიკურობა (პოტენციალისის, მიჩნევის, გუნების მნიშვნელობის გამოხატვა) ბუნე-

ბრივად ბადებს აზრს პასიური შინაარსის ენიან ვნებითა იშვიათობის შესახებ (ი. მელიქიშვილი). ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ აქტიური შინაარსის ენიანი ვნებითის ფორმები გამოყენების სიხშირით პრესის ენის ერთ-ერთი სტილისტიკური მახასიათებელიცაა, რაც მისი სუსტი, „საკუთრივ ვნებითური სემანტიკის მაჩვენებელია“ (თ. ღვინაძე).

ბუნებრივად ჩნდება აზრი ე- პრეფიქსისათვის ადეკვატური ფუნქციის მოძიების შესახებაც, შდრ.: „ე- პრეფიქსი პოლისემანტიკური აღმოჩნდა, მაგრამ ყველა შემთხვევაში შენარჩუნებული აქვს ირიბი ობიექტზე მინიშნების ფუნქცია“ (ბ. ჯორბენაძე).

სხვა, კერძოდ, ობიექტების წარმოქმნა-მოსპობის თვალსაზრისით, გარდაუვალ ზმნებში ი- მაქცევრიან ფორმებთან შეპირისპირებისას, ე- მაქცევარი წარმოქმნის ირიბი ობიექტს, მაგრამ გარდამავალ ზმნებთან შეპირისპირებისას პირდაპირი ობიექტის მოსპობის ფუნქციას ახორციელებს. სინქრონიულად ე- მაქცევრის ორმაგი ფუნქცია სავსებით დასაშვებია, რამდენადაც ის ასახავს ფორმათა რეალურ ოპოზიციას (მ. მაჭავარიანი).

„ე- პრეფიქსი სუბიექტისა და ირიბი ობიექტის ურთიერთობას ასახავს გარდაუვალ ზმნაში — ამდენად უახლოვდება რეციპროკულ სემანტიკას. ის მას ებრძვის = ისინი ებრძვიან ერთმანეთს; ის მას ეკამათება — ისინი კამათობენ ერთმანეთთან“ (ი. მელიქიშვილი)...

ფაქტია, რომ რელატიურ ენიან ვნებითა სემანტიკა ძალიან ბევრ შემთხვევაში აქტიურია. სუბიექტი ასეთ ზმნებში არა პაციენსად, არამედ რეალურ მოქმედად, აგენსად მოიაზრება (ეჭაჩება, ეზიდება, ეჯაჯგურება...) და ამგვარ ზმნათა ვნებითობას მხოლოდ ფორმალური (აწმყოს სუფიქსური -ებ-ი, -ებ-ა) მახასიათებლები ამოწმებს.

თუმცა, ისიც ფაქტია, რომ ასევე ბევრ შემთხვევაში ენიანი ვნებითების სუბიექტი სემანტიკურად პაციენსია და ე- გამოხატავს სუბიექტის მიმართებას ირიბი ობიექტისადმი, კონკრეტულად: პასიური სუბიექტის კუთვნილებით მიმართებას (მიკუთვნებას) ირიბი ობიექტისადმი. ეს პასიური სემანტიკა თვალსაჩინოდ აისახება ენიანი ვნებითების ქეგლისეულ განმარტებებში აბსოლუტური, ენიანი ვნებითის ფორმებისა და III პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელის კომბინაციით: რომელიმე ეგრიხება ზმნა ჯერ დახასიათებულია გვარის (აქტივ-პასივის) მნიშვნელობის მიხედვით, როგორც საოპოზიციო კონვერსიული პასივი სამპირიანი აქტიური უგრეხს ფორმისა, ხოლო უკვე ვნებითი

გვარის შიდა მიმართებაში — როგორც ერთპირიანი ინიანი ვნებითის საოპოზიციო ორპირიანი ფორმა:

ეგრისება-ა (დაეგრისა, დაპგრისა) გრდღუვ. ვნებ. უგრეს ზმნისა — იგრისება მისი. „სხელის ყველა ასო ეგრისებოდა, ეკრუნჩხებოდა (ეკ. ვაბ.)...“

ასეთი განმარტებით ეგრისება — „იგრისება მისი“ ინიანი ვნებითების პასიური შინაარსი დუბლირებულია ენიან ვნებითებში, შდრ.:
ებანება-ა გრდღუვ. ვნებ. **ბანს** ზმნისა — იბანება მისი ან მისთვის

ებნევა-ა გრდღუვ. ვნებ. **უბნევს** ზმნისა — იბნევა მისი

ებეგვა-ა გრდღუვ. ვნებ. **უბეგვავს** ზმნისა — იბეგვა მისი და ამგვარად:

ებურცება იბურცება მისი, ებურძენება იბურძენება მისი, ებლუნძება იბლუნძება მისი, ეგანგლება იგანგლება მისი, ეგზავნება იგზავნება მისი, ეგლიჯება იგლიჯება მისი, ეგულება იგულება მისი, ედაგება იდაგება მისი, ევარცხნება ივარცხნება მისი, ევსება ივსება მისი ან მისთვის, ეზრდება იზრდება მისი ან მისთვის, ეზლუდება იზლუდება მისი ან მისთვის, ეთეთქება ითეთქება მისი და ა.შ.

ასეა პრევერბიან ფორმებშიც:

- ა-** აეგება აიგება მისი ან მისთვის, აეგლისება აიგლისება მასზე, აეგლიჯება აიგლიჯება მისი...
- ამო-** ამოეჩრება ამოიჩრება მისი, ამოეთხრება ამოითხრება მისი, ამოეცლება ამოიცლება მისი, ამოეწმინდება ამოიწმინდება მისი, ამოუწმინდენ...
- გა-** გაეჩხირება გაიჩხირება მისაში, გაეთიშება გაითიშება მისგან, გაეთქვიფება გაითქვიფება მისი...
- გამო-** გამოეჭედება გამოუჭედენ — გამოიჭედება მისი ან მისთვის, გამოეჭრება გამოუჭრინ, გამოიჭრება მისი, გამოეხევა გამოიხევა მისი...
- და-** დაებეჟება დაიბეჟება მისი, დაებერტყება დაიბერტყება მისი, დაებეჭდება დაიბეჭდება მისი...
- მო-** მოედგმება მოიდგმება მისი ან მისაზე, მოედრიკება მოიდრიკება მისი, მოერთმევა მოუტანენ, მოართმევენ, მოესწრება მოასწრებენ, მოსწრება შეიძლება...

შე- შეეზღალეზა შეუზღალავენ, შეიზღალეზა მისი, შეეზრდება შეიზრდება მასთან, შეეკუმშება შეუკუმშავენ, შეიკუმშება მისი...

რა თქმა უნდა, ენიან ვნებითა პასიურობის ამოსაცნობი განმარტების ასეთი ფორმულა (იდენტური ფუძის ენიანი აბსოლუტური ვნებითი პლუს III პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი უთანდებულოდ ან თანდებულოდ: სხვაგვარად: ე-ღ-ებ-ა = ი-ღ-ებ-ა მისი / მისთვის / მისგან და ა.შ.) ლექსიკონში ყველა ენიან ვნებითს არ ახლავს და ზოგჯერ არც მოერგება, მაგრამ არსებობს ზმნის პასიური სემანტიკის ამოსაცნობი სხვა საკონტროლო საშუალებებიც; ასეთია ენიანი ვნებითების განმარტების ადეკვატურობა მოქმედებითი გვარის განუსაზღვრელსუბიექტიანი მრავლობითის ფორმით, რასაც ენიან ვნებითა (ისევე, როგორც სხვა სახის ვნებითების) განსამარტავად ქველიც იყენებს და ბევრ შემთხვევაში, ზემოთ დასახელებული ფორმულის პარალელურადაც:

აეწერება — აიწერება მისი; აუწერენ
 ებრება — ექვითება, ერიცხება; უკავებენ..., უბრიან
 ებმება — იბმება მისი ან მისთვის; უბამენ მას (მას), შეაბამენ მისას

ეზოძება — უზოძებენ
 ეზრძანება — უზრძანებენ
 ეკრძალება — უკრძალავენ
 ეკურთხება — აკურთხებენ მისას, — უკურთხებენ
 ენიშნება — ინიშნება მისთვის; უნიშნავენ და სხვა მრავალი.

ენიანი ვნებითების პასიურობის განმსაზღვრელ განმარტებათა გვერდით განსამარტავ ფრაზებში ზოგჯერ პოტენციალისისა და უნებურობის სემანტიკაც დაჩნდება, რაც ვნებითობისა და ამ სემანტიკური ნიუანსების გარკვეულ შეთავსებითობაზე მიუთითებს:

ეკიჟინება — უკიჟინებენ, შეიძლება უკიჟინონ
 ეპატიება — აპატიებენ, შეიძლება აპატიონ
 ეხარჯება — იხარჯება მისი, — ხარჯი, გასავალი აქვს, ხარჯი მოსდის (თავისი სურვილის წინააღმდეგ)
 მიეტევეება — ეპატიება, მიუტევებენ, შეიძლება მიუტევეონ
 მოესწრება — მოასწრებენ, მოსწრება შეიძლება
 ჩაეკეტება — ჩაიკეტება მისი ან მისთვის, — ჩაუკეტავენ ||
 უნებურად ჩაკეტავს
 ჩამოეცმევა — ჩამოაცვამენ, შეიძლება ჩამოაცვან...

მიჩნევისა და გუნების ვნებითები თავიანთი სემანტიკის გამო მხოლოდ რელატიურ ვნებითებში რეალიზდება. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ის შეიძლება თავისებური „ქცევის“ სახეობა იყოს (ქ. ლომთათიძე).

პასიური და აქტიური (დებონენსური) მნიშვნელობების შეთავსებაზე ენიან ვნებითებში (პას. **ენა** ერევა, აქტ. **მარაქაში** ერევა და მისთ.) ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. ასეთი ფაქტები ენიანი ვნებითების პასიური მნიშვნელობით გამოყენების არეალს უფრო აფართოებს და ამ შეთავსებულ მნიშვნელობათა უწინარესობა-შემდგომადობის საკითხსაც სვამს.

ქართული ენის მასალა მიგვანიშნებს, რომ პასივის მნიშვნელობა შეიძლება საფუძვლად დასდებოდა ზოგ სხვა მნიშვნელობას (დებონენსურს, რეფლექსურს): მაგ., უკვე ნახსენები **ეგრისება** — იგრისება მისი პასიური შინაარსისაა, ეს პასიური შინაარსი ძირითადია და ამას სათანადო აქტივის კონვერსივებიც ადასტურებენ: იგრისება ის — გრეხს ის მას, ეგრისება ის მას — უგრეხს ის მას მას. ფიგურალური მნიშვნელობით ნახმარი ეგრისება უკვე აქტიური შინაარსით იტვირთება: „დილიდან საღამომდის თოხს ვეგრისებოდი“ (ე. ნინოშ.). ეს აქტიური შინაარსი ენიან ვნებითებში ცალკე მნიშვნელობად არის გამოტანილი. ძირითადი და დამატებითი მნიშვნელობების შეჯერება გარკვეულწილად წარმოაჩენს მნიშვნელობის ცვლილების მიმართულებას პასიური სუბიექტის გააქტიურებისკენ; შდრ.:

ეზნევა — იზნევა მისი : 1. ეფანტება, უცვივდება...

2. **გადატ.** ერევა, აერევ-დაერევა

იზნევა — აზნევენ: 1. ფანტვით იყრება...

2. **გადატ.** ირევა, აზრები ეფანტება, თავგზა ერევა...

შეიძლება ენიანმა და ინიანმა პასივებმა ერთმანეთისგან განსხვავებული სემანტიკური ნიუანსებიც გამოხატონ:

ემღერება — სიმღერის გუნებაზეა... გუნების ვნებ.

იმღერება — მღერიან; მღერა, სიმღერა შეიძლება... შესაძლ. ვნებ.

ასე რომ, ე- პრეფიქსიან რელატიურ გარდაუვალ (აწმყოს ჯგუფებში **-ებ-ი/-ებ-ა** მოდელის მქონე) ზმნათა საკმაოდ დიდი ნაწილისათვის, კერძოდ, იმ ნაწილისათვის, რომელთაც საოპოზიციო აბსოლუტურ ცალკებად ი- პრეფიქსიანი ფორმები უდასტურდებათ, პასიური შინაარსი რეალობაა, გარდა ამისა, ინიანი და ენიანი ვნებითების ოპოზიციური ცალკები სათანადო ორ- და სამპირიანი მოქმედებითების კონვერსივებია:

ზრდის ის მას — **ი-ზრდება** ის

უ-ზრდის ის მას მას — **ე-ზრდება** ის მას.

როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს: „საზოგადოდ ქართულში ასეთი ვითარება გვაქვს: თუ ზმნას **ი-** პრეფიქსი აქვს და შეიძლება მისი **ე-**დ შეცვლა, პასივის ფორმებთან გვაქვს საქმე: **ი-წვის** — **ე-წვის**, **ი-თქმის** — **ეთქმის**, **ი-ზრდება** — **ე-ზრდება** და მისთ. (ა. შანიძე).

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, **ი-** და **ე-** პრეფიქსები პირთა რაოდენობის მიხედვით განსხვავებული ვნებითი გვარის ფორმათა მარკერებია და ერთმანეთის მიმართ კონტრასტული დისტრიბუციის მიმართებაში არიან.

რაც შეეხება დეპონენსური შინაარსის **ე-**პრეფიქსიან ზმნათა იმ დიდ ჯგუფს, რომელთაც აქტიური (და არა — განმცდელი) სუბიექტი შეეწყობა (*ელაპარაკება, ეკამათება, ეზიდება, ედავება, ესაუბრება, ეამხანაგება, ემეგობრება, ელაქუცება, ეპირფერება, ესაყვედურება, ეხუმრება, ემეზობლება, ემოყვრება, ენათესავება, ემუსაიფება, ებაასება, ეთათბირება, ელაყბება, ეჭორავება, ედავება, ეჩხუბება, ეკამათება, ეურჩება, ეჯიუტება, ეჭიდავება / ეჭიდება, ეჯიბრება, ეკინკლავება, ეხმალავება, ეფარაკავება, ეწინააღმდეგება, ეჯიბრება, ეცილება, ეჯიკავება, ეჯაჯურება, ებოდიშება, ესარჩლება, ეთამაშება, ებურთავება, ეგუნდავება, ეშაირება, ელექსება, ექილიკება, ელაზღანდარავება, ემასხრება, ეოხუნჯობა, ეკენწლავება, ეჭიკჭიკება, ეჯაჯურება, ეფაფხურება, ებულბულება და ა.შ.*), ესენი სემანტიკურად ცალკე ჯგუფს ქმნიან (ძირითადად, ურთიერთობის აღმნიშვნელი ზმნებია) და სინტაქსურადაც არაერთგვაროვანი (როგორც **ორ-**, ასევე სამვალენტური) არიან. მათ სხვაგვარი გრამატიკული (არაპასიური) კვალიფიკაცია ეძლევათ; ისინი, **ე-** პრეფიქსიანი ვნებითებისაგან განსხვავებით, სხვა გრამატიკულ მიმართებაში (ფიზიკურ, სიტყვიერ... ურთიერთობებში) მონაწილეობენ (შ. აფრიდონიძე; თ. ღვინაძე); საოპოზიციო ცალკედ გარდაუვალ ზმნებში არა აბსოლუტური **ინი**ანი ვნებითები, არამედ საშუალო გვარის აბსოლუტური ფორმები (ავტოტივები) მოუდით (შ. აფრიდონიძე; დ. მელიქიშვილი): *ლაპარაკობს, კამათობს, ჩხუბობს, მეგობრობს, თათბირობს, ჭიუტობს, ჭიდაობს, თამაშობს, გუნდაობს, ოხუნჯობს, ჭიკჭიკობს* და ა.შ.), მაგრამ რადგან ურთიერთობა მხოლოდ რელატიური შეიძლება იყოს, აბსოლუტურ ფორმებთან ეს ხარვეზი ფრაზაში **-თან** თანდებულებიანი უბრალო დამატების ჩართვით კომპენსირდება: *ლაპარაკ-*

კობს (ვილაცასთან) — ელაპარაკება ვილაცას, ჩხუბობს (ვილაცასთან) — ეჩხუბება ვილაცას და მისთ. (შ. აფრიდონიძე).

განსხვავებული, საურთიერთო (რეციპროკული) შინაარსი ეძლევა ლაპარაკობს — ელაპარაკება ტიპის მრავლობითი რიცხვის საოპოზიციო ფორმებს თუ მათ მიცემით ბრუნვაში დასმულ საურთიერთო ნაცვალსახელს „ერთმანეთს“ დავურთავთ: საშუალი გვარის აბსოლუტურ ზმნებს **-თან** ან **-ში** თანდებულიანს (ერთმანეთთან, ერთმანეთში), რელატიურ ენიან ვნებითებს — უთანდებულოს (ერთმანეთს):

ლაპარაკობენ ისინი (ძმები, მეგობრები, მეზობლები...) ერთმანეთთან / ერთმანეთში;

ელაპარაკებიან ისინი (ძმები, მეგობრები, მეზობლები) ერთმანეთს.

ასეთ სიტუაციებს სემანტიკურად ორი (ან მეტი) თანასუბიექტი (კოსუბიექტი) ჰყავს (ხოლოდოვიჩი), სინტაქსურად კი საურთიერთო ნაცვალსახელს თავისი ფუნქციები უნარჩუნდება: აბსოლუტურ ზმნებთან — უბრალო დამატების, ხოლო რელატიურებთან — ირიბი დამატებისა. *ელაპარაკება, ეჩხუბება* ტიპის რელატიური ენიანი ფორმები მნიშვნელობით ვნებითისაგან განსხვავებული, საურთიერთო მოქმედების გამომხატველი გარდაუვალი ზმნების დამოუკიდებელი კლასია (დ. მელიქიშვილი); პირიანობის მიხედვით აბსოლუტურ საოპოზიციო ცალეზად ძირითადად მოუდის იდენტური მნიშვნელობის საშუალი გვარის (*ლაპარაკობს, ჩხუბობს...*) ზმნები, იშვიათად ი- პრეფიქსიანი ფორმებიც (*იბრძვის — ებრძვის...*); გვარის კატეგორიის მნიშვნელობის მიხედვით, ჩვეულებრივ, არ უპირისპირდება სამპირიანი კონვერსიული აქტივები; სათანადო მოქმედებითები შეიძლება სამპირიანიც იყოს, მაგრამ უფრო ბუნებრივი ჩანს ორპირიანი ფორმები; ირიბი ობიექტის შესაძლო ადგილი **-თან** თანდებულიანი სახელით არის კომპენსირებული: *ალაპარაკებს ის მას მას / მასთან, აჩხუბებს ის მას მას / მასთან, ამეგობრებს ის მას მას / მასთან...* მოქმედების რეალური შემსრულებელი პირდაპირი ობიექტია (დ. მელიქიშვილი, 2001). **-თან** თანდებულიანი სახელი მოქმედების რეალურ შემსრულებელთან, პირდაპირ ობიექტთან ურთიერთობას აფიქსირებს და, რაც საყურადღებოა, ამ ფორმებს მოქმედების რეალური შემსრულებლის (პირდაპირი ობიექტის) მრავლობითში გადაყვანის შემდეგ შეიძლება დაერთოს საურთიერთო ნაცვალსახელი „ერთმანეთს“ და გამოხატოს რეციპრო-

კის მნიშვნელობა: **ა-ლაპარაკებს** ის მათ ერთმანეთს, **ა-ჩხუბებს** ის მათ ერთმანეთს / ერთმანეთთან და ა.შ.

პასიური და რეციპროკული მოდელის იდენტურობა ზოგადად უჩვეულო არ არის. პასიური მოდელი სხვადასხვა მიმართებას, მათ შორის, რეციპროკულ მიმართებასაც ითავსებს და ეს სხვა ენებიდანაც ცნობილია (რ. ასათიანი).

თავისთავად, რეციპროკის შინაარსი აქტიური და პასიური პროცესების ერთდროულ ქმედებას გულისხმობს (ტენიერი).

საურთიერთო შინაარსს ქართული ენა აღწერითი საშუალებებით გადმოსცემს (ლომთათიძე, 1961). ეს შინაარსი ქართულ ზმნებში სხვადასხვა გრამატიკული საშუალებითაც შეიძლება გამოიხატოს, მაგ., ობიექტური პირის ნიშნებით, სასხვისო ქცევის **ი/-უ** და საზედაოს **ა-**პრეფიქსით, ზმნისწინებით, მაგრამ ერთგვარ დამოუკიდებელ კლასს საურთიერთო შინაარსის გამომხატველი საშუალო გვარის ერთი ჯგუფისა და აქტიური შინაარსის **ენიანი** ვნებითების მიმართება ქმნის.

4.5.2. ვნებითის ნიუანსები

ვნებითი გვარის ფორმალური მაჩვენებლები, პრეფიქსული **ი/-ე-**, სუფიქსური **-დ** მოდალური მნიშვნელობების სხვადასხვა ნიუანსების გადმოცემასაც ითავსებენ. ეს ნიუანსებია პოტენციალისის, მიჩნევის, გუნება-განწყობის, უნებურობის და ზოგი სხვაც. ეს ნიუანსები ამჟღავნებენ ზმნით გამოხატული მოქმედების დამოკიდებულებას სინამდვილის მიმართ მოლაპარაკის თვალსაზრისით. ვნებითის პრეფიქსული მოდელი ამ მხრივ უფრო მრავალფეროვანი ჩანს. წარმოვადგენთ ვნებით გვარში გარჩეული სემანტიკური ჯგუფების მოკლე დახასიათებებს.

4.5.2.1. პოტენციალისი. პოტენციალისი აღნიშნავს, რომ მოქმედება შესაძლებელია. ა. შანიძის მიხედვით, ეს შესაძლებლობა ან ფიზიკური ხასიათისაა, ან გულისხმობს, რომ მოქმედება დაშვებულია, მიღებულია, ნებადართულია, აკრძალული არ არის, ე.ი. ისეთია, რომ „შეიძლება“.

მოქმედების ფიზიკურ ხასიათში იგულისხმება კონკრეტულ საგანში ჩადებული (საგნის ფიზიკური თუ დანიშნულებითი მახასიათებლებით გაპირობებული) ტენდენციის რეალიზაციის უეჭველობის დაფიქსირება, რაც ამ საგნის აღმნიშვნელი სახელის სათანადო მოქმედების სახელთან (ზმნასთან) შეხამებით მქლავნდება: *ქაბა სოკო იჭმევს* (= ქა-

მა სოკოს ჭამა შეიძლება), *შუალვინო აღვილად ისმევა* (= შუალვინო აღვილად შეიძლება შეისვას), *მაგის დაწერილი იკითხება* (= მაგის დაწერილის წაკითხვა შეიძლება)... და, ასევე, მოქმედების სახელით (ზმნით) გამომხატული შინაარსის რეალურობის ჩვენება: *ლამლამობით გარეთაც გაისვლება* (= ლამლამობით გარეთაც შეიძლება გასვლა); *აქ უკვე იცხოვრება* (= აქ უკვე შეიძლება ცხოვრება); *სადაც მედგომება, იქ წავალ* (= სადაც ყოფნა (დგომა) შემეძლება, იქ წავალ)...

ყოველი რეალური შესაძლებლობა შეუძლებლობის მომენტსაც გულისხმობს: ის შეიძლება განხორციელდეს ან არ განხორციელდეს; შესაბამისად, პოტენციალისი გვევლინება არა მარტო წართქმითი (*იჭმევა, ისმევა, იკითხება*), არამედ უკუთქმითი სახითაც. პოტენციალისის უკუთქმითი ფორმები აღწერთად, **არ (როდი)** ნაწილაკის დართვით გამოიხატება: *არ იჭმევა, არ ისმევა, არ იკითხება...* „ყოველი ფრინველის ხორცი როდი იჭმებაო“ (ანდაზა)...

პოტენციალისი ქართულში ძირითადად პრეფიქსიანი (ინიანი და ენიანი) ვნებითების ერთ- და ორპირიანი ფორმებით გადმოიცემა:

ი-ჭმება „ჭამა შეიძლება“	ე-ჭმება „შეუძლია ჭამოს“
ი-სმება „სმა შეიძლება“	ე-სმება „შეუძლია შესვას“
ი-ზომება „გაზომვა შეიძლება“	ე-ზომება „შეუძლია გაიზომოს“
და-ი-ლევა „დალევა შეიძლება“	და-ე-ლევა „შეუძლია დალიოს“
მო-ი-ნახება „მონახვა შეიძლება“	მო-ე-ნახება „შეიძლება მოვუნახოთ“

და ა.შ.

პოტენციალისის შინაარსის გამომხატველი ვნებითის ფორმები შესაძლებლობასთან ერთად ფაქტსაც შეიძლება აღნიშნავდეს: *აქ მალე ხიდი გაიდება* — ახლო მომავალში მოსახდენ ფაქტს გადმოგვცემს, „*კარგი კაცის პურ-მარილი ზღვაზე ხიდად გაიდებაო*“ : გაიდება = შეიძლება გაიდოს; გამოთქმაში „*ხე ნაყოფით იცნობება*“ — „*იცნობება*“ უფრო ვნებითია, ვინემ პოტენციალისი: *იცნობება* — **познается** უფროა, ვინემ **можно познать**“ (ჩიქობავა, 1937).

პოტენციალისისა და ვნებითის მნიშვნელობათა თანაარსებობა ვნებითის მოდელეებში უჩვეულო არაა და ეს ფაქტი განმარტებით ლექსიკონშიცაა დაფიქსირებული: ვნებითობა — აქტივის განუსაზღვრელ-პირიანი მრავლობითის ფორმით, პოტენციალისი — აღწერთად (შეიძლება + საწყისის ან ზმნის ფორმა):

ინიანი ვნებითები:

იბარებ-ა ... ბარავენ, დაბარვა შეიძლება, — ბარით მუშავდება
მიწა...

იბერტყებ-ა ... 1. ბერტყავენ; ბერტყვა შეიძლება

იბეჭდებ-ა ... ბეჭდავენ; ბეჭდვა შეიძლება

იბმებ-ა, ძვ. იბმის ... აბამენ; ბმა შეიძლება

და ა.შ.

ენიანი ვნებითები:

ეკიჟინებ-ა... უკიჟინებენ; შეიძლება უკიჟინონ

ეწვნებ-ა... დაწვნა უხერხდება; დაწვნა შეიძლება (მისი თმისა და მისთ.)

აეგლიჯებ-ა... აიგლიჯება მისი, — გლეჯით აერთმევა; შეიძლება აიგლიჯოს მისი. მუწუკს თავი არ აეგლიჯება.

აევლებ-ა¹ (აევლო, ავლებია) გრდუვ. ვნებ. აავლებს ზმნისა ... აავლებენ, ავლება შესაძლებელი იქნება. ბოსტანს აყოლებს ღობე აევლება.

აეთლებ-ა... აითლება მისი (მასზე), შეიძლება აათალონ, — აეჭრება...

ვნებითი გვარის ზმნები, რომლებიც პოტენციალის მნიშვნელობას აღნიშნავენ, მწკრივანაკლი ზმნებია, ისინი ზოგად, განყენებულ მოქმედებას გადმოგვცემენ და მხოლოდ აწმყო-მყოფადის დროებში იხმარებიან, თუმცა ამ მწკრივებით გამოხატული კონკრეტული დროის გაგება არა აქვთ, შდრ.:

ინიანი ვნებითები:

თუ გული გულობს, ქადა ორი ხელით იჭმებაო

ცალი ხელით ტაში არ დაიკვრისო

და სხვ.

ენიანი ვნებითები:

ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯებაო

ქვრივ ქალს ქმარი არ დაეყვედრებაო

და სხვ.

თუ ვნებითი გვარის ერთი და იმავე მოდელით პოტენციალის გამოიხატება და ვნებითობაც, ვნებითს სრული, ხოლო პოტენციალის ნაკლები პარადიგმა ექნება, შდრ.:

აეკიდება- (აეკიდა, აჰკიდებია) გრდუვ. ვნებ. აჰკიდებს ზმნისა ... აიკიდება მისი ან მასზე, — საზიდი გაუხდება, ტვირთად დაედება; შეიძლება აჰკიდონ.

ვნებითის მნიშვნელობით აეკიდება („აიკიდება მისი ან მასზე“) ფორმას უღვლილების სრული პარადიგმა ექნება (აეკიდება, აეკიდა, აჰკიდებია): *მკვდარი მკვდარს აეკიდა, სამარემდე მიმათრიეო (ანდაზა)*. პოტენციალისის მნიშვნელობით აეკიდება („შეიძლება აჰკიდონ“) ფორმას მხოლოდ აწმყო-მყოფადის წრის ფორმები შეიძლება ეწარმოებოდეს: *მისი ავლა-დიდება კურდღელს აეკიდებაო (ანდაზა)*.

ფორმათა უმეტესობა პოტენციალისის მნიშვნელობით აწმყო-მყოფადში იხმარება. ამ მნიშვნელობით სალიტერატურო ქართულში იშვიათად დასტურდება I სერიის სხვა ფორმები, თუმცა უჩვეულო ნამდვილად არ არის; შდრ., ინიანი ვნებითები:

*იჭმებოდა / იჭმებოდეს,
ისმებოდა / ისმებოდეს,
იცხოვრებოდა / იცხოვრებოდეს,
დაიდგმებოდა / დაიდგმებოდეს,
წაისვლებოდა / წაისვლებოდეს...*

სტატისტიკურად ვნებითის ფორმებში (როგორც ინიან, ასევე ენიან ვნებითებში) პოტენციალისის მნიშვნელობა უკუთქმით (**არ** ნაწილაკიან) ფორმებში უფრო აისახება: *სისხლი სისხლით არ გაიბანება; ფარაში კოჭლი ცხვარი არ გამოილევა; თითო მარიკელას თითო მოსიკელა არ დაეღვევა; ნაჩუქარ ცხენს კბილი არ გაესინჯება და ა.შ.*, უფრო იშვიათია პოტენციალისის წართქმითი ფორმები: *კისერი იყოს, თორემ უღელი მოინახება...*

ჩვეულებრივ, ინიანი ვნებითები (წართქმითებიც და უკუთქმითებიც) პოტენციალისის მნიშვნელობით III პირის ფორმებია: (**არ**) *იჭმება, (არ) ისმება, (არ) იშოვება...* ის; გრამატიკულ სუბიექტად ასეთ ზმნებთან ძირითადად **რა** ჯგუფის სახელია შეწყობილი და, ბუნებრივია, I და II პირის ფორმები არ ექნება.

ინიანი ვნებითის პოტენციალისის ზოგიერთი ფორმა ძირითადად უსუბიექტოდ იხმარება: (**არ**) *წაისვლება, (არ) იცხოვრება, (არ) დაიდგომება...* ეს ზმნები სპეციალურ ლიტერატურაში უქვემდებარო წინადადებებში განიხილება, თუმცა ზოგ შემთხვევაში სუბიექტი შეიძლება აღდგეს; მაგ.: *არსად წავისვლები და მისთ.*

რაც შეეხება ენიან ვნებითებს, ისინი, ფაქტობრივად, ინვერსიულ ზმნებს ემსგავსებიან: მიცემით ბრუნვაში დასმული გრამატიკული ირიბი ობიექტი ასეთ ფორმებში სემანტიკური გადააზრიანების შედეგად რეალურად სუბიექტის (ქვემდებარის) სტატუსით წარმოგვიდგება: *ეჭმება, ე-სმება, და-ე-ჯერება... მას ის და სხვ.* ამ რიგის გამოთქმებში „*მას სოკო არ ეჭმება*“ **მას** სემანტიკურად განიმარტება როგორც „ის, ვისაც სოკო არ ეჭმება“, „ის, ვისთვისაც სოკოს ჭამა არ შეიძლება“... გაურკვეველია გრამატიკული სუბიექტის სტატუსი, რეალურად ის ობიექტია, მაგრამ სახელობითში დასმული ირიბი ობიექტი ქართულმა არ იცის, პირდაპირი ობიექტი კი ის ვერ იქნება, რადგან ზმნა გარდაუვალია; ზოგჯერ ეს გრამატიკული სუბიექტი შესიტყვებიდან გაუჩინარდება კიდევ: „*ერთხელ უნცროსსაც გაეგონება*“ — გაეგონება მას. ასეთი უსუბიექტო (უქვემდებარო) ფორმებია: (არ) *ეცხოვრება, (არ) წაესვლება, (არ) დაედგომება მას...* ზმნის ფორმაში სუბიექტის (III პ.) მორფოლოგიური ნიშანი (-ა) შენარჩუნებულია, სინტაქსში მისი ფარდი სახელი არ ჩანს; ასეთივე უსუბიექტოა აბსოლუტურ ვნებითთა სათანადო ფორმები: (არ) *იცხოვრება, არ (წაისვლება), (არ) დაიდგომება...*

ქართულში პოტენციალის (წართქმით და უკუთქმით ფორმებს) სხვა მნიშვნელობებთან ერთად გვარის კატეგორიაში, კერძოდ, ვნებითებში განიხილავენ, როგორც „*ვნებითის ნიუანსებს*“ (ა. შანიძე). ა. შანიძე პოტენციალის მნიშვნელობით სუფიქსიან **გათეთრება** ფორმასაც ასახელებს: არ *გათეთრდება* ყორანი, რა გინდ რომ ჰხეხო ქვიშითა“. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პოტენციალის მნიშვნელობა მხოლოდ ვნებითის პრეფიქსულ მოდელს არ უკავშირდება, შდრ., აგრეთვე:

„*თევზი წყალში არ დაფასდება*“

„*ერთი ცხვარი ორჯერ არ გატყავდება*“

„*ვირის კული არ დაგრძელდება*“

„*გატეხილი მჭადი არ გამთელდება*“...

უფრო იშვიათია პოტენციალის წართქმითი ფორმები:

„*მარტო ცხენი ძლიერ გაჭენდება*“ (= შეიძლება ძლიერ გაჭენდეს)

„*ერთი დღე საწყალსაც გაუთენდება*“ (= შეიძლება გაუთენდეს).

მოქმედებითი გვარის ზმნებში პოტენციალის მნიშვნელობა, სპეციალური ლიტერატურის მიხედვით, მხოლოდ უკუთქმით, ვერ — **ნაწილაკიან** ფორმებშია გარჩეული.: ვერ წერს, ვერ გააკეთებს, „ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა...“ და მისთ. ვნებითის პოტენციალის კონვერსიული აქტივები ორგვარად შეიძლება გადმოიცეს: ზმნის ა) განუსაზღვრებლირიანი მრავლობითის ან ბ) განზოგადებულბირიანი ფორმით, შდრ.:

- ვნებ. სისხლი სისხლით არ გაიბანება
 მოქმ. ა) სისხლს სისხლით ვერ გაბანენ
 ბ) სისხლს სისხლით ვერ გაბან

საერთოდ, შესაძლებლობის სემანტიკა როგორც ვნებითის, ასევე მოქმედებითის წართქმითი (დადებითი) შინაარსის ფორმებში მკრთალად ჩანს, თუმცა შეკითხვის ფორმაში გადაყვანით ეს მნიშვნელობა გარკვევით იკითხება; შდრ.:

- ეს იჭმება? (= ამის ჭამა შეიძლება?)
 ეს ეჭმება? (= მისთვის ამის ჭამა შეიძლება?)
 კუზიანს სამარე გაასწორებს? (= შეიძლება სამარემ კუზიანი გაასწოროს?) და სხვ.

ასევე, **რა** კითხვით ნაცვალსახელებთან დაწყვილებულ ვნებითისა და მოქმედებითი გვარის ზმნებს შეუძლია გადმოსცეს შესაძლებლობის შინაარსი: რა იჭმება, რა ისმება, კაცი ვერ გაიგებს (= რისი ჭამა და სმა შეიძლება, კაცი ვერ გაიგებს), რა შეჭამს ამდენს? (= როგორ შეიძლება ამდენის ჭამა), რა ასმევს ამდენს? (= როგორ შეიძლება ამდენის სმა) და ა. შ.

4.5.2.2. მიჩნევის ვნებითი. ვნებითის ფუნქციების აღნიშვნისას ა. შანიძე ასევე გამოყოფს „მიჩნევის ვნებითსაც“: **მედიდება, მებევრება, მემძიმება, მეცოტავება, მემწარება** და მისთ. და განმარტავს: „მიჩნევისაა ვნებითის ფორმა, რომელიც აღნიშნავს, თუ რად მიაჩნია გრამატიკული სუბიექტი გრამატიკულ ობიექტს ან რად ეჩვენება სუბიექტი ობიექტს“.

ამ განმარტების მიხედვით, გრამატიკული ობიექტის მიერ სუბიექტის აღქმა ერთგვაროვანი არ არის: „რად მიაჩნია... ან რად ეჩვენება“. მიჩნევასა და ¹მოჩვენებაში სხვადასხვა შინაარსები იგულისხმება („მიმიაჩნია“ უფრო მენტალური შეფასებაა, „მეჩვენება“

ნება“ — განცდისეული), ტერმინად კი „მიჩნევითია“ გამოტანილი. შეიძლება ეს ტერმინი „მთლად შესაფერი არაა“ (ქ. ლომთათიძე), მაგრამ ის თავის ფუნქციას ასრულებს. სპეციალურ ლიტერატურაში „მიჩნევა-მოჩვენებითობასაც“ ხმარობენ.

წარმოვადგენთ მიჩნევითი ვნებითების რამდენიმე განმარტებას ქეგლის მიხედვით:

ეადვილება-ა (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) გრდუფ. ვნებ. უადვილებს ზმნისა — ადვილია მისთვის, უადვილდება; ადვილი ეჩვენება, ადვილად მიაჩნია...

ეგულება-ა (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) გრდუფ. ვნებ. 1. სხვაგან, გარკვეულ ადგილას მყოფად მიაჩნია, ფიქრობს, გუჟანი აქვს, რომ იქაა; შეგულებული ჰყავს ან აქვს... 2. მიაჩნია რამედ, რამედ მდგომარეობაში ვარაუდობს, ჰგონია...

ელიდება-ა (ელიდა,—) გრდუფ. ვნებ. დიდად მიაჩნია, დიდად ეჩვენება, დიდი ჰგონია...

ეეჭვება-ა (ეეჭვა,—) გრდუფ. ვნებ. აეჭვებს ზმნისა — საეჭვოდ მიაჩნია, არა სჯერა.

ემლაშება-ა (ემლაშა,—) გრდუფ. ვნებ. მლაშე ეჩვენება, ემწუთხება.

ეუცხოვება-ა (ეუცხოვა,—) გრდუფ. ვნებ. უცხოდ ეჩვენება, უცხოდ მიაჩნია...

ეუცნაურება-ა (ეუცნაურა,—) გრდუფ. ვნებ. უცნაურად ეჩვენება, უცნაურად მიაჩნია...

ეუშნობება-ა (ეუშნოვა,—) გრდუფ. ვნებ. უშნოდ ეჩვენება, უშნოდ მიაჩნია...

პოტენციალისის ფორმებისაგან განსხვავებით, „მიჩნევის ვნებითები“, სემანტიკიდან გამომდინარე, ყოველთვის რელატიურია, ორპირიანი, გადმოიცემა მხოლოდ ენიანი ვნებითების ფორმით. ასეთი ვნებითები იწარმოებს I და II სერიის უსრული ასპექტის ფორმებს: ეუკადრისება — ეუკადრისა, ეტკბობა — ეტკბო, ეტკბილება — ეტკბილა, ეძნელება — ეძნელა, ეუხერხულება — ეუხერხულა, ემჩატება — ემჩატა, ეპიტნავება — ეპიტნავა... ზოგიერთ ზმნას აქვს III სერიის ფორმებიც, მაგ.:

ელანდება-ა (მოელანდა, მოლანდება) გრდუფ. ვნებ. ლანდვით წინ უდგას, ან თვალწინ უდგას; ხედავს არარსებულს, — ეჩვენება.

ესიზმრება-ა (ესიზმრა, სიზმრება) გრდუფ. ვნებ. სიზმრად ეჩვენება, სიზმარში ხედავს.

ეჩეებ-ა (დაეჩემა, დასჩემებია) გრდუფ. ვნებ. თავისად მიაჩნია, თავის ხასიათისად მიიჩნევს; მოსწონს...

„მიჩნევის ვნებითები“ ნასახელარი ზმნებია. ამ ზმნათა ძირეული სახელები უპირატესად ზედსართავეებია. საყურადღებოა, რომ ვნებითთა ის ჯგუფი, რომელთაც III სერიის ფორმებიც უკეთდებათ (ელანდება, ესიზმრება, ეჩემება) ზედსართავ სახელთაგან არ არიან ნაწარმოები.

„მიჩნევის ვნებითები“ სემანტიკური თვალსაზრისით ინვერსიული ზმნებია. ფაქტის, მოვლენის შეფასებისათვის აქ ამოსავალია გრამატიკული ირიბი ობიექტის თვალსაზრისი, — რად მიაჩნია გრამატიკული სუბიექტი ირიბ ობიექტს: მეზევრება, მეცოტავება, მემწარება... **მე ის** — ეს გრამატიკული ირიბი ობიექტი სუბიექტად არის გადააზრებული: ობიექტის ნიშნით (**მ-** პრეფიქსით) გადმოცემულია რეალური სუბიექტი, რომელსაც ეზევრება, ეცოტავება, ემწარება, ხოლო სუბიექტის ნიშნით (**-ა** სუფიქსი) — რეალური ირიბი ობიექტი (რაც ეზევრება, ეცოტავება, ემწარება). ამ ზმნათა წყობა რომ ინვერსიულია, ეს აისახება უღვლილებაში, კერძოდ, მრავლობითის III პირის ფორმაში: ეზევრებათ, ეცოტავებათ, ემწარებათ **მათ ის** (ზმნა ეთანხმება რიცხვში მიცემით ბრუნვას). „მიჩნევის ვნებითთა“ ძირითად ნაწილს სტაბილური წყობა უჩანს, თუმცა გვაქვს ლაბილური წყობის ზმნებიც:

ელანდებათ მათ ის (ისინი) — ელანდებიან ისინი მას (მათ)

ესიზმრებათ მათ ის (ისინი) — ესიზმრებიან ისინი მას (მათ)...

„მიჩნევის“ ვნებითებს უკეთდება როგორც ობიექტური, ასევე სუბიექტური წყობა, თუკი რაიმე სემანტიკური შეზღუდვა არ გვექნა; მაგ.: ვედიდები, ვეპატარავები, ვეცოტავები, ვეთაკილები, ვეხამუშები, ვეუცხოები, ვეჩოთირები, ვეუშნოები, ვემკვლელები, ვესირცხვილები, თუმცა *ვემჟავები, *ვემწარები, *ვემლაშები და მისთ. მხოლოდ გადატანითი მნიშვნელობით შეიძლება შეგვხვდეს.

„მიჩნევის ვნებითების“ ერთ ნაწილს თითქოს მოეძეება სათანადო (სამპირიანი) კონვერსიული აქტივები: ეადვილება მას ის — უადვილებს ის მას მას, ოღონდ მიჩნევის სემანტიკა აქტივებში არ ჩანს.

4.5.2.3. „გუნების ვნებითი“. ენიანი ვნებითების ერთი ჯგუფი ქართულში გამოხატავს გუნების სემანტიკასაც. როგორც უკვე ვნახეთ, **ე-პრეფიქსიანი ელამაზება**, ქეგლის მიხედვით, მიჩნევისა და საურთიერთო მნიშვნელობის აღნიშვნასთან ერთად გუნების, გუნება-განწყობის სემანტიკასაც ითავსებს: *ბეჩავს რა ელამაზება? ვინ მისცა იმის ჟამია (ვაჟა)*. ეს ერთეული შემთხვევა არ არის; შდრ.:

ესტუმრებ-ა... გრდუვ. ვნებ. 1. (ესტუმრა, სტუმრებია) სტუმრად მიუვა, ეწვევა... 2. (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) საუბ. სტუმრის მიღების გუნებაზეა. სტუმარი თუ მოგყავს, ვერ მეტყვი? ეგება მე არ მესტუმრება.

ეოხუნჯებ-ა... 1. ოხუნჯობს მასთან, ოხუნჯობით ელაპარაკება... 2. საუბ. ოხუნჯობის გუნებაზეა.

ა. შანიძე „გუნების ვნებითებს“ ასე განმარტავს: „გუნებისაა ვნებითი, რომელიც გამოხატავს, რომ ადამიანის სულიერი განწყობილება („გუნება“) მიმართულია იმ მოქმედებისაკენ, რომელიც ზმნით არის აღნიშნული“. ასეთი ზმნებია: *ემღერება*, *ეზეიმება*, *ევახშმება*, *ელექსება* და სხვ. ასეთი ზმნები უმეტესად ნასახელარია.

გუნების ვნებითები მართალია დადებითი მოდალობითაც დასტურდება (ა. შანიძე, ვაჟას მიხედვით, იმოწმებს ასეთ ფორმებს: *„მემღერება და ვიმღერი“*, *„გოგრას ეტირება, მაგრამ არ ტირის“* და სხვ.), მაგრამ ძირითადად მაინც უარყოფითი მოდალობისაა და თხრობით წინადადებაში უარყოფითი (არ, აღარ, არაფერი) ნაწილაკებით აისახება: *არ მელხინება*, *არაფერი მეზეიმება*, *აღარ მელექსება*... სათანადო ილუსტრაციები ქეგლშიცაა მოყვანილი:

ესტუმრებ-ა... 2. სტუმრის მიღების გუნებაზეა. სტუმარი თუ მოგყავს, ვერ მეტყვი? ეგება მე არ მესტუმრება.

ელოცებ-ა... ლოცვის გუნებაზეა. ხასანს კი არა ელოცებოდა რა („სახალხო განათლ.“)

ელაზღანდარ'ავ'ებ-ა... 2. ლაზღანდარობის გუნებაზეა. „მე არაფერი მელაზღანდარავება!“ — გაჯავრებით უთხრა ბანამ (გ. წერეთ.).

გუნება-განწყობილების გამომხატველი ვნებითები კონტექსტში უპირატესად რა (რადა) კითხვით ნაცვალსახელთან შეწყვილებული იხმარება:

- ევანშმებ-ა** (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) საუბ. გრდუვ. ვნებ. ვანშმის ჭამის გუნებაზეა. “რა მეევანშმება!” (შ. არაგვ.)
- ეკოხტავებ-ა** (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში)... 2. კოხტაობის გუნებაზეა. [პელოს შარვალზე] საკერებელი სხვა დაუდვია, მაგრამ სიცივეს რა ეკოხტავება (თ. რაზიკ.)
- ებრძოლებ-ა** (მხოლოდ ნაკვთა აწმყოს წყებაში) ბრძოლის გუნებაზეა, ბრძოლის სურვილი, განწყობა აქვს. მეუბნებიან: რა გებრძოლება? (ა. მირცხ.) ქეგლ

გუნების ვნებითები ინვერსიული ზმნებია. ზმნით აღნიშნული მოქმედების შესრულების ალბათობას აქ მიცემით ბრუნვაში დასმული გრამატიკული ირიბი ობიექტის სულიერი განწყობა, ნება-სურვილი განაპირობებს. რადგან „გუნების“ მნიშვნელობის ნასახელარი ვნებითების ფუძე და მასთან შეწყობილი გრამატიკული სუბიექტი ლექსიკურად იდენტურია: *ემღერება* (სიმღერა) — სიმღერის გუნებაზეა, სიმღერა უნდა, *ელოცება* (ლოცვა) — ლოცვის გუნებაზეა, ლოცვა უნდა; *ევანშმება* (ვანშამი) — ვანშმის ჭამის გუნებაზეა, ვანშამი უნდა... გუნების ვნებითები არსებითად ერთპირიანებია, თუმცა მოდელის მიხედვით ენიანი ვნებითები, ორპირიანი ზმნებია. ამასთან, მორფოლოგიურად ზმნაში წარმოდგენილია როგორც ირიბი ობიექტის, ასევე სუბიექტის აფიქსები: *მ-ე-მღერება-ა*, *გ-ე-მღერება-ა...* *მ-ე-ტირება-ა*, *გ-ე-ტირება-ა...* ამ შესიტყვებიდან გაუჩინარებულ გრამატიკულ სუბიექტს გულისხმობს შეკითხვის ფორმაში დასმული **რა** კითხვითი ნაცვალსახელი: რა ემღერება? რა ეზეიმება? ცალკეულ შემთხვევაში შეიძლება შესიტყვებაში გრამატიკული სუბიექტის ფარდი სახელიც გამოჩნდეს: ეს დღე მეზეიმება, გული მეტირება, „მე არაფერი მელაზღანდარება!“ — *გავჯვრებით უთხრა ბაანამ (გ. წერეთ.)*. მაგრამ, ჩვეულებრივ, გუნების ვნებითები შესიტყვებაში ოდენ გრამატიკული ირიბი ობიექტით არიან წარმოდგენილი (მემღერება-ა მე, გემღერება-ა შენ, ემღერება-ა მას, გვემღერება-ა ჩვენ, გემღერება-ა თქვენ, ემღერება-ა მათ) და ეს გრამატიკული ობიექტი სუბიექტად გაიაზრება; შესაბამისად, არ უკეთდებათ სუბიექტური წყობის ფორმები.

გუნების ვნებითები დრონაკლი ზმნებია, აქვთ მხოლოდ აწმყოს წრის მწკრივები: ემღერება, ემღერებოდა, ემღერებოდეს...

ეს სემანტიკური ნიუანსი მხოლოდ „გუნების ვნებითების“ კუთვნილება არ ჩანს, ის სათანადო სემანტიკის **რა (რადა)** კითხვით ნაცვალსახელთან შეწყვილებული მოქმედებითი გვარის ფორმითაც გამო-

იხატება: **რა** მატირებს, **რა** არ მატირებს, მაშ რა მაქვს სასიხარულო (ვაჟა); შე გველის წიწილო, შენ **რალა** გაცინებს? (გ. წერეთ.) შენ რა განადვლებს და სხვ.

4.5.2.4. უნებურობა.

ქართულში ზოგიერთი ენიანი და დონიანი ვნებითის მოდელზე რთული **შემო-** ზმნისწინის დართვით შესაძლებელია რეალური სუბიექტის ნებისათვის მიუღებელი მოქმედების გამოხატვა: შემომეჭმება, შემომელანძღება, შემომეფშვნება, შემომელახება... შემომაკვდება, შემომატყდება, შემომაცვდება... მეს (ფოცხიშვილი, 1969).

შემო- ზმნისწინი უნებლიობის სემანტიკის გადმოსაცემად ქართულში აფიქსთა ობიექტურ წყობას, მანის რიგს იყენებს (მ. მაჭავარიანი; ნ. მაჭავარიანი). მოქმედების უნებლიე შემსრულებელი ამ რთული სტრუქტურის ვნებითებში მიცემით ბრუნვაში დასმული გრამატიკული ირიბი ობიექტია, რომელიც რეალურად სუბიექტის ფუნქციით წარმოგვიდგება, სახელობით ბორუნვაში დასმული სუბიექტი კი რეალურად ამ უნებლიე მოქმედების ობიექტად გვევლინება.

შემო- ზმნისწინს უნებლიობის სემანტიკის გამომხატველ ზმნებში დაკარგული აქვს ზმნისწინისათვის დამახასიათებელი ფუნქცია — გეზისა და ორიენტაციის წარმოებისა. მას არ შეუძლია ასპექტის კატეგორიის წარმოება, რადგან უამაფიქსო ფუძეები იშვიათად გვხვდება (ა. ფოცხიშვილი).

ამ ვნებითებს აწმყოს მწკრივების გარდა ყველა მწკრივი უკეთდება და, რაც საყურადღებოა, აქვს საპირისპირო კონვერსიული აქტივობი. ა. ფოცხიშვილი ოცზე მეტ საოპოზიციო წყვილს ასახელებს:

ვნებ. შემომაკვდა, შემომეჭამა, შემომეხარჯა, შემომეტყიპა, შემომესვა...

მოქმ. შემომაკლა, შემომაჭამა, შემომახარჯა, შემომატყიპა, შემომასვა და ა. შ.

ამდენად, ჩნდება მოსაზრება, რომ გვარის საოპოზიციო ფორმათა ერთ ჯგუფში, კონკრეტულად **შემო-** ზმნისწინიან ფორმებში, საქმე გვაქვს უნებლიობის მნიშვნელობის ფარგლებში ჩამოყალიბებულ წარმოქმნის კატეგორიასთან და არა — უნებლიობის ვნებითთან (ა. ფოცხიშვილი).

განმარტებით ლექსიკონში ამ რიგის ზმნათა შესახებ საჭირო სემანტიკური და გრამატიკული ინფორმაციები სათანადოდაა წარმოდგენილი:

შემოელანძღება- (შემოელანძღა, შემოლანძღვია) გრდუფ. ვნებ. უნებლიედ გალანძღავს (ვისმე), ვინმე გაელანძღვინება. თვით პატივცემული მასპინძლებიც ლაზათიანად შემოელანძღენ (ი. ეკალ.).

შემოელახება- (შემოელახა, შემოლახვია) გრდუფ. ვნებ. უნებურად გაელახვინება. „არაფერი, ბაბუა, ჩხუბი მოუვიდა და ამხანაგი შემოელახა ხელში“, — უპასუხა ლევანმა (ე. ყიფ.).

შემოეჭამება- (შემოეჭამა, შემოსჭამია) უნებურად, შეუმჩნევლად შეჭამს...

შემოეხარჯება- (შემოეხარჯა, შემოხარჯვია) გრდუფ. ვნებ. 1. თავისდა უნებურად, შეუმჩნევლად დაეხარჯება. [ოთარაანთ ქვრივს] ერთი ათიოდ მანეთი შემოხარჯოდა მისვლა-მოსვლაში (ილია)... 2. გადატ. ამაოდ ჩაუვლის, მიზანს ვერ მიაღწევს...

შემოეტყუება- (შემოეტყუა, შემოსტყუებია) გრდუფ. ვნებ. შემოატყუებს ზმნისა — შეეჩიჩება (ამას). „ერთი ვინცხა ლაყაფი აზნაური შემომეტყუა და ცოლად ქვე შემირთო“ (ზ. ანტონ.). II მოტყუებით შემოუვა, შემოეპარება...

შემოაკვდება- (შემოაკვდა, შემოჰკვდომია) გრდუფ. ვნებ. უცაბედად, უნებურად ემსხვერპლება (ვინმე); თავისი სურვილის გარეშე, შემთხვევით მოკლავს. ცეცხლმოკიდებულს იქნება უეცრად კაცი შემომკვდომოდა (ილია). [გამიხარდის] არ მოუკლავს ვეფხვი ერთის მეტი, და ისიც უნებურად თურმე შემოაკვდა (ვაჟა)...

უნებლიე (უნებური) მოქმედების აღმნიშვნელი ვნებითის ფორმათა განმარტებებში პარალელურად სხვა მნიშვნელობებიც დაინდებ: შეუმჩნევლად, მოტყუებით, უცაბედად, თავისი სურვილის გარეშე, შემთხვევით — ეს მნიშვნელობები უნებლიე მოქმედების სემანტიკაში (ის, რაც მოქმედების ნება-სურვილს არ შეეფერება, მისი ნება-სურვილის საწინააღმდეგოა, მის ნება-სურვილზე არ არის დამოკიდებული) თავსდება.

უნებლიობის სემანტიკას გულისხმობენ ძირითადად ე.წ. „საზიანო“ მოქმედებები: შემოეფლითება, შემოეფხრიწება, შემო-

ესრისება, შემოერღვევა, შემოეფშვნება, შემოემტკრევა, შემოეგლიჯება და სხვ.

საყურადღებოა, რომ უნებლიობის სემანტიკა ვნებითის ფორმებში გამოიხატება **შემო-** ზმნისწინის გარეშეც, სხვა ზმნისწინების საშუალებითაც და უზმნისწინო ფორმებითაც; შდრ.: ქეგლი შემოატყდება ფორმის განსამარტავად **შეატყდება** ფორმასთან გვაგზავნის: „გიგევა, რაც შეატყდება“. **შეატყდება** კი ასეა განმარტებული: „უნებლიედ გაუტყდება, ხელში ჩაემტკრევა“.

უნებლიობის სემანტიკა რომ **შემო-** ზმნისწინის გარეშეც გამოიხატება, ეს ფაქტი სამეცნიერო ლიტერატურაშიც შემჩნეულია, შდრ.: „უნებლიეთ მოქმედების მნიშვნელობა აშკარად იგრძნობა სხვა ზმნისწინებით წარმოების შემთხვევაში, მაგ.: ა-მენტო, გა-მელო (თვალეზი), მი-მელულა (თვალეზი), და-მესწავლა („კითხვაში ლექსი ზეპირად დამესწავლა“), გა-მივარდა (ტყვიაზე რომ იტყვიან)“... (მ. დამენია).

ქეგლის მიხედვით წარმოვადგენთ რამდენიმე ისეთ ზმნას, რომელთა მოქმედების „უნებლიობა“ განმარტებებშიც აღინიშნება; შდრ.:

გაეღიმება-ა... ღიმილი მოუვა, უნებლიეთ გაიღიმებს. პლატონს უნებლიედ გაეღიმა (დ. კლდ.).

გაეშვება-ა... 1. უნებლიეთ გაუშვებს (ხელს), გაექცევა, გაუსხლტება.

გაეცინება... უნებლიეთ გაიცინებს, სიცილი აუვარდება, აუტყდება; სიცილს დაიწყებს.

გადმოებნევა-ა... გადმოიბნევა მისი, უნებურად გადმოაბნევს...

ჩაეცინება-ა... უნებლიეთ ჩაიცინებს, თავისთავად გაეცინება

წასკდება-ა... 2. უცებ, უნებურად აუტყდება (სიცილი, ტირილი)...

წამო-ს-ცდება-ა... თავისთავად უნებურად იტყვის, — წასკდება

წაეფეთება-ა... მოულოდნელად თავს წაადგება, ანაზღად შეეყრება, შეხვდება...

უნებლიობას, რეალური სუბიექტისათვის არასასურველ სემანტიკას გამოხატავენ უზმნისწინო ვნებითებიც; ცალკეულ შემთხვევებში ეს ამ ზმნათა სალექსიკონო განმარტებებით და სათანადო ილუსტრაციებითაც ჩანს:

ენარჩება-ა... იხარჩება მისი, ხარჯი, გასავალი აქვს, ხარჯი მისდის თავისი სურვილის წინააღმდეგ, ელევა. პურაძვირ მასპინძელს მარილი მეტი ეხარჩებაო (ანდაზ.). რასაც უწინ ხარჯავდნენ, ახლა ერთი ხუთად მეტი ეხარჩებოდათ (გ. წერეთ.)...

ებლიტებ-ა... 1. უნებლიეთ ეხუჭება (თვალები უძილობისაგან, დაღლილობისაგან...), ებრიცება. 2. ებმის (ენა) — მიცვალებულის გასვენებაზე უკვე ენა ებლიტებოდათ „წმინდაოს“ გალობაში [შეზარხოშებულებს] (შ. არაგვ.)

ეკრუნჩხებ-ა... იკრუნჩხება მისი, — უნებურად ეგრიხება (თითები, ხელ-ფეხი და სხვ.). ქეთოს სხეულის ყველა ასო ეკრუნჩხებოდა (ეკ. გაბ.)

ეხუჭებ-ა... [დარეჯანს] თვალები აემღვრა და თავისთავად ეხუჭებოდა (ილია)...

შემო- ზმნისწინის გარეშე უნებლიობის სემანტიკა აღინიშნება მოქმედებითი გვარის ზმნებშიც წა-/წამო- ზმნისწინით:

წაიცდენ-ს... 1. წამოსცდება, წასცდება... „ღმერთმან ქათმის ყვილი გათენებისას ბრძანაო და შენ ვახშამთ უკან რად წაიცდენ ხოლმეო (საბა).

წამოაცდენ-ს... თავისდა უნებურად ათქმევინებს, დააცდენს.

წამოისვრი-ს... დაუფიქრებლად იტყვის, წამოროშავს.

უნებლიობის სემანტიკა ფიქსირდება სათანადო ნაზმნარ სახელებშიც:

წავარდნ-ა... 1. წინ გავარდნა, ერთბაშად, სწრაფად წასვლა II უნებურად წინ დაცემა.

წამოცდომ-ა... თავისდა უნებურად თქმევინება.

წამოცდენილ-ი... რაც წამოსცდათ, თავისდა უნებურად თქმული.

უნებლიობის სემანტიკას გადმოგვცემენ გრამატიკული ირიბი ობიექტისათვის (რეალური სუბიექტისათვის) ე.წ. „საზიანო“ შინაარსის გამომხატველი ვნებითები სომატური სუბიექტებით: ებრიცება (თვალეები), ეკეცება (მუხლები), ეკვრის (სუნთქვა), ეხუთება (სული), ეხშობა (ყურები, ყურთასმენა), უსხლტება, ერევა (ფეხი), უზიანდება (თვალი...), ეკაწრება, ეფხაჭნება (კანი), ეკვანძება (ძარღვი), ემღვრევა (გული, თვალეები) და ამავე შინაარსის ვნებითები ირიბი ობიექტის კუთვნილი არასომატური სუბიექტებით: უცვდება (ტანსაცმელი), ეგლიჯება (ფეხსაცმელი), ეფლითება (წინდა), ეკარგება (ქუდი); შდრ.: **ეკარგებ-ა...** მისდა უნებურად უქრება (ქეგლ), ეხევა (კაბა) და მსგავსი ფორმები გრამატიკული ირიბი ობიექტის ნების საწინააღმდეგო, არასასურველ პროცესებს აღ-

ნიშნავენ, შდრ.: **იხევა-ა...** იხევა მისი, — ეგლიჯება, ევლითება. ფიგურალურად ხმარებისას ეს ზმნა უკვე აშკარად გამოხატავს უნებლიე მოქმედებას: *[ქალს] მიქნარებით ყბა ეხეოდა ლოცვის დროს (ვ. ბარნ.)*.

შემო- ზმნისწინის დართვა კიდევ უფრო ააქტიურებს ამ მნიშვნელობას: შემო-ეხევა.

„დამეხატა ტიპის წარმოება თავისთავად შეიცავს უნებლიობის შინაარსს, ზმნისწინი კი მას უფრო მეტად გახაზავს“ (გ. მაჭავარიანი).

ზმნისწინი **შემო-** თავისი მიმართულების ვექტორით და არააგენტური მეტყველი პირისადმი ორიენტაციით ერთგვარი აქტუალიზატორის როლს ასრულებს უნებლიობის შინაარსის გამოვლენაში.

ასე რომ, უნებლიობა, უნებური მოქმედების გამოხატვა არ არის მაინცდამაინც **შემო-** ზმნისწინიანი ვნებითების ერთი ნაწილის ნიშანდობლივი თავისებურება, ის სათანადო ვნებითებისა და მათი ზოგიერთი აქტიური კონვერსივების სემანტიკური მახასიათებელი ჩანს პოტენციალისისა და მიჩნევა-გუნების მნიშვნელობების მსგავსად და გვარის კატეგორიის კერძო შემთხვევად განიხილება (ა. შანიძე)...

4.6. ქცევის კატეგორია

4.6.1. ზოგადი მიმოხილვა. ცალკეულ ენებში მორფოსინტაქსურ დონეზე აისახება მოქმედების მიმართება სუბიექტის ან ობიექტისადმი კუთვნილება-დანიშნულების თვალსაზრისით (ობიექტისადმი მიმართებაში არსებითად ირიბი ობიექტი იგულისხმება). კატეგორია, რომელიც ამ მარკირებულ მნიშვნელობას გამოხატავს, სხვადასხვა ლინგვისტური ტრადიციის გათვალისწინებით, განსხვავებული ტერმინით აღინიშნება (ვერსია, ქცევა, ადრესივი, დესტინატივი).

ვერსიის (ლათ. *versio* — სახეცვლილება, შებრუნება) კატეგორია დასტურდება ქართველურ და აფხაზურ-ადიღეურ, სემიტურ, ცალკეულ ინდოევროპულ, იაპონურ და სხვა ენებში.

ვერსიის კატეგორიის ფუნქციონირება სხვადასხვა ენაში გვიჩვენებს მსგავსებასაც და განსხვავებასაც როგორც მორფოლოგიის, ასევე სინტაქსისა და სემანტიკის თვალსაზრისით; ქართული და აფხაზურ-ადიღეური ენების ზმნათა ვერსიის კატეგორიის სტრუქტურული ერთობის საკითხებია განხილული ქ. ლომთათიძის, გ. როგავას, ნ. მაჭავარიანისა და სხვათა შრომებში. ტიპოლოგიურად ქცევის კატეგორიის იდენტურ კატეგორიად განიხილება ადრესატობა იაპონურში; ა. ხოლოლოვიჩი ადრესივის კატეგორიას იაპონურ ქცევისაც (*японская кцева*)

უწოდებს; ქართული ზმნის ვერსიის და ბასკური ზმნის ადრესატობის კატეგორიის ტიპოლოგიური ანალიზია წარმოდგენილი თ. მახარობლიძის შრომებში და სხვ.

„ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ ა. შანიძემ სპეციალური პარაგრაფი (§ 417) მიუძღვნა ქცევის საკითხს ინდოევროპულ ენებში; ივარაუდა, რომ ეს კატეგორია აქაც განირჩევა, თუმცა ისე მკაფიოდ არა, როგორც ქართველურ ენებში და ძველი ბერძნულის აქტივის, პასივისა და მედიუმის შეპირისპირებით აჩვენა, რომ აქტივი და პასივი კონვერსიის, ე.ი. გვარის მიხედვით შეეზომებიან ერთმანეთს, ხოლო აქტივი და მედიუმი ქცევის მიხედვით. ა. შანიძის ამ ვარაუდის კვალდაკვალ ჩატარებული კვლევის საფუძველზე, ქცევის ქართული მოდელის ანალოგიით, გერმანულში გამოიყო ნეიტრალური, სასუბიექტო და საობიექტო ვერსიის ლექსიკურ-გრამატიკული ფორმები (მ. პაიჭაძე)...

IV. 4.6.2. ქცევის კატეგორია ქართულში. ქცევის ანუ ვერსიის კატეგორია ზმნით გამოხატულ კუთვნილება-დანისწულეებას აღნიშნავს, კონკრეტულად კი — კუთვნილება-დანისწულეებით მიმართებას სუბიექტსა და ობიექტს, ან ობიექტებს შორის. ა. შანიძის განმარტებით, „სუბიექტური პირისა და ობიექტური პირის (ან პირების) უბრალო აღნიშვნის გარდა, ქართულ ზმნას მოეპოვება აგრეთვე საშუალება გამოხატოს, რომ

- ა) ობიექტი, რომელსაც ობიექტური პირი ეფარდება ფორმაში, არავის კუთვნილება არ არის და არც ვისთვისმეა დანიშნული; ან
- ბ) ობიექტი მოქმედ პირს, ანუ სუბიექტურ პირს ეკუთვნის ან მისთვის არის განკუთვნილი; ან კიდევ
- გ) ერთი ობიექტი მეორეს ეკუთვნის ან მისთვის არის განკუთვნილი (ა. შანიძე).

ამ განმარტების შესაბამისად, ტრადიციულად გამოიყოფა საქცეო ოპოზიციის სამი წევრი: საარვისო, სათავისო და სასხვისო, რომელთაც თავ-თავისი ნიშანი უჩანთ:

საარვისო ქცევის ფორმა გვიჩვენებს, რომ პირდაპირი ობიექტი არავისი კუთვნილება არ არის და არც ვისთვისმეა განკუთვნილი (დანისწული): სახლს ვაშენებ, სურათს ვხატავ...

სათავისო ქცევის ფორმა გვიჩვენებს, რომ პირდაპირი ობიექტი ეკუთვნის მოქმედ პირს, სუბიექტს, ან მისთვის არის განკუთვნილი: სახლს ვიშენებ, სურათს ვიხატავ...

სათავისო ქცევას **ი-** თავსართი აქვს (**ი-**ხატავ-ს...) როგორც სუბიექტური, ასევე ობიექტური წყობის მხოლობითისა და მრავლობითის ყველა ფორმაში.

სასხვისო ქცევის ფორმა გვიჩვენებს, რომ პირდაპირი ობიექტი ირიბს ეკუთვნის ან ირიბისთვისაა განკუთვნილი: სახლს ვუშენებ, სურათს ვუხატავ...

სასხვისო ქცევის ფორმებში ორი თავსართი გვაქვს: **უ-**, სუბიექტური წყობის სამსავე და ობიექტური წყობის III პირში: ვ**უ-**ხატავ, **უ-**ხატავ, **უ-**ხატავს (სუბიექტურ და ობიექტურ წყობას III პირის ფორმა საზიარო აქვს) და **ი-** ობიექტური წყობის I და II პირის ფორმებთან: მ**ი-**შენებს, გ**ი-**შენებს; მ**ი-**შენებ, გ**ი-**შენებ...

ქცევის სამწვეროვანი სისტემა გარდამავალ ზმნებშია წარმოდგენილი.

განსხვავებული ვითარება გვაქვს ქცევის კატეგორიის გამოხატვის თვალსაზრისით გარდაუვალ ზმნებში; აქ გამოირიცხება როგორც პირდაპირი ობიექტის სუბიექტისადმი განკუთვნების, ასევე ობიექტთაშორისი (პირდაპირი და ირიბი ობიექტის) მიმართებაც, რადგან გარდაუვალ ზმნას პირდაპირი ობიექტი არ შეეწყობა. შესაბამისად, გარდაუვალი ზმნის აბსოლუტური (განუკუთვნილი) ფორმა რელატიურ, სუბიექტის ირიბი ობიექტისადმი განკუთვნების გამომხატველ ოპოზიციაში საქცეო ოპოზიციის ნეიტრალურ წვერად მოიაზრება: შენდებ-ა — უშენდებ-ა, თბებ-ა — უ-თბებ-ა, ი-ხატებ-ა — ე-ხატებ-ა... წუხ-ს — უ-წუხ-ს... როგორც ვხედავთ, განსხვავება გვაქვს მარკირებაშიც: დონიანი და უნიშნო ვნებიტების, ასევე, საშუალო გვარის ფორმათა ერთ ნაწილში ნეიტრალური ფორმის ნულოვან (**Ø-**) და საობიექტო ფორმის **უ-** პრეფიქსს პრეფიქსიანი ვნებიტების ნეიტრალურ და სასხვისო ქცევის ფორმებში **ი-** და **ე-** პრეფიქსები ენაცვლება; შდრ.::

ნეიტრალური	საობიექტო
შენდება	უ-შენდება
თბება	უ-თბება
ი-ხატება	ე-ხატება.

ეს შენაცვლება ბუნებრივად სვამს პრეფიქსიან ვნებიტებში **ი-** და **ე-** პრეფიქსთა სტატუსის საკითხს: ზოგი მკვლევარი მათ ქცევის ნიშნებად მიიჩნევს, ზოგი — გვარისად.

ი- და **ე-** პრეფიქსები ვნებითის ნიშნებია. ქცევის მნიშვნელობა მათ შეთავსებული აქვთ: **ი-** პრეფიქსიანი აბსოლუტურ ვნებითში ქცევის

შინაარსი (უკუთქმითი) შეიძლება მხოლოდ კუთვნილების შინაარსის მქონე რელატიურ ვნებითებთან შეპირისპირებით გაჩნდეს. ა. შანიძე აღნიშნავს, რომ *ი-წერება* და *ე-წერება* ორივე უკუთვნილი ფორმა და *ე-წერება* ფორმამ კუთვნილებითობა სათანადო კონვერსიულ აქტივთან შეპირისპირებით შეიძინა: „ამის მიხედვით, ენიან ვნებითში ქცევა არის, მაგრამ ისე მკაფიოდ გამოხატული არაა, როგორც სუფიქსიანსა და უნიშნო ვნებითში, ან კიდევ საშუაალ ზმნებში“.

მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აბსოლუტურ ინიან ვნებითებში გამოხატული პასიურობა, რომელიც სუბიექტს მიეწერება, ენიან ვნებითებში ირიბ ობიექტს განეკუთვნება (ან მიემართება), შდრ.: *ეწერება — იწერება მისი, მისთვის ან მასზე, ევარცხნება — ივარცხნება მისი, ელეწება — ილეწება მისი, ენახება — ინახება მისი, ეზრდება — იზრდება მისი ან მისთვის, ეპობა — იპობა მისი* და სხვ.

რიგითობის მიხედვით, ზმნის ხმოვანი პრეფიქსების პოზიცია იდენტურია, — დაისმის ძირეული მორფემის წინ (პირის ნიშნის მომდევნოდ); ქცევის მორფემათა ერთ რანგში გაერთიანების პირობად მიჩნეულია მათი გრამატიკული მიმართების იდენტური (მაგ., საობიექტო და სასუბიექტო ქცევის ნიშნები) ან რელატიურ-იდენტური (მაგ., სასუბიექტო ქცევა და ვნებითი გვარის ნიშნები) მნიშვნელობები (მ. დამენია).

დამკვიდრებული „საარვისო“, „სათავისო“ და „სასხვისო“ პარალელურად იხმარება და უპირატესობა ენიჭება უფრო ზუსტ ტერმინებს — ნეიტრალურს, სასუბიექტოს („სუბიექტისთვის განკუთვნილს“) და საობიექტოს („ობიექტისთვის განკუთვნილს“) (არნ. ჩიქობავა).

ქართულში ქცევის კატეგორიის სამწევრიან სისტემად (ნეიტრალური, სასუბიექტო, საობიექტო) ინტერპრეტაციის პარალელურად არსებობს ქცევის კატეგორიის ორწევროვან სისტემად (სასუბიექტო : საობიექტო) წარმოდგენის ცდებიც (ქ. ლომთათიძე... ფ. ერთელიშვილი...).

ქცევის კატეგორიის ორწევროვან სისტემად გააზრებას საფუძვლად უდევს ქცევის ცნების ზოგადი განსაზღვრისა (კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოხატვა) და ქცევის კერძო სახეობის, ნეიტრალური (საარვისო) წევრის ცნების განსაზღვრის (კუთვნილებითი ურთიერთობის გამოუხატველობა) არათანაზომადობა: ფორმა, რომელიც არ გამოხატავს კუთვნილებით ურთიერთობას, ვერ იქნება ამ ოპოზიციის სრულფასოვანი წევრი.

სასუბიექტოსა და საობიექტო ქცევებთან შეპირისპირებით გამოიყოფა საარვისო ანუ ნეიტრალური ქცევა: *აშენებს, აკეთებს, ზრდის, ხატავს, თესავს...* ამგვარ ზმნებში არა ჩანს, ვისთვისაა განკუთვნილი მო-

ქმედება: ზმნის თავსართი ამაზე არაფერს გვეუბნება, — წერს არნ. ჩიქობავა.

ერთგვარი არათანაბარზომადობა შინაარსის პლანში (ქცევის კატეგორიის ზოგადი ცნებისა და ქცევის სახეობათა განმარტებებისა), ა. შანიძის მიერ ქცევის აღნიშვნაში წართქმითი და უკუთქმითი ფორმების შემოტანითაა შეჭვრებული: ნეიტრალური წვერი ოპოზიციისა განისაზღვრება როგორც ფორმა, რომელიც კუთვნილება-დანიშნულების აღნიშვნელობით (*ხატავს, ა-შენებს*) უპირისპირდება სასუბიექტო და საობიექტო ქცევების კუთვნილება-დანიშნულების მნიშვნელობის გამომხატველ ფორმებს (*ი-ხატავს, ი-შენებს...; უ-ხატავს, უ-შენებს*). ქცევის შინაარსში კუთვნილება-დანიშნულების თვალსაზრისით ნულოვანი მნიშვნელობის შემოტანით შესაძლებელი გახდა ქცევის კატეგორიის ბინარული ოპოზიციით დახასიათება:

კუთვნილებაგანუსაზღვრელი 	კუთვნილებაგანსაზღვრული ^	
ნეიტრალური	სასუბიექტო	საობიექტო
გრძმ. <i>ხატავს, ა-შენებს</i>	<i>ი-ხატავს</i>	<i>უ-ხატავს</i>
	<i>ი-შენებს</i>	<i>უ-შენებს</i>
გრძუვ. <i>თბება, წუხ-დ-ება, ი-მალება</i>		<i>უ-თბება</i>
		<i>უ-წუხდება</i>
		<i>ე-მალება</i>

4.6.3. ქცევა და გარდამავლობა. ქცევის ზოგადი განმარტებისაგან განსხვავებით, რომლის მიხედვითაც ქცევა განისაზღვრება „სუბიექტსა და ირიბ ობიექტს შორის ან ობიექტებს შორის“ კუთვნილება-დანიშნულების ურთიერთობით (იხ. ლინგვისტური ენციკლოპედიური ლექსიკონი, 1990; გ. როგავა, ზ. კერაშევა, 1966); ქცევის სახეობათა (საარვისო, სათავისო, სასხვისო) ა. შანიძისეული განმარტებები პირდაპირი ობიექტის კუთვნილება-დანიშნულებას აფიქსირებენ, რაც თავისთავად გულისხმობს, რომ ამ თვალსაზრისით ქცევა გარდამავალი ზმნის კატეგორიაა. ა. შანიძე აღნიშნავს კიდევ, რომ „ქცევათა ბუნებისა და თვისების გამოხატვა უფრო გარდამავალი ზმნის საშუალებით არის შესაძლებელი“. ეს საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში დროდადრო ჩნდება; შდრ., „ქცევის კატეგორია ზოგადად იქმნება სუბიექტისა და ობიექტის ურთიერთობის ნიადაგზე და ამიტომ: იქ, სადაც ობიექტი არ მოიპოვება (ე.ი. ერთპირიან ზმნებში),

ქცევის საკითხიც არ დაისმის. ქცევაზე ლაპარაკი მხოლოდ ორპირიან და სამპირიან ზმნებში შეიძლება“ (არნ. ჩიქობავა). ამ ფაქტიდან კეთდება ისეთი დასკვნაც, რომ ქცევის კატეგორია გარდამავალი ზმნის კატეგორიაა და გარდაუვალ ზმნებს (ვნებითსა და საშუალს) ქცევის მიხედვით საპირისპირო ფორმები და, შესაბამისად, ქცევის კატეგორია არ ეწარმოება. აღნიშნულია, რომ ქცევის ასეთი გააზრება გარდაუვალ ზმნებში აგვაცილებს ვნებითის ი-, ე- პრეფიქსთა ქცევის ფორმანტებად მიჩნევას, ხოლო ი-/ჟ- პრეფიქსებს (*მ-ი-შენდება*, *გ-ი-შენდება*, *ჟ-შენდება*) ოდენ ირიბი ობიექტის გამოხატვის კვალიფიკაცია მიეცემა (ა. ონიანი).

თუმცა ეს რეალობა იმასაც აფიქსირებს, რომ, მაგ., გარდაუვალი რელატიური ვნებითები: *უშენდება (მას სახლი)*, *უკეთდება (მას საქმე)*, *უფითრდება (მას სახე)*, *უშრება (მას პირი)*... ყველა გადმოგვცემს კუთვნილებას, ყველგან კუთვნილება საობიექტოა. ყველგან ამ საობიექტო ქცევის შესაბამისი უ- თავსართი გვაქვს. საობიექტო ქცევაში ორი ობიექტი უნდა გვქონდეს, ერთი ობიექტი უნდა იყოს განკუთვნილი მეორისათვის, მაგრამ აქ მხოლოდ ერთი ობიექტი გვაქვს: აქ საობიექტო ქცევა აღნიშნავს, რომ ობიექტისათვის სუბიექტია განკუთვნილი: *სკოლას უშენდება ახალი სახლი* — სახლი სკოლისაა, სკოლისათვის ახალი სახლი შენდება. ზმნის სუბიექტი (სახლი) განკუთვნილია ობიექტისთვის (სკოლას) (არნ. ჩიქობავა).

წარმოვადგენთ გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებში ქცევის გამოხატვის ძირითად თავისებურებებს.

გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნები საქცეო სისტემების რეალიზაციის მიხედვით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც 1) გამოხატულების, ასევე 2) შინაარსის პლანების მიხედვით:

1) გამოხატულების პლანის მიხედვით, გარდამავალ (მოქმედებითი გვარის) ზმნებში ქცევის სამწვეროვანი სისტემა გვაქვს (ნეიტრალური, სასუბიექტო, საობიექტო): *ხატავს*, *ი-ხატავს*, *უ-ხატავს...*, *ა-შენებს*, *ი-შენებს*, *ჟ-შენებს*...

გარდაუვალ (ვნებითებსა და საშუალი გვარის) ზმნებში — ორწვერიანი (ნეიტრალური, საობიექტო): *ი-ხატება*, *ე-ხატება*... *შენდება*, *ჟ-შენდება...*, *თბება*, *ჟ-თბება*; *წუხს*, *ჟ-წუხს...*, *ჩანს*, *ჟ-ჩანს*... გარდაუვალ ზმნებს არა აქვთ სასუბიექტო ქცევა.

2) შინაარსის პლანის მიხედვით, გარდამავალ ზმნებში ნეიტრალური ქცევის ფორმა აღნიშნავს, რომ პირდაპირი ობიექტი არავის

კუთვნილება არ არის: *ხატავს ის სურათს*. სასუბიექტო — აღნიშნავს, რომ პირდაპირი ობიექტი ეკუთვნის სუბიექტს: *ი-ხატავს ის სურათს*; საობიექტო ქცევის ფორმა აღნიშნავს, რომ პირდაპირი ობიექტი მიეკუთვნება ირიბ ობიექტს: *უ-ხატავს ის მას სურათს*, *უ-შენებს ის მას სახლს*.

გარდაუვალი ზმნების ნეიტრალური ქცევის ფორმით სუბიექტი არავისი კუთვნილება არ არის: *იხატება სურათი*, *შენდება სახლი*, *თბება ოთახი*, *წუხს გული*, *ჩანს ფსკერი*; სასხვისო ქცევის ფორმით კი სუბიექტი ეკუთვნის ირიბ ობიექტს: *ე-ხატება მას სურათი*, *უ-შენდება მას სახლი*, *უ-თბება მას ოთახი...*, *უ-წუხს მას გული*, *უ-ჩანს მას ფსკერი...*

გარდამავალი (მოქმედებითი გვარის) და გარდაუვალი (ვნებითი და საშუალი გვარის) ზმნების ქცევათა სისტემებში დაფიქსირებული სხვაობა გამომხატულებისა და შინაარსის პლანის მიხედვით გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებში გადანაწილებულ გვარის საოპოზიციო ფორმებს შორის მოქმედი კონვერსიის მექანიზმით იხსნება.

ნეიტრალური ქცევის ფორმებით გარდამავალ მოქმედებითი გვარის ზმნებში (*მხატვარმა დახატა სურათი*, *დავითმა შეაწუხა მეზობელი*) კუთვნილებითი ურთიერთობა არ აისახება: პირდაპირი ობიექტი არავის ეკუთვნის; შესაბამისად, ეს ურთიერთობა არ აისახება კონვერსიული ვნებითებისა და საშუალი გვარის აბსოლუტურ ფორმებში (*იხატება სურათი*, *შეწუხდა მეზობელი*, *წუხს მეზობელი*).

სასუბიექტო ქცევის შინაარსი გულისხმობს ან იმას, რომ პირდაპირი ობიექტი სუბიექტისთვისაა დანიშნული, განკუთვნილი (*დავითმა აიშენა სახლი* = *დავითმა ააშენა სახლი თავისთვის*), ან კიდევ იმას, რომ პირდაპირი ობიექტი სუბიექტისაა (*დავითმა თავი გაიტეხა* — აქ „თავი“ *დავითისაა*). სასუბიექტო ქცევის ფორმები კონვერსიას არ ექვემდებარება. ამ წესიდან გამონაკლისს შეადგენს ფორმით სასუბიექტო და ფუნქციით ნეიტრალური ზმნები: *შე-ი-ნახავს* — *შე-ი-ნახება*, *წა-ი-კითხავს* — *წა-ი-კითხება*, *ვა-ი-გებს* — *ვა-ი-გება*, *ი-წყებს* — *ი-წყება* და მისთ.

თეორიულად, სასუბიექტო ქცევის კონვერსიული ვნებითის ფორმაში გრამატიკული სუბიექტი (რეალური, ლოგიკური პირდაპირი ობიექტი) უნდა მიეკუთვნებოდეს ვნებითის შესიტყვებაში გამოვლენილ ქვემდებარისებრ უბრალო დამატებას (რეალურ სუბიექტს), თუკი ასეთი დამატება შესიტყვებაში იქნება წარმოდგენილი: *დავითმა აიშენა სახლი* — *სახლი აშენდა დავითის მიერ მისთვის*; მაგრამ ასეთი სასუბიექტო ქცევის კონვერსიული მიმართება ვნებითებში არ რეალიზდება.

საობიექტო ქცევის ფორმულა — პირდაპირი ობიექტი ეკუთვნის ირიბ ობიექტს — კონვერსიის (რეალური ობიექტის გრამატიკულ სუბიექტად მოქცევის) შედეგად რეალიზდება სათანადო კონვერსიული შინაარსით: სუბიექტი ეკუთვნის ირიბ ობიექტს: *დავითმა ა-უ-შენ-ა სახლი მეზობელს > სახლი ა-უ-შენდა მეზობელს...*

გარდაუვალი აბსოლუტური ფორმები, განსაკუთრებით ვნებითი გვარისა (*ი-ხატ-ებ-ა, შენ-დ-ებ-ა, თბ-ებ-ა...*), მხოლოდ ზედაპირული სტრუქტურის ჩვენების საფუძველზე შეიძლება მივიჩნიოთ ერთვალენტთან ფორმებად (შდრ., *ი-ხატ-ებ-ა* სურათი < *ი-ხატ-ებ-ა* სურათი მხატვრის მიერ); ამოსავალი ბაზისური სტრუქტურის მიხედვით (*და-ხატ-ა, ა-ა-შენ-ა, გა-ა-თბო... მან ის*), ისინი ორვალენტური ზმნებია. ამასთან, კონვერსიული პასივები მნიშვნელობითაც შეესაბამებიან სათანადო აქტივებს, იმეორებენ კონვერსიული აქტივების სემანტიკას. შდრ.:

ნეიტრალური ქცევა: მოქმ. *ა-შენებს ის სახლს*
 ვნებ. *შენდება სახლი (ვილაცის მიერ)*
 საობიექტო ქცევა: მოქმ. *უ-შენებს ის მას სახლს*
 ვნებ. *უ-შენდება მას სახლი (ვილაცის მიერ)*

ასე რომ, ვნებითი გვარის ზმნათა აბსოლუტური ფორმები კუთვნილების გამომხატველ სათანადო რელატიურ ფორმებთან ოპოზიციაში (*ი-ხატება ის — ე-ხატება ის მას, შენ-დ-ება ის — უ-შენ-დ-ება ის მას, თბება ის — უ-თბება ის მას...*) საქცეო სისტემის ნეიტრალური წევრის ადგილს იკავებენ (თ. უთურგაიძე); ეს ეხება საშუალი გვარის აბსოლუტურ ფორმებსაც; საშუალი გვარის აბსოლუტური ფორმა გვარის მიხედვით უპირისპირდება სათანადო აქტივს (*ა-წუხებს — წუხს-ს...*) და პირიანობის მიხედვით — რელატიურ საშუალებას (*წუხს ის — უ-წუხს ის მას, ღირს ის — უ-ღირს ის მას, ჩანს ის — უ-ჩანს ის მას*).

ფორმოზომიერად, როგორც გარდამავალი ზმნების სამწვერიანი სისტემის, ასევე გარდაუვალ ზმნათა ორწვერიანი სისტემის ოპოზიციური ცალკე ერთმნიშვნელოვნად აკმაყოფილებენ მორფოლოგიური ოპოზიციის ფუნქციონირებისათვის საჭირო მოთხოვნებს: გარდამავალ სამწვეროვან სისტემებში მარკირებულია ოპოზიციის მინიმუმ ორი წევრი:

ნეიტრალური: *ხაზავს*, სასუბიექტო: *ი-ხაზავს*, საობიექტო: *უ-ხაზავს*
ა-შენებს *ი-შენებს* *უ-შენებს*

გარდაუვალ ორწვერიან სისტემებში მარკირებულია ოპოზიციის მინიმუმ ერთი წევრი:

ნეიტრალური:	შენდება	საობიექტო:	უ-შენდება
	თბება		უ-თბება
	ი-ხაზება		ე-ხაზება
	წუხს		უ-წუხს
	ჩანს		უ-ჩანს

4.6.4. ქცევის საკითხი III სერიის ფორმებში

(გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნების მიხედვით)

გარდამავალ ზმნას III სერიაში ქცევის სამი ფორმიდან (ნეიტრალური, სასუბიექტო და საობიექტო) მხოლოდ ერთი ფორმა რჩება, ისიც მწკრივთა მიხედვით განსხვავებული მარკირებითაა წარმოდგენილი: I თურმეობითში **ი-/უ-** პრეფიქსებით, II თურმეობითსა და III კავშირებითში **ე-** პრეფიქსით:

I თურმეობითი	ა-მ-ი-შენებ-ი-ა	და-მ-ი-ხატავ-ს
	ა-გ-ი-შენებ-ი-ა	და-გ-ი-ხატავ-ს
	ა-უ-შენებ-ი-ა	და-უ-ხატავ-ს
II თურმეობითი	ა-მ-ე-შენებინ-ა	და-მ-ე-ხატა
	ა-გ-ე-შენებინ-ა	და-გ-ე-ხატა
	ა-ე-შენებინ-ა	და-ე-ხატა
III კავშირებითი	ა-მ-ე-შენებინო-ს	და-მ-ე-ხატო-ს
	ა-გ-ე-შენებინო-ს	და-გ-ე-ხატო-ს
	ა-ე-შენებინო-ს	და-ე-ხატო-ს

ქცევის მნიშვნელობა, საპირისპირო ფორმების უქონლობის გამო, გარდამავალ ზმნათა III სერიის ფორმებში ნეიტრალიზებულია. ეს მნიშვნელობა შეიძლება მხოლოდ აღწერითად გადმოიცეს:

ამიშენებია ჩემთვის, **ამიშენებია** მისთვის...

გარდაუვალ ზმნებს საობიექტო ქცევის პრეფიქსი III სერიის ფორმაში არ გადაჰყვება, მაგრამ „ქცევებრი განსხვავება რამდენადმე III სერიაში შეუძლიათ მოგვცენ საპირისპირო ფორმების წყალობით“ (ა. შანიძე).

	I და II სერია		III სერია	
	აწმყო	წყვეტ.	I თურმ.	II თურმ.
საარვ.	შენდება	ა-შენდა	ა-შენებულა	ა-შენებულიყო
სასხვ.	უ-შენდება	ა-უ-შენდა	ა- ^რ წ-შენებია	ა- ^რ წ-შენებოდა
საარვ.	თბება	გა-თბა	გა-მთბარა	გა-მთბარიყო

სასხვ.	უ-თბება	ვა-უ-თბა	ვა-ს-თბობია	ვა-ს-თბობოდა
საარგ.	ი-ხატება	და-ი-ხატა	და-ხატულა	და-ხატულიყო
სასხვ.	ე-ხატება	და-ე-ხატა	და- ^რ ჰ-ხატვია	და- ^რ ჰ-ხატვოდა

გარდაუვალ ზმნათაგან საშუალო გვარის ზმნების ერთ ნაწილს ქცევის კატეგორია არ ეწარმოება: დაობს, ცხოვრობს, ცხარობს, ჭარბობს, ძალობს, ხარობს და ა.შ. მათ არა აქვთ ქცევის მიხედვით საპირობაციო ცალეები; მეორე ნაწილს აწმყოს წრის მწკრივებში (აწმყოში, უწყვეტელსა და აწმყოს კავშირებითში) უდასტურდება ქცევის საპირობაციო ფორმები (ნეიტრალური — საობიექტო): ბრწყინავს — უ-ბრწყინავს, ბრუნავს — უ-ბრუნავს, დუღს — უ-დუღს, ხურს — უ-ხურს, მწიფს — უ-მწიფს, ელავს — უ-ელავს, ჩანს — უ-ჩანს, წუხს — უ-წუხს... სხვა მწკრივებს საშუალო გვარის ზმნები საკუთარი ფუძით ვერ აწარმოებს და ბევრ შემთხვევაში ნაკლულ პარადიგმას სათანადო აქტივის (ან პასივის) ფორმით ივსებს, თუმცა პარადიგმის შევსება მხოლოდ ნეიტრალურ წევრებს ეხება: წუხს, ი-წუხებს, ი-წუხა, უ-წუხია; ბრუნავს, ი-ბრუნებს, ი-ბრუნა, უ-ბრუნია... სასხვისო ქცევის ფორმების ნაკლული პარადიგმის შევსება არ ხდება.

მედიოპასივთა ერთ ნაწილს და „სტატიკურ ვნებითებს“ ქცევის პარადიგმა მხოლოდ აწმყოს მწკრივში აქვთ: გღია — უ-გღია, ჰ-ღია — უ-ღია, ჰ-კღია — უ-კღია, ს-წერია — უ-წერია, ხატი — უ-ხატი და ა.შ.

ე. წ. მყოფადის წრის მწკრივებსა და II სერიაში ქცევის ორივე, ნეიტრალურ და სასუბიექტო, ფორმას ვნებითის ერთი, ენიანი ფორმა ენაცვლება: ე-გდება — ე-გდო, ე-გება — ე-გო, ე-კიდება — ე-კიდა, ე-წერება — ე-წერა... და, ბუნებრივია, ქცევის გაგებაც აღარ გვაქვს. ქცევის გაგება არა გვაქვს ამ ზმნების III სერიაშიც, აქ აწმყოს მწკრივის საოპირობაციო ფორმებს მხოლოდ ერთი ფორმა ენაცვლება: ჰგდება, ჰგებია, ჰკიდებია, სწერებია...

4.6.5. ქცევის სახეები და მათი წარმოება.

როგორც ითქვა, ქცევის სახეობათა რეალიზაციის თვალსაზრისით, ქართულში გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნები ერთმანეთს უპირისპირდებიან.

გარდამავალ, მოქმედებითი გვარის ზმნებში ქცევის სამწვეროვანი სისტემა ფიქსირდება; ტრადიციული რიგის მიხედვით, ქცევის ფორმები ასე სახელდება:

ნეიტრალური (საარვისო):	Øხატავს, ა-მენებს
სასუბიექტო (სათავისო):	ი-ხატავს, ი-მენებს

საობიექტო (სასხვისო):

უ-ხატავს, უ-შენებს
 გ-ი-ხატავს, გ-ი-შენებს
 მ-ი-ხატავს, მ-ი-შენებს...

გარდაუვალ ზმნებში ქცევის კატეგორია შეზღუდულია, ის ყველა გარდაუვალს არ ეწარმოება, განსაკუთრებით — საშუალი გვარის ზმნებს; ამასთან, გარდაუვალ ზმნებში, გარდამავლებისაგან განსხვავებით, ქცევის მხოლოდ ორი სახეობა დასტურდება, გვაკლია სასუბიექტო ქცევის ფორმა. ქცევის ამ ფორმით გამოიხატება კუთვნილებითი ურთიერთობა პირდაპირი ობიექტისა და სუბიექტისა (პირდაპირი ობიექტი ეკუთვნის სუბიექტს): პირდაპირი ობიექტი კი გარდაუვალ ზმნას არ შეეწყობა და, შესაბამისად, სასუბიექტო ქცევა გარდაუვალი ზმნებისთვის შეუთავსებელია. ასე რომ, გარდაუვალ ზმნებში ქცევის ორი სახე გამოიყოფა: ნეიტრალური და საობიექტო. წარმოვადგენთ ქცევის საოპოზიციო ცალებს ვნებითი და საშუალი გვარის ზმნებში:

	ვნებითი გვარი	საშუალი გვარი
ნეიტრალური:	Øშენდება, Øთბება, ი-ხატება	Øწუხს, Øჩანს
საობიექტო:	უ-შენდება, უ-თბება, ე-ხატება	უ-წუხს, უ-ჩანს გ-ი-წუხს, გ-ი-ჩანს მ-ი-წუხს, მ-ი-ჩანს...

4.6.6. ნეიტრალური (საარვისო) ქცევა. საარვისოა (ნეიტრალურია) ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ პირდაპირი ობიექტი არავისი კუთვნილება არ არის და არც ვისთვისმეა განკუთვნილი (დანიშნული): „სახლს ვაშენებ“ (ა. შანიძე). **ვ-ა-შენებ** ფორმა არაფერს გვეუბნება ობიექტის (სახლი) კუთვნილებითობის შესახებ; არსაიდან ჩანს, რომ ის ვისთვისმე იყო განკუთვნილი ან დანიშნული. **სახლს**, მართალია, **მე ვაშენებ**, მაგრამ ზმნა არაფერს გვეუბნება ჩემთვის **ვაშენებ** თუ სხვისთვის, ამის დაკონკრეტებისთვის **აშენებს** ზმნას უნდა დავურთოთ სათანადო კუთვნილებითი ნაცვალსახელები: ჩემთვის **ვაშენებ**, შენთვის **ვაშენებ**, მისთვის **ვაშენებ**... ან უნდა შევუცვალოთ ქცევის სახეობა: სასუბიექტო — **ვ-ი-შენებ**, საობიექტო — **ვ-უ-შენებ**. ნეიტრალური (საარვისო) ქცევა სასუბიექტო და საობიექტო ქცევებთან შეპირისპირებით დგინდება, როგორც მნიშვნელობის, ასევე ფორმის თვალსაზრისით. ქცევის მარკირებული (სასუბიექტო, საობიექტო) ფორმებისაგან განსხვავებით, ის ნეიტრალურია, მასში კუთვნილებითი ურ-

თიერთობა განსაზღვრული არ არის არც ფორმალურად — გამოხატულების პლანში და არც ფუნქციურად — შინაარსის პლანში.

მიუხედავად იმისა, რომ ნეიტრალური ქცევის ფორმებში კუთვნილებითი ურთიერთობა გამოხატული არ არის, მაინც გამოიყოფა ქცევის უნიშნო და ნიშნიანი წარმოება **Ø**- და **ა**- პრეფიქსით:

უნიშნო: *წერს, გრებს, თხრის, ჭრის, ტეხს, ხატავს, ყრის...*

ნიშნიანი: **ა**-*გებს, ა*-*შენებს, ა*-*თბობს, ა*-*ქრობს, ა*-*შრობს, ა*-*ნგრევს...*

გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნათა ერთ წყებასთან, ნეიტრალური ქცევის ფორმებში გამოვლენილი დაპირისპირება **ა**- ხმოვანპრეფიქსიან და უხმოვანპრეფიქსო ფორმებს შორის (*ხატავს — ა-ხატავს, ხა-ტია — ა-ხატია...*), მოქმედების ამა თუ იმ საგანთან ლოკალიზაციის თვალსაზრისით სიტუაციის ქვეკატეგორიად განიხილება (იხ. აქვე).

გარდამავალი ზმნის ნეიტრალური ქცევის ფორმები პირიანობის მიხედვით ორპირიანებიც არიან (უპირატესად) და სამპირიანებიც (*სთხოვა, მისწერა, მოჰკვეთა, ჰკითხა* და ა.შ.).

თუმცა გვაქვს შემთხვევები, როცა საარვისო ქცევის ფორმით წარმოდგენილ მოქმედებითი გვარის ზმნებს პირდაპირი ობიექტი არ შეეწყობა: *ათენებს, აღამებს, აცხუნებს, ანათებს, აბოლებს, მიაბაკუნებს, მიაბიჯებს, ათბობს, აგვიანებს...* (იხ); ასეთი ერთპირიანი ფორმები, ბუნებრივია, ქცევის უკუთქმითი მნიშვნელობით გარდამავალი ზმნის საქცეო პარადიგმაში ვერ ჩანაცვლდება. პარალელურად ეს ფორმები ორპირიანადაც გვხვდებიან: *ათენებს ღამეს, აღამებს დღეს, მზე აცხუნებს*, მაგრამ: „მზე მეტად აცხუნებდა გარემოს“ (გ. წერ.), *მზე ანათებს*, მაგრამ: „სამოთხესაც აქედამდე ეგ ანათებს“ (ილია), *აბოლებს*, მაგრამ: „ლუარსაბი ოცნებაში იყო და აბოლებდა ჩიბუხსა“ (ილია), *მიაბაკუნებს*, მაგრამ: „ღობილები ბორანის დაღმართზე მიაბაკუნებდნენ ქოშებსა“ („ლიტ. საქ.“), *მიაბიჯებს*, მაგრამ: „დინჯად ფეხს მიაბიჯებდა ჰუსეინ აღა“ (უიარაღო) და ა. შ.

ობიექტიან ფორმებს, თუკი სემანტიკური ხასიათის შეზღუდვა არ იქნება (მაგ., **იცხუნებს მზეს, *უცხუნებს მას მზეს*), ქცევის პარადიგმა სრული აქვთ: *ათენებს — ითენებს — უთენებს, ანათებს — ინათებს — უნათებს, აბოლებს — იბოლებს — უბოლებს, მიაბაკუნებს — მიიბაკუნებს — მიუბაკუნებს...*

ფორმალურად მოქმედებითი გვარის ნეიტრალური ქცევის იდენტურია **ა**—**ებ** კონფიქსიანი *ა-ცახცახებ-ს, ა-ციებ-ს, ა-ყრყოლებ-ს, ა-ხურვ-ებ-ს (მას)* მსგავსი სემანტიკის ერთვალენტიანი, ოდენ ობიექტური წყობის ზმნები; სუბიექტის ფორმალური ნიშანი **-ს** ზმნაში წარმო-

დგენილია, მაგრამ წინადადებაში ის არ ჩანს: „ამ ანომალურ ფორმებში გამოორიცხულია ქმედების ჩამდენის ნება, ანუ ავადობის გამოწვევა (მაციებს, მაკანკალებს, მახურვებს) ავადმყოფის ნების გარეშე ხდება (თ. უთურგაიძე). ქცევის საპირისპირო ფორმები ამ ზმნებს არ უკეთდება და ამდენად ისინი ქცევის მნიშვნელობას ვერ გამოხატავენ.

ა- პრეფიქსი გვხვდება გარდაუვალი „სტატიკური ვნებითების“ ოდენ აწმყოს მწკრივში, აქვთ ქცევის მიხედვით საოპოზიციო სასხვისო ფორმაც და, ამდენად, საქცეო სისტემის ნეიტრალურ წევრებად გვევლინებიან: *ა-ბია — უ-ბია*, *ა-ნთია — უ-ნთია*, *ა-წყვია — უ-წყვია...* ისევე, როგორც უხმოვანპრეფიქსო წერია, ხატია და მისთ., წერია — უწერია, ხატია — უ-ხატია დაპირისპირებაში; წერია — ა-წერია, ხატია — ა-ხატია დაპირისპირება კი სიტუაციის ქვეკატეგორიად განიხილება.

გარდაუვალ ზმნებში ქცევის კატეგორიის ფუნქციონირების მართებულობის შესახებ უკვე გვქონდა მსჯელობა, მოკლედ შევახსენებთ:

1. გარდაუვალი ზმნის ორწევროვან სისტემაში გვაქვს ოპოზიციური მიმართება: მარკირებულია ერთი წევრი — საობიექტო ქცევის ფორმა.

2. გარდაუვალი ზმნის საობიექტო ქცევის შინაარსობრივი განსხვავება გარდამავალი ზმნის საობიექტო ქცევისაგან გაპირობებულია კონვერსიის მექანიზმით.

3. ამავე კონვერსიის მექანიზმით არის გაპირობებული გარდაუვალ ზმნებში ნეიტრალური ქცევის საოპოზიციო ცალად ქცევის შინაარსის რეალიზაციისათვის არასაკმარისი ერთპირიანი ფორმის წარმოდგენა. მოქმედებითი გვარის ბაზისურ სტრუქტურაში (ყოველ შემთხვევაში, ი- პრეფიქსიანი ვნებითებისათვის) ამოსავალი ორპირიანობაა.

4. კონვერსიებსა და ბაზისურ ფორმებს შორის დაცულია ფუნქციური იდენტობა: მოქმედებითი გვარის საქცეო სისტემის ნეიტრალურ (საარვისო) წევრს შეესაბამება ვნებითი გვარის საქცეო სისტემის ნეიტრალური წევრი.

და კიდევ: ქცევის ნეიტრალურ ფორმებს შეიძლება ჰქონდეთ კუთვნილებითი შინაარსი: *დალია*, *შეჭამა*, *შესვა* და მისთ. ფორმით საარვისოა, შინაარსით — სათავისო. შდრ.: „დავითმა სახლი აიშენა“: აიშენა სათავისო ქცევა; ი- პრეფიქსი მიუთითებს იმაზე, რომ „ობიექტი“ სახლი სუბიექტისთვისაა განკუთვნილი. „დავითმა ერთი ხელადა ღვინო დალია“, *დალია* სათავისო ქცევა აღარ არის, საარვისოა. ცხადია,

რომ თუ „დავითმა დალია“, დალეული ღვინო „სუბიექტისთვის განკუთვნილი“ აღმოჩნდება. რასაკვირველია, ამაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია, მაგრამ ამაზე ფუძე მიუთითებს და არა ზმნის პრეფიქსი (ი-); სხვანაირად რომ ვთქვათ, სათავისოობა აქ მორფოლოგიური საშუალებებით კი არ არის აღნიშნული, არამედ ლექსიკური საშუალებით. საარვისო ქცევის ფორმებით კუთვნილებითობის გამოხატვის საკითხს ა. შანიძემ „საფუძვლებში“ ცალკე პარაგრაფი უძღვნა (§ 413).

გარდამავალი ზმნების მიერ პირდაპირ ობიექტად სომატური სახელების (სხეულის ნაწილების) შეწყობისას ერთგვარი კანოზომიერება იკვეთება, საარვისო ქცევის ფორმები სათავისოს მნიშვნელობით პირდაპირ ობიექტად იგუებენ ისეთ სომატურ სახელებს, რომლებიც მოძრაობის გარკვეული უნარით ხასიათდებიან: *პირი, თვალეზი, ცხვირი, წამწამები...* შესაბამისად, გვაქვს პირი **დააღო** და არა — *პირი დაიღო, თვალეზი **მოჭუტა** და არა — *თვალეზი მოიჭუტა, წამწამეზი **დაახამხამა** და არა — *წამწამეზი დაიხამხამა, ცხვირი **დააცემინა** და არა — *ცხვირი დაიცემინა... (მაგრამ: *თვალი გამოითხარა, თვალეზი მოიფშვინტა, ენა მოიკვნტა...*). სათავისო ქცევის ფორმები კი ისეთ სომატურ სახელებს ირჩევენ, რომელთაც მოძრაობის უნარი არა აქვთ: *თმა, მუხლი, კბილები...* თმა **დაივარცხნა**, მუხლი **მოიყარა**, კბილები **გაიხეხა...** (მ. მაჭავარიანი). თუმცა ასეთი განაწილება აბსოლუტური არ არის, შდრ.: ყურეზს **დაიცქვეტს** იგივეა, რაც ყურეზს **დაცქვეტს**:

პირუტყვი შედგა, მოიხედა და დაიცქვიტა ყურეზი (ა.ყაზბ.) — გაიოზმა ერთხელ კიდევ დაცქვიტა ყურეზი (ლ. ქიაჩ.);

ციხელმა სახე უფრო მოიღუშა (ვაჟა) —

სახე მოღუშა [ცუგნამ] და წყენით უსაყვედურა ალექსის (გ.კაჭახ.);

სალომემ მოიჭმუნა პირისახე (ლ. არდაზ.) —

მოხუცმა მოჭმუნა თავისი ხმელი ამაყი სახე (ე. ნინოშ.);

ვარიკებმა გვერდზე მოიღრიცეს კისრეზი (ვაჟა) —

სარღალმა ამხანაგებისაკენ კისერი მოღრიცა (ვაჟა);

ტკვილით ვიღრჭენ კბილსაო (დ. გურამ.) —

ტყვე კბილებს აღრჭენს და ცდილობს, უნდა გაიხსნას ხელები (ვაჟა) (ქეგლ)

და პირიქით:

შეინახა, დაიჭირა, იხილა, ისროლა და ა.შ. ფორმით სათავისოა, შინაარსით — საარვისო.

გაუშვა (მან იგი), **უბახუხა, უკბინა** (მან მას) და სხვ. — ფორმით სასხვისოა და შინაარსით — საარვისო. ასეთი შემთხვევები სისტემის ჩამოყალიბება-განვითარებისა და მისი შემადგენელი წევრების სემანტიკური და გრამატიკული თავისებურებების გათვალისწინებით უნდა იქნეს განხილული.

4.6.7. სასუბიექტო (სათავისო) ქცევა. სასუბიექტო ქცევა აღნიშნავს პირდაპირი ობიექტის კუთვნილებით ურთიერთობას სუბიექტთან. ეს ფორმა ყოველთვის ორპირიანია, გარდამავალი, შეიწყობს სუბიექტსა და პირდაპირ ობიექტს და კუთვნილებითი ურთიერთობაც მათ შორის მყარდება. „სუბიექტი მოქმედებს თავისაზე ან თავისთვის და ამიტომაც, რომ ამ ფორმას სათავისო ანუ სასუბიექტო დაერქვა“, — აღნიშნავს ა. შანიძე.

ა. შანიძის ეს განმარტება („სუბიექტი მოქმედებს თავისაზე ან თავისთვის“) არსებითად მოიცავს სასუბიექტო ქცევის გამოყენების შემთხვევებს ქართულში. სისრულისათვის აქ შეიძლება დაემატოს კიდევ ორი მნიშვნელობა, რომელსაც თავადაც ასახელებს: 1. სუბიექტის მოქმედება თავისთავზე (თავს იკლავს, თავს იტანჯავს...) და 2. სუბიექტის მოქმედება თავისკენ (ტოტი თავისკენ მიიწოდა, ჯიბისკენ წაიღო ხელი, თავისკენ მიიზიდა...).

სუბიექტის თავისთავზე მოქმედების შემთხვევებს ა. შანიძე ეხება სათავისო ქცევის ფორმათა ხმარების იმ შემთხვევებთან, სადაც აღწერილია სუბიექტის მოქმედება თავის სხეულზე, სხეულის ცალკეულ ნაწილებზე („მოქმედება თავისაზე“): ტანი და-ი-ბანა, თავი მო-ი-ფხანა, თვალე ბი ამო-ი-წმინდა... ა. შანიძე შენიშნავს: „იგივე ამბავია არსებითად, როცა ვამბობთ: თავი მო-ი-კლა, სული წა-ი-წყმიდა და მისთ.“ (ა. შანიძე).

თავს მოიკლავს, თავს იტანჯავს, თავს ილუპავს, თავს იხრჩობა, სულს იწყმედს და ა.შ. რა თქმა უნდა, არ არის „მოქმედება თავისაზე“ და ეს ქეგლის განმარტებებითაც დასტურდება:

თავს მოიკლავს — 1. სიცოცხლეს მოისპობს, თვითმკვლელობას ჩაიდენს; თავს იტანჯავს — ტანჯვას აყენებს თავის თავს, თავს ილუპავს — ილუპება თავისივე მიზეზით, თავს იხრჩობს — თავს იკლავს, სიცოცხლეს ისპობს დახრჩობით, ჩამოხრჩობით, სულს იწყმედს — ძვ. ვითომდა სულს ილუპავს...

სათავისო ქცევის გამოყენების შემთხვევები, ა. შანიძეზე დაყრდნობით, სუბიექტის მოქმედების საკუთარ თავთან მიმართების სხვადასხვა ნიუანსის მიხედვით შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად წარმოვადგინოთ:

ა) სუბიექტის „მოქმედება თავისთავზე“: *თავს იკლავს, თავს იწონებს, თავს იგდებს, სულს იწყენდს...*

ბ) სუბიექტის „მოქმედება თავისაზე“: *ტანს იბანს, თავს იქექავს, მკლავს იღრძობს, ჭრილობას იშუშებს...*

გ) სუბიექტის „მოქმედება თავისთვის“: *დავალებას იწერს, ფულს იჯიბავს, სახლს იშენებს, ქონებას ინაწილებს...*

დ) სუბიექტის „მოქმედება თავისკენ“: *იშვერს თითს, ხელს (ჩემკენ, შენკენ, მისკენ), იწევს ტოტს (თავისკენ), იწვდის თავისკენ, იკრავს ჯიბეში...*

საზღვარი ამ ჯგუფებს შორის პირობითია. შდრ.: ქეგლის მიხედვით, **მოიზიდავს** ფორმა განიმარტება 1. **მოიზიდავს** თავისას ან თავისთვის შემას **მოიზიდავს**, 2. **მოიზიდავს**, მოსწევს თავისკენ, თავისას. შედიმანმა... წვერს მოიზიდა სიმწარით (ვ. ბარნ.); დარღვეულია სინტაქსი, უნდა იყოს წვერი მოიზიდა...

სასუბიექტო (სათავისო) ქცევის მორფემა ი- პრეფიქსია, ამ გრამატიკული ფუნქციით ის მხოლოდ გარდამავალ ორპირიან ზმნებში რეალიზდება და მხოლოდ I და II სერიის მწკრივებში, — განუტრეველად პირისა და რიცხვის რომელობა-როგორობისა:

აწმყო:	სუბიექტური წყობა	ობიექტური წყობა
მხ. რიცხვი	<i>ვ-ი-რჩევ მე მას</i>	<i>მ-ი-რჩევს ის მე</i>
	<i>ი-რჩევ შენ მას</i>	<i>გ-ი-რჩევს ის შენ</i>
	<i>ი-რჩევს ის მას</i>	<i>ი-რჩევს ის მას</i>
		<i>მ-ი-რჩევ შენ მე</i>
		<i>გ-ი-რჩევ მე შენ</i>
მრ. რიცხვი	<i>ვ-ი-რჩევთ ჩვენ მას</i>	<i>გვ-ი-რჩევს ის ჩვენ</i>
	<i>ი-რჩევთ თქვენ მას</i>	<i>გ-ი-რჩევთ ის თქვენ</i>
	<i>ი-რჩევენ ისინი მას</i>	<i>ი-რჩევს ის მათ</i>
		<i>გვ-ი-რჩევ შენ ჩვენ</i>
		<i>გ-ი-რჩევთ მე თქვენ</i>

შენიშვნა: რჩევა ზმნის ობიექტური წყობის ფორმა პოლისემიურია: მირჩევს ის მე და მირჩევს ის მე მას.

სასუბიექტო ქცევის შინაარსი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეიძლება ზმნის ფუძითაც გადმოიცეს, მაგრამ ეს სასუბიექტო ქცევის შინაარსის ლექსიკური გამოხატულება იქნება. მაგ., ამ მნიშვნელობის ზმნე-ბია: **ჭამს, სვამს, ხვრებს, წრუბავს** და სხვ., რომელთაც აღარ უნდა ეწარმოებოდეს სათავისო ქცევის ფორმები, თუმცა ზმნათა ერთ ნაწილს სათავისოს ფორმები, იშვიათად, მაგრამ მაინც უკეთდება:

ისრუტავ-ს — იწოვს, ისვამს. ნიადაგი წყალს ისრუტავს. II ფიგურ. ცხვირის ნესტოთი ჰაერს ისრუტავდა („ივერია“).

ისვამ-ს³ (ისვა, უსვამს) — გრდმ. ისრუტავს, იწოვს. მიწა... ისვამს წვიმის წყალს (ნ. ლომ.)

ინთქავ-ს (დაინთქა, დაუნთქავს თავისში) — გრდმ. სუბ. ქც. იხ. ინთქამს ფიგურ. მაგრამ, ზოგჯერ რომ ტკბილი ხმა სანუგეშოდ მიფრენს აღმა და ჩემთ გიჟთა ოცნებათა ხარბად ინთქავს უფსკრული ღრმა (აკაკი)

იწოვ-ს — ისრუტავს

იჭამ-ს — ჭამს თავისას, — კბილით იგლეჯს, იწიწკნის, იკვნეტს. ფრჩხილებს იჭამს. II ფიგურ. სიბრაზისაგან... ხორცს კბილით ვიჭამდე (ვაჟა). **თითებს იჭამს** — თითებს იკვნეტს (მეტის მეტი აღელვების, ნერვიულობის გამო).

მორფოლოგიური კატეგორია სათანადო აფიქსით უნდა იყოს წარმოდგენილი, მაგრამ მართო აფიქსიც ვერ ქმნის კატეგორიას. წა-ი-ყვანა გარდამავალი ზმნაა, ორპირიანი, **ი**-ხმოვანპრეფიქსიანი, მაგრამ სასუბიექტო ქცევის მნიშვნელობას არ გამოხატავს, ფორმით სასუბიექტოა, ფუნქციით — ნეიტრალური. ასეთ კატეგორიებს, რომლებიც ფორმალურად განეკუთვნებიან ამა თუ იმ კატეგორიას, მაგრამ საპირისპირო ფორმების უქონლობის გამო სათანადო კატეგორიის ფუნქციას მოკლებულნი არიან, ა. შანიძემ მოჩვენებითი კატეგორიები უწოდა.

ფორმისა და ფუნქციის არაადეკვატურობის ნიმუშად ა. შანიძე სასუბიექტო ქცევის სხვა ფორმებსაც მოიხმობს: ა-ი-ლო, და-ი-ჭირა, და-ი-წყო (ლაპარაკი), შე-ი-ნახა, გა-ი-ტანა, და-ი-ცვა, გა-ი-გო, მო-ი-წონა, და-ი-წუნა, შე-ი-პყრო, და-ი-ნახა — ყველა ფორმა სასუბიექტო ქცევისაა, ფუნქციით კი ნეიტრალურები არიან. არ ჩანს, რომ მაინცდამაინც თავისთვის აილო, დაიჭირა, დაიწყო, შეინახა, გაიტანა და ა.შ. შეეწყობათ საობიექტოს ცალეები: ა-ულო, და-უჭირა, და-უწყო, შე-უ-ნახა, გა-უ-ტანა, და-უ-ცვა, გა-უ-გო,

მო-უ-წონა, და-უ-წუნა, შე-უ-პყრო... (მან მას ის), მაგრამ არ უჩანთ ნეიტრალური ფორმები.

ა. მანიძე წერს: „**და-ი-წყებს** ზმნა „სათავისო“ ქცევას, მაგრამ სათავისოა ფორმის მიხედვით, წარმოების ძალით, თორემ ფუნქციით საარვისოდ არის ქცეული. გრამატიკული შინაარსის დაცვლება გარეგნული ფორმისაგან, ანუ ფუნქციის გადანაცვლება აქაც იმით არის გამოწვეული, რომ მესამე ფორმა გვაკლია, არ მოიპოვება საარვისოსთვის განკუთვნილი ფორმა: *და-წყებს ან *და-ა-წყებს და სისტემაში საარვისო ქცევის ფორმის ნაკლებობის გამო „და-ი-წყებს“ ფორმის „სათავისობა“ მოჩვენებითია. სრული პარადიგმის შემთხვევაში, ამ რიგის ცვლილება საოპოზიციო ფორმათა მნიშვნელობაში არ ჩანს, უდრ.: საარვ. დააწყო (წიგნები მაგიდაზე) — დაიწყო (წიგნები მაგიდაზე) — დაუწყო (წიგნები მაგიდაზე)... ქცევის ასეთი, ფორმისა და ფუნქციის მიხედვით არაწინააღმდეგობრივი პარადიგმები ძალიან ხშირია და ისინი ძირითადად უზმნისწინო ფორმების დაპირისპირებითაა შექმნილი:

აკეთებს — იკეთებს — უკეთებს, აშენებს — იშენებს — უშენებს, ამზადებს — იმზადებს — უმზადებს, ალამაზებს — ილამაზებს — ულამაზებს, ანგრევს — ინგრევს — უნგრევს, ათბობს — ითბობს — უთბობს, აქრობს — იქრობს — უქრობს, ამკობს — იმკობს — უმკობს, აბამს — იბამს — უბამს, არჩევს — ირჩევს — ურჩევს... წერს — იწერს — უწერს, ჭამს — იჭამს — უჭამს, ფხეკს — იფხეკს — უფხეკს, ხატავს — იხატავს — უხატავს, კერავს — იკერავს — უკერავს, ჭრის — იჭრის — უჭრის, თლის — ითლის — უთლის და ბევრი სხვ.

ზმნისწინებს, ბევრ შემთხვევაში ზმნის ფუძის სემანტიკაში გარკვეული ცვლილებები შეაქვთ და ქცევის პარადიგმების ფორმალურ-ფუნქციური თანხმობა ირღვევა.

ზემოჩამოთვლილ სასუბიექტო ფორმის, მაგრამ ნეიტრალური ქცევის ზმნებს აქვთ სათანადო საოპოზიციო ცალები ობიექტური წყობისა, აკლიათ ნეიტრალური (საარვისო) ქცევის ფორმები და ამ ფუნქციას სასუბიექტო ქცევის ფორმები ანაცვლებენ. სათანადო წესი, გარდამავალი ზმნის საქცეო სამწევროვან სისტემაში არსებული ხარვეზის გამო, ასე ჩამოყალიბდება:

თუ საქცეო სისტემაში გვაკლია ნეიტრალური წევრი, მაგრამ გვაქვს სასუბიექტო და საობიექტო ქცევის ფორმები, მაშინ საობიექტო ქცევის ფორმაში აისახება სათანადო მნიშვნელობა, სასუბიექტო ქცევის ფორმაში კი ქცევის სათანადო გაგება ქრება და მნიშვნელობით ის ნეიტრალური წევრის ადგილს იკავებს (პირიანობის მხრივ ცვლილება არ გვექნება).

რა თქმა უნდა, ქცევის საოპოზიციო ფორმათა მნიშვნელობის ცვლის მიზეზი მართო ნაკლული პარადიგმა არ არის. ზემოჩამოთვლილი ე.წ. მოჩვენებითი სათავისოს ფორმები სინტაქსურად სრულია, ფორმის შესატყვისი, ე.ი. ორპირიანი; ამათგან განსხვავდება სათავისო ქცევის სინტაქსურად არასრული (უობიექტო) ერთპირიანი ფორმები, რომლებიც, ბუნებრივია, „განკუთვნების“ მიმართებას და, შესაბამისად, მნიშვნელობას ვერ გამოხატავენ: იკბენს (თითზე, ნეკზე, ტუჩზე), იშვეებს, იხარებს, ამოიძუებს, იძინებს, იქორწინებს, იმარჯვებს, იყრუებს და ა.შ. ცალკეულ შემთხვევებში, როგორც ახალ, ასევე საშუალო და ძველ ქართულშიც ასეთ ზმნებთან შეიძლება პირდაპირი ობიექტიც გამოვლინდეს და, შესაბამისად, სათავისო ქცევის მნიშვნელობაც აღდგეს, მაგ.:

იკბენს (თითზე, ნეკზე, ტუჩზე), მაგრამ — **იკბენს** ტუჩებს: *თავადი ესტატე სულ ტუჩებს იკბენდა (ს. მგალობ.). ზოგიერთი სირბილის დროს საკუთარ სხეულს იკბენდა (აბულეუსი, თარგმ.); მოპარვით თითსა იკბენდეს (არჩ.).*

ქეგლის მიხედვით, **იშვეებს** ზმნის მესამე მნიშვნელობაა შვებას იგრძნობს; მხიარულად იქნება, მოილხენს... **იშვებდა** დიდი, პატარა... **ყვაოდა არემარეო**, მაგრამ, შდრ.: 1. მნიშვნელობა: თავს იხსნის, ითავისუფლებს (დაბმული); იხსნის (სხეულის რომელიმე ნაწილს). *ბავშვი აკვნიდან ხელებს იშვებს.*

ასევე: **იხარებს** ის II გულს იხარებს, **იძინებს** ის II ძილს იძინებს, **იქორწინებს** ის II ყურს მოიყრუებს, **ამოიძუებს** ის II კუდს ამოიძუებს... ორპირიანი *იკბენს ტუჩებს, იხარებს გულს, იყრუებს ყურს, ამოიძუებს კუდს...* სათავისო ქცევის განმარტება „თავისას“ ადვილად მისადაგება (*იკბენს, იხარებს, იყრუებს, ამოიძუებს... თავისას*).

სათავისო ქცევის ის აბსოლუტური (უობიექტო) ფორმები, რომლებიც საშუალო გვარის ზმნათა უღვლილების ნაკლულ პარადიგმას ავსებენ, ქცევის შინაარსისაგან დაცლილია, უობიექტოდ ამ ფორმებში განკუთვნების მიმართება არ აისახება:

შდრ.: წუხს — იწუხებს, იწუხა, ხარობს — იხარებს, იხარა, ჩქარობს — იჩქარებს, იჩქარა, მღერის — იმღერებს, იმღერა, ტყუის — იტყუებს, იტყუა, დუღს — იდუღებს, იდუღა, ცხოვრობს — იცხოვრებს, იცხოვრა... საშუალო გვარის პარადიგმაში ამათ ქცევის საოპოზიციო ფორმები გვერდით არ უდგას. ზოგიერთ მათგანს პარალელურად მოქმედებითი გვარის ზმნის ქცევის პარადიგმაში პირდაპირი ობიექტიც აღუდგება: *იწუხებს თავს, იხარებს*

გ უ ლ ს, ი მ ლ ე რ ე ბ ს ს ა გ ა ლ ო ბ ე ლ ს, ი ც ხ ო ვ რ ე ბ ს თ ა ვ ს, ი ღ უ ლ ე ბ ს ჩ ა ი ს და ა.შ.

დასტურდება სათავისო ქცევის ისეთი ფორმები, რომელთაც საობიექტო — სუბიექტის მიერ პირდაპირი ობიექტის სარგებლობისათვის განკუთვნილი მნიშვნელობა უფრო უჩანთ: *შევიბრალე, მოვიპატიყე, შევიკელლე, შევიხიზნე, შევიცოდე, შევივრდომე* და სხვ. (მ. დამენია).

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სასუბიექტო ზმნებს ობიექტური წყობის ფორმები შეზღუდულად უკეთდებათ. შდრ., „პირველ ყოვლისა, უნდა გვახსოვდეს, რომ სათავისო ქცევას იშვიათად მოუდის ობიექტად „შენ“ და „მე“, ე.ი. იშვიათია, რომ **გი-, მი-** გვქონდეს“ ზმნაში (აგ ი-შენა, ამ ი-შენა — გაგ იკეთა, გამ იკეთა...) და ზმნა იყოს სათავისო. მაგრამ ზოგჯერ მაინც არის ასეთი სათავისო ზმნები: მან მეგობრად **გაიხადა** ის, **გაგიხადა** შენ, **გამიხადა** მე — **გაგიხადა, გამიხადა** სათავისო ქცევას (არნ. ჩიქობვა).

სათავისო ქცევის ობიექტური წყობის ფორმების იშვიათობაზე მსჯელობს ა. შანიძე:

„ობიექტურ პირად აქ ჩვეულებრივ მესამეა, მაგრამ ზოგჯერ I და II-ც გვხვდება“. ა. შანიძე ამ რიგის ფორმებს ასახელებს როგორც სათავისო ქცევის იშვიათ ფორმებს:

„მიბრძანა, ახლოს მიმიხვა, მოდიო, თავი დახარა“ („ვეფხ.“)

„სრულ მელექსეთ მიუფროსონ, ვით ისრაელთ მღვდელი არონ“ (არჩ.)

„მიძიევანეს არა—ღირსთა, ღირსეულად მიმსახურეს (გურამი)...“

სათავისო ქცევის ობიექტური წყობის ფორმათა იშვიათობა არსებითად პირდაპირი ობიექტის სემანტიკურ რაობაზეა დამოკიდებული. თუ ზმნა პირდაპირ ობიექტად ადამიანის სახელს იგუბებს, ობიექტური წყობის ფორმებიც უკეთდება. ასეთი შეზღუდვა მარტო სათავისო ზმნებთან არ გვაქვს. ორპირიან საარვისო ზმნებთანაც იგივე ვითარებაა (მაგ., **ვ-თონნი** მე მას, მაგრამ არ გვექნება *მთოხნის ის მე და მისთ.).

სათავისო ქცევის ზმნები, რომელთაც სუბიექტური და ობიექტური წყობაც უკეთდება, ქართულში საკმაო რაოდენობით დასტურდება:

ვ-ი-ამხანაგებ მე მას — მ-ი-ამხანაგებს ის მე

ვ-ი-ახლებ მე მას — მ-ი-ახლებს ის მე

ვ-ი-ახლოებ მე მას — მ-ი-ახლოებს ის მე

ვ-ი-ბარებ მე მას — მ-ი-ბარებს ის მე

ვ-ი-ბატონებ მე მას — მ-ი-ბატონებს ის მე

ვ-ბირებ მე მას — მ-ბირებს ის მე
 ვ-ბრიყვებ მე მას — მ-ბრიყვებს ის მე
 ვ-ბრუნებ მე მას — მ-ბრუნებს ის მე
 ვ-გერიებ მე მას — მ-გერიებს ის მე
 ვ-გლეჯ მე მას — მ-გლეჯს ის მე
 ვ-გონებ მე მას — მ-გონებს ის მე
 ვ-გუებ მე მას — მ-გუებს ის მე
 ვ-კრავ მე მას — მ-კრავს ის მე
 ვ-მადლიერებ მე მას — მ-მადლიერებს ის მე
 ვ-მასხოვრებ მე მას — მ-მასხოვრებს ის მე
 ვ-მეტებ მე მას — მ-მეტებს ის მე
 ვ-მღურებ მე მას — მ-მღურებს ის მე
 ვ-მონებ მე მას — მ-მონებს ის მე
 ვ-რჩევ მე მას — მ-რჩევს ის მე
 და-ვ-ი-მგზავრებ მე მას — და-მ-ი-მგზავრებს ის მე და ბევრი სხვა.
 სათავისო ქცევის ობიექტური წყობის I და II პირის ფორმები უმეტეს შემთხვევაში პოლისემიურია, შდრ.:

სათავისო

სასხვისო

მ-ი-ამხანაგებს ის მე

მ-ი-ამხანაგებს ის მე მას

გ-ი-ამხანაგებს ის შენ

გ-ი-ამხანაგებს ის შენ მას

ი-ამხანაგებს ის მას

უ-ამხანაგებს ის მას მას

ასევე: **მიახლოებს, მიბარებს, მიბატონებს, მიბირებს, მიბრიყვებს...** ის მე მას.

ამ მხრივ გამონაკლისად ჩანს: **მიზიზღებს** ის მე, **მითვალწუნებს** ის მე, **მიმეტებს** ის მე...

ასე რომ, სასუბიექტო (სათავისო) ქცევის ფორმათა ობიექტური წყობის წარმოების საკითხს პირდაპირი ობიექტის სემანტიკური რაობა აპირობებს.

მოქმედებითი გვარის სასუბიექტო ქცევას აკლია საპირისპირო ვნებითი. ამით ის განსხვავდება საობიექტო და ნეიტრალური ქცევის ზმნათაგან:

	სასუბიექტო ქცევა	საობიექტო ქცევა	ნეიტრალური ქცევა
მოქმ. გვარი	<i>ი-ხატავს</i>	<i>უ-ხატავს</i>	<i>Ø-ხატავს</i>
	<i>ი-შენებს</i>	<i>უ-შენებს</i>	<i>ა-შენებს</i>
ვნებ. გვარი	—	<i>ე-ხატება</i>	<i>ი-ხატება</i>
	—	<i>უ-შენდება</i>	<i>შენ-დ-ება</i>

მართალია, სასუბიექტო ქცევის ზმნებს ვნებითის ფორმები არ უკეთდება, მაგრამ ნიშანდობლივია, რომ II სერიის მწკრივებში ნულოვანპრეფიქსიანი ნეიტრალური ქცევის ფორმათა კონვერსიული ვნებითისა და სასუბიექტო ქცევის ფორმები ერთმანეთს ემთხვევა:

	სასუბიექტო ქცევა	საობიექტო ქცევა	ნეიტრალური ქცევა
მოქმ. გვარი	და-ი-ხატა	და-უ-ხატა	და-ხატა
	ა-ი-შენა	ა-უ-შენა	ა-ა-შენა
ვნებ. გვარი	—	და-ე-ხატა	და-ი-ხატა
	—	ა-უ-შენდა	ა-შენ-და

სასუბიექტო ქცევისა და პრეფიქსიანი აბსოლუტური ვნებითის ფორმებს (და-ი-ხატა მან სურათი, და-ი-ხატა სურათი) მხოლოდ სინტაქსი განასხვავებს, შდრ.: და-ი-დგ-ა მან ის — და-ი-დგ-ა ის, ა-ი-ვს-ო მან ის — ა-ი-ვს-ო ის, გა-ი-ხსნ-ა მან ის — გა-ი-ხსნ-ა ის და ა.შ.

ასეთი დამთხვევა მხოლოდ II სერიის მწკრივებში დასტურდება. I სერიაში საზიარო ფორმები არ გვაქვს, მოქმედებითი გვარის სასუბიექტო ქცევისა და ი-პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმები გარჩეულია: ი-ხატ-ავ-ს და ი-ხატებ-ა, ი-დგ-ამ-ს და ი-დგმ-ებ-ა, ი-ვს-ებ-ს და ი-ვს-ებ-ა, ი-ხსნ-ი-ს და ი-ხსნ-ებ-ა და ა.შ. ეს ფაქტი დიაქრონიული ხასიათის სხვადასხვა ინტერპრეტაციის წყაროა: მეორე სერია ძველი წარმოებისაა, პირველი სერია უფრო ახალია, შესაბამისად, გარდამავალი ზმნის ერგატიული კონსტრუქცია II სერიისა უფრო ძველია, ნომინატიური კონსტრუქცია I სერიისა — ახალი, II სერიაში გვარის კატეგორია არ გაირჩეოდა, ე.ი. გვარის კატეგორიის ჩამოყალიბება გვიანდელია და სხვ. (არნ. ჩიქობავა).

უნდა აღინიშნოს, რომ სასუბიექტო ქცევის ფორმებს კაუზატივებშიც (შუალობითი კონტაქტის ფორმებში) შევხვდებით, განსაკუთრებით — აღმოსავლეთ საქართველოში: სახლი **აიშენა** — სახლი აიშენებინა, საქმე **გაიკეთა** — საქმე გაიკეთებინა... სახლი **აიშენა**, მაგრამ ვის ააშენებინა (შემსრულებელი, ეგზეკუტორი) არ ჩანს.

ა. შანიძე „ვეფხისტყაოსნიდან“ იმოწმებს „დავისობინო“ ფორმას და აღნიშნავს: „საინტერესო ის არის, რომ საარვისო ქცევით ეს ზმნა სამპირიანია, როგორც ამას ვახტანგის გამოცემაში გვითხულობთ:

„მას ყრმასა ვრმალნი არა ვჰკრა, არცა მას დავასობინო“.

4.6.8. საობიექტო (სახვისო) ქცევა. საობიექტო ქცევა აღნიშნავს კუთვნილებით ურთიერთობას ობიექტებს შორის, ის „გვიჩვენებს, რომ პირდაპირი ობიექტი ირიბს ეკუთვნის ან ირიბისთვისაა განკუთვნილი: „სახლს ვუშენებ“ (ა. შანიძე).

ა. შანიძის ეს განმარტება უკვე გამოირიცხავს გარდაუვალ ზმნებში საობიექტო ქცევის აღნიშვნას, რადგან გარდაუვალ ზმნებთან პირდაპირი ობიექტის მიკუთვნება ირიბი ობიექტისათვის ვერ აისახება: გარდაუვალ ზმნებში ორი ობიექტი არა გვაქვს, თუ არ ჩავთვლით იშვიათ ფორმებს ორი ირიბი ობიექტით, მაგ., მ-ი-ცვია მე მას ის („*ცოლს არ მიცვია კაბაო*“ ვაჟა) და მისთ. და რაც არსებითია, გარდაუვალ ზმნებში არ გვაქვს პირდაპირი ობიექტი. ამიტომ ა. შანიძე გარდაუვალ ზმნებთან ქცევის განმარტებას აზუსტებს: „ქცევებრივი ურთიერთობის წართქმითი სახის დასამყარებლად გარდაუვალ ზმნაში მართო ორი სინტაქსური ოდენობა გვაქვს: სუბიექტი და ირიბი ობიექტი (ან მათი მორფოლოგიური ფარდები: სუბიექტური პირი და ირიბობიექტური პირი), ამიტომ განსაზღვრა კუთვნილება-დანიშნულების მიხედვით შეიძლება სუბიექტს (ან სუბიექტურ პირს) შეეხებოდეს“.

მაშასადამე, საობიექტო ქცევა აღნიშნავს კუთვნილებით ურთიერთობას ობიექტებს შორის გარდამავალ ზმნაში და ობიექტსა და სუბიექტს შორის გარდაუვალ ზმნაში; უფრო ზუსტად: საობიექტო ქცევა აღნიშნავს, რომ პირდაპირი ობიექტი ეკუთვნის ირიბ ობიექტს გარდამავალ ზმნაში: *უ-ხატავს ის მას სურათს, უ-შენებს ის მას სახლს, უ-თბობს ის მას ხელებს...*“ სუბიექტი ეკუთვნის ირიბ ობიექტს გარდაუვალ ზმნაში: *უ-შენდება მას სახლი, უ-თბება მას ხელები, ე-ხატება მას სურათი...* ამდენად, გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებში არა საობიექტო, არამედ საირიბობიექტო ქცევა გვაქვს.

საობიექტო ქცევა გარდამავალი ზმნისა სამპირიანია, გარდაუვალი (ვნებითი და საშუალი ზმნისა) — ორპირიანი. საობიექტო ქცევა გარდამავალ ზმნებში და გარდაუვალ ზმნათა ერთ ნაწილში (სუფიქსიანებში, უნიშნო ვნებითებსა და საშუალი გვარის ზმნებში) გამოიხატება მორფოლოგიურად შეპირობებული ორი, *ი-/უ-* ალომორფით:

ი- ალომორფი გვაქვს მაშინ, როცა ირიბი ობიექტი I ან II პირის ფორმაა (მხოლოდითსა თუ მრავლობითში); ეს ეხება როგორც გარდამავალ, ასევე გარდაუვალ ზმნათა ერთ ნაწილს:

გარდამავალი: *მ-ი-შენებ-ს ის მე მას*

გვ-ი-შენებ-ს ის ჩვენ მას

მ-ი-შენებ შენ მე მას

გვ-ი-შენებ შენ ჩვენ მას

ში ხელშესახებია; შდრ., სათანადო სალექსიკონო განმარტებები, სადაც ენიანი ვნებთების შინაარსი გადმოცემულია ფორმულით: ინიანი ვნებითი+პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი (მისი):

ებერებ-ა... გრდუვ. ვნებ. უბერავს ზმნისა — იბერება მისი...
[მათიკო] ისე აღელვებულნი ჯერ არ მენახა: გულ-მკერდი ებერებოდა
(აკაკი)...

ებნევ-ა... გრდუვ. ვნებ. უბნევს ზმნისა — იბნევა მისი... გზაზე
ხორბალი ებნევა...

ებრიცებ-ა... გრდუვ. ვნებ. იბრიცება მისი

ებლალე-ა... გრდუვ. ვნებ. უბლალავს ზმნისა — იბლალება
მისი... სახელი ებლალება

ეგზავნებ-ა... გრდუვ. ვნებ. უგზავნის ზმნისა — იგზავნება მი-
სი ან მისთვის, იგზავნება მასთან, უგზავნიან

ეთხუბნებ-ა... გრდუვ. ვნებ. ითხუბნება მისი

ეკარგებ-ა... გრდუვ. ვნებ. უკარგავს ზმნისა — იკარგება მისი...

საობიექტო ქცევის გამოყენებისას პირობითად ორი შინაარსობრივი ჯგუფი გაირჩევა:

ა) სუბიექტის მოქმედება, დამართული პირდაპირ ობიექტზე, გამიზნულია ირიბი ობიექტისათვის: სახლი **აუშენა**, ფული **გაუგზავნა**, შუქი **აუნთო**, ნამცხვარი **გამოუცხო**, კაბა **შეუკერა**, დღესასწაული **მოუწყო** და სხვ. გარდაუვალ ზმნებში კი სუბიექტის სახით წარმოდგენილი სხვათა მოქმედების შედეგი გამიზნულია ირიბი ობიექტისათვის: სახლი **აუშენდა**, ოთახი **გაუთბა**...

ბ) სუბიექტის მოქმედება, გამიზნული ირიბი ობიექტისათვის, დამართულია პირდაპირ ობიექტზე, რომელიც ირიბი ობიექტის კუთვნილებას წარმოადგენს, ირიბი ობიექტის ნაწილია; არსებითად სუბიექტის მნიშვნელობით სომატური სახელება წარმოდგენილი, რომლებიც მთელის (ირიბი ობიექტის) ორგანული კუთვნილებაა: გული **გაუნარა** (= მისი გული გაახარა), თვალი **აუხილა**, სახე **დაუკოცნა**, გული **შეუწუნა**, თვალები **აუცრემლა** და სხვ. გარდაუვალ ზმნებში კი სუბიექტი ირიბი ობიექტის კუთვნილებაა, მისი ნაწილია: თვალები **აუცრემლდა**, გული **შეუწუნდა**...

საინტერესო ჩანს ის, არც თუ ხშირი, შემთხვევები, როცა პირდაპირ ობიექტად წარმოდგენილი სომატური სახელი (ან უკუქცევითი ნაცვალსახელი „თავი“) სუბიექტის კუთვნილებაა: თავს უყადრებს,

თავს არ უღებს, თვალს უსწორებს, გულს უხსნის, თვალს უმართავს... ასეთ შემთხვევებში, პირდაპირი და ირიბი ობიექტის კუთვნილება-დანაშინულებითი ურთიერთობის მაგივრად, ფორმალურად სუბიექტს შერწყმული, სუბიექტთან იდენტიფიცირებული პირდაპირი ობიექტის მიმართებაა წარმოდგენილი ირიბ ობიექტთან, რეალურად სუბიექტისა და ირიბი ობიექტის ურთიერთობა აისახება ისევე, როგორც გარდაუვალ ზმნებში, ოღონდ კუთვნილების გამოხატვის გარეშე.; ქცევის შინაარსი ნეიტრალიზებულია:

თავს არ უღებს — თავს არ აჩაგვრინებს, არ ემორჩილება,
უძალიანდება.

თვალს უმართავს — პირდაპირ უყურებს, თვალს უსწორებს
თავს უყადრებს — თავის თავის ღირსად, ტოლად თვლის,
მიიჩნევს.

გულს უჩვენებს — გულლიად ეპყრობა.

გულს უხსნის — გულის ნაღებს უმჟღავნებს... (ქველ).

საობიექტო ქცევის ი-/უ- პრეფიქსები ყოველთვის არ მიუთითებენ ზმნის პირთა კუთვნილებით მიმართებაზე.

ასეთი ზმნები მხოლოდ ფორმალურად არიან საობიექტო ქცევისა: ურბენს, უკრავს, უკბენს, უყურებს, უაღერსებს, უსმენს, უსწრებს, უშვებს, უღრენს, უბღვერს, უჭყეტს, შეუთამაშებს და სხვ. ზმნათა დიდ ნაწილს შესიტყვებაში არ ეძებნება პირდაპირი დამატების ფარდი სახელი და, ბუნებრივია, ასეთ ზმნებში პირდაპირი და ირიბი დამატების კუთვნილებითი ურთიერთობა ვერ აისახება. სასახვისო ქცევის ორგალენტური ფორმები რომ პირდაპირი ობიექტის ელიმინაციის შედეგია, ამას ზმნათა ერთი ნაწილის პირდაპირობიექტიანი ფორმები ადასტურებს: *ლომ-ვეშაპ-მგელნი დიდ პირს მიღრენენ, თვალებს მიჭყეტენ, მყეფენ, მიღრენენ (გურამ.); ბრაზმორეული თვალებს უბღვერდა ამ თავზედ ფრინველებს (ვაჟა); შაშვმა მისტვინოს ზევსური (აკაკი); დიასახლისს შეაჩერდა, ტუჩები შეუთამაშა და შორეული კოცნა გაუგზავნა (უიარაღო); ყოველდღე ამას ყური მოუყრუა ჩვენმა ავტორმა (ილია)...*

გარდამავალი ზმნებისათვის საქცეო სისტემა, საობოზიციო ფორმათა მიმართების თვალსაზრისით, ძირითადად ასეთ სურათს გვიჩვენებს:

1. თუ ქცევის პარადიგმაში ნეიტრალური წევრი გვაქვს, სასუბიექტო და საობიექტო ქცევები წარმოდგენილი გვექნება სათანადო ფორმითა და მნიშვნელობით:

წერ-ს, ი-წერ-ს, უ-წერ-ს
ა-შენებ-ს, ი-შენებ-ს, უ-შენებ-ს

2. თუ ქცევის პარადიგმაში არა გვაქვს ნეიტრალური წევრი და გვაქვს სასუბიექტო და საობიექტო ქცევის ფორმები, მაშინ საობიექტო ქცევის ფორმაში სათანადო მნიშვნელობა აისახება, ხოლო სასუბიექტო ქცევის ფორმაში გამჭრალა ქცევის გაგება და მნიშვნელობით ის ნეიტრალური წევრის ადგილს იკავებს (პირიანობის მხრივ ცვლილება არ ჩანს):

— *ი-ნახავ-ს, უ-ნახავ-ს*
 — *ი-წყებ-ს, უ-წყებ-ს*
 — *გამო-ი-შვებ-ს (სისხლს), გამო-უ-შვებ-ს (სისხლს)*

3. შეიძლება პარადიგმაში არ გვექონდეს ნეიტრალური და საობიექტო ან ნეიტრალური და სასუბიექტო ფორმები, მაშინ დარჩენილი ფორმა (სასუბიექტო ან საობიექტო) მნიშვნელობით ნეიტრალური წევრის ადგილს იკავებს, საობიექტო ქცევის ფორმაში შეიძლება დაიკარგოს პირდაპირი ან ირიბი ობიექტი; პარადიგმაში შეიძლება მხოლოდ ნეიტრალური წევრი გვექონდეს:

— , *ი-ცი-ს*, —
 — , *ი-ხილ-ა*, —
 — , — , *უ-შვებ-ს ის პატიმარს*
 — , — , *უ-ყურებ-ს ის სპექტაკლს*
ა-ნახვებ-ს — —

ქცევის პარადიგმაში ნეიტრალური წევრი საყრდენ წევრად გვევლინება.

4.6.9. ქცევის ფორმათა ხმოვანპრეფიქსებისათვის.

ქცევის კატეგორიის პრეფიქსულ მარკირებაში ო-ს გარდა ყველა ხმოვანი მონაწილეობს (*ა-რჩევ-ს, ი-რჩევ-ს, უ-რჩევ-ს, მ-ი-რჩევ-ს, ი-რჩევ-ს, ე-რჩევ-ს*), თუმცა მათ ქცევის მნიშვნელობის გარდა სხვა მნიშვნელობებიც უდასტურდებათ (გვარის, კაუზატივის, სიტუაციის...); ეს მრავალმნიშვნელობა ყოველთვის იწვევდა აზრთა სხვადასხვაობას, ართულებდა მათი გრამატიკული ფუნქციების ზუსტად განსაზღვრას. ქართული გრამატიკული აზრის ისტორია ხმოვანპრეფიქსების საშუა-

ლებით გამოხატული განსხვავებული მნიშვნელობების გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიებად გამოყოფის ნიშნით არის აღბეჭდილი (მაგ., **ი-** პრეფიქსი გამოიყო როგორც სათავისოს, აბსოლუტური ვნებითის, სასხვისო ქცევის ობიექტური წყობის I და II პირის, პოტენციალის აბსოლუტური ფორმის... ფორმანტი; **ე-** პრეფიქსი — როგორც რელატიური ვნებითის, სტატიკურ ზმნათა II სერიის ფორმების, პოტენციალის რელატიური ფორმის, მიჩნევისა და გუნების ვნებითების... მაწარმოებელი; **ა-** პრეფიქსი — როგორც გარდამავლობის, კაუზატივის, მოქმედებითი გვარის საარვისო ქცევის, სიტუაციის ნიშანი.

ხმოვანთა ეს პოლიფუნქციურობა ყოველთვის იყო აზრთა სხვადასხვაობის წყარო, აზრთა სხვადასხვაობა კი ბუნებრივად იწვევდა უკვე დამკვიდრებული თვალსაზრისების კორექტირებას ან შეცვლას, მაგალითად, ქართული გრამატიკული აზრი თითქოს შეჯერდა იმის თაობაზე, რომ **ა-** პრეფიქსი **ა-შენებ-ს**, **ა-წუხებ-ს**... და მისთ. არ არის საარვისო ქცევის ნიშანი: ნიშანი ვერ ექნება იმას, რაც არ არის გამოხატული (არნ. ჩიქობავა, ფ. ერთელიშვილი...), თუმცა **ა-წუხებ-ს** ტიპის ფორმა, ფაქტობრივ, გარდამავალიცაა, პირველადი კაუზატივიც, მოქმედებითი გვარისა და საარვისო ქცევის გამომხატველიც. ის გარდამავალი მოქმედებითი გვარის ზმნის საქცეო სისტემის უკუთვნილი წევრია და ამავე სისტემაში უპირისპირდება სასუბიექტო და საობიექტო ქცევის ფორმებს. **ა-** პრეფიქსის პოზიციაში (**ა-წუხებ-ს**) **ი-**, **ი-/უ-** (**ი-წუხებ-ს**, **უ-წუხებ-ს**) პრეფიქსების ჩანაცვლებით იცვლება ქცევა, მაგრამ არ იცვლება გვარის (გარდამავლობის) რაობა; ასევე, პრეფიქსიან ვნებითებში (**ი-ხატება** — **ე-ხატება**) ხმოვანი პრეფიქსების შენაცვლებით იცვლება ქცევის როგორობა. გვარი (გარდამავლობა) იგივე რჩება.

ფორმალურად მსგავსი პოლიფუნქციური ხმოვანპრეფიქსების კვლევა მართო ამ ფუნქციათა სხვადასხვა სემანტიკურ თუ გრამატიკულ კატეგორიებად გადანაწილებაში არ გამოიხატა; პარალელურად იყო ამ ფუნქციათა გაერთიანების მცდელობაც სინქრონიული თუ დიაქრონიული ასპექტებით. მაგ., ადრევე დაისვა საკითხი და გაგრძელდა კვლევა ა) სასუბიექტო ქცევისა და ინიანი ვნებითების რეფლექსივიდან წარმომავლობის შესახებ (პ. შუხარდტი, ნ. მარი, ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ივ. ქავთარაძე, კ. ჰ. შმიდტი...); ბ) საობიექტო და სასუბიექტო ქცევის სტრუქტურათა იდენტურობისა და საობიექტო ქცევის ფორმიდან სასუბიექტო ქცევის მიღების შესახებ. მტკიცებისათვის გამოყენებული იქნა აღწერითი (ბ. რუდენკო, გ. როგავა, გ. მაჭავარიანი...) და დიაქრონიული ანალიზი (მ. დამენია), ზედაპირული და სიღრმული

სტრუქტურების შედარება (ვ. ბოედერი, გ. ნებიერიძე, რ. ასათიანი, თ. უთურგაიძე, ბ. ჯორბენაძე...); გ) საობიექტო და სასუბიექტო ქცევების ამოსავალი ფორმის ძიებამ დასვა საკითხი სასხვისო ქცევის III პირისათვის „კუთვნილება-დანიშნულების“ მიმართების გამომხატველი უპრეფიქსის განსხვავებული კვალიფიკაციის შესახებ: გვიანდელი წარმონაქმნია ის (ივ. ქავთარაძე, ვ. თოფურია, ჰ. ფოგტი...), ი-პრეფიქსის ფონეტიკურად შეპირობებული ვარიანტი (ჰ. ფოგტი, ვ. ბოედერი, ა. ჰარისი, კ. ბრეიტვეიტი...) თუ III პირისათვის „კუთვნილება-დანიშნულების“ ეს სპეციფიკური გამომხატულება გამოწვეულია I/II—III პირების დიქტომიურობით (რ. ასათიანი).

ქცევის კატეგორიის კვლევის შემდგომი ეტაპი ამ კატეგორიის მახასიათებელი პრეფიქსული ხმოვნების ზოგადი ფუნქციების დადგენისკენაა მიმართული. კვლევის პრინციპებში შეინიშნება ერთგვარი უკუქცევა წარსულისაკენ: ჰ. შუხარდტი, მერე გ. დეეტერსი, ჰ. ფოგტი და სხვებიც ქცევისა და გვარის ფორმალურ მაჩვენებლებს საერთო ტერმინით „მახასიათებელი ხმოვანი“ (Charaktervokale) აღნიშნავდნენ და ვერსიის კატეგორიაში განიხილავდნენ. გავიხსენოთ ასევე ნ. მარის ნავცი (ჯიში), ა. შანიძის ქცევის ადრეული გავრცობილი სქემები, რომლებიც ქცევის გარდა სხვა კატეგორიებსაც აერთიანებდა. ამ ტენდენციის ასახვა გვარისა და ქცევის კატეგორიების პრეფიქსების ერთი რანგის ნიშნით გაერთიანება, როგორც ურთიერთგამომრიცხველი ნიშნებისა (მ. დამენია).

ქცევის კატეგორიის შესწავლის დღევანდელ ეტაპზე ყველაზე საყურადღებო მოსაზრებები სწორედ ქცევის პრეფიქსულ ხმოვანთა ზოგადი მორფოსინტაქსური ფუნქციების ძიებებს ეხება, რაც ზმნის პირიანობის ცვლას, კერძოდ კი, პირის მატება-კლებას უკავშირდება. ეს თეორია კვლევაში რეალიზებულია დესკრიფციული (მ. მაჭავარიანი, მ. დამენია, ბ. ჯორბენაძე...) და გენერატიული (რ. ასათიანი) მეთოდებით.

რა შედეგი ექნება პოლიპერსონალური ქართული ენის ფაქტების პირის მატება-კლების, ზოგად-აბსტრაქტული და, იმავე დროს, იმანენტური კატეგორიის მიხედვით შესწავლას, როგორი სრული და ადეკვატური იქნება ქართული ენის ასეთი აღწერა, რა ქვეკატეგორიები გამოიყოფა ამ ზოგად კატეგორიებში, ეს მომავალი კვლევის საქმეა.

დღევანდელ ეტაპზე ქცევის ნიშანთა ფუნქციების განხილვისას (მ. მაჭავარიანი, მ. დამენია, ბ. ჯორბენაძე, რ. ასათიანი) პირის კლების

თვალსაზრისით ქცევის კატეგორიაში ორი მიმართების, გვარისა და ქცევის შერწყმა იკვეთება.

4.7. კაუზატივის კატეგორია

4.7.1. საკითხის მოკლე მიმოხილვა: „პირველადი კაუზატივები“, „მეორადი კაუზატივები“. ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში კაუზატივი (ლათ. causa „მიზეზი“) ეწოდება ზმნის ისეთ ფორმას, რომლის სუბიექტი არა უშუალოდ, არამედ სხვა პირის (გრამატიკული ირიბი ობიექტის) მეშვეობით ასრულებს ზმნით გამოხატულ მოქმედებას: დავითი (S) ა-წერ-ინ-ებ-ს (V) ამხანაგს (Oირ.) წერილს (შდრ.: დავითი (S) წერს (V) წერილს (O პდ.).

დავითი (S) თვითონ კი არ წერს წერილს (O პდ.), არამედ წერილს (O პდ.) დავითის მეშვეობით (თხოვნით, დავალებით, იძულებით...) მისი ამხანაგი (O ირ.) წერს. დავითი (S) მოქმედების უშუალო შემსრულებელი არ არის, ის ამ მოქმედების მაიძულებელია, ინიციატორია; მოქმედების უშუალო შემსრულებლად მიც. ბრუნვაში დასმული ირიბი ობიექტი (ამხანაგს) გვევლინება.

კაუზატივის მაგივრად ხმარობენ ფაქტიტივისაც (მაგ., გერმანელი ლინგვისტები), იძულებითსაც (მაგ. რუსულში **побудительный, понудительный** ან **принудительный глагол**). ჩვენში ამ ფორმას ა. შანიძის ტერმინოლოგიით კონტაქტი (ლათ. **contactus** „შეხება“), ასევე, გზაჰჰია. ძველ გრამატიკებში ამ კატეგორიას „მრჩობლ სხმითგარდასლვითი“ (ორმაგად გარდამავალი) ერქვა.

„ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ კონტაქტის რაობა ასეა განმარტებული: „კონტაქტის სახელით აღვნიშნავ ზმნის ფორმას, რომელიც გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე უშუალოდ ან სხვა პირის შუალობით. ამის მიხედვით გვაქვს ორი კონტაქტი: უშუალო და შუალობითი (**resp.** უმეშვეო და მეშვეობითი).

უშუალოა კონტაქტი, რომელიც აღნიშნავს, რომ სუბიექტური პირი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე უშუალოდ, სხვა პირის ჩაურევლად: ვწერ, ვხატავ, ვაშენებ, ვიჭერ.

შუალობითია კონტაქტი, რომელიც აღნიშნავს, რომ სუბიექტური პირი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე სხვა პირის შუალობით: ვაწერინებ, ვახატვინებ, ვაშენებინებ, ვაჭერინებ.

კონტაქტის კატეგორიის მოცემული განმარტებიდან (როგორც უშუალო კონტაქტის, ასევე შუალობითის ფორმებში მონაწილეობს

პირდაპირი დამატება) ჩანს, რომ ის გარდამავალი ზმნის კატეგორიაა. მაგრამ არსებობს კაუზატივის უფრო ფართო გაგებაც, რომელიც გარდაუვალი ზმნისგან ნაწარმოებ მოქმედებითსაც მოიცავს: „ზოგი გარდაუვალი ზმნაც შეიძლება „გავაკაუზატიუროთო“, — წერს არნ. ჩიქობავა და ჩამოთვლის: **დუმ-ს** ის — **ა-დუმ-ებ-ს** ის მას, **წუნ-ს** ის — **ა-წუნ-ებ-ს** ის მას,... **დგას** ის — **ა-დგ-ენ-ს** ის მას... **ჩან-ს** ის — **ა-ჩ-ენ-ს** ის მას“.

ამ ჩამონათვალს ლიტერატურაში ფორმის მიხედვით განსხვავებული, გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნათა სხვა ოპოზიციური წყვილებიც ემატება: **რბ-ი-ს** — **ა-რბ-ევ-ს**, **თბ-ებ-ა** — **ა-თბ-ობ-ს**, **კვდ-ებ-ა** (ძვ. ქართ. **კუდ-ებ-ის**) — **ა-კვდ-ინ-ებ-ს** (ძვ. ქართ. **ა-კუდ-ინ-ებ-ს**) და ზოგჯერ აქვე განიხილება **ა-კეთებს**, **ა-შენებს**... ტიპის ნასახელარი გარდამავალი ზმნებიც.

გარდაუვალი ზმნათაგან წარმოებული „კაუზაციის“ მექანიზმი იმაში მდგომარეობს, რომ გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი (**წუნს**, **დგას**, **ჩანს**, **რბის**, **ტირის**, **მღერის**, **ცხოვრობს**... **ის**) კაუზაციის შედეგად მიღებულ ორპირიან გარდამავალ ფორმაში (**ა-წუნებს**, **ა-დგენს**, **ა-ჩენს**, **ა-რბევს**, **ა-ტირებს**, **ა-მღერებს**, **ა-ცხოვრებს**... **ის მას**) რეალიზდება როგორც პირდაპირი ობიექტი, რომელსაც დამატებითი აქტანტი სუბიექტის როლში იძულების წესით ავალდებულებს გარდაუვალი ზმნური მნიშვნელობით გამოხატული ქმედების (**წუხილის**, **დგომის**, **გამოჩენის**, **სირბილის**, **ტირილის**, **მღერის**...) შესრულებას; ე.ი. **ა-წუნებს**, **ა-ტირებს**, **ა-მღერებს**, **ა-რბენს** და ა.შ. ფორმების სუბიექტი ინიციატორიც არის და შემსრულებელიც.

შენიშვნა: სემანტიკური კავშირი ძირეულ (არაკაუზატიურ) და წარმოქმნილ (კაუზატიურ) ფორმებს შორის დღევანდელ ქართულში ზოგ შემთხვევაში აღარ ჩანს: **რბ-ის** „რბენით დადის“ **ა-რბ-ევს**, „იკლებს, აწიოკებს, აოხრებს“ (შდრ.: ძვ. ქართ. **რბევა** „რბენა“); ფშაურ დიალექტში შემორჩენილია **რბ-ის** ზმნის ფორმალურად და სემანტიკურად გამართული კაუზატიური **ა-რბ-ენ-ს**... იგივეა, რაც **არბენინებს** || სწრაფად ამოძრავებს, ავლებს თვალს. **თვალებს გაფაცოცებით აქეთ და იქით არბენდა (ვაჟა) ქველ**; ასევე კაუზაციის თვალსაზრისით შეუსაბამო წყვილია ახალ ქართულში **დგას** — **ადგენს**. შდრ., ძვ. ქართ. **დგინება** „დადგენა, აღმართვა“.

გარდამავალ ორპირიან ზმნათაგან მიღებულ სამპირიან კაუზატივებში სუბიექტი მაიძულებელია, ინიციატორია, მოქმედების შემსრულებელი კი დამატებითი აქტანტია, ე.ი. ირიბი ობიექტი:

წერ-ს ის მას — ა-წერ-ინ-ებ-ს ის მას მას
თლი-ს ის მას — ა-თლ-ევ-ინ-ებ-ს ის მას მას
ა-შენ-ებ-ს ის მას — ა-შენ-ებ-ინ-ებ-ს ის მას მას...

დერივაციის ეს ორივე პროცესი (გარდაუვალი ზმნიდან გარდამავალი ზმნის და გარდამავალი ზმნიდან შუალობითი კონტაქტის წარმოება) აღინიშნება აქტანტის მატებით და ამ პროცესის მახასიათებლად პრეფიქსული **ა-** მარკერი გვევლინება კაუზატივის როგორც პირველად (*წუხ-ს — ა-წუხ-ებ-ს, ვალ-ს — ა-ვლ-ენ-ს...*), ასევე მეორეულ (*წერ-ს — ა-წერ-ინ-ებ-ს, თლი-ს — ა-თლ-ევი-ინ-ებ-ს, ა-შენ-ებ-ს — ა-შენ-ებ-ინ-ებ-ს...*) ფორმებში.

ა. შანიძე ითვალისწინებს პირველადი და მეორეული კაუზაციების გარკვეულ ერთგვაროვნებას და შენიშნავს: „წარმოების თვალსაზრისით შეიძლება გაერთიანებულ იქნეს წარმოება გარდაუვალი ზმნისაგან გარდამავალი ზმნისა და უშუალო კონტაქტის ზმნისაგან შუალობითი კონტაქტის ზმნისა“, თუმცა დერივაციის ამ განსხვავებულ პროცესებს (*წუხ-ს — ა-წუხ-ებ-ს და ა-წუხ-ებ-ს — ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს*) შორის იგივეობის ნიშანს არ სვამს. შუალობითი კონტაქტის მაწარმოებელ (**-ევ, -ინ, -ევი**) სუფიქსთა, შუალობითი კონტაქტის ფორმებიდან წარმოებულ სახელზმნათა (*გახსნევა, თქმევა, წაღებინება...*, *მოკვლევი-ნებ-ს*, *გატეხინებ-ს*, *დასაწვევი-ნებ-ს*, *მოსატანი-ნებ-ს* და მისთ.) და შუალობითი კონტაქტის სათავისო და სასხვისო ქცევის ფორმათა მოდელის განხილვისას, ა. შანიძე დარწმუნებით აცხადებს, რომ **ა-** პრეფიქსს შუალობითი კონტაქტის ფორმასთან არავითარი კავშირი არა აქვს.

სწორედ კაუზაციის მარკერად **ა-** პრეფიქსის წარმოდგენა აფართოებს კაუზაციის გრამატიკულ ცნებას და ამ კატეგორიაში აერთიანებს ფორმითა და ფუნქციით სხვადასხვა გრამატიკულ ოდენობებს — ე.წ. პირველად და მეორეულ კაუზატივებს (ტერმინები „პირველადი კაუზატივი“, „მეორეული კაუზატივი“ გამოიყენა გ. დეეტერსმა) ანუ გარდაუვალ და გარდამავალ ზმნათაგან ნაწარმოებ კაუზატივებს (ერთი მხრივ, **წუხ-ს** ის — **ა-წუხ-ებ-ს** ის მას, **წევ-ს** ის — **ა-წვენ-ს** ის მას და, მეორე მხრივ, **წერ-ს** ის მას — **ა-წერ-ინ-ებ-ს** ის მას მას, **თლის** ის მას — **ა-თლ-ევი-ნებ-ს** ის მას მას, **აშენ-ებ-ს** ის მას — **აშენ-ებ-ინ-ებ-ს** ის მას მას).

გარდაუვალ ზმნათაგან აქტანტის მატებით მიღებული დერივატი მოქმედებითი გვარის ზმნაა და არა კაუზატივი, კაუზაცია საშუალებაა, გზაა მოქმედებითი გვარის წარმოსაქმნელად. **ა-** პრეფიქსი მხოლოდ დიაქრონიულად შეიძლება ჩაითვალოს კაუზატივის მარკერად (არნ. ჩიქობავა, გ. მაჭავარიანი...). სხვა თვალსაზრისით, სწორედ გარდაუვალი ზმნისგან **ა-** პრეფიქსის საშუალებით გარდამავალი ზმნის წარმოებამ (*წუხ-ს — ა-წუხებ-ს...*), ე.ი. მოქმედებითი გვარის ჩამოყალიბებამ გამოავლინა გარდამავალ დერივატებში კაუზატიური მიმართება. სინქრონიული თვალსაზრისით **ა-** პრეფიქსი **ა-წუხებს** და მისთ. ფორმებში მოქმედებითი გვარის ნიშანია. გვარის, როგორც მორფოლოგიური კატეგორიის არსებობა ქართულში გვარის მიხედვით საპირისპირო ფორმათა არსებობით და ამ ფორმათა მარკირებითაა შეპირობებული (ეს პირობა დაცულია **ა-** ხმოვანპრეფიქსიანი მოქმედებითებისა და საპირისპირო ვნებითების მიმართებაში). ასეა ეს გვარის სამწვერიანი ოპოზიციის მქონე ზმნათა ჯგუფში, სადაც მორფოლოგიური მარკერი ორ წევრს მაინც უნდა ჰქონდეს (მოქმ. **ა-წუხებს**, ვნებ. **წუხდება**, საშ. **წუხს...**). ასევე, ორწვერიან საოპოზიციო სისტემებში, სადაც ერთი წევრის მარკირებაც საკმარისია; მაგ., როცა მარკირებულ მოქმედებითს საოპოზიციო ცალად მხოლოდ ე.წ. უნიშნო ვნებითები აქვს (**ა-თბ-ობ-ს — თბ-ებ-ა**), რომელიც თავისთავად აწმყოს მწკრივებში **Ø — ებ-ი/-ებ-ა** კონფიქსებით მარკირებული ვნებითია.

4.7.2. კაუზატივის განმარტებისათვის. ქართული ენის გრამატიკებში კაუზატივი, როგორც ფორმაწარმოებითი კატეგორია, წარმოდგენილია ვიწრო გაგებით („მეორეული კაუზატივი“) და გვარის კატეგორიის ფარგლებში განიხილება. კაუზატივი, ა. შანიძის თვალსაზრისით, იგივეა, რაც კონტაქტის კატეგორია. ამ კატეგორიის მიხედვით გარჩეული საოპოზიციო ფორმები „გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე უშუალოდ ან სხვა პირის საშუალებით“. შესაბამისად გამოიყოფა კონტაქტის ორი ფორმა — უშუალო და შუალობითი (ა. შანიძე). სხვაგვარად: არაკაუზატიური და კაუზატიური: ოპოზიცია ბინარულია და მისი წევრები ამ კატეგორიის გამოუხატველობა-გამოხატვით უპირისპირდებიან ერთმანეთს:

არაკაუზატ. *წერ-ს ის წერილს* კაუზატ. *ა-წერ-ინ-ებ-ს ის მას წერილს*
ა-შენ-ებ-ს ის სახლს *ა-შენებ-ინ-ებ-ს ის მას სახლს*
თლ-ი-ს ის ვაშლს *ა-თლ-ევი-ებ-ს ის მას ვაშლს*

კაუზატიური ფორმები (**ა-წერინებს, ა-შენებინებს, ა-თლევინებს...** ის მას მას) დერივატებია; არაკაუზატიური ფორმები (**წერს, აშენებს, თლის...** ის მას) — ძირეული; კაუზატიური დერივატები გარდამავალი სამვალენტიანი ზმნებია, ძირეული საოპოზიციო ფორმები — ასევე გარდამავალი, ოღონდ ორვალენტიანი ზმნები. ე.ი. კაუზაცია, როგორც სიტყვაწარმოებითი პროცესი, ხასიათდება პირის (აქტანტის) მატებით და ეს დამატებითი პირი ირიბი ობიექტია; მართალია, მოქმედების რეალური შემსრულებელი, მაგრამ შემსრულებელია მხოლოდ სხვისი (სუბიექტის) ნებით თავსმოხვეული მოქმედებისა. ამის გათვალისწინებით, კაუზაციის ცნების განსაზღვრაში, კაუზატიური ფორმის განმარტებაში არსებითია არა ის, რომ სუბიექტი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე ირიბი ობიექტის მეშვეობით, არამედ ის, რომ ირიბი ობიექტი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე სუბიექტის ინიციატივით, მისი მიზნით (გ. მაჭავარიანი; თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელაია), ე.ი. კაუზაციაში ღირებულია ის, რომ სუბიექტი ინიციატორია და არა შემსრულებელი, შდრ.:

აკეთებინებ-ს... ავალებს აკეთოს, კეთების საშუალებას აძლევს, კეთებაში ეხმარება... „მოსე მამასახლისს და სოფლის მსაჯულებს, როგორც უნდოდა, ისე ატრიალებდა, რაც თვითონ სურდა, იმას აკეთებინებდა“ (ე. ნინოშ.).

ამოალაგებინებ-ს... დაავალებს ან შეაძლებინებს ამოალაგოს, — ამოაწყობინებს... ჯერ ხურჯინები ამოალაგებინა (ო. ჭილ.)

აშენებინებ-ს... ავალებს ან შესაძლებლობას აძლევს [ა]აშენოს, [გა]აშენოს, [მო]აშენოს... ახალ შექმნილ მამულში სახლს გაშენებინებ (გ. წერეთ.)...

ა.შანიძე კაუზატიური სიტუაციის ანალიზისას რეალურ მოქმედად ორ პირს ასახელებს — სუბიექტსა და ირიბ ობიექტს; ერთი (სუბიექტი) ნებელობით მოქმედებას ასრულებს, მეორე (ირიბი ობიექტი) ფაქტობრივ მოქმედებას: „რეალურად მოქმედებს არა ერთი პირი, არამედ ორი: პირი, რომელიც ხელმძღვანელობს საქმეს და პირი, რომელიც უშუალოდ მოქმედებს და პირადად ასრულებს ხელმძღვანელის დავალებას. ხელმძღვანელი პირი — ეს არის საქმის მოთავე, საქმის ინიციატორი, ხოლო ვინც უშუალოდ მოქმედებს, ერთგვარი იარაღია საქმის ორგანიზატორის ხელში. ამ ორ პირს გარდა არის კიდევ მესამე პირი, რომელიც წარმოადგენს მათი მოქმედების საგანს“. ა. შანიძე შესაბამისი ფუნქციური ტერმინებითაც აღნიშნავს კაუზატიური სიტუაციის მონაწილეებს: ხ ე ლ მ ძ ღ ვ ა ნ ე ლ ი (ორგანიზატორი), შ ე მ ს რ უ ლ ე ბ ე ლ ი

(ეგზეკუტორი) და სამიზნო, ანუ სუბიექტი, ირიბი ობიექტი და პირდაპირი ობიექტი.

ამგვარად, კაუზატივი ქართულში გარდამავალი ზმნის კატეგორიაა და მას ქმნის გარდამავალი არაკაუზატიური და კაუზატიური ფორმების დაპირისპირება, როგორც ძირეული და წარმოქმნილი ფორმებისა; მორფოლოგიურად წარმოქმნილი ფორმა განივრცობა სათანადო აფიქსებით, სინტაქსურად — ვალენტობის მატებით (**წერს** ის წერილს — **აწერინებს** ის მას წერილს); არაკაუზატიურ და კაუზატიურ ფორმებს შორის ფუნქციურ-სემანტიკურ განსხვავებას ქმნის მოქმედების ჩამდენი პირის გრამატიკული სტატუსი: არაკაუზატიურ ზმნებში მოქმედების ჩამდენი, შემსრულებელი, თავისი ნებით მოქმედი სუბიექტია (**წერს** ის წერილს), კაუზატიურ ზმნებში შემსრულებელი სხვისი (სუბიექტის) ნების კარნახით, სხვისი ინიციატივით მოქმედი ირიბი ობიექტია (**ა-წერ-ინ-ებ-ს** ის მას წერილს).

ეს სხვა, კაუზატიური ზმნის სუბიექტი, ძირითადად მოქმედების მაიძულებელი და ინიციატორია; ძირითადად, რადგან გარკვეულ პირობებში სუბიექტი შეიძლება მოქმედების შემსრულებლად მოგვევლინოს, მაგ., თუ ირიბ ობიექტად ზმნაში უსულო (**რა** ჯგუფის) სახელია წარმოდგენილი, ირიბი ობიექტის, როგორც მოქმედების უშუალო შემსრულებლის ფუნქცია ბუნდოვანი ხდება და მოქმედების შემსრულებლად სუბიექტი გვევლინება, შდრ.: *[სეტყვა] ხეხილს ნაყოფს აყრევი-ნებს (ი. გოგებ.)*. მოქმედების შემსრულებლად ამ კონტექსტში არა ირიბი ობიექტი (ხეხილს), არამედ სუბიექტი (სეტყვა) მოიაზრება.

ფაქტობრივ მასალას ასევე გარკვეული კორექტივები შეაქვს კაუზატიური ზმნების სუბიექტისა და ობიექტის ფუნქციათა დამკვიდრებულ ნორმებში; მაგ., ირიბი ობიექტი შუალობითი კონტაქტის ფორმებში ყოველთვის არ არის მოქმედების ერთადერთი უშუალო შემსრულებელი. ბევრ შემთხვევაში მას თანამონაწილედ სუბიექტი ჰყავს. განმარტებით ლექსიკონში აბანიებს ზმნასთან დამოწმებულ წინადადებაში ახალგაზრდა დედას ბებია შველის და ბავშვს აბანიებს ბებია (სუბიექტი) თანამონაწილედ დედის მიერ (ირიბი ობიექტი) ბავშვის (პირდ. ობიექტი) დაბანის პროცესისა. ასევე:

აკიდებინებს ის მას ტვირთს ორგვარად შეიძლება გავიაზროთ: 1. ის (სუბიექტი) ავალებს მას (ირიბ ობიექტს) ტვირთის (პირდ. ობიექტი) აკიდებას, 2. ის (სუბიექტი) სთხოვს მას (ირიბ ობიექტს), რომ ტვირთი (პირდ. ობიექტი) თავად მას (სუბიექტს) აჰკიდონ.

ამოატანინებს ის მას მას: 1. ის (სუბიექტი) ავალებს მას (ირიბ ობიექტს), რომ ამოიტანოს 2. ის (სუბიექტი) ეხმარება მას (ირიბ ობიექტს) ამოტანაში.

ამოაყვანინებს ის მას მას. ავადმყოფს კიბეზე ამოაყვანინებს: 1. დაავალებს მას (ირიბ ობიექტს) რომ ამოიყვანოს 2. თვითონ მოეხმარება მას (ირიბ ობიექტს) ავადმყოფის ამოყვანაში.

აპარსვინებს ის მას ცხვარს: 1. ის (სუბიექტი) ავალებს მას (ირიბ ობიექტს), რომ ცხვარი გაპარსოს 2. ის (სუბიექტი) თვითონ ეხმარება მას (ირიბ ობიექტს) ცხვრის გაპარსვაში...

შუალობითი კონტაქტის ფორმათა სალექსიკონო განმარტებებში სუბიექტისა და ირიბი ობიექტის მიერ ერთობლივად განხორციელებული მოქმედებები დაფიქსირებულია **შველის, ეხმარება, შეაძლებინებს** ზმნათა მეშვეობით. ნიშანდობლივია, რომ მოქმედების ასეთი ერთობლივი, კოლექტიური შემსრულებელი ძირითადად იმ ზმნებთან მოიაზრება, რომლებიც ყოფით-სამეურნეო საქმიანობას ასახავენ. ქველის მიხედვით:

აბლანდვინებს-ს... ავალებს ან შველის ბლანდოს.

აბმევიანებს-ს... ავალებს ან შველის [და]აბას, [შე]აბას, [გა]აბას... ძროხას აბმევიანებს, — გუთანში ხარებს აბმევიანებს, — ეტლში ცხენებს აბმევიანებს, — სარეცხის თოქს აბმევიანებს.

აბეგვინებს-ს... ბეგვაში შველის; აიძულებს, ავალებს ბეგვას. ფეტვს აბეგვინებს.

აბერტყვინებს-ს... ავალებს ბერტყოს; ბერტყვაში შველის. ხალიჩას აბერტყვინებს. კაკალს აბერტყვინებს.

აგრეხინებს-ს... ავალებს გრიხოს; გრეხაში ეხმარება.

4.7.3. მოქმედებითი გვარის ზმნათა ა-პრეფიქსიანი მოდელები შინაარსის თვალსაზრისით. მოქმედებითი გვარის ზმნათა ა-პრეფიქსიანი მოდელები ყოველთვის არ არიან ე.წ. პირველადი კაუზატივები, ე.ი. გარდაუვალი (საშუალო გვარის) ზმნის დერივატები; შესაბამისად, ასეთ შემთხვევებში ყოველთვის მკაფიოდ არ არის გამოხატული კაუზატიური მნიშვნელობა.

სუბიექტის მიერ პირდაპირ ობიექტზე დამართული მოქმედება, ე.ი. მოქმედებითი გვარის ზმნის მნიშვნელობა, თავისთავად ითავსებს

იძულებითობას (კაუზაციას), როგორც დამატებით მნიშვნელობას და ასეთი შეთავსება გაპირობებულია დიაქრონიული რეალობით — მოქმედებითი გვარის ჩამოყალიბების გზა კაუზატივია.

ამდენად, ბუნებრივია, რომ კაუზაციის მნიშვნელობა მოქმედებითი გვარის ზმნებშიც წარმოჩნდეს და ეს ამ ზმნათა ქეგლისეულ განმარტებებშიც აისახება; ასეთ მოქმედებითებს ძირეული საშუალო გვარის ფორმები უდგას გვერდით:

- ა-დუმებ-ს** (შდრ. დუმს): აიძულებს დადუმდეს, მდუმარეს ხდის...
- ა-ძუნძულებ-ს** (შდრ. ძუნძულებს): აიძულებს იძუნძულოს
- ა-ყივლებ-ს** (შდრ. ყივის): 1. აიძულებს იყივლოს, ყივილით აძახებს. 2. გადატ. ყივილის მსგავს ხველებას იწვევს
- ა-ყვირებ-ს** (შდრ. ყვირის): აიძულებს იყვიროს, ყვირილის ხმას გამოაცემინებს
- ა-ყელყელავებ-ს** (შდრ. ყელყელავს): ყელყელავს აიძულებს; თავს ზევით, მაღლა სწევს.
- ა-წუწუნებ-ს** (შდრ. წუწუნებს): აიძულებს ან ნებას აძლევს იწუწუნოს
- ა-წრიპინებ-ს** (შდრ. წრიპინებს): აიძულებს ან საშუალებას აძლევს იწრიპინოს
- ა-ხმაურებ-ს** (შდრ. ხმაურობს): აიძულებს იხმაუროს, ხმაურს ატეხინებს; ხმაურით ავსებს და ა.შ.

„აიძულებს“ ზმნით განმარტებული კაუზატიური შინაარსის (ძირითადად „ხმიანობის“ აღმნიშვნელი) მოქმედებითების პირდაპირი ობიექტები არსებითად ვინ ჯგუფის (ადამიანის) სახელებია, თუმცა გადატანითი მნიშვნელობით პირდაპირ ობიექტად არც უსულო სახელები გამოირიცხება, მაგ.: *კოდალა... ვაკიოდა და მთელ ტყეს ახმაურებდა* (შ. არაგვ.).

მასალიდან ისე ჩანს, რომ პირდაპირ ობიექტად გამოყენებული რა ჯგუფის სულიერ და უსულო სახელთა მიერ გამოწვეული ხმიანობის აღსანიშნავად ამ რიგის მოქმედებითების განმარტებებში უპირატესად კაუზატიური გამოაცემინებს ზმნაა გამოყენებული:

- ა-წკრიალებ-ს** (შდრ. წკრიალებს): წკრიალის ხმას გამოაცემინებს
- ა-ყმუვლებ-ს** (შდრ. ყმუვის): ყმუვილის ხმას გამოაცემინებს
- ა-წკლაპუნებ-ს** (შდრ. წკლაპუნებს): წკლაპუნის ხმას გამოაცემინებს
- ა-წკარუნებ-ს** (შდრ. წკარუნობს): წკარუნის ხმას გამოაცემინებს
- ა-დგაფუნებ-ს** (შდრ. დგაფუნობს): დგაფუნის ხმას გამოაცემინებს

ა-ჩხრიალებ-ს (შდრ. ჩხრიალებს): ჩხრიალის ხმას გამოაცემინებს

ა-ზუზუნებს-ს (შდრ. ზუზუნებს): ზუზუნის ხმას გამოაცემინებს

და სხვ.

თუ ხმიანობის აღმნიშვნელი მოქმედებითი გვარის ზმნის პირდაპირ ობიექტად **რა** ჯგუფის სულიერ სახელთან ერთად პარალელურად უსულო სახელიც დასტურდება, ეს გადატანითი მნიშვნელობით ხმარება იქნება და კაუზატიური შინაარსის გამოსახატავად განმარტებაში შეიძლება გამოყენებული იქნეს როგორც აიძულებს, ასევე გამოაცემინებს ზმნები:

ა-წივლებ-ს (შდრ. წივის): აიძულებს იწივლოს, წივილის ხმას გამოაცემინებს.

რა აწივლებს მავ წიწილს საბუღარში?

ფიგურ. მემანქანე მანქანას აწივლებს (ს. შანშ.).

ა-ყვირებს-ს (შდრ. ყვირის): აიძულებს იყვიროს, ყვირილის ხმას გამოაცემინებს.

რა მაყვირებს ასე მწარედ? (აკაკი)

შოფერი აყვირებდა ბუკს (ნ. ლორთქ.)...

ა- პრეფიქსიან მოქმედებითი გვარის ზმნათა კაუზატიური შინაარსი, აიძულებს, გამოაცემინებს ზმნათა გარდა, აღწერითად სხვა ზმნების საშუალებითაც გამოიხატება (საშუალებას აძლევს, ნებას აძლევს, მიზეზს აძლევს, ეჭვს, შიშს ჰგვრის, აღძრავს, იწვევს). შდრ.:

ა-ლაპარაკებს-ს... აიძულებს ილაპარაკოს, ლაპარაკის საშუალებას, მიზეზს აძლევს... ადამიანს ვარამი და ჭირი ალაპარაკებს (ილია)

ა-ლაქლაქებს-ს... ლაქლაქის შესაძლებლობას აძლევს; აიძულებს ილაქლაქოს...

ა-წუწუნებს-ს... აიძულებს ან ნებას აძლევს იწუწუნოს

ა-კანკალებს-ს... კანკალსა ჰგვრის

ა-ეჭვებს-ს... ეჭვს აღძრავს, ეჭვს იწვევს ვინმეში და სხვ.

ასე რომ, მოქმედებითი გვარის **ა-** პრეფიქსიანი დერივაციული მოდელების დიდ ნაწილში კაუზატიური შინაარსი მეტ-ნაკლებად გარკვევით იკითხება და ამ შინაარსს ქეგლის სალექსიკონო განმარტებებიც ემოწმება. ზმნათა ნაწილში კაუზატიური სემანტიკა ნაკლებად

ჩანს, მაგ., **ათარილებს** „რისამე თარიღს არკვევს“, **აწვეთებს** „წვეთ-წვეთად ასხამს“, **აბალახებს** „აძოვებს, ბალახს აჭმევს“, **აელვებს** „ელვასავით ანათებს“...

ასეა სხვა ნასახელარ ზმნებთანაც: ამეფებს „მეფედ სვამს, ახელმწიფებს“, ამეცადინებს „მეცადინეობაში, რისამე შესწავლაში ეხმარება“ და მისთანებში კაუზატიური სემანტიკა ნიშანდობლივია, ამზევეებს „მზეზე გააქვს, მზეზე ფენს“, აკმევს „საკმეველს წვავს, საკმევლის კვამლს აყენებს“, ათავსებს „რამეში (ან სადმე) დებს...“ და მისთანებში ეს სემანტიკა ნაკლებად თვალსაჩინოა. მოქმედებითი გვარისა და კაუზატიური სემანტიკის შეთავსების კარგი მაგალითია **აწითლებს** ზმნის მნიშვნელობათა შეჯერება:

1. წითელს ხდის, წითელ ფერს აძლევს... *მზის შუქი ცას აწითლებდა (ა. ყაზბ.);*

2. აიძულებს გაწითლდეს, წამოწითლდეს (სახეზე). *პირში ზედმეტი ქებით აწითლებს.*

პირველი მნიშვნელობით პირდაპირ ობიექტად **რა** ჯგუფის სახელია (ცა) და გარდაქცევითობის მნიშვნელობაა გამოხატული (წითელს ხდის), მეორე მნიშვნელობით პირდაპირი ობიექტი **ვინ** ჯგუფის სახელია და კაუზაციის მნიშვნელობა აღინიშნება (აიძულებს გაწითლდეს).

4.7.4. „პირველადი“ და „მეორეული კაუზატივების“ უპირისპირება ფორმალური და ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით.
ა- პრეფიქსით მარკირებული მოქმედებთები (ა-დგენ-ს, ა-წუხ-ებ-ს, ა-რბ-ევ-ს და ა. შ.), როგორც ვნახეთ, ლექსიკურად კაუზატიური ზმნებია; ისინი სათანადო ძირეული საშუალისა (სტატიკური), „უნიშნო ვნებთებისა“ და სახელებისაგან მიღებულ დერივატებს წარმოადგენენ: დგა-ს > **ა-დგ-ენ-ს**, წუხ-ს > **ა-წუხ-ებ-ს**, რბ-ის > **ა-რბ-ევ-ს**... ქრ-ებ-ა > **ა-ქრ-ობ-ს**, შავ-ი > **ა-შავ-ებ-ს** და ა.შ. ექვემდებარებიან პასივიზაციისა (ა-წუხ-ებ-ს > წუხ-დ-ებ-ა) და კაუზაციის (ა-წუხ-ებ-ს > ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს) წესებს და საოპოზიციო ფორმების მიხედვით ნაწილდებიან გვარისა და „მეორეული კაუზატივის“ (კონტაქტის) კატეგორიებში. გვარის კატეგორიის მიხედვით ქმნიან სამწვერიან ოპოზიციურ სისტემებს, რომელშიც მოქმედებითისა და ვნებითის მარკირებულ ფორმებს უპირისპირდება არამარკირებული საშუალი:

მოქმ. **ა-წუხ-ებ-ს** : ვნებ. **წუხ-დ-ებ-ა** : საშ. **წუხ-ს**

რაც შეეხება კაუზატივს: **ა-** პრეფიქსიანი მოქმედებითის ფორმა **ა-წუხ-ებ-ს**-ს კაუზატიურ **ა-წუხებინ-ებ-ს** ფორმას ისევე უპირისპირდება, როგორც უხმოვანპრეფიქსო არაკაუზატიური მოქმედებითი—სათანადო კაუზატიურ წევრებს; მდრ.:

არაკაუზატ. **ა-წუხ-ებ-ს** ის მას — კაუზატ. **ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს** ის მას მას
წერ-ს ის მას — **ა-წერ-ინ-ებ-ს** ის მას მას.

წუხ-ს — *ა-წუხებ-ს* დაპირისპირებაში **ა-** პრეფიქსი ვერ იქნება კაუზატივის ნიშანი, რადგან *აწუხებ-ს* — *აწუხებინებ-ს*, *წერ-ს* — *აწერი-ნებ-ს* დაპირისპირებაში კაუზატივებია **აწუხებინებს** და **აწერინებს**. შესაბამისად: საპირისპირო არაკაუზატიურ (*აწუხებს*, *წერს*) ფორმებში კაუზატივის მარკერი ვერ გვექნება.

ე. ი., თუ **ა-წუხ-ებ-ს** — **ა-წუხებ-ინ-ებ-ს** დაპირისპირებაში **ა-წუხ-ებ-ს** არაკაუზატიური ფორმაა, ასეთი იქნება ის **წუხ-ს** — **ა-წუხ-ებ-ს** დაპირისპირებაშიც; სხვაგვარად კი ისე გამოდის, რომ „ერთი და იგივე ფორმა (**ა-წუხ-ებ-ს**) ერთ შემთხვევაში ოპოზიციის კაუზატიური წევრი გამოდის, მეორეში — არაკაუზატიური (ონიანი, 2003).

ასე რომ, ე.წ. „პირველადი“ და „მეორეული კაუზატივების“ ერთ კატეგორიად გაერთიანებას ფორმალური და ფუნქციურ-სემანტიკური წინააღმდეგობები ახლავს. ფორმალური საკითხებიდან უმთავრესია კაუზატივის კატეგორიის ფორმანტის საკითხი. როგორც ვნახეთ, როგორც „პირველადი“, ასევე „მეორეული კაუზატივებისათვის“ (**წუხ-ს** — **ა-წუხ-ებ-ინ-ებ-ს**, **წერ-ს** — **ა-წერ-ინ-ებ-ს**...) **ა-** პრეფიქსი აუცილებელი ჩანს: ის გვაქვს გარდაუვალ ზმნათაგან ნაწარმოებ ე.წ. „კაუზატიურ მოქმედებითებში“ და არაკაუზატიური გარდამავალი ზმნებიდან ნაწარმოებ კაუზატიურ ფორმებშიც.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ **წუხ-ს** — **ა-წუხ-ებ-ს** დაპირისპირებაში **ა-** პრეფიქსი **ა-წუხ-ებ-ს** ზმნაში მხოლოდ დიაქრონიული თვალსაზრისით შეიძლება მივიჩნიოთ კაუზატივის ნიშნად. ასეთივე და უპირატესი უფლებითაც **ა-** გარდამავლობის ნიშანიც არის, რადგანაც ის არა მარტო გარდაუვალი ზმნებიდან, არამედ სახელებიდანაც აწარმოებს გარდამავალ ზმნას. გვარის საპირისპირო ფორმათა არსებობის პირობებში გარდამავალი ზმნა მოქმედებითი გვარის ფუნქციით აღიჭურვება. **წუხს** > **აწუხებს** კაუზატიური დერივაციის კონკრეტული შინაარსი — სუბიექტური პირის მიერ პირდაპირი ობიექტური პირის იძულებული

ბა, თავისთავად მოქმედებითი გვარის მნიშვნელობის შემადგენელი კომპონენტია.

ა- პრეფიქსი კაუზატივის ნიშანი ვერ იქნება გარდამავალ კაუზატიურ ფორმაშიც, რადგან ის გარდამავალ არაკაუზატიურ ფორმათა ერთ ნაწილშიც დასტურდება, შდრ.:

წერ-ს — ა-წერ-ინ-ებ-ს, მაგრამ

ა-წუხებ-ს — ა-წუხებ-ინ-ებ-ს

ა-შენ-ებ-ს — ა-შენ-ებ-ინ-ებ-ს და ა.შ.

ა. შანიძე კაუზატივის (შუალობითი კონტაქტის) მაწარმოებლებიდან გამორიცხავს **ა-** პრეფიქსს, — კაუზატიური სახელწმინდებისა და სათავისო და სასხვისო ქცევის ფორმათა ანალიზის შედეგად, სადაც კაუზატივის მნიშვნელობები გვაქვს, მაგრამ **ა-** პრეფიქსი არ არის წარმოდგენილი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში **ა-** პრეფიქსის კაუზატივის კატეგორიის მარკერად მიჩნევის საწინააღმდეგო არგუმენტები საპირისპირო ფორმათა შედარების საფუძველზე ასე ჩამოყალიბდა:

ა) **ა-თრევ-ინ-ებ-ს**

ე-თრევ-ინ-ებ-ა

ორივე მათგანი კაუზატივია ფორმითაც და მნიშვნელობითაც; ანუ: ამ ფორმებისთვის საერთოა კაუზატივის, მოქმედების იძულების, შეპირობების ფუნქცია. საერთო ფუნქცია კი უნდა გამოიხატოს საერთო მორფოლოგიური ელემენტით. ასეთი ელემენტი ამ შემთხვევაში არის სუფიქსი **-ინ (თრევ- ფუძეა, -ებ თემის ნიშანი)**; შდრ.: **ა-თრევ-ს > ა-თრევ-ინ-ებ-ს** და **ე-თრევ-ა > ე-თრევ-ინ-ებ-ა**. **ა-** და **ე-** პრეფიქსები გამოხატავენ იმ მნიშვნელობებს, რომლებითაც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან ეს ფორმები.

აქედან გამომდინარე, **ა-** პრეფიქსი (ისევე, როგორც **ე-**) არ შეიძლება მივიჩნიოთ კაუზატივის (შუალობითი კონტაქტის) მაწარმოებლად.

ბ) **ა-თრევ-ს**

ა-თრევ-ინ-ებ-ს

ერთ-ერთი ამ ფორმათაგანი (**ა-თრევ-ინ-ებ-ს**) კაუზატივია, რომელსაც მოეპოვება თავისი მაწარმოებელი **-ინ** სუფიქსი. პრეფიქსი **ა-** გვაქვს ორივე ფორმაში — კაუზატივშიც და არაკაუზატივშიც (კაუზატივისათვის ამოსავალ ფორმაშიც). ბუნებრივია, არ შეიძლება ჩაით-

ვალოს, რომ განმასხვავებელი ნიშან-თვისება (კაუზატივის ფუნქცია) გამოიხატება ამ ფორმებისათვის საერთო **ა-** პრეფიქსით.

ესეც საბუთია იმისა, რომ **ა-** ვერ იქნება კაუზატივის მაწარმოებელი.

გ) კაუზატივის მნიშვნელობას გამოხატავენ მასდარები (და-წერ-ინ-ებ-ა, გა-თრევ-ინ-ებ-ა), მიმღებები (გა-თრევ-ინ-ებ-ულ-ი), III სერიის ფორმები (და-უ-წერ-ინ-ებ-ი-ა, გა-უ-თრევ-ინ-ებ-ი-ა, და-ე-წერ-ინ-ებ-ინ-ა, გა-ე-თრევ-ინ-ებ-ინ-ა...). არცერთ მათგანში არა გვაქვს **ა-** პრეფიქსი. კაუზატივის სემანტიკა შესაბამისი სუფიქსით (**-ინ**) გამოიხატება (ჯორბენაძე, 1983). მსგავსი ანალიზით გამოიყოფა კაუზატივის სუფიქსად **-ევენ**, შდრ.: ა) **ა-ბმ-ევენ-ებ-ს — ე-ბმ-ევენ-ებ-ა**, ბ) **ა-ბამ-ს — ა-ბმ-ევენ-ებ-ს (-ევენ** სუფიქსიანი კაუზატივების არაკაუზატიური ძირეული ფორმები ძირითადად უხმოვანპრეფიქსოა გ) **და-უ-ბმ-ევენ-ებ-ი-ა, და-ე-ბმ-ევენ-ებ-ინ-ა... და-სა-ბმ-ევენ-ებ-ელ-ი** და ა.შ.

ე.წ. პირველად და მეორეულ კაუზატივებს შორის (**ა-წუნებ-ს** ის მას — **ა-წუნებ-ინ-ებ-ს** ის მას მას), ფორმოზრების გარდა, სინტაქსური და ფუნქციურ-სემანტიკური განსხვავებაც არის. „პირველადი კაუზატივები“ გარდაუვალი ზმნებისგან ნაწარმოები ორგალენტისანი ზმნებია (**ა-წუნებ-ს, ა-ღვენ-ს, ა-რბენ-ს...** ის მას) და მაიძულელები, კაუზატიური სიტუაციის გამომწვევი სახელი, სუბიექტი, იმავდროულად მოქმედების უშუალო შემსრულებელიცაა, ე.ი. ორ ფუნქციას ითავსებს: შემსრულებელ-მაიძულელები, შემსრულებელ-ინიციატორია.

გარდამავალი ზმნის კაუზატივები სინტაქსურად არსებითად სამვალენტისანი ზმნებია: **ა-წერ-ინ-ებ-ს, ა-შენ-ებ-ინ-ებ-ს, ა-თლევ-ინ-ებ-ს...** ის მას: არსებითად, რადგან გამონაკლისის სახით შეიძლება შეგვხვდეს ორვალენტისანი **არბენინა** მან ის, **აკბენინა, აკოცინა** მან მას... და ერთვალენტისანი სახითაც: **დააცემინა** მას II **დააცემინა** მან (ცხვირი), **აღებინა** მას (მთვრალს აღებინა) და მისთ. მაიძულელები, კაუზატიური სიტუაციის გამომწვევი სახელი, სუბიექტი, აქ ძირითადად ერთი ფუნქციითაა წარმოდგენილი, ის მხოლოდ მაიძულელებია, ინიციატორი; მოქმედების უშუალო შემსრულებელი, ის, ვისაც აიძულებენ, აქ ირიბი ობიექტია. ბუნებრივია, რომ მოქმედების უშუალო შემსრულებელი (ე.ი. ირიბი ობიექტი) სულიერი (**ვინ** ჯგუფის) სახელი იყოს.

ეს პირველად და მეორეულ კაუზატივებად სახელდებული ფორმები დერივატებია, მაგრამ „პირველადი კაუზატივები“ ძირეული ზმნებისაგან გარდამავლობით განსხვავდებიან: გარდაუვ. **წუხ-ს** > გარდამ. **ა-წუხებ-ს**, ხოლო „მეორეული კაუზატივები“ ძირეული ფორმებისაგან — კაუზატიურობით (კონტაქტით): არაკაუზატიური **აწუხებ-ს** > კაუზატიური **ა-წუხებ-ინ-ებ-ს**.

ფუნქციურ-სემანტიკური განსხვავება ამ ორი ტიპის სტრუქტურებს შორის სუბიექტის სტატუსიდან ამოსვლით ასე განისაზღვრება: „პირველადი კაუზატივების“ სტრუქტურაში სუბიექტი შემსრულებელი-ინიციატორია, „მეორეული კაუზატივების“ სტრუქტურაში კი — მხოლოდ ინიციატორი; თუ დასახელებულ სტრუქტურებს შორის განსხვავებას მოქმედების უშუალო ჩამდენის გრამატიკულ სტატუსს დავუკავშირებთ, პირველ შემთხვევაში ეს სუბიექტი იქნება (მოქმედების გამომწვევის დამატებითი ფუნქციის გათვალისწინებით), მეორე შემთხვევაში, — ირიბი ობიექტი (მოქმედების მაიძულებელი გარეგანი ინიციატივის, მიზეზის მინიშნებით). *წუხს* — *ა-წუხებს* და *წერს* — *ა-წერინებს* სტრუქტურებს შორის არსებული ეს ფორმალურ-სემანტიკური განსხვავებები ორი განსხვავებული გრამატიკული კატეგორიის არსებობის საკითხსაც წამოჭრის (რ. ასათიანი, 1989).

4.7.5. კაუზატივის მაწარმოებლები. კაუზატივის მაწარმოებელთა შესახებ (ამ კატეგორიის ფართო და ვიწრო გაგების კვალობაზე) განსხვავებული თვალსაზრისები არსებობს (ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. მაჭავარიანი, ი. ქავთარაძე, ე. გეურქოვა, ი. ვეშაპიძე, ვ. იმნაიშვილი, მ. დამენია, გ. ნებიერიძე, ჯ. ქირია...); მკვლევართა ერთი ნაწილი კაუზატივის მაწარმოებლად სუფიქსებს (**-ინ**, **-ევი**) ასახელებს; სხვები მხოლოდ **ა-** პრეფიქსს გამოყოფენ, ზოგს კაუზატივის მაწარმოებლად პრეფიქს-სუფიქსი (**ა-ინ**, **ა-ევი**) მიაჩნია.

გარდამავალი ზმნის კაუზატივის მაწარმოებლად ქართულში გამოიყოფა **-ინ** და **-ევი** სუფიქსები.

შენიშვნა: **-ევ** მოუღის რამდენიმე ზმნას: ჭამ-ს — აჭმ-**ევ**-ს, სვამ-ს — ასმ-**ევ**-ს, იცვამ-ს — აცმ-**ევ**-ს. ეგვე **-ევ** გვაქვს ართმ-**ევ**-ს და არქმ-**ევ**-ს ზმნებშიც, მაგრამ ამათ დაკარგული აქვთ უშუალოდ კონტაქტის გაგება (ა. შანიძე).

-ინ სუფიქსი კაუზატივის პროდუქტიული მაწარმოებელია. მას დაირთავს უთემისნიშნო თუ თემისნიშნიან გარდამავალ ზმნათა დიდი უმეტესობა, ფუძედრეკადი ზმნები: *წერ-ს* — *ა-წერ-ინ-ებ-ს*, *ხატ-ავ-ს* — *ა-ხატვ-ინ-ებ-ს*, *ა-ქრობ-ს* — *ა-ქრობ-ინ-ებ-ს*, *ყოფ-ს* — *ა-ყოფ-ინ-ებ-ს*, *ს-ცემ-ს* — *ა-ცემ-ინ-ებ-ს*, *ტეხ-ს* — *ა-ტეხ-ინ-ებ-ს*, *დრეკ-ს* — *ა-დრეკ-ინ-ებ-ს* და ა.შ.

პროდუქტიულია კაუზატივის **-ევი**ნ სუფიქსიანი წარმოებაც:

შლ-ი-ს — *ა-შლ-ევი-ნ-ებ-ს*, *ღვრ-ი-ს* — *ა-ღვრ-ევი-ნ-ებ-ს*, *კლ-ავ-ს* — *ა-კვლ-ევი-ნ-ებ-ს*, *ა-ბამ-ს* — *ა-ბმ-ევი-ნ-ებ-ს* და ა.შ.

ა. შანიძე კაუზატიურ (შუალობითი კონტაქტის) ზმნათა ფუძეების შეჯერებით არაკაუზატიურ (უშუალო კონტაქტის) ზმნათა ფუძეებთან აღწერს **-ინ** და **-ევი**ნ ფორმანტების განაწილების კანონზომიერებას ფუძეების მიხედვით:

1. **-ინ** მოუღის ყველა ჯგუფის ზმნებს, გარდა **-ამ** თემისნიშნიანებისა.

სახელდობრ:

ა) ერთთემიანებს: *წერ-ს* — *ა-წერ-ინ-ებ-ს*;

ბ) ხმოვანმონაცვლეებს: *გრეხ-ს* / *გრიხ-ა* — *ა-გრეხ-ინ-ებ-ს*;

გ) **-ი** თემისნიშნიანებს, რომელთაც I სერიის ფორმებში მარცვლოვანი ფუძე აქვთ: *თოხნ-ი-ს* — *ა-თოხნ-ინ-ებ-ს*;

დ) **-ავ** თემისნიშნიანებს, რომელთაც საწყისში ფუძე არ ეკუმშებათ: *მალ-ავ-ს* — *ა-მალვ-ინ-ებ-ს*;

ე) **-ევ** სუფიქსიანებს: *აქვ-ევ-ს* — *ა-ქვევ-ინ-ებ-ს*;

ვ) **-ემ** სუფიქსიანებს: *მისც-ემ-ს* — *მი-ა-ცემ-ინ-ებ-ს*;

ზ) **-ებ** თემისნიშნიანებს: *ა-შენ-ებ-ს* — *ა-შენებ-ინ-ებ-ს*;

თ) **-ობ** თემისნიშნიანებს: *ა-თბ-ობ-ს* — *ა-თბობ-ინ-ებ-ს*;

ი) **-ოფ** თემისნიშნიანებს: *ყოფ-ს* — *ა-ყოფ-ინ-ებ-ს...*

2. **-ევი**ნ მოუღის ზოგიერთ **-ი** და **-ავ** თემისნიშნიანს და ყველა **-ამ** თემისნიშნიან ზმნას; სახელდობრ:

ა) **-ი** თემისნიშნიანთაგან იმათ, რომელთაც I სერიაში და, მაშასადამე, საწყისშიც ფუძე ეკუმშებათ: *შლ-ი-ს* — *ა-შლ-ევი-ნ-ებ-ს*;

ბ) **-ავ** თემისნიშნიანთაგან იმათ, რომელთაც I სერიაში და, მაშასადამე, საწყისშიც ფუძე ეკუმშებათ: *კლ-ავ-ს* — *ა-კვლ-ევი-ნ-ებ-ს*;

გ) **-ამ** თემისნიშნიან ზმნებს: *ა-ბამ-ს* — *ა-ბმ-ევი-ნ-ებ-ს...*

ა. შანიძის დაკვირვებებმა **-ინ** და **-ეგინ** სუფიქსთა გადანაწილების წესების შესახებ უკუმშველ და კუმშვად ზმნურ და სახელზმნურ (საწყისის) ფუძეებთან შემდგომში გამოკვეთა დამატებითი დისტრიბუციის მიმართება ამ სუფიქსთა გამოყენებაში; კერძოდ:

-ინ მოუღის ისეთ კაუზატიურ ზმნებს, რომელთაც საწყისში მარცვლოვანი ფუძე (*resp.* თემა) აქვთ. **-ეგინ** მოუღის საწყისში ყველა ნულმარცვლოვანი ფუძის (*resp.* თემის მქონე) ზმნებს (ა. თაყაიშვილი).

კაუზატიური ფორმის ორთემიანი მოდელი ქართულში სქემატურად ასეთი სახით აღიწერება:

ა + ზმნის ფუძე (ძირი) + ძირითადი თემა + სუფიქსი **-ინ / -ეგინ** + დამატ. თემა

მოკლედ დავახასიათებთ ამ მოდელის შემადგენელ ელემენტებს:

ა- ხ მ ო ვ ა ნ ჰ რ ე ფ ი ქ ს ი კაუზატიური მოდელის აუცილებელი ელემენტია. **ზ მ ნ უ რ ი** ფ უ ძ ე (ძირი) აუცილებლად გარდამავალი ზმნისა უნდა იყოს.

ძ ი რ ი თ ა დ ი თ ე მ ა ნულოვანი ან თემის ნიშნებით გავრცობილი; თემის ნიშნები (**-ავ, -ამ, -ი** ნიშნების გამოკლებით) სრული; **-ავ** და **-ამ** — ნაწილობრივ რედუცირებული, **-ი** — სრულად რედუცირებული; თემის ნიშნების რანგში განიხილება **-ევ** და **-ენ** სუფიქსები; ძირითადი თემა შეზრდილია ფუძესთან და გასდევს ყველა სერიაში. ძირითად თემას მოსდევს კაუზატივის მაწარმოებლები.

-ინ / -ეგინ სუფიქსები — კაუზატივის მაწარმოებლები, ერთმანეთის მიმართ დამატებითი დისტრიბუციის დამოკიდებულებას ავლენენ. **-ეგინ** რთული მაწარმოებელი (**ევ+ინ**); კაუზატივის მაწარმოებლებს ერთვის დამატებითი თემა, **-ებ** თემის ნიშნის სახით განზოგადებული.

დ ა მ ა ტ ე ბ ი თ ი თ ე მ ა **-ებ**, რომელიც მარტივს დაერთვის, ოღონდ მარტივი თემა შუალობითი კონტაქტიანი ზმნებისა თავისთავად რთულია სათანადო უშუალო კონტაქტის ფორმებთან დაპირისპირებით. ეს დაპირისპირება ააშკარავებს, რომ შუალობითი კონტაქტის ფორმათა მაწარმოებელია **ინ** ან **ეგინ** (ა. შანიძე). თემა **-ებ III** სერიაშიც გადაჰყვება:

წერ-ს > ა-წერ-ინ-ებ-ს, და-ა-წერ-ინ-ა, და-უ-წერ-ინ-ებ-ი-ა

აშენ-ებ-ს > ა-შენებ-ინ-ებ-ს, ა-ა-შენებ-ინ-ა, ა-უ-შენებ-ინ-ებ-ი-ა

თლ-ი-ს > ა-თლ-ეგინ-ებ-ს, გა-ა-თლ-ეგინ-ა, გა-უ-თლ-ეგინ-ებ-ი-ა...

4.7.6. კაუზატივის ამოსავალი ფუძის შესახებ. სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ კაუზატიური (შუალობითი კონტაქტი)

ფორმებისათვის ამოსავალია არაკატეგორიული ზმნათა აწმყოს ფუძე. არსებობს სხვა თვალსაზრისიც: „ქართულში კატეგორიის წარმოების თანამედროვე ტიპი აწმყოს აწარმოებს კატეგორიის აორისტის ფუძისაგან“ (არნ. ჩიქობავა).

ა. შანიძე წერს: „შუალობითი კონტაქტის მაწარმოებლები -ინ და -ეგინ დაერთვის უშუალო კონტაქტის ზმნათა | სერიის თემას, რომელიც საწყისშია წარმოდგენილი. საწყისის ა ამ ფორმანტა დართვისას შეიკვეცება. საარვისო ქცევაში ეს ზმნები ფუძის წინ კიდევ ა-ს მიიღებენ“ (ა. შანიძე).

ბოლოსწინა ფრაზით: „საწყისის ა ამ ფორმატის დართვისას შეიკვეცება“, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ა. შანიძე კატეგორიული (შუალობითი კონტაქტის) ფორმატის ამოსავლად საწყისს გულისხმობს.

გამოითქვა მოსაზრება, რომ კატეგორიული ფორმის არაკატეგორიული აწმყოს ფუძიდან წარმოქმნას მაინცდამაინც მყარი მოტივაცია არ ეძებნება; წარმოდგენილი იქნა სათანადო სემანტიკური (1) და ფორმალური (2) არგუმენტები: რადგან (1) კატეგორიული (შუალობითი კონტაქტი) წარმოქმნის კატეგორიას და არ ექვემდებარება დროის თვალსაზრისით რაიმე შეზღუდვას, ამდენად აწმყოს ფუძესთან მისი დაკავშირება სემანტიკურად გაუგებარია, თუმცა ფორმალურად დასაშვებია. (2) ფორმალური არგუმენტებიდან საყურადღებოა, რომ რამდენიმე ზმნას აწმყოს ფუძე და კატეგორიისთვის ამოსავალი ფუძე განსხვავებული აქვს:

კითხულ-ობ-ს (თემა „ობ“) → ა-კითხ-ვ-ინ-ებ-ს (თემა „ავ)
 შლ-ი-ს (თემა „ი“) → ა-შლ-ეგინ-ებ-ს (თემა Ø).

კეთდება დასკვნა, რომ არაკატეგორიული ფორმიდან კატეგორიის წარმოქმნა გაშუალებულია მასდარის ფუძით. ამგვარი დაშვება ხსნის იმ ფორმალური (ფონეტიკური, მორფოლოგიური) ხასიათის განსხვავებებს, რაც კატეგორიული და არაკატეგორიული ფორმებს შორის ჩანს; აქ განიხილება -ი, -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნები:

კითხ-ვ-ა (მასდარი) → აკითხ-ვ-ინ-ებ-ს და არა —
 კითხულ-ობ-ს → აკითხვინ-ებ-ს

შლ-ა (მასდარი) → ა-შლ-ეგინ-ებ-ს და არა —
 შლ-ი-ს → ა-შლ-ეგინ-ებ-ს

დგმ-ა (მასდარი) → ა-დგმ-ეგინ-ებ-ს და არა —
დგ-ამ-ს → ა-დგმ-ეგინ-ებ-ს (რ. ასათიანი, 1989).

ძირეული არაკაუზატიური და დერივატი კაუზატიური ფორმების თემათა არაიდენტურობა სხვა შემთხვევებშიც დასტურდება:

ისვრ-ი-ს — ასროლ-ინ-ებ-ს, შდრ.:

ისვრ-ი-ს² (იყენ. ისროლა; უსვრია იყენ. უსროლია)...

ა-სრ-ოლ-ინ-ებ-ს... *პაპა წამიყვანს ხოლმე ტყეში და თოფს მას-
როლინებს (ი. ურჯუბი)...*

ჰყავს — აყოლიებს (> ა-ყოლ-ინ-ებ-ს), შდრ.:

ჰყავს-ს (თურმ. ჰყოლია)

აყოლიებს-ს (აყოლია, უყოლებია) კაუზატ. ჰყავს ზმნისა. აიძუ-
ლებს იყოლიოს, გაიჩინოს. *ერთ უშვილო კნეინას ძლით შვილი ვა-
ყოლიე (ა. ცავარ.).*

ელ-ი-ს, ელოდ-ებ-ა — ა-ლოდ-ინ-ებ-ს, შდრ.:

ალოდინებს-ს (ალოდინა, ულოდინებია) გრდმ. აიძულებს ელოდოს,
— აცდევინებს. *გააღე კარი, რაღას მალოდინებ? (ვაჟა)*

იც-ი-ს — ა-ცოდ-ინ-ებ-ს, შდრ.:

აცოდინებს-ს (აცოდინა, უცოდინებია) კაუზატ. იცის ზმნისა. სა-
შუალებას მისცემს (აძლევს) იცოდეს, გაიგოს...

ჩამოთვლილი კაუზატიური ფორმები — **ასროლინებს** (შდრ. ის-
ვრის), **აყოლინებს** (შდრ. ჰყავს), **ალოდინებს** (შდრ. ელის), **აცოდი-
ნებს** (შდრ. იცის) ნამდვილად არ ჰგვანან აწმყოს თემაზე კაუზატივის
სუფიქსის დართვით მიღებულ ზმნებს და შეიძლება მათი მასდარუ-
ლი წარმომავლობის (*სროლა, ყოლა, ლოდინი, ცოდნა*) დაფიქსირება,
მაგრამ ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ წარმოდგენილი ზმნები
უღლებს პარადიგმას საჭიროების შემთხვევაში სწორედ მასდარული
წარმოების ფორმებით ივსებენ (*ისროლა/უსროლია, ჰყოლია, ელოდა,
იცოდა, ე-ცოდ-ინ-ებ-ა*); ასე რომ, კაუზაციის პროცესში აწმყოს ფუძის
გარდა, სხვა მწკრივთა გამოყენებაც დასაშვებია ჩანს, მაგ. უწყვეტ.
ი-ცოდ-ა — ა-ცოდ-ინ-ებ-ს, წყვეტ. ი-სროლ-ა — ა-სროლ-ინ-ებ-ს და ა.შ.
საწყისის (*სროლა*) ჩვენების მიხედვით, „ასროლინებს კაუზატივის ამო-
სავლად *ისროლ-ი-ს ფორმა უნდა ვივარაუდოთ“ (ა. თაყაიშვილი,
1974).

ფაქტი მაინც ისაა, რომ თემისნიშნის ზმნათა უმრავლესობა კაუ-
ზატივს აწმყოს ფუძისაგან აწარმოებს

თავი V. უღლება, უღლების ტიპები

5.1. ტერმინისათვის. ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ზმნის ფორმაცვალების აღსანიშნავად ორი ტერმინი გამოიყენება: **უღლება** და **უღვლილება**. ფორმობრივად განსხვავებული ეს ტერმინები შინაარსობრივად არ სხვაობენ, იდენტურია. ტერმინის შექმნის საფუძველი **უღელ** ფუძეა.

ერთი მხრივ, სირთულე **უღვლილება** ტერმინის წარმოებისა (რაც მთლად ნათელი არ არის ჩვენთვის) და, მეორე მხრივ, სიმარტივე და გამჭვირვალობა **უღლება** ტერმინისა, ამ უკანასკნელისათვის დაგვაჭყრიანებს მხარს.

ა. შანიძემ ტერმინ **უღლები**-ს განმარტებისას სამ მნიშვნელობაზე გაამახვილა ყურადღება:

„ა) პირველ ყოვლისა იგი აღნიშნავს პირიან ზმნათა ფლექსიას და ამ მხრით იგი უპირისპირდება უპირო ზმნათა და საკუთრივ სახელთა ფლექსიას. თუ სახელთა ფლექსია ანუ მიმოხრა ნიშნავს სიტყვის ცვალებას ბრუნვათა მიხედვით ერთ-ერთ რიცხვში (...), სამაგიეროდ პირიან ზმნათა მიმოხრა ნიშნავს სიტყვის ცვალებას პირთა მიხედვით ერთ-ერთ მწკრივში და ერთ-ერთ რიცხვში (მხოლოდითში ან მრავლობითში) ან ორივე რიცხვში (უმეტესად)“. ფაქტობრივ, ეს არის **უღლება ვიწრო გაგებით** — ზმნის ფორმაცვალება პირისა და რიცხვის მიხედვით ერთი მწკრივის ფარგლებში.

„ბ) მეორე გაგებით „უღლება“ აღნიშნავს პირიანი ზმნის ფორმაცვალებას ყველა მწკრივში, რომელიც კი მოეპოვება აღებულ ზმნას“. ფაქტობრივ, ეს არის **უღლება ფართო გაგებით** — ზმნის ფორმაცვალება მწკრივთა მიხედვით, მწკრივის შიგნით — პირისა და რიცხვის მიხედვით.

და მესამე მნიშვნელობა: „გ) მესამე გაგებით „უღლება“ გულისხმობს ტიპს, რომელსაც მისდევს ესა თუ ის ზმნა სამივე სერიის ფორმათა წარმოების დროს“.

5.2. თვალსაზრისები უღლების ტიპებად დაყოფის თაობაზე. უღლების ტიპებად დაყოფა, ზმნათა კლასიფიკაცია ტიპების გამოყოფის გზით არაა ახალი მოვლენა. ჯერ კიდევ პრაქტიკულ გრამატიკებში ცდილობდნენ ავტორები უღლების ტიპების გამოყოფას სხვადასხვა

ზმნური კატეგორიებისა თუ ფორმაწარმოების თავისებურებათა გათვალისწინებით. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ძირითადად ორი თვალსაზრისია გატარებული ქართული ზმნების კლასიფიკაციის, უღლების ტიპების გამოყოფისა. ჩვეულებრივ ზმნათა დაჯგუფება ხდება რამდენიმე ნიშნის მიხედვით. ა. შ ა ნ ი ძ ი ს აზრით, „მთავარი ეს არის: როგორია ურთიერთობა სამივე სერიის ფორმებს შორის წარმოების თვალსაზრისით“ ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნად გვარის კატეგორია არის მიჩნეული, დამატებით ნიშნად — სტატიკურობა-დინამიკურობა.

I ტიპი. უღლება მოქმ. გვარის ზმნებისა. ამათი მთავარი თავისებურება ის არის, რომ ისინი III სერიის ფორმებს ინვერსიულად აწარმოებენ. ამას გარდა, პირდაპირი მიმართების ფორმები მხოლოდ აქ არის შესაძლებელი.

II ტიპი. უღლება დინამიკური ვნებითი გვარის ზმნებისა. ძირითადი განსხვავება პირველი ტიპის ზმნათა უღლებისაგან III სერიაში იჩენს თავს. თანაც აქ ზმნები განიყოფა იმის მიხედვით, ერთპირიანია ფორმა თუ ორპირიანი: ამას თავისი წარმოება აქვს და იმას — თავისი. ამას გარდა, ამ ტიპის ზმნებს პირველი ტიპის ზმნათაგან განასხვავებს სავრცობი (ოდ).

III ტიპი. უღლება საშუალ-მოქმედებითი (მედიოაქტივი) ზმნებისა. ამ ზმნებს შენაცვლების წესით აქვთ ნაწარმოები II და III სერიის ფორმები, აგრეთვე I სერიის მყოფადის წრისა. შენაცვლებისას გამოყენებულია იმავე ფუძის მოქმედებითის სათავისოს ან სასხვისოს ფორმები.

IV ტიპი. უღლება საშუალ-ვნებითი (მედიოპასივი) ზმნებისა და სტატიკური ვნებითი გვარის ზმნებისა. ამათ ყველას აერთიანებს მწკრივების კლება (ან მეორე სერიისა მთლიანად, ან უწყვეტლისა და აწმყოს კავშირებითისა I სერიიდან). ამას გარდა, აწმყოში ესენი მუშველ ზმნას დაირთავენ პირველსა და მეორე პირში.

თითოეული ტიპის შიგნით კიდევ არის თავ-თავისი დაყოფილება.

I ტიპის უღლებაში ზმნები განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ, ჯერ ერთი, როგორ არის ნაწარმოები აწმყო (სრული ასპექტის შემთხვევაში: მყოფადი), ე. ი. რა თემის ნიშანი აქვს ზმნას და, ამასთან ერთად, იკუმშება ფუძე თუ არა. მეორე, როგორ არის ნაწარმოები წყვეტილი; და, უკანასკნელ, რა თემას იყენებს III სერიაში.

II ტიპის უღლება, უღლება ვნებითი გვარის ზმნისა, უფრო გარჩეული იყო I ტიპის უღლებისაგან ძველად, ვიდრე დღეს, რადგანაც მას I სერიის სავრცობიან მწკრივებში თავისი წარმოება ჰქონდა, სრულ-

ლიად განსხვავებული მოქმედებითი გვარის ზმნათა უღლებისაგან. შემდეგ იგი აღნიშნულ მწკრივებში თანდათან გაუთანაბრდა მოქმედებითი გვარის ზმნებს. II სერიაში პრეფიქსიან (**ინ** — **ენიან**) ვნებითს თავისი წარმოება არა აქვს და სავსებით მისდევს სათანადო ზმნის მოქმედებითს. ამ მხრივ ეს ზმნები ძირითადად განსხვავდება სუფიქსიან (**ლონიან**) და უნიშნო ვნებითის უღლებისაგან. III სერიაში კი განსხვავება სხვადასხვა ტიპის ვნებითებს შორის დაიკარგება, მაგრამ თავს იჩენს განსხვავება ერთპირიანებსა და ორპირიანებს შორის.

III ტიპის უღლების ზმნებს შორის მთავარი განსხვავება მყოფადის წარმოებაა, რაც დამოკიდებულია სათანადო ფუძის მოქმედებითი გვარის ფორმაზე.

IV ტიპის უღლების ზმნებს შორის მთავარი განსხვავებული ნიშანია, თუ რა მწკრივები აკლია მათ: I სერიისა თუ II სერიისა, ან, რაც იგივეა, უწყვეტელი აქვს თუ წყვეტილი, I კავშირებითი თუ II კავშირებითი. ამ მხრივ სტატიკურებთან ერთად არის მდგომარეობის გამომხატველი ზმნები“. შესაბამისი მაგალითები ყველა ტიპისა თუ ქვეტიპის ზმნის უღვლილებისა დაინტერესებულ პირს შეუძლია იხილოს ა. შანიძის „ქართული გრამატიკის საფუძვლებში“.

როგორც ვხედავთ, საკლასიფიკაციოდ რამდენიმე ნიშანია გამოყენებული: გვარის კატეგორია, ინვერსიულობა, მწკრივთა წარმოების შესაძლებლობა, მწკრივთა წარმოების თავისებურებანი. კლასიფიკაციის ამგვარმა თვალსაზრისმა საჭირო გახადა სხვა მორფოლოგიური კატეგორიების გათვალისწინებაც და ამისდაკვალობაზე — ქვეტიპების გამოყოფა. ამ შემთხვევაში ყურადღება მახვილდება თემაზე, თემის ნიშნებზე, მწკრივის ფუძეთა ურთერთმიმართებაზე, ვნებითის წარმოების ტიპზე, რა საშუალებით ხდება ნაკლული მწკრივების შევსება... ფონეტიკური პრინციპიც იჩენს თავს — „იკუმშება ფუძე თუ არა“...

არსებობს სხვა თვალსაზრისიც; არ ნ. ჩიქობავას აზრით, „ქართული ზმნების ძირითადი საკლასიფიკაციო ერთეულებია: სტატიკური და დინამიკური ზმნები, ერთი მხრივ, გარდაუვალი და გარდმავალი ზმნები, მეორე მხრივ“. ამისდაშესაბამისად, სამი ტიპი გამოიყო:

- I. დინამიკური ზმნები (**ი-** ვნებითიანი ტიპი)
- II. დინამიკური ზმნები (**დ-** ვნებითიანი ტიპი)
- III. სტატიკური ზმნები (ორი ქვეტიპით:
 - ა) სტატიკური ერთპირიანი ზმნები
 - ბ) სტატიკური ორპირიანი ზმნები...).

ტიპების გამოყოფა (ამ შემთხვევაში შესაბამისი პარადიგმების ნახვა) ყველა ტიპისა თუ ქვეტიპისა ზმნათათვის მკითხველს შეუძლია იხილოს არნ. ჩიქობავას „ქართული ენის ზოგად დახასიათებაში“. უღლების ტიპების გამოყოფა ერთი საკლასიფიკაციო ნიშნის — დინამიკურობა-სტატიკურობის — მიხედვით უდავოდ საინტერესო ფაქტია, ოღონდ მთლად ნათელი არაა ამ შემთხვევაში I და II ტიპების გამოყოფის აუცილებლობა: ვნებითის წარმოების ტიპის მიხედვით სხვადასხვა ჯგუფის წარმოდგენა. მესამე ტიპის ვნებითის ფორმათა საკითხიც გარკვევას საჭიროებს... გამოდის, რომ: **ზრდის** და **იზრდება / ეზრდება** ერთი ტიპის უღლების ზმნებია, **ტეხს** და **ტყდება** — მეორისა, ხოლო **წუხს, ცხოვრობს** და **უყვარს** — მესამისა... **დგას, ზის** და ა. შ. ტიპის ზმნებიც, ალბათ, აქ შემოვა (თუმცა ამის თაობაზე მითითება არაა).

როგორც პირველი, ასევე მეორე თვალსაზრისის მიხედვით ძირითადი ყურადღება **ზმნურ ფორმათა წარმოების თავისებურებაზეა გამახვილებული**. კლასიფიკაციის ამგვარ პრინციპებზე დამყარება გამოყოფილ ერთეულთა სიმრავლეს ქმნის და, რაც მთავარია, არ ხერხდება ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით ყველა სახის ზმნის გათვალისწინებაც. გარდა ამისა, არაა ერთგვაროვანი პრინციპი გატარებული: სხვადასხვა თვალსაზრისით ხდება გამოყოფილი ტიპების დახასიათება; პრინციპის ცვლა კი „კლასიფიკაციის ელემენტარული წესის დარღვევად ითვლება მეცნიერების ყველა დარგში. ენის მოვლენათა აღწერაც აქ გამონაკლისს ვერ შექმნის“ (არნ. ჩიქობავა).

5.3. ფორმათა „სესხების“ საკითხი. სანამ მსჯელობას გავაგრძელებთ უღლების თვალსაზრისით ზმნათა დაჯგუფების საკითხზე, გვინდა შევეხოთ „ფორმათა სესხების“ საკითხს. ე. წ. საშუალო გვარის ზმნათა უღლების თაობაზე როცა მსჯელობენ, მიანიშნებენ, რომ „ამ ზმნებს შენაცვლების წესით აქვთ ნაწარმოები II და III სერიის ფორმები, აგრეთვე I სერიის მყოფადის წრისა. შენაცვლებისას გამოყენებულია იმავე ფუძის მოქმედებითის სათავისოს ან სასხვისოს ფორმები“ (ა. შანიძე); რომ ეს ზმნები ნაკლული მწკრივების შესავსებად „იყენებს დინამიკური ზმნებისაგან ნასესხებ ნაკვთებს“ (არნ. ჩიქობავა). ამგვარი კომენტარით საშუალო გვარის ზმნათა უღლების სრულ პარადიგმას წარმოადგენენ:

1. მავალითი ფორმათა „სესხებისა“

საკუთარი ფორმები		„ნასესხები“ ფორმები	
	„აწმყოს წრეში“		„მყოფადის წრეში“
აწმყო	ვ-ტირ-ი	მყოფადი	ვ-ი-ტირ-ებ

	ს-ტირ-ი		ი-ტირ-ებ
	ტირ-ი-ს		ი-ტირ-ებ-ს
	ვ-ტირ-ი-თ		ვ-ი-ტირ-ებ-თ
	ს-ტირ-ი-თ		ი-ტირ-ებ-თ
	ტირ-ი-ან		ი-ტირ-ებ-ენ
უწყვეტელი	ვ-ტირ-ოდ-ი	ხოლმეობითი	ვ-ი-ტირ-ებ-დ-ი
	ს-ტირ-ოდ-ი		ი-ტირ-ებ-დ-ი
	ტირ-ოდ-ა		ი-ტირ-ებ-დ-ა
	ვ-ტირ-ოდ-ი-თ		ვ-ი-ტირ-ებ-დ-ი-თ
	ს-ტირ-ოდ-ი-თ		ი-ტირ-ებ-დ-ი-თ
	ტირ-ოდ-ნენ		ი-ტირ-ებ-დ-ნენ
აწმყ. კავშ.	ვ-ტირ-ოდ-ე	მყოფ. კავშ.	ვ-ი-ტირ-ებ-დ-ე
	ს-ტირ-ოდ-ე		ი-ტირ-ებ-დ-ე
	ტირ-ოდ-ე-ს		ი-ტირ-ებ-დ-ე-ს
	ვ-ტირ-ოდ-ე-თ		ვ-ი-ტირ-ებ-დ-ე-თ
	ს-ტირ-ოდ-ე-თ		ი-ტირ-ებ-დ-ე-თ
	ტირ-ოდ-ნენ		ი-ტირ-ებ-დ-ნენ

- შენიშვნა:**
1. რამდენადაც II და III სერიის მწკრივთა ფორმები ფორმობრივად გაგრძელებაა „ნასესხებ“ ფორმათა პარადიგმისა, ამდენად მათ აღარ მოვიყვან.
 2. პირის ნიშანთა მართლწერა (ვთქვათ, ს-ტირ-ი)
 - ა. შანიძის მიხედვითაა წარმოდგენილი.

2. მავალითი ფორმათა სესხებისა

	საკუთარი ფორმები		ნასესხები ფორმები
აწმყო	ვ-დგა-ვარ	მყოფალი	ვ-ი-დგ-ებ-ი
	დგა-ხარ		ი-დგ-ებ-ი
	დგა-ს		ი-დგ-ებ-ა
	ვ-დგა-ვართ		ვ-ი-დგ-ებ-ი-თ
	დგა-ხართ		ი-დგ-ებ-ი-თ
	დგან-ან		ი-დგ-ებ-ი-ან
უწყვეტელი		ხოლმეობითი	ვ-ი-დგ-ებ-ოდ-ი
			ი-დგ-ებ-ოდ-ი

ი-ღგ-ებ-ოდ-ა
 ვ-ი-ღგ-ებ-ოდ-ი-თ
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ი-თ
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ნენ

აწმყ. კავშ.

მყოფ. კავშ.

ვ-ი-ღგ-ებ-ოდ-ე
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ე
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ე-ს
 ვ-ი-ღგ-ებ-ოდ-ე-თ
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ე-თ
 ი-ღგ-ებ-ოდ-ნენ

II და III სერიაში გაგრძელება აქვს მყოფადის პარადიგმას.

3. მავალითი ფორმათა „სესხებისა“

საკუთარი ფორმები

აწმყო

მ-ი-ყვარ-ს
 გ-ი-ყვარ-ს
 უ-ყვარ-ს
 გვ-ი-ყვარ-ს
 გ-ი-ყვარ-თ
 უ-ყვარ-თ

მ-ე-ყვარ-ებ-ა
 გ-ე-ყვარ-ებ-ა
 ე-ყვარ-ებ-ა
 გვ-ე-ყვარ-ებ-ა
 გ-ე-ყვარ-ებ-ა-თ
 ე-ყვარ-ებ-ა-თ

ნასესხები ფორმები

მყოფადი

/ შე-მ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ა
 / შე-გ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ა
 / შე-უ-ყვარ-დ-ე-ბ-ა
 / შე-გვ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ა
 / შე-გ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ა-თ
 / შე-უ-ყვარ-დ-ე-ბ-ა-თ

უწვეთელი

მ-ი-ყვარ-დ-ა
 გ-ი-ყვარ-დ-ა
 უ-ყვარ-დ-ა
 გვ-ი-ყვარ-დ-ა
 გ-ი-ყვარ-დ-ა-თ
 უ-ყვარ-დ-ა-თ

მ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა
 გ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა
 ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა
 გვ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა
 გ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა-თ
 ე-ყვარ-ებ-ოდ-ა-თ

ნოლმეობითი

/ შე-მ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა
 / შე-გ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა
 / შე-უ-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა
 / შე-გვ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა
 / შე-გ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა-თ
 / შე-უ-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ა-თ

აწმყ. კავშირებითი

მ-ი-ყვარ-დ-ე-ს
 გ-ი-ყვარ-დ-ე-ს
 უ-ყვარ-დ-ე-ს

მყოფ. კავშირებითი

მ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-ს / შე-მ-ი-ყვარ-დ-ებ-ოდ-ე-ს
 გ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-ს / შე-გ-ი-ყვარ-დ-ებ-ოდ-ე-ს
 ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-ს / შე-უ-ყვარ-დ-ებ-ოდ-ე-ს

გვ-ი-ყვარ-დ-ე-ს	გვ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-ს	/	შე-გვ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ე-ს
გ-ი-ყვარ-დ-ე-თ	გ-ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-თ	/	შე-გ-ი-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ე-თ
უ-ყვარ-დ-ე-თ	ე-ყვარ-ებ-ოდ-ე-თ	/	შე-უ-ყვარ-დ-ე-ბ-ოდ-ე-თ

შენიშვნა: II და III სერიაში გაგრძელება მყოფადის მეორე ვარიანტს ექნება: შე-მ-ი-ყვარ-დ-ა, შე-მ-ი-ყვარ-დ-ე-ს, შე-მ-ყვარ-ებ-ი-ა...

4. მავალითი ფორმათა „სესხებისა“

საკუთარი ფორმები
აწმყო

ვ-ბობოქრ-ობ
ბობოქრ-ობ
ბობოქრ-ობ-ს
ვ-ბობოქრ-ობ-თ
ბობოქრ-ობ-თ
ბობოქრ-ობ-ენ

ნასესხები ფორმები
მყოფადი

ვ-ი-ბობოქრ-ებ / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ი
ი-ბობოქრ-ებ / ა-ბობოქრდ-ებ-ი
ი-ბობოქრ-ებ-ს / ა-ბობოქრდ-ებ-ა
ვ-ი-ბობოქრ-ებ-თ / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-თ / ა-ბობოქრდ-ებ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-ენ / ა-ბობოქრდ-ებ-ი-ან

უწყვეტელი

ვ-ბობოქრ-ობ-დ-ი
ბობოქრ-ობ-დ-ი
ბობოქრ-ობ-დ-ა
ვ-ბობოქრ-ობ-დ-ი-თ
ბობოქრ-ობ-დ-ი-თ
ბობოქრ-ობ-დ-ნენ

ხოლმეობითი

ვ-ი-ბობოქრ-ებ-დ-ი / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ი / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ა / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ა
ვ-ი-ბობოქრ-ებ-დ-ი-თ / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ი-თ / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ნენ / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ნენ

აწმყ. კავშ.

ვ-ბობოქრ-ობ-დ-ე
ბობოქრ-ობ-დ-ე
ბობოქრ-ობ-დ-ე-ს
ვ-ბობოქრ-ობ-დ-ე-თ
ბობოქრ-ობ-დ-ე-თ
ბობოქრ-ობ-დ-ნენ

მყოფ. კავშირებითი

ვ-ი-ბობოქრ-ებ-დ-ე / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ე / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ე-ს / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ა
ვ-ი-ბობოქრ-ებ-დ-ე-თ / ა-ვ-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ე-თ / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ი-თ
ი-ბობოქრ-ებ-დ-ნენ / ა-ბობოქრდ-ებ-ოდ-ნენ

II და III სერიაში გაგრძელება აქვს მყოფადის ორივე ვარიანტს.

ფორმობრივი თვალსაზრისით „აწმყოს წრისა“ და „მყოფადის წრისა“ ფორმათა ერთ პარადიგმაში მოქცევა, ცხადია, არ მოხერხდება; ეს იგივე იქნება, **აკეთებს** ზმნას **გაიკეთა** დავუყენოთ გვერდით და **უკეთებს** ზმნას — **გაკეთდა**.

ყალიბის მიხედვით პირველი რიგის ზმნები სულ სხვა პარადიგმის

წევრებია და მეორე რიგისა — სხვა პარადიგმის. „სესხებაც“ ამიტომ დაერქვა პარადიგმათა ამგვარ „შევსებას“.

ამგვარი „სესხებით“ ირღვევა ფორმობრივი პრინციპი.

ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ **ტირის** და **იტირა, დგას** და **იდგება, უყვარს** და **ეყვარება / შეუყვარდება** თუ **ბობოქრობს** და **იბობოქრებს** არ შეიძლება ერთ პარადიგმაში მოექცეს, ოღონდ ერთია: **უნდა განსხვავდეს სემანტიკური და ფორმობრივი-სემანტიკური პარადიგმები.**

სემანტიკურ პარადიგმას ვუწოდებთ იმ **პარადიგმას**, რომელშიც ფორმობრივი პრინციპი დარღვეულია და სხვადასხვა ფუძის მქონე ზმნები ერთ პარადიგმაში მხოლოდ სემანტიკური პრინციპითაა გაერთიანებული.

ფორმობრივი-სემანტიკურს ვუწოდებს იმ **პარადიგმას**, რომელშიც **შიც ორივე პრინციპია გატარებული — ფორმობრივიც და სემანტიკურიც.** შეიძლება მარტივად **ფორმობრივი პარადიგმაც** ვუწოდოთ. ასე რომ, სესხებით შევსებული პარადიგმა ჩვენთვის სემანტიკური პარადიგმაა და სხვა, მოქმედებითი თუ ვნებითი გვარის ზმნათა პარადიგმები — ფორმობრივი (ე. ი. ფორმობრივი-სემანტიკური) პარადიგმებია.

სემანტიკური პარადიგმები რამდენიმე სახის შეიძლება იყოს:

1. როცა პარადიგმის წევრები ერთი და იმავე ძირეული მორფემისაგან იწარმოება. თუმცა აქაც გამოიყოფა რამდენიმე ქვეჯგუფი:

ა) როცა „აწმყოს წრის“ მწკრივთა პარადიგმას „მყოფადის წრესა“ და II-III სერიის ერთი პარადიგმა ავსებს:

მეფ-ობ-ს	ი-მეფ-ებ-ს
მეფ-ობ-დ-ა	ი-მეფ-ებ-და
მეფ-ობ-დ-ე-ს	ი-მეფ-ებ-დ-ე-ს
	ი-მეფ-ა
	ი-მეფ-ო-ს
	უ-მეფ-ი-ა
	ე-მეფ-ა
	ე-მეფ-ო-ს

ბ) როცა მხოლოდ აწმყოს ფორმა აქვს ზმნას და „მყოფადის წრისა“ თუ II-III სერიის ფორმებს ივსებს სხვა ფორმობრივი პარადიგმით.

წევ-ს	ი-წვ-ებ-ა
	ი-წვ-ებ-ოდ-ა
	ი-წვ-ებ-ოდ-ე-ს

ი-წვ-ა
 ი-წვ-ე-ს
 (წოლილ-ა
 წოლილ-იყო
 წოლილ-იყოს)

გ) როცა „აწმყოს წრის“ მწკრივთა პარადიგმის შევსება ხდება „მყოფადის წრეში“ ორგვარი ფორმობრივი პარადიგმით, რომელთაგან ერთ-ერთს აქვს გაგრძელება II და III სერიაში

ს-ძულ-ს	ე-ძულ-ებ-ა	/	შე-ს-ძულ-დ-ებ-ა
ს-ძულ-დ-ა	ე-ძულ-ებ-ოდ-ა	/	შე-ს-ძულ-დ-ებ-ოდ-ა
ს-ძულ-დ-ე-ს	ე-ძულ-ებ-ოდ-ე-ს	/	შე-ს-ძულ-დ-ებ-ოდ-ე-ს
—	—		შე-ს-ძულ-დ-ა
—	—		შე-ს-ძულ-დ-ე-ს
—	—		შე-ს-ძულ-ებ-ი-ა
—	—		შე-ს-ძულ-ებ-ოდ-ა
—	—		შე-ს-ძულ-ებ-ოდ-ე-ს

დ) როცა „აწმყოს წრის“ მწკრივთა პარადიგმის შევსება ხდება „მყოფადის წრისა“ და II-III სერიის ფორმების ორგვარი პარადიგმით:

ბიბინ-ებ-ს	ი-ბიბინ-ებ-ს	/	ა-ბიბინ-დ-ებ-ა
ბიბინ-ებ-დ-ა	ი-ბიბინ-ებ-დ-ა	/	ა-ბიბინ-დ-ებ-ოდ-ა
ბიბინ-ებ-დ-ე-ს	ი-ბიბინ-ებ-დ-ე-ს	/	ა-ბიბინ-დ-ებ-ოდ-ე-ს
	ი-ბიბინ-ა	/	ა-ბიბინ-დ-ა
	ი-ბიბინ-ო-ს	/	ა-ბიბინ-დ-ე-ს
	უ-ბიბინ-ი-ა	/	აბიბინებულ-ა
	ე-ბიბინ-ა	/	აბიბინებულ-იყო
	ე-ბიბინ-ო-ს	/	აბიბინებულ-იყოს

2. მეორე რიგის სემანტიკური პარადიგმის წევრები სხვადასხვა ძირეული მორფემისაგან წარმოებული ზმნური ფორმებია: **ამბობს — იტყვის — თქვა.**

ამბობ-ს	იტყვ-ი-ს
ამბ-ობ-დ-ა	იტყ-ოდ-ა
ამბ-ობ-დ-ე-ს	იტყ-ოდ-ე-ს

თქვ-ა
 თქვ-ა-ს

უ-თქვ-ამ-ს

ე-თქვ-ა

ე-თქვ-ა-ს

შვრება — იზამს — ქნა

შვრ-ებ-ა

ი-ზამ-ს

შვრ-ებ-ოდ-ა

ი-ზამ-დ-ა

შვრ-ებ-ოდ-ს

ი-ზამ-დ-ე-ს

ქნ-ა

ქნ-ა-ს

უ-ქნ-ი-ა

ე-ქნ-ა

ე-ქნ-ა-ს

არის — იქნება — იყოს

არ-ი-ს

ი-ქნ-ებ-ა

ი-ქნ-ებ-ოდ-ა

ი-ქნ-ებ-ოდ-ე-ს

ი-ყ-ო

ი-ყ-ო-ს

ყოფილ-ა

ყოფილ-იყო

ყოფილ-იყოს

შენიშვნა: 1. საგულისხმო ფაქტია — III სერია ყველა შემთხვევაში II სერიის ფუძეს იმეორებს. 2. აქ იმასაც მივაქცევთ ყურადღებას, რომ **ამბ** მარტივი ფუძისაგან წარმოებული ნეიტრალური ქცევის ფორმა სემანტიკურ პარადიგმას ქმნის.

ამ პარადიგმების გაცნობა ერთი დასკვნის საშუალებას გვაძლევს: როგორც მეორე რიგის პარადიგმები (ამბობს... არის... შვრება...) არ შეიძლება ჩაითვალოს ფორმოზრივ პარადიგმად და, შესაბამისად, მორფოლოგიური ანალიზის ფაქტად, ისე პირველი რიგის პარადიგმები არ შეიძლება ჩაითვალოს ფორმოზრივ პარადიგმად. სხვაგვარად: „**სესხება**“ არ არის მორფოლოგიური ფაქტი... ეს სემანტიკის სფეროა.

რაც შეეხება იმას, რომ **ამბობს — იტყვის — თქვა** ერთ პარადიგმად წარმოგვიდგება, მორფოლოგიური ანალიზის დროს უნდა ით-

ქვას, რომ **ამბობს** არის ზმნა (ის ზმნური ფორმა), რომელსაც მხოლოდ აწმყოს დროული მნიშვნელობის გამოხატვის შესაძლებლობა აქვს; შესაბამისად: **იტყვის** არის ის ზმნა (ზმნური ფორმა), რომელსაც არა აქვს აწმყოს გამოხატვის შესაძლებლობა, გამოხატავს მხოლოდ მომავალ დროს და, შესაბამისად, ასევე ითქმის **თქვა** ფორმაზეც — იგი წარსული დროის მნიშვნელობას გადმოსცემს. ამ მარტივი ფუძის ახლანდელი და მომავალი დროის გამოხატვა არ ხდება. ასევე შეიძლება ითქვას **მეფობს** და **იმეფებს**, **დგას** და **იღებება**, **ბრუნავს** და **იბრუნებს** და სხვა მრავალი მსგავსი შემთხვევის შესახებ; ანუ იმ ზმნების შესახებ, რომლებიც „სესხების გზით ივსებენ ნაკლულ მწკრივებს“.

და ყოველივე ეს ხდება განსხვავებით იმ ზმნებისაგან, რომლებიც ერთი და იმავე მარტივი ფუძით, ერთი მორფოლოგიური პარადიგმის ფარგლებში ახდენენ ამ დროულ დაპირისპირებას: **წერ-ს — და-წერს — დაწერა**. ახლანდელი და მომავალი დროის განსხვავება ერთი მწკრივის ფარგლებში ხდება ზოგ შემთხვევაში ზმნისწინის მეშვეობით, ზოგ შემთხვევაში — კონტექსტის დახმარებით.

5.4. ზმნათა დაჯგუფება მწკრივთა წარმოების შესაძლებლობის მიხედვით. ზმნისწინის როლზე, ასპექტის კატეგორიის მნიშვნელობაზე და ე. წ. მწკრივის ელემენტთა (ანუ უღლების კატეგორიათა) შესახებ მწკრივის რაობის გარკვევისას ვისაუბრეთ; ე. წ. სემანტიკური დიფერენციალური ნიშნები რომ არაა უცვალელებელი და მათი მიხედვით მწკრივთა დახასიათება არასტაბილური, ამის თაობაზეც გვქონდა საუბარი... მაგრამ ეს ყოველივე ეხებოდა ფორმოზოგ პარადიგმას. სემანტიკურად დასაშვებია საკითხის ასე დასმა, მით უმეტეს, თუ ერთ პარადიგმად გავიაზრებთ ცხოვრობს — იცხოვრა, არის — იყო — იქნება ფორმებს... ჩვენი და წარმოდგენილი თვალსაზრისის სხვაობის საფუძველი არის მიზანი — ვაგებთ ფორმოზოგ თუ სემანტიკურ პარადიგმას... ფორმოზოგი (ანუ ფორმოზოგი-სემანტიკური) პრინციპის გათვალისწინება საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს ამა თუ იმ ზმნის მიერ მწკრივთა წარმოების შესაძლებლობის მიხედვით. ანუ: რა შესაძლებლობა აქვს ამა თუ იმ ზმნას ზმნური ფორმების წარმოებისა.

თუ ამ პრინციპის მიხედვით ვეცდებით ზმნათა დაჯგუფებას, აღმოჩნდება, რომ შესაძლებელია ზმნები სამ ჯგუფად დალაგდეს: ა) ზმნები, რომელთაც მხოლოდ ერთი — აწმყო-მყოფადის — მწკრივის ფორმა მოეპოვება; ბ) ზმნები, რომელთაც მხოლოდ I სერიის მწკრივთა ფორ-

მები მოეპოვება და გ) ზმნები, რომელთაც ყველა მწკრივის ფორმა მოეპოვება; სქემა ასეთ სახეს მიიღებს:

ა) აწმყო-მყოფადი	ბ) აწმყო-მყოფადი უწყვეტელ-ხოლმეობითი I კავშირებითი	გ) აწმყო-მყოფადი უწყვეტ.-ხოლმეობითი I კავშირებითი წყვეტილი II კავშირებითი I თურმეობითი II თურმეობითი III კავშირებითი
------------------	--	---

უღლების ჯგუფების გამოყოფის დროს ამ ფაქტს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს. გავიხსენოთ: „**უღლება** აღნიშნავს პირიანი ზმნის ფორმაცვალებას ყველა მწკრივში, რომელიც კი მოეპოვება აღებულ ზმნას“ (ა. შანიძე). დაზუსტება — „რომელიც კი მოეპოვება აღებულ ზმნას“ — გულისხმობს იმას, რომ ყველა ზმნას არა აქვს შესაძლებლობა ყველა მწკრივის ფორმათა წარმოებისა; ანუ: ზმნები განსხვავდება ერთმანეთისაგან იმის მიხედვითაც, თუ რა შესაძლებლობა აქვს მას მწკრივთა წარმოებისა. ვფიქრობთ: ზმნის ფორმობრივი ანალიზისას ზმნათა დაჯგუფება ამ ნიშნის მიხედვით უნდა მოხდეს: როგორცა შესაძლებლობა ზმნისა მწკრივის ფორმათა წარმოებისა; სხვაგვარად: შესწევს თუ არა ზმნას უნარი ყველა მწკრივის ფორმის წარმოებისა.

მწკრივის ფორმათა წარმოების შესაძლებლობის მიხედვით ზმნები სამ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ; შესაბამისად გვექნება სამი ტიპი უღლებისა:

I სახის უღლებას განეკუთვნება ის ზმნები, რომელთაც მხოლოდ ერთი მწკრივის (აწმყო-მყოფადის) ფორმები მოეპოვებათ (ზემოწარმოდგენილ მსჯელობის საფუძველზე ე. წ. „ნასესხებ“ ფორმებს მხედველობაში არ ვიღებთ). ამ ჯგუფში შემოვა: ა) ე. წ. სტატიკური ვნებითის ფორმები: **აბია, აბარია, აბადია, ჰბურავს, ხურავს** და მისთანანი. ბ) ე. წ. მედიოპასიურ ზმნათა ერთი ნაწილი: **წევს, დგას, ძევს, სხედან** და სხვა.

ამ ტიპის ზმნები შეიძლება იყოს როგორც ერთპირიანი, ისე ორპირიანი: **აბია / უბია, აგია / უგია, აგდია / უგდია, ასვია / უსვია,**

აფენია / უფენია... დგას / უღგას, ზის / აზის / უზის...

ამ ტიპის ზმნათა უღლების ერთი დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ I და II სუბიექტური პირის ფორმებს მეშველი ზმნით იწარმოებენ:

ვ-ღგა-ვარ	ვ-ზი-ვარ		ვ-წევარ
ღგა-ხარ	ზი-ხარ		წევ-ხარ
ვ-ღგა-ვარ-თ	ვ-ზი-ვარ-თ	ვ-სხედ-ვარ-თ	ვ-წევარ-თ
ღგა-ხარ-თ	ზი-ხარ-თ	სხედ-ხარ-თ	წევ-ხარ-თ

ანდა:

ვ-აბარი-ვარ	ვ-აგდი-ვარ
აბარი-ხარ	აგდი-ხარ

ზოგი ზმნისათვის I-II სუბიექტური პირის ფორმები არ ჩანს ბუნებრივი: ჰბურავს, ხურავს...

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ამ ტიპის ზმნები ზმნისწინს არ დაირთავენ. დროული გაგება ამ ზმნებისა სტაბილურია — აწმყოს გაგება აქვთ (ზოგადისა თუ კონკრეტულისა).

II ტიპის უღლებას განეკუთვნება ის ზმნები, რომლებიც მხოლოდ I სერიის მწკრივთა ფორმებს იწარმოებს:

აწმყო-მყოფადი

ვ-მეფ-ობ	ვ-თამაშ-ობ	ვ-ამბ-ობ
მეფ-ობ	თამაშ-ობ	ამბ-ობ
მეფ-ობ-ს	თამაშ-ობ-ს	ამბ-ობ-ს
ვ-მეფ-ობ-თ	ვ-თამაშ-ობ-თ	ვ-ამბ-ობ-თ
მეფ-ობ-თ	თამაშ-ობ-თ	ამბ-ობ-თ
მეფ-ობ-ენ	თამაშ-ობ-ენ	ამბ-ობ-ენ
ვ-იტყვ-ი	ვ-იც-ი	
იტყვ-ი	იც-ი	
იტყვ-ი-ს	იც-ი-ს	
ვ-იტყვ-ი-თ	ვ-იც-ი-თ	
იტყვ-ი-თ	იც-ი-თ	
იტყვ-ი-ან	იც-ი-ან	

უწყვეტელ-ხოლმეობითი

ვ-მეფ-ობ-დ-ი	ვ-თამაშ-ობ-დ-ი	ვ-ამბ-ობ-დ-ი
მეფ-ობ-დ-ი	თამაშ-ობ-დ-ი	ამბ-ობ-დ-ი

მეფ-ობ-დ-ა	თამაშ-ობ-დ-ა	ამბ-ობ-დ-ა
ვ-მეფ-ობ-დ-ი-თ	ვ-თამაშ-ობ-დ-ი-თ	ვ-ამბ-ობ-დ-ი-თ
მეფ-ობ-დ-ი-თ	თამაშ-ობ-დ-ი-თ	ამბ-ობ-დ-ი-თ
მეფ-ობ-დ-ნენ	თამაშ-ობ-დ-ნენ	ამბ-ობ-დ-ნენ
ვ-იტყ-ოდ-ი	ვ-იც-ოდ-ი	
იტყ-ოდ-ი	იც-ოდ-ი	
იტყ-ოდ-ა	იც-ოდ-ა	
ვ-იტყ-ოდ-ი-თ	ვ-იც-ოდ-ი-თ	
იტყ-ოდ-ი-თ	იც-ოდ-ი-თ	
იტყ-ოდ-ნენ	იც-ოდ-ნენ	

I კავშირებითი

ვ-მეფ-ობ-დ-ე	ვ-თამაშ-ობ-დ-ე	ვ-ამბ-ობ-დ-ე
მეფ-ობ-დ-ე	თამაშ-ობ-დ-ე	ამბ-ობ-დ-ე
მეფ-ობ-დ-ე-ს	თამაშ-ობ-დ-ე-ს	ამბ-ობ-დ-ე-ს
ვ-მეფ-ობ-დ-ე-თ	ვ-თამაშ-ობ-დ-ე-თ	ვ-ამბ-ობ-დ-ე-თ
მეფ-ობ-დ-ე-თ	თამაშ-ობ-დ-ე-თ	ამბ-ობ-დ-ე-თ
მეფ-ობ-დ-ნენ	თამაშ-ობ-დ-ნენ	ამბ-ობ-დ-ნენ
ვ-იტყ-ოდ-ე	ვ-იც-ოდ-ე	
იტყ-ოდ-ე	იც-ოდ-ე	
იტყ-ოდ-ე-ს	იც-ოდ-ე-ს	
ვ-იტყ-ოდ-ე-თ	ვ-იც-ოდ-ე-თ	
იტყ-ოდ-ე-თ	იც-ოდ-ე-თ	
იტყ-ოდ-ნენ	იც-ოდ-ნენ	

ძირითადად ამ ჯგუფში შემოდის ის ზმნები, რომელთაც მედიოაქტიურ ზმნებს ვუწოდებთ — სწავლობს, ცხოვრობს, ამხანაგობს, ცრუობს, ტყუის... გარდა ამისა, რამდენიმე გარდამავალი დინამიკური ზმნა, ე. წ. მწკრივში მონაცვლე ზმნები — **ამბობს, იტყვის; შვრება, იზამს...**; სტატიკური ზმნები — **იცის, უწყის...** და გარდამავალი დინამიკური ზმნები — **იქნება, გაეძლება, გაემტყუნება...**

II ჯგუფის ზმნათა უმეტესობა უზმნისწინაა, ზმნისწინს ვერ იგულებს. ერთი ნაწილი მედიოაქტიური ზმნებისა ზმნისწინიანია, მაგრამ ზმნისწინი დროისა და ასპექტის გამოხატვის უნარს მოკლებულია; ეს ძირითადად მოძრაობის აღმნიშვნელი ზმნებია: **მიდის, მირბის, მიფრბის**

ნავს... ასეთი შეიძლება იყოს **მი-თამაშობს, მო-თამაშაობს** ტიპის ფორმებიც.

არის ზმნათა ერთი ნაწილი, რომელიც ყოველთვის ზმნისწინია-ნია. ზმნისწინი ამ შემთხვევაში ზმნური ფორმის ლექსიკურ მნიშვნელობას განსაზღვრავს — **გაეძლება, გაემტყუნება, გაეწეობა...**

შენიშვნა: 1. ამა თუ იმ ტიპის უღლების ზმნათა დახასიათება მო-რფოლოგიური თუ სემანტიკური თვალსაზრისით ცალკე კვლევის საგნად გვესახება. ამ შემთხვევაში ჩვენ დაკმაყოფილებით მხოლოდ ზოგადი მითითებით ზმნათა ფორმობრივ-სემანტიკურ თავისებურებებზე.

2. ზმნისწინისა და ზმნური ფორმის ურთიერმიმართების საკითხი არსებით მნიშვნელობას იძენს, რამდენადაც, როგორც ვნახეთ და ვნახავთ, არის შემთხვევები, ა) როცა ზმნა ზმნისწინს საერთოდ ვერ იგუებს —

მეფობს, ამბობს, იტყვის, იცის... აღდეგრძელებს, აღარდებს... ბ) როცა ზმნური ფორმა ზმნისწინის გარეშე არ გვხვდება (იმავე სემანტიკით) — **მიაგებს, მოასწავებს; დაეჯერება, დაიშვება... აღმოცენდება, განაგრძობს...** გ) როცა პარალელური ზმნისწინიანი და უზმნისწინო ვარიანტები თანაბრად დასაშვები

(ცხადია, ზმნისწინს გარკვეული ფუნქციები აქვს ამ შემთხვევაში): **წერს და დაწერს, ქრის და მოქრის...** ყოველივე ამის გათვალისწინება ამა თუ იმ ზმნის უღლების პარადიგმის შედგენისას აუცილებლად მიგვაჩინია.

3. ზმნისწინიან ზმნებში, ჩვეულებრივ, ერთსა და იმავე მარტივ ფუძესთან რამდენიმე ზმნისწინი შეიძლება შეგვხვდეს. ზმნისწინთა რაოდენობის საკითხი სხვადასხვა ფუძესთან სხვადასხვაგვარია. „ზმნური ფუძეების ლექსიკონი“ ამ თვალსაზრისით ნათელ სურათს იძლევა. უმეტეს შემთხვევაში ზმნისწინთა შენაცვლება ფორმაწარმოებაზე გავლენას ვერ ახდენს. ასეთ შემთხვევაში მსჯელობისას მხოლოდ ერთ-ერთ ზმნისწინს მოვიყვანთ, ჩვეულებრივ, ნეიტრალური სემანტიკისას.

III ტიპის უღლებას მივაკუთვნებთ იმ ზმნებს, რომელთაც ყველა მწკრივის ფორმა მოეპოვებათ. ზმნისწინი ამ ტიპის ზმნებთან საგანგებო ყურადღებას იქცევს. წინა შენიშვნა უპირატესად ამ ზმნებს შეეხებოდა. იმისდა მიხედვით, თუ როგორია ზმნისწინის მიმართება ზმნურ ფორმასთან, რამდენიმე ქვეჯგუფი შეიძლება გამოიყოს:

1. ზმნები, რომელთაც პარალელური — ზმნისწინიანი და უზმნისწინო — ფორმები აქვს ყველა მწკრივში (მსჯელობის სიმარტივისა და სურათის სიცხადისათვის მხოლოდ III პირის ფორმას მოვიხმობთ):

აწმყო-მყოფალი	— (და)-წერს	(გა)-აკეთებს	(მო)-ღრეკს
უწვევტ.-ხოლმ.	— (და)-წერდა	(გა)-აკეთებდა	(მო)-ღრეკდა
I კავშირებითი	— (და)-წერდეს	(გა)-აკეთებდეს	(მო)-ღრეკდეს
წვევტილი	— (და)-წერა	(გა)-აკეთა	(მო)-ღრიკა
II კავშირებითი	— (და)-წეროს	(გა)-აკეთოს	(მო)-ღრიკოს
I თურმეობითი	— (და)-უწერია	(გა)-უკეთებია	(მო)-უღრეკია
II თურმეობითი	— (და)-ეწერა	(გა)-ეკეთებინა	(მო)-ეღრიკა
III კავშირებითი	— (და)-ეწეროს	(გა)-ეკეთებინოს	(მო)-ეღრიკოს

ამ ჯგუფში შემოვა მოქმედებითი გვარის ზმნათა ძირითადი ნაწილი.

2. ზმნები, რომელთაც მხოლოდ უზმნისწინო ფორმები მოეპოვება ყველა მწკრივში:

აწმყო-მყოფალი	— გვემს	იცხოვრებს	იჯდება
უწვევტ.-ხოლმ.	— გვემდა	იცხოვრებდა	იჯდებოდა
I კავშირებითი	— გვემდეს	იცხოვრებდეს	იჯდებოდეს
წვევტილი	— გვემა	იცხოვრა	იჯდა
II კავშირებითი	— გვემოს	იცხოვროს	იჯდეს
I თურმეობითი	— უგვემია	უცხოვრია	მჯდარა
II თურმეობითი	— ეგვემა	ეცხოვრა	მჯდარიყო
III კავშირებითი	— ეგვემოს	ეცხოვროს	მჯდარიყოს

ამ ქვეჯგუფში შემოვა ძირითადი ნაწილი იმ ზმნებისა, რომლებიც სპეციალურ ლიტერატურაში საშუალო გვარის ზმნათა მონაცვლედ მიიჩნევა მყოფალის წრესა და II-III სერიების მწკრივებში: იაზროვნებს, იარსებებს, იმეტყველებს, იტრიალებს (ის), იეჭვიანებს, იეჭიმებს, იგულსხმებს... იღვება, იწვება...

აქ გაერთიანდება ასევე ნაწილი დინამიკური გარდამავალი თუ გარდაუვალი ზმნებისა: ამხილებს, აწამებს, ბრძანებს, შობს, უდებემებს, თანაუგრძნობს, უმზერს... ასაზრდოებს, აშრომებს და სხვა.

3. ზმნები, რომელთაც მხოლოდ ზმნისწინიანი ფორმები მოეპოვებათ ყველა მწკრივში:

აწმყო-მყოფადი	— ალ-იქვამს	გან-აგრძობს	აღმო-ცენდება
უწვევტ.-ხოლმ.	— ალ-იქვამდა	გან-აგრძობდა	აღმო-ცენდებოდა
I კავშირებითი	— ალ-იქვამდეს	გან-აგრძობდეს	აღმო-ცენდებოდეს
წვეტილი	— ალ-იქვა	გან-აგრძო	აღმო-ცენდა
II კავშირებითი	— ალ-იქვას	გან-აგრძოს	აღმო-ცენდეს
I თურმეობითი	— ალ-უქვამს	გან-უგრძვია	აღმო-ცენებულა
II თურმეობითი	— ალ-ექვა	გან-ეგრძო	აღმო-ცენებულიყო
III კავშირებითი	— ალ-ექვას	გან-ეგრძოს	აღმო-ცენებულიყოს

ამ ქვეჯგუფში შემოვა უმთავრესად ის ზმნები, რომელთაც ზმნისწინთა არქაული ფორმები შემოინახეს (აღიარებს, აღნუსხავს, აღუთქვამს, აღჭურავს... განმუხტავს, განავრცობს... წარმოშობს... შთააგონებს...). არის სხვა შემთხვევებიც (დასძენს, მიირთმევს, მიქარავს, მოუწოდებს...), უმთავრესად ისეთი, როცა ზმნისწინის მოშორება ზმნას ლექსიკურ მნიშვნელობას შეუცვლის....

4. ზმნები, რომელთაც I სერიის მწკრივებში პარალელური — ზმნისწინიანი და უზმნისწინო — ფორმები მოეპოვებათ, ხოლო II და III სერიის მწკრივებში — მხოლოდ ზმნისწინიანი:

აწმყო-მყოფ.	— (გა)-თბება	(და)-ემალება	(გა)-კეთდება
უწვევ.-ხოლმ.	— (გა)-თბებოდა	(და)ემალებოდა	(გა)-კეთდებოდა
I კავშირ.	— (გა)-თბებოდეს	(და)-ემალებოდეს	(გა)-კეთდებოდეს
წვეტილი	— გა-თბა	და-ემალა	გა-კეთდა
II კავშირ.	— გა-თბეს	და-ემალოს	გა-კეთდეს
I თურმ.	— გა-მთბარა	და-მალვია	გა-კეთებულა
II თურმ.	— გა-მთბარიყო	და-მალვოდა	გა-კეთებულიყო
III კავშირ.	— გა-მთბარიყოს	და-მალვოდეს	გა-კეთებულიყოს

ამ ქვეჯგუფში შემოვა უმთავრესად ვნებითი გვარის ზმნები.

III ტიპის უღლების ზმნებში ზმნისწინი პოლიფუნქციურია: ხშირად ერთდროულად რამდენიმე ფუნქციის გამომხატველი.

- შენიშვნა:** ა) ე. წ. მედიოაქტიურ ზმნებთან არის ტენდენცია **მო, წა-** ზმნისწინთა სპეციფიკური ფუნქციით გამოყენებისა (წაიბავშვებს, წაიპოეტებს... მოიბეჯითებს, მოისულელებს...) ზმნები, რომლებიც ამგვარი ფუნქციით გამოიყენებს ზმნისწინებს, მესამე ჯგუფში შევა — ზმნისწინს ყველა მწკრივში შეინარჩუნებს.
- ბ) იმისდა მიხედვით, თუ რა სემანტიკას ანიჭებს ზმნისწინი ზმნურ ფორმას, ერთი და იგივე ზმნა სხვადასხვა ზმნისწინით შეიძლება სხვადასხვა ჯგუფში მოხვდეს.
- გ) ასევე: შეიძლება ერთი და იგივე ზმნა ზოგჯერ სხვადასხვა ტიპის უღლებაში მოხვდეს იმისდა მიხედვით, თუ რა მნიშვნელობით გამოიყენება. მაგ.: **სცემს** — მნიშვნელობით „დედა ბავშვს სცემს“ III ტიპის უღლებისა იქნება, ხოლო მნიშვნელობით „თმა კოჭებამდე სცემს“ — II ტიპის უღლებისა. ასევე: **ცრის** — მნიშვნელობით „ქალი ფქვილს ცრის“ III ტიპის უღლების ზმნაა, ხოლო მნიშვნელობით „წვიმა ცრის“ — II ტიპის უღლებისა.

მწკრივის ფორმათა წარმოების შესაძლებლობათა მიხედვით ზმნების დაჯგუფებამ ერთი საინტერესო ფაქტიც წარმოაჩინა:

ა) თუ ზმნას აქვს უწყვეტელ-ხოლმეობითისა და I კავშირებითის ფორმები, აუცილებლად ექნება აწმყო-მყოფადის ფორმაც. ბ) თუ ზმნას აქვს II და III სერიის მწკრივთა ფორმები, აუცილებლად ექნება I სერიის მწკრივთა ფორმებიც.

წესი შექცევადი არაა: ზმნას შეიძლება ჰქონდეს აწმყო-მყოფადის ფორმა, მაგრამ არ ეწარმოებოდეს სხვა მწკრივის ფორმები. ანდა: ზმნას შეიძლება ჰქონდეს I სერიის მწკრივთა ფორმები, მაგრამ არ ეწარმოებოდეს II და III სერიის ფორმები.

ეს ფაქტები გარკვეულად **მხარს უჭერს მწკრივთა ტრადიციულ დაჯგუფებას, მართებულობას...**

ერთი საინტერესო კანონზომიერებაც ირკვევა: თუ ზმნას აქვს უწყვეტელ-ხოლმეობითის ფორმა, ექნება I კავშირებითიც. ასევე — თუ ზმნას აქვს წყვეტილის ფორმა, ექნება II კავშირებითიც. ფაქტი იმითაა საინტერესო, რომ უწყვეტელ-ხოლმეობითი და I კავშირებითი, ერთი მხრივ, და წყვეტილი და II კავშირებითი, მეორე მხრივ, ურთიერთხანაცვლებული ფორმებია. ასეთივე დამოკიდებულება არაა აწმყო-მყო-

ფაღსა და უწყვეტელ-ხოლმეობითს შორის. ეს ორი მწკრივი ერთმანეთს ხაზოვანი პრინციპით მიემართება.

შენიშვნა: ის, რაც ითქვა ახალი ქართულის სისტემის მაგალითზე, ითქმის ძველი ქართულისა და დიალექტების სისტემათა მიმართაც. განსხვავებული მწკრივები ამ კანონზომიერებას არ არღვევს. I ხოლმეობითი (უწყვეტლის ხოლმეობითი) ჩანაცვლების პრინციპით მიემართება უწყვეტელსა და I კავშირებითს, ხოლო II ხოლმეობითი — წყვეტილსა და II კავშირებითს. შესაბამისად, თუ ზმნას აქვს უწყვეტლის ფორმა, ექნება უწყვეტლის ხოლმეობითიც; ასევე: თუ გვაქვს წყვეტილის ფორმა, გვექნება II ხოლმეობითიც. სხვაგვარად: ურთიერთჩანაცვლებად ფორმათაგან თუ არსებობს ერთ-ერთი, იქნება დანარჩენიც.

ჩვენი აზრით, ჯერჯერობით ამოუხსნელი, მაგრამ საინტერესო კანონზომიერება ჩანს დაფარული ამ ფაქტებში.

5.5. I სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები

5.5.1. თემა. თემის ნიშნები

5.5.1.1. რა არის თემა: ითქვა: რომ „ფუძე უნდა განვიხილოთ, როგორც პერმანენტულად ცვლადი მონაცემი“, რომელიც „საყრდენია ფორმათა სისტემისათვის“ (ბ. ჯორბენაძე). და თუკი ფუძე არის პერმანენტულად ცვლადი მონაცემი, საყრდენი ფორმათა სისტემისათვის, მაშინ სხვადასხვა შემთხვევაში სხვადასხვა ფუძეზე უნდა იყოს საუბარი და ასეც არის: „ყველაფერი ის, რაც საყრდენია ნებისმიერი ფორმისა ან ფორმათა სისტემისათვის, ფუძედ უნდა იწოდოს“. მაგრამ ზმნურ ფორმათა ანალიზმა მოითხოვა ტერმინოლოგიურადაც განსხვავებულიყო სხვადასხვა ფორმისა თუ ფორმათა სისტემისათვის გამოყენებული ფუძე და შემოვიდა პირობითი ტერმინები: **ფუძე** (= მწკრივის ფუძეს), **თემა** (= სერიის ფუძეს) და „**ძირი**“ (= სრული პარადიგმის ფუძეს). მწკრივის ფუძე იმდენია, რამდენი მწკრივიც გამოიყოფა. რა არის **თემა?** — ტერმინისა თუ შესაბამისი ცნების დამკვიდრება ქართულ გრამატიკაში ა. შანიძის დამსახურებაა.

მოვიყვანთ ამონარიდს 1930 წლის გრამატიკიდან (გფიქრობთ, მოვლენის არსი აქ უკეთაა გამოხატული): „პირიელი ზმნის ჩონჩხს წარმოადგენს თემა, რომელზედაც ასხმულია ფორმა. **თემა ჰქვია უცვალეზელ ნაწილს ზმნისას, რომელიც გასდევს ხოლმე ერთ-ერთი სერიის ყველა ფორმაში**, ე. ი. რომლის დაპირისპირებითაც ცვალეზა-დია პ ი რ ი ს ა, რ ი ც ხ ვ ი ს ა, ქ ც ე ვ ი ს ა, დ რ ო ი ს ა და კ ი ლ ო ს ნიშნები (ხაზი ჩვენია). თემათა სხვადასხვაობა საფუძვლად უდევს დრო-კილოთა ორ სერიად დაყოფას ქართულში ზმნათა დიდი უმრავლესობისთვის მორფოლოგიურადაც“ (ა. შანიძე). სწორედ თემათა განსხვავება დაედო საფუძვლად საუღლებელი ფუძის პრინციპით ზმნათა დაჯგუფებას სერიებად; უფრო სწორად, I და II სერიის გამოყოფას. „რაცა შეეხება III სერიას, მას საკუთარი თემა არ გააჩნია და ჩვეულებრივ იგი ან პირველი სერიის თემას სარგებლობს (უფრო ხშირად), ან არადა მეორისას (უფრო იშვიათად), ან კიდევ სულ სხვა პრინციპზე აგებს თავის ფორმებს, ვიდრე პირველისა და მეორე სერიის დრო-კილოები“ (ა. შანიძე). ამიტომაცაა, რომ თემაზე საუბრისას განიხილავენ I და II სერიის ვითარებას; III სერიის შემთხვევაში საერთო ფუძის პრინციპი ახალ ქართულში ძველისაგან არსებითად განსხვავებულია, თუმცა ეს საგანგებო მსჯელობას საჭიროებს. ამ საკითხს III სერიის ფორმათა წარმოების განხილვისას დავუბრუნდებით.

I სერიის მწკრივთათვის საყრდენ ფუძეს **I სერიის თემა** ეწოდება, II სერიის მწკრივთათვის საყრდენ ფუძეს — **II სერიის თემა**.

გამოყოფენ ერთთემიან და ორთემიან ზმნებს: „ე რ თ - თ ე მ ი ა - ნ ი ა ზმნა, რომელსაც პირველისა და მეორე სერიის ფორმები ერთსა და იმავე ბაზისზე აქვს დაყრდნობილი.

ო რ - თ ე მ ი ა ნ ი ა ზმნა, რომელსაც პირველსა და მეორე სერიაში განსხვავებული თემები მოეპოვება“ (ა. შანიძე). მაგალითად,

ერთთემიანია	ორთემიანია
(და)ვ-წერ	(და)ვ-ხატ-ავ
(და)ვ-წერ-დ-ი	(და)ვ-ხატ-ავ-დ-ი
(და)ვ-წერ-დ-ი	(და)ვ-ხატ-ავ-დ-ე
(და)ვ-წერ-ე	(და)ვ-ხატ-ე
(და)ვ-წერ-ო	(და)ვ-ხატ-ო

მეორე შემთხვევაში **ხატ** მარტივი თემაა, **ხატ-ავ** — რთული. მარტივ და რთულ თემათა განმასხვავებელ ელემენტს **თემის ნიშანი** დაერ-

ქვა. თემის ნიშნებად გამოყოფენ სუფიქსებს: **-ი, -ავ, -ამ, -ებ, -ობ, -ოფ, -ემ...**

საუბრობენ **გ ა ვ რ ც ო ბ ი ლ** და **გ ა უ ვ რ ც ო ბ ე ლ** თემაზეც; I სერიის ორ მწკრივს თემა გავრცობილი აქვს **-დ** ან **-ოდ** სუფიქსების დართვით, რომელთაც **ს ა ვ რ ც ო ბ ს ვ ე ძ ა ხ ი თ .**

ორთემიანად მიიჩნევა ფუძის გახმოვანებით დაპირისპირებული ზმნებიც:

I სერია	II სერია
ვ-გრ ე ხ	ვ-გრ ი ხ-ე
ვ-გრ ე ხ-დ-ი	ვ-გრ ი ხ-ო
ვ-გრ ე ხ-დ-ე	

საუბარია მხოლოდ იმ შემთხვევაზე, როცა I სერიის თემა **ე** გახმოვანებითაა წარმოდგენილი, ხოლო მეორე სერიის თემა — **ი** გახმოვანებით. ვფიქრობთ, უნდა ვისაუბროთ გახმოვანების სხვა ვარიანტზეც: როცა I სერიის თემა უხმოვნია, მეორე სერიისა — **ა**-ხმოვიანი:

ვ-ზ**რ**დ-ი

ვ-ზ**რ**დ-იდი

ვ-ზ**რ**დ-იდე

ვ-ზ**არ**დ-ე

ვ-ზ**არ**დ-ო

თუმცა სანამ ამ საკითხზე ვისაუბრებთ, ამგვარ ზმნებში **-ი** სუფიქსის რაობა არის გასარკვევი.

რა არის ვ-ზრდ-**ი**, ვ-თლ-**ი**, ვ-თვლ-**ი** ტიპის ზმნებში **-ი** ბოლოსართი?

5.5.1.2. -ი ელემენტის თაობაზე ზრდ-ის ტიპის ზმნებში. სამეცნიერო ლიტერატურაში **ვ-ზრდ-ი** ტიპის ზმნებთან აწმყოში გამოვლენილი **ი** ელემენტი თემის ნიშნად გაიაზრება (ა. შანიძე). ყველა სახის გამოკვლევასა თუ სახელმძღვანელოში ეს აზრი გაზიარებულია.

საფუძველი ამგვარი გააზრებისა ის არის, რომ **ი** გასდევს I სერიის პარადიგმას ყველა მწკრივში:

(გა)-ვ-ზრდ- ი	შდრ.:	ვ-კლ- ავ
(გა)-ვ-ზრდ- ი დი		ვ-კლ- ავ -დი
(გა)-ვ-ზრდ- ი დე		ვ-კლ- ავ -დე

მიღებული განმარტებების მიხედვით, **ზრდ-ი** საერთო ფუძეა პირ-

ველი სერიის მწკრივთათვის, ამიტომ I სერიის თემად იქნა მიჩნეული: ამ ზმნის მეორე სერიის თემა იქნება **ზარდ**:

ვ-**ზარდ**-ე

ვ-**ზარდ**-ო

I და II სერიების თემათა შეპირისპირებამ ხელი შეუწყო **ი** ელემენტის თემის ნიშნად გააზრებას.

ვფიქრობთ: **ი** სხვადასხვა ოდენობაა აწყოსა და I სერიის სხვა მწკრივებში; აწყოში **-ი** მწკრივის ნიშნად უნდა იქნეს მიჩნეული, ხოლო სხვა მწკრივებში **ი** ხმოვნითი ნაწილი ჩანს **იდ** სუფიქსისა. რა გვაძლევს ამგვარი დასკვნის გაკეთების საფუძველს?

1. თემის ნიშანთა სისტემაში **ი** განცალკევებით დგას. თემის ნიშნად გამოიყოფა **ავ, ამ, ებ, ობ, ემ, ოფ, ევ**.

სტრუქტურა თემის ნიშნებისა ყველა შემთხვევაში ერთგვარია: **VC**. განსხვავებული სტრუქტურისა ერთადერთი იქნება **ი**, თუკი მას მივიჩნევთ თემის ნიშნად...

2. **ი** არის ერთადერთი თემის ნიშნად მიჩნეული ელემენტი, რომელიც არ ჩანს საწყისში; სხვა თემის ნიშნები საწყისში ჩვეულებრივ იჩენს თავს: ცნობილია: „საწყისის ნიშანია **ა**, რომელიც დაერთვის I სერიის თემას, გაუვრცობელს, ე. ი. იმ თემას, რომელიც აწყოს (ან მყოფადის) ფორმებში ჩანს“ (ა. შანიძე).

-ავ:	ხატ- ვ -ა,	მალ- ვ -ა,	პარ- ვ -ა...
-ამ:	დგ- მ -ა,	ბ- მ -ა,	ჩა-ც- მ -ა...
-ებ:	კეთ- ებ -ა,	შენ- ებ -ა,	გა-ღ- ებ -ა...
-ოფ:	ყ- ოფ -ა...		
-ემ:	ც- ემ -ა...		
-ევ:	და-ბნ- ევ -ა...		

მაგრამ: ზრდ-**ი**-ს — ზრდ-ა

თლ-**ი**-ს — თლ-ა

შლ-**ი**-ს — შლ-ა

ყრ-**ი**-ს — ყრ-ა...

თვლიან, რომ „ა-ს დართვის გამო **ინი**ან ზმნებში იკვეცება თემის ნიშანი **ი**“ (ა. შანიძე). ეს დასკვნა ძნელი გასაზიარებელია: ოდენხმოვნიანი ელემენტის უკვალოდ გაქრობა არაა მოსალოდნელი: მორფოლოგიური თვალსაზრისით გართულდებოდა ფორმის მნიშვნელობის გაგება... ამიტომ, საწყისებში გამოვლენილი **-ა** სუფიქსის გავლენას ვერ მი-

ვაწერთ **ი** ელემენტის არქონას **ზრდ-ა** ტიპის ფორმებში: თემის ნიშნები ყველა შემთხვევაში იქნა შენარჩუნებული; სხვა ზმნებში საჭიროების შემთხვევაში მოხდა სხვადასხვა ელემენტთა ჩართვა (**ნ, ოლ, ომ...**).

ი ელემენტის არქონა საწყისურ ფორმებში ეჭვს შეგვატანინებს იმაში, რომ **ი** თემის ნიშანია.

3. ჩვეულებრივ | სერიის თემას ემყარება მოქმედებითი გვარის მიმღეობაც:

ხატ-ავ-ს	—	და-მ-ხატ-ვ-ელ-ი
დგ-ამ-ს	—	და-მ-დგ-მ-ელ-ი
აშენ-ებ-ს	—	მ-შენ-ებ-ელ-ი
თმ-ობ-ს	—	და-მ-თმ-ობ-ი
ყ-ოფ-ს	—	გა-მ-ყ-ოფ-ი...
მაგრამ: ზრდ-ი-ს	—	მ-ზრდ-ელ-ი...

მიიჩნევენ, რომ **-ი**, ისევე როგორც საწყისში, ფონეტიკურ ნიადაგზე არის გაუჩინარებული (მომდევნო **ე** ხმოვნის გავლენით) (ა. შანიძე), თუმცა ისევე როგორც საწყისის შემთხვევაში, არც ამ ფორმაშია მოსალოდნელი „**ი**-ს მოკვეცა“.

4. ძველ ქართულში | თურმეობითის წარმოება ერთგვაროვანია ყველა თემისნიშნთან ზმნაში: | სერიის რთული თემა არის საყრდენი:

აღუ-შენ-ებ-ი-ეს, აღუ-ღ-ებ-ი-ეს, განუ-ტფ-ობ-ი-ეს, მიუ-ც-ემ-ი-ეს, დაუ-მალ-ავ-ს, დაუ-დგ-ამ-ს...

მარტივთემიანი (ერთემიანი, ფუძედრეკადი) ზმნები მარტივ თემაზე დაირთავენ **-ი-ეს** დაბოლოებას:

დაუ-წერ-ი-ეს, მოუ-დრეკ-ი-ეს...

სწორედ მარტივთემიანი ზმნების მსგავსად იწარმოებს | თურმეობითს **ე. წ. ი** თემისნიშნის ზმნები:

განუ-ვრწნ-ი-ეს, მოუ-გურ-ი-ეს, უ-ღუწ-ი-ეს...

ეს ფაქტიც, ჩვენი აზრით, დასტურია იმისა, რომ **-ი** ელემენტი **ზრდ-ი-ს** ტიპის ზმნებში არ არის თემის ნიშანი.

არსებითი კითხვა: **-ი** | სერიის მთელ პარადიგმაში რომ მეორდება, ეს როგორ აიხსნას?

(გა)ზრდ-ი-ს

(გა)ზრდ-ი-დ-ა

(გა)ზრდ-ი-დ-ე-ს

მთავარი სათქმელი: **-ი** ელემენტი არ არის ერთი და იგივე ოდენობა აწმყო-მყოფადსა და სხვა მწკრივ-

ვე ბ შ ი; აწმყო-მყოფადში **ი** მწკრივის კუთვნილებაა; ასე ვთქვათ, მწკრივის ნიშანია; ისეთივე ბოლოსართია (თავისი ფუნქციით), როგორიც ვნებითებში (ვთებებ-**ი**, ვიზრდებ-**ი**...) თუ სტატიკურ ზმნებში (ვიც-**ი**, ვუწყ-**ი**, ვიცინ-**ი**, ვტირ-**ი**...); არ ვსაუბრობთ ამ ზმნებში წარმოდგენილი **ი** ელემენტის გენეტურ იგივეობაზე; მათი ფუნქციაა ერთი და იგივე: დაერთვის აწმყოს ფორმას და არ გადაჰყვება სხვა მწკრივებში. რაც შეეხება უწყვეტელსა და I კავშირებითს, ამ ფორმებში წარმოდგენილი **-ი -იდ** სუფიქსის ხმოვნითი ნაწილია. პარადიგმა ასე უნდა წარმოვიდგინოთ:

ვ-ზრდ-ი

ვ-ზრდ-იდ-ი

ვ-ზრდ-იდ-ე

-იდ მორფოლოგიურად ისეთივე ოდენობაა, როგორიც **-დ** და **-ოდ** შესაბამის სავრცობიან მწკრივებში.

არის კი ასე? ქვევით ვეცდებით ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას.

მანამდე კიდევ რამდენიმე საკითხი თემის ნიშანთან დაკავშირებით.

5.5.1.3. -ავ და -აშ თემისნიშნიან ზმნათა ვნებითი გვარის ფორმათა შესახებ ახალ ქართულში. ახალ ქართულში ზმნურ ფორმალაშობაში მომხდარ ცვლილებათაგან ყურადღებას იქცევს **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა ვნებითი გვარის ფორმების **-ებ** სუფიქსიან ლაშობაზე გადასვლის ფაქტი:

ძვ. ქართ.: ი-მალ-ვ-ი-ს

ახ. ქართ.: ი-მალ-ებ-ა

ი-კარგ-ვ-ი-ს

ი-კარგ-ებ-ა

ი-თქმ-ი-ს

ი-თქმ-ებ-ა...

ვითარება თითქოს მარტივია — შეიცვალა ვნებითის ლაშობის ტიპი. რამდენიმე ზმნამ ძველი ლაშობაც შემოგვინახა: იწვის, იძვრის, ერთვის და მისთ. ეს ცნობილი ფაქტია.

ახალ ქართულში **-ავ** თემისნიშნიანი ზმნები ვნებითის ლაშობის მიხედვით ორ ჯგუფად უნდა გაიყოს:

1. როცა **-ავ** თემის ნიშანი **-ებ** სუფიქსიან ვნებითებში შენარჩუნებულია (ფონეტიკურად სახეცვლილი — ხმოვანგაუჩინარებული):

რგ-ავ-ს

—

ი-რგ-ვ-ებ-ა

რწყ-ავ-ს

—

ი-რწყ-ვ-ებ-ა

ხშ-ავ-ს

—

ი-ხშ-ვ-ებ-ა...

2. როცა **-ავ** თემის ნიშანი **-ებ** სუფიქსიან ვნებითებში არ გადაჰყვება ზმნას:

მალ-ავ-ს	—	ი-მალ-ებ-ა
ხატ-ავ-ს	—	ი-ხატ-ებ-ა
თეს-ავ-ს	—	ი-თეს-ებ-ა...

რაც შეეხება **-ამ** თემის ნიშანს, იგი ვნებითის ფორმებში ყოველთვის შენარჩუნებულია (რა თქმა უნდა, ფონეტიკურად სახეცვლილი — ხმოვანგაუჩინარებული):

ა-ბ-ამ-ს	—	ე-ბ-მ-ებ-ა
ა-დგ-ამ-ს	—	ე-დგ-მ-ებ-ა
აღ-ი-ქვ-ამ-ს	—	აღ-ი-ქ-მ-ებ-ა (←აღიქვმება)...

შეინიშნება კანონზომიერება: **-ავ** თემის ნიშანი ვნებითის ფორმებში გადაჰყვება ზმნებს, რომელთა ძირეული მორფემა უმარცვლოა; მარცვლოვანი ძირეული მორფემის მქონე ზმნები **-ავ** თემის ნიშანს ვნებითის ფორმებში არ გამოავლენენ. რამდენადაც **-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა მორფემა ყველა შემთხვევაში უმარცვლოა, ვნებითის ფორმებში **-ამ** თემის ნიშანი ყოველთვისაა წარმოდგენილი.

ამდენად, უმარცვლო ძირეული მორფემის შემცველი **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნიანი ზმნები მოქმედებითისეულ თემას ვნებითის ფორმებში სრულად წარმოგვიდგენს... კითხვაზე — რა ხდება? — პასუხის გაცემა იოლად ხერხდება. კითხვაზე რატომ? — პასუხი ჭირს.

უმარცვლო ძირის მქონე **-ავ** თემისნიშნიანი ზმნა არცთუ ცოტაა:

რგ-ავ-ს	—	ი-რგ-ვ-ებ-ა
რთ-ავ-ს	—	ი-რთ-ვ-ებ-ა
კლ-ავ-ს	—	ი-კლ-ვ-ებ-ა → იკვლება
სხლ-ავ-ს	—	ი-სხლ-ვ-ებ-ა → ისხვლება
თხზ-ავ-ს	—	ი-თხზ-ვ-ებ-ა
წნ-ავ-ს	—	
ხნ-ავ-ს	—	ი-წნ-ვ-ებ-ა → იწვნება
კრ-ავ-ს	—	ი-ხნ-ვ-ებ-ა → იხვნება
ძრ-ავ-ს	—	ი-კრ-ვ-ებ-ა → იკვრება
ხრ-ავ-ს	—	ი-ძრ-ვ-ებ-ა → იძვრება
მიუ-ზღ-ავ-ს	—	ი-ძრ-ვ-ებ-ა → იძვრება
რწყ-ავ-ს	—	ი-ხრ-ვ-ებ-ა → იხვრება

	ხშ-ავ-ს	—	მიე-ზღ-ვ-ებ-ა ი-რწყ-ვ-ებ-ა ი-ხშ-ვ-ებ-ა
ასევე:	წვ-ავ-ს	—	ი-წვ-ებ-ა ← ი-წვ-ვ-ებ-ა
	ფქვ-ავ-ს	—	ი-ფქვ-ებ-ა ← ი-ფქვ-ვ-ებ-ა

-ამ თემისნიშნის ზმნებში:

ა-ბ-ამ-ს	—	ე-ბ-მ-ებ-ა
ა-დგ-ამ-ს	—	ე-დგ-მ-ებ-ა
სგ-ამ-ს	—	ი-სგ-მ-ებ-ა → ისმება
გამო-თქვ-ამ-ს	—	გამო-ი-თქვ-მ-ებ-ა → გამოიქთმება
ალი-ქვ-ამ-ს	—	აღ-ი-ქვ-მ-ებ-ა → აღიქმება
ჩამო-ა-ცვ-ამ-ს	—	ჩამო-ე-ცვ-მ-ებ-ა → ჩამოეცმება
ჩა-ნთქ-ამ-ს	—	ჩა-ი-ნთქ-მ-ებ-ა
შემო-ა-რტყ-ამ-ს	—	შემო-ე-რტყ-მ-ებ-ა
გან-ართხ-ამ-ს	—	გან-ე-ართხ-მ-ებ-ა
ჩა-სხ-ამ-ს	—	ჩა-ი-სხ-მ-ებ-ა...

ჩვენს ყურადღებას ვნებიტის ფორმატა ანალიზი იქცევს.

ფაქტია, რომ ვნებიტში მოქმედებიტის ფორმატა თემის ნიშნები შენარჩუნებულია (ფონეტიკურად სახეცვლილი):

რგ-ავ-ს	—	ი-რგ-ვ-ებ-ა
დგ-ამ-ს	—	ი-დგ-მ-ებ-ა

უჩვეულო თიქოს არაფერია: ქართულში არის შემთხვევები, როცა **-ავ** თემისნიშნის ზმნაა, მაგრამ ცურ-ა(ვ)-ობ-ს ტიპის ზმნატა ფორმებში **-ობ** თემის ნიშანი რთულ თემას დაერთო (ამ რიგის მაგალიტები ხტუნავს და ხტუნა(ვ)ობს, გორავს და გორა(ვ)ობს და მისტ...).

ასევე: შ-ობ-ს — შვ-ა **-ობ** (← ვ-ებ) თემისნიშნის ზმნაა. დიალექტებში ამგარი ფორმებიც დასტურდება: შობ-ამ („ვშობამ, შენ ნუ მოუკვდები ჩემს თავს, ვშობამ“ — ილია).

მაგრამ ამ რიგის მაგალიტებში **-ავ** თუ **-ობ** თემის ნიშანი ფუძეს შეხორცებული ელემენტი, რამდენადაც ისინი II სერიის ფორმებშიც

გადაწყვება ზმნას და, ამდენად, მათი თემის ნიშნად გააზრება აღარ ხდება: ცურ-ავ-ობ-ს — ი-ცურ-ავ-ა; შობ-ამ-ს — შობ-ა (ამის თაობაზე იხ. § IV. 5.5.10.)...

ამგვარად, ცურ-ავ-ობ-ს თუ შობ-ამ-ს ტიპის ფორმათა შემთხვევაში ფაქტი ნათელია. იცვლება ფუძის სტრუქტურა, ფორმაწარმოებაში ეს სირთულეს არა ქმნის: ძველი თემის ნიშანი ფუძისეულ ელემენტად გაიზარება და ზმნა ახალ თემის ნიშანს დაირთავს.

სხვაგვარია ვითარება ჩვენს შემთხვევაში. ი-რგ-ვ-ებ-ა — ი-დგ-მ-ებ-ა ტიპის ფორმებს ვ(← ავ) და მ(← ამ) ელემენტები II სერიაში აღარ გადაწყვება:

ი-რგ-ვ-ებ-ა	—	და-ი-რგ-ა
ი-დგ-მ-ებ-ა	—	და-ი-დგ-ა...

რა კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს ვ(← ავ) და მ(← ამ) ელემენტებს განსახილველ ფორმებში?

თუ მათ თემის ნიშნებად მივიჩნევთ, გამოდის, რომ ერთ სტრუქტურაში ერთი სისტემის ორი ელემენტია წარმოდგენილი, რაც თავისთავად დაუშვებელია და, საერთოდ, არის კი შესაძლებელი ვ(← ავ), მ(← ამ) და -ებ ელემენტების დამოუკიდებელ მორფოლოგიურ ელემენტებად მიჩნევა? ვფიქრობთ, რომ არა: ვ-ებ(← ავ-ებ), მ-ებ(← ამ-ებ) განსახილველი ტიპის ზმნებში ერთი მორფოლოგიური ოდენობაა და მისი დაშლა მორფოლოგიის დონეზე არ მოხერხდება. ყოველ შემთხვევაში, თუ დავშლით, შეუძლებელი იქნება მათთვის ცალ-ცალკე ფუნქციის მისადაგება.

აღნიშნულ ფორმათა საანალიზოდ სხვა ტიპის ვნებითების მოშველიება (მაგ.: ხატ-ავ-ს — ი-ხატ-ებ-ა...) და ამის საფუძველზე ი რ გ ვ ე - ბ ა - ი დ გ მ ე ბ ა ფორმებში ოდენ -ებ სუფიქსის გამოყოფა, არ იქნებოდა გამართლებული.

ვებ (← ავ-ებ), მებ (← ამ-ებ) ერთი მორფოლოგიური ოდენობაა; ისინი განსახილველი ტიპის ზმნათა I სერიის ფუძის მაწარმოებლად უნდა მივიჩნიოთ და კვალიფიცირებული უნდა იქნეს როგორც რთული თემის ნიშნები; ამდენად, თემის ნიშანთა სისტემაში მარტივ (-ავ, -ამ, -ებ, -ობ...) თემის ნიშანთა გვერდით უნდა იქნეს წარმოდგენილი რთული ვებ(← ავებ), მებ(← ამებ) თემის ნიშნებიც, რომლებიც უმარცვლო ძირის მქონე -ავ და -ამ თემისნიშნიან მოქმედებითი გვარის ზმნათა შესაბამის ვნებითებთან გამოიყენება.

5.5.1.4. ევ/ივ სუფიქსიანი ვნებითი გვარის ფორმათა შესახებ ახალ ქართულში. ევ/ივ სუფიქსი გვხვდება როგორც მოქმედებითი, ასევე ვნებითი გვარის ზმნებში (-ევ პირველი სერიის ფორმებთან, -ივ→ი — მეორე სერიის ფორმებთან):

	მოქმ.	ვნებ.
აწმყო:	(ა)-ი/უ-რ-ევ-ს	(ა)-ი/ე-რ-ევ-ა
აორისტი:	ა-ი/უ-რ-ი(ვ)-ა	ა-ი/ე-რ-ი(ვ)-ა

ახალ ქართულში ვნებითი გვარის ზმნათა უმეტესობას -ევ(→ივ) სუფიქსი მეორე სერიის ფორმებში აღარ გადაჰყვება (დაინგრა, დაიმსხვრა, შეინძრა, დაიბნა...); -ევ სუფიქსიანი ზმნათა მცირე ნაწილმა ძველი ვითარება შემოინახა (აირ-ი-ა, გაიწ-ი-ა, დაილ-ი-ა, დაეტი-ი-ა...); ზმნათა ერთმა ჯგუფმა პარალელური ფორმები გაიჩინა (დაეხვა || დაეხვია, დაიხა || დაიხია, შეემთხვა || შეემთხვია, გაეთრა || გაეთრია...). -ევ სუფიქსიანი ზმნათა ვნებითის ფორმების ახალი ტიპის წარმოებაზე გადასვლის პროცესი დასრულებული არ არის. ტენდენცია აშკარაა და ხანგრძლივი ისტორია აქვს (სათავეს ძველ ქართულში იღებს).

ეს მოვლენა სამეცნიერო ლიტერატურაში, რა თქმა უნდა, შენიშნულია (ა. შანიძე). მეორე სერიის ფორმებში **ივ** ფორმანტის დაკარგვა ინიან ვნებითებში ომოფორმათა თავიდან აცილებით (შდრ.: დაინგრია მან ის / დაინგრია ის > დაინგრა), ხოლო ენიან ვნებითებში ანალოგიით (დაენგრა < დაენგრია პროცესი დაინგრა ფორმის ანალოგიით ხდებოა) აიხსნება.

ვფიქრობთ, შესაძლებელია საკითხის სხვაგვარად დასმა:

ახალ ქართულში ვნებითი გვარის ზმნათა აწმყოს წარმოების ორი ძირითადი ყალიბი არსებობს: ა) ძირი + თემის ნიშანი + ი (თბ-ებ-ი, ე-რთ-ობ-ი...).

ბ) ძირი + დ + თემის ნიშანი + ი (ბერ-დ-ებ-ი...).

ყველა ტიპის ვნებითი ამ ორ ყალიბში თავსდება. გამონაკლისს ქმნიდა მხოლოდ -ევ/-ივ სუფიქსიანი ზმნები (ევ/ივ აღწერის დონეზე ძირეულ მასალად განიხილება — ა-რევ-ს / ა-რივ-ა; შდრ.: დრეკ-ს (დრიკ-ა)).

ყალიბის გავლენის შედეგად განსახილველი ტიპის ზმნებში მოხდა -ევ/-ივ ფორმანტის გადააზრიანება და ფუნქციურად მისი გაიგივება თემის ნიშნებთან (-ებ, -ავ...); ამან კი მეორე სერიის ფორმებში -ივ ფორმანტის გაქრობა გამოიწვია: ი-ნგრ-ევ-ა / და-ი-ნგრ-ა (შდრ.: ი-შლ-ებ-ა / გა-ი-შალ-ა).

ამგვარად, ჩვენი აზრით, ვნებითი გვარის -ევ სუფიქსიანი ზმნათა ახალი ტიპის წარმოებაზე გადასვლის ტენდენცია შინაარსობრივად იდენ-

ტურ ფორმათა ფორმოზირივად ერთგვარ ყალიბში მოქცევის ფაქტია.

ამ ფაქტმა არსებითი ხასიათის კორექტივი შემოიტანა ენაში: გენეტურად (და ფუნქციურად) ერთი და იგივე -ევ ფორმანტი ვნებითებსა და შესაბამის მოქმედებითებში სხვადასხვაგვარად უნდა იქნეს კვალიფიცირებული: ვნებითებში — როგორც თემის ნიშანი; მოქმედებითებში — ძირს შეხორცებული, ამჟამად მორფოლოგიურად უფუნქციო ელემენტი.

5.5.2. თემის გავრცობა. სავრცობი

5.5.2.1. სავრცობის რაობისათვის. თუ როგორ უნდა იქნეს გააზრებული **-იდ** დაბოლოება — ერთ მორფოლოგიურ ოდენობად თუ ორ მორფემად, ამ საკითხის გარკვევა უწყვეტლის წარმოებასთანაა დაკავშირებული.

ვიციტ: უწყვეტელი აწმყოსაგან ხაზოვანი პრინციპით ნაწარმოები მწკრივია; ასეა ეს ყველა ტიპის ზმნასთან.

უწყვეტლის ფუძეს აწმყოს ფუძისაგან ე. წ. სავრცობი აწარმოებს:

ვ-წერ	→	ვ-წერ-დ,
ვა-კეთ-ებ	→	ვა-კეთ-ებ-დ,
ვ-ტირ-ი	→	ვ-ტირ-ოდ-ი...

სავრცობიან ფუძეს გ ა ვ რ ც ო ბ ი ლ თ ე მ ა ს უწოდებენ (ა. შანიძე).

სავრცობად ჩვეულებრივ მიიჩნევენ **-დ** და **-ოდ** მორფემებს (გავრცელებული ტერმინოლოგიით — დონიანი ზმნები და ოდიანი ზმნები).

თითქოსდა იძებნება **-დ** და **-ოდ** სუფიქსთა განაწილების პრინციპიც: „გავრცობილი თემა ვნებითი გვარის ზმნისა ყოველთვის **ოდ**-ით არის ნაწარმოები: ვი-ქებ-ი — ვი-ქებ-ოდ-ი; ვ-შავდ-ებ-ი — ვ-შავდ-ებ-ოდ-ი; ვ-თბებ-ი — ვ-თბებ-ოდ-ი და მისთ. ამავე სავრცობს დაირთავს საშუალო გვარის ზმნები, რომელთაც აწმყოში მწკრივის ნიშნად **ი** აქვთ (...): ხტ-ი-ს — ხტ-ოდ-ა, ჰ-შვენ-ი-ს — ჰ-შვენ-ოდ-ა... გამონაკლისის სახით ეგევე **ოდ** აქვს რამდენიმე გარდამავალ ზმნას, რომელთაც გაფორმების თვალსაზრისით ვნებითისებრი ნიშნები აქვს აწმყოში (ან მყოფადში): ისვრ-ი-ს — ისვრ-ოდ-ა, იტყვ-ი-ს — იტყვ-ოდ-ა“ (ა. შანიძე).

ყველა დანარჩენი ზმნა **დ** სავრცობს დაირთავს...

ვითარება თითქოს მარტივია, მაგრამ პრობლემა შექმნა **-ავ / -ამ** თემისნიშნიანმა ზმნებმა ძველ ქართულში. გავიხსენოთ **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა უწყვეტლის პარადიგმა:

ვ-კლ- ევ-დ -(ი)	ვ-სუ- ემ-დ -(ი)
ჰ-კლ- ევ-დ -(ი)	ჰ-სუ- ემ-დ -(ი)
კლ- ვ-იდ -ა	სუ- მ-იდ -ა
ვ-კლ- ევ-დ -ი-თ	ვ-სუ- ემ-დ -ი-თ
ჰ-კლ- ევ-დ -ი-თ	ჰ-სუ- ემ-დ -ი-თ
კლ- ვ-იდ -ეს	სუ- მ-იდ -ეს

შენიშვნა: 1. ამ შემთხვევაშიც **-ამ** თემისნიშნიანები ისევე იულ-ვლიან, როგორც **-ავ** თემისნიშნიანები. ამიტომ ვისაუბრებთ **-ავ** თემისნიშნიანებზე. დასკვნები გავრცელდება **-ამ** თემისნიშნიანებზეც.

2. III პირში დაბოლოება **-ვიდ-** არის წარმოდგენილი I ხოლმეობითისა და I კავშირებითის ყველა ფორმაში; ასევე: ე. წ. „I ბრძანებითის“ III პირის მრავლობითის ფორმაში (კლ-ვიდ-ედ); ამავე ე. წ. „ბრძანებითის“ სხვა ფორმებში I-II პირთა ვარიანტია წარმოდგენილი **-ევ-დ** (კლ-ევდ, კლ-ევდ-ი-ნ...).

ეს პარადიგმა მრავალ კითხვას აღძრავს:

— რას წარმოადგენს I და II პირის ფორმებში გამოვლენილი **ე** ხმოვნიან ვარიანტი **-ევ/-ემ**?

— რა მიმართებაა აწმყოში გამოვლენილ **ა** ხმოვნიან ვარიანტებსა (**-ავ/-ამ**) და **ე** ხმოვნიან ვარიანტებს შორის?

— რომელი სუფიქსის უხმოვნო ვარიანტია III პირის ფორმებში გამოვლენილი **-ვ / -მ**?

— რას წარმოადგენს III პირის ფორმებში გამოვლენილი **ი** ხმოვანი: დამოუკიდებელი ელემენტია თუ **იდ** ბოლოსართის ნაწილი?

სამეცნიერო ლიტერატურაში იყო მცდელობა ყველა ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისა. ჩვენთვის სარწმუნოა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც **-იდ** დაუშლელი, ერთი მორფემაა და იგი ფუნქციურად არის ტოლფასი უწყვეტელში გამოვლენილი **-დ** და **-ოდ** სუფიქსებისა.

5.5.2.2. -ავ / -ამ თემისნიშნიან ზმნათა პარადიგმა ძველ ქართულში და მასთან დაკავშირებული პრობლემები. -იდ დაბოლოების **-დ** და **-ოდ** სავრცობთა ტოლფას ოდენობად გააზრებისათვის ღირსსაც-

ნობია მთის დიალექტთა ჩვენება: ფშაურის, ხევსურულისა და თუშურის ხოლმეობითის მწკრივთა წარმოება ნათელი მაგალითია იმისა, რომ **-იდ** და **-ოდ** სუფიქსები სხვადასხვა დიალექტთა მიერ ერთი და იმავე მორფოლოგიური დანიშნულებით გამოიყენება:

თუშურ-ხევსურული	ფშაური
I ხოლმეობითი	
ვ-წერ-დ-იდ-ი(თ)	ვ-წერ-დ-ოდ-ი(თ)
ს-წერ-დ-იდ-ი(თ)	ს-წერ-დ-ოდ-ი(თ)
წერ-დ-ი-ს/ან	წერ-დ-ი-ს/ან
II ხოლმეობითი	
(და)-ვ-წერ-იდ-ი(თ)	(და)-ვ-წერ-ოდ-ი
(და)-ს-წერ-იდ-ი(თ)	(და)-ს-წერ-ოდ-ი
(და)-წერ-ი-ს/ან	(და)-წერ-ი-ს

ის ფაქტი, რომ თუშურში, ხევსურულსა და ფშაურში ხოლმეობითის მწკრივთა წარმოებაში არსებითი მსგავსებაა — I-II პირის ფორმათა გართულება ხდება საგრცობი ელემენტით (-ოდ/-იდ) — კონვერგენციის პროცესის მოქმედების შედეგად უნდა იქნეს მიჩნეული.

რაც შეეხება არსებით განსხვავებას — თუშურ-ხევსურული **-იდ**, ფშაური — **-ოდ** — დიალექტთა ურთიერთგამიჯვნის ტენდენციის მოქმედების შედეგი უნდა იყოს: ამ შემთხვევაში დიალექტური განსხვავებულობისადმი, დიალექტური თავისებურებებისადმი დამოკიდებულება შეგნებულია — ენობრივი ცნობიერების დონეზე ხდება. ფშაველი თავის ფშავლობას განსხვავებული ენობრივი ფორმებით წარმოადგენს. ისევე, როგორც ხევსური (თუ თუში) თავის ხევსურობას (თუ თუშობას) სწორედ ხევსურული (თუ თუშური) მეტყველების თავისებურებებით გამოავლენს.

ამჯერად ჩვენთვის არსებითი ის არის, რომ ერთი და იმავე მიზნით ტოლფასი ენობრივი საშუალებებიდან (-იდ/-ოდ) ერთი დიალექტი ერთ მაწარმოებელს გამოიყენებს, მეორე — სხვას.

ამას მივიჩნევთ ჩვენ ერთ-ერთ მთავარ არგუმენტად იმის სამტკიცებლად, რომ **-იდ** არის **-დ** და **-ოდ** ფორმანტთა ტოლფასი მორფოლოგიური ოდენობა.

5.5.2.3. -დ, -იდ, -ოდ საგრცობთა განაწილების საფუძველი I სერიაში. დავუბრუნდეთ თემის საგრცობთა თაობაზე გამოთქმულ თვალსაზრისს:

-ოდ სავრცობს დაირთავს —

ა) ვნებითი გვარის ყველა ზმნა (იზრდება — იზრდებ-ოდ-ა, ემალება — ემალებ-ოდ-ა, ბერდება — ბერდებ-ოდ-ა, თბება — თბებ-ოდ-ა). გავიხსენოთ: მწკრივის ნიშნად აწმყოში ვნებითებს **-ი** აქვთ.

ბ) საშუალი გვარის ის ზმნები, რომლებთაც აწმყოში მწკრივის ნიშნად **ი** აქვთ (ხტ-ი-ს — ხტ-ოდ-ა, ყვავ-ი-ს — ყვა(ვ)-ოდ-ა...)

გ) ე. წ. დებონენსები: (ისვრის — ისრ-ოდ-ა, იტყვის — იტყ-ოდ-ა)

დ) გარდამავალ სტატიკურ ზმნებს: იც-ი-ს — იც-ოდ-ა, უწყ-ი-ს — უწყ-ოდ-ა...

მოქმედებითი გვარის ზმნებს, ა. შანიძის აზრით, „იქნება ეს თემა მარტივი თუ რთული, სულ ერთია, ორთავ უნდა დაემატოს **-დ**, რომელსაც სავრცობი ჰქვია“ (ა. შანიძე). ვთქვით ისიც, რომ ა. შანიძისათვის **-იდ** სავრცობი არ არსებობს...

ჩვენი ზემოწარმოდგენილი მსჯელობიდან გავიხსენოთ: **ზრდ-ი-ს** ტიპის ზმნებში **-ი** მწკრივის ნიშანია და, შესაბამისად: სავრცობიან მწკრივებში სავრცობი **-იდ** სუფიქსია:

ვ-ზრდ-ი	ვ-ქმნ-ი	ვ-თოხნ-ი
ვ-ზრდ-იდ-ი	ვ-ქმნ-იდ-ი	ვ-თოხნ-იდ-ი
ვ-ზრდ-იდ-ე	ვ-ქმნ-იდ-ე	ვ-თოხნ-იდ-ე

მივაქციოთ ყურადღება: სამი ჯგუფი გამოიყოფა ე. წ. **ი** თემის-ნიშნის ზმნებში (ა. შანიძე):

ა) ზმნები, რომელთა საყრდენ ძირეულ მორფემაში **ა** ხმოვანია რედუცირებული:

ვ-ზრდ-ი	—	ვ-ზარდ-ე
ვ-თლ-ი	—	ვ-თალ-ე
ვ-თხრ-ი	—	ვ-თხარ-ე
ვ-სჯ-ი	—	ვ-საჯ-ე
ვ-ღვრ-ი	—	ვ-ღვარ-ე
ვ-ცდ-ი	—	ვ-ცად-ე...

ბ) ზმნები, რომელთა საყრდენ ძირეულ მორფემაში **ე** ხმოვანი არის რედუცირებული:

ვ-ბრდღვნ-ი	—	(და)ვ-ბრდღვენ-ი
ვ-ქმნ-ი	—	(შე)-ვ-ქმენ-ი

ვუ-ღვენ-ი	—	ვუ-ღვენ-ი
ვ-ცრ-ი	—	(გა)-ვ-ცერ-ი
ვ-ჭრ-ი	—	(გა)-ვ-ჭერ-ი...

გ) ზმნები, რომელთაც „თემის ნიშნის წინ ინფიქსი **ნ** აქვს“ (ა. შანიძე):

ვ-გზავნ-ი	ვ-თონნ-ი
ვ-კოცნ-ი	ვი-პოვნ-ი
ვ-ძებნ-ი	ვ-ჯობნ-ი

როგორც ვთქვით, ბოლოკიდური **ნ** აფიქსად მიიჩნევა; ჩვეულებრივ არ ჭირს მისი გამონაწევრება (შდრ.: ა-კოც-ა, ე-ძებ-ა, ი-პოვ-ა, ა-ჯობ-ა...); თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ I და II ჯგუფის ზმნათათვის აწმყოს ფორმის საყრდენი შეკუმშული მორფემაა, III ჯგუფის ზმნათა **ნ** ბოლოსართიც ხმოვანდაკარგულ სუფიქსად უნდა იქნეს გააზრებული. შესაბამისად, ე. წ. **ი** თემისნიშნიანი ყველა ზმნისათვის **ი** სუფიქსის საყრდენი მორფემა ნულთან მონაცვლე ხმოვნის შემცველი მორფემაა; ანუ: **-იდ** სავრცობს დაირთავს ის მოქმედებითი გვარის ზმნები, რომელთა საყრდენი მორფემა რედუცირებადი ხმოვნის შემცველი მორფემაა (ძირეული თუ სუფიქსური)...

ხოლო, რომელთა საყრდენი მორფემა მარცვლოვანია და არ კარგავს ხმოვანს, **-დ** სუფიქსს დაირთავს უწყვეტელში: ვ-წერ-დ-(ი), ვაკეთ-ებ-დ-(ი), ვ-გრენ-დ-(ი)...

გავიხსენოთ, **-ავ** და **-ამ** თემის ნიშნები ძველ ქართულში ფორმაწარმოებისას ყველა შემთხვევაში ხმოვანს კარგავდნენ: მალ-ავ-ს — მალ-ვ-ენ, მალ-ვ-ა; დგ-ამ-ს — დგ-მ-ენ, დგ-მ-ა...

შესაბამისად, უწყვეტელში, სადაც **ავ/ამ** თემისნიშნიანი ფორმებია, სავრცობი არის **-იდ-**:

მალ-ვ-იდ-ა, სუ-მ-იდ-ა...

შევადაროთ: **-ევ/ -ემ** სუფიქსები ფორმაწარმოებისას ხმოვანს არ კარგავენ; შესაბამისად, უწყვეტლის ფორმებში, სადაც **-ევ/ -ემ** ივარაუდება, **-იდ** სავრცობი გვაქვს:

ვ-მალ-ევ-დ-(ი), ვ-სუ-ემ-დ-(ი)...

ღირსსაცნობი ფაქტია ისიც, რომ დიალექტთა იმ ჯგუფში, სადაც **-ავ/ -ამ** თემის ნიშნები აწმყოში ხმოვანს კარგავენ, უწყვეტლს **-იდ** სავრცობით იწარმოებენ (გურული, აჭარული, რაჭული):

აწმყო: მალ-ვ-ენ, დგ-მ-ენ...

უწყვეტელი: მალ-ვ-იდ-ა, დგ-მ-იდ-ა... აჭარულსა და რაჭულში

პარალელურად შეიძლება **-ევ/ -ემ** სუფიქსიანი უწყვეტელიც შეგვხვდეს; შესაბამისად სავრცობი იქნება **-დ**:

მალ-ევ-დ-ა, დგ-ემ-და...

დიალექტებში, სადაც **-ავ/ -ამ** არ არიან კუმშვადნი, უწყვეტელს **-დ** სავრცობით იწარმოებენ:

მალ-ავ-ენ — მალ-ავ-დ-ა

დგ-ამ-ენ — დგ-ამ-დ-ა...

ამგვარად: ე. წ. **ი** თემისნიშნისანი ზმნების, **-ავ / -ამ** თემისნიშნისანი ზმნათა ძველი ქართულის უწყვეტლის პარადიგმისა და თანამედროვე ქართულის დიალექტთა მონაცემების გათვალისწინება ასეთი დასკვნის შესაძლებლობას იძლევა: მოქმედებითი (და საშუალ-მოქმედებითი) გვარის ზმნები სარვცობიან მწკრივებს **-დ** და **-იდ** სუფიქსებით იწარმოებენ. **-დ** გვაქვს მარცვლოვანი საყრდენი მორფემის შემთხვევაში (**წერ-დ-ა**, **აკეთ-ებ-დ-ა**, **მეფ-ობ-დ-ა**, **ყოფ-დ-ა**, **ც-ემ-დ-ა...**); **-იდ** დაერთვის ხმოვანდაკარგულ უმარცვლო საყრდენ მორფემას (**ზრდ-იდ-ა**, **ცრ-იდ-ა**, **მალ-ვ-იდ-ა**, **დგ-მ-იდ-ა**).

ამ დასკვნას ისიც უნდა დაემატოს, რომ თემის ნიშანთა სისტემაში **-ი** არ უნდა იქნეს განხილული: იგი აწმყოს მწკრივის საკუთრებაა.

5.5.2.4. სავრცობთა გამოყენება სხვა სერიებში. ძველისა თუ ახალი ქართულის მონაცემთა გათვალისწინება **-დ**, **-იდ** და **-ოდ** სუფიქსთა გამოყენების განსხვავებულ არეალებს წარმოაჩენს (ესეც მიაწინებებს მათ განსხვავებულობაზე...).

ყველაზე მეტად შეზღუდული **-დ** სუფიქსის გამოყენებაა (მხედველობაში მაქვს მწკრივთა წარმოების შესაძლებლობა): იგი არის საყრდენი ფუძის ნაწილი მხოლოდ I სერიის მწკრივთათვის: ახალ ქართულში უწყვეტლისა და I კავშირებითისათვის; ძველ ქართულში — უწყვეტლის, I ხოლმეობითისა და I კავშირებითისათვის:

	ახალი ქართული	ძველი ქართული
უწყვეტელი	ვ-წერ-დ-ი	ვ-წერ-დ-(ი)
I კავშ.	ვ-წერ-დ-ე	ვ-წერ-დ-ე
I ხოლმ.		ვ-წერ-დ-ი

-იდ სუფიქსი ახალ სალიტერატურო ქართულში საყრდენი ფუძის ნაწილია უწყვეტლისა და I კავშირებითისათვის; ძველ ქართულში — დამატებით I ხოლმეობითისათვის; დიალექტებში (ხევსურულსა და თუშურში) აგრეთვე II ხოლმეობითში:

	ა.ხ. ქართული	ძვ. ქართული	ხეცსურული
უწყვ.	ვ-თლ-იდ-ი	ვ-თლ-იდ-(ი)	ვ-თლ-იდ-ი
I კავშ.	ვ-თლ-იდ-ე	ვ-თლ-იდ-ე	ვ-თლ-იდ-ა
I ხოლმ.	—	ვ-თლ-იდ-ი	ვთლ-იდ-იდ-ი (ვ-წერ-დ-იდ-ი)
II ხოლმ.		ვ-თალ-ი	ვ-თალ-იდ-ი

-ოდ ახალ სალიტერატურო ქართულში საყრდენი ფუძის ნაწილია უწყვეტლისა და I კავშირებითისათვის; გამოიყენება II თურმეობითსა და III კავშირებითში ორპირიან გარდაუვალ ზმნებთან; ძველ ქართულში ამას ემატება I ხოლმეობითი და შერეული კავშირებითი; ფშაურში — I ხოლმეობითი და II ხოლმეობითი:

	ა.ხ. ქართული	ძვ. ქართული	ფშაური
უწყვ.	ვ-თბებ-ოდ-ი	ვ-ტფ-ებ-ოდ-ე	ვ-თბ-ებ-ოდ-ი
I კავშ.	ვ-თბებ-ოდ-ე	ვ-ტფ-ებ-ოდ-ი	ვ-თბ-ებ-ოდ-ე
I ხოლმ.	—	ვ-ტფ-ებ-ოდ-ი	ავაშენებ-დ-ოდ-ი
II ხოლმ.	—	—	ავაშენ-ოდ-ი
შერ. კავშ.	—	შევ-წირ-ოდ-ი	—
II თურმ.	გავ-ზრდ-ოდ-ი	დავ-მალვ-ოდ-ე	გავ-ზრდ-ოდ-ი
III კავშ.	გავ-ზრდ-ოდ-ე	დავ-მალვ-ოდ-ი	გავ-ზრდ-ოდ-ე

როგორც ვხედავთ, სავრცობიანი მწკრივებია (სხვადასხვა ტიპის ზმნათათვის და სხვადასხვა სავრცობათათვის):

უწყვეტელი (ძვ. ქართ., ახალი ქართ., დიალექტები)

I კავშირებითი (ძვ. ქართ., ახალი ქართ., დიალექტები)

I ხოლმეობითი (ძვ. ქართ., დიალექტები)

II ხოლმეობითი (დიალექტები)

შერეული კავშ. (ძვ. ქართული)

II თურმეობითი (ძვ. ქართ., ახალი ქართ., დიალექტები)

III კავშირებითი (ძვ. ქართ., ახალი ქართ., დიალექტები)

სავრცობთა გამოყენების თვალსაზრისით:

უწყვეტელი	—	-დ,	-იდ,	-ოდ
I კავშირ.	—	-დ,	-იდ,	-ოდ
I ხოლმ.	—	-დ,	-იდ,	-ოდ
II ხოლმ.	—	—	-იდ,	-ოდ
შერ. კავშ.	—	—	—	-ოდ

II თურმ.	—	—	—	-ოდ
III კავშ.	—	—	—	-ოდ

ამ ვითარების გათვალისწინება არაერთ კითხვას დაგვასმევინებს:

1. რა არის ფუნქცია საგრცობისა? მხოლოდ ფუძის წარმოება?

2. შეიძლება თუ არა **-დ** და **-იდ** სუფიქსები ჩაითვალოს ერთმანეთის ვარიანტებად (**-იდ** განმოვანების სრულ საფეხურზე და **-დ** განმოვანების ნულ საფეხურზე), თუ გავითვალისწინებთ I სერიაში მათი განაწილების საფუძველს: **-იდ** გვხვდება უმარცვლო საყრდენ მორფემასთან, **-დ** გვხვდება მარცვლოვან საყრდენ მორფემასთან: **ჭრ-იდ-ა**, **თლ-იდ-ა**, ერთი მხრივ, და **წერ-დ-ა**, **აკეთ-ებ-და**, მეორე მხრივ...

3. რა არის მიზეზი იმისა, რომ ძველ ქართულში უწყვეტლისა და I კავშირებითის მაწარმოებლები (-ე, -ი) პირუკუ დაერთვის:

უწყვ.	—	დ-(ი);	იდ-(ი);	მაგრამ	—	ოდ- ე
I კავშ.	—	დ- ე ;	იდ- ე ;	მაგრამ	—	ოდ- ი

მაგალითები:

უწყვ.	—	ვ-წერ- დ-(ი) ,	ვ-თლ- იდ-(ი) ,	მაგრამ	ვ-ტირ- ოდ-ე
I კავშ.	—	ვ-წერ- დ-ე ,	ვ-თლ- იდ-ე ,	მაგრამ	ვ-ტირ- ოდ-ი

გავითვალისწინოთ: სხვაობა გვაქვს I და II პირებში; სუბიექტური მესამე პირის ფორმები იდენტურად იწარმოება: **წერ-დ-ა** / **წერ-დ-ეს**, **თლ-იდ-ა** / **თლ-იდ-ეს**, **ტირ-ოდ-ა** / **ტირ-ოდ-ეს**... I ხოლმეობითი კი ორივე ტიპის წარმოებას ერთგვარი აქვს — **ი** სუფიქსიანი:

ვ-წერ-დ-ი, **ვ-თლ-იდ-ი**, **ვ-ტირ-ოდ-ი**; ამიტომაც I კავშირებითი და I ხოლმეობითი **ოდ**-იან ზმნებში ერთმანეთს ემთხვევა...

4. რა გახდა საფუძველი იმისა, რომ უწყვეტლისა და I კავშირებითის ფორმათა წარმოების გაერთფეროვნება მოხდა ახალ ქართულში:

უწყვ.	ვ-წერ- დ-ი ,	ვ-თლ- იდ-ი ,	ვ-ტირ- ოდ-ი ,
I კავშ.	ვ-წერ- დ-ე ,	ვ-თლ- იდ-ე ,	ვ-ტირ- ოდ-ე ...

5. ამ ფორმობრივ ცვლილებებთან არის თუ არა კავშირში ის ცვლილება, სუბიექტური მესამე პირის მრავლობითის **-ეს** სუფიქსს ნარიანი მაწარმოებელი რომ ჩაენაცვლა:

ძვ. ქართ.:	ახ. ქართ.:
წერ-დ-ეს (იგინი)	წერ-დ-ენ/ნენ
თლ-იდ-ეს	თლ-იდ-ენ/ნენ
ტირ-ოდ-ეს	ტირ-ოდ-ენ/ნენ

და მაინც (საფიქრებელია): სავრცობთან თუ თემასთან დაკავშირებულ ფორმოებრივ ცვლილებებთან ეს ცვლილება (ტირ-ოდ-ეს → ტირ-ოდ-ნენ) კავშირში არ უნდა იყოს; ეს უკანასკნელი სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა სისტემაში მომხდარი სისტემური ცვლილების ასახვაა (იხ. § IV. 1.2.7.).

5. კითხვათა წყებას აღძრავს თუშურ-ხევსურულ-ფშაური ხოლმეობითები: მაშინ, როდესაც არის ტენდენცია ხოლმეობითის ორგანული წარმოების მოშლისა (იხ. § 26), რატომ გახდა საჭირო ამ დიალექტებში ორგანული წარმოების ფორმათა გართულება (შდრ. მთიულურში, მოხურში ხოლმეობითები შენარჩუნებულია ძველი ქართულისებური წარმოებით)? სადაც სავრცობით გართულება არ მოხდა ორგანული წარმოებისა, იქ ნაწილაკიანი წარმოების განვითარება ხდება (მაგ. მოხურში). რატომ?

რატომ არის ერთგან **-იდ** და მეორეგან **-ოდ**, ამ კითხვას თითქოს პასუხიც გავეცით, მაგრამ რატომ მხოლოდ I-II პირის ფორმებს დაერთვის სავრცობი? ეს კითხვა რჩება და ამ დიალექტთა ხოლმეობითის ფორმები დგებიან იმ ფორმათა გვერდით, რომლებშიც წარმოების თვალსაზრისით დაპირისპირებულია, ერთი მხრივ, I-II და, მეორე მხრივ, III პირის ფორმები.

7. რა კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს **-იდ/-ოდ** ელემენტს ხოლმეობითის დიალექტურ ფორმებში?

I სერია	II სერია
ვა-კეთ-ებ	ვა-კეთ-ე
ვა-კეთ-ებ-დ-ი	ვა-კეთ-ო
ვა-კეთ-ებ-დ-ე	ვა-კეთ-ოდ-ი
ვა-კეთ-ებ-დ-ოდ-ი	

კეთ-ებ — I სერიის თემაა; **კეთ** — მეორე სერიისა; **დ** სავრცობია, ურთიერთიანაცვლებად მწკრივთათვის საერთო მორფოლოგიური ოდენობა; **-ი, -ე** უწყვეტელსა და I კავშირებითში მწკრივის ნიშნებია; **ოდ-ი?** (შესაბამისად დაისმის კითხვა **-იდ-ი-ს** თაობაზეც)...

იგივე კითხვა დაისმის II სერიაშიც: **-ე, -ო** მწკრივის ნიშნებია; **ოდ-ი** (ანდა: იდ-ი?).

ოდ-ი (იდი) საერთოა I და II ხოლმეობითისათვის. ხოლმეობითის სისტემაში I და II ხოლმეობითები წარმოების თვალსაზრისით ყოველთვის ერთგვარ ვითარებას გვიჩვენებდნენ: მწკრივის (თუ ხოლმეობითის) ნიშანი ჰქონდათ საერთო — **-ი** (აკეთებდ-**ი-ს**, აკეთ-**ი-ს**). ასეა ახ-

ლაც. **ოდ** ერთ მორფოლოგიურ ოდენობად ხომ არ უნდა იქნეს გააზრებული, ურთიერთჩანაცვლებად მწკრივთა რიგში მწკრივის ნიშნად?

დავწერ-ე,

დავწერ-ო,

დავწერ-ოდი (დავწერ-იდი)...

კითხვები სხვაც შეიძლებოდა, პასუხს მომავალი გასცემს...

5.5.3. თემის საკითხისათვის -ი ელემენტთან ზმნებში. -ი ელემენტს აწმყოში რამდენიმე ტიპის ზმნა დაირთავს.

ა) ვნებითი გვარის ზმნები (ყველა ტიპისა):

ვ-ი-ზრდებ-ი

ვ-ე-მალებ-ი

ვ-ბერდებ-ი

ვ-თბებ-ი

ვნებითებისათვის **ი** დამახასიათებელი იყო ძველ ქართულშიც. არსებითი განსხვავება ახალ ქართულთან ის არის, რომ ძველად აწმყოში ყველა პირის ფორმა დაირთავდა **-ი**-ს, ახალში III პირის მხ. რიცხვის ფორმაში არ გვხვდება:

ძვ. ქართ.: ვ-ტფ-ებ-ი

ს-ტფ-ებ-ი

ტფ-ებ-ი-ს

ვ-ტფ-ებ-ი-თ

ს-ტფ-ებ-ი-თ

ტფ-ებ-ი-ან

ახ. ქართ.: ვ-თბ-ებ-ი

თბ-ებ-ი

თბ-ებ-ა

ვ-თბ-ებ-ი-თ

თბ-ებ-ი-თ

თბ-ებ-ი-ან

ძნელი სათქმელია: მხ. რიცხვის მესამე პირის ფორმაში **ა**-ს დაერთვამ გამოიწვია **-ი**-ს დაკარგვა, თუ **ი**-ს დაკარგვის გამო მოხდა **-ს**-ს ჩანაცვლება **-ა** სუფიქსით. უფრო მეტად საგულვებელი ჩანს, **-ი** ელემენტმა შეიცვალა თვისობა და ამის გამო მოხდა **-ა** სუფიქსით ჩანაცვლება... თუმცა მრავლობითში რატომ იქნა შენარჩუნებული, ეს სერიოზული კითხვაა...

თემის საკითხს ეს არ ართულებს: **ი** ელემენტი მხოლოდ აწმყოს მწკრივის საკუთრებაა; იგი ყოველთვის იყო წარმოდგენილი აწმყოს ფორმაში და მასთან აკავშირებენ **-ოდ** სავრცობის გამოვლენას (ა. შანიძე), თუმცა მიზეზ-შედეგობრივ კავშირზე საუბარი არ ყოფილა...

ბ) **ი** ელემენტს დაირთავს ერთი ტიპის საშუალო გვარის ზმნები: ვ-ტირ-**ი**, ვ-ჩივ-**ი**, ვ-ყვირ-**ი**, ვ-კივ-**ი**, ვ-კვნეს-**ი**, ვი-ცინ-**ი**... ეს ის ზმნებია,

რომლებიც ტენდენციას იჩენენ მეშველზმნიან წარმოებაზე გადასვლისას (იხ. § 19). **-ი** ყველა პირის ფორმაში არის აწმყოში (ჩივ-ა, ყივ-ა... დიალექტური ვარიანტებია). სავრცობად ამ ზმნებსაც **-ოდ** მოუღდის. აქვე შემოვა ალბათ ვი-ცი-ი, ვუ-წყ-ი ზმნებიც. **-ი**-ს ქცევა ამგვარივეა ამ ზმნებშიც:

ვ-ტირ-ი	ვი-ცი-ი
ტირ-ი	ი-ცი-ი
ტირ-ი-ს	ი-ცი-ი-ს
ვ-ტირ-ი-თ	ვი-ცი-ი-თ
ტირ-ი-თ	ი-ცი-ი-თ
ტირ-ი-ან	ი-ცი-ი-ან
და ვ-ტირ-ოდ-ი	ვი-ცი-ოდ-ი...

თემის საკითხი ამ შემთხვევაშიც მარტივად წყდება: თემა მარტივია, სავრცობად **-ოდ**-ის გამოვლენის მოტივაცია წინა ჯგუფის მაგვარია, თუმცა ერთია: ტირ-ოდ-ა გარდაუვალა, იცი-ოდ-ა — გარდამავალი. არადა მიუთითებენ: „სალიტერატურო ქართულში კი **-ოდ**-გარდაუვალ ზმნებთან გვხვდება, **-იდ-ი** — გარდამავლებთან“ (არნ. ჩიქობავა)... ასეთ შემთხვევებს ვეძახით გამონაკლისებს, თუმცა ამ გამონაკლისის ახსნის სერიოზული ცდა გვქონდა (არნ. ჩიქობავა).

გ) განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს დ-ი-ს (დ-ენა), რბ-ი-ს (რბ-ოლა) ზმნები. **-ი** ელემენტი გასდევს I სერიის მწყრივთა ფორმებს I შემთხვევაში ახალ ქართულშიც, II შემთხვევაში — მხოლოდ ძველ ქართულში:

დ-ი-ს	რბ-ი-ს	ახალი:	რბ-ი-ს
დ-ი-ოდ-ა	რბ-ი-ოდ-ა		რბ-ოდ-ა
დ-ი-ოდ-ეს	რბ-ი-ოდ-ეს		რბ-ოდ-ეს

თემა (არსებული განმარტებით) პირველი ზმნისათვის არის **დი**, თუმცა ვერ ვისაუბრებთ ზმნის ორთემიანობაზე, რადგან არა გვაქვს იგივე ფუძე II სერიაში; ვერც თემის სირთულეზე ვისაუბრებთ, რადგანაც არა გვაქვს შესაბამისი მარტივი თემა. ამისდაკვალად, არ შეიძლება **ი**-ს მივცეთ თემის ნიშნის კვალიფიკაცია.

ასეთივე მსჯელობა შეიძლება **რბ**-ის ზმნის ძველი ქართულის პარადიგმაზე; ახალი ქართულის ვითარება კი ისეთივეა, როგორც **ტირ-ი-ს** ზმნის შემთხვევაში...

დ) უფრო რთულია ვითარება **ზრდ-ი-ს** ტიპის შემთხვევაში (ე. წ. „-ი თემისნიშნის“ ზმნებში).

-**ი** ელემენტის მწკრივის ნიშნად გააზრების შემდეგ ჩვენთვის მოხსნა საკითხი ამ ტიპის ზმნათა რთულთემიან ზმნებად მიჩნევისა:

ვ-ზრდ-ი

ვ-ზრდ-ილ-ი

ვ-ზრდ-ილ-ე

თუმცა ორთემიანობის საკითხი არ მოხსნილა:

ზრდის ტიპის ფორმები ხმოვანმონაცვლე ზმნათა რიგში ჩადგება.

საერთოდ ხმოვანმონაცვლეობის ორ სახეს განიხილავენ:

ე — ი (ვ-დრეკ — ვ-დრიკ-ე) — დრეკადი ფუძეები და

ა — Ø (**ზრდ-ი-ს** — **ზარდ-ა**) — კუმშვადი ფუძეები.

სწორედ ფუძედრეკადობის გამო მიიჩნევა **ე-ი** ხმოვანმონაცვლე ზმნები ორთემიანად:

ვ-დრეკ ვ-დრიკ-ე

ვ-დრეკ-ლი ვ-დრიკ-ო

ვ-დრეკ-დე

ორივე შემთხვევაში თემა მარტივია, თუმცა თავს იჩენს ტენდენცია ხმოვანმონაცვლეობის მოხსნისა და რთული და მარტივი თემების დაპირისპირებისა:

ვ-დრიკ-ავ ვ-დრიკ-ე

ვ-დრიკ-ავ-ლი ვ-დრიკ-ო

ვ-დრიკ-ავ-დე

(ამ ტენდენციის თაობაზე იხ. § IV. 5.5.5.).

ხმოვანმონაცვლეობა Ø—ა პრინციპულად ასეთივე დაპირისპირებაა (სხვადასხვა გახმოვანება სხვადასხვა სერიაში), მაგრამ ეს დაპირისპირება არ მიიჩნეოდა ორთემიანობის საფუძვლად. **ზრდ-ი-ს** ტიპის ზმნებში ორთემიანობის საფუძვლად „-**ი** თემის ნიშანი“ ითვლებოდა.

ცხადია, როცა მოიხსნა საკითხი **ი-ს** თემისნიშნობისა, დაპირისპირება Ø—ა ხდება ისეთივე ძალისა ფუძეთა დაპირისპირების თვალსაზრისით, როგორცაა **ე — ი**:

ვ-ზრდ-ი

ვ-ზარდ-ე

ვ-ზრდ-ილ-ი

ვ-ზარდ-ო

ვ-ზრდ-ილ-ე

ანუ აბლაუტური ხმოვანმონაცვლეობის სახეობად მოიაზრება. ამ დაპირისპირების ბუნების გააზრება კიდევ ერთი არგუმენტი იმისა, რომ **ი** აწმყოს სუფიქსია და არა თემის ნიშანი: წინააღმდეგ შემთხვე-

ვაში ჭარბი აღმოჩნდებოდა I და II სერიის დაპირისპირებაში ერთ-ერთი ნიშანი (ხმოვანმონაცვლეობა და თემის ნიშანი).

შევადართ: როცა გამოიკვეთა ტენდენცია ფუძედრეკად ზმნებზე თემის ნიშნის დართვისა, დაპირისპირება **ე — ი** მოიხსნა:

დრეკ-ს — **დრიკ**-ა, მაგრამ
(დრეკ-ავ-ს →) **დრიკ-ავ**-ს — **დრიკ**-ა...

ზმნა რჩება ორთემიანად, მაგრამ ხმოვანმონაცვლეობით გამოწვეული ორთემიანობა იცვლება რთულ და მარტივ თემათა დაპირისპირებით...

ე) სხვაგვარია ვითარება **ჭრ-ი**-ს ტიპის ზმნათა შემთხვევაში. ეს არის ზმნები, რომელთა ძირეული საყრდენი მორფემა I სერიის მწკრივებში უმარცვლოა; მეორე სერიაში რედუცირებული ხმოვანი აღდგება; მაგრამ განსხვავებით **ზრდის** ტიპის ზმნათაგან, მხოლოდ წყვეტილის I და II პირებში:

I სერია:	ვ-ჭრ-ი	ვა-მყნ-ი
	ვ-ჭრ-იდ-ი	ვა-მყნ-იდ-ი
	ვ-ჭრ-იდ-ე	ვა-მყნ-იდ-ე

ხმოვანმონაცვლეობა **ა / Ø** თუ წინა შემთხვევაში (ზრდ — ზარდ) ფუნქციური ხასიათისაა (მორფოლოგიური პროცესია), აბლაუტის შემთხვევად უნდა განვიხილოთ; **ჭრ — ჭერ** მარტივი ხმოვანმონაცვლეობაა, ფონეტიკური პროცესის შედეგია: ხმოვანი იკარგება გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოში (ხმოვანსუფიქსის წინა პოზიციაში); სრულადაა წარმოდგენილი, როცა ძირეულ მორფემას ხმოვანსუფიქსი არ მოსდევს:

ვ-ჭრ-ი	ვა-მყნ-ი
ვ-ჭრ-იდ-ი	ვა-მყნ-იდ-ი
ვ-ჭრ-ა	ვა-მყნ-ა

ხმოვანი აღდგება წყვეტილის I-II პირის ფორმებში:

(ვა)-ვ-ჭერ-(ი)	(და)-ვა-მყენ-(ი)	
(ვა)-ჭერ-(ი)	(და)-ა-მყენ-(ი),	მაგრამ
ვა-ჭრ-ა	(და)-ა-მყენ-ა	

ასე რომ, ძირეული მორფემისათვის უმარცვლობა დამახასიათებელია როგორც I, ისე II სერიის ფორმათათვის. შესაბამისად **ყრ**-ი-ს ტიპის ზმნები ერთთემიან ზმნებად უნდა იქნეს გაგებული. აქედან გამომდინარე, ერთთემიანია როგორც **წერ**-ს ტიპის ზმნები, ისე — **ჭრ**-ი-ს ტიპის ზმნები.

ერთთემიანად უნდა მივიჩნიოთ **ტირ**-ის ტიპის ზმნები, თუმცა ეს პრინციპულად განსხვავებული ერთთემიანობაა: **ტირ** მხოლოდ I სერიის მწკრივებში გვხვდება, სხვა სერიის ფორმებს ამ ტიპის ზმნები ვერ იწარმოებს და რამდენადაც არ არსებობს შესაძლებლობა სხვადასხვა სერიის თემათა შეპირისპირებისა, ერთთემიანობა-ორთემიანობის საკითხი შეიძლება არც დასმულიყო...

5.5.4. ხმოვანპრეფიქსები და თემა. ხმოვანპრეფიქსები და ფუძე — საყურადღებო თემაა. ფუძის განმარტებისას ა. შანიძემ მხოლოდ 1930 წლის გრამატიკაში მიაქცია ყურადღება ხმოვანპრეფიქსებს: „პირიელი ზმნისათვის ფუძე ჰქვია იმ ნაწილს, რომელიც უცვალელებელია პირისა, რიცხვისა და ქვევის ნიშანთა მიმართ“ (ა. შანიძე). სხვა გამოცემებში ხმოვანპრეფიქსებზე ყურადღება აღარაა გამახვილებული, თუმცა თემაზე მსჯელობისას მოყვანილ მაგალითებში ხმოვანპრეფიქსებს თემისაგან გამოყოფს:

ვა-**გებებ**, ვი-**გერებ**, ვა-**ლაგებ**, ვუ-**ტევებ** და სხვა (ა. შანიძე).

ვნებითი გვარის ზმნათა თემაზე საუბრისას ვნებითი გვარის ნიშანთაგან ხმოვანპრეფიქსები არ მიიჩნევა თემის ნაწილად:

მო-ვი-**სპ-ობ-ი**,

მო-ვი-**სპ-ე**,

ვი-**ნდ-ობ-ი**,

ვი-**ნდ-ე** და მისთ.

ა-ვი-**რევ-ი**,

ა-ვი-**რი(ვ)-ე**

მი-ვი-**ჩვევ-ი**,

მი-ვი-**ჩვი(ვ)-ე** და მისთ.

ხოლო ვნებითობის **-დ** სუფიქსი თემის ნაწილადაა გააზრებული:

ვა-ვი-**კეთ-დ-ებ-ი**,

ვა-ვი-**კეთ-დ-ი**

ვა-ვი-**შავ-დ-ებ-ი**,

ვა-ვი-**შავ-დ-ი** და მისთ. (ა. შანიძე).

არადა, თემის განმარტების შესაბამისად (საერთო ნაწილი სერიის ყველა მწკრივისათვის) ხმოვანპრეფიქსი თემის ნაწილად უნდა ყოფილიყო გაგებული...

როცა I-II სერიის ფორმებში ასეთი დამოკიდებულება ხმოვანპრეფიქსებისადმი, გასაგებია, რატომ არ არის გათვალისწინებული ხმოვანპრეფიქსები III სერიის ფორმებზე მსჯელობისას: „ქცევა მხოლოდ ზმნის პირიან ფორმებს მოეპოვება და ისიც I-სა და II სერიაში. რაც შეეხება III სერიას, იქ ქცევების გარჩევას ადგილი არა აქვს, რადგანაც ზმნას აკლია საპირისპირო ფორმები, კუთვნილება დანიშნულების მიხედვით განსხვავებული“ (ა. შანიძე) „ქცევიანი“ და „უქცეო“ ფორმები ასეა გადანაწილებული:

ქცევითი ფორმები			უქცეო ფორმები		
I სერია		II სერია	III სერია		
			I თურმ.	II თურმ.	III კავშ.
საარგ.	ა-შენებს	ა-ა-შენა	} ა-უ-შენებია,	} ა-ე-შენებინა,	} ა-ე-შენებინოს
სათავ.	ო-შენებს	ა-ო-შენა			
სასხვ.	უ-შენებს	ა-უ-შენა			

„III სერიაში ფორმა განმარტოებულია, უცალოა, ამიტომ უკუთვნილია, თუმცა კი წარმოების მიხედვით სასხვისა“ (ა. შანიძე).

ამ ფაქტზე იმიტომაც ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ თემის საკითხის განხილვისას III სერიაში (და, საერთოდ, III სერიის ფორმათა წარმოების საკითხთა განხილვისას) ხმოვანპრეფიქსს საგანგებო ყურადღება მიექცევა.

მაინც ალბათ ასე მარტივად ვერ გადაწყდება ხმოვანპრეფიქსთა ფუძესთან (ნებისმიერი სახისა — მწკრივის ფუძესთან, თუ სერიის ფუძესთან, თუ სრული პარადიგმის ფუძესთან) მიმართების საკითხი: ხმოვანპრეფიქსით განსხვავებული ფორმები, ვთქვათ, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში სხვადასხვა ლექსიკურ ერთეულად გაიაზრება:

ა-კეთებს, ი-კეთებს, უ-კეთებს... კეთდება, უ-კეთდება; ზრდის, ი-ზრდის, უ-ზრდის... ი-ზრდება, ე-ზრდება და მისთ. ყველა წარმოდგენილი ფორმა სხვადასხვა ლექსიკური ერთეულია; ანუ: ხმოვანპრეფიქსს შესწევს ძალა ლექსიკურ ერთეულთა განსხვავებისა. ასეთ შემთხვევაში უნდა იქნეს თუ არა — ზმნური ფორმის ფუძის ნაწილად გააზრებული?..

როგორც ვხედავთ, ფუძეზე მსჯელობისას პირობითობას ვერ ავცდებით. ამ პირობითობით ხმოვანპრეფიქსი თემის ნაწილად არ გაიაზრება. ჩვენთვის ეს პირობითობა მისაღებია; ამგვარი პირობითობით III სერიაში თემის საკითხზე მსჯელობა გამარტივდება (იხ. § IV. 5.8.5.).

5.5.5. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა

5.5.5.1. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა მოქმედებითი გვარის ზმნებში. თუ თვალს გავადევნებთ ქართული ზმნის ფორმობრივი განვითარების გრძელ გზას, აშკარად დავინახავთ: თემის ნიშანთა სისტემა ერთ-ერთი ყველაზე არამყარი, ცვალებადი სისტემაა; თუ თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებს ამ მხრივ გადავხედავთ, სურათი კიდევ უფრო შთამბეჭდავი იქნება.

რა სახის ცვლილებები ხდება ისტორიულად, ეს, ერთი მხრივ, და სინქრონულად (დღევანდელ დიალექტებში), ეს, მეორე მხრივ.

შენიშვნა: ზემოთაც ითქვა, **ავ** და **ამ** თემის ნიშნები ამ სისტემაში ერთნაირად იქცევიან. თუ სალიტერატურო ენაში **-ავ** თემისნიშნები ჭარბობს **-ამ**-იანებს, დიალექტებში (აღმოსავლურსა თუ სამხრულში) **-ავ**-ის ჩანაცვლება ხდება **-ამ**-ით და, შესაბამისად, ჭარბობს **-ამ**-იანები: ბარ-ამ, ხატ-ამ, მალ-ამ... არის პირუკუ პროცესიც: **ამ**-ს ენაცვლება **ავ**-ი (სვ-ავ-ს, დვ-ავ-ს...), ორივე ეს შემთხვევა (ავ → ამ, ამ → ავ) განცალკევებით დგას იმ ცვლილებათაგან, რომლის შესახებაც გვსურს საუბარი ამ პარაგრაფში: **ავ**-ი იქნება თუ **-ამ**-ი, ერთგვაროვანია მათი მიმართება სისტემის სხვა წევრებთან და მათი როლი ამ რთულ პროცესში. ამიტომ **ავ**-ზე ვისაუბრებთ თუ **-ამ**-ზე, ამ პროცესისათვის არა აქვს მნიშვნელობა...

1. ებ → Ø

მოქმედებითი გვარის რამდენიმე **-ებ** თემისნიშნები ზმნა კარგავს თემის ნიშანს:

ძვ. ქართული

აღა-დგინ-ებ-ს
წარგა-ვლინ-ებ-ს
შემი-ყვან-ებ-ს
შეს-ძინ-ებ-ს
აწ-ყინ-ებ-ს
მოი-თმინ-ებ-ს
მოუ-ლხინ-ებ-ს
ა-მხილ-ებ-ს
მოი-სმინ-ებ-ს
გამოა-ჩინ-ებ-ს
მოი-წყინ-ებ-ს
აღი-ხილ-ებ-ს

→
→
→
→
→
→
→
→
→
→
→
→

ახ. ქართული

აღა-დგენ-ს,
წარგა-ვლენ-ს,
შემი-ყვან-ს,
შეს-ძენ-ს,
აწ-ყენ-ს,
მოი-თმენ-ს,
მოუ-ლხენ-ს,
ა-მხელ-ს,
მოი-სმენ-ს,
გამოა-ჩენ-ს,
მოი-წყენ-ს
აა-ხელ-ს და სხვა.

აქვე უნდა შემოვიტანოთ მსგავსი შემთხვევა:

შეს-ცვალ-ებ-ს
მიუ-ძღვან-ებ-ს
დაა-ცად-ებ-ს

→
→
→

შე-ცვლ-ის,
მიუ-ძღვნ-ის,
დაა-ცდ-ის...

ეს პროცესი — **ებ** → **Ø** მოქმედებითი გვარის ზმნებში კახურსა და ჯავახურში დადასტურდა:

ვ-ტოვ- ებ	→	ვ-ტოვ, დავ-ტოვ
ა-გროვ- ებ -ს	→	ა-გროვ-ს, დაა-გროვ-ს
მოვ-კიდ- ებ	→	მოვ-კიდ-დ-ი
ვი-ჯერ- ებ	→	ვი-ჯერ-ი
ვი-თამაშ- ებ	→	ვი-თამაშ-ი
დავა-ჩუმ- ებ	→	დაა-ჩუმ
ვა-ხსენ- ებ	→	ვა-ხსენ-დ-ი
მი-ტოვ- ებ -ს	→	მი-ტოვ-ს

2. -ებ → -ავ

ძვ. ქართული

განჰ-კურნ- ებ -ს	→
აღჰ-მართ- ებ -ს	→
შეჰ-ყინ- ებ -ს	→
განუ-მარტ- ებ -ს	→

ახ. ქართული

გან-კურნ- ავ -ს,
აღ-მართ- ავ -ს,
გა-ყინ- ავ -ს,
განუ-მარტ- ავ -ს...

ამ ტიპის მონაცვლეობა დამახასიათებელია აღმოსავლური და სამხრული დიალექტებისათვის (ქართლურისათვის, კახურისათვის, ჯავახურისა და მესხურისათვის). მონაცვლეობის ვარიანტები სხვადასხვაა: ებ → ავ, ებ → ამ, ებ → ან; ჩვენ ერთ-ერთ ვარიანტს დავიმოწმებთ:

ვა-ნებ- ებ -ს	→	ვა-ნებ- ამ -ს
გი-ჯერ- ებ -ს	→	გი-ჯერ- ამ -ს
ა-წიოკ- ებ -ს	→	ა-წიოკ- ამ -თ
ა-ხოცინ- ებ -ს	→	ა-ხოცინ- ამ -თ
ა-კეთ- ებ -ს	→	ა-კეთ- ან -ს
დაჰ-ბად- ებ -ს	→	დაჰ-ბად- ავ -ს
დავალეგინ- ებ	→	დავალეგინ- ამ -თ
გავა-სწორ- ებ	→	გავა-სწორ- ამ
მივა-ყუდ- ებ	→	მივა-ყუდ- ამ და სხვა...

3. ობ → ამ

კახურსა და ჯავახურში შეგვხვდა **ობ** თემის ნიშნის **-ამ** თემის ნიშნით შენაცვლების შემთხვევა:

გი-ამბ-ობ → გი-ამბ-ამ, უ-ამბ-ამ...

ამ პროცესთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი შემთხვევა კახურიდან: **შ-ობ-ს** ზმნაში მოხდა თემის ნიშნის ფუძესთან შეხორცება და **-ამ** თემის ნიშნის დართვა:

აწმყო: ვ-შ-ობ	→	ვ-შობ-ამ
↓		↓
წყვეტ: ვ-შევ (ვ-შვ-ი)		ვ-შობ-ე

ცნობილი მაგალითი ი. ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანიდან“:

„— ერთი ვაჟიშვილი **შობე**...

— **ვშობამ**, შენ ნუ მოუკვდები ჩემს თავს, **ვშობამ**“...

4. ე. წ. „ი თემისნიშნისანი“ → **-ამ**. პროცესი დასტურდება ქართულსა და კახურში:

ი-ყიდ-ის	→	ი-ყიდ-ამ-ს
უ-ზრდ-ის	→	უ-ზარდ-ამ-ს
გა-ხდ-ის	→	გა-ხად-ამ-ს
და-გვ-ის	→	და-გავ-ამ-ს
ს-წველ-ის	→	ს-წველ-ამ-ს
წონ-ის	→	წონ-ამ-ს
ტენ-ის	→	ტენ-ამ-ს...

ერთი მხრივ, აქ შემოვიდა ორთემიანი ხმოვანმონაცვლე ზმნები (ზრდ-ის, ხდ-ის...); მეორე მხრივ — ერთთემიანი ზმნები (ყიდ-ის, წონ-ის, ტენ-ის...)...

შენიშვნა: როცა ვამბობთ, დადასტურდა ამა თუ იმ დიალექტში, არ ვგულისხმობთ იმას, რომ სხვა დიალექტებში ამგვარი ცვლილება არ შეიძლება შეგვხვდეს; ჩვენი საჭიროებისათვის საკმარისი მასალის მოპოვების შემდეგ ჩვენ ძიება აღარ გაგვიგრძელებია. საკითხის უფრო ჩაღრმავებითა და გამოწვლილვით შესწავლა მომავლის საქმეა...

5. Ø → **-ავ**

ისტორიულად მოქმედებითი გვარის ერთთემიანი ზმნების **-ავ** თემისნიშნისებში გადარიცხვა ცნობილი პროცესია:

ვ-თიბ	→	ვ-თიბ-ავ
ვ-თეს	→	ვ-თეს-ავ
ვ-ჩეჩ	→	ვ-ჩეჩ-ავ
ვ-ხოც	→	ვ-ხოც-ავ და სხვა მრავალი

ის მაგალითები, რომლებიც ერთთემიანად მიიჩნევა (ა. შანიძე), უმეტესობა სასაუბრო მეტყველებასა და, საერთოდ, დიალექტებში ორთემიანია (-ავ/-ამ თემისნიშნია):

კეც-ს	→	კეც-ავ-ს
კვეც-ს	→	კვეც-ავ-ს
პენტ-ს	→	პენტ-ავ-ს
ტეხ-ს	→	ტეხ-ავ-ს
ჩეჩ-ს	→	ჩეჩ-ავ-ს
ჭედ-ს	→	ჭედ-ავ-ს
მოი-ხვეჭ-ს	→	მოი-ხვეჭ-ავ-ს და სხვა.

ისეთი ზმნებიც კი, როგორცაა **წერ-ს, ფენ-ს** დიალექტებში ორთემიანია: წერ-ავ/-ამ-ს, ფენ-ავ/-ამ-ს და სხვა.

6. ქართულ დიალექტებში ფართოდ გავრცელებული პროცესია ფუძედრეკად ზმნებზე **-ავ/ -ამ** თემის ნიშნის დართვა. პროცესი ორსა-ფეხურიანია: I ეტაპზე ხდება **ე** ხმოვნიან ფუძეებზე თემის ნიშნის დართვა:

ღრ-ეკ-ს → ღრეკ-ავ-ს; ფაქტობრივ ამ შემთხვევაში ხდება ორმაგი დაპირისპირება I და II სერიის თემათა შორის (ხმოვანმონაცვლეობითა და თემის ნიშნით).

ღრეკ-ავ-ს — ღრიკ-ა.

ცხადია, ერთ-ერთი ჭარბია; ამიტომაც, რადგან ტენდენციაა **-ავ** თემის ნიშნის დართვა, გახმოვანებით დაპირისპირება მოიხსნება და ვიღებთ მეორე საფეხურს ცვლილებისას — **ღრიკ-ავ-ს** ე. ი.:

ღრეკ-ს → ღრეკ-ავ-ს → ღრიკ-ავ-ს

დავასახელებთ ზოგ მაგალითს:

გლეჯ-ს	→	გლეჯ-ავ-ს / გლიჯ-ავ-ს
ჭყლეთ-ს	→	ჭყლეთ-ავ-ს / ჭყლით-ავ-ს
ხვრეთ-ს	→	ხვრეთ-ამ-ს / ხვრიტ-ამ-ს
კბენ-ს	→	კბენ-ამ-ს / კბინ-ამ-ს

როგორც ირკვევა, ეს პროცესი ყველა დიალექტისთვისაა დამახასიათებელი, გარდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთის დიალექტებისა (რ. ქურდაძე). ამჯერად ჩვენს ინტერესს არ წარმოადგენს, რომელ დიალექტში რა საფეხურია დადასტურებული; ჩვენთვის პროცესია მთავარი: ფუძედრეკადი ზმნები **-ავ/ -ამ** თემის ნიშნებს დაირთავენ...

7. დასტურდება ორსაფეხურიანი ცვლილება:

-ებ → ∅ → **-ამ**

წარი-ყვან-ებ-ს (ძვ.) — წაი-ყვან-ს (ახ.) — ავი-ყვან-ამ ჯავახ.
წარი-ტან-ებ-ს — მოი-ტან-ს — მოგი-ტან-ამ და მისთ.

5.5.5.2. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა ვნებითი გვარის ზმნებში. ამ პროცესთან დაკავშირებით (თემის ნიშანთა მონაცვლეობა) ვნებითი გვარის ზმნებში ერთი ცვლილება ხდება:

ძველ ქართულში **-ავ / -ამ** თემისნიშნთან ზმნებს თემის ნიშანი ვნებითებშიც გადაჰყვებოდა მოქმედებითიდან:

მოქმედებითი	ვნებითი
მალ-ავ-ს	ი-მალ-ვ-ის
ხატ-ავ-ს	ი-ხატ-ვ-ის
კლ-ავ-ს	ი-კლ-ვ-ის
დგ-ამ-ს	ი-დგ-მ-ის
აბ-ამ-ს	დაი-ბ-მ-ის და ა. შ.

როგორც ვიცით, ყველა სხვა შემთხვევაში ვნებითი გვარის ზმნები I სერიაში **-ებ** თემის ნიშანს დაირთავდა:

ი-ზრდ-ებ-ი-ს
ე-ზრდ-ებ-ი-ს
და-ბერ-დ-ებ-ი-ს
გან-ჭაბუკ-ნ-ე-ებ-ი-ს...

ახალ ქართულში **-ავ/-ამ** თემისნიშნთან ზმნებმაც ვნებითებში **-ებ** თემის ნიშანი დაირთეს:

ი-მალ-ებ-ა
ი-ხატ-ებ-ა...

უმარცვლო ძირებთან **-ავ / -ამ** თემის ნიშნის თანხმოვნითი ელემენტებიც იქნა შენარჩუნებული:

იხვნება (← ი-ხნ-ვ-ებ-ა)
იკვლება (← ი-კლ-ვ-ებ-ა)
იდგ-მ-ებ-ა
ი-თქ-მ-ებ-ა (იხ.: § IV. 5.5.1.3.).

5.5.5.3. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა საშუალო გვარის ზმნებში. საინტერესო პროცესები ხდება საშუალო გვარის ზმნებში: სასაუბრო მეტყველებაში **-ებ** თემის ნიშანს სისტემატურად უჩნდება-ობ თემისნიშნთან პარალელური ვარიანტები.

ებ → ობ

ბარბაც-ებ-ს	→	ბარბაც-ობ-ს
კაშკაშ-ებ-ს	→	კაშკაშ-ობ-ს
რაკრაკ-ებ-ს	→	რაკრაკ-ობ-ს
ბიბინ-ებ-ს	→	ბიბინ-ობ-ს
ყიყინ-ებ-ს	→	ყიყინ-ობ-ს
გუგუნ-ებ-ს	→	გუგუნ-ობ-ს
ღრიალ-ებ-ს	→	ღრიალ-ობ-ს და მრავალი სხვა

არის ერთი ჯგუფი **-ავ** თემისნიშნისანი საშუალო გვარის ზმნებისა, რომლებშიც ხდება **-ავ** თემის ნიშნის ფუძეში გადარიცხვა და ახალი თემის ნიშნის (-ობ) დართვა.

გვაქვს, ერთი მხრივ:

გორ-ავ-ს	(ი-გორ-ა),
ხტუნ-ავ-ს	(ი-ხტუნ-ა),
ცურ-ავ-ს	(ი-ცურ-ა),
ბუქნ-ავ-ს	(ჩა-ბუქნ-ა),
ყვინთ-ავ-ს	(ჩა-ყვინთ-ა).

და გვაქვს, მეორე მხრივ:

გორა(ვ)-ობ-ს	(ი-გორავ-ა),
ხტუნა(ვ)-ობ-ს	(ი-ხტუნავ-ა),
ცურა(ვ)-ობ-ს	(ი-ცურავ-ა),
ბუქნა(ვ)-ობ-ს	(ი-ბუქნავ-ა),
ყვინთა(ვ)-ობ-ს	(ი-ყვინთავ-ა).

ასეთი მაგალითებიც დასტურდება:

მო-ცურ-ავ-ს → მო-ცურ-ს (ილია)

ვი-ლოც-ავ → ვ-ლოცულ-ობ

რას ნიშნავს ეს ცვლილებები; რა არის „მიზანი“ ამ ცვლილებათა და რა შედეგი გვაქვს (უფრო სწორად, რას ველოდებით)? მთავარი კითხვა: რა არის საფუძველი თემის ნიშანთა განაწილებისა; ცვლილებები სისტემური ხასიათისაა და ერთმანეთთან დაკავშირებული, თუ, ასე ვთქვათ, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი, ქაოტური ხასიათისა?

ამთავითვე ვიტყვით: ქაოტური ხასიათის ცვლილებები ენაში მოსალოდნელი არ არის. მაშ, რა კანონზომიერებასთან გვაქვს საქმე?

5.5.6. თემის ნიშანთა განაწილებისათვის. როგორც დავინახეთ, თემის ნიშანთა სისტემა ძველსა და ახალ ქართულს შორის სერიოზულ სხვაობას ავლენს.

თემატურ და ათემატურ ფუძეთა დაპირისპირება უცვლელია: I სერიის მწკრივები თემატურია (თემისნიშნაანია), II სერიისა — ათემატური (უთემისნიშნო).

თემის ნიშანთა ფუნქციაზე როცა ვსაუბრობთ, ასპექტის ფაქტორი ანგარიშგასაწევია ძველი ქართულისათვის: „ძველ ქართულში უპირისპირდება I სერიის ფორმები II სერიისას იმ მხრივ, რომ ასპექტიან ზმნებში I სერიის ფორმები უსრულ მოქმედებას გადმოსცემენ, II სერიისა კი — სრულს“ (ა. შანიძე). ეს უდავო ფაქტია. სხვაობას I და II სერიას შორის ფორმოზრისით თვალსაზრისით **თემა** ქმნის... შესაბამისად, თემათა დაპირისპირება ასპექტური დაპირისპირების საფუძვლად შეიძლება მივიჩნიოთ... ეს ძველ ქართულში.

ახალ ქართულში ამ თვალსაზრისითაც პრინციპული ხასიათის ცვლილებები მოხდა: I სერიაში ისევე ხდება სრული და უსრული ასპექტის დაპირისპირება, როგორც მეორე სერიაში; ანუ: ასპექტური დაპირისპირება არა თემისა, არამედ ზმნისწინის ფუნქციად იქცა.

შევნიშნავთ, რომ ფუნქციურად **თემა** (შესაბამისად — **თემის ნიშანი**) ძველ ქართულში ასპექტთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ასპექტის სისტემის ცვლა პრინციპულ კავშირში უნდა იყოს თემის ნიშანთა სისტემაში მომხდარ ცვლილებებთან (და არა მხოლოდ მასთან).

ფაქტია: თემა კავშირშია ასპექტთან, მაგრამ თემის ნიშანთა განაწილების საფუძველი ძველი ქართულისათვის (ვთქვათ, რატომ ერთი ჯგუფის ზმნებთან ერთი თემის ნიშანი და მეორესთან — სხვა) ჩვენთვის გაურკვეველია. ერთი ამკარაა: გვარის კატეგორიას თემის ნიშანთა განაწილებასთან ძველ ქართულში კავშირი არა აქვს: ერთი და იგივე თემის ნიშანი გვაქვს როგორც მოქმედებითი, ისე ვნებითი და ისე საშუალო გვარის ზმნებთან:

აშენ-ებ-ს	და	შენდ-ებ-ის...
მალ-ავ-ს	და	იმალ-ვ-ის
დგ-ამ-ს	და	დაიდგ-მ-ის
შევიპყრ-ობ	და	შეიპყრ-ობ-ის...

რაც შეეხება ახალ ქართულს, გვარის კატეგორიას, ჩვენი აზრით, არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება თემის ნიშანთა გადანაწილებისათვის.

ყოველ შემთხვევაში, მომხდარი ფორმოზრივი ცვლილებები ამის მაჩვენებელია.

გავიხსენოთ წინა პარაგრაფში თქმული: რა სახის ცვლილებები მოხდა თემის ნიშანთა სისტემაში მოქმედებითი გვარის ზმნებთან:

- ა) **-ებ** თემის ნიშნიანი გახდა უთემისნიშნო:
 ალა-დგინ-ებ-ს — ალა-დგენ-ს,
 ა-გროვ-ებ-ს — ა-გროვ-ს...
- ბ) **-ებ** თემის ნიშანს ჩაენაცვლება **-ავ / -ამ**:
 გან-კურნ-ებ-ს — გან-კურნ-ავ-ს,
 ა-კეთ-ებ-ს — ა-კეთ-ამ-ს...
- გ) **-ობ** თემისნიშნიანი გახდა **-ავ / -ამ** თემისნიშნიანი:
 გი-ამბ-ობ-ს — გი-ამბ-ამ-ს...
 შ-ობ-ს — შობ-ამ-ს...
- დ) უთემისნიშნო ი ელემენტისანი ზმნები დაირთავენ **ამ**-ს:
ზრდ-ი-ს — **ზარდ-ამ**-ს,
წონ-ი-ს — **წონ-ამ**-ს...
- ე) ერთთემიანი ზმნები დაირთავენ **-ავ**-ს
თიბ-ს — **თიბ-ავ**-ს
წერ-ს — **წერ-ავ**-ს...
- ვ) ფუძედრეკადი ზმნები დაირთავენ **-ავ**-ს:
დრეკ-ს — (დრეკ-ავ-ს) — **დრიკ-ავ**-ს,
კბენ-ს — (კბენ-ამ-ს) — **კბინ-ამ**-ს...

ცვლილებების შედეგი არის ის, რომ მოქმედებითი გვარის ზმნებში მკვიდრდება **-ავ / -ამ** თემის ნიშნები (ჩაენაცვლება სხვა თემის ნიშანს, ერთი მხრივ, და ჩნდება უთემისნიშნო ზმნებში, მეორე მხრივ).

II. რა ხდება ვნებითი გვარის ზმნებში:

-ავ / -ამ თემის ნიშნებს ცვლის (ანდა დაემატება) **-ებ** თემის ნიშანი:

ი-მალ-ვ-ის — ი-მალ-ებ-ა,
 დაი-ბ-მ-ის — დაი-ბ-მ-ებ-ა...

თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ ვნებითი გვარის ზმნათა უმრავლესობა **-ებ** თემისნიშნიანია, შეიძლება დაგვესკვნა: ვნებითი გვარის ზმნებში არის ტენდენცია **-ებ** თემის ნიშნის დამკვიდრებისა.

III. საშუალო გვარის ზმნებში მომხდარი ცვლილებები:

ა) **-ებ** თემისნიშნისანი საშუალო გვარის ზმნები იჩენენ ტენდენციას **-ობ** თემის ნიშანზე გადასვლისა:

ტრიალ-ებ-ს — **ტრიალ-ობ-ს**,
ყიყინ-ებ-ს — **ყიყინ-ობ-ს...**

ბ) **-ავ** თემის ნიშანი გადაირიცხა ფუძეში და დაირთო **-ობ**:

გორ-ავ-ს — **გორავ-ობ-ს**,
ცურ-ავ-ს — **ცურავ-ობ-ს...**

გ) ასეთი შემთხვევაც დასტურდება, როცა **-ავ** იკარგება და ზმნა უთემისნიშნო ხდება:

მოცურ-ავ-ს — **მო-ცურ-ს**

დ) ანდა, **-ავ** თემისნიშნისანი **-ობ** თემისნიშნისანი ხდება:

ვი-ლოც-ავ → **ვ-ლოცულ-ობ...**

დასკვნა ასეთია: საშუალო გვარის ზმნებში არის ტენდენცია **-ობ** თემის ნიშნის დამკვიდრებისა...

საბოლოოდ შეიძლება ითქვას: თემის ნიშანთა სისტემაში მიმდინარე ცვლილებების გათვალისწინება გვაფიქრებინებს, რომ ახალ ქართულში თემის ნიშანთა განაწილებას საფუძვლად გვარის კატეგორია ედება: **-ავ / -ამ** თემის ნიშნები მკვიდრდება მოქმედებითი გვარის ზმნებში; **-ებ** თემის ნიშანი მკვიდრდება ვნებითი გვარის ზმნებში და **-ობ** თემის ნიშანი — საშუალო გვარის ზმნებში. ყველა მომხდარი ცვლილება ამ ტენდენციის გამოვლენაა.

5.5.7. სტატიკურ ზმნათა აწმყოს მეშველზმნისანი ფორმების შესახებ. სტატიკური ზმნების აწმყოს ფორმათა წარმოებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ახალ ქართულში.

ძველ ქართულში ყველა ტიპის სტატიკური ზმნა აწმყოს ფორმებს ორგანულად იწარმოებს (გამოჟყოფთ სამ ჯგუფს):

1. ვ-დგ-ა	ვ-ზი	ვ-წევ	ვ-რბ-ი	ვ-ჰ-გავ
ს-დგ-ა	ჰ-ზი	ს-წევ	ჰ-რბ-ი	ჰ-გავ
დგ-ა-ს	ზი-ს	წევ-ს	რბ-ი-ს	ჰ-გავ-ს

ვ-დგ-ა-თ	ვ-სხედ-თ	ვ-წევ-თ	ვ-რბ-ი-თ	ვ-ჰ-გავ-თ
ს-დგ-ა-თ	ჰ-სხედ-თ	ს-წევ-თ	ჰ-რბ-ი-თ	ჰ-გავ-თ
დგან-ან	სხენ-ან	წვან-ან	რბ-ი-ან	ჰ-გვან-ან
II.				
ვ-ტირ	ვ-ყივ-ი	ვ-ყვავ-ი	ვ-კუნეს-ი	
ს-ტირ	ჰ-ყივ-ი	ჰ-ყვავ-ი	ჰ-კუნეს-ი	
ტირ-ს	ყივ-ი-ს	ყვავ-ი-ს	კუნეს-ი-ს	
ვ-ტირ-თ	ვ-ყივ-ი-თ	ვ-ყვავ-ი-თ	ვ-კუნეს-ი-თ	
ს-ტირ-თ	ჰ-ყივ-ი-თ	ჰ-ყვავ-ი-თ	ჰ-კუნეს-ი-თ	
ტირ-ან	ყივ-ი-ან	ყვავ-ი-ან	კუნეს-ი-ან	
III.				
ვ-ი-ც-ი	ვ-ცურ-ავ	ვ-ამპარტავნ-ობ		
ი-ც-ი	ს-ცურ-ავ	ამპარტავნ-ობ		
ი-ც-ი-ს	ცურ-ავ-ს	ამპარტავნ-ობ-ს		
ვ-ი-ც-ი-თ	ვ-ცურ-ავ-თ	ვ-ამპარტავნ-ობ-თ		
ი-ც-ი-თ	ს-ცურ-ავ-თ	ამპარტავნ-ობ-თ		
ი-ც-ი-ან	ცურ-ავ-ენ	ამპარტავნ-ობ-ენ		

ახალი ქართულისათვის უჩვეულოა I ჯგუფის ზმნათა ფორმები:
აჰა ესერა მე წინაშე **ვდგა**; ჩემ თანა **სდგა** და განუშორებელი
ხარ.

მე აქა მშვიდობით **ვზი**; შენ **ჰზი** აქა პარესხა ამას მარტო .
მე უკვე აწ ვგრე **ვრბი**, ვითარცა არა უჩინოდ; ხოლო შენ მო-
კლვად **ჰრბი**.

აწ ჩუენ რა სა **ვსხედთ**? რომელთა შორის თქუენ **ჰსხედთ**.
გარეშჳ **ვჩანთ** მდაბლად; ნუცა შენ აქა **სჩან**.
და მე **ვწუხ**; რა სა სტირ და **სწუხ**.
შენ **სწევ** და ჰკუნესი...

(ვიმოწმებთ ლ. ბარამიძის ნაშრომიდან)

რაც შეეხება II და III ჯგუფის ზმნებს, მათი ორგანული (მეშველი ზმნის გარეშე) ფორმები ბუნებრივია ახალი ქართულისათვისაც; თუმცა საინტერესოა ტენდენცია, რომელიც ჯერ კიდევ ძველ ქართულში ჩაისახა.

დაიწყო სტატიკური ზმნების მეშველზმნიან წარმოებაზე გადასვლა. ეს პროცესი რამდენიმე ეტაპად განვითარდა.

თუ ძველი ქართულის ვითარებას (ყველა სტატიკური ზმნა ორგანული წარმოებისაა) მივიჩნევთ **პირველ ეტაპად**, მომდევნო ეტაპად განვიხილავთ იმ პერიოდს, როცა I ჯგუფის ზმნებმა დაიწყეს მეშველ-ზმნიან წარმოებაზე გადასვლა.

ტენდენცია ასეთია: მეშველზმნიანი პარალელური ფორმები გაჩნდა I და II სუბიექტურ პირებში (მხოლობითშიც და მრავლობითშიც):

ვ-ზი		ვ-ზი-ვარ	ვ-სხედ-თ		ვ-სხედ-ვართ
ჰ-ზი		ჰ-ზი-ხარ	ჰ-სხედ-თ		სხედ-ხართ.

პარალელური ფორმები გვხვდება ერთსა და იმავე ეპოქაში, ზოგჯერ ერთსა და იმავე ძეგლშიც:

მე ლაპარაკად აქა **ვზი**; მზესთან მთვარე ვითა **ვზივარ** (შაჰნამე).

თქვეს: **ვწუნთო** აქ არ დამხდომნი; რასთვის **სწუნხარ** პირად მზეო (არჩილი);

ვწევ; **სწევ** (ვისრამიანი), **ვწევარ** (შვდ. მთ.), **სწევხარ** (შაჰნამე);

სხედთ (ვისრამიანი); **ვსხედვართ** (შაჰნამე)...

ამ ეტაპზე პარალელური ფორმები იმ ზმნებმა გაიჩინეს, რომლებიც დღეს მხოლოდ მეშველზმნიანი არიან. II და III ტიპის ზმნათა პარალელური ფორმები ამ პერიოდის ძეგლებში ვერ დავადასტურეთ. „ვეფხისტყაოსანში“ **ტირის** ზმნის I-II პირის 11 ფორმა დასტურდება (ა. შანიძე). არცერთი არ არის მეშველზმნიანი:

ვტირი ცრემლითა ცხარითა...

უბრძანა, ნუ **სტირ**, ასულო...

II ეტაპი შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ:

I ჯგუფი		II ჯგუფი		III ჯგუფი
ვ-ზი		ვ-ზი-ვარ	ვ-ტირ	ვ-ცურავ
ჰ-ზი		ჰ-ზი-ხარ	ს-ტირ	ს-ცურავ
ზი-ს		ტირ-ს		ცურავ-ს

პროცესი არაერთგვაროვნად წარიმართა: თუ მეორე ეტაპზე I ჯგუფის ზმნათა პარალელური ფორმები გვაქვს, მომდევნო ეტაპზე (დავარქვათ III ეტაპი) I ჯგუფის ზმნებში მხოლოდ მეშველზმნიანი ფორმები გვაქვს, II ჯგუფის ზმნები იჩენენ პარალელურ მეშველზმნიან ვარიანტებს:

მე **ვტირი**, რამეთუ ძალომ მყვარებია (ანა);

ეს სიხარულის ცრემლებია, როდღი **ვტირივარ** (ანა)...

ვჩივი || ვჩივივარ, ვყვირი || ვყვირივარ, ვკენესი || ვკენესივარ... ამ ტიპის პარალელიზმი ჩვეულებრივია...

I ჯგუფი	II ჯგუფი	III ჯგუფი
ვ-ზი-ვარ	ვ-ტირ-ი ვ-ტირ-ი-ვარ	ვ-იცი-ი ვ-ფიქრობ
ზი-ხარ	ს-ტირ-ი ს-ტირ-ი-ხარ	იცი ფიქრობ
ზი-ს	ტირ-ი-ს	იცის ფიქრობ-ს

ეს არის ფაქტობრივ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის მდგომარეობა. I და III ჯგუფის ზმნები პრობლემას არ ქმნის. II ჯგუფის ზმნებში პარალელიზმმა ნორმის შემოღების საჭიროება შექმნა და 2002 წელს ქართული ენის სახელმწიფო კომისიამ დაადგინა: „უნდა ვთქვათ და ვწეროთ:

ვტირი, ტირი, ნუ ტირი!

ვყვირი, ყვირი, ნუ ყვირი!

ვტყუი, ტყუი, ნუ ტყუი და მისთანანი“ ანუ მეწველზმნიანი ფორმები უკუღებულა. მიიჩნევენ, რომ I და II ჯგუფის ზმნათა მესამე პირის ფორმათა წარმოების იდენტურობა (ზის... ტირის...) არის საფუძველი იმისა, რომ I ჯგუფის ზმნათა ანალოგიით მეორე ჯგუფის ზმნებმა I-II პირთა მეწველზმნიანი ფორმები განავითარა: „როგორც ჩანს, აღნიშნული მსგავსების საფუძველზე მათი პირველ-მეორე პირის ფორმებიც ადრე ჩამოთვლილი ზმნების მიბაძვით იქნა ნაწარმოები ყოფნა ზმნის საშუალებით. ასე მივიღეთ უმართებულო ფორმები: ვმღერივარ, მღერიხარ; ვტირივარ, ტირიხარ; ვყვირივარ, ყვირიხარ; ვტყუივარ, ტყუიხარ“ (იქვე, გვ. 8)...

ჩვენთვის არსებითი ის არის, რომ ამგვარ დასკვნათა გამოტანისას არ ხდება სისტემური ცვლილებების გათვალისწინება: **ვტირი || ვტირივარ** ფორმათა პარალელიზმი არის ერთ-ერთი ეტაპი სტატისტიკურ ზმნებში მიმდინარე ცვლილებათა კანონზომიერი განვითარებისა.

პროცესი ამ ეტაპზე არ ჩერდება. სასაუბრო მეტყველებაში (და განსაკუთრებით ბავშვების ენაში) არაა იშვიათი **ვიცინივარ, ვფიქრობვარ** ტიპის ფორმები.

საგულისხმო ფაქტია ისიც, რომ ინგილოურ დიალექტში ეს პროცესი უფრო შორს არის წასული; II ჯგუფის ზმნები იქ ჩვეულებრივ მეწველზმნიანია; III ტიპის ზმნებში გვაქვს პარალელიზმი; მეტიც, უმეტესად — მეწველზმნიანი წარმოება: ჯავრობ-ხარ (ჯავრობ), ფიქროვარ (ვფიქრობ), დარდობხარ (დარდობ)...

ვიცი-ვარ ვიცი-ვართ
იცი-ხარ იცი-ხარ-თ...

ვერ ვიცივარ (არ ვიცი).

ეს არის **IV ეტაპი** სტატიკურ ზმნათა ფორმაცვალებისა:

I ჯგუფი	II ჯგუფი	III ჯგუფი	
ვ-ზი-ვარ	ვ-ტირი-ვარ	ვ-იცი ვ-იცი-ვარ	ვ-ფიქრობ ვ-ფიქრობ-ვარ
ზი-ხარ	ტირი-ხარ	იცი იცი-ხარ	ფიქრობ ფიქრობ-ხარ
ზი-ს	ტირი-ს	იცი-ს	ფიქრობ-ს

როგორც ითქვა, სალიტერატურო ქართული და დიალექტთა უმეტესობა III ეტაპზეა გაჩერებული; IV ეტაპზე, ფაქტობრივ, ინგილოური დიალექტი დგას; თუმცა მთლად უცხო ეს ეტაპი არც სხვა დიალექტებისთვისაა (ვიცინივარ, ვფიქრობვარ...). საკითხი უფრო გამოწვლილვით ანალიზს საჭიროებს...

ამგვარად, სტატიკურ ზმნებში მეშველზმნიან ფორმათა განვითარების თვალსაზრისით ოთხი ეტაპი გამოვყავით:

I ეტაპი: სამივე ჯგუფის ზმნათა აწმყოს მწკრივის ფორმათა წარმოება ორგანულია;

II ეტაპი: I ჯგუფის ზმნებმა პარალელური მეშველზმნიანი ფორმები გაიჩინა;

III ეტაპი: I ჯგუფი — მხოლოდ მეშველზმნიანი, II ჯგუფი — პარალელური: მეშველზმნიანი და ორგანული, III ჯგუფი — მხოლოდ ორგანული;

IV ეტაპი: I-II ჯგუფი მხოლოდ მეშველზმნიანი; III ჯგუფი — პარალელური; — ორგანული და მეშველზმნიანი (უპირატესობა ამ უკანასკნელს აქვს).

I და II ეტაპი ისტორიის საკუთრებაა; III და IV ეტაპი თანამედროვე ქართულის ვითარებას ასახავს...

5.5.8. ნასახელარ ზმნათა ფუძის საკითხისათვის. სახელის ფუძისაგან ზმნური ფორმების წარმოება ქართულში ჩვეულებრივი პროცესია.

სახელური ფუძეებისაგან ზმნური ფორმების წარმოების სამი შემთხვევა გაირჩევა:

ა) სახელური ფუძე უცვლელადაა წარმოდგენილი ზმნურ ფორმებში:

სახლ -ი	—	დაა- სახლ -ებს
კაც -ი	—	კაც -ობს
ბრალ -ი	—	ა- ბრალ -ებს
დიდ -ი	—	ა- დიდ -ებ-ს...

ბ) სახელის ფუძისეული ხმოვანი ზმნურ ფორმებში გაუჩინარებულა:

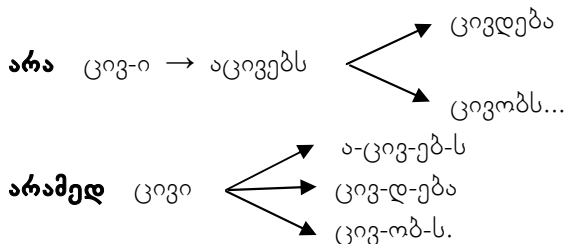
მართალ -ი	—	გაა- მართლ -ებს,
სალამ -ი	—	გამოა- სალმ -ებს,
გროვა	—	მოა- გროვ -ებს,
გუბე	—	დაა- გუბ -ებს...

გ) სახელური ფუძე **ვ** ელემენტიტაა გართულებული:

ხე	—	გაა- ხე-ვ -ებს
ქვა	—	გაა- ქვა-ვ -ებს
ბრმა	—	დაა- ბრმა-ვ -ებს
ტყვე	—	დაა- ტყვე-ვ -ებს

კუმშვად და კვეცად ფუძეთაგან წარმოებულ ზმნურ ფორმებში (II შემთხვევა) ფუძე ჩვეულებრივ ფონეტიკურად სახეცვლილია (შეკუმშულია ან შეკვეცილია). ფუძისეული ხმოვნის დაკარგვა ზმნურ ფორმებში ფონეტიკურ პროცესად გაიაზრება: „სახელის ფუძე ზმნაში იმიტომ იკუმშება, რომ მას აქ სრული ხმოვნები მოსდევს (ა, ე, ო)“ (ა. შანიძე). სირთულეს დონიანი ვნებითი ქმნის: გა-**მართლ-დ**-ება, გა-**წითლ-დ**-ება; და-**გუბ-დ**-ება, შე-**გროვ-დ**-ება... თანხმოვანსუფიქსური ფონეტიკურ პროცესს ვერ გამოიწვევს. ორგვარი ახსნა არსებობს ამ სირთულისა: „ვნებითის ფორმანტი ძველად **ედ (ენ)** უნდა ყოფილიყო. ე. ი. ხმოვნით დაწყებული აფიქსი, რომელიც ფუძეში შეკუმშვას იწვევდა. მაშასადამე, შეკუმშვა ისტორიულად შემუშავდა და დღევანდლამდე დარჩა“ (ა. შანიძე). სხვა თვალსაზრისით, შეკუმშული ფუძე მოქმედებითიდან გადმოჰყვა (არნ. ჩიქობავა).

არის თვალსაზრისიც, რომელიც ეწინააღმდეგება ამ ორივეგვარ ახსნას: ნასახელარ ზმნებში მოქმედებითი და ვნებითი (ან საშუალი) ერთი მეორის კონვერსიული ფორმა კი არ არის, არამედ თითოეული მათგანი (ერთი და იმავე სახელისაგან ნაწარმოები სხვადასხვა გვარის ფორმები) უშუალოდ სახელური ფუძისაგან მომდინარედ მიიჩნევა:

არსებითი ამ დებულებისათვის ისაა, რომ „არის შემთხვევები, როცა სახელისაგან ზმნა კი იწარმოება, მაგრამ მას გვარის მხოლოდ ერთი ფორმა და მისი სტატიკური (გარდაუვალი) ვარიანტი მოეპოვება: ჩრდილი, აჩრდილებს, ჩრდილობს („ჩრდილსაც ჩრდილობთ“, ხალხური...), ან მხოლოდ სტატიკური — ხილი: „ხილსაც ხილობთ“ (ხალხური...), მაგრამ უკანასკნელ ფორმას მოქმედებითი და ვნებითი არა აქვს“ (ბ. ჯორბენაძე).

ეს საგულისხმო ფაქტია: ყოველ კონკრეტულ ფორმაში ვნებითისა (თუ საშუალო გვარის ზმნისა) არ უნდა ხდებოდეს გააზრება შესაბამისი მოქმედებითისა: ენაში შექმნილია ზოგადი მოდელეები და ამა თუ იმ მოდელში ხდება ჩასმა სახელური ფუძისა. როცა არსებობს ვნებითის ფორმა **გაკომუნისტლა**, არ ივარაუდება, რომ არსებობს ფორმაც **აკომუნისტებს...**

თუ ეს ასეა (და, ვფიქრობთ, რომ ასეა), როგორ ავხსნათ კუმშვადი და კვეცადი ფუძეების საკითხი?

განსაკუთრებულ სირთულეს ქმნის ოდენპრეფიქსიანი წარმოების მიმღეობები:

ნა-**ხანჯლ**-ი

ნა-**მამლ**-ი

ნა-**ვახშმ**-ი

ნა-**სამხრ**-ი

ნა-**ზამთრ**-ი და სხვა.

ფუძე შეკუმშულია. რა არის მიზეზი ფუძის კუმშვისა? ჩვეულებრივ განმარტავენ, რომ მიმღეობა მზამზარეულ ფუძეს იღებს ზმნური ფორმიდან; კუმშვა ზმნურ ფორმაში მოხდაო.

ჩვენ საკითხს ასე ვსვამთ: თუ ფუძის კუმშვა (ფუძისეული ხმოვნის რედუქცია) მოქმედი ფონეტიკური პროცესია, სარედუქციო ფონეტიკური გარემოს მოშლის შემთხვევაში ფუძე სრული სახით უნდა წარმოგვიდგეს; ასეა ეს მოქმედი ფონეტიკური პროცესის ყველა შემთხვევაში: მაგალითისათვის — ზმნისწინისეული ხმოვანი, რომელიც ასიმილაციას განიცდის მომდევნო ხმოვნის გავლენით, ამ პირობის არქონის ყველა შემთხვევაში თავდაპირველი სახითაა წარმოდგენილი: **წე**-ვედი, **წე**-ვიდა მაგრამ **წა**-ხვედი (პროცესს აბრკოლებს ხ- თანხმოვანი), **წა**-სვლა და მისთანანი...

ნა-**ხანჯლ**-ი, ნა-**მამლ**-ი, ნა-**ვახშმ**-ი, ნა-**სამხრ**-ი, ნა-**ზამთრ**-ი ტიპის ფორმათა შემთხვევაში ფუძე არ უნდა იყოს შეკუმშული, თუ ეს მოქმედი ფონეტიკური პროცესია.

ქართველურ ენებში ხმოვანთა რედუქციის წესების გათვალისწინებით (კერძოდ სვანურის მაგალითებით) შეიძლება ფუძისეული ხმოვნის დაკარგვა ოდენ პრეფიქსულ წარმოებაში პრეფიქსის გავლენისათვის მიგვეწერა, მაგრამ აქ ერთი პრობლემაა: სვანურში ორმარცვლიან სიტყვაში პრეფიქსი გავლენას ახდენს უახლოესი მარცვლის ხმოვანზე (ვამაშ → ლაშხ. ვამშ-ა, ზს. ლგ-ვამშ „ლონე, ღონიერი“ — ვ. თოფურია). ჩვენს შემთხვევაში იკარგება არამეზობელი მარცვლის ხმოვანი: **ხანჯალ** — ნა-**ხანჯლ**-ი... ისტორიულად ქართულში ისეთი მაგალითების არსებობა, როგორიცაა ნა-**სახტრ**-ი / ნა-**საყდრ**-ი (ტოპონიმებია) ოდინდელი დინამიკური მახვილის გავლენის შედეგად შეიძლება მიჩნეულიყო (პრეფიქსის დართვა გამოიწვევდა მახვილის გადაადგილებას; მახვილის მომდევნო პოზიციაში უმახვილოდ დარჩენილი ხმოვანი იკარგება: საყდარ → ნა-საყდარ → ნა-საყდრ... ამგვარი ვარაუდის დაშვების საფუძველი არსებობს: მაგ., ხუნძურ ენაში მახვილს მიიღებს მხოლოდ თავიდან მეორე მარცვლის ხმოვანი...)... მაგრამ ეს ყოველივე ვარაუდია, რომელსაც შეიძლება გამართლება ჰქონოდა ისტორიულად. თანამედროვე ქართულისათვის ამ ვარაუდის მოშველიება მოვლენას ვერ ახსნის. **ნა-ხანჯლ**-ი ტიპის ფორმებში ფუძისეული ხმოვნის დაკარგვა ფონეტიკურად ვერ აიხსნება.

რჩება ერთადერთი დაშვება: **ენაში რეალურად არსებობს ფუძის ორი ვარიანტი: ხ ა ნ ჯ ა ლ / ხ ა ნ ჯ ლ, მ ა მ ა ლ / მ ა მ ლ...** (თვალსაზრისისათვის საგულისხმო მაგალითად გვეჩვენება დიალექტში დადასტურებული ფორმა **მამლ**-ი — „მამლი მუხასაო“... თუმცა ეს ერთი მაგალითია...). ზმნის სისტემაში შეკუმშული ვარიანტი გამოიყენება (სხვაგვარად: ზმნა მზამზარეულ რედუქცირებულ ვარიანტს იღებს ფორმაწარმოებისათვის); სახელის სისტემაში ორივე ვარიანტი გვხვდება, განაწილება ხდება იმისდა მიხედვით, თუ რა ტიპის სუფიქსებთან არის ფუძე შეუღლებული: VC ტიპის სუფიქსებთან (ან კონფიქსურ წარმოებაში CV — V ტიპის შემთხვევაში) შეკუმშული ფუძე გამოიყენება (**ხანჯლ**-ის, სა-**ხანჯლ**-ე...), სხვა შემთხვევაში — შეუკუმშავი ფუძე **ხანჯალ**-ი, **ხანჯალ**-მა, **ხანჯალ**-ს...

საკითხი ამგვარადვე შეიძლება დაისვას ხმოვანზე დამთავრებულ ფუძეთა შემთხვევაშიც; გვაქვს ორი ვარიანტი ფუძისა **მამა / მამ, ძმა / ძმ, მწვანე / მწვან, მწარე / მწარ...** ზმნის სისტემაში გამოიყენება არასრული ვარიანტი (**მამ**-ობ-ს, ე-**ძმ**-ო, ა-**მწვან**-დ-ა, გა-**მწარ**-დ-ა...),

ხოლო სახელის სისტემაში — ორივე: **მამა**-მ მაგრამ **მამ**-ის, **ძმა**-მ მაგრამ **ძმ**-ის... ამ შემთხვევაშიც სახელის სისტემაში ფუძეთა განაწილებას ისეთივე საფუძველი აქვს, როგორც თანხმოვანფუძიან სახელებთან.

შენიშნავთ: ამგვარ დაშვებას მხარს ისიც დაუჭერს, რომ ისტორიულად შესაძლებლობის შემთხვევაში ერთი და იმავე სიტყვის სახელური და ზმნური ფუძეები განხმოვანებით განსხვავდებოდა: ქარ/ქერ (ქარ-ი და გავ-ქერ), გან/გენ (გან-ი და მივა-გენ), უბან/უბენ (უბან-ი და ვე-უბენ) და სხვა...

ამგვარად, როცა არსებობს ფუძის ორი ვარიანტი — სრული და არასრული (შეკუმშული ან შეკვეცილი), ზმნური ფორმაწარმოებისათვის ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტი გამოიყენება; ანუ: ფონეტიკური პროცესი არ ხდება ზმნურ ფორმაში; ზმნა სახელური პარადიგმიდან მზამზარეულ ფუძეს გამოიყენებს (და არა მის ამოსავალ სრულ ვარიანტს):

მართალ-
მართლ — $\begin{cases} \rightarrow \text{ა-მართლ-ებ-ს} \\ \rightarrow \text{მართლ-დ-ება} \end{cases}$

პოეტურ მეტყველებაში დასაშვებია სრულფუძიანი ვარიანტიც:

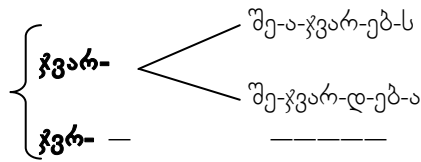
სალამ — მიე-**სალამ**-ა (ერთი პაწია ჩიორა მუხიდან **მომესალამა** — ანა)

სალმ — $\begin{cases} \rightarrow \text{გამოა-სალმ-ებს} \\ \rightarrow \text{მი-ე-სალმ-ება} \end{cases}$

არის შემთხვევები, როცა სახელური ფუძის ორი ვარიანტიდან (სრული, არასრული) ზმნაში სრული ვარიანტი გამოიყენება.

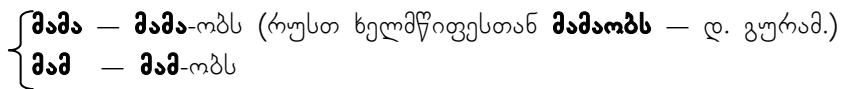
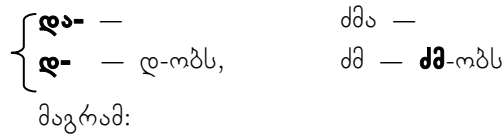
$\left\{ \begin{array}{l} \text{წყალ} \\ \text{წყლ} \end{array} \right. — \begin{cases} \rightarrow \text{გაა-წყალ-ებ-ს} \\ \rightarrow \text{გა-წყალ-დ-ება} \\ \text{-----} \end{cases}$

$\left\{ \begin{array}{l} \text{მტვერ} \\ \text{მტვრ} \end{array} \right. — \begin{cases} \rightarrow \text{აა-მტვერ-ებს} \\ \rightarrow \text{ა-მტვერ-დ-ება} \\ \text{-----} \end{cases}$

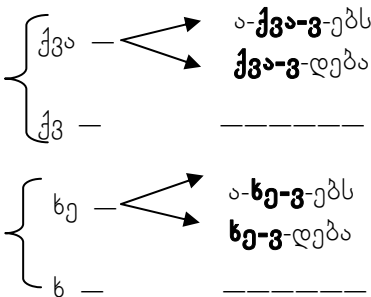

ერთ შემთხვევაში რატომ გამოიყენება სრული ფუძე და მეორე შემთხვევაში — არასრული ფუძე, მომავალი კვლევა-ძიების საქმეა; ფაქტი ერთია: ფონეტიკური გარემო ერთგვარი, შედეგი — სხვადასხვა... თუმცა საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ასეთივე ვითარება გვაქვს ერთმარცვლიან თანხმოვანფუძიან სახელებთან...

როგორც ვთქვით, ვითარება ანალოგიურია ხმოვანფუძიან სახელებშიც:

მეორე მხრივ:

რამდენადაც კუმშვად და კვეცად სახელთა ფუძის ორი ვარიანტიდან (მართალ — მართლ, მცირე — მცირ) ზმნის სისტემაში ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტია გამოყენებული მთელ პარადიგმაში, ნა-სახელარ ზმნათა ფუძედ ამ შემთხვევაში წარმოვადგენთ არასრულ ვარიანტს და არა მის ამოსავალ ფონეტიკურ სახეობას.

ჩვენ ამჟერად კითხვებს ვსვამთ. პასუხები გასაცემია...

ერთი კითხვა: რას წარმოადგენს **ვ** აქვა**ვ**ებს, ატყვე**ვ**ებს ტიპის ფორმებში?

ხმოვანფუძიან უკვეცელ სახელებში გამოვლენილი „**ვ** ელემენტი განვითარებული უნდა იყოს ხმოვანთა შორის არსებული ჰიატუსის თავიდან ასაცილებლად“ (ლ. ნოზაძე; თ. უთურგაიძე).

ვითარებას აქაც სუფიქსიანი ვნებითი ართულებს: **ვ** შენარჩუნებულია — ქვა-**ვ**-დ-ება, ხე-**ვ**-დ-ება... ჰიატუსი აქ არავითარ შუაშია; თუ მოქმედებითში შეიძლება ასე დასმულიყო საკითხი (ა-ხე-**ვ**-ებს, ა-ქვა-**ვ**-ებს...), შესაბამისი ფონეტიკური გარემოს არქონის შემთხვევაში **ვ**-ს არსებობა გაურკვეველია. მოქმედებითის ფორმიდან მისი გადმოყოლა ვნებითში ასევე არაა სარწმუნო: თუ მოქმედებითში ფონეტიკური საჭიროებისათვის გაჩნდება, ვნებითებში ეს საჭიროება არ იყო...

კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტია: **ვ** გვაქვს იმ ნასახელარ ზმნათა ვნებითებში, რომელთა ფუძეც **ო** და **უ** ხმოვნებზე მთავრდება:

ახლო-**ვ**-დება, ყრუ-**ვ**-დება...

თუმცა შესაბამის მოქმედებითებში იგი არ დასტურდება ა-ახლო-ებს, ა-ყრუ-ებს... ამ ფორმებში **ვ**-ს დაკარგულად ვერ მივიჩნევთ, რადგან აქ მისი გაჩენის პირობაც არ იყო **უ-ა**, **ო-ე** ხმოვანკომპლექსთა გათიშვა არ იყო მოსალოდნელი.

საინტერესოდ შენიშნავს ა. შანიძე: „ეს **ვ** ზმნისათვის ფუძის (მარტივი თემის) განუყოფელი ნაწილია“ (ა. შანიძე); იგი მოქმედებითებში დაკარგულიაო: ფუძე „გაივრცობა **ვ**-ინით, რომელიც დაიკარგება როგორც **ო**-ნის წინ, ისე **ო**-ნის შემდეგ, განსაკუთრებით კი **უ**-ნის შემდეგ“ (ა. შანიძე).

ამ საგულისხმო შენიშვნიდან გამომდინარე, რამდენადაც **ვ** ზმნურ ფორმებში (პირიანსა თუ უპიროში) ყოველთვისაა წარმოდგენილი, თუ ფორნეტიკურ ნიადაგზე არ არის გაუჩინარებული, **ვ**-ს მივიჩნევთ ფუძის ორგანულ ნაწილად. მას შეიძლება მაზმნავებელი ელემენტი ვუწოდოთ. შესაბამისად სახელის ფუძეა: ქვა, ტყვე, ფართო, ყრუ... ზმნის ფუძეა: ქვავ, ტყვევ, ფართოვ, ყრუვ...

ამიტომაც იყო, ზმნური და სახელზმნური ფუძეების ლექსიკონებში სალექსიკონო ერთეულად ამ ტიპის ნასახელარ ზმნებში შევიტანეთ **ვ** ელემენტის ფორმები და არა ამოსავალი სახელური ფორმები.

ყოველივე ეს საგულისხმო დასკვნის საშუალებას გვაძლევს: კუმშვადი, კვეცადი და უკვეცელი სახელური ფუძეების შემთხვევაში ზმნურ ფორმებში ფუძეთა ასეთი არჩევანი (შეკუმშული, შეკვეცილი და **ვ** ელემენტით გართულებული) ზმნური და სახელური ფუძეების განმასხვავებელ საშუალებად უნდა მივიჩნიოთ.

5.5.9. ერთპირიან ნასახელარ ზმნათა ფორმაწარმოების საკითხები. ერთპირიანი ნასახელარი ზმნები ძირითადად ორ მორფოლოგიურ ჯგუფში ერთიანდება: ვნებითი გვარისა და საშუალი გვარის ე. წ. „მედიაოქტიურ“ ჯგუფში. გვაქვს, ერთი მხრივ, **იბარება, იჟანგება, იკალდება, იქარგება, გუბდება, მნეცდება, შავდება** და სხვა; მეორე მხრივ, **მნეცობს, მეფობს, ბავშვობს, თევზაობს, ბურთაობს, კენჭაობს** და სხვა.

თითოეულ ზემოწარმოდგენილ ჯგუფში შეიძლება გამოიყოს ქვეჯგუფები ფორმაწარმოების თვალსაზრისით: ა) ინიანი ვნებითები, ბ) დონიანი ვნებითები, გ) **-ავ** ელემენტის რთული ფორმები თ ე ვ ზ ა - ო ბ ს — ი თ ე ვ ზ ა ვ ა ტიპისა და დ) მარტივი ფორმები მ ე ფ ო ბ ს — ი მ ე ფ ა ტიპისა.

თითქმის ყველა სახელისაგან შეიძლება ვაწარმოთ ზმნური ფორმა, მაგრამ ერთი და იმავე სახელისაგან ვერ ვაწარმოებთ ზემოწარმოდგენილი ყველა ფორმობრივი ჯგუფიდან ნებისმიერს. არსებობს გარკვეული აკრძალვები: კ ა ლ ა — ი კ ა ლ ე ბ ა, მაგრამ არაა კ ა ლ - დ ე ბ ა, კ ა ლ ო ბ ს, კ ა ლ ა ო ბ ს და მისთ.

ჩვენი მიზანია, გავარკვიოთ, არსებობს თუ არა რაიმე კანონზომიერება ფორმათა ამგვარ განაწილებაში; ერთი და იმავე სახელისაგან რატომ იწარმოება მხოლოდ გარკვეული ფორმები და რა არის მიზეზი სხვა ფორმათა აკრძალვისა.

ვნებითი გვარის ნასახელარ ზმნათა განხილვისას გამოყვანილია დასკვნა: რომ „იჟანგება — ჟანგდება ტიპის ფორმები ფუნქციის თვალსაზრისით არ უნდა წარმოადგენდნენ პარალელურ ფორმებს, (...) ერთი მათგანი ჟანგდება (*resp.* ჟანგად იქცევა) გარდაქცევითობის ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ფორმა იჟანგება (*resp.* ჟანგით იფარება) კი — ინსტრუმენტატივისა“ (ბ. ჯორბენაძე). ვფიქრობთ, საკითხის ამგვარად დასმა მართებულია. შინაარსობრივი სხვაობა იძებნება აგრეთვე **იმეფა** და **ითევზავა** ტიპის ფორმებს შორისაც. უფრო მეტიც, ხერხდება იმ საერთო საფუძვლის დაძებნა, რომლის მიხედვითაც შეიძლება ზემოწარმოდგენილ ერთპირიან ნასახელარ ზმნათა ჯგუფების დახასიათება.

არსებითი, რაც ერთპირიან ნასახელარ ზმნათა ფორმობრივ ჯგუფებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს, არის ის, თუ როგორია მიმართება სათანადო ზმნის სუბიექტისა და ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის; ე. ი. იმ სახელით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის, რომლისგანაც სათანადო ზმნური ფორმა იწარმოება.

ა) ი პრეფიქსიან ვნებიტებში სუბიექტის აღმნიშვნელი სიტყვით გამოხატულ საგანზე მოქმედებენ ზმნის ფუძეში წარმოდგენილი სიტყვით აღნიშნული საგნით: **დაიბარა** მიწა — მიწა სუბიექტია, ბარი — ფუძით გადმოცემული მნიშვნელობა; ბარით მოქმედებენ მიწაზე. ამგვარია დამოკიდებულება ამ ჯგუფის თითქმის ყველა ზმნის სუბიექტისა და ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის:

დაიჟანგა თოფი: მიმართება თოფსა და ჟანგს შორის;

მოიშხამა ბავშვი: მიმართება ბავშვსა და შხამს შორის;

მოიცვალა ბალახი: მიმართება ბალახსა და ცვლს შორის;

დაისეტყვა ვენახი... **დაიფარცხა** მიწა... **მოიხერხა** ხე და მრავალი სხვა. როგორც ვხედავთ, ყველა შემთხვევაში მიმართება სუბიექტსა და ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის ერთგვარია. სუბიექტი ყველა შემთხვევაში პასიურია, რეალურად ის მოქმედების ობიექტია; განიცდის ზემოქმედებას იმ საგნისას, რომლის აღმნიშვნელი სახელიც ზმნის ფუძეშია წარმოდგენილი.

ბ) სუფიქსიან ვნებიტებში სუბიექტი გადაიქცევა იმ საგნად (ან იმგვარად), რომლის აღმნიშვნელი სახელიც ზმნის ფუძეშია წარმოდგენილი: **ჟანგდება** თოფი — თოფი ჟანგად იქცევა; **გაწითლდა** ცა — ცა წითელი გახდა; **დაგუბდა** წყალი; **დაკაცდა** ბავშვი; **გაშავდა** სითხე და სხვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ჯგუფში შემოდის ძირითადად საგნის ნიშნის ან თვისების გამოხატველ სახელთაგან ნაწარმოები ზმნები. ვამბობთ „საგნის ნიშნის ან თვისების“ და არა ზედსართავს, რადგან ამ ჯგუფში შეიძლება შემოვიდეს არსებით სახელთაგან ნაწარმოები ზმნებიც, როცა არსებითი სახელი საგნის ნიშანს ან თვისებას გამოხატავს და არა საგანს: **გამხეცდა, გამგელდა, გაჭიქდა... მხეცი, მგელი, ჭიჭი** ამ შემთხვევაში ზედსართავის ფუნქციით გამოდის.

გ) „იმეფა“ ტიპის ზმნათა ფუძეში წარმოდგენილი სახელით აღნიშნული საგანი სუბიექტისათვის მიბაძვის, მიმსგავსების საგანია; სუბიექტი ავლენს ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობასთან დროებით მსგავსებას, დროებით ასრულებს მის ფუნქციას, მოვალეობას: **ბავშვობს** კაცი — კაცი ბავშვივით იქცევა; **ვეზირობს** — ვეზირის მოვალეობას ასრულებს; **კაცობს, ხევისბერობს** და სხვა.

ამგვარ შინაარსობრივ გააზრებას პირობითად მსგავსობითობა შეიძლება ვუწოდოთ. მსგავსობითობის შინაარსი შეიძლება გამოხატოს ნებისმიერი სახელისაგან წარმოებულმა ფორმამ, თუ სახელის სემანტიკა ამის შესაძლებლობას იძლევა. ე. ი. თუ სახელის სემან-

ტიკა ისეთია, რომ შეიძლება სუბიექტმა მას მიბაძოს, მას მიემსგავსოს, მასავით მოიქცეს, მისი მოვალეობა შეასრულოს.

დ) დაბოლოს, „ითევზავა“ ტიპის ზმნებში მიმართება სუბიექტსა და ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის ასე შეიძლება დახასიათდეს: სუბიექტი მოქმედებას ასრულებს ფუძეში წარმოდგენილი სახელით აღნიშნული საგნით ან საგანზე, სხვაგვარად: ფუძით გადმოცემული მნიშვნელობა სუბიექტისათვის არის ის ობიექტი, რომლითაც ან რომელზეც მოქმედებს: **თევზაობს** — წყალში თევზს იჭერს; **ბურთაობს** — ბურთს თამაშობს; **კურდღლაობს** — კურდღელზე ნადირობს; **მწყერაობს** — მწყერზე ნადირობს; **შოლტაობს** შოლტის ქნევით თამაშობს; **გუნდაობს** — თოვლის გუნდების სროლით ვინმესთან თამაშობს და სხვა. მიმართება სუბიექტისა და ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის ყოველთვის ერთგვარია.

ამგვარად, ერთპირიან ნასახელარ ზმნათა ფორმოებრივად დაპირისპირებული ჯგუფები შინაარსობრივ დაპირისპირებასაც ავლენენ. შინაარსობრივ სხვაობას ქმნის მიმართება სუბიექტსა და ზმნის ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის.

ყოველივე ზემოთქმული ბუნებრივად სვამს საკითხს — რა არის მიზეზი ფორმოებრივ ჯგუფებს შორის შინაარსობრივი სხვაობისა; სათანადო ფორმა არის თუ არა შესაბამისი შინაარსის მორფოლოგიური გამოხატვა? ან სხვაგვარად: შეიძლება თუ არა სათანადო ფორმათა ურთიერთგანმასხვავებელი ელემენტი მივიჩნიოთ შესაბამისი შინაარსის მორფოლოგიურ ნიშნად? — რა თქმა უნდა, არა.

ამგვარი შინაარსობრივი დაპირისპირება არსებულ ფორმებს შორის დამახასიათებელია მხოლოდ ნასახელარი ზმნებისათვის. მსგავსი წარმოების მქონე ძირეული ზმნები ამგვარ შინაარსობრივ დაპირისპირებას არ გამოხატავენ: **იზრდება, ირთვება, ინგრევა... შენდება, კეთდება, ჩნდება...** მათ შორის მსგავსი შინაარსობრივი სხვაობა არ შეინიშნება. უფრო სწორად, ძირეულ ზმნებში არ დგება საკითხი სუბიექტისა და ფუძით გადმოცემული მნიშვნელობის ურთიერთმიმართებისა.

ეს ფაქტები, ვფიქრობთ, განსაკუთრებული ღირებულებისაა. კერძოდ, დადასტურებაა იმისა, რომ სათანადო ფორმა არ არის შესაბამისი შინაარსის მორფოლოგიური გამოხატვა. ენაში უკვე არსებულმა ფორმებმა შეითვისეს განსხვავებული, ასევე ენაში უკვე არსებული შინაარსი.

ფორმათა შორის ამგვარი შინაარსობრივი სხვაობა გვიანდელი

ჩანს. ესეც არის მიზეზი იმისა, რომ ზოგი ფორმა არ არის იმ შინაარსის გამომხატველი, რომელზეც ზემოთ გვქონდა საუბარი. მაგ.: **ნადი-ობს** — **ინადირა** ფორმის მიხედვით **მეფობს** — **იმეფა** ტიპისაა, მაგრამ შინაარსობრივად — **თევზაობს** — **ითევზავა** ტიპის ზმნათა რიგში დგება. **ინაზება** ფორმით ინიანი ვნებითა, შინაარსით კი **მეფობს** — **იმეფა** ტიპისა. მსგავსი მაგალითები სხვაც შეიძლება დაიძებნოს.

5.5.10. -ავ ელემენტთან მედიოაქტიურ ზმნათა შესახებ. საშუა-ლი გვარის ზმნათა ერთი ნაწილი დრო-კილოთა ფორმებს პარალელურად იწარმოებს: გვაქვს, ერთი მხრივ, მარტივი **გორავს, ცურავს, ხტუნავს...** და, მეორე მხრივ, რთული **გორავობს, ცურავობს, ხტუნავობს...** ფორმები. მარტივ და რთულ ფორმათა განმასხვავებელი **-ავ** ელემენტი რთულ ფორმებში ყველა მწკრივში გადაჰყვება ზმნას. ვინი იკარგება იმ შემთხვევაში, როცა **-ავ** ელემენტს **ო** ხმოვნის შემცველი სუფიქსი დაერთვის: **გორაობს** ← **გორავობს**, **იგორაოს** ← **იგორავოს...** იგივე **-ავ** ელემენტი იჩენს თავს რიგ ნასახელარ ზმნასთანაც: **ითევზ-ავ-ა, იბურთ-ავ-ა, ირიკ-ავ-ა...**

როგორც ჩანს, რთულ ფორმებში გამოვლენილი **-ავ** ელემენტი და შესაბამისი მარტივი ფორმების **-ავ** თემის ნიშანი ერთი და იგივე ოდენობაა.

იცურა — **იცურავა** ტიპის ფორმობრივად დაპირისპირებული ერთეულები სამეცნიერო ლიტერატურაში იდენტური შინაარსის ოდენობებზეა არის მიჩნეული. ეს ფაქტი თავს იჩენს „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც“, სადაც ვკითხულობთ:

ცურაობს — იგივეა, რაც ცურავს,

ხტუნაობს — იგივეა, რაც ხტის; **ხტუნავს** — იგივეა, რაც ხტის,

ბუქნავს — იგივეა, რაც ბუქნაობს...

თუმცა, რიგ შემთხვევაში მითითებული არის რთულ და მარტივ ფორმებს შორის არსებული შინაარსობრივი სხვაობაც:

გორაობს — მწოლიარე ერთ ადგილზე ბრუნავს, ტრალეხს; ერთ-თავად წევს, გადაბრუნდ-გადმობრუნდება. შდრ.:

გორავს — ბრუნვით, ტრიალით ადგილს გადაინაცვლებს.

ყვინთაობს ხშირ-ხშირად, ზედიზედ ყვინთავს, შდრ.:

ყვინთავს — წყლის სიღრმეში ჩადის...

იცურა — **იცურავა** ტიპის ფორმებს შორის შინაარსობრივ სხვაობას ხელდას ბ. ჯორბენაძე; მისი აზრით, „**გორავს** — **გორაობს** ტიპის

ფორმები ერთმანეთის მიმართ პარალელურად შეიძლება ჩაითვალოს იმდენად, რამდენადაც ყველა მათგანი „მედიუმის“ ფუნქციას გადმოსცემს და მნიშვნელობითაც ერთმანეთის ფარდნი არიან“. ვფიქრობთ, უდავო უნდა იყოს შინაარსობრივი დაპირისპირება **ცურ-ავ-ს — ცურ-ავ-ობ-ს** ტიპის ფორმებს შორის. ჩვენი აზრით, მარტივ ფორმათათვის დამახასიათებელი ჩანს დროისა თუ სივრცის თვალსაზრისით შეუზღუდავი მოქმედების გადმოცემა, ხოლო, შესაბამისად, დროისა თუ სივრცის თვალსაზრისით შეზღუდული მოქმედების გადმოცემა **-ავ** ელემენტიან ფორმათა ფუნქციას.

ა) ჩვეულებრივი, დროისა თუ სივრცის თვალსაზრისით შეუზღუდავი მოქმედება უნდა გამოიხატებოდეს ამ შემთხვევაში (გსარგებლობთ ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის სადოკუმენტაციო ფონდით):

ჩემი ხნისა ქვაც აღარ **გორავსო**, ხმურობით იტყოდა (გ. ხორგ.).

მთიდან ქვა **გორავს** (ა. ყაზბ.).

ქოთანმა **იგორა**, **იგორა** და თავის სარქველი იპოვნაო (ანდ.).

შენ კარგად **ცურავ** (დ. კვიცი.).

დათიკო მართლა შესანიშნავად **ცურავდა** (ა. ბელიაშვი.).

მერცხალი ნავარდობს და თითქმის **ცურავს** (რ. ერისთ.).

ძაღლი დარბის, **ხტუნავს**, იკბინება (იაკობი).

კურღლეღმა რაც იკუჟა, ის **იხტუნა** (ანდ.)...

ბ) დროისა თუ სივრცის თვალსაზრისით გარკვეულად შეზღუდული მოქმედება უნდა იყოს გამომხატული ზემოწარმოდგენილ ზმნათა **-ავ** ელემენტიან ფორმებში:

ერთი წუთის შემდეგ ორივენი ქუჩის მტვერში **გორაობდნენ** (ა. სულაკ.).

ფეხების დაჭრა შენ უფრო გარგებს, რომ უფრო კარგად **იგორავო** (ვ. ურჯ.).

ბაგრატამ ნახევარი საათი **იგორავა** ტახტზე (ა. ბელიაშვი.).

მეორე დღეს ყინულზე **ვცურაობდით** ნელა-ნელა (რ. ერისთ.).

ორავულებმა კარგა ხანს **იცურავეს** ძირ-ძირ (იაკობი).

კაი ხანი **იცურავა** ჩვენმა მგალობელმა ცის სივრცეში (იაკობი).

ბავშვები თამაშობდნენ და **ხტუნაობდნენ** (ხ. ს.).

მეც ბევრჯერ **მისტუნავია** პატარაობაში (შ. არაგვი.).

ზღარბმა **იხტუნავა** და ითამაშა (იაკობი)...

მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამგვარი შინაარსობრივი დაპირისპირება მარტივ და რთულ ფორმებს შორის სისტემებზე არ არის

გატარებული. უფრო სწორად, ზოგჯერ ჭირს ფორმათა შორის მნიშვნელობათა ამგვარი დიფერენციაცია. არის შემთხვევები, როცა შინაარსობრივად თითქოს მოსალოდნელი იყო **-ავ** ელემენტის რთული ფორმები, არის კი მარტივი:

მაღალს შვილებიც თავის ყაიდაზე გაეზარდა, მთელი დღე ლოგინში **გორავდნენ** (ო. ჭილ.).

ადე, **ვისტუნოთ**, ვითამაშოთ (ვაჟა).

უდარდელად **ცურავდნენ** და ჭყუმპალაობდნენ ალაზანში დაქსაქსული საქართველოს მომავალი მეფენი და მთავარნი (ლ. გოთუა).

არ შეგვხვედრია შინაარსობრივი თვალსაზრისით მოსალოდნელი მარტივი ფორმის ნაცვლად **-ავ** ელემენტის ფორმა; ამის მიზეზი, ვფიქრობთ, პირველ რიგში ის არის, რომ **-ავ** ელემენტის ფორმები გვიანდელია, როგორც მიუთითებენ, ჩვეულებრივ თავს იჩენს XIX საუკუნიდან (ყ. ფეიქრიშვილი). იგულისხმება, რომ მანამდე მარტივ ფორმებს ეკისრებოდა იმ შინაარსის გადმოცემა, რასაც დღეს **-ავ** ელემენტის ფორმები გამოხატავს. ეს ფაქტიც საკმაოდ ხშირად იჩენს თავს.

ნასახელარ ზმნებში ერთი და იმავე ფუძისაგან ნაწარმოები მარტივი და რთული (**-ავ** ელემენტის) ფორმები არ შეგვხვედრია. სახელთა ერთი ნაწილი ზმნურ ფორმებს **-ავ** ელემენტით იწარმოებს (ითევზავებს, იბურთავებს...), ხოლო, მეორე ნაწილი — მარტივად; **-ავ** ელემენტის გარეშე (**მეფობს, ბავშვობს, კაცობს...**). მიუხედავად ამისა, მაინც შეიმჩნევა აშკარა შინაარსობრივი სხვაობა „ითევზავა“ და „იმეფა“ ტიპის ფორმებს შორის. სხვაობას ქმნის მიმართება ზმნის სუბიექტსა და ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის (ამის თაობაზე წინა პარაგრაფში ვისაუბრეთ).

როგორც ვხედავთ, მარტივ და რთულ (**-ავ** ელემენტის) ფორმათა შინაარსობრივ დაპირისპირებას სხვადასხვა საფუძველი აქვს ძირეულ და ნასახელარ ზმნებში. ეს ფაქტი თავისთავად სვამს საკითხს იმის შესახებ, რომ **-ავ** ელემენტის მორფოლოგიური ფუნქცია არ არის მარტივ და რთულ ფორმათა შორის არსებული შინაარსობრივი დაპირისპირების გამოხატვა.

როგორც ჩანს, ენაში უკვე არსებულმა ფორმებმა (მარტივმა და რთულმა) გადაინაწილეს ასევე ენაში უკვე არსებული განსხვავებული შინაარსი. ფორმათა შორის ამგვარი შინაარსობრივი სხვაობა გვიანდელი ჩანს და ესეც არის მიზეზი იმისა, რომ შინაარსობრივი დაპირისპირება სისტემებზე არ არის გატარებული.

გვინდა ყურადღება მივაქციოთ რამდენიმე კონკრეტულ შემთხვევას.

იგუნდავა, იციგავა, იკოჭავა ფორმებში **ვ** ფონეტიკურ ჩანართად, ხმოვანთვასაყარად არის მიჩნეული. წინამგალი **ა** კი — შესაბამისი სახელის ფუძისეულ ხმოვნად. აღნიშნულ ნასახელარ ზმნათა ამგვარი ანალიზის საფუძველი ის არის, რომ სათანადო სახელი ხმოვანფუძიანია. ზემოთ იმის თაობაზეც ვისაუბრეთ, რომ „ხმოვანზე ფუძედაბოლოებულ სახელთაგან ზმნათა წარმოება ორგვარია: შეიძლება, რომ ბოლოკიდური ხმოვანი შეიკვეცოს და შეიძლება სახელის ფუძე შენახულ იქნეს მთლიანად“ (ა. შანიძე). **იციგავა, იგუნდავა, იკოჭავა** ფორმებში ივარაუდება, რომ სახელის ფუძე (**ციგა, გუნდა, კოჭა**) უცვლელადაა წარმოდგენილი.

ვფიქრობთ, აღნიშნულ ზმნურ ფორმებში შესაძლებელია იმავე **-ავ** ელემენტის გამოყოფა, რაც „ითევზავა“ ტიპის ზმნებში დასტურდება.

საკითხის გადაწყვეტისათვის საჭიროა გავითვალისწინოთ, თუ როგორ იცვლება სახელური ფუძეები მათგან ზმნური ფორმების წარმოების დროს.

თუ იმ ფონეტიკურ პროცესებს გავითვალისწინებთ, რაც ერთზემეტმარცვლიან ხმოვანფუძიან კვეცად სახელებში ხდება — **ციგა, გუნდა, კოჭა, კაფია, ენა, ციგურა** და სხვა, სახელური ფუძეებისაგან წარმოებულ ზმნურ ფორმებში ბოლოკიდური ხმოვნის დაკარგვაა მოსალოდნელი, ეს კი **ი-ციგ-ავ-ა, ი-გუნდ-ავ-ა, ი-კოჭ-ავ-ა, კაფი-ა(ვ)-ობს, ციგურ-ა(ვ)-ობს, ენა-(ვ)-ობს** ფორმებში **-ავ** ელემენტის გამოყოფის საშუალებას გვაძლევს. ამ ფორმებში **-ავ** ელემენტის გამოყოფას მხარს უჭერს მათი შინაარსობრივი მხარის გათვალისწინებაც: მიმართება სუბიექტსა და ფუძით გადმოცემულ მნიშვნელობას შორის ისეთია, როგორც „ითევზავა“ ტიპის ზმნათა შემთხვევაში: სუბიექტი მოქმედებას ასრულებს ფუძეში წარმოდგენილი სახელით აღნიშნული საგნით ან საგანზე:

ციგაობს — ციგით სრიალებს,

გუნდაობს — თოვლის გუნდების სროლით ვინმესთან თამაშობს,

კოჭაობს — კოჭს თამაშობს (კოჭი || კოჭა),

ენაობს — ენა, ამბავი მიაქვს-მოაქვს,

ციგარაობს — ციგურებით სრიალებს.

ამგვარად, მომხდარი ფონეტიკური პროცესისა და შინაარსობრივი მხარის გათვალისწინება ამ ფორმებში იმავე **-ავ** ელემენტს გამოგვაყოფინებს, რაც „ითევზავა“ ტიპის ზმნებში დასტურდება.

5.6. II სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები. წყვეტილის წარმოება.

5.6.1. წყვეტილის წარმოების ტიპის განსაზღვრისათვის.

წყვეტილის წარმოებაში ძირითადად ორ ჯგუფს გამოყოფენ: ა) უნიშნოს, რომელიც რიგ შემთხვევაში მიიღებს ნართაულ **ი-**ს და ბ) **-ე** სუფიქსიანს.

ზმნური კატეგორიებისა და მორფოლოგიური ტიპების გათვალისწინება ვერ აგვიხსნის წყვეტილის წარმოების საკითხს. სხვაგვარად, ზმნური კატეგორიები და მორფოლოგიური ჯგუფები არ განსაზღვრავს წყვეტილის წარმოების ტიპს.

წყვეტილის წარმოებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება საყრდენი მორფემის სტრუქტურას. განსხვავებულია ვითარება იმის მიხედვით, საყრდენი მორფემა მარცვლოვანია თუ უმარცვლო; მარცვლოვანთაგან — ნულთან მონაცვლე ხმოვნის შემცველია თუ არა. აქვე დავძენთ: როცა ვსაუბრობთ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობაზე, მხედველობაში გვაქვს მონაცვლეობა-არმონაცვლეობა წყვეტილის ფორმებში. შეიძლება საყრდენი მორფემისეული ხმოვანი საერთოდ ნულთან მონაცვლეობდეს, მაგრამ განსახილველი მწკრივის ფორმებში ხმოვანი შენარჩუნებული ჰქონდეს; მაგ.: აწმყო — ვ-შლ-ი, ვ-თლ-ი... წყვეტილი — ვ-შალ-ე, ვ-თალ-ე... ასეთ შემთხვევაში საყრდენ მორფემას ნულთან არმონაცვლე ხმოვნის შემცველს ვუწოდებთ, რადგან საუბარი გვაქვს წყვეტილის წარმოებაზე.

წარმოების ტიპზე მსჯელობისას მხედველობაშია მიღებული სუბიექტური პირველი და მეორე პირის ფორმები, რადგან მაწარმოებლები სრული სახით აქ არის წარმოდგენილი. სუბიექტური მესამე პირის ფორმებში პირის ნიშანთა გავლენით მომხდარ ფონეტიკურ პროცესთა შედეგად წარმოების ტიპის გარჩევა, ძირითადად, არ მოხერხდა.

5.6.2. -ი ელემენტის წყვეტილი. წყვეტილში ზმნათა ერთი

ჯგუფი სუბიექტური I და II პირის ფორმებში **-ი** ელემენტს დაირთავს. სათანადო ენობრივი მასალის ანალიზი ადასტურებს, რომ განსახილველ მწკრივში **-ი** ელემენტი ყველგან ერთ და იმავე ოდენობად არ შეიძლება ჩაითვალოს.

-ი ელემენტის წყვეტილის წარმოებაში ორი შემთხვევა უნდა გაირჩეს: ერთი, როცა I და II პირის ფორმებში **-ი** ელემენტი თავისუფ-

ლად მონაცვლეობს ნულთან და მეორე, როცა ამ ფორმებში **-ი** ელემენტი არ მონაცვლეობს ნულთან.

თუ საყრდენი მორფემა მარცვლოვანია და დრო-კილოთა მეორე სერიის გარკვეულ ფორმებში (ე. ი. სათანადო ფონეტიკურ გარემოცვაში) **ხმოვანს კარგავს, წვევტილი -ი ელემენტით იწარმოება ან უნიშნოდაა წარმოდგენილი** (უნიშნო ტიპი წარმოებისა ამჟამად შედარებით იშვიათია). აღნიშნული კანონზომიერებისათვის არა აქვს მნიშვნელობა, საყრდენი მორფემა ძირეულია თუ სუფიქსური:

ა) საყრდენი მორფემა ძირეულია:

მოგ-კალ-ი		მოგ-კალ	მოგ-კალ-ი-თ
მო-კალ-ი		მო-კალ	მო-კალ-ი-თ
მო-კლ-ა			მო-კლ-ეს

ამ ტიპის ზმნებია: ა) **ა** ხმოვნის ძირეული მორფემით: შევ-კარ-ი (შე-კრ-ა), მოვ-ხან-ი (მო-ხნ-ა), დავ-წან-ი (და-წნ-ა), დავ-ძარ-ი (და-ძრ-ა) და სხვა; ბ) **ე** ხმოვნის ძირეული მორფემით: გავი-ნძერ-ი (გაი-ნძრ-ა), გავ-ჭერ-ი (გა-ჭრ-ა), გავ-ცერ-ი (გა-ცრ-ა), გავი-ქეც-ი (გაი-ქც-ა) და სხვა.

წარმოების ტიპი არ იცვლება, როცა საყრდენი მორფემა ისეთი სუფიქსია, რომლის ხმოვანიც გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოცვაში მონაცვლეობს ნულთან. ახალ ქართულში დრო-კილოთა მეორე სერიის ფორმებთან ამგვარი სუფიქსური საყრდენი მორფემა არა გვაქვს, მაგრამ ძველ ქართულში გვქონდა; მხედველობაში გვაქვს პირდაპირი ობიექტის მრავლობითის **-ენ** (რომელიც შესაბამისი ვნებითის ფორმებშიც გადაჰყვებოდა ზმნას) და ვნებითი გვარის **-ენ** მაწარმოებლები. ძველი ქართულის მონაცემთა მოშველიებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს. კერძოდ, დგინდება, რომ კანონზომიერება საკმაოდ ძველი და გავრცელებული ჩანს. გარდა ამისა, ნაშთის სახით ახალ ქართულში შემოგვრჩა პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის აღმნიშვნელი **-ენ** სუფიქსიანი ფორმები; მათ გამოყენებას უმეტეს შემთხვევაში, მართალია, სტილური დანიშნულება შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ საკითხის განხილვისათვის მნიშვნელოვანია:

წეროს წვივნი **დავლეწენ** (ა. ჭავჭავაძე).

სისკარ და მარეხ მე თვით **ჩავაქრენ** ჩაუქრობელმა და კვლავ **აღვანთენ**, ვით მზემან — მთვარე (გ. ჯაბ.).

-ენ სუფიქსი, ძირითადად, ვნებითის ფორმებმა შემოგვინახა:

დავკოცნეთ ერთმანეთი და **გავიყარენით** (ილია).

დაიწარდენით, ქალებო (ვაჟა).

აღმართთან ურმებს **დავეწიენით** და ნაბიჯით გავყევით უკან (ეკ. გაბ.).

სასტიკად **ვიძლიენით** და გული გატყდა გმირულად მებრძოლის (ვ. ბარნ.).

გუშინ სადილიდან პირდაპირ იქ **გაიპარენით?** (ნ. შიუკ.).

შევემტკიცენით, მათნი ვართ და ჩვენნი არიან (ო. ჩხ.).

შენ თუ მუსიკა არ გაწუხებს, ჩვენ **დავიხოცენით** (მ. ბერძ.).

როგორც ცნობილია, პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობისა და ვნებითი გვარის აღნიშნული მაწარმოებლები წყვეტილის პირველი და მეორე პირის ფორმებში სრული სახით იყო წარმოდგენილი, მესამე პირში ხმოვანი რედუცირდებოდა. ზემოგანხილული შემთხვევების მსგავსად, წყვეტილი აქაც ან უნიშნოა, ან დაირთავს **-ი** ელემენტს (ძირითადად მრავლობითის ფორმებში). მნიშვნელობა არა აქვს ძირეული მორფემის ტიპს:

ა) ძირეული მორფემისეული ხმოვანი მონაცვლეობს ნულთან:

მოგ-კლ-ენ	მოგ-კლ-ენ-ი-თ
მოპ-კლ-ენ	მოპ-კლ-ენ-ი-თ
მო-კლ-ნ-ა	მო-კლ-ნ-ეს

ბ) ძირეული მორფემისეული ხმოვანი არ მონაცვლეობს ნულთან:

დავ-ხატ-ენ	დავ-ხატ-ენ-ი-თ
დაპ-ხატ-ენ	დაპ-ხატ-ენ-ი-თ
და-ხატ-ნ-ა	და-ხატ-ნ-ეს

ასევე იწარმოებს წყვეტილის ფორმებს **-ენ** სუფიქსიანი ვნებითებიც:

განვ-კაც-ენ	განვ-კაც-ენ-ი-თ
განპ-კაც-ენ	განპ-კაც-ენ-ი-თ
გან-კაც-ნ-ა	გან-კაც-ნ-ეს

ამგვარად, თუ საყრდენი მორფემა არის მარცვლოვანი და ნამყო ძირითადის სუბიექტური მესამე პირის ფორმებში კარგავს ხმოვანს, ზმნური ფორმა დაირთავს **-ი** ელემენტს, რომელიც თავისუფლად მონაცვლეობს ნულთან. განხილულ ტიპს წარმოებისას ვუწოდებთ **წყვეტილის წარმოების I ყალიბს** (ნულთან მონაცვლე ხმოვნის შემცველი საყრდენი მორფემა + ი || 0).

გამოიყოფა ზმნათა ერთი ჯგუფი, რომელიც წყვეტილს **-ი** ელემენტით იწარმოებს, მაგრამ სხვაობა ზემოთ განხილული I ყალიბის ზმნებთან ის არის, რომ ეს **-ი** ელემენტი თვისობრივად განსხვავებულია, იგი არ მონაცვლეობს ნულთან: თუ გვაქვს **მოვკალ** || **მოვკალ-ი** ტიპის ფორმები, არ გვხვდება **გავთბ-ი** || **გავთბ** პარალელური ფორმები. ამ ფაქტს არსებითი მნიშვნელობა აქვს განსახილველი ტიპის ზმნათა ფორმოზივი ანალიზისას.

ზმნათა იმ ჯგუფს, რომელთა წყვეტილში გამოვლენილი **-ი** ელემენტი არ მონაცვლეობს ნულთან, ვუწოდებთ **წყვეტილის წარმოების II ყალიბს**.

მეორე ყალიბის ზმნებში ძირითადად სამი მორფოლოგიური ჯგუფი გამოიყოფა: ა) **-ამ** თემისნიშნისებრი, ბ) **დონიანი** ვნებითები და გ) „უნიშნო ვნებითთა“ ერთი ნაწილი (ამ ზმნათა მორფოლოგიური თავისებურებები რომ არაფერ შუაშია წყვეტილის წარმოებასთან დაკავშირებით, ისიც ადასტურებს, რომ უნიშნო ვნებითთა ერთი ნაწილი — გავძეხი, დავთვერი, გავქერი... — I ყალიბში თავსდება, ნაწილი კი II ყალიბში შემოდის).

განვიხილავთ ცალ-ცალკე მეორე ყალიბის ზმნათა ჯგუფებს:

-ამ თემისნიშნისანი ყველა ზმნა წყვეტილს **-ი** ელემენტით იწარმოებს (ა. შანიძე, 1973, გვ. 427). ამგვარ ზმნათა რაოდენობა არცთუ დიდია. **-ამ** თემისნიშნისანი ზმნათა წყვეტილში საყრდენი მორფემა ძირეულია და, რაც მთავარია, უმარცვლო:

დავა-ბ-ი (ვაბ-ამ)	დავა-სხ-ი (ვა-სხ-ამ)
დავ-დგ-ი (ვდგ-ამ)	შემოვი-რტყ-ი (შემოვირტყ-ამ)
გავა-რთხ-ი (ვართხ-ამ)	დავა-რქვ-ი (დავარქვ-ამ დავარქმ-ევ)
გავ-თქვ-ი (გავთქვ-ამ)	ჩავი-ცვ-ი (ჩავიცვ-ამ)
შევ-სვ-ი (შევსვ-ამ)	

„უნიშნო ვნებითთა“ ერთი, მცირე, ნაწილი პირველ ყალიბში თავსდება (გავძეხი, დავთვერი, გავქერი...); ამ ტიპის ზმნათა მეორე ნაწილის ძირეული მორფემა წყვეტილის ყველა ფორმაში უმარცვლოა და II ყალიბის პარადიგმას გადალევს:

შევ-კრთ-ი	შევ-კრთ-ი-თ
შე-კრთ-ი	შე-კრთ-ი-თ
შე-კრთ-ა	შე-კრთ-ნენ

ასევე იუღლის ზმნები: **გავ-თბ-ი, გავ-ხმ-ი, დავ-დნ-ი...**

საყრდენი მორფემა უმარცვლო აქვს და წყვეტილში **-ი** ელემენტს დაირთავს დონიანი ვნებითი. ფაქტობრივ, ძველსა და ახალ ქართულში არ დასტურდება დონიანი ვნებითის პირველი და მეორე პირის ფორმები (მხოლობითსა და მრავლობითში), რომ ამ ელემენტს არ დაირთავდეს.

მეორე ყალიბის ზმნათა მორფოლოგიური ჯგუფების განხილვამ გვიჩვენა, რომ ამ ყალიბის ზმნათა ძირითად ნაწილში ისტორიულად მარცვლოვანი კუმშვადი საყრდენი მორფემა იგულისხმება; მაგრამ ისტორიული ვითარება ამჟამინდელ მდგომარეობას არ უნდა განსაზღვრავდეს. **-ი** ელემენტის გამოვლენა განსახილველი ტიპის ზმნათა წყვეტილის ფორმებში არაა ოდინდელი მარცვლოვნობის შედეგი. წყვეტილის წარმოებაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება მხოლოდ და მხოლოდ საყრდენი მორფემის ამჟამინდელ სტრუქტურას (ეს უფრო ცხადად წარმოჩნდება, როცა შევხებით პარალელურ წარმოებას წყვეტილისას). აქედან გამომდინარე, მართებული ჩანს დაკვირვება (ვ. თოფურია), რომ **-ი ელემენტს დაირთავს უმარცვლო საყრდენი მორფემა**.

რა გვაძლევს საფუძველს მეორე ყალიბის გამოყოფისას; ხომ არ შეიძლება **-ი** ელემენტიანი ყველა ზმნის ერთ ყალიბში მოქცევა და წესის ამგვარად ჩამოყალიბება: **-ი** ელემენტს დაირთავს ნამყო ძირითადში კუმშვადი და უმარცვლო საყრდენი მორფემა?

რა თქმა უნდა, არა. აქ უეჭველადაა გასათვალისწინებელი **-ი** ელემენტის თვისობა და ქმედების უნარი. **-ი** ელემენტი, როგორც მიუთითებენ, „უფუნქციოა“, გაჩენილია თანხმომავანგასაყარად I და II სუბიექტური პირის მრავლობითის ფორმებში, შემდეგ გადავიდა მხოლობითში. მკვლევართა უმრავლესობა ამგვარად ხსნის **-ი** ელემენტის არსებობას I და II ყალიბის ზმნებთან, თუმცა იმასაც შენიშნავენ, რომ შესამჩნევია სხვაობა ამ ელემენტის გამოყენების თვალსაზრისით მარცვლოვან და უმარცვლო ფუძეებთან: „ნართაული **ი**... თანხმომავანთ გასაყარად არის გაჩენილი მრავლობითში და იქიდან მხოლობითშია გადასული. ეს **ი** დღეს მხოლობითისათვის აუცილებელია უმარცვლო ფუძეებში, სხვებში კი აუცილებელი არაა, თუმცა კი მისი დართვა ჩვეულებრივია“ (ა. შანიძე).

სადავოა ნამყო ძირითადში გამოვლენილი **-ი** ელემენტის ყველა შემთხვევაში ერთ და იმავე ოდენობად მიჩნევა.

ჯერ ერთი, თუ **-ი** ელემენტი პირველი და მეორე ყალიბის ზმნებთან ერთი და იგივე ოდენობაა, რატომ არის, რომ I ყალიბის ზმნათა პარალელური ფორმები არსებობს **-ი** ელემენტითა და მის გარეშე:

მოვ-კალ || **მოვ-კალ-ი...**, ხოლო მეორე ყალიბის ზმნებში არ გვხვდება ამგვარი შემთხვევები; გვაქვს **დავ-დგ-ი, გავ-თბ-ი, ავშენ-დ-ი**, მაგრამ არა გვაქვს **დავ-დგ, გავ-თბ, ავშენ-დ** და სხვა.

მეორეც, თუ პირველი ყალიბის ზმნებში **-ი** ელემენტი საყრდენი მორფემის ხმოვანზე გავლენის უნარს მოკლებულია, ვერ კარგავს მას (მოვ-კალ-ი და არა მოვ-კლ-ი), ამას ვერ ვიტყვით || ყალიბის ზმნებთან გამოვლენილ **-ი** ელემენტზე. ყველა მოსალოდნელ შემთხვევაში აქ საყრდენი მორფემა შეკუმშულია (გავ-თბ-ი || განვ-ტეფ-ი, გავ-ხმ-ი || განვ-ჰემ-ი...). ხმოვნის რედუქციის გამომწვევი სხვა ფაქტორი, გარდა **-ი** ელემენტის გავლენისა, ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, გამორიცხულია.

ამდენად, || ყალიბის ზმნებთან გამოვლენილი **-ი** ელემენტი არსებითი ხასიათის სხვაობას ავლენს | ყალიბის ზმნებთან დადასტურებულ **-ი** ელემენტთან: არ მონაცვლეობს ნულთან და კარგავს საყრდენი მორფემისეულ ხმოვანს.

ეს კი სვამს საკითხს იმის შესახებ, რომ **-ი** ელემენტი სხვადასხვა ოდენობად უნდა იქნეს მიჩნეული | და || ყალიბის ზმნებთან.

მეორე ყალიბის ზმნები ისტორიულად პირველი ყალიბისაა. ყალიბის შეცვლა, ახალი ყალიბის შექმნა დონიან ვნებითებში უნდა დაწყებულიყო, ძველსავე ქართულში ეს პროცესი უკვე დამთავრებულია. სხვა ტიპის ზმნებთან კი ჩვენ თვალწინ ხდებოდა; **-ამ** თემისნიშნაინებში უკვე დასრულებული სახე მიიღო, ხოლო „მესამე ტიპის“ ვნებითის ზოგი ზმნა დღესაც პირველ ყალიბში შედის; გვაქვს პარალელური წარმოების შემთხვევებიც: **დავთვერი** || **დავთვრი, გავქერი** || **გავქრი, დავშვერი** || **დავშვრი...**

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, **მეორე ყალიბის** ზმნები შეიძლება ამგვარად დავახასიათოთ: **უმარცვლო საყრდენი მორფემა + -ი ელემენტი, რომელიც არ მონაცვლეობას ნულთან.**

5.6.3. -ე სუფიქსიანი წყვეტილი. წყვეტილში ზმნათა ერთი ჯგუფი | და || სუბიექტური პირის ფორმებში **-ე** სუფიქსს დაირთავს. **-ე** სუფიქსიანი წყვეტილის წარმოებაში ორი შემთხვევა უნდა გაირჩეს: **ერთი**, როცა ამ ფორმანტით წარმოებულ ზმნებს მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად **-ა** სუფიქსი მოუდის და, მეორე, როცა სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად **-ო** სუფიქსი აქვს. პირველი მათგანი მეორისაგან კიდევ ერთი არსებითი მნიშვნელობის სხვაობას ავლენს, კერძოდ, განსხვავებულია მათი საყრდენი მორფემებიც.

-ე სუფიქსს დაირთავს და **-ა**-ს მიიღებს სუბიექტური მესამე პი-

რის ნიშნად ისეთი ზმნები, რომელთა საყრდენი მორფემა მარცვლოვანია და მეორე სერიის ფორმებში არ კარგავს ხმოვანს. არა აქვს მნიშვნელობა იმას, საყრდენი მორფემა ძირეულია თუ სუფიქსური — ჩვენება ყოველთვის ერთგვარია:

ა) საყრდენი მორფემა ძირეულია:

გავ-შალ-ე	ავა-შენ-ე	მოვ-დრიკ-ე	შევ-ღობ-ე	მოვა-დუნ-ე
გა-შალ-ე	აა-შენ-ე	მო-დრიკ-ე	შე-ღობ-ე	მოა-დუნ-ე
გა-შალ-ა	აა-შენ-ა	მო-დრიკ-ა	შე-ღობ-ა	მოა-დუნ-ა

ბ) საყრდენი მორფემა სუფიქსურია:

მოვაკვლ-ევენ-ე	დავაწერ-ინ-ე
მოაკვლ-ევენ-ე	დააწერ-ინ-ე
მოაკვლ-ევენ-ა	დააწერ-ინ-ა

როგორც ვხედავთ, შეიძლება ზმნა ამ მწკრივის სხვა ფორმებს სხვაგვარად იწარმოებდეს, მაგრამ წარმოების ნულთან არმონაცვლე ხმოვნის შემცველი სუფიქსით გართულება წყვეტილის წარმოების ტიპს ცვლის: გავ-ჭერ-(-ი), მაგრამ გავაჭრ-ევენ-ე... სხვა შემთხვევაში უშუალო და შუალობითი კონტაქტის ფორმათა ამგვარი შენაცვლება წარმოების ტიპის შეცვლას არ გამოიწვევს, თუ საყრდენი მორფემის სტრუქტურა არ შეიცვლება: გავა-კეთ-ე — გავაკეთებ-ინ-ე. ეს კიდევ ერთი დადასტურებაა იმისა, რომ წყვეტილის წარმოების განმსაზღვრელი ძირითადად საყრდენი მორფემის სტრუქტურაა.

ამგვარად, წყვეტილის წარმოებაში კიდევ ერთი ყალიბი გამოიყო, რომელიც შეიძლება ასე დახასიათდეს, **მარცვლოვანი უკუმშველი საყრდენი მორფემა + -ე სუფიქსი**. წარმოების ამ ტიპისათვის ნიშანდობლივია სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად **-ა** სუფიქსი. **ნამყო ძირითადის წარმოების ამ ტიპს ვუწოდებთ მესამე ყალიბს.**

მესამე ყალიბის ზმნებს აშკარად უპირისპირდება და სხვაგვარ ყალიბს ქმნის ზმანთა ის ჯგუფი, რომელიც წყვეტილს ასევე **-ე** სუფიქსით იწარმოებს, მაგრამ მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად მოუღის **-ო** სუფიქსი. ყველა ამ ზმნის საყრდენი მორფემა უმარცვლოა.

ამგვარად, უმარცვლო საყრდენი მორფემა და I და II პირში წყვეტილის **-ე** მაწარმოებელი არის აუცილებელი პირობა იმისათვის, რომ სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად **-ო** სუფიქსი გამოვლინდეს. სხვაგვარად: სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსი ყოველთვის ვარაუდობს I და II პირში **-ე** მაწარმოებელს (წესი პირუკუ არ მოქმედებს). ეს კანონზომიერება ჩანს:

ავა-გ-ე	გავა-თბ-ე	დავა-ტკბ-ე	დავა-ფრთხ-ე
აა-გ-ე	გაა-თბ-ე	დაა-ტკბ-ე	დაა-ფრთხ-ე
აა-გ-ო	გაა-თბ-ო	დაა-ტკბ-ო	დაა-ფრთხ-ო

ამგვარ ყალიბს — უმარცვლო საყრდენი მორფემა + **-ე** სუფიქსი I და II პირში და **-ო** სუფიქსი III პირში — ვუწოდებთ **წყვეტილის წარმოების მეოთხე ყალიბს**.

მეოთხე ყალიბის ზმნათა რაოდენობა არცთუ დიდია. მათი რიცხვი „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (ქეგლ) მიხედვით ცხრა ათეულს აღწევს. საყრდენი მორფემა შეიძლება იყოს ცალთანხმოვნიანი (ავა-გ-ე — აა-გ-ო, ავი-ღ-ე — აი-ღ-ო, შევა-ქ-ე — შეა-ქ-ო...), ორთანხმოვნიანი (გავა-გდ-ე — გაა-გდ-ო, დავ-გმ-ე — და-გმ-ო, დავ-თმ-ე — და-თმ-ო...), სამთანხმოვნიანი (შევა-კრთ-ე — შეა-კრთ-ო, დავა-ტკბ-ე — დაა-ტკბ-ო, ვუ-მტრ-ე — უ-მტრ-ო...) და ოთხთანხმოვნიანი (დავა-ფრთხ-ე — დაა-ფრთხ-ო, დავე-ყრდნ-ე — დაე-ყრდნ-ო. ვი-გრძნ-ე — ი-გრძნ-ო...).

აქვე, უეჭველია, თავს იჩენს ერთი საკითხი: თუ წყვეტილის წარმოების ტიპის განსაზღვრისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა საყრდენი მორფემის სტრუქტურას ენიჭება, როგორ უნდა აიხსნეს ის ფაქტი, რომ II და IV ყალიბის ზმნათა საყრდენი მორფემა სტრუქტურულად ერთგვარია — უმარცვლო და ზოგ შემთხვევაში შეკუმშული (ერთი მხრივ, დავა-ბ-ი, გავ-თბ-ი... და, მეორე მხრივ, ავა-გ-ე, გავა-თბ-ე...). მივიღეთ: ა) ერთგვაროვანი საყრდენი მორფემა და განსხვავებული წარმოება (გავ-შრ-ი — გავა-შრ-ე...) და, პირიქით, ბ) განსხვავებული სტრუქტურის საყრდენი მორფემა და ერთგვარი წარმოება (ავა-შენ-ე — ავი-ღ-ე).

ფაქტის ისტორიის გათვალისწინება მოვლენას აგვიხსნის. კერძოდ, დგინდება, რომ **-ე** სუფიქსი მესამე და მეოთხე ყალიბის ზმნებში გენეტურად განსხვავებული ოდენობებია.

IV ყალიბის ზმნებში **-ე** სუფიქსი **-ევ**-იდან მომდინარე ჩანს, III ყალიბის ზმნებში კი — თავისთავადი, დამოუკიდებელი მაწარმოებელი.

5.6.4. თავისებურებანი წყვეტილის წარმოებაში

5.6.4.1. უნიშნო ტიპი წარმოებისა. წყვეტილის წარმოების I ყალიბის ზმნები I და II პირის ფორმებს უნიშნოდ იწარმოებენ ან დაირთავენ ე. წ. „უფუნქციო“ **-ი**-ს.

ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში წარმოების უნიშნო ტიპი ძალზე იშვიათია: ჩვეულებრივ **-ი** ელემენტმა დაიმკვიდრა ადგილი წყვეტილში სუბიექტური I და II პირის ფორმებთან როგორც მრავლო-

ბითში, ასევე მხოლოდბითში. I ყალიბის ზმნათა უნიშნო ვარიანტები ძირითადად ბრძანებით წინადადებებში დასტურდება, თუმცა არის შემთხვევები კითხვით და თხრობით წინადადებებში მათი გამოყენებისა:

ა) ბრძანებითი:

აქ **მოეთერ**, აქა, შე უნამუსო! (ეკ. ვაბ.).

მაშ, ეს **მითხარ**, კაცო! (ვაჯა).

აბა, პატარა ხანს **დადეგ**, თუ მყრალ გუბედ არ გადაიქცე!
(ილია).

დედი, ორიოდ პური **მომეც!** (ბ. ს.).

ცხვირი **მომჭერ**, თუ ესენი ბოთლების მრეცხავები არიან (ნ. შიუკ.).

გაუძენ სტუმრებს (გ. შარ. მ).

ბ) კითხვითი:

ხუთკუნჭულავ, **გახველ** ხიდს თუ არა? (ბ. ს.).

გაძენ, მელიავ, თუ არაო? — ჰკითხა ოფოფმა (იქვე).

რად **მომახწარ** ამ დღესა? (აკაკი).

მანვილი **ჰკარ** და არ განსოვს? (გ. შარ.).

გ) თხრობითი:

წარმოვუდეგ ფეხზედ და ჩამოვართვი გამოწვდილი ხელი (ილია).

მე **დავკარ** ფეხი და გავვარდი ყაჩაღად (იქვე).

ხელები უშნოდ **გავიკარ** ბარძაყებზედ (ვაჟა).

უთხარ, ახლავე გამოგ ზავნოს (ა. ცავ.).

ვიგრძენ რალაც შიში (ნ. შიუკ.).

შესწავლილი მასალა გვიჩვენებს, რომ უნიშნო ფორმათა გამოყენების სიხშირე მეტია XIX საუკუნის მწერალთა ენაში, ვიდრე XX საუკუნისაში. პროზაულ ტექსტებში უნიშნო წყვეტილი თანამედროვე ქართულში, ჩვეულებრივ, ნაკლებად გვხვდება; არამხატვრულ ტექსტებში ამგვარი წარმოება გამოირიცხულია. უნიშნო ტიპი წარმოებისა ძირითადად პოეტური ტექსტებისათვისაა დამახასიათებელი:

მეგობრობავ, შეების ვარსკვლავად **აღგვეგ ზენ** (გ. ორბ.).

მეხრევე, **გაუკარ** შვინდასა, ცოტა ზარმაცი ხარია (რ. ერისთ.).

იყავ ამიერ შეჩვენებული (აკაკი).

გამარჯობა, მოფერო, **მიცან?** აი, დედასა! (ვალაკტიონი).

ძილს **მივეც** თავი წუთით დადლილმა (მ. ლებ.).

გადარჩი მაშინ, როდესაც **გიოთხარ**: დღეიდან მე ვარ პატრონი შენი (მ. მაყ.).

ცხადია, ასეთ შემთხვევებში უნიშნობა უმეტესად ლექსის საჭიროებითაა გამოწვეული — მარცვალთა რაოდენობა განმსაზღვრელი ჩანს.

ზოგ შემთხვევაში უნიშნო ვარიანტის დანიშნულება არქაული სტილის შექმნაა. მრავლად დასტურდება მსგავსი ფორმები ისტორიულ თემებზე შექმნილ ორიგინალურ თუ ნათარგმნ ლიტერატურულ ძეგლებში. ამ მხრივ პერსონაჟისა და ავტორის მეტყველება სხვაობას გვიჩვენებს. ჩვენთვის საინტერესო ფორმები ძირითადად პერსონაჟთა მეტყველებისათვისაა დამახასიათებელი:

შეიბ მახვილი (აკაკი).

აშოტ, საყვარელო, **მითხარ**, მანუგეშე (ვ. ბარნ.).

იქმენ სრულიად მორჩილი ჩემი (იქვე).

განვედ ჩემგან, მაცდურო ბოროტო (იქვე).

ასულსა ჩემსა **გაცან** ერისთავნი (ვ. შარ.).

გვქმენ ერთპირადა (ო. ჩხ.).

რაო, ღუნაი, ნუთუ ვერ **მიცან?** (ბილინ.).

ნესტიან მიწაში **დამფალ** მკერდამღე (იქვე).

ამგვარ შემთხვევებში მრავლობითის უნიშნო ვარიანტებიც დასტურდება:

ღღეს **სცანთ** რა, თავადნო, ჩვენი ნებანი... (ვ. შარ.).

რას **მოვესწართ**, რა ღლე დაგვადგა (ო. ჩხ.).

ვითარ **შეიძელთ** გადატანა ესდენ ვაების (იქვე).

აჰა, ვადარჩა, ის ვადარჩა, კვლავ **გამოვიხსენთ** (იქვე).

მსგავსი ფორმები მწერალ ო. ჩხეიძის მხოლოდ ისტორიული ხასიათის პოეტურ ნაწარმოებებში დავადასტურეთ. ორი ფაქტორის გავალისწინება უეჭველია: სტილის არქაიზაცია და ფრაზის რიტმულობა. ავტორისათვის უნიშნო და **-ი** ელემენტის ვარიანტები ფორმოზრივად განსხვავებული და ფუნქციურად იდენტური ოდენობებია, რომლებიც საჭიროების შემთხვევაში თავისუფლად შეიძლება შეენაცვლონ ერთმანეთს. ეს განსაკუთრებით აშკარად იგრძნობა იმ შემთხვევაში, როცა ერთსა და იმავე ფრაზაში ერთი და იმავე ზმნის პარალელური ვარიანტებია წარმოდგენილი:

განვედ, უქუტრო, ჩამომეხსენ, ჰოი, **განვედი** (ო. ჩხ.).

გვითხარ, ო, **გვითხარ**, რამე **გვითხარ**, **გვითხარი** რამე (იქვე).

ღერთო **მიხსენ**, შენ **დამიხსენი**, მხსნელო ყოველთა (იქვე).

იმ ფაქტს, რომ უნიშნო ვარიანტები ფრაზაში წინ უსწრებს **-ი** ელემენტთან ვარიანტებს, საკითხთან დაკავშირებით რაიმე არსებითი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს. ეს მწერლის ინდივიდუალური სტილის თავისებურება ჩანს. ასევე მწერლის ინდივიდუალური სტილის თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ უნიშნო წყვეტილის გამოყენების ზოგი შემთხვევა ალ. ჭავჭავაძის პოეზიაში:

მამცენ მნათობო... რისგან გაქვს ჰმუნვა და სნეულება (ა. ჭავჭ.).

აწ ჩემდა შესაზარად, **გარდაგექვც** შორაელად (იქვე).

მოვედ თავთირ ხშულის გულის სახებად (იქვე).

მას მნათს **უთხართ** ჰმუნვანი ჩემნი სრულიად (იქვე) და სხვა.

ზოგჯერ ამგვარი შემთხვევები შეიძლება გავიგოთ, როგორც „პოეტური ლიცენცია“.

ამგვარად, წყვეტილის უნიშნო ვარიანტები თანამედროვე ქართულში მხატვრული ტექსტებისთვისაა დამახასიათებელი; პროზაულ ნაწარმოებებში ძირითადად პერსონაჟთა მეტყველებაში გამოიყენება და მას გარკვეული სტილური დანიშნულება ეკისრება.

5.6.4.2. ზოგადად სუბიექტური III პირის -ო სუფიქსის გამოვლენის პირობათა შესახებ. წყვეტილში სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსის არსებობისათვის ორი პირობაა აუცილებელი: ა) **საყრდენი მორფემა** (ამ შემთხვევაში მარტივი ფუძე) **უნდა იყოს უმარცვლო** და ბ) **წყვეტილის მაწარმოებელი — -ე სუფიქსი.** ეს კანონზომიერებაა.

თუ ამ პირობათაგან ერთ-ერთი არ არის დაცული, მაშინ სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად ნამყო ძირითადად **-ა** სუფიქსი იქნება წარმოდგენილი:

ა) გვაქვს უმარცვლო ფუძე (საყრდენი მორფემა), მაგრამ ნამყო ძირითადად **-ი** ელემენტი აწარმოებს:

დავა-ბ-ი	გავუ-შე-ი	ვ-თქვ-ი
დაა-ბ-ი	გაუ-შე-ი	თქვ-ი
დაა-ბ-ა	გაუ-შე-ა	თქვ-ა

ბ) ნამყო ძირითადის მაწარმოებელია **-ე** სუფიქსი, მაგრამ საყრდენი მორფემა მარცვლოვანია:

გავ-თალ-ე	ავა-შენ-ე	შევ-კრიბ-ე	დავაწერ-ინ-ე
გა-თალ-ე	აა-შენ-ე	შე-კრიბ-ე	დააწერ-ინ-ე
გა-თალ-ა	აა-შენ-ა	შე-კრიბ-ა	დააწერ-ინ-ა

თუმცა სალიტერატურო ქართულში დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როცა სუბიექტურ მესამე პირს **-ო** სუფიქსი გამოხატავს, აღნიშნული ორი პირობა **-ო**-ს გამოვლენისა კი არ არის დაცული. როგორც აღვნიშნეთ, ისეთი ფაქტებიც გვხვდება, როცა ერთი და იმავე ზმნის სუბიექტურ მესამე პირში პარალელურად **-ა** და **-ო** სუფიქსებია წარმოდგენილი. ჩვენი შემდგომი მსჯელობა ამგვარი გამოჩენისების ახსნას ისახავს მიზნად.

5.6.4.3. ყავ ფუძის შემცველ ზმნათა წყვეტილის შესახებ.

ყავ ფუძის შემცველი როგორც აბსოლუტური, ასევე რელატიური ფორმები წყვეტილის პირველი და მეორე პირის ფორმებს უნიშნოდ (resp. **-ი** ელემენტით) იწარმოებს:

ვი-ყავ-(ი)	უარ-ვ-ყავ-(ი)
ი-ყავ-(ი)	უარ-ყავ-(ი)

მესამე პირში მოსაღწევილი **ი-ყვ-ა**, **უარ-ყვ-ა** ფორმათა ნაცვლად **იყო**, **უარ-ყო** ფორმებია ნორმატიული. ცნობილია, რომ **ო ვა** კოპლექსის შერწყმის შედეგადაა მიღებული. სალიტერატურო ქართული ენის უძველეს ძეგლებში მხოლოდ **ო** ხმოვნიანი ფორმებია დადასტურებული. ფონეტიკური პროცესის საფუძველზე წარმოქმნილი **ო** სუფიქსად იქნა გააზრებული.

ის ფაქტი, რომ **იყო**, **უარ-ყო** ფორმებში ფონეტიკურ ნიადაგზე წარმოქმნილი **ო** სუფიქსად იქნა გააზრებული, არის მიზეზი იმისა, რომ კანონზომიერების ძალით (**-ო** გულისხმობს სუბიექტურ I და II პირში **-ე** სუფიქსს), სასაუბრო ენაში თავი იჩინა **-ე** სუფიქსიანმა ფორმებმა: უარ-ვ-ყვ-ე, უარ-ყვ-ე. ამგვარი ფორმები სამწერლობო ენაშიც დასტურდება:

პირველმა მე უარყვევ მისი დებულებები! (ო. ჩხ.).

როგორც ვხედავთ, ისტორიულად ფონეტიკურ საფუძველზე მიღებულმა ამჟამად ნორმატიულმა სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსიანმა ფორმამ „პარადიგმის გასწორების“ მიზნით ენაში ახალი ფორმები გააჩინა. თავისთავად ფაქტი **-ო**-ს გამოვლენისათვის საჭირო პირობათა პრინციპულ დასაბუთებად გვესახება.

5.6.4.4. ჩაიცო (ჩაიცვა) ტიპის ფორმები სამწერლობო ენაში.

სამწერლობო ენაში ასახვა პოვა ისეთმა ფორმებმა, როგორცაა: **გაგიშო** („გაგიშვა“), **ჩაიცო** („ჩაიცვა“) **გამოართო** („გამოართვა“) და სხვა:

რომ **გაგიშო**, ჩემი სულიც თან უნდა გაგაყოლო (ილია).

არც მწვადი **დასწო** და არც შამფური (იქვე).

ჩაიცო ტანთა (ვაჟა).

დაკოდილს ხელი **მოუსო** (რ. ერისთ.).

გამოართო მღვდელს მეტრიკული მოწმობა (ე. ნინ.) და სხვა.

წარმოდგენილი ზმნები მეორე ყალიბისაა და, ამდენად, არაა მოსალოდნელი სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად **-ო** სუფიქსი. მსგავსი ფორმები ძირითადად XIX საუკუნის მწერალთა ენისთვისაა დამახასიათებელი და სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით აშკარა დიალექტიზმებია: **-ო** ყველა შემთხვევაში **-ა** სუფიქსის **გ**-სთან შერწყმის შედეგია, ფაქტი მოქმედი ფონეტიკური პროცესის ასახვაა. საანალიზო ფორმათა უმართებულობის მტკიცება სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსის გამოვლენის პირობათა გათვალისწინებითაც ხერხდება: მართალია, წყვეტილში საყრდენი მორფემა უმარცვლოა, მაგრამ ნაკვეთის მაწარმოებლად არა გვაქვს **-ე** სუფიქსი.

5.6.4.5. „შერეული პარადიგმები“ წყვეტილის წარმოებაში.

გამოიყოფა ზმნათა ერთი ჯგუფი, რომელთა ფუძეში **ვ** თანხმოვანი არ არის, წყვეტილის I და II პირის ფორმებში უნიშნოა ან **-ი** ელემენტს დაირთავს და III პირის ნიშნად **-ო** სუფიქსი გვაქვს:

შე-ვ-ი-ბყარ-(ი)	შე-ვ-ი-ბყარ-ი-თ
შე-ი-ბყარ-(ი)	შე-ი-ბყარ-ი-თ
შე-ი-ბყარ-ო	შე-ი-ბყარ-ეს

მსჯელობითისათვის მრავლობითის მაგალითებს მნიშვნელობა არა აქვს, ამიტომ მხოლობითის ფორმებს დავემყარებით.

ამ ტიპის ზმნებია:

ვი-გრძენ-(ი)	ი-გრძენ-(ი)	ი-გრძენ-ო
ვი-ცან-(ი)	ი-ცან-(ი)	ი-ცან-ო
მოვა-სწარ-(ი)	მოა-სწარ-(ი)	მოა-სწარ-ო
მივა-გენ-(ი)	მია-გენ-(ი)	მია-გენ-ო
გამოვა-კელ-(ი)	გამოა-კელ-(ი)	გამოა-კელ-ო
დავა-მყენ-(ი)	დაა-მყენ-(ი)	დაა-მყენ-ო
შევ-ძელ-(ი)	შე-ძელ-(ი)	შე-ძელ-ო

სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსის არსებობა ამ ფორმებში ფონეტიკურ საფუძველზე ვერ აიხსნება. ამ ტიპის ზმნებს ძველ ქართულში ძირითადად სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად **-ა** სუფიქსი მოუდიოდა: **შეიპყრ-ა, აგრძნ-ა, შეიცნ-ა...** **-ა** სუფიქსის **-ო**-თი შენაცვლებას ვერც მეოთხე ყალიბის ზმნათა ანალოგიას მივაწერთ: ამგვარი რამ არ მომხდარა ამ ტიპის (ფუძეკუმშვად) ზმნათა დიდ უმრავლესობაში: მოვ-კალ — მო-კლ-ა; შევ-კარ — შე-კრ-ა, მოვ-ხან — მო-ხნ-ა, გამოვ-ხარ — გამო-ხრ-ა...

ახალ ქართულში განსახილველ ზმნებს სუბიექტურ I და II პირში ნულოვანი (resp. **-ი** ელემენტიანი) წარმოების პარალელურად **-ე** სუფიქსიანი ფორმებიც მოეპოვებათ: **შევი-პყარ || შევი-პყრ-ე, ვიგრძენ || ვი-გრძნ-ე, მოვა-სწარ || მოვა-სწრ-ე, მივა-გენ || მივა-გნ-ე, გავიცან || გავი-ცნ-ე, ჩავ-ფალ || ჩავ-ფლ-ე, გამოვა-კელ || გამოვა-კლ-ე, შევი-ძელ || შევი-ძლ-ე...**

კად **ალაპყრე** ხელი წყვილი (ს. ჩიქ.).

შეიტნე, მოძმე ნამდვილი თურმე რუსეთშიც გყოლია (იქვე).

იფიქრე, იფიქრე ბედნიერებაზე, თუკი ერთ ნიშანს მაინც **მივაგნეთ** („საბ. ხელ.“ №9, 1977, 110).

უეცრად **ჩავეფლე** ღრმა ძილში („ცისკ.“ №5, 1976, 17).

როდის **შევიგრძენე**, თუ **შევიგრძენე** ტატო ბოლომდი (გ. გოგოლ.).

ზოგან რაღაც ჩავეუმბტე, ზოგან რაღაც **გამოვაკლე** (გ. პეტრ.).

ღმერთო, საკუთარ სიკვდილს **მომასწრე** („ცისკ.“ №1, 1981, 62).

შემასწორე და **დამიმყენე** სისხლზე (ს. ჩიქ.).

ამ ფორმებში გვაქვს ის ორივე პირობა, რომელიც აუცილებელია მხოლოდითი რიცხვის მესამე სუბიექტურ პირში **-ო** სუფიქსის გამოვლენისათვის: უმარცვლო ფუძე და წყვეტილის მაწარმოებელი **-ე** სუფიქსი.

ამგვარად, ენაში არსებული პარადიგმის გვერდით ჩამოყალიბდა ახალი პარადიგმა:

შევი-პყარ-(ი)		შევი-პყრ-ე
შეი-პყარ-(ი)		შეი-პყრ-ე
შეი-პყრ-ა		შეი-პყრ-ო

მეორე, გვიანდელი, პარადიგმის მესამე პირის ფორმა ფართოდ გავრცელდა და დაიჭირა წინამორბედი პარადიგმის შესაბამისი ფორმის ადგილი (თუმცა დიალექტებში, და ზოგჯერ სალიტერატურო ენაშიც, ჯერ კიდევ შემოგვრჩა **-ა** სუფიქსიანი ფორმები), რაც არ მომხდარა

პირველი და მეორე პირის ფორმათა შემთხვევაში. ამგვარად, მივიღეთ დღეისათვის ნორმატული პარადიგმა:

შევი-პყარ-(ი)

შეი-პყარ-(ი)

შეი-პყრ-ო

რომელსაც პირობითად შერეული პარადიგმა შეიძლება ვუწოდოთ. ამით გასაგები ხდება, თუ რატომ არის **-ო** სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად იმ შემთხვევაში, როცა პირველ და მეორე პირში ნამყოფი ძირითადის მაწარმოებლად არა გვაქვს **-ე** სუფიქსი.

თუ **შევიპყარ, გავიცან...** ზმნათა შემთხვევაში პირველი ყალიბის ფორმათა პარალელურად მეოთხე ყალიბის ფორმები ჩამოყალიბდა, დასტურდება საპირისპირო მოვლენაც — მეოთხე ყალიბის ფორმის პარალელურად პირველი ყალიბის ფორმის გაჩენა: ძველ ქართულში **შეიძლება** ზმნის წყვეტილის ფორმები IV ყალიბით იწარმოებოდა:

რა სათვის ჩუნ ვერ შეუძლეთ განკურნებად მას? (მ. DE, 17, 19).

კაცმან ამან [იწყ]ო შზნებად დ[ა ვერ შე]უძლო აღს[რ]ულებად (ლ. C, 14, 30).

პარადიგმა ასეთ სახეს იღებს:

შეუ-ძლ-ე შეუ-ძლ-ე-თ

შეუ-ძლ-ე შეუ-ძლ-ე-თ

შეუ-ძლ-ო შეუ-ძლ-ეს

დღევანდელი ნორმატული პარადიგმის (შევიძელ — შეიძელ — შეიძლო) მესამე პირის ფორმა ძველი ვითარების ასახვაა, IV ყალიბის პარადიგმიდანაა აღებული. I და II პირის ფორმები გვიანდელია, II ყალიბისაა:

შევი-ძელ

შეი-ძელ

შეი-ძლ-ო

შევიპყარ II **შევიპყრე** ტიპის ფორმები პარალელურ ვარიანტებს წარმოგვიდგენს როგორც I და II პირში, ასევე III პირშიც (თუმცა I ყალიბის III პირის ფორმა ამჟამად იშვიათია, უფრო დამახასიათებელი იყო XIX საუკუნის მწერალთა ენისათვის):

ეგ არის სვიმონ მეფე, შეიპყართ! (იაკობი).

და ცას მიაპყრე ფიქრები წრფელი (ს. ჩიქ.).

ხელნი აღაპყრა, მოიწოდა ზეცისა ძალნი (რ. ერისთ.).

იგი დადიანის თხოვნას სიამაყით მოეპყრა (იაკობი).

შიშმა **შეიპყრო** სოლომონი (დ. კლდ.).

რატომ **შევიპყრო** ასეთმა აზრმა? (ვ. ბარნ.).

სხვაგვარია მდგომარეობა **გამაქერ || გამაქრე, მივაგენ || მივაგნე, გავიძერ || გავიძრე, შევიძელ || შევიძლე** ტიპის ზმნებთან, რომელთა I და II პირის ფორმათა პარალელური წარმოება დასტურდება ახალ ქართულში:

მომკალ, **გამაქერ** (ილია).

აქრე სანთელი, **აქრე**, მე მაინც ავანთებ მას (ჭ. ლომთ.).

ბოლოს **მივაგენით**, მაგრამ დილას აქეთ კი ვლევთ (პ. კაკაბ.).

ვერ **შევიგენე**, რა სისულელე ჩავიძინე („კომუნისტი“, №22, 1982,

3).

გავიძერ ხანჯალი (ილია).

დამბაჩაც **გავიძრე** წელიდამ (იქვე).

დაგყურებდი, ველარ **გავძელ**, ლოყით კოცნა მე მოგპარე (ილია).

სახლში ვერ **გასძლე** და დამიჭლექდი (ეკ. ვაბ.).

I ყალიბის III პირის ფორმა ვერ დავადასტურეთ (გააქრ-ა, გაიძრ-ა, მიაგნ-ა, გაძლ-ა), IV ყალიბისა კი — ჩვეულებრივია: გააქრო, გაიძრო, მიაგნო, გაძლო:

სად **გააქრო** ამდენი კალმახი, კაცმა არ იცოდა (ვ. წერეთ.).

იავო უკან გადახტა და **გაიძრო** ხანჯალი (ა. ყაზბ.).

პეპიამ სიარული ველარ **შეძლო** (ილია).

მელამ ჩიტის ბუდეს **მიაგნო** (იაკობი).

ამდენად, ამ ზმნათა I ყალიბის პარადიგმა (ჩვენი მასალის მიხედვით) ნაკლულია, IV ყალიბისა კი — სრული:

გავა-ქერ-(ი) || გავა-ქრ-ე

გაა-ქერ-(ი) || გაა-ქრ-ე

გაა-ქრ-ო

ამიტომ, IV ყალიბის პარადიგმის III პირის ფორმა კისრულობს I ყალიბის პარადიგმის შესაბამისი წვერის როლსაც: **შევიძელ — შეიძელ — შეიძლო**; ამ შემთხვევაშიც „შერეული პარადიგმა“ წარმოიქმნება.

5.6.4.6. დავდევო || დავდე ტიპის პარალელურ ფორმათა შესახებ. ქართული ენის განმარტებითი და ორთოგრაფიული ლექსიკონები (ქეგლ; ვ. თოფურია, ი. გიგინეიშვილი, 1998) პარალელურ, კანონზომიერ ფორმებად წარმოგვიდგენს **დებს** ზმნის წყვეტილის მესამე პირში დადვა || დადო ფორმებს.

განსახილველ ზმნაში ძირეულად **დ**-ს გამოყოფენ (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 270). **ე დავდე** ფორმაში **-ევ** ფორმანტის თანხმოვანმოკვეცილი ვარიანტია, მაგრამ ამჟამად იგი წყვეტილის მაწარმოებლად გაი-აზრება ისევე, როგორც იმ ზმნებში, რომლებიც საფუძვლად დაედო IV ყალიბს. თავდაპირველად ფონეტიკურ ნიადაგზე წარმოქმნილი **ო** (დად-ვა II დად-ო) ასევე სუბიექტური მესამე პირის ნიშნად იქნა გააზრებული; ამდენად, ძველი (I ყალიბის) პარადიგმის გვერდით ახალი (IV ყალიბის) პარადიგმა ჩამოყალიბდა:

	დავ-დევ-(ი)		დავ-დ-ე
	და-დევ-(ი)		და-დ-ე
	დავ-დვ-ა		და-დ-ო
შდრ.:	ავა-გევ	}	ავა-გ-ე
	აა-გევ		აა-გ-ე
	აა-გვ-ა		აა-გ-ო

თუ მეორე შემთხვევაში ამოსავალი (I ყალიბის) პარადიგმა ისტორიის კუთვნილებაა, **დავდევი || დავდე** ზმნამ ორივე ყალიბის პარადიგმა შემოგვინახა და პარალელურ, თანაბარუფლებიან ფორმებად გვევლინება. **დადვა || დადო** პარალელურ ფორმათა გამოყენებას ერთსა და იმავე მწერალთან ზოგჯერ სტილური ელფერი დაჰკრავს:

ვიგომ წიგნი მაგიდაზე დასდვა (დ. კლდ.).

ვიგომ ამის გამო გადასდო წასვლა (იქვე).

ო ხმოვნის ასონანსი ჩანს მეორე შემთხვევაში **გადასდო** ფორმის ხმარების მიზეზი (საერთოდ, ბგერწერის საკითხები დ. კლდიაშვილის პროზაში საგანგებო ყურადღებას იქცევს).

რაც ითქვა სუბიექტური მესამე პირის პარალელურ ფორმათა შესახებ, იგივე დასკვნა უნდა გავრცელდეს მათი შესაბამისი პირველი და მეორე სუბიექტური პირის ფორმათა მიმართაც: **დავდევი || დავდე, დადევი || დადე** ასევე კანონზომიერი, თანაბარუფლებიანი ფორმებია (ქართული ენის განმარტებით და ორთოგრაფიულ ლექსიკონებში, სამწუხაროდ, სუბიექტური I და II პირის პარალელური ფორმები არაა წარმოდგენილი, საჭიროებას კი ვგრძნობთ).

5.6.4.7. დარგა || დარგო ტიპის პარალელური ფორმები. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ სუბიექტური მესამე პირის ფორმებს პარალელურად, **-ა** და **-ო** სუფიქსებით, იწარმოებენ შემდეგი ზმნები: **დარგა || დარგო, მორწყა || მორწყო, მიუზღა || მიუზღო, დაართა || დაართო** (ა. შანიძე; ა. ონიანი). ამათ რიგში უნდა ჩადგეს:

მომკა || მომკო, განერთხა || განერთხო, დამწყსა || დამწყსო, დაუხშა || დაუხშო, დაიხრჩვა || დაიხრჩო...

სუბიექტურ მესამე პირში პარალელურ ფორმათა არსებობის ახსნა -ა და -ო სუფიქსთა თავისუფალი მონაცვლეობით გაჭირდება (შდრ. ა. ონიანი). **დარგა** და **დარგო** სხვადასხვა პარადიგმის წევრებია: -ა სუფიქსიანი || ყალიბის ფორმა, -ო სუფიქსიანი — IV ყალიბისა:

დავ-რგ-ი		დავ-რგ-ე
და-რგ-ი		და-რგ-ე
და-რგ-ა		და-რგ-ო

სამწერლობო ენაში ყველა ფორმა დასტურდება:

მე გადმოვრგი მიწაზე ყვავილი (ჭ. ლომთ.).

უკრაინაში გადარგი ლექსი და მოაშენე ქართული ბალი (ს. ჩიქ.).

კაცად მაშინ ხარ საქები, თუ ეს წესი წესად დარგე (ილია).

ვაზი გადმორგა (ჭეგლ).

ერთხელ ბავშვობისას მამას სურდა შეეფურჩქნა ვარდის პატარა ჩირგვები, რომლებიც დარგო ამასწინათ თავის ბაღში (იაკობი).

სუბიექტური მესამე პირის -ა და -ო სუფიქსიანი ფორმები სამწერლო ენაში თითქმის თანაბარი სიხშირით გვხვდება; ეს ფაქტი „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც“ იჩენს თავს: რგ ძირის შემცველ ზმნებთან წყვეტილის ფორმები წარმოდგენილია როგორც -ა, ისევე -ო სუფიქსით: **დარგა, გადარგა, მიარგა, გადმორგა, შემორგა, გადაურგა — შემოარგო, ჩარგო, წარგო, შერგო, დაურგო, წაურგო.** მდგომარეობა თითქმის ასეთივეა ამ ტიპის სხვა ზმნათა შემთხვევაშიც: **აწყა, დაწყა, აუწყა, მიიწყა, მაგრამ აიწყო, ამოწყო, გამოუწყო... მომკა, გადამკა, მოუმკა, მაგრამ დამკო, მოიმკო, მოუმკო...**

ვფიქრობთ, განსახილველ ზმნათა სუბიექტური მესამე პირის პარალელურ ფორმათა არსებობას -ა და -ო სუფიქსებით ამგვარი ახსნა უნდა მიეცეს ყველა შემთხვევაში.

5.6.4.8. შევატყვე || შევატყე ტიპის ფორმათა შესახებ. არის ერთი ჯგუფი ზმნებისა, რომლებიც წყვეტილის მხოლოდითი რიცხვის I და II და მრავლობითი რიცხვის ყველა პირის ფორმაში პარალელური ვარიანტებით წარმოგვიდგება. პარალელიზმს ფუძის ბოლოკიდური -ვ თანხმოვნის ქონა-არქონა შეაპირობებს: **დავანჩვე || დავანჩე, შევატყვე || შევატყე, დავამხვე || დავამხე, მოვაწყვე || მოვაწყე, გამოვაცხვე || გამოვაცხე...**

გახსომს ერთხელ აბანოში კინალამ ჰაუზში **დამახრჩე?** (ა. ცაგ.).

დაახრჩვეთ ჩქარა! (გ. შარვ.).

დაემხე ძირსა, დაახალე მიწასა შუბლი (ო. ჩხ.).

დაემხე, კალო დალოცე (ს. ჩიქ.).

შენ **მოაწყე** მკითხვისაგან წამლის მოტანა (ვ. ბარნ.).

მე კი უბრალოდ არ მსურს გავშორდე, როგორმე უცხოდ **მო-
მიწყე** ბოლო (ს. ჩიქ.).

დააცხეთ ლავაშები? (ვ. ბარნ.).

პურიც **გამოაცხევს** (ს. შანშ.).

5.6.4.9. გ-ს საკითხისათვის -ევ სუფიქსიან ზმნათა ფორმებში.

წყვეტილის და, საერთოდ, მეორე სერიის, ფორმებში თავისებურებას ავლენს -ევ სუფიქსიანი ზმნები. როგორც ცნობილია, -ევ სუფიქსი ე გახმოვანებით აწმყოსა და მისგან ნაწარმოებ ფორმებშია წარმოდგენილი (ანგრ-ევ-ს, ნგრ-ევ-ა, მნგრ-ევ-ელი...); ხოლო მეორე სერიის ფორმებში ი გახმოვანებით (დაანგრ-ი(ვ)-ა, დაანგრ-ი(ვ)-ოს...). II სერიის ფორმებში ევ/ივ სუფიქსი კიდევ ერთ თავისებურებას ავლენს: იკარგება სუფიქსის თანხმონებითი ნაწილი: დაანგრ-ი-ა II დაანგრ-ივ-ა.

სრული სახით II სერიის ფორმებში -ივ სუფიქსი დიალექტებმა შემოგვინახეს. საკმაოდ ხშირია ამგვარი ფორმები XIX საუკუნის მწერალთა ენაშიც:

მუხთლად გვაწვიეს, **დაგვახვიევს** თავს ბნელნი ბურნი (ა. ჭავჭავ.).

ჭმუნვამან **მძლივა**, **განმილივა** ყოვლნი ღონენი (იქვე).

გაიქნივა თავი ისეთის ღიმილით, თითქოს ხუმრობაში ატარებდსო ამ საქმეს (ილია).

გულმან ძლიან **გაუწივა** იქით (იქვე).

კაპასობით **გააქნივა**, ეშმაკურად კულის წვერი (რ. ერისთ.).

ბინათ ეს ბურჯი **ირჩიევს**, რომ თვალსა მისცენ რულია (იქვე).

ცოტ-ცოტასა წრუბავდა, მაგრამ მაინც **მოერივა** (ვაჟა).

დიდებულო მოხუცო, **მაქცივე** არწივად (იქვე).

როგორც ვთქვით, ამჟამად მსგავს ფორმებში გ თანხმოვანი ინტერვოკალურ პოზიციაში გაუჩინარებულია. ეს ფაქტი იმიტომაც აღძრავს ინტერესს, რომ სხვა შემთხვევებში იმავე მწკრივის ფორმებში ხდება გ-ს ჩართვა ხმოვანთგასაყარად. მხედველობაში გვაქვს ხმოვანფუძიანი სახელებისაგან წარმოებული ზმნური ფორმები: დაახურდა-გ-ა, გაახე-გ-ა, დაახლო-გ-ა... ე. ი. ერთ შემთხვევაში ხდება გ-ს დაკარგვა

და წარმოიქმნება ხმოვანკომპლექსი, ხოლო მეორე შემთხვევაში წარმოქმნილი ხმოვანკომპლექსის გასათიშად ჩაერთვის ვინი. რა უნდა იყოს ამ ორი, ურთიერთსაწინააღმდეგო, პროცესის მიზეზი, მოეპოვება თუ არა ამ პროცესებს ფონეტიკური საფუძველი, რაიმე საერთო კანონზომიერება?

ვფიქრობთ, კი. კერძოდ, **ქართულისათვის ბუნებრივი და დამახასიათებელი ჩანს ისეთი ხმოვანკომპლექსები, რომლის პირველი წევრი მაქსიმალურად ვიწროა, მომდევნო — შედარებით ფართო. ვინი იკარგება იმ შემთხვევაში, როცა მისი დაკარგვის შედეგად ამგვარი (მაქსიმალურად ვიწრო + შედარებით ფართო) კომპლექსი წარმოიქმნება;** სხვა შემთხვევაში ყოველთვის დაცულია. უფრო მეტიც, **ვინი გათიშავს ისეთ ხმოვანკომპლექსებს, რომლის პირველი წევრი არაა მაქსიმალურად ვიწრო.**

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ვინის გაუჩინარება -ევ სუფიქსიან ზმნათა მეორე სერიის ფორმებში ამ მიზეზით აიხსნება: იგი დაბრკოლებად იქცა წარმოქმნილ კომპლექსში — **ივა, ივე;** ვინის დაკარგვა ხელს უწყობს ბუნებრივი ხმოვანკომპლექსის წარმოქმნას. მიმდინარე პროცესში ვინის მერყევ ბუნებასაც გარკვეული როლი ენიჭება. ამავე კანონზომიერების ძალით -ევ სუფიქსიან ზმნათა აწმყოსა და სახელ-ზმნურ ფორმებში ვ თანხმოვნის არსებობა ბუნებრივი ჩანს; **ივა, ივე** კომპლექსებში ვ-ს დაკარგვა არაა მოსალოდნელი. უფრო მეტიც, ნასახელარ ზმნებში ვინის ჩართვა არაბუნებრივ ხმოვანკომპლექსთა გასათიშადაა გამოყენებული: **დაახურდა-ვა / დაახურდა-ვეს, გაახე-ვა / გაახე-ვეს; დაახლო-ვა / დაახლო-ვეს...**

ვინის დაკარგვა -ევ / -ივ სუფიქსიან ზმნათა მეორე სერიის ფორმებში, და, საერთოდ, მსგავს ფონეტიკურ გარემოცვაში, მოქმედი ფონეტიკური პროცესია. ყველა იმ შემთხვევაში, როცა ვინის მომდევნო ხმოვნის პოზიციას თანხმოვანი იჭერს, ვინი აღდგება. მხედველობაში გვაქვს ამგვარი შემთხვევები:

გამოხვივნენ ტალღებში ცხენი და კაცი, ორივე (აკაკი).

მაგრამ მხედრები **მოეწივნენ**, უტაცეს ხელი ცხენსა (იაკობი).

რითაც ვის შეგვიძლიან, იმით **შევეწივნეთ**, გავიყვანოთ ეს კაცი იოლად (ვაჟა).

სტუმრები **მეწვივნენ**, ფული არა მაქვს, არუთინჯან (ეკ. ვაბ.).

ნამცეცებს **შეესივნენ** (ცისკ.).

სიყვარულმა ყველაფერი ისევ **არივ-დარია** (მ. ფოცხ.).

5.6.4.10. ყალიბთა მონაცვლეობისათვის. ზევით საუბარი გვექონდა რამდენიმე ტიპობრივ შემთხვევაზე, როცა წყვეტილში შესამჩნევია

ფორმათა პარალელური წარმოება. ერთი და იგივე ზმნა შეიძლება პარალელურად რამდენიმე ყალიბით იწარმოებდეს წყვეტილის ფორმებს. ყალიბთა მონაცვლეობის მიხედვით ზმნათა რამდენიმე ჯგუფი შეიძლება გამოიყოს:

ა) ზმნები, რომლებიც წყვეტილის ფორმებს იწარმოებს I და IV ყალიბის მიხედვით:

შევი-პყარ-(ი)		შევი-პყრ-ე
შეი-პყარ-(ი)		შეი-პყრ-ე
შეი-პყრ-ა		შეი-პყრ-ო

ასევე: მოვასწარ || მოვასწრე, გავიცან || გავიცნე და სხვ. (იხ. § 245).

ბ) ზმნები, რომლებიც ნამყო ძირითადის ფორმებს იწარმოებენ I და II ყალიბის მიხედვით; მხედველობაში გვაქვს ყალიბთა არა ისტორიული მონაცვლეობა (მაგ., შევირატყ — შევირტყი, განვირათხ — განვირთხი...), არამედ ისეთი შემთხვევები, როცა ერთმანეთის გვერდით თანაარსებობს ერთი და იმავე ზმნის I და II ყალიბის მიხედვით წარმოებული წყვეტილის ფორმები:

დავ-თვერ-(ი)		დავ-თვრ-ი	დავ-შვერ-(ი)		დავ-შვრ-ი
და-თვერ-(ი)		და-თვრ-ი	და-შვერ-(ი)		და-შვრ-ი
და-თვრ-ა		და-თვრ-ა	და-შვრ-ა		და-შვრ-ა

მაგ.: რჯულზედ **დავთვერით** ერთხელ (დ. კლდ.).

ჩემი ბიძაშვილის ნიშნობაში გახლდით, კარგა დავლიეთ... ძრიენაც **დავთვრი** (ვაჟა).

ამაოდ **დავშვრი** და დავიდალე (საუნჯე, 1982, №6, გვ. 87).

არა თქვა, ამაოდ თითქოს **დავშვერი** (ლიტ. საქ. 1983, №9, გვ. 8).

ამგვარ პარალელურ ფორმებს წარმოგვიდგენს შემდეგი ზმნები:

გავწყერ(ი) || გავწყრი, გავქერ(ი) || გავქრი, გავძენ(ი) |||გავძლი... რამდენადაც I და II ყალიბის ზმნათა წარმოების თავისებურება შეაპირობებს იმ ფაქტს, რომ მხოლოდითი რიცხვის სუბიექტური მესამე პირის ფორმებში ორივე შემთხვევაში **-ა** სუფიქსი გვაქვს, ფორმობრივი პარალელიზმიც მხოლოდ I და II პირის ფორმებთან დასტურდება.

გ) ზმნები, რომლებიც წყვეტილის ფორმებს იწარმოებენ II და IV ყალიბის მიხედვით:

დავ-რგ-ი		დავ-რგ-ე
და-რგ-ი		და-რგ-ე
და-რგ-ა		და-რგ-ო

ასევე: **დავისრჩვი || დავისრჩვე, მოვრწყვი || მოვრწყვე** და სხვა.

დ) საინტერესო სურათს გვიჩვენებს **-ევ** სუფიქსიან ზმნათა ვნე-ბითი გვარის ფორმები **ინგრევა, იხევა, იბნევა** ტიპისა. ამ ზმნათა წყვეტილის ფორმებში ძველ ქართულში **-ი (ვ)** ფორმანტი შენარჩუნებული იყო: **დაინგრია** (ის), **დაიხნია** (ის), **დაიბნია** (ის)... „ამის გამო, ერთი მხრით, ვნებითისა და, მეორე მხრით, მოქმედებითის სასუბიექტო ქცევის ფორმები ნამყო ძირითადას და კავშირებით მეორეში ერთმანეთს ემთხვეოდა. უფრო გვიან დაიწყო ვნებითის ფორმების გამარტივება“, რაც **-ი(ვ)** ფორმანტის გაქრობის ხარჯზე მოხდა და მივიღეთ **დაინგრა, დაიხა, დაიბნა...** ტიპის ფორმები. ფორმათა გამარტივება, თავისთავად ცხადია, I და II პირის ფორმებსაც შეეხო: **დავინგრიე, დავიბნიე, დავიმტვრიე** ფორმათა პარალელურად **დავინგერ(ი), დავიბენ(ი), დავიმტვერ(ი)** ფორმები გაჩნდა და დაიმკვიდრა ადგილი სალიტერატურო ენაში. ამდენად III ყალიბის ფორმათა (დავინგრ-ი-ე...) გვერდით I ყალიბის ფორმები (დავი-ნგერ-ი...) ჩნდება.

დავი-ნგრ-ი(ვ)-ე		დავი-ნგერ-ი
დაი-ნგრ-ი(ვ)-ე		დაი-ნგერ-ი
დაი-ნგრ-ი(ვ)-ა		დაი-ნგრ-ა

მესამე ყალიბის ფორმები ამჟამად იშვიათად გვხვდება, რის მიზეზედაც სათანადო ზმნის სასუბიექტო ქცევის ფორმებთან დამთხვევა მიიჩნევა (მიწისძვრისგან სახლი **დაინგრია** (ის) || მან თავისი ცხოვრება **დაინგრია** (მან ის). III ყალიბის ფორმები მეტადაა შემორჩენილი ზოგ დიალექტში (მაგ. ქიზიყურში); სალიტერატურო ენაში ამგვარ ფორმათა დადასტურება დიალექტიზმად გაიაზრება (იქვე).

ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში, და საერთოდ, შესაძლებელია საკითხის ამგვარად დასმა:

ყალიბთა მონაცვლეობა დიალექტური მოვლენა კი არ არის, არამედ უნიფორმაციისა და წარმოების ტიპის ცვლის ტენდენციის გამოვლენაა. წარმოების ტიპის ცვლას სხვადასხვა საფუძველი შეიძლება ჰქონდეს. მწკრივის წარმოების საკითხი მჭიდრო კავშირშია ფორმაში შემავალ მორფემათა ფუნქციურ დატვირთვისთან. ამა თუ იმ ფორმანტის მორფოლოგიური ფუნქციის ცვლამ ერთ შემთხვევაში ფორმანტის დაკარგვა, ხოლო სხვა შემთხვევაში მისი გადააზრიანება შეიძლება გამოიწვიოს. ეს კი საფუძველი ხდება წარმოების ტიპის ცვლისა. ამის რამდენიმე მაგალითის მოხმობა შეიძლება:

ა) ე. წ. „უნიშნო ვნებითა“ უნიფორმაციის, I-დან II ყალიბზე გადასვლის ერთ-ერთი ხელისშემწყობი ფაქტორი ხოლმეობითის მორფოლოგიური კატეგორიის გაქრობაც უნდა იყოს: **განვ-ტევ** წყვეტილის ფორმის გვერდით **განვ-ტფ-ი** მეორე ხოლმეობითის ფორმა არსებობდა. ახალი ქართულის **გა-ვთბ-ი** ფორმობრივად ძველი ქართულის II ხოლმეობითის იდენტურია, მაგრამ ეს სირთულეს არ ქმნის — II ხოლმეობითი არ იცის ახალმა ქართულმა. ხოლმეობითის კატეგორიის გაქრობა და „უნიშნო“ ვნებითა I-დან II ყალიბზე გადასვლა ჩვენ თვალწინ ხდება. ეს უკანასკნელი პროცესი ამჟამადაც არ არის საბოლოოდ დასრულებული, გვაქვს პარალელური წარმოების შემთხვევები: **და-ვთვერი II დავთვერი, დავშვერი II დავშვარი...**

ბ) ამჟამად ძნელია საუბარი იმის შესახებ, თუ რა მორფოლოგიური დანიშნულებისა იყო **-ევ** (→ **ივ**) სუფიქსი **ანგრევს / დაანგრია** ტიპის ზმნებში. ამ ზმნათა შესაბამისი ვნებითის წყვეტილის წარმოების ტიპის ცვლა, რაც **-ივ** (→ **ევ**) სუფიქსის დაკარგვის ხარჯზე მოხდა, ფორმანტის მორფოლოგიური ფუნქციის გაუჩინარების შედეგიც უნდა იყოს.

გ) **ტყორცნა** ზმნის წყვეტილი I ყალიბის მიხედვით იწარმოებოდა: **გავ-ტყორც-ენ...** ამჟამად III ყალიბის პარადიგმას ქმნის:

გავ-ტყორცნ-ე

გა-ტყორცნ-ე

გა-ტყორცნ-ა.

ბოლოკიდური **ნ** მისი ოდინდელი მორფოლოგიური ფუნქციის გაუჩინარების საფუძველზე უფუნქციო ელემენტად იქცა და ფუძისეულად იქნა მიჩნეული. ამის გამო წყვეტილის ფორმისათვის საყრდენ მორფემად **ტყორცნ** წარმოვიდგება, რაც ამ ზმნის III ყალიბით წარმოების საფუძველი გახდა. თავისთავად ეს ფაქტი კი (III ყალიბით წარმოება) **ტყორცნ** ფუძეში **ნ** ელემენტის გამოყოფის საშუალებას აღარ გვაძლევს — წინააღმდეგ შემთხვევაში საყრდენი მორფემა იქნებოდა უმარცვლო, ეს კი ზმნის II ან IV ყალიბით წარმოების საფუძველია; რაც, როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში არა გვაქვს.

ყალიბთა მონაცვლეობა რთული პროცესი ჩანს. ტენდენცია სხვადასხვაგვარია. პროცესი უფრო აშკარა და წინწასულია დიალექტებში.

პარალელურ ფორმათაგან თითოეული მათგანი არაა თანაბარი ღირებულებისა. რიგ შემთხვევაში სალიტერატურო ენის ფაქტად (წერილობითი ძეგლების ენაში) მხოლოდ ერთ-ერთი გვევლინება (მაგ.: დავთვერი, მივუზღე...), მაგრამ სასაუბრო ენაში ჩვეულებრივია მათი

პარალელური ვარიანტების ხმარებაც, რაც იშვიათად სამწერლობო ენაშიც იჩენს თავს. საკითხზე მსჯელობისას, ვფიქრობთ, ამგვარ ფორმებს გვერდს ვერ ავუვლით.

5.7. მეორე კავშირებითის წარმოება

5.7.1. მეორე კავშირებითის მაწარმოებელი სუფიქსები. მეორე კავშირებითს ახალ ქართულში სამი სუფიქსი აწარმოებს: **-ა** (მოვკლ-ა, გავჭრ-ა...), **-ე** (გავთბ-ე, ავშენდ-ე...) და **-ო** (გავაკეთ-ო, დავხატ-ო...). ერთი მწკრივის მაწარმოებელ სუფიქსთა სიმრავლე სამეცნიერო ლიტერატურაში მეორეულადაა მიჩნეული. თითქმის საყოველთაოდაა გაზიარებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც მეორე კავშირებითის ძირითად, პირვანდელ ფორმანტად **-ე** არის მიჩნეული (ვ. თოფურია; არნ. ჩიქობავა). ამ თვალსაზრისის საბუთად არნ. ჩიქობავას მიაჩნია: „1) **დ/ნ**-თი ნაწარმოებ ვნებითა კონიუნქტივი მეორე, **ე**-თი ნაწარმოები: განმდიდრ-დ-ე-ს, აღმალლ-დ-ე-ს... განკაც-ნ-ე-ს, განჭაბუკ-ნ-ე-ს... ასეთი ვნებითი უძველესი ფორმაციისაა და მისი ჩვენებაც სათანადო წონის მქონეა; 2) კონიუნქტივი პირველის **-ე** ფორმანტით წარმოება ყველა ზმნაში: ჰპოებ-დ-ე-ს, მდიდრ-დ-ებ-ოდ-ე-ს... და სხვ. კონიუნქტივს პირველში ჩვენ უნდა გვქონდეს შენახული კონიუნქტივი მეორის პირვანდელი დაბოლოება, ისევე, როგორც ნამყო უსრულში გვაქვს ნამყო ძირითადისა და ნამყო ჩვეულებითის დაბოლოებანი; 3) ზმნა **მისცა** ახლაც **ე**-თი აწარმოებს კონიუნქტივ მეორეს, ამას გარდა, ზოგჯერ ზმნებს, რომელთაც ამჟამად **-ა** აქვთ, ჩვეულებრივად, შემოუნახავთ **ე**-ნიანი ფორმებიც; ჩვენ ძველი ქართულის ნორმების მიხედვით ვიტყვოდით: შვას, იქსნას, ქმნას... მაგრამ ტექსტებში **ე**-ნიან ფორმებსაც წავაწყდებით; მაგ.: შთაეგზავნეს, ვქმნე, შვეს, დავიცვეთ, ვიქსნე“ (არნ. ჩიქობავა).

-ე სუფიქსის II კავშირებითის უძველეს, პირვანდელ, მაწარმოებლად მიჩნევა, შესაბამისად, სვამს საკითხს **-ა** და **-ო** სუფიქსთა მეორეულობაზე, გვიანდულობაზე. თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვევით არაფერია თქმული **-ა** და **-ე** ფორმანტთა ურთიერთმიმართების შესახებ: **-ა** სუფიქსი **-ე**-ს ფონეტიკური ვარიანტია თუ თავისთავადი, დამოუკიდებელი აფიქსია, განსხვავებული ფუნქციისა, რომელმაც შემდგომ შეიძინა კავშირებითობის ფუნქცია.

რაც შეეხება II კავშირებითის **-ო** სუფიქსს, მკვლევართა უმეტესობა მას ფონეტიკურ ნიადაგზე წარმოქმნილად მიიჩნევს. აზრთა სხვა-

დასხვაობას იწვევს ის, როგორაა გააზრებული ამ სუფიქსის მიღების გზა. ნ. მარის აზრით, **-ო** სუფიქსი კავშირებითის **-ა** სუფიქსის ფუძისეულ **გ**-სთან შერწყმის შედეგადაა მიღებული. ამ მოსაზრებას იზიარებს გ. დეეტერსიცი. სხვა თვალსაზრისის მიხედვით, **-ო** სუფიქსიანი II კავშირებითის პირვანდელი მაწარმოებელი უნდა ყოფილიყო **-ე**; მისი შერწყმით ფუძისეულ **გ**-სთან მივიღეთ **ო** (გ. როგავა). არსებობს თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც კავშირებითის **-ო** უკვე ძველსავე ქართულში თავისთავადი, დამოუკიდებელი მაწარმოებელია და არა კომპლექსის შერწყმის შედეგი, თუმცა უფრო ადრინდელ საფეხურზე ამგვარი პროცესის შესაძლებლობაც არაა გამორიცხული (ბ. გიგინეიშვილი, ზ. სარჯველაძე).

ამგვარად, სამეცნიერო ლიტერატურაში II კავშირებითის მაწარმოებელთა თავდაპირველი სახისა და მათი ურთიერთმიმართების შესახებ არაა აზრთა ერთგვარობა.

5.7.2. მეორე კავშირებითის მაწარმოებელ სუფიქსთა განაწილების შესახებ არსებული თვალსაზრისები. მეორე კავშირებითის სუფიქსთა განაწილება არცთუ მარტივ სურათს ქმნის. ჩვეულებრივ მიუთითებენ, რომ მეორე კავშირებითი იწარმოება წყვეტილის ფუძისაგან და **-ა**, **-ე**, **-ო** სუფიქსთა გამოვლენა დამოკიდებულია წყვეტილის წარმოების ტიპზე; სხვაგვარად, წყვეტილის წარმოება განსაზღვრავს მეორე კავშირებითის წარმოებას (არნ. ჩიქობავა). მოქმედებითი გვარის ზმნათა უღლების განხილვისას ა. შანიძე აღნიშნავს: „ამ მწკრივის წარმოებას მჭიდრო კავშირი აქვს წყვეტილის წარმოებასთან. ის ზმნები, რომელთაც ნიშანი არა აქვთ წყვეტილში, ან თუ აქვთ, ნართაული **-ი**, აქ ნიშნად მიიღებენ **ა**-ს (ოფიანებს გარდა), ყველა დანარჩენი კი (ემიანებს გარდა) მიიღებენ **ო**-ს, მათ შორის ოფიანებიც“ (ა. შანიძე) და იქვე შენიშნავს, რომ „ერთადერთი მოქმედებითი გვარის ზმნა, რომელსაც მეორე კავშირებითი ენით აქვს ნაწარმოები, არის ცემა (მი, გა-, და- და სხვ.): მივსცე, მისცე, მისცე-ს“. ვნებითი გვარის ზმნათა მეორე კავშირებითის წარმოების განხილვისას აღნიშნავენ, რომ პრეფიქსიან ვნებითებში მხ. რიცხვში ძირითადად **-ა** და **-ო** სუფიქსი გვხვდება. ერთადერთი ფუძე, რომელიც **-ე**-ს დაირთავს, არის ზმნა დავეცი. იგივე ვითარებაა მრავლობით რიცხვში, თუ ძველი წარმოება არაა — ე. ი. თუ ნ აფიქსი არ იჩენს თავს: მაგ.: გავეკრა, გაეკრა, გაეკრა-ს; გავეკრნეთ II გავეკრათ, გაეკრნეთ გაეკრათ, გაეკრნენ“ (ა. შანიძე). სუფიქსიან და უნიშნო ვნებითებთან მხოლოდ **-ე** სუფიქსი გვაქვს (იქვე).

მიუთითებენ იმის შესახებაც, რომ ზოგჯერ II კავშირებითს ერთი და იგივე ზმნა პარალელურად იწარმოებს (ვიქნე II ვიქნა, ვიყვე II ვიყო...), თუმცა ეს რიგ შემთხვევაში ძველი და ახალი წარმოებისა, თუ სალიტერატურო და დიალექტური ფორმების გვერდიგვერდ არსებობის ფაქტად არის მიჩნეული.

თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ მეორე კავშირებითის წარმოებას წყვეტილის წარმოება შეაპირობებს, რომ მეორე კავშირებითი წყვეტილის ფუძისაგან იწარმოება, რამდენიმე შენიშვნას აღძრავს:

თუ ერთ შემთხვევაში მიმართებას ფორმოზრივი ნიშანი ქმნის (წყვეტილის **-ე** — კავშირებითის **-ო**), სხვა შემთხვევაში იგივე ნიშანი არ გატარდება: უნიშნო (**resp. -ი** ელემენტური) წყვეტილის — I ყალიბის ზმნები — სხვადასხვაგვარ ვითარებას გვიჩვენებს; მეორე კავშირებითს იწარმოებს როგორც **-ა** (მოვ-კალ-(ი) — მოვ-კალ-ა...), ისე **-ე** (გავი-ნძერ-(ი) — გავი-ნძერ-ე...) სუფიქსებით. თუ ამგვარი შემთხვევისათვის დამატებით პირობად მორფოლოგიური ნიშანი შემოგვაქვს — გარდამავლობა-გარდაუვლობა, არც ეს პრინციპი გატარდება ბოლომდე: **-ა** სუფიქსს დაირთავს როგორც გარდამავალი (მოხნ-ა-ს...), ისე გარდაუვალის (მოიხნ-ა-ს...) ზმნები. ასევე ითქმის **-ე** სუფიქსის მიმართაც (გარდამავალი — მიეც-ე; გარდაუვალის — მიეც-ე-ს...). არც გვარის კატეგორიის მოშველიება ამარტივებს საქმეს. როგორც ვნებითი, ასევე მოქმედებითი გვარის ზმნებში შეიძლება გვქონდეს მეორე კავშირებითის მაწარმოებლად სამივე სუფიქსი — **-ა, -ე, -ო**:

ვნებითი: დაიკლ-**ა**-ს, დაიძრ-**ა**-ს... იქნ-**ე**-ს, გათბ-**ე**-ს... ეყმ-**ო**-ს, ეძმ-**ო**-ს...

მოქმედებითი: დაკლ-**ა**-ს, დაძრ-**ა**-ს... ააშენ-**ო**-ს, აავ-**ო**-ს... მისც-**ე**-ს.

მართალია, ეს უკანასკნელი ერთადერთი მაგალითია ახალი ქართულისათვის, მაგრამ ნაშთია ძველ ქართულში მოქმედი კანონზომიერებისა, რაც, თავისთავად, მაჩვენებელია იმისა, რომ ქართულისათვის არ არის არაბუნებრივი მოქმედებითი გვარის ზმნათა II კავშირებითის **-ე** სუფიქსით წარმოება.

ერთგვარად თითქოს სისტემური ხასიათი აქვს დონიანი და „უნიშნო“ ვნებითების II კავშირებითის ფორმათა **-ე** სუფიქსით წარმოებას, მაგრამ ამის მიზეზი არის არა ამ ზმნათა ვნებითობა, არამედ მათი საყრდენი მორფემის სტრუქტურის თავისებურება.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თითქოსდა ჩანს გარკვეული მიმართება ნამყო ძირითადისა და II კავშირებითის წარმოებას შორის, მაგრამ დავას შეიძლება ამ მიმართების საფუძველი იწვევდეს. არსები-

თი კითხვა, რომელიც ამ შემთხვევაში დაისმის, შემდეგია: **წყვეტილის წარმოება არის განმსაზღვრელი მეორე კავშირებითის წარმოებისა, თუ ამ მწკრივთა წარმოებას რაიმე სხვა საფუძველი აქვს?** ანდა, **წყვეტილის ფუძეს ემყარება მეორე კავშირებითი თუ ორივე ამ მწკრივისათვის საერთო ფუძეა საყრდენი?**

შევეცდებით ვუპასუხოთ დასმულ კითხვებს.

5.7.3. -ო სუფიქსიანი მეორე კავშირებითი. წარმოების თვალსაზრისით შედარებით მარტივი ვითარება **-ო** სუფიქსიან II კავშირებითში გვაქვს: თუ ნამყო ძირითადად მაწარმოებელი არის **-ე** სუფიქსი (III და IV ყალიბის ზმნები), II კავშირებითში **-ო** სუფიქსი გვექნება (არნ. ჩიქობავა). მაგ.:

ვაკეთ-**ე** / ვაკეთ-**ო**, ვაშენ-**ე** / ვაშენ-**ო**, დავახატვინ-**ე** / დავახატვინ-**ო**, მოვაკვლევინ-**ე** / მოვაკვლევინ-**ო**, გავად-**ე** / გავად-**ო**, შევაქ-**ე** / შევაქ-**ო** და სხვა.

შენიშვნა: წყვეტილისა და II კავშირებითის ფორმათა ამგვარი ურთიერთმიმართების შესახებ ქართული ენის პრაქტიკულ გრამატიკებშიც არის მინიშნებები. ანტონ I წყვეტილის **-ე** II კავშირებითის **-ო** მიმართებას ზმნათა ერთ-ერთ საკლასიფიკაციო ნიშნად გამოიყენებს და გამოყოფილ ჯგუფებს ამ ნიშნის მიხედვით ახასიათებს: „ესე სრულსა შინა განიკიდურებს **ე**. მაგალითებრ: განვჰბანე და მყოობადსა შინა **ო**. მაგალითებრ: განვჰბანო“ (ანტონი).

შესაბამისობა წყვეტილის **-ე** : მეორე კავშირებითის **-ო** უგამონაკლისო ჩანს. სხვაგვარად: ზმნები, რომლებიც წყვეტილის I და II პირში მიიღებენ **-ე** დაბოლოებას (წყვეტილის წარმოების III და IV ყალიბი), II კავშირებითს **-ო** სუფიქსით იწარმოებს.

იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ეს წესი პირუკუ არ მოქმედებს: ახალ ქართულში დასტურდება შემთხვევები, როცა II კავშირებითი **-ო** სუფიქსით არის ნაწარმოები, შესაბამისი წყვეტილის ფორმებში კი **-ე** სუფიქსი არა გვაქვს: მივაგენ-**ი** — მივაგენ-**ო**, ვიცან-**ი** — ვიცნ-**ო**, შევიძელ-**ი** — შევიძლ-**ო**, ვიგრძენ-**ი** — ვიგრძნ-**ო**, ვიყავ-**ი** — ვიყ-**ო** და სხვა. ეს მოვლენა უშუალო კავშირშია წყვეტილში სუბიექტური მესამე პირის **-ო**- სუფიქსის გამოვლენასთან. მართებული ჩანს დაკვირვება: „თუ

წყვეტილში **S₃-ღ ო** არის წარმოდგენილი, II კავშირებითის ნიშანი **ო** იქნება. ეს წესი პირუკუ არ მოქმედებს: ახსნა ეძებნება იმგვარ შემთხვევებს, როცა II კავშირებითში **ო** სუფიქსი გვაქვს, წყვეტილი კი **-ე** სუფიქსით არ იწარმოება.

ყველა ამგვარ შემთხვევაში II კავშირებითში პარალელური წარმოება გვაქვს, ძირითადად **-ა** სუფიქსიანი:

დაიპყრ-**ო**-ს II დაიპყრ-**ა**-ს

*მერე ეს ქვეყანა **დავიპყროთო** (იაკობი).*

*რომ საქართველომ მტკიცედ **დაიპყრას** ქრისტეს მოძღვრება (აკაკი).*

მიეზღ-**ო**-ს II მიეზღ-**ა**-ს

*ყველას **მიეზღოს** სათავისო, შესაფერისი (ო. ჩხ.).*

*ყველამ უნდა **მიზღას** ჩემი დანაკარგი (ილია).*

მოუთხრ-**ო**-ს II მოუთხრ-**ა**-ს

*იქნებ **მოგვითხროთ**, როგორ იპოვეთ საკუთარი სტილი თარგმანში (თ. ჩხ.).*

*ვინ **მოგვითხრას** მათი საქმე უთვალავი, სავშირონი (აკაკი).*

დარგ-**ო**-ს II დარგ-**ა**-ს

*მაშ ამ დილით ვარდი **დავრგო?** (ო. მამუ).*

*ჩრდილისათვის **დავრგათ** რამოდენიმე ხე (მ. ნოზ.).*

მორწყ-**ო**-ს II მორწყ-**ა**-ს

*დათესვის შემდეგ ნიადაგი ყუთებში კარვად უნდა **მოირწყოს** (ნ. ჩახ.).*

*ნაკვეთი უნდა **მოირწყას** საჭიროების მიხედვით (მ. ნოზ.).*

შერთ-**ო**-ს II შერთ-**ა**-ს

*ასეთი ქალი **შერთო**... (ილია).*

*მეტი გზა არ არის, ცოლი უნდა **შერთათ** (იქვე).*

მოასწრ-**ო**-ს II მოასწრ-**ა**-ს

*ესე არ **მომასწრონ**... (ნ. შიუკ.).*

*უი, ნეტავი კი იმ ბედნიერ დღეს **შევესწრა** (ილია).*

ასევე: იცნას II იცნოს, იგრძნას II იგრძნოს, ჩაფლას II ჩაფლოს,

დაამყნას II დაამყნოს, დადვას II დადოს... როგორც ითქვა, აღნიშნულ ზმნებს ფორმათა პარალელიზმი წყვეტილშიც ახასიათებთ. **-ო** სუფიქსიანი ვარიანტი ყველა შემთხვევაში წყვეტილის **-ე** სუფიქსიან ვარიანტს შეესაბამება. წყვეტილში სუბიექტური III პირის **-ო**-ს დამკვიდრება და II კავშირებითში **-ო** სუფიქსის გაჩენა ერთდროული პროცესი ჩანს; საფუძველი ყველგან ერთგვარია.

ერთადერთი გამონაკლისი, როცა II კავშირებითში **ო** გვაქვს და შესაბამისი წყვეტილის ფორმაში **-ე** სუფიქსი არ დასტურდება, არის **იყოს** ზმნა. თუ ამ ფორმაში **ო** კავშირებითის მაწარმოებელია და მისი გამოყოფა საერთოდ შესაძლებელია, ისევე როგორც წყვეტილის ფორმის (**იყო**) ბოლოკიდური **ო**-სი, მაშინ II კავშირებითის **-ო** სუფიქსის გამოვლენის წესი უგამონაკლისო არ იქნება. მისაღები ჩანს აზრი, რომ **ო** არ არის კავშირებითის მაწარმოებელი: იგი შეიცავს ფუძისეულ ინფორმაციასაც.

თუ წყვეტილის შემთხვევაში **უარ-ვეე** ტიპის ფორმები გამონაკლისის სისტემაში მოქცევის ფაქტად მივიჩნიეთ, II კავშირებითში **ვოყვე / იყვე / იყვეს** ტიპის ფორმათა გაჩენა გამონაკლისის თავიდან ამორების ცდად გვესახება. ამგვარი ფორმები გვხვდება სამწერლობო ენაში:

შერცხვენილ ვოყვე, თუ სანაქებოდ არ მოვუღებინო (დ. კლდ.).

განა არ გინდა, რომ შენი შრომა უფრო ნაყოფიერი და ვრცელი იყვეს? (ე. ვაბ.).

სული მორჩილი ნეტარია, ოღონდ აქ ვოყვეო (ო. ჩხ.).

ამგვარად, წყვეტილის წარმოების III და IV ყალიბის ზმნები კავშირებით მეორეს **-ო** სუფიქსით იწარმოებენ. შესაბამისობა — წყვეტილის **-ე**: II კავშირებითის **-ო** — კანონზომიერი ჩანს.

5.7.4. -ა და -ე სუფიქსიანი II კავშირებითი. ზმნები, რომლებიც წყვეტილის ფორმებს პირველი ან მეორე ყალიბის მიხედვით იწარმოებენ, II კავშირებითში დაირთავენ ან **-ა**, ან **-ე** სუფიქსს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში საკმაოდ დაწვრილებითაა განხილული II კავშირებითში **-ე** სუფიქსის გამოვლენის შემთხვევები (არნ. ჩიქო-ბავა). აღწერა მორფოლოგიური პრინციპის მიხედვით ხდება. ჩვენც ამჯერად ცალ-ცალკე განვიხილავთ თითოეულ მორფოლოგიურ ჯგუფს, სადაც II კავშირებითში **-ე** სუფიქსი გვაქვს:

ა) ე. წ. „უნიშნო ვნებითები“ უგამონაკლისოდ II კავშირებითში **-ე** სუფიქსს დაირთავს:

გავ-თბ- ე	გავ-თბ- ე -თ
გა-თბ- ე	გა-თბ- ე -თ
გა-თბ- ე -ს	გა-თბ- ე -ნ (II გათბნენ)

ასევე: და-დნ-**ე**-ს, გა-ქრ-**ე**-ს, და-ჭკნ-**ე**-ს, გა-შრ-**ე**-ს, გა-ხმ-**ე**-ს, გა-ძლ-**ე**-ს, გამო-ცხვ-**ე**-ს, და-ცხრ-**ე**-ს და-ლბ-**ე**-ს, და-დგ-**ე**-ს და-წვ-**ე**-ს, და-რჩ-**ე**-ს და სხვა.

როგორც ძველ, ასევე ახალ ქართულში ამ ჯგუფის ზმნებთან II კავშირებითის წარმოების თვალსაზრისით მყარი ვითარებაა.

ბ) ღონიანი ვნებითები ყველა შემთხვევაში **-ე** სუფიქსით იწარმოებენ II კავშირებითის ფორმებს:

დავ-ბერ-დ- ე	დავ-ბერ-დ- ე -თ
და-ბერ-დ- ე	და-ბერ-დ- ე -თ
და-ბერ-დ- ე -ს	და-ბერ-დ- ე -ნ (II დაბერდნენ)

ასევე: აშენ-დ-**ე**-ს, გაკეთ-დ-**ე**-ს, დასახლ-დ-**ე**-ს და სხვა მრავალი.

გ) **-ე** სუფიქსით იწარმოებს II კავშირებითს აგრეთვე პრეფიქსიან ვნებითთა ერთი ნაწილი:

გავ-ი/ე-ქც- ე
გა-ი/ე-ქც- ე
გა-ი/ე-ქც- ე -ს

ასევე: და-ი-ბნ-**ე**-ს / და-ე-ბნ-**ე**-ს, და-ი-ნგრ-**ე**-ს / და-ე-ნგრ-**ე**-ს. ი-ქნ-**ე**-ს / ე-ქნ-**ე**-ს და სხვა.

დ) და, როგორც აღნიშნავენ, ერთადერთი გარდმავალი ზმნა

მივ-ც- ე	მივ-ც- ე -თ
მის-ც- ე	მის-ც- ე -თ
მის-ც- ე -ს	მის-ც- ე -ნ

ზემოთ წარმოდგენილ ოთხივე შემთხვევაში ერთი ფაქტია საყურადღებო: ყელგან საყრდენი მორფემა რედუცირებულია და გაუჩინარებულია **ე** ხმოვანი. პრეფიქსიან ვნებითებსა და **მისცეს** ზმნაში საყრდენი მორფემა სრული სახით აღდგება წყვეტილის სუბიექტური I და II პირის ფორმებში. გავი-ქეც, დავი-ბენ, დავე-ხსენ, ვი-ქენ, მივ-ეც (ამ ზმნასთან დაკავშირებით საგანგებო მსჯელობა გვქონდა შესავალში)... ასეთივეა „უნიშნო ვნებითთა“ ერთი ნაწილის ჩვენებაც: დავ-თვერ, გავ-ძეს, დავ-ღეჟ, დავ-წივ, გავ-ძვირ, მოვ-ყივ, დავ-ჩეჟ... მართალია, ამ ტი-

პის ზმნათა ერთ ნაწილში ხმოვანი არა ჩანს ახალ ქართულში, მაგრამ აღდგება ძველი ქართულის ჩვენების მიხედვით: განვ-**ტიფ**, განვ-**პემ**, შევს-**ცედ**... ის ფაქტი, რომ ზოგჯერ საყრდენი მორფემისეული ხმოვნის აღდგენა არ ხერხდება არც ახალი და არც ძველი ქართული ენის დონეზე, საქმის ვითარებას არ ცვლის. „თბება“ ტიპის ყველა ზმნაში ისტორიულად **ე** ხმოვანი ივარაუდება, რასაც მხარს უჭერს მონათესავე ენათა ჩვენებაც. საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისით ვნებითის **-ლ** სუფიქსის თავდაპირველ სახედ **-ელ** მიიჩნევა.

აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ისიც, რომ ძველ ქართულში **-ე** სუფიქსს დაირთავდა II კავშირებითში **-ნ** (← **ენ**) სუფიქსიანი ვნებითებიც: რა თა **განვ-კაც-ნ-ე**, **გან-კაც-ნ-ე**, **გან-კაც-ნ-ე-ს** (წყვეტილი: განვ-კაც-ენ, განპ-კაც-ენ, გან-კაც-ნ-ა).

ძველ ქართულში ე. წ. პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის **-ენ(ნ)**-ს შემდეგ მეორე კავშირებითში **-ა** და **ო**-ს ნაცვლად **-ე** ჩნდება... **-ე** კი უცვლელად რჩება (არნ. ჩიქობავა). მართალია, პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის აღნიშვნა ახალ ქართულში **-ენ** ფორმანტით აღარ ხდება მოქმედებითი გვარის ზმნებში, მაგრამ შესაბამისი ვნებითის ფორმებმა შემოგვინახა **-ნ** (← **-ენ**) სუფიქსიანი ფორმები:

თუ ვერა ვძლევ, დავიხოცნეთ სახელითა და დიდებით (ილია).

დედოფალო, შენი ჭირიმე, ჩქარა ავიღარნეთ აქედან (იაკობი).

რაწამს სახლში ხმა მიწყდება, გავიპარნეთ (ეკ. ვაბ.).

ცხადია, უნდა ავიპარგნეთ აქედან (ნ. შიუკ.).

ყოველივე ზემოთქმულიდან ერთი დასკვნა შეიძლება გაკეთდეს: II კავშირებითში **-ე** სუფიქსი გვაქვს იმ შემთხვევაში, როცა საყრდენ მორფემაში **ე** ხმოვანი არის გაუჩინარებული.

ახალი ქართულისათვის წესი პირუკუ არ მოქმედებს: ყველგან, სადაც საყრდენ მორფემაში **ე** ხმოვანია გაუჩინარებული, არა გვაქვს II კავშირებითის **-ე** სუფიქსიანი წარმოება, ვგულისხმობთ მოქმედებითი გვარის ზმნებს: გავ-ცრ-ა (საყრდენი მორფემის სრული სახეა **ცერ**), გავ-ჭრ-ა (ჭერ), შევ-ქმნ-ა (ქმენ), ვი-ხსნ-ა (ხსენ), გავ-რყვნ-ა (რყვენ), აღმოვ-ფხვრ-ა (ფხვენ) და სხვა.

ეს ზმნები, ისევე როგორც წყვეტილის წარმოების I და II ყალიბის მოქმედებითი გვარის ყველა ზმნა (გარდა **მისცეს** ზმნისა) II კავშირებითს **-ა** სუფიქსით იწარმოებს. ამდენად, **-ა** სუფიქსი გვაქვს II კავშირებითის მაწარმოებლად: ა) I და II ყალიბის მოქმედებითი გვარის ზმნებთან, მიუხედავად იმისა, თუ რა სტრუქტურისაა საყრდენი მორფემა: შევ-კარ — შევ-კრ-ა, მოვ-კალ — მოვ-კლ-ა, დავ-ფქვ-ი — დავ-

ფქვ-ა, დავა-ბ-ი — დავა-ბ-ა, ჩავ-სხ-ი — ჩავ-სხ-ა და სხვ; ბ) პრეფიქსიან ვნებითებთან: და-ი-წვ-ა-ს, და-ი-ფქვ-ა-ს, და-ე-ბ-ა-ს, შემო-ე-რტყ-ა-ს, და-ე-რქვ-ა-ს...

არის შემთხვევები, როცა პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ფორმებში პარალელურად გვხვდება როგორც **-ე**, ასევე **-ა** სუფიქსიანი წარმოება || კავშირებითისა ერთსა და იმავე ზმნასთან:

იქნ-ა-ს || იქნ-ე-ს

ფარსმან სპარსისათვის კონსტანტინე არსაკიძის დაპირისპირება ვაგებულ უნდა **იქნას** როგორც ერთგვარი ტეზა და ანტიტეზა (კ. ვამს.).

გათვალისწინებულ **იქნეს** კამათში გამოსული ამხანაგების საქმიანი შენიშვნები (მ. კეკელია).

იქმნ-ა-ს || იქმნ-ე-ს

დეე, რაც საქმნელია, **იქმნას** (ილია)

ჩვენ, ჩვენვე **ვექმნეთ** ჩვენიანებს დამამშვიდებლად (ო. ჩხ.).

შეინძრ-ა-ს || შეინძრ-ე-ს

სათბურებში ვადატანის დროს ნამყენები არ **შეინძრეს** (ნ. ჩახნ.).

ამისათვის საჭიროა კონები **შეინძრას** (იქვე).

იდგ-ა-ს || იდგ-ე-ს

გვედგას აკვანი გადაუდგმელად (ო. ჩხ.).

ეგრე **იდგეს**, თორემა, მე, ხომ იცი... (რ. ინან.).

დაიწვ-ა-ს || დაიწვ-ე-ს

გამიშვი, თუ გინდათ, მეც ცეცხლი არ წამეკიდოს და არ **დავიწვე** (ო. იოს.).

რაც ჩვენში არის უვარგისი, **დაიწვას** მყისვე (ირან. პოეზია).

დაიჭრ-ა-ს || დაიჭრ-ე-ს

თუ **დავიჭრე**, მწვავდეს წყლული (ს. ჩიქ.).

მიაქვს იერიში, მედგრად ეხეთქება, რომ **შეიჭრას** და შეანგრიოს (ვალაკტიონი).

მოგვესმ-ა-ს || მოგვესმ-ე-ს

რომ კვლავც **მოგვესმეს** სიტყვა ქართული რუსთაველისა (გრ. ორბ.).

უნდა კიდევცა მივდიოთ მას, **გვესმას** მშობლისა (ნ. ბარ.).

ასევე: აღიძრას || აღიძრეს, აიხსნას || აიხსნეს, მიეძღვნას || მი-

ექლვნეს, დაიხნეს II დაიხნას, გაიცრეს II გაიცრას და სხვა.

ფორმათა ამგვარი პარალელიზმი არ დასტურდება ამ ზმნათა წყვეტილში, არც შესაბამისი მოქმედებითი გვარის ზმნათა II კავშირებითში; მოქმედებითი და სათანადო პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ფორმები წყვეტილში წარმოების თვალსაზრისით არ განსხვავდებიან: დაგ-წვ-ი და დავიწვ-ი, დაგ-ძარ-ი და დავიძარ-ი, ვქმენ-ი და ვიქმენ-ი, დავაბ-ი და დავებ-ი... II კავშირებითში კი, როგორც ვნახეთ, არსებითი ხასიათის განსხვავებაა.

ამგვარად, ზმნები, რომლებიც II კავშირებითს **-ე** და **-ა** სუფიქსებით იწარმოებენ, სამ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

ა) რომლებიც მხოლოდ **-ე** სუფიქსს დაირთავენ: „უნიშნო“ და სუფიქსიანი ვნებითები, პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის **-ენ** სუფიქსიანი ფორმები და **მისცა** ზმნა;

ბ) ზმნები, რომლებიც მხოლოდ **-ა** სუფიქსით იწარმოებენ II კავშირებითს: მოქმედებითი გვარის ფორმები (გარდა **მისცა** ზმნისა);

გ) ზმნები, რომლებიც II კავშირებითის ფორმებს პარალელურად იწარმოებენ: პრეფიქსიანი ვნებითები.

ამთავითვე შევნიშნავთ, რომ თავდაპირველი ვითარება (ძველი ქართულის მსგავსი) პირველ შემთხვევაშია დაცული: სხვა შემთხვევაში მდგომარეობა ძირითადად მეორეულია: აქ ახალი სისტემის ჩამოყალიბების პროცესთან და, ზოგჯერ, უკვე ჩამოყალიბებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე.

ძველ ქართულში მოქმედებითი გვარის უნიშნო წყვეტილის მქონე ზმნათა ერთი ნაწილი II კავშირებითის ფორმებს **-ა** სუფიქსით იწარმოებდა:

სამართალი წარმართთა მან მიუთხრას (მ. DE. 12. 11).

პირველად შეკრას ძლიერი იგი (მ. 12. 29).

არა — მე უბყრასა და აღმოითქუას იგი (მ. DE. 12. 11).

ხოლო ბზც იგი დაწუას ცეცხლითა უშრეტითა (მ. 3. 12).

რა გჳამოთ, ანუ რა ვსუათ (მ. 6. 31).

და მას ჟამსა შინა ვჳრქუა მათ (მ. DE. 7. 23).

ვთქუათ თუ: ზეცით იყო, გურქუას: რად არა გრწმენა მისი (მ. C 21, 25).

აღდგეს სახლისა უფალი და დაჳჭუას კარი (ლ. 13. 25) და სხვა.

მაგრამ უნიშნო ნამყო ძირითადის მქონე ზმნათა მეორე ნაწილი **-ე** სუფიქსს დაირთავდა II კავშირებითში:

აჰა, ქალწული მიუღვეს და **შვეს** ძმ (მ. I, 23).

რამეთუ მან **იგსნეს** ერი თჳსი ცოდვათა მათთაგან (მ. I, 21).

სადა-იგი მლილმან, მჭამელმან **განრყუნეს**, და სადა მპარავ-
თა დათხარონ და **განიპარონ** იგი (მ. DE. 6. 19).

თუ გნებავს, **ვექმნეთ** აქა სამ ტალავარ (მ. 17. 4).

რა თა **დაიცვეს** იგი ღმერთმან, ვითარცა აღსასრულამდე
(მამ. ცხ. 167. 30) და სხვა.

როგორც ვხედავთ, ძველ ქართულში მოქმედებითი გვარის ზმნები II კავშირებითს იწარმოებდნენ ჩვეულებრივ როგორც **-ა**, ასევე **-ე** სუფიქსებით. ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ იმ ფაქტზე, რომ **-ე** სუფიქსს დაირთავს ის ზმნები, რომელთა ფუძისეულ საყრდენ მორფემაში **ე** ხმოვანია გაუჩინარებული (შევ, უსენ, რყუნ, ქმენ, ცევ, გზენ, მყენ, მცენ, ყრდენ, ვრწენ, ჯმენ, ჭერ, რეცხ, ძელ...); ხოლო როცა საყრდენ მორფემაში **ე** ხმოვანი არ აღდგება, სხვა ხმოვანია რედუცირებული, ანდა უმარცვლოა, II კავშირებითის მაწარმოებლად **-ა** სუფიქსი გვაქვს (თხარ, კარ, კალ, ჯაშ, თქუ, სუ, რქუ, წუ, ცუ, სხ...).

ზმნები, რომელთა საყრდენი ძირეული მორფემის **ე** ხმოვანი მონაცვლეობდა ნულთან, ვნებითი გვარის II კავშირებითის ფორმებს ასევე **-ე** სუფიქსით იწარმოებდა:

რა თა აწვე **აღევ ზნეს** (ლ. E. 12. 49).

რამეთუ რომელი — იგი მისგან **იშვეს** (მ. I 20).

ხოლო ჩინებულნი იგი არა ღირს **იქმნეს** (მ. C. 22. 8).

რა თამცა დასაჯა სოფელი, არამედ რა თა **იგსნეს** სოფელი მის
გამო (ი. C. 3. 17).

და რომელი ყურთა **გესმენ** თქუნ, ქადაგეთ ერდოთა ზედა (მ.
10. 27).

ყოველი ნერგი... ძირითურთ **აღიფხურეს** (მ. DE. 15. 13).

ხოლო ჯორცი იგი რა **განიხრწნეს** (ექუს. დღ. 92. 9).

არცა **განირყუნეს** (იონ. 37. 14).

პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ზმნები, რომელთა საყრდენ ძირეულ მორფემაში ნულთან მონაცვლე **ე** ხმოვანი არ დასტურდებოდა, II კავშირებითს **-ა** სუფიქსით იწარმოებდა:

სადაცა იქადაგოს სახარება ესე ყოელსა სოფელსა, **ითქუას** (მ.
C. 26. 13).

მაშინ მიუტევა მათ ბარაბა, ხოლო იესუს შოლტითა ჰსცა და
მისცა მათ, რა თა ჯუარს-**ეცუას** (მ. DE. 27. 26).

სახლსა ჩემსა სახლ სალოცველ **ერქუას** ყოველთავან წარმართთა
(მრ. II. 17).

გარნა თუ გარეშე ბუნებისა **ადიძრას** იგი (ექუს. დღ. 12. 26).

გინა თუ **მოიწუას** ფიჭუნარი და მუხნარი (იქვე, 58, 37) და სხვა.

როგორც ვხედავთ, ძველ ქართულში უნიშნო (resp. **-ი** ელემენტიანი) წყვეტილის მქონე ზმნები II კავშირებითის წარმოების თვალსაზრისით გვარის მიხედვით არ განსხვავდებიან; წარმოების პრინციპი საერთოა მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნათათვის. თუ იმასაც გავიხსენებთ, რომ **-ე** სუფიქსს დაირთავენ აგრეთვე უნიშნო და სუფიქსიანი ვნებითები, პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის **-ენ** სუფიქსიანი ფორმები, შეიძლება ძველი ქართულისათვის წესი ამგვარად ჩამოყალიბდეს: **II კავშირებითში -ე სუფიქსი გამოვლინდებოდა იმ ზმნებში, რომელთა საყრდენი მორფემისეული ე ხმოვანია გაუჩინარებული; ყველა სხვა შემთხვევაში უნიშნო და -ი ელემენტიანი წყვეტილის მქონე ზმნებში ამ მწკრივის მაწარმოებლად -ა სუფიქსი გვექნება.**

დღევანდელი ვითარება II კავშირებითის წარმოებისა I და II ყალიბის ზმნებთან მეორეულია. ამჟამად მოქმედებითი გვარის ზმნებში ამ მწკრივის წარმოებისას ანგარიში არ ეწევა საყრდენი მორფემის სტრუქტურას — ყველა შემთხვევაში მწკრივის მაწარმოებლად **-ა** სუფიქსი გვაქვს (გარდა **მისცეს** ზმნისა, ძველი ვითარება მხოლოდ აქ შემოგვენახა). ამ ფორმანტის უნიფიკაცია მოქმედებითი გვარის ზმნებთან თითქმის დამთავრებულია. ეს ტენდენცია დიალექტებში უფრო შორს არის წასული: ხევსურულმა ყველა შემთხვევაში **-ა** სუფიქსი გააბატონა; ამ დიალექტმა II კავშირებითის მაწარმოებლად სხვა ფორმანტი არ იცის.

ახალ ქართულში მდგომარეობა გართულდა პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ზმნათა შემთხვევაში. აქ ფორმათა პარალელიზმმა იჩინა თავი. მივუთითებდით, რომ ერთი და იგივე ზმნა II კავშირებითს იწარმოებს როგორც **-ა**, ასევე **-ე** სუფიქსებით. თუ მოქმედებითი გვარის შემთხვევაში უნიფიკაციის ტენდენცია **-ე** სუფიქსიანი წარმოების გაქრობის ხარჯზე წარიმართა, გაბატონდა **-ა** სუფიქსიანი წარმოება, სხვაგვარი პროცესი მიმდინარეობს ვნებითის ფორმებში: არის შემთხვევები, როცა პრეფიქსიანი ვნებითი გვარის ზმნებში II კავშირებითის **-ე** სუფიქსიანი ფორმებს უჩნდება პარალელური, **-ა** სუფიქსიანი, ფორმები და პირიქით: **-ა** სუფიქსიანი ფორმებს უჩნდება **-ე** სუფიქსიანი პარალელური ფორმები:

ა) იქნეს II იქნას, გაინძრეს II გაინძრას, ეღგეს II ეღგას, გაიჭრეს II გაიჭრას...

ბ) აღიძრას || აღიძრეს, დაიწვას || დაიწვეს, შემოერთყას || შემოერთყეს...

რადგან მოქმედებითი გვარის ზმნებში **-ა** სუფიქსიანი წარმოება გაბატონდა, თითქოსდა მოსალოდნელი იყო ვნებითი გვარის ზმნებშიც ამგვარი პროცესი მომხდარიყო: ან **-ა** სუფიქსიან წარმოებას დაეჭირა **-ე** სუფიქსიანი წარმოების ადგილი, ანდა, თუ გვარის ფაქტორი დაედებოდა საფუძვლად მაწარმოებელთა გადანაწილებას, ვნებითის ფორმებში **-ე** სუფიქსიანი წარმოება უნიფიცირებულიყო. მაგრამ, როგორც ვხედავთ, ასე არ მოხდა. მაწარმოებელთა გადანაწილების პროცესი გრძელდება, რამაც ენაში პარალელურ ფორმათა გაჩენა გამოიწვია.

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ რამდენიმე კერძო შემთხვევაზე:

ა) **-ე** სუფიქსით იწარმოებს || კავშირებითის ფორმებს **ვედ/ვიდ** ზმნა. ეს ერთადერთი გამონაკლისია, როცა **-ე** სუფიქსი გვაქვს და საყრდენ მორფემაში **ე** ხმოვანი არ არის გაუჩინარებული: წა-ვიდ-ე, წახ-ვიდ-ე, წა-ვიდ-ე-ს. თუ **ვიდ** ზმნის ძირისეულ **ი** ხმოვანს **ე**-ს რედუქციის პროდუქტად მივიჩნევთ, მაშინ ზმნის ჩვენების გათვალისწინება **-ე** სუფიქსის გმოვლენის წესს ამგვარად დააზუსტებს: **|| კავშირებითის -ე სუფიქსს დაირთავს ის ზმნები, რომელთა საყრდენ მორფემაში რედუცირებული ე ხმოვანი ივარაუდება** (რედუქცია შეიძლება იყოს სრულიც და ნაწილობრივიც: ე → ი).

ბ) **იყოს** ფორმაში **ო**-ს მიღების ორგვარი გზა შეიძლება ვივარაუდოთ: **ო ← ვ-ა, ო ← ვ-ე**; ე. ი. ფუძისეულ **ვ**-სთან კავშირებითის **-ა** ან **-ე** სუფიქსის შერწყმა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ აღნიშნული ზმნის ძირი ორგვარი გახმოვანებითაა დადასტურებული — ყავ/ევ, **ო**-ს მიღების ორივე გზა დასაშვებია; **ყავ** ფუძისაგან || კავშირებითი **-ა** სუფიქსით უნდა წარმოებულყო (ი-ყვ-ა-ს ← ი-ყავ-ა-ს), **ყევ** ფუძისაგან — **-ე** სუფიქსით (ი-ყვ-ე-ს ← ი-ყევ-ე-ს). ორივე ეს ვარიანტი დასტურდება დიალექტებში (იყვას, იყვეს).

გ) საკითხი ამგვარად შეიძლება დასმულიყო იმ ზმნათა მიმართაც, რომელთა ფუძეების ასევე პარალელური ვარიანტებია დადასტურებული: **ჭერ || ჭარ, ცერ || ცარ, თერ || თარ**, მაგრამ სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით მსჯობისას ამ ზმნათა მხოლოდ **ე** ხმოვნიან ვარიანტებს უნდა დავემყაროთ.

5.7.5. წყვეტილისა და || კავშირებითის მწკრივთა წარმოების ურთიერთმიმართებისათვის. მეორე კავშირებითის წარმოების განხილვამ წყვეტილის წარმოებასთან მიმართებით არაერთგვარი სურათი

წარმოვიდგინა: **ერთი მხრივ**, წყვეტილის წარმოებასა და II კავშირებითის წარმოებას შორის მყარი შესაბამისობაა; მხედველობაში გვაქვს წყვეტილის წარმოების III და IV ყალიბის ზმნები: კავშირებით II-ში **-ო** სუფიქსი იჩენს თავს, როცა წყვეტილი **-ე** სუფიქსს დაირთავს. წყვეტილის ფორმებს I და II ყალიბის ზმნებთან ამგვარად არ მიემართება II კავშირებითის ფორმები: ნაწილი **-ე** სუფიქსით იწარმოებს II კავშირებითს: ნაწილი — **ა** სუფიქსით; ერთი და იმავე ზმნის მოქმედებითისა და შესაბამისი პრეფიქსიანი ვნებითის წყვეტილის ფორმები თუ წარმოების თვალსაზრისით სხვაობას არ გვიჩვენებს, ამას ვერ ვიტყვით II კავშირებითზე. აქ ერთ შემთხვევაში იდენტური წარმოება გვაქვს (აღვძარ-აღვძრა, აღვიძარ-აღვიძრა), მაგრამ სხვა შემთხვევაში სხვაობა დასტურდება (დავჭერ-დავჭრა, დავიჭერ-დავიჭრე). თუ იმ თვალსაზრისს დავემყარებთ, რომ II კავშირებითისათვის წყვეტილის ფუძეა საყრდენი (არნ. ჩიქობავა), ამგვარი სხვაობა ასახსნელი იქნება: ერთგვარი წარმოება წყვეტილში, განსხვავებული — მეორე კავშირებითში. სხვაობის საფუძველს ახალ ქართულში ამ ტიპის ზმნებთან ძირითადად ზმნის გვარი ქმნის. გვარის ფაქტორი ამ მწკრივთა წარმოების პრინციპზე გავლენას არ ახდენდა ძველ ქართულში: მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ზმნებს თუ წყვეტილში იდენტური წარმოება ჰქონდათ, ასევე ერთნაირად იწარმოებდნენ II კავშირებითის ფორმებს (ვქმენ — ვიქმენ, ვქმნე — ვიქმნე...); მაგრამ სხვაობა აქაც თვალშისაცემია: ერთგვარი წარმოება წყვეტილისა, განსხვავებული წარმოება მეორე კავშირებითისა ფაქტია (აღვძარ, ვი'სენ, მაგრამ რა თა აღვძრა, ვივსენ).

ამდენად, ეჭვქვეშ დგება საკითხი იმის შესახებ, რომ წყვეტილის ფუძე საყრდენია II კავშირებითის ფორმისათვის (რაც თავისთავად იმას გულისხმობს, რომ წყვეტილის მაწარმოებლები II კავშირებითის ფორმად ივარაუდება: ავა-შენ-ე II ავა-შენ-ე-ო..).

როგორც აღვნიშნავდით, წყვეტილის წარმოებას ძირითადად საყრდენი მორფემის სტრუქტურა შეაპირობებს. ნულთან მონაცვლე ხმოვნის შემცველი საყრდენი მორფემა წყვეტილის უნიშნო (**resp.** I და II პირის ფორმებში „უფუნქციო“, ნულთან მონაცვლე **-ი** ელემენტთან) წარმოებას ვარაუდობს (I ყალიბი); უმარცვლო საყრდენი მორფემა **-ი** ელემენტთან (რომელიც არ მონაცვლეობს ნულთან I და II პირის ფორმებში) წარმოებას გულისხმობს (II ყალიბი).

ასევე, საყრდენი მორფემის სტრუქტურა შეაპირობებს II კავშირებითის **-ა** და **-ე** ფორმანტების გამოვლენას I და II ყალიბის ზმნებთან (ახალ ქართულში ძირითადად ვნებითი გვარის ზმნებში), ოღონდ სა-

ფუძველი შეპირობებისა სხვაგვარია. თუ წყვეტილის წარმოებისას ყურადღება არ ექცევა იმას, საყრდენი მორფემისეული ხმოვანი, რომელიც რედუცირდება, რა ხმოვანია, II კავშირებითის წარმოებისას ამას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება.

ახალ ქართულში II კავშირებითის **-ა** და **-ე** სუფიქსთა განაწილებისას თუ გვარის ფაქტორს გარკვეული ყურადღება მიექცა (მოქმედებითი გვარის ზმნებში წარმოების უნიფიკაცია მოხდა), წყვეტილის წარმოებაში ამ ფაქტორის მოქმედება გამოირიცხულია.

ამგვარად, **-ა** და **-ე** სუფიქსიანი II კავშირებითის წარმოების საკითხის განხილვა იმ დასკვნის გაკეთების საფუძველს გვაძლევს, რომ წყვეტილის ფუძე არ არის საყრდენი II კავშირებითისათვის. წყვეტილის მაწარმოებლები II კავშირებითის ფორმაში არ ივარაუდება. ორივე ამ მწკრივისთვის საერთო ფუძეა საყრდენი. წყვეტილისა და II კავშირებითის წარმოებას ძირითადად საყრდენი მორფემის სტრუქტურა განსაზღვრავს; განმსაზღვრელი პირობა სხვადასხვაგვარია. II კავშირებითის **-ა** და **-ე** სუფიქსთა განაწილებისას გარკვეულ მნიშვნელობას გვარის ფაქტორიც იძენს.

თუ **-ა** და **-ე** სუფიქსიანი II კავშირებითის შემთხვევაში შესაძლებელია ამ დასკვნის გაკეთება, ამასვე ვერ ვიტყვი **-ო** სუფიქსიანი II კავშირებითის მიმართ; მაგრამ, ვფიქრობთ, ამჟამინდელი ვითარება ამ მხრივ მეორეულია.

IV ყალიბის ზმნურ ფორმათა ამოსავალ სახედ **ავაგევ** ტიპის წარმოება ივარაუდება; ისტორიულად წყვეტილის წარმოების თვალსაზრისით ამ ტიპის ზმნები I ყალიბისა იყო: საყრდენი მორფემა **-ევ** ნულთან მონაცვლეა და, ამდენად, წყვეტილი უნიშნო უნდა ჰქონოდა. საყრდენი მორფემისეული **ე** ხმოვნის ნულთან მონაცვლეობა ამ ტიპის ზმნებთან II კავშირებითის მაწარმოებლად **-ე** სუფიქსს გვავარაუდებინებს.

წყვეტილი: **ავა-გ-ევ**, II კავშ.: **ავა-გ-ვ-ე** ← ავა-გ-ევ-ე.

აქედან გამომდინარე, სარწმუნო ჩანს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ II კავშირებითის **-ო** სუფიქსი ისტორიულად **ვე** კომპლექსის შერწყმის შედეგადაა მიღებული (გ. როგავა). ფონეტიკურ ნიადაგზე წარმოქმნილი **ო**-ს დამოუკიდებელ მორფოლოგიურ ოდენობად მიჩნევა, ისევე როგორც **-ევ** ფორმანტის **ვ** თანხმოვანმოკვეცილი **ე** ელემენტის წყვეტილის **-ე** სუფიქსთან (ავაშენ-ე) ფუნქციური გაიგივება, გვიანდელი მოვლენაა — **-ევ** ფორმანტის თავდაპირველი ფუნქციის გაუჩინარებისა და მისი მორფოლოგიური რეინტერპრეტაციის შემდეგი პროცესია. ამდენად, IV ყალიბის ზმნებში შესაბამისობა — წყვეტილის **-ე**: II

კავშირებითის **-ო** — ორივე ამ მწკრივისათვის საერთო საყრდენ მორფემასთან, **-ევ** ფორმანტთან, დაკავშირებული ფონეტიკური და მორფოლოგიური ცვლილებების შედეგია. შესაბამისობა მყარია არა იმიტომ, რომ წყვეტილის **-ე** სუფიქსიანი წარმოება შეაპირობებს II კავშირებითის **-ო** სუფიქსიან წარმოებას, არამედ ორივე ამ მწკრივისათვის საერთო საყრდენი მორფემაა **-ევ**, რომელიც სხვადასხვაგვარ ტრანსფორმაციას განიცდის წყვეტილსა თუ II კავშირებითში. სხვაგვარად: ეს შესაბამისობა იმის მაჩვენებელი კი არ არის, რომ წყვეტილის ფუძე არის საყრდენი II კავშირებითისათვის, არამედ საერთო საყრდენი მორფემა სხვადასხვაგვარ ფონეტიკურ ცვლილებას განიცდის და ამ ცვლილების შედეგად მყარდება შესაბამისობა.

ჩვენი თვალსაზრისისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საბუთად კვლავ ხევსურული დიალექტის ჩვენება გვესახება: როგორც აღვნიშნავდით, **ავაგევ** ტიპის წარმოების არსებობა ამ დიალექტში არ ივარაუდება. აქედან გამომდინარე, არც **-ო** სუფიქსიანი II კავშირებითი უნდა გვქონოდა. ხევსურულში, როგორც ცნობილია, **ავი-ღ-ი, გავი-გ-ი...** ტიპის მორფემა **-ი** ელემენტს გამოავლენს წყვეტილში (შდრ.: სალიტერატურო ქართულის დავა-ბ-ი, ჩავ-სხ-ი...); იგივე საყრდენი მორფემა **-ა** სუფიქსს ვარაუდობს II კავშირებითის მაწარმოებლად. ასეცაა ამ დიალექტში: ავი-ღ-ა, გავი-გ-ა... **-ა** სუფიქსის უნიფიკაცია ხევსურულში II კავშირებითის წარმოებისას **-ე** სუფიქსის ხარჯზე მოხდა. **-ა** იჭერს **-ე**-ს ადგილს. არა გვაქვს საფუძველი დავუშვათ **-ო** სუფიქსის არსებობა საერთოდ ამ დიალექტში.

მომხდარი ფონეტიკური პროცესებისა და მორფოლოგიური რეინტერპრეტაციის საფუძველზე დამყარებული შესაბამისობა IV ყალიბის ზმნებში — წყვეტილის **-ე**: II კავშირებითის **-ო** — უნდა იყოს საფუძველი იმისა, რომ მას შემდეგ, რაც **-ე** (← **ევ**) გააზრებულ იქნა III ყალიბის ზმნებთან გამოვლენილი წყვეტილის **-ე** სუფიქსის ტოლფასად, მესამე ყალიბის ზმნებთანაც **-ო** სუფიქსი ჩნდება II კავშირებითში. III ყალიბის ზმნათა საყრდენი მორფემა მარცვლოვანი და უკუმშველია. რამდენადაც აქ არ არის პირობა II კავშირებითის **-ე** სუფიქსის გამოვლენისა, ოდინდელი მაწარმოებელი მწკრივისა ამ ტიპის ზმნებთან **-ა** სუფიქსი უნდა ყოფილიყო.

ამგვარად, **-ო** სუფიქსიანი II კავშირებითის შემთხვევაში მდგომარეობა მეორეულია: ერთი ნაწილი ისტორიულად **-ა** სუფიქსით იწარმოებდა განსახილველი მწკრივის ფორმებს, მეორე ნაწილი — **-ე** სუფიქსით.

მას შემდეგ, რაც დამყარდა შესაბამისობა — წყვეტილის **-ე**: II კავშირებითის **ო**, თავისთავად ცხადია, ყველა შემთხვევაში ვერ მივიჩნევთ II კავშირებითის **-ო** სუფიქსისათვის ამოსავლად **ვე** კომპლექსს (ისევე როგორც სუბიექტური მესამე პირის **-ო** სუფიქსისათვის **ვა** კომპლექსს). ამჟამად **-ო** დამოუკიდებელი მაწარმოებელია **-ა** და **-ე** ფორმანტთა გვერდით და ფორმოზრივად მიემართება წყვეტილის **-ე** სუფიქსს.

ყოველივე ზემოთქმული ამგვარი დასკვნის გაკეთების საფუძველს გვაძლევს: **წყვეტილის ფუძე არ არის საყრდენი II კავშირებითისათვის არც ისტორიულად და არც ამჟამად. ორივე ამ მწკრივისათვის საერთო ფუძეა საყრდენი.** მყარი ფორმოზრივი შესაბამისობა მეორეული ფაქტია და არ ეწინააღმდეგება საერთო დასკვნას.

5.8. III სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები

მწკრივთა წარმოებისა და დაჯგუფების პრინციპებზე საუბრისას აღინიშნა, რომ ფორმაწარმოების თვალსაზრისით სეროზულ პრობლემებს ქმნის დრო-კილოთა მესამე სერია. არსებითი ის არის, რომ საწარმოებელი ფუძის პრინციპი, რომელიც სამეცნიერო გრამატიკაში ნ. მარმა დანერგა (არნ. ჩიქობავა), გატარებულია პირველ და მეორე სერიაში; მესამე სერიაში ეს პრინციპი ირღვევა: „თურმეობითის ჯგუფს არ მოეპოვება საერთო ფუძე, ამოსავლად რომ გვექონდეს წარმოებისას. ამით განსხვავდება თურმეობითის ჯგუფი აწმყოსა და ნამყო ძირითადის ჯგუფისაგან: აწმყოს ჯგუფი აწმყოს ფუძეზეა დამყარებული, ნამყო ძირითადისა — ნამყო ძირითადის ფუძეზე. თუ მესამე ჯგუფი მაინც გაერთიანდა, ეს იმიტომ, რომ ამ ჯგუფში შემავალი დროები „ერთი და იმავე წესით იწარმოება“. მართლაც, ამ ჯგუფში ინვერსიული წყობა გვაქვს მაშინ, როდესაც აწმყოსა და ნამყო ძირითადის ჯგუფებში წყობა პირდაპირია“ (არნ. ჩიქობავა). აქ უნდა დავაზუსტოთ: წარმოების ეს წესი (ინვერსიულობა) მხოლოდ გარდამავალ ზმნათათვისაა ნიშანდობლივი. გარდაუვალი ზმნები პირდაპირი წყობით იუღვლის. მოკლედ რომ ვთქვათ, მესამე სერიაში ფორმაწარმოებისას რამდენიმე შემთხვევა გაირჩევა: ერთი მხრივ, გარდამავალი ორპირიანი ზმნები; მეორე მხრივ, გარდაუვალი ერთპირიანი ზმნები და, მესამე მხრივ, გარდაუვალი ორპირიანი ზმნები. ასე იყო ეს ძველ ქართულშიც და ასეა ახალ ქართულშიც, თუმცა დიდად მნიშვნელოვანია ის ცვლილებები, რომლებიც მოხდა ახალ ქართულში მესამე სერიის ფორ-

მათა წარმოებისას. რამდენადაც ახალი ქართულის ვითარების გასაანალიზებლად აუცილებელია ძველი ქართული ენის ვითარების გათვალისწინება, შევეცდებით თვალი მივადევნოთ III სერიის ფორმათა წარმოებაში მომხდარ ცვლილებებს.

5.8.1. III სერიის მწკრივთა წარმოება ძველ ქართულში. როგორც იყო ვითარება ძველ ქართულში: წარმოვადგენთ თითოეულ ზემომოყვანილი შემთხვევის მაგალითებს პარადიგმების სახით და შემდეგ შევეცდებით ანალიზს. ამთავითვე შევნიშნავთ: პ ი რ ვ ე ლ შ ე - მ თ ხ ვ ე ვ ა შ ი (ორპირიან გარდამავალ ზმნებში) ფორმაწარმოების ორი ვარიანტი გაირჩევა — ა) **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნაინები და ბ) ყველა დანარჩენი.

მაგალითები:

I. შემთხვევა:

I თურმეობითი:

ა) და-მ-ი-წერ-ი-ე-ს	აღ-მ-ი-შენ-ებ-ი-ე-ს	(მე იგი)
და-გ-ი-წერ-ი-ე-ს	აღ-გ-ი-შენ-ებ-ი-ე-ს	(შენ იგი)
და-უ-წერ-ი-ე-ს	აღ-უ-შენ-ებ-ი-ე-ს	(მას იგი)
და-მ-ი-წერ-ი-ე-ს	აღ-მ-ი-შენ-ებ-ი-ე-ს	(ჩუენ იგი)
და-გ-უ-წერ-ი-ე-ს	აღ-გ-უ-ი-შენ-ებ-ი-ე-ს	(ჩუენ იგი)
და-გ-ი-წერ-ი-ე-ს	აღ-გ-ი-შენ-ებ-ი-ე-ს	(თქუენ იგი)
და-უ-წერ-ი-ე-ს	აღ-უ-შენ-ებ-ი-ე-ს	(მათ იგი)
ბ) მო-მ-ი-კლ-ავ-ს	და-მ-ი-დგ-ამ-ს	(მე იგი)
მო-გ-ი-კლ-ავ-ს	და-გ-ი-დგ-ამ-ს	(შენ იგი)
მო-უ-კლ-ავ-ს	და-უ-დგ-ამ-ს	(მას იგი)
მო-მ-ი-კლ-ავ-ს	და-მ-ი-დგ-ამ-ს	(ჩუენ იგი)
მო-გ-უ-ი-კლ-ავ-ს	და-გ-უ-ი-დგ-ამ-ს	(ჩუენ იგი)
მო-გ-ი-კლ-ავ-ს	და-გ-ი-დგ-ამ-ს	(თქუენ იგი)
მო-უ-კლ-ავ-ს	და-უ-დგ-ამ-ს	(მათ იგი)

შენიშვნა: ობიექტის რიცხვს ამჯერად ყურადღებას არ მივაქცევთ. შემდგომი მსჯელობისათვის მრავლობითი რიცხვის პირველი პირის შემთხვევაში მოვიყვანთ მხოლოდ ე. წ. ინკლუზივის ფორმებს (მო-გ-უ-ი-კლ-ავ-ს, და-გ-უ-ი-დგ-ამ-ს, აღ-

გუ-იშვნებიეს...): მწკრივის ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით ე. წ. ინკლუზიური და ექსკლუზიური ფორმები განსხვავებას არ იძლევიან:

II თურმეობითი:

ა) და-მ-ე-წერ-ა	აღ-მ-ე-შენ-ა	(მე იგი)
და-გ-ე-წერ-ა	აღ-გ-ე-შენ-ა	(შენ იგი)
და-ე-წერ-ა	აღ-ე-შენ-ა	(მას იგი)
და-გუ-ე-წერ-ა	აღ-გუ-ე-შენ-ა	(ჩუენ იგი)
და-გ-ე-წერ-ა	აღ-გ-ე-შენ-ა	(თქუენ იგი)
და-ე-წერ-ა	აღ-ე-შენ-ა	(მათ იგი)
ბ) მო-მ-ე-კლ-ა	და-მ-ე-დგ-ა	(მე იგი)
მო-გ-ე-კლ-ა	და-გ-ე-დგ-ა	(შენ იგი)
მო-ე-კლ-ა	და-ე-დგ-ა	(მას იგი)
მო-გუ-ე-კლ-ა	და-გუ-ე-დგ-ა	(ჩუენ იგი)
მო-გ-ე-კლ-ა	და-გ-ე-დგ-ა	(თქუენ იგი)
მო-ე-კლ-ა	და-ე-დგ-ა	(მათ იგი)

III კავშირებითი:

ა) და-მ-ე-წერ-ო-ს	აღ-მ-ე-შენ-ო-ს	(მე იგი)
და-გ-ე-წერ-ო-ს	აღ-გ-ე-შენ-ო-ს	(შენ იგი)
და-ე-წერ-ო-ს	აღ-ე-შენ-ო-ს	(მას იგი)
და-გუ-ე-წერ-ო-ს	აღ-გუ-ე-შენ-ო-ს	(ჩუენ იგი)
და-გ-ე-წერ-ო-ს	აღ-გ-ე-შენ-ო-ს	(თქუენ იგი)
და-ე-წერ-ო-ს	აღ-ე-შენ-ო-ს	(მას იგი)
ბ) მო-მ-ე-კლ-ა-ს	და-ი-ე-დგ-ა-ს	(მე იგი)
მო-გ-ე-კლ-ა-ს	და-გ-ე-დგ-ა-ს	(შენ იგი)
მო-ე-კლ-ა-ს	და-ე-დგ-ა-ს	(მას იგი)
მო-გვ-ე-კლ-ა-ს	და-გვ-ე-დგ-ა-ს	(ჩვენ იგი)
მო-გ-ე-კლ-ა-ს	და-გ-ე-დგ-ა-ს	(თქვენ იგი)
მო-ე-კლ-ა-ს	და-ე-დგ-ა-ს	(მათ იგი)

შენიშვნა: მესამე სერიაში მომხდარ ფორმობრივ ცვლილებათა ანალიზის დროს არ ვიმსჯელებთ III ხოლმეობითზე, რადგან მესამე ხოლმეობითი არა გვაქვს ახალ ქართულში და, შესაბამისად, ფორმობრივ ცვლილებებზე საუბარიც არ იქნება შესაძლებელი.

ზოგი რამ დასაკონკრეტებელია:

მესამე ჯგუფის წევრთაგან II თურმეობითი და III კავშირებითი ყველა ტიპის ზმნასთან ერთგვარი პრინციპით მიემართება ერთმანეთს: ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნებში მათი მიმართება ფორმობრივი თვალსაზრისით ისეთია, როგორც უწყვეტლისა და I კავშირებითისა, წყვეტილისა და II კავშირებითისა.

ერთი მხრივ, უწყვეტელი და I კავშირებითი, ხოლო, მეორე მხრივ, წყვეტილი და II კავშირებითი ურთიერთთანაცვლებადი მწკრივებია; ასეა II თურმეობითი და III კავშირებითიც, როგორც ძველ, ისე ახალ სალიტერატურო ქართულში:

ძველი ქართული:

უწყვეტელი:	ვ-წერ-დ-(ი)	ვ-ტირ-ოდ-ე
I კავშირებითი:	ვ-წერ-დ-ე	ვ-ტირ-ოდ-ი
წყვეტილი:	და-ვ-წერ-ე	გან-ვ-ტეფ-ღ
II კავშირებითი:	და-ვ-წერ-ო	გან-ვ-ტეფ-ე
II თურმეობითი:	და-მ-ე-წერ-ა	აღ-მ-ე-შენ-ა
III კავშირებითი:	და-მ-ე-წერ-ო-ს	აღ-მ-ე-შენ-ო-ს

ახალი ქართული:

უწყვეტელი:	(და)-ვ-წერ-დ-ი	ვ-ტირ-ოდ-ი
I კავშირებითი:	(და)-ვ-წერ-დ-ე	ვ-ტირ-ოდ-ე
წყვეტილი:	(და)-ვ-წერ-ე	გა-ვ-თბ-ი
II კავშირებითი:	(და)-ვ-წერ-ო	გა-ვ-თბ-ე
II თურმეობითი:	(და)-მ-ე-წერ-ა	ა-მ-ე-შენ-ებ-ინ-ა
III კავშირებითი:	(და)-მ-ე-წერ-ო-ს	ა-მ-ე-შენ-ებ-ინ-ო-ს

ასე რომ, ყველა შემთხვევაში ეს წყვილები ურთიერთთანაცვლებადი მწკრივებია.

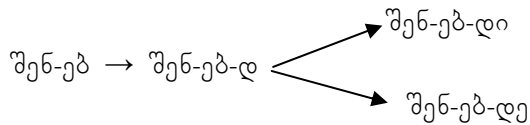
პრინციპული სხვაობა ისაა, რომ უწყვეტელსა და I კავშირებითს აქვთ საერთო საყრდენი მწკრივი — აწმყო, რომელსაც ისინი ხაზოვანი პრინციპით მიემართებიან. ასეთი საყრდენი მწკრივი არ მოეპოვება არც

წყვეტილ — II კავშირებითსა და არც II თურმეობით — III კავშირებითს:

უწყვეტელი: ვ-წერ-დ-ი } აწმყო: ვ-წერ
 | კავშირებითი: ვ-წერ-დ-ე }

უწყვეტელი: ვ-ა-შენ-ებ-დ-ი } აწმყო: ვ-ა-შენ-ებ
 | კავშირებითი: ვ-ა-შენ-ებ-დ-ე }

სხვაგვარად რომ ვთქვათ: აწმყო არის საყრდენი მომდევნო მწკრივებისათვის (ძველი ქართულისათვის: უწყვეტლისა, I კავშირებითისა და I ხოლმეობითისათვის. ახალ ქართულში — უწყვეტლისა და I კავშირებითისათვის); მომდევნო მწკრივები ერთმანეთს ჩანაცვლების წესით მიემართებიან; ისინი ერთიმეორისთვის არ არიან საყრდენი. ასეა როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულში ყველა ტიპის ზმნაში; უფრო ზუსტად: ყველა იმ ზმნაში, რომლებიც იწარმოებენ I სერიის მწკრივებს (განურჩევლად გვარისა და გარდამავლობისა).

II სერიაში ყველა ურთიერთჩანაცვლებადი მწკრივია როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულში. ძველი სალიტერატურო ქართულისათვის შერეული კავშირებითის დაბოლოება ფორმოზრევად მხოლოდ მწკრივის ნიშანთა ტოლფასად შეგვიძლია მივიჩნიოთ:

წყვეტილი: (აღ)-ვ-ა-შენ-ე
 II ხოლმეობითი: (აღ)-ვ-ა-შენ-ი
 I კავშირებითი: (აღ)-ვ-ა-შენ-ო
 შერ. კავშირებითი: (აღ)-ვ-ა-შენ-ოდი

ასევე ითქმის ძველი ქართული სალიტერატურო ენის შემთხვევაში III ხოლმეობითზეც: ისიც ჩანაცვლების პრინციპით მიემართება II თურმეობითსა და II კავშირებითს.

ამ საკმაოდ მწყობრი და საინტერესო სისტემიდან განმარტოებით დგას I თურმეობითი (ჯერჯერობით ვმსჯელობთ ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნებზე).

როგორც ცნობილია, ამ შემთხვევაში I თურმეობითსა და მომდევნო მწკრივებს — II თურმეობითს, III კავშირებითსა და III ხოლმეობითს

— წარმოების წესი (ე. წ. ინვერსიულობა) და სინტაქსური კონსტრუქცია აერთიანებთ. ფუძის წარმოების საკითხი? აქ პრინციპული დაპირისპირებაა:

ძველ სალიტერატურო ქართულში განსახილველ ზმნათა (ბრუნვა-ცვალებადსუბიექტიან ზმნებს ვგულისხმობ) I თურმეობითი I სერიის რთულ თემას ემყარება.

ერთთემიან ზმნებზე, ცხადია, ამჯერად არ ვმსჯელობთ: თემათა სხვაობა აქ, რა თქმა უნდა, არ გვექნება. სხვა შემთხვევაში **ძველ სალიტერატურო ქართულში I თურმეობითი ყოველთვის იმეორებს რთულ თემას, II თურმეობითი — მარტივს.**

შენიშვნა: როგორც აღვნიშნეთ, II თურმეობითი, III კავშირებითი და III ხოლმეობითი ურთიერთთანაცვლებადი მწკრივებია, ამიტომ მსჯელობის გასაადვილებლად მხოლოდ II თურმეობითზე ვიმსჯელოთ. იგივე დასკვნა გავრცელდება მომდევნო მწკრივებზეც.

- ე ბ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი ზმნები (წარმოვადგენთ სუბიექტის მხოლოდითის ფორმებს):

აწმყო:	აღ-ვ-ა- შენ-ებ	გან-ვ-ა- გ-ებ
	აღ-ა- შენ-ებ	გან-ა- გ-ებ
	აღ-ა- შენ-ებ-ს	გან-ა- გ-ებ-ს
I თურმეობითი:	აღ-მ-ი- შენ-ებ-ი-ე-ს	გან-მ-ი- გ-ებ-ი-ე-ს
	აღ-გ-ი- შენ-ებ-ი-ე-ს	გან-გ-ი- გ-ებ-ი-ე-ს
	აღ-უ- შენ-ებ-ი-ე-ს	გან-უ- გ-ებ-ი-ე-ს
წყვეტილი:	აღ-ვ-ა- შენ-ე	გან-ვ-ა- გ-ე
	აღ-ა- შენ-ე	გან-ა- გ-ე
	აღ-ა- შენ-ა	გან-ა- გ-ო
II თურმეობითი:	აღ-მ-ე- შენ-ა	გან-მ-ე- გ-ო
	აღ-გ-ე- შენ-ა	გან-გ-ე- გ-ო
	აღ-ე- შენ-ა	გან-ე- გ-ო

-ო ბ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო:	გან-ვ-ა- ტფ-ობ	I თურმეობითი:	გან-მ-ი- ტფ-ობ-ი-ე-ს
წყვეტილი:	გან-ვ-ა- ტფ-ე	II თურმეობითი	გან-მ-ე- ტფ-ო

-ო ფ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო: ვ-ჰ-**ყ-ოფ** | თურმეობითი: მ-ი-**ყ-ოფ**-ი-ე-ს

წყვეტილი: ვ-ა-**ყ-ო** | თურმეობითი: მ-ე-**ყ-ო**

-ე ვ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო: ვ-ა-**კურთხ-ევ** | თურმეობითი: მ-ი-**კურთხ-ევ**-ი-ე-ს

წყვეტილი: ვ-ა-**კურთხ-ე** | თურმეობითი: მ-ე-**კურთხ-ა**

-ე მ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო: წარ-ვ-ს-**ც-ემ** | თურმეობითი: წარ-მ-ი-**ც-ემ**-ი-ე-ს

წყვეტილი: წარ-ვ-**ეც** | თურმეობითი: წარ-მ-ე-**ც-ა**

თემის თვალსაზრისით პრინციპულად იგივე ვითარებაა **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნებში; სხვაობა ისაა, რომ ეს ზმნები | თურმეობითში **იე** დაბლოებას არ დაირთავენ:

-ა ვ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო: და-ვ-ჰ-**მალ-ავ** | თურმეობითი: და-მ-ი-**მალ-ავ**-ს

წყვეტილი: და-ვ-**მალ-ე** | თურმეობითი: და-მ-ე-**მალ-ა**

-ა მ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი:

აწმყო: გან-ვ-ი-**რთხ-ამ** | თურმეობითი: გან-მ-ი-**რთხ-ამ**-ს

წყვეტილი: გან-ვ-ი-**რთხ** | თურმეობითი: გან-მ-ე-**რთხ-ა**

ვითარება ანალოგიურია ფ უ ძ ე დ რ ე კ ა დ ზ მ ნ ე ბ შ ი ც:

აწმყო: მო-ვ-ს-**დრეკ** | თურმეობითი: მო-მ-ი-**დრეკ**-ი-ე-ს

წყვეტილი: მო-ვ-**დრეკ-ე** | თურმეობითი: მო-მ-ე-**დრეკ-ა**

თუ დავუშვებთ, რომ **წერ** ტიპის ათემატურ ზმნებში ნულოვანი თემატური ნიშანი არის, ვითარება ასეთივე იქნება:

აწმყო: და-ვ-ს-**წერ-ი** | თურმეობითი: და-მ-ი-**წერ-ი**-ი-ე-ს

წყვეტილი: და-ვ-**წერ-ე** | თურმეობითი: და-მ-ე-**წერ-ა**

წარმოდგენილ სურათს თუ გადავხედავთ, დასკვნის გაკეთება იოლია:

როგორც პირველი, ისე მეორე თურმეობითის წარმოება არის ერთგვაროვანი, მაგრამ პრინციპულად განსხვავებული ერთმანეთისაგან საყრდენი ფუძის თვალსაზრისით:

ყველა შემთხვევაში I თურმეობითის ფორმისათვის საყრდენია რთული თემა; ანუ I სერიის თემა (აქ შემოდის უთემისნიშნო და ფუძედრეკადი ზმნები). II თურმეობითისათვის (და, შესაბამისად, III კავშირებითისა და III ხოლმეობითისათვის) საყრდენია მარტივი, ანუ II სერიის თემა (ფუძედრეკადი ზმნები **ი** გახმოვანებით).

-ავ/-ამ თემისნიშნის ზმნები დანარჩენთაგან იმით განსხვავდება, რომ **იე** დაბოლოებას არ დაირთავს. ანუ: მსგავსება დანარჩენებთან ის არის, რომ I სერიის თემას ემყარება; განსხვავება კი ისაა, რომ **იე** დაბოლოებას არ დაირთავს.

ასე რომ, გარდამავალ ზმნებში I თურმეობითში ორი ძირთადი მოდელი გამოიყოფა:

ა) I სერიის თემა + ი-ე (აღმი-**შენ-ებ-ი-ე-ს**);

ბ) I სერიის თემა (ი-ე დაბოლოების გარეშე) (აღმი-**მალ-ავ-ს**).

რაც შეეხება II თურმეობითს, აქ ვითარება ერთგვაროვანია ყველა ტიპის გარდამავალი ზმნისათვის.

ჩვენ შევეცადეთ, საერთო სურათი წარმოგვედგინა ძველი ქართულისა და მიმართებებიც დაგვეზუსტებინა...

5.8.2. რა ხდება ახალ სალიტერატურო ქართულში? ახალ სალიტერატურო ქართულში ძველთან შედარებით პრინციპული ცვლილებები განხორციელდა. **დაირღვა ერთფეროვნება ერთი და იმავე მწკრივის ფორმათა წარმოებაში**, მაგრამ **დამყარდა ერთგვაროვნება III სერიის მწკრივთა პარადიგმაში**; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერთი და იგივე ზმნა III სერიის მწკრივთა ფორმების საწარმოებლად გამოიყენებს ერთსა და იმავე საყრდენ ფუძეს. თუმცა აქ თავს იჩენს საინტერესო მოვლენა: ერთი ჯგუფის ზმნები III სერიის სამივე მწკრივში ყვრდნობა I სერიის თემას, მეორე ჯგუფის ზმნები — II სერიის თემას:

I ჯგუფის ზმნები:

აწმყო:

ვ-ა-**შენ-ებ**

ა-**შენ-ებ**

ა-**შენ-ებ-ს**

ვ-ა-**ბრუნ-ებ**

ა-**ბრუნ-ებ**

ა-**ბრუნ-ებ-ს**

I თურმეობითი:	ა-მ-ი-შენ-ებ-ია ა-გ-ი-შენ-ებ-ია ა-უ-შენ-ებ-ია	და-მ-ი-ბრუნ-ებ-ია და-გ-ი-ბრუნ-ებ-ია და-უ-ბრუნ-ებ-ია
II თურმეობითი:	ა-მ-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ა ა-გ-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ა ა-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ა	და-მ-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ა და-გ-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ა და-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ა
III კავშირებითი:	ა-მ-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ო-ს ა-გ-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ო-ს ა-ე-შენ-ებ-ი-ნ-ო-ს	და-მ-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ო-ს და-გ-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ო-ს და-ე-ბრუნ-ებ-ი-ნ-ო-ს
II ჯგუფის ზმნები:		
წყვეტილი:	ა-ვ-ა-გ-ე (შდრ.: ა-ვ-ა-გ-ებ)	გა-ვ-ა-თბ-ე (შდრ.: გა- ვ-ა-თბ-ობ)
	ა-ა-გ-ე	გა-ა-თბ-ე
	ა-ა-გ-ო	გა-ა-თბ-ო
I თურმეობითი:	ა-მ-ი-გ-ი-ა ა-გ-ი-გ-ი-ა ა-უ-გ-ი-ა	გა-მ-ი-თბ-ი-ა გა-გ-ი-თბ-ი-ა გა-უ-თბ-ი-ა
II თურმეობითი:	ა-მ-ე-გ-ო ა-გ-ე-გ-ო ა-ე-გ-ო	გა-მ-ე-თბ-ო გა-გ-ე-თბ-ო გა-ე-თბ-ო
III კავშირებითი:	ა-მ-ე-გ-ო-ს ა-გ-ე-გ-ო-ს ა-ე-გ-ო-ს	გა-მ-ე-თბ-ო-ს გა-გ-ე-თბ-ო-ს გა-ე-თბ-ო-ს

-ავ და **-ამ** თემისნიშნის ზმნათა თავისებურ ვითარებაზე მოგვიანებით ვისაუბრებ.

როგორც ვხედავთ, ცვლილება ორი მიმართულებით განვითარდა:

ა) ერთი რიგის ზმნებში I თურმეობითის რთული თემა გავრცელდა II თურმეობითსა და III კავშირებითში:

გამი-კეთ-ებ-ი-ა — გამე-კეთ-ებ-ინა — გამე-კეთ-ებ-ინოს (ნა-ცვლად ფორმებისა გამე-კეთ-ა, გამე-კეთ-ოს);

ბ) მეორე რიგის ზმნებში II თურმეობითისა და III კავშირებითის მარტივი თემა გავრცელდა I თურმეობითში:

ა-მე-ლ-ო / ამე-ლ-ოს — ამი-ლ-ია (ნაცვლად ფორმისა აღმი-ლ-ებ-იეს...); მიმე-ც-ა / მიმე-ც-ე-ს — მიმი-ც-ია (ნაცვლად ფორმისა მიმი-ც-ემ-იეს)...

მოხდა „პარადიგმების გასწორება“: ერთ შემთხვევაში I თურმეობითის მიხედვით, მეორე შემთხვევაში — II თურმეობითისა და III კავშირებითის მიხედვით.

ასე რომ, **თემისნიშნის ბრუნვაცვალეზადსუბიექტიან ზმნებში** საუღლებელი ფუძის პრინციპი III სერიის მწკრივებშიც გატარდა: ზმნები სამივე მწკრივში ერთსა და იმავე ფუძეს ეყრდნობა — ან რთულს (I სერიისას), ან მარტივს (II სერიისას);

ა წ მ ყ ო :	ვა-კეთ-ებ	ვი-ლ-ებ
წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი :	ვა-კეთ-ე	ავი-ლ-ე
I თ უ რ მ.:	გამი-კეთ-ებ-ია	ამი-ლ-ია
II თ უ რ მ.:	გამე-კეთ-ებ-ინა	ამე-ლ-ო
III კ ა ვ შ.:	გამე-კეთ-ებ-ინოს	ამე-ლ-ოს

ერთი მთავარი კითხვა ჩნდება: რა არის მიზეზი ამგვარი ცვლილების განხორციელებისა? — პარადიგმის გასწორება? მაშინ: რატომ „გასწორდა“ ერთი ჯგუფი პირველი თურმეობითის მიხედვით და მეორე ჯგუფი — II თურმეობითის მიხედვით? ეს კითხვები ჯერჯერობით უპასუხოდ რჩება...

ჩვენ ზემოთ გავხაზეთ: ეს ცვლილება მოხდა **თემისნიშნის ზმნებში**. ხოლო იმ ზმნებში, რომელთა I-II სერიების თემა ხმოვანმონაცვლეობითაა დაპირისპირებული, ამგვარი ცვლილება არ მომხდარა; ვითარება ძველებური დარჩა: I თურმეობითი კვლავაც აწმყოს ფუძეს ეყრდნობა, II თურმეობითი და III კავშირებითი — წყვეტილის ფუძეს: ამ შემთხვევაშიც ორ ჯგუფს განვიხილავთ: ა) ფუძედრეკად ზმნებსა და ბ) ე. წ. ი-თემისნიშნის ზმნებს.

ა) ფუძედრეკადი ზმნები:

ა წ მ ყ ო :	ვ-დრეკ	წარ-ვ-ა-დგენ
I თ უ რ მ.:	მო-მ-ი-დრეკ-ი-ა	წარ-მ-ი-დგენ-ი-ა
წ ყ ვ ე ტ.:	მო-ვ-დრიკ-ე	წარ-ვ-ა-დგინ-ე
II თ უ რ მ.:	მო-მ-ე-დრიკ-ა	წარ-მ-ე-დგინ-ა
III კ ა ვ შ.:	მო-მ-ე-დრიკ-ო-ს	წარ-მ-ე-დგინ-ო-ს

ბ) ე. წ. ი-თემისნიშნიანი ზმნები:

ა წ მ ყ ო :	ვ-თლ-ი	ვ-ცლ-ი
I თ უ რ მ.:	გა-მ-ი-თლ-ი-ა	და-მ-ი-ცლ-ია
წ ყ ვ ე ტ.:	გა-ვ-თალ-ე	და-ვ-ცალ-ე
II თ უ რ მ.:	გა-მ-ე-თალ-ა	და-მ-ე-ცალ-ა
III კ ა ვ შ.:	გა-მ-ე-თალ-ო-ს	და-მ-ე-ცალ-ო-ს

ამგვარად: ხმოვანმონაცვლე ზმნები ინარჩუნებს იმავე პრინციპს, რა პრინციპზეც იყო აგებული III სერიის მწკრივთა წარმოება ძველ ქართულში. ცვლილება არ მომხდარა და არც იყო მოსალოდნელი ერთთემიან ზმნებში: **წერ-ს** ტიპის ზმნათა III სერიის მწკრივები იმავე მარტივ ფუძეს ემყარება, რომელი ფუძეც საერთოა I და II სერიის მწკრივთათვის:

ა წ მ ყ ო :	ვ-წერ	ვ-თხოვ
წ ყ ვ ე ტ.:	ვ-წერ-ე	ვ-თხოვ-ე
I თ უ რ მ.:	მ-ი-წერ-ი-ა	მ-ი-თხოვ-ი-ა
II თ უ რ მ.:	მ-ე-წერ-ა	მ-ე-თხოვ-ა
III კ ა ვ შ.:	მ-ე-წერ-ო-ს	მ-ე-თხოვ-ო-ს

რა დასკვნის გაკეთება შეიძლება ყოველივე ამის გათვალისწინებით? როგორც ჩანს, **არსებითი მნიშვნელობა მიენიჭა რთულ და მარტივ თემათა დაბირისპირებას** და არა ერთთემიანობა-ორთემიანობის პრინციპს. გავიხსენოთ: რთულია თემა, როცა მარტივი ფუძე განივრცობა თემის ნიშნით (კეთ — **კეთ-ებ**, თბ — **თბ-ობ**, ეც — **ც-ემ**...); მარტივია თემა, რომელიც არ შეიცავს თემის ნიშნას (**კეთ-**, **შენ-... წერ-**, **ტენ**...). ამ თვალსაზრისით მარტივია თემა ფუძედრეკად ზმნებშიც (**დრეკ — დრიკ**, **გრენ — გრინ**...) და ე. წ. ი-თემისნიშნიანებშიც (თლ — თალ, შლ — შალ...).

- შენიშვნა:** 1. გავიხსენოთ, რომ **ი-** ბოლოსართს არ მივიჩნევთ თემის ნიშნად. თავად ის ფაქტი რომ **თლ-ი-ს**, **შლ-ი-ს** ტიპის ზმნები III სერიის მწკრივთა წარმოების თვალსაზრისით უთემისნიშნო ზმნათა რიგში ჩადგა, **-ი** სუფიქსის რაობის გარკვევის თვალსაზრისით არსებითად გვეჩვენება.
2. რადგან მნიშვნელობა მიენიჭა თემის ნიშნის ქონა-არქონას, ტენდენცია რომ არის ქართულში უთემისნიშნო და ფუძედრეკად ზმნათა თემისნიშნიან ფორ-

მებზე გადასვლისა (რეკ-ს → რეკ-ავ-ს, თიბ-ს → თიბ-ავ-ს... ფრენ-ს → ფრინავს...), ხომ არ არის კავშირში III სერიაში მიმდინარე ფორმაცვალებასთან?..

და მაინც: რა შუაშია თემის ნიშანი და ფორმაწარმოებაში მომხდარი ცვლილებები? ჩვენ საუბარი გვქონდა თემის ნიშანთა სისტემაში მომხდარ ცვლილებებსა და იმ ტენდენციებზე, რასაც ეს ცვლილებები ეფუძნებოდა (იხ. § IV. 5.5.6.). საფიქრებელია, III სერიაში მომხდარი ფორმოზრივი ცვლილებები დაკავშირებული იყოს თემის ნიშანთა სისტემაში მიმდინარე პროცესებთან... სხვაგვარად რომ ვთქვათ, III სერიაში მომხდარი ცვლილებები თემის ნიშანთა სისტემაში მომხდარ ცვლილებებთან კავშირში უნდა იქნეს განხილული. როგორ? — ეს მომავალი კვლევის საგნად გვესახება.

ყოველივე ზემოთქმული საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნათა III სერიის მწკრივებში მომხდარი ფორმოზრივი ცვლილებების შედეგად საუღლებელი ფუძის პრინციპი გატარდა დრო-კილოთა ამ ჯგუფშიც. ეს პრინციპი დაემყარა რთულ და მარტივ თემათა დაპირისპირების ფაქტორს: **სამივე მწკრივში ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნებს ან რთული თემა აქვს** (კეთ-ებ, შენ-ებ...), ან — **მარტივი თემა** (-ქ-, -გ-... თლ/თალ, შლ/შალ... დრეკ/დრიკ, გრენ/გრინ...)... გავიხსენოთ: ძველ ქართულში თემისნიშნიან ზმნებს I თურმეობითში რთული თემა ჰქონდათ, II თურმეობითში — მარტივი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ფუძეთა ერთგვაროვნების „ჰორიზონტალური“ პრინციპი შეიცვალა ფუძეთა ერთგვაროვნების „ვერტიკალური“ პრინციპით:

ძ ვ . ქ ა რ თ უ ლ ი :

I თურმ.:	მი-კეთ-ებ-იეს,	აღმი-შენ-ებ-იეს;	მიმი-გ-ებ-იეს,	მიმი-ც-ემ-იეს...
II თურმ.:	მე-კეთ-ა,	აღმე-შენ-ა;	მიმე-გ-ო,	მიმე-ც-ა...
III კავშ.:	მე-კეთ-ოს,	აღმე-შენ-ოს;	მიმე-გ-ოს,	მიმე-ც-ეს

ა ხ ა ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი :

I თურმ.:	მი-კეთ-ებ-ია,	მი-შენ-ებ-ია;	მიმი-გ-ია,	მიმი-ც-ია
II თურმ.:	მე-კეთ-ებ-ი(ნ)ა,	მე-შენ-ებ-ი(ნ)ა;	მიმე-გ-ო,	მიმე-ც-ა
III კავშ.:	მე-კეთ-ებ-ი(ნ)ოს,	მე-შენ-ებ-ი(ნ)ოს;	მიმე-გ-ოს,	მიმე-ც-ეს

ვიმეორებთ: ჰორიზონტალურ ხაზებში წარმოდგენილი ერთგვა-

როვნება შეიცვალა ვერტიკალურ რიგებში წარმოდგენილი ერთგვაროვნებით. და **ეს არის უაღრესად პრინციპული მნიშვნელობის ფორმობრივი განსხვავება ძველსა და ახალ ქართულს შორის.**

ერთი საინტერესო დეტალიც: შემოწარმოდგენილი პარადიგმების I რიგის ფორმებში II თურმეობითსა და III კავშირებითში გამოვლენილი **ნ** ფრჩხილებში ჩავსვით. ფაქტია, რომ **გაეკეთებ-ინ-ა** და **გაეკეთებ-ი-ა** პარალელური ფორმებია, მაგრამ მხოლოდ ეს არ არის მთავარი. ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს **ნ** ბოლოსართის სტატუსს.

ა. შანიძის აზრით, **ნ** ჩანართი თანხმოვანია: „გარეგნულად ისე ჩანს, თითქოს გრძელი ფორმა შუალობითი კონტაქტის ფორმააო, მაგრამ შუალობითი კონტაქტის ზმნებს კიდევ სხვა **ებინ** ემატება: **გამეკეთ-ე-ბინ-ებინ-ა** — **გამეკეთ-ებინ-ებინ-ო-ს**, ასე რომ, ნამდვილად აქ რაღაც სხვა ვითარებაა“ (ა. შანიძე). მივადევნოთ თვალი საინტერესო მსჯელობას: „გრძელი ფორმების წარმოშობის საფუძველი ეს არის: **ებინ** ზმნათა I თურმეობითის ფუძე განზოგადდა (იგულისხმება ის ებიანები, რომელთაც თემის ნიშანი შენახული აქვთ I თურმეობითში) და ორ სხვა მწკრივშიც იქნა გადატანილი:

გამიკეთებია — გამეკეთებია — გამეკეთებოის
დამიშავებია — დამეშავებია — დამეშავებოის და მისთ.

ამგვარი ფორმები ბევრ კილოშია დაცული, ზოგმა კილომ და მათი გავლენით სალიტერატურო ენამ **ნ** ჩაურთო კიდევ და ამგვარად მივიღეთ **ებინ** დართული („გრძელი“) ფორმები“ (ა. შანიძე).

ეს ლოგიკური და დამაჯერებელი მსჯელობა III სერიის I ყალიბის სამივე მწკრივის ფორმებში წარმოდგენილ **-ი** ელემენტს ერთ ოდენობად გაგვააზრებინებს და საერთო ფუძის წესი კიდევ უფრო მყარი ხდება:

I თურმ.	გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა
II თურმ.	გა-მ-ე-კეთ-ებ-ი-ა
III კავშ.	გა-მ-ე-კეთ-ებ-ი-ო-ს

ის ფაქტი, რომ **-ი** ელემენტი I რიგის ზმნებში სამივე მწკრივში გვხვდება, ხოლო II რიგის ზმნებთან მხოლოდ I თურმეობითში, საფუძველს გამოგვაცლის იმისას, ეს ფორმანტი მწკრივის ნიშნად გავიაზროთ.

6 ელემენტის ჩანართობის თაობაზე როცა მსჯელობს, მკვლევარი დაასკვნის: „ჩართული **6** პირველად II თურმეობითში უნდა გაჩენილიყო, მაგრამ შემდეგ იგი I თურმეობითში გადასულა“ (ა. შანიძე), იგულისხმება უყიდ-**6**-ია ტიპის ფორმები.

შენიშვნა: თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმა-თა მიხედვით „ერთადერთ სალიტერატურო ფორმებად“ უნდა იქნეს მიჩნეული **6** ჩართული ფორმები; აეშენებინა, აეშენებინოს... თუ გავითვალისწინებთ **ია** დაბოლოებიანი ფორმების გავრცელების სიხშირეს და **6**-ს წარმომავლობის საკითხს, შეიძლება წარმოდგენილ კატეგორიულ მსჯელობაში **ერთადერთი** შეგვეცვალა... მით უმეტეს, რომ იგივე **6** ნორმის დარღვევაა I თურმეობითში...

5.8.3. -ავ / -ამ თემისნიშნიან ზმნათა III სერიის ფორმათა შესახებ. ძველ ქართულში **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა III სერიის ფორმები, როგორც ვნახეთ, თავისებურ ვითარებას გვიჩვენებს: თუ II თურმეობითსა და III კავშირებითში რაიმე არსებითი ხასიათის განსხვავება არა გვაქვს სხვა ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნათა წარმოებასთან, I თურმეობითში პრინციპულად განსხვავებული ვითარებაა:

II თურმ.:	მო-მ-ე-კლ-ა	მ-ე-თქუ-ა	შდრ.: მ-ე-წერ-ა
III კავშ.:	მო-მ-ე-კლ-ა-ს	მ-ე-თქუ-ა-ს	მ-ე-წერ-ო-ს

I თურმეობითში მსგავსება ის არის, რომ რთულ თემას ემყარება **-ავ/-ამ** თემისნიშნიანი ზმნებიც; განსხვავება ის არის, რომ არ დაირთავს **-ი-ე-** დაბოლოებას:

მ-ი-კითხ-ავ-ს	შდრ.:	მ-ი-კეთ-ებ-ი-ე-ს
მ-ი-სუ-ამ-ს		მი-მ-ი-ც-ემ-ი-ე-ს

ძნელი სათქმელია, ეს სხვაობა რისი ამსახველია; რას ნიშნავს, მაგრამ ფაქტია... ეს არის ნორმა ძველი ქართულისათვის.

„საშუალო ქართულის ადრეულ საფეხურზე I თურმეობითის **-ია** დაბოლოება **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნიან ზმნებშიც იჩენს თავს. უძველესი ნიმუშები ამგვარი წარმოებისა ჩვენ მოგვეპოვება „ვეფხისტყაოსანში“ (ზ. ჭუმბურიძე). ორი ფორმაა დასახელებული და მ ი ს ა ხ ი ა და და მ ი თ ე ს ი ა. **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა **-ია** დაბოლოებაზე გადა-

სვლა, როგორც ჩანს, ძველ ქართულიშივე დაწყებულია. ძალზე საინტერესოა ანტონის პარადიგმებში დადასტურებული ვარიანტები **-ავ/-ამ** თემისნიშნის ზმნათა I თურმეობითისა:

- ა) შეუკრავს, აღუხუამს
- ბ) შეუკრვეს, აღუხუმიეს
- გ) შეუკრვია, აღუხუმია
- დ) შეუკრია, აღუხუმია.

თუ დავუშვებთ, რომ ყველა ეს ფორმა რეალურია (და, არ გვაქვს საფუძველი, ვიფიქროთ, რომ ასე არ არის), საინტერესო პროცესთან გვაქვს საქმე:

I ეტაპზე იწყება **ავ/-ამ** თემისნიშნის ზმნათა წარმოების გათანაბრება სხვა თემისნიშნის ზმნებთან: რთული თემა + **იე**-ს დაბოლოება:

შეუ-კრ-ავ-ს → შეუ-კრ-ვ-იე-ს (შდრ.: უ-კეთ-ებ-იე-ს) II ეტაპზე **იე**-ს დაბოლოება იცვლება — **ია** დაბოლოებით:

შეუ-კრ-ვ-იე-ს → შეუ-კრ-ვ-ია (შდრ.: უ-კეთ-ებ-ია) III ეტაპზე იკარგება თემის ნიშანი და **-ავ/-ამ** თემისნიშნის ზმნათა გათანაბრება ხდება II რიგის ზმნათა I თურმეობითის ფორმებთან:

შეუ-კრ-ვ-ია → შეუ-კრ-ია (შდრ.: აუ-ღ-ია...). ეს პროცესი საკმაოდ ხანგრძლივი და მასშტაბური აღმოჩნდა. იმდენად ბუნებრივი და თითქმის საყოველთაო, რომ კარგა ხანია გამოითქვა აზრი, რომ I თურმეობითის პარალელურ ფორმათაგან (დაუხატავს II დაუხატია, დაუდგამს II დაუდგია) სალიტერატურო ნორმათა თვალსაზრისით ორივე უნდა იქნეს დაშვებული.

ჩვენთვის არსებითია, რა ხდება ენობრივ სისტემაში: **-ავ/-ამ** თემისნიშნის ზმნათა ძველი ფორმები (დაუმალავს, უთქვამს...) რამდენად ჯდება ახალ სისტემაში.

I თურმ.:	და-უ-მალ-ავ-ს	უ-თქუ-ამ-ს
II თურმ.:	და-ე-მალ-ა	ე-თქუ-ა
III კავშ.:	და-ე-მალ-ო-ს	ე-თქუ-ა-ს

ფორმათა მიმართება (საყრდენი ფუძის პრინციპიდან გამომდინარე) იმ პრინციპზეა აგებული, რა პრინციპსაც ემყარებოდა თემისნიშნის ზმნათა III სერიის მწკრივთა წარმოება: ასე ვთქვათ, წარმოების ერთფეროვნების „ჰორიზონტალური პრინციპი“ — I თურმეობითში რთული თემა; II თურმეობითსა და III კავშირებითში — მარტივი თემა.

ია დაბოლოებიან ფორმებს თუ ამ პარადიგმაში ჩავსვამთ, მივიღებთ იმ ვარიანტს, რომელსაც ვუწოდებთ ფორმათა ერთფეროვნების „ვერტიკალური პრინციპი“:

I თურმ.:	და-უ- მალ -ია	უ- თქვ -ია
II თურმ.:	და-ე- მალ -ა	ე- თქვ -ა
III კავშ.:	და-ე- მალ -ო-ს	ე- თქვ -ას

როგორც ვნახეთ, ახალ ქართულში შერეული (ანუ „ერთფეროვნების ჰორიზონტალურ პრინციპზე“ აგებული) პარადიგმა თემისნიშნიან ზმნებში აღარ გვაქვს: ან სამივე მწკრივში რთული თემაა, ან სამივე მწკრივში — მარტივი თემაა. **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმანთა ძველი პარადიგმა არღვევს ერთიან სისტემას. **ია** დაბოლოებიან ფორმათა გაჩენა სწორედ III სერიის ფორმაწარმოებაში მომხდარი რთული ცვლილების ტენდენციის გამოვლენაა. **-ია** დაბოლოებიანი ფორმები ანალოგიურია თემისნიშნიან ზმანთა II რიგის ფორმებისა: როცა II თურმეობითის (და III კავშირებითის) უთემისნიშნო საყრდენი ფუძე გავრცელდა I თურმეობითში:

I თურმ.:	გან-მ-ი- ტფ-ობ -ი-ე-ს	}	გა-მ-ი- თბ -ია
II თურმ.:	გან-მ-ე- ტფ -ო		გა-მ-ე- თბ -ო
III კავშ.:	გან-მ-ე- ტფ -ო-ს		გა-მ-ი- თბ -ო-ს

შდრ.:

I თურმ.:	მო-მ-ი- კლ-ავ -ს	}	მო-მ-ი- კლ -ი-ა
II თურმ.:	მო-მ-ე- კლ -ა		მო-მ-ე- კლ -ა
III კავშ.:	მო-მ-ე- კლ -ა-ს		მო-მ-ე- კლ -ა-ს

როგორც ითქვა, თემისნიშნიან ზმანთა III სერიის ფორმათა ცვლილების ტენდენცია ფაქტობრივ დასრულებულია. ერთადერთი გამონაკლისი (ძველი სისტემის ნაშთი), არის სწორედ **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმანთა ისტორიული პარადიგმა, რომლის ჩანაცვლების მცდელობა ახალი სისტემის პარადიგმით ძველ ქართულშივე დაწყებულა. დღეს ახალი პარადიგმა ფაქტობრივ დამკვიდრებულია როგორც ზეპირ-მეტყველებაში, ისე სამწერლო ქართულში.

ამ გამონაკლისის შენარჩუნებას (**-ავ/-ამ** თემისნიშნიანი ფორმებისა) გარკვეულწილად ხელი შეუწყო გასული საუკუნის დასაწყისში შემუშავებულმა ნორმამ: „თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ერ-

თადერთ ლიტერატურულ ფორმად უნდა დარჩეს **-ავ** და **-ამ** სუფიქსიანი ფორმები, ხოლო **-ია** დაბოლოებიანი ფორმები უკუგდებულ უნდა იქნეს“. არგუმენტები ასეთია: თემისნიშნისანი ფორმები

- „ა) მართებული ფორმებია წარმოების თვალსაზრისით;
- ბ) მართებული ფორმებია ისტორიული თვალსაზრისით;
- გ) გაბატონებული ფორმებია თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში“.

თითქმის საუკუნის წინათ, როცა ეს ნორმა შემუშავდა, შესაძლებელი იყო საკითხის ასე დასმა, მაგრამ დღევანდელი გადასახედიდან შეიძლებოდა სხვაგვარად გვეფიქრა:

როგორც ჩვენმა ზემომოყვანილმა მსჯელობამ გვიჩვენა, **ია** დაბოლოებიანი ფორმები მართებულია წარმოების თვალსაზრისით. მეტიც: თემისნიშნისანი ფორმები (დაუმალავს, უთქვამს) ძველი სისტემის ნაშთია და ამოვარდნილია ახალი სისტემიდან; მისი ხელოვნური შენარჩუნება არღვევს საუკუნეების მანძილზე განვითარებულ ტენდენციას. როგორც ვთქვით, ესაა ერთადერთი გამონაკლისი თემისნიშნისანი ზმნებში.

როცა ვსაუბრობთ ფორმათა გავრცელებულობის ფაქტორზე, აქ მოვიშველიებთ ზ. ჭუმბურიძის აზრს: **ია** დაბოლოებიანი ფორმები „საერთო ენობრივი ტენდენციის გამოხატულებაა, გავრცელებულია მთელი ხალხის სასაუბრო ენაში და არ წარმოადგენს ერთი რომელიმე დიალექტის (ან დიალექტთა წრის) შემონატანს სალიტერატურო ენაში; სავსებით ეგუება სალიტერატურო ენის განვითარების ტენდენციას, გამართლებულია ქართული ენის დღევანდელი გრამატიკული სისტემით და არ არღვევს ამ სისტემით ნაგულისხმევ თანმიმდევრობას“ (ზ. ჭუმბურიძე).

ყურადღებას მივაპყრობთ იმას, რომ განსახილველ ზმნათა I თურმეობითის სრული პარადიგმიდან გავრცელებულობის თვალსაზრისით არაა ერთგვაროვანი ვითარება ორგანულ და მეშველზმნიან ფორმათა შემთხვევაში: თუ პარალელიზმი აშკარაა და თემისნიშნისანი ფორმები არცთუ იშვიათია უნახავს || უნახია შემთხვევაში, მეშველზმნიან წარმოებაში თემისნიშნისანი ფორმები იშვიათია, მეტიც, თითქმის აღარ გვხვდება: მინახავხარ || მინახიხარ, გინახავხარ || გინახივარ...

გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ზმნათა ერთი ნაწილის მიერ **-ავ** თემის ნიშნის დართვა გვიანდელი პროცესია (თეს-ავ-ს, რეცხ-ავ-ს, რეკ-ავ-ს, ჭედ-ავ-ს...); უთემისნიშნო ფორმები ამ ზმნებისა I თურმეობითში ისტორიულადაც მართებულია და სადღესოდაც თითქმის ერთადერთი ვარიანტი (დაუთესია, გაუტრეცხია, დაუტრეკია, შეუჭედია...).

ჩვენ იმის თქმა გვინდა, რომ **-ავ/-ამ** თემისნიშნის ზმნათა **ია** დაბოლოებაზე გადასვლა კანონზომიერი პროცესია და მას ნორმატიული ბარიერები ვერ შეაჩერებს.

სანამ ამ თემაზე საბოლოო დასკვნას გავაკეთებთ, კიდევ ერთხელ გადავავლოთ თვალი განსახილველ ზმნათა I თურმეობითის სრულ პარადიგმას:

დამიხატ-ავ-ს		დამიხატ-ი-ა	მე ის (ისინი)
დაგიხატ-ავ-ს		დაგიხატ-ი-ა	შენ ის (ისინი)
დაუხატ-ავ-ს		დაუხატ-ი-ა	მას ის (ისინი)
დაგვიხატ-ავ-ს		დაგვიხატ-ი-ა	ჩვენ ის (ისინი)
დაგიხატ-ავ-თ		დაგიხატ-ი-ა-თ	თქვენ ის (ისინი)
დაუხატ-ავ-თ		დაუხატ-ი-ა-თ	მათ ის (ისინი)
დამიხატ-ავ-ხარ		დამიხატ-ი-ხარ	მე შენ
დამიხატ-ავ-ხართ		დამიხატ-ი-ხართ	მე თქვენ
დაგვიხატ-ავ-ხარ		დაგვიხატ-ი-ხარ	ჩვენ შენ
დაგვიხატ-ავ-ხართ		დაგვიხატ-ი-ხართ	ჩვენ თქვენ
დაგიხატ-ავ-ვარ		დაგიხატ-ი-ვარ	შენ მე
დაგიხატ-ავ-ვართ		დაგიხატ-ი-ვართ	შენ ჩვენ
დაგვიხატ-ავ-ხარ		დაგვიხატ-ი-ხარ	ჩვენ შენ
დაგვიხატ-ავ-ხართ		დაგვიხატ-ი-ხართ	ჩვენ თქვენ
დაუხატ-ავ-ვარ		დაუხატ-ი-ვარ	მას მე
დაუხატ-ავ-ვართ		დაუხატ-ი-ვართ	მას ჩვენ
დაუხატ-ავ-ხარ		დაუხატ-ი-ხარ	მას შენ
დაუხატ-ავ-ხართ		დაუხატ-ი-ხართ	მას თქვენ
დაგიხატ-ავ-ვართ		დაგიხატ-ი-ვართ	თქვენ მე (ჩვენ)
დაუხატ-ავ-ვართ		დაუხატ-ი-ვართ	მათ მე (ჩვენ)
დაუხატ-ავ-ხართ		დაუხატ-ი-ხართ	მათ შენ (თქვენ)

ეს ვრცელი პარადიგმა იმისთვის მოვიყვანეთ, რომ დავინახოთ, პარადიგმის მარჯვენა რიგი (**ია** დაბოლოებიანი ვარიანტი) რამდენად ბუნებრივი და (ხშირ შემთხვევაში) ერთადერთი ვარიანტია პარალელურ ფორმათაგან. ეს ეხება განსაკუთრებით მეშველზმნიან ფორმებს. მარცხენა რიგის მეშველზმნიანი ფორმები იშვიათია და ზოგჯერ ხელოვნურობის ელფერსაც ატარებს. ამიტომაც ვთვლით: ამ ფორმათა „ერთადერთ ლიტერატურულ ფორმებად“ მიჩნევა ენის განვითარების კანონზომიერების წინააღმდეგ წასვლაა. ძნელია, ამ შემთხვევაში კანონმდებელმა აჯობოს ენას...

5.8.4. ვნებითი გვარის ზმანთა III სერიის ფორმათა შესახებ. ამ თავის დასაწყისშიც ვთქვით: ფორმაწარმოების თავისებურებებს მესამე სერიაში გარკვეულწილად განსაზღვრავს გვარის ფაქტორი: მოქმედებითი გვარის შემთხვევაში ფორმაწარმოება ინვერსიის პრინციპზეა აგებული და ძირითადად ორგანულია. ვამბობთ ძირითადად-თქო, რადგანაც ორგანულია წარმოება გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა რეალური ობიექტი არის I და II პირები:

მე ის	ა-მ-ი- შენებ -ია
შენ ის	ა-გ-ი- შენებ -ია
მას ის	ა-უ- შენებ -ია
მას მე	ა-გ-უ- შენებ -ი-ვარ
მას შენ	ა-უ- შენებ -ი-ხარ
მე შენ	ა-მ-ი- შენებ -ი-ხარ
შენ მე	ა-გ-ი- შენებ -ი-ვარ

თუმცა მეშველზმნიანი წარმოების შემთხვევაშიც მწკრივის საყრდენი ფუძე საერთოა.

ვნებითი გვარის შემთხვევაში სხვადასხვაგვარ ვითარებას გვიჩვენებს ერთპირიანი და ორპირიანი ზმნები. მოქმედებითი გვარის ზმნებთან მიმართებით ძალზე საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ფორმათა წარმოების ერთგვაროვანი პრინციპის გატარება ხდება ვნებითი გვარის ზმნებშიც.

ერთპირიან ვნებითებთან ეს პრობლემა თითქოს არ მდგარა: ძველსა თუ ახალ სალიტერატურო ქართულში III სერიის სამივე მწკრივი ერთგვარი პრინციპით იწარმოებოდა, რა თქმა უნდა, იმ თავისებურებათა გათვალისწინებით, რაც ამგვარ წარმოებაში სხვაობას ქმნიდა ძველსა და ახალ ქართულს შორის — მხედველობაში მაქვს მეშველზმნიანი წარმოება:

ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი

I თურმეობითი

დამალულ ვარ
დამალულ ხარ
დამალულ არს
დამალულ ვართ

II თურმეობითი

დამალულ ვიყავ
დამალულ იყავ
დამალულ იყო
დამალულ ვიყვნით

III კავშირებითი

დამალულ ვიყო
დამალულ იყო
დამალულ იყოს
დამალულ ვიყვნეთ

დამალულ ხართ	დამალულ იყვენით	დამალულ იყვნეთ
დამალულ არიან	დამალულ იყვნეს	დამალულ იყვნენ

ახალი ქართული

I თურმეობითი	II თურმეობითი	III კავშირებითი
და-ვ-მალულ-ვარ	და-ვ-მალულ-იყავ	და-ვ-მალულ-იყო
და-მალულ-ხარ	და-მალულ-იყავ	და-მალულ-იყო
და-მალულ-ა	და-მალულ-იყო	და-მალულ-იყოს
და-ვ-მალულ-ვართ	და-ვ-მალულ-იყვენით/იყავით	და-ვ-მალულ-იყვნეთ /იყოთ
და-მალულ-ხართ	და-მალულ-იყვენით/იყავით	და-მალულ-იყვნეთ/ იყოთ
და-მალულ-ან	და-მალულ-იყვნენ	და-მალულ-იყვნენ

ა. შანიძის აზრით, ახალ ქართულში „პირის ნიშნის წინ წამოწევისათვის ხელი უნდა შეეწყოს ორპირიანი ზმნების უღლებას იმავე სერიის მწკრივებში“. ვფიქრობთ, **ესაა აღწერითი წარმოების ორგანულად გააზრების გზა, რაც, ჩვენი აზრით, იმ საერთო ტენდენციის გამოვლენაა, რაც მესამე სერიის მწკრივთა წარმოებაში მომხდარ ცვლილებასთან არის დაკავშირებული — ფორმობრივი პრინციპის ბოლომდე გატარება: მიმღეობა გაიაზრება ზმნურ ფუძედ, საერთო მონაცემად სამივე მწკრივის ფორმათათვის და ჩვეულებრივი მორფოლოგიური მოდელი იქმნება:**

ზმნისწინი + პირის ნიშანი + ფუძე + მეშველი ზმნა:

და-ვ-მალულ-ვარ; შდრ.: მი-ვ-დი-ვარ, და-ვ-ფრინავ-ვარ

მიმღეობა ამ შემთხვევაში მორფოლოგიურად ტოლფასია თემისა, ე. ი. ორგანულ წარმოებაში იმ ნაწილისა, რომელიც საერთოა ერთი სერიის მწკრივთა ფორმებისათვის.

ეს ტენდენცია რომ აშკარაა, ამის დასტურია ის ცვლილებები, რომლებიც ხდება ორპირიანი ვნებითი გვარის ფორმათა წარმოებაში. ცნობილია, როგორც ძველ, ისე ახალ სალიტერატურო ქართულში ორპირიანი გარდაუვალი ზმნების I თურმეობითი, ერთი მხრივ, და II თურმეობითი და III კავშირებითი, მეორე მხრივ, განსხვავებული პრინციპით იუღვლის.

ძველი ქართული

- I თ უ რ მ .: და-ვ-ჰ-ვიწყებ-ი-ე
და-ჰ-ვიწყებ-ი-ე
და-ჰ-ვიწყებ-ი-ე-ს
- II თ უ რ მ .: და-ვ-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ე
და-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ე
და-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ა
- III კ ა ვ შ .: და-ვ-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ი
და-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ი
და-ჰ-ვიწყებ-ოდ-ი-ს

ფორმობრივი თვალსაზრისით, III სერიაში საერთო ფუძის წესი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში ყველაზე კარგად ამ შემთხვევაში გატარდა. აქ ამ სამ მწკრივს შორის ისეთივე მიმართებაა ფორმოწარმოების თვალსაზრისით, როგორც — **ოდ**-იანი ზმნების I სერიის აწმყოს, უწყვეტელსა და I კავშირებითში:

- შდრ.: გან-ვ-ტფებ-ი
გან-ვ-ტფებ-ოდ-ე
გან-ვ-ტფებ-ოდ-ი

I თურმეობითის მეშველზმნიან წარმოებაზე გადასვლამ ცვლილება გამოიწვია მთლიანად III სერიის პარადიგმაში; ამ შემთხვევაში ორპირიანი გარდაუვალი ზმნები ერთპირიანის მსგავსნი აღმოჩნდებიან ფორმობრივი:

- I თურმ.: და-ვ-ვიწყებ-ი-ვარ
და-ვიწყებ-ი-ხარ
და-ვიწყებ-ი-ა
- II თურმ.: და-ვ-ვიწყებ-ი-ყავ
და-ვიწყებ-ი-ყავ
და-ვიწყებ-ი-ყო
- III კავშ.: და-ვ-ვიწყებ-ი-ყო
და-ვიწყებ-ი-ყო
და-ვიწყებ-ი-ყოს

II თურმეობითსა და III კავშირებითში მეშველზმნიანი ფორმები დიალექტიზმებად გაიაზრება (და ასეცაა), ოღონდ აღსანიშნავია ის

ფაქტი, რომ ესაა იმ ტენდენციის გამოვლენა, რაც III სერიის მწკრივთა წარმოების ფორმოზრეგულირების პრინციპზე დამყარებულია.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე საგულისხმო დასკვნის გაკეთება შეიძლება:

ის აზრი, რომ III სერიის ფორმათა წარმოება არღვევს საუღლებელი ფუძის პრინციპს (ნ. მარი), გამართლებულია და რეალობას ასახავს ძველი ქართული სალიტერატურო ენისათვის. ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში „საერთო ფუძის“ პრინციპის გატარება მოხდა როგორც მოქმედებითი გვარის შემნებში, ისე ვნებითებში. არსებობს ნაირგვარი მოდელები ერთფეროვნებისა; ესაა არსებითი სხვაობა და თვისებურობა ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა. ვფიქრობთ, ამიტომ შესაძლებელია დაისვას საკითხი III სერიაში თემის შესახებ.

5.8.5. თემის საკითხისათვის III სერიის ფორმებში. გავიხსენოთ, ჩვენთვის ამოსავალია ა. შანიძის განმარტება, რომელიც 1930 წლის გრამატიკაშია მოცემული: „**თემა ჰქვია უცვალეზელ ნაწილს ზმნისას, რომელიც გასდევს ხოლმე ერთ-ერთი სერიის ყველა ფორმაში**“.

თემის შესახებ საუბრისას ყურადღება მივაპყროთ კიდევ ერთ ფაქტს: ხმოვანპრეფიქსები პირისა და რიცხვის ნიშანთა მსგავსად თემის ნაწილად არ გაიზარება, რადგან ხმოვანპრეფიქსი მწკრივის ფარგლებში (შესაბამისად სერიის ფარგლებში) ცვალებადია:

მ-ი-კეთ-ებ-ს	მ-ი-კეთ-ებ-დ-ა	მ-ი-კეთ-ებ-დ-ე-ს
გ-ი-კეთ-ებ-ს	გ-ი-კეთ-ებ-დ-ა	გ-ი-კეთ-ებ-დ-ე-ს
უ-კეთ-ებ-ს	უ-კეთ-ებ-დ-ა	უ-კეთ-ებ-დ-ე-ს

ფუძე (ამ შემთხვევაში თემა) კი უცვალეზელი ნაწილი უნდა იყოს ფორმათა სისტემისათვის. როგორც ვთქვით, ამ პარადიგმიდან დასკვნის განზოგადება ხდება ხმოვანპრეფიქსთა მთელი სისტემისათვის. როცა ა. შანიძე წერს, რომ III სერიაში გამოიყენება ან I ან II სერიათა თემაო, სწორედ ზმნური ფორმის უხმოვანპრეფიქსო ნაწილზეა საუბარი, რადგან I თურმეობითში ხდება ხმოვანპრეფიქსთა ნეიტრალიზაცია (ხმოვანპრეფიქსთა გადაყოლა არ ხდება III სერიაში ყველა შემთხვევაში):

ა-კეთ-ებ-ს ი-კეთ-ებ-ს უ-კეთ-ებ-ს	}	უ-კეთ-ებ-ია	}	ა-ქ-ებ-ს / ა-ქ-ო ი-ქ-ებ-ს / ი-ქ-ო უ-ქ-ებ-ს / უ-ქ-ო	}	უ-ქ-ია
--	---	-------------	---	--	---	--------

II თურმეობითსა და III კავშირებითში კი **ა, ი, უ** ხმოვანპრეფიქსებს შეენაცვლება **ე-** ხმოვანპრეფიქსი.

ა-კეთ-ებ-ს } ი-კეთ-ებ-ს } უ-კეთ-ებ-ს }	ე-კეთ-ებ-ინა ე-კეთ-ებ-ინოს	ა-ქ-ებ-ს } ი-ქ-ებ-ს } უ-ქ-ებ-ს }	ე-ქ-ო ე-ქ-ოს
--	-------------------------------	--	-----------------

ამგვარად, **ხმოვანპრეფიქსები თემის** (შესაბამისად მწკრივის ფუძის) **ნაწილად არ განიხილება**, როგორც ცვალებადი ნაწილი ზმნური ფორმისა ერთი პარადიგმის ფარგლებში. ამ დაზუსტებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს III სერიის ფორმებში თემის საკითხის განხილვის დროს. გავიხსენებთ რამდენიმე განმარტებას:

თემა არის ის ნაწილი ზმნური ფორმისა, რომელიც საერთოა ერთი სერიის მწკრივთა ფორმებისათვის;

თემა შეიძლება იყოს მარტივი (წერ, კეთ, ხატ...) და რთული (კეთ-ებ, ხატ-ავ...).

ზმნა შეიძლება იყოს იმდენთემიანი, რამდენი თემაც აქვს მას უღლების სრულ პარადიგმაში (ერთთემიანი — **წერ**; ორთემიანი — **კეთ-ებ**...).

ამგვარი გააზრებით თემის საკითხის განხილვისათვის III სერიაში სამი ჯგუფი უნდა გამოიყოს:

I. ერთთემიანი ზმნები — რომელთაც სამივე სერიაში ერთი და იგივე თემა აქვს (**წერ-ს, ჰამ-ს**...)

II. ორთემიანი ზმნები — რომელთაც I და II სერიის თემა განსხვავებული აქვთ; III სერიის თემა საზიაროა ან I სერიასთან, ანდა II სერიასთან (ა-კეთ-ებ-ს / ა-კეთ-ა / უ-კეთ-ებ-ია; ა-ქ-ებ-ს / ა-ქ-ო / უ-ქ-ია...)

III. სამთემიანი ზმნები — რომელთაც III სერიაში I-II სერიისაგან განსხვავებული თემა აქვთ. ამ საკითხზე ვრცლად ვისაუბრებთ.

I ჯგუფის შემთხვევა მარტივია, ყველა სერიაში ერთი და იგივე მარტივი თემა მეორდება.

II ჯგუფის ზმნები შეიძლება ორ ქვეჯგუფად გადანაწილდეს:

ა) **მოქმედებითი გვარის ზმნები**, რომლებსაც მესამე სერიაში პირველ სერიასთან საზიარო თემა აქვთ (ვა-კეთ-ებ / ვა-კეთ-ე)

I თურმეობითი — მი-კეთ-ებ-ია

II თურმეობითი — მე-კეთ-ებ-ი(ნ)-ა

III კავშირებითი — მე-კეთ-ებ-ი(ნ)-ოს

ბ) მოქმედებითი გვარის ზმნები, რომელთაც III სერიაში მეორე სერიასთან საზიარო თემა აქვთ (ვა-ქ-ებ / ვა-ქ-ე)

- I თურმეობითი — მი-ქ-ია
- II თურმეობითი — მე-ქ-ო
- III კავშირებითი — მე-ქ-ოს

III ჯგუფში ორი ქვეჯგუფი გამოიყოფა: ა) ერთპირიანი ვნებითი გვარის ზმნები.

ახალ ქართულში ამ ტიპის ზმნებში III სერიაში პრინციპული ხასიათის ცვლილებები მოხდა ძველ ქართულთან შედარებით. როგორც ვთქვით, ესაა აღწერითი წარმოების ორგანულად გააზრების გზა, რაც, ჩვენი აზრით, იმ საერთო ტენდენციის გამოვლენაა, რაც მესამე სერიის მწკრივთა წარმოებაში მომხდარ ცვლილებასთან არის დაკავშირებული — ფორმობრივი პრინციპის ბოლომდე გატარება. მიმდევობა გაიზარება ზმნურ ფუძედ — საერთო მონაცემად სამივე მწკრივის ფორმათათვის და ჩვეულებრივი მორფოლოგიური მოდელი იქმნება:

ზმნისწინი + პირის ნიშანი + ფუძე + მეშველი ზმნა.

ვი-მალ-ებ-ი / დავ-მალულ-ვართ

- I თურმეობითი — დავ-მალულ-ვარ
- II თურმეობითი — დავ-მალულ-იყავ
- III კავშირებითი — დავ-მალულ-იყო

თემათა განაწილება ასეთია: I სერია — მალავ, II სერია — მალ, III სერია — მალულ.

ბ) მეორე ქვეჯგუფში უნდა წარმოვადგინოთ ორპირიანი ვნებითი გვარის ზმნები. არსებითი თავისებურება ამ ქვეჯგუფისა ის არის, რომ III სერიაში ისინი გამოიყენებენ შესაბამისი მოქმედებითი გვარის ზმნის პირველი სერიის თემას (ამ ფაქტზე მინიშნებისას ა. შანიძე ძახილის ნიშანს დასვამს); რაც ვნებითის სრული პარადიგმისათვის III სერიის თემად უნდა გავიაზროთ.

1. ვა-ვიწყ-დ-ებ-ი / დავა-ვიწყ-დ-ი / დავ-ვიწყ-ებ-ივარ (შდრ.: მოქმ. ვა-ვიწყ-ებ / დავა-ვიწყ-ე)

- I თურმეობითი — დავ-ვიწყ-ებ-ი-ვარ
- II თურმეობითი — დავ-ვიწყ-ებ-ოდი
- III კავშირებითი — დავ-ვიწყ-ებ-ოდე

ასევე: ვუ-ბერ-დ-ებ-ი / დავუ-ბერ-დ-ი / დავუ-ბერ-ებ-ივარ (შდრ.: ვა-ბერ-ებ) და სხვა.

2. ვე-მალ-ებ-ი (დავე-მალ-ე / დავ-მალ-ვ-ივარ (შდრ.: ვ-მალავ)

I თურმეობითი — დავ-მალ-ვ-ივარ

II თურმეობითი — დავ-მალ-ვ-ოდი

III კავშირებითი — დავ-მალ-ვ-ოდე

3. ვუ-თბ-ებ-ი / გავუ-თბ-ი / გავ-თბ-ობ-ივარ (შდრ.: ვა-თბ-ობ)

I თურმეობითი — გავ-თბ-ობ-ივარ

II თურმეობითი — გავ-თბ-ობ-ოდი

III კავშირებითი — გავ-თბ-ობ-ოდე

4. ვე-ზრდ-ებ-ი / გავე-ზარდ-ე / გავ-ზრდ-ივარ (შდრ.: ვ-ზრდ-ი)

I თურმეობითი — გავ-ზრდ-ი-ვარ

II თურმეობითი — გავ-ზრდ-ოდი

III კავშირებითი — გავ-ზრდ-ოდე

ზემოგანხილულ ყველა შემთხვევაში ვითარება ერთგვარია: III სერის ყველა ფორმას საერთო საყრდენი ფუძე (ე. ი. თემა) აქვს. ეს სისტემა ჩამოყალიბების სტადიაშია: პროცესი სრულად არ არის დამთავრებული; მოქმედებითი გვარის შემთხვევაში ძველი ქართულის შერეული ვარიანტი შემოგვინახა ფუძედრეკადმა ზმნებმა: I თურმეობით-ში საზიარო თემა აქვთ I სერიასთან, II თურმეობითსა და III კავშირებითში — III სერიასთან:

ა) ვ-გრეს / ვ-გრის-ე; ბ) ვ-თლ-ი / ვ-თალ-ე

I თურმეობითი — დამი-გრეს-ია

II თურმეობითი — დამე-გრის-ა

III კავშირებითი — დამე-გრის-ოს

ამგვარი იყო პრინციპი მოქმედებითი გვარის ზმნათა ფორმაწარმოებისა მესამე სერიაში ძველი ქართულისათვის (იხ. § IV. 5.8.1.):

აწმყო —	აღვა-შენ-ებ,	განვა-გ-ებ
წყვეტილი —	აღვა-შენ-ე,	განვა-გ-ე
I თურმეობითი —	აღმი-შენ-ებ-იეს,	განმი-გ-ებ-იეს

- II თურმეობითი — აღმე-**შენ**-ა, განმე-**გ**-ო
 III კავშირებითი — აღმე-**შენ**-ო-ს, განმე-**გ**-ო-ს

როგორც ვნახეთ, მოქმედებითი გვარის ზმნებში „პარადიგმა გასწორდა“. გამონაკლისია ფუძედრეკადი ზმნები: I თურმეობითი იყენებს I სერიის თემას; II თურმეობითი და II კავშირებითი — II სერიისას. გარდამავალ საფეხურზე დგას **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნები (იხ. § IV. 5.8.3.): პარალელიზმი I თურმეობითში გამოწვეულია იმით, რომ ერთი მხრივ, შენარჩუნებულია ძველი ქართულის ვითარება, მეორე მხრივ, ახალი ტენდენციის (სერიისათვის საერთო ფუძე) გამოვლენაა:

- I თურმეობითი — დამი-**ხატ**-ავ-ს
 II თურმეობითი — დამე-**ხატ**-ა
 III კავშირებითი — დამე-**ხატ**-ო-ს

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფორმათა განვითარების ტენდენცია მეორე პარადიგმის სასარგებლოდ მეტყველებს. ძნელი სათქმელია, ეს ტენდენცია გავრცელდება თუ არა ოდესმე ფუძედრეკად ზმნებზე.

5.9. III სერიის მწკრივთა ფუნქციური ანალიზი

5.9.1. „თურმე“ ნაწილაკი და „თურმეობითობის“ საკითხი დრო-კილოთა III სერიის ფორმებში. უნახაობა, თურმეობითობა სამსავე ქართველურ ენაში გადმოიცემა ძირითადად დრო-კილოთა III სერიის მწკრივებით, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, მას ვერ მივიჩნევთ მორფოლოგიურ კატეგორიად, რადგან საკუთარი ნიშანი არა აქვს, ის არის ძირითადად პერფექტული დროების ერთ-ერთი ფუნქცია — თანაფუნქცია.

უნახაობა მრავალ სხვადასხვა ჯგუფის ენაშია გამოხატული (რომანულ, სლავურ, ფინურ-უნგრულ, ბალტიისპირულ, თურქულ, იბერიულ-კავკასიურ და სხვა ენებში), ზოგში — როგორც მორფოლოგიური კატეგორია, ზოგში — როგორც ფუნქციური, უპირატესად — პერფექტის თანაფუნქცია.

პერფექტის ბაზაზე უნახაობის მოდალობის აღმოცენება, რაც დასტურდება სხვადასხვა ჯგუფის ენებში, კანონზომიერი ფაქტი ჩანს, ის ერთგვარი ენობრივი უნივერსალია. როგორც აღინიშნება, პერფექტი გულისხმობს მოქმედებისა და მოქმედების შედეგის ერთად წარმოდგენას, თანაარსებობას. პერფექტი ნახულია, როცა მოსაუბრე მოწმეა

როგორც მოქმედების, ისე შედეგის. მაგრამ, როცა მოქმედებაზე წარმოდგენა იქმნება აპოსტერიორულად — მისგან დატოვებული კვალის, შედეგის მიხედვით, პერფექტი უნახავი გამოდის. უნახაობა მოქმედების პროცესთან დაუსწრებლობაა, შედეგი ორივე შემთხვევაში წარმოდგენილია.

ა. შანიძე აქტის სახელით გამოყოფს ნახულისა და უნახავის უღლების კატეგორიას. როგორც ახალ, ისე ძველ ქართულში უნახავის კატეგორია გულისხმობს I თურმეობითის მწკრივს.

მიღებულია, რომ თურმეობითობა არ არის III სერიის მწკრივთა დამახასიათებელი ფუნქცია, რიგ შემთხვევებში მას არ შეიცავს I თურმეობითის ფორმაც კი (არნ. ჩიქობავა, ივ. ქავთარაძე).

ისტორიულად უფრო ნაკლებ საგრძნობია უნახაობის მნიშვნელობა III სერიის ფორმებში.

იმის საბუთად, რომ უნახაობა III სერიის მწკრივთათვის არ არის პირვანდელი და დამახასიათებელი ფუნქცია, ქართულში ამ ფუნქციის გამომხატველი სპეციალური ნაწილაკის არსებობაც გამოდგება. ენა ლექსიკურ საშუალებას მაშინ მიმართავს, როცა მორფოლოგიური საშუალება არა აქვს განვითარებული რაიმე სემანტიკის გადმოსაცემად. ისტორიულად ხოლმეობითის ფორმები გამოვიდა ზმნის სისტემიდან, მაგრამ ენობრივ ცნობიერებაში მრავალგზისობის გამოხატვის მოთხოვნილება დარჩა და ენამ მიმართა ლექსიკურ საშუალებას — გაიჩინა ნაწილაკი „**ხოლმე**“. იგივე ითქმის თურმეობითზე, ოღონდ „**თურმე**“ გადავარდნილი მორფოლოგიური კატეგორიის სანაცვლოდ კი არ გაჩენილა, არამედ ენაში უნახაობის გამოხატვის მოთხოვნილებამ, რომელსაც საკუთარი მორფოლოგიური საშუალება არ გააჩნდა, ლექსიკური წარმოშვა. შემდეგ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ ფუნქციის გადმოცემა ჩამოყალიბებულ ფორმებს დაეკისრა; მაგრამ, რამდენადაც ამისათვის განსაკუთრებული ნაკვთი არ შეიქმნა (მორფოლოგიური ნიშანი არ გაჩნდა), ნაწილაკი ენაში დარჩა, როგორც უფრო მოქნილი საშუალება უნახაობის გამოხატვისა. ის ფაქტი, რომ „**თურმე**“ ნაწილაკი უფრო ნაკლები ხმარებისაა, რაც უფრო ისტორიის სიღრმეში მივდივართ, იმას უნდა ასაბუთებდეს, რომ ისტორიულად ენა ნაკლებ მოითხოვდა „თურმეობითობის“ გამოხატვას; ნაწილაკის ხმარების მოხშირებაც და ამ ფუნქციით მწკრივების აღჭურვაც ენაში „თურმეობითობის“ განმტკიცებას უნდა ასახავდეს.

„**თურმე**“ ნაწილაკთან დაკავშირებით აღნიშნულია, რომ ის ერთვის თხრობითი კილოს ყველა ფორმას, მათ შორის I და II თურმეო-

ბითსაც, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ უკანასკნელთათვის „თურმეობითობა“ არ არის ძირითადი ფუნქცია. როგორც მითითებულია, „თურმე ნაწილაკს ახალ ქართულში ეკისრება უნახაობის (დაუსწრებლობის) მნიშვნელობა მიაწიოს მასთან ნახმარი ზმნის სათანადო ნაკვთის ფორმას. ის ამ გრამატიკული კატეგორიის უქონლობის საკომპენსაციო საშუალება“ (ივ. ქავთარაძე).

5.9.2. თურმეობითი პირველისა და თურმეობითი მეორის ძირითადი ფუნქციის საკითხი. მწკრივის ფუნქციონალური ასპექტების კვლევა გულისხმობს პირველ რიგში მისი ამოსავალი მნიშვნელობის, მისი საწყისი ფუნქციის ძიებას. ეს ამოსავალი წერტილი ისტორიულად შეიძლება დაჩრდილულიც იყოს, მაგრამ სანამ მას არ მივაგნებთ, გაჭირდება ამოვიცნოთ, მნიშვნელობათაგან რომელია ძირითადი (და — ძირითადის ნაყარი) და რომელი — დამატებითი (თანაფუნქცია).

როგორც უკვე ვნახეთ, „უნახაობა, თურმეობითობა“ არ უნდა იყოს I-II თურმეობითების ძირითადი, თავდაპირველი და საერთო ფუნქცია, პირიქით, თვით მისი ფესვებია საძიებელი. ამ მხრივ „თურმეობითი“, ცხადია, არც ტერმინოლოგიურადაა გამართლებული — ის არ ასახავს მწკრივის სპეციფიკას.

ძირითადი, რაც I-II თურმეობითის მწკრივებს ფუნქციურად აერთიანებს. ეს არის შედეგობითობა, რეზულტატიურობა, პერფექტულობა. პერფექტული დროები ხასიათდება ნამყოში შესრულებული მოქმედებით, ოღონდ, განსხვავებით აორისტული დროებისაგან, პერფექტი წარმოგვიდგენს შესრულებული მოქმედების შემდეგ დატოვებულ შედეგს, რეზულტატს; ნამყოში შესრულებული მოქმედება გრძელდება საუბრის მომენტში შედეგის სახით.

ამგვარად, პერფექტულობა უნდა იყოს I-II თურმეობითის (როგორც სინთეზურის, ისე ანალიზურის) საერთო ამოსავალი მნიშვნელობა. რაღა განსხვავებს მათ? შედეგის წარმოდგენის დრო: I თურმეობითით გადმოცემული მოქმედების რეზულტატი აწმყოშია წარმოდგენილი, II თურმეობითით გადმოცემული — ნამყო დროშივე, I თურმეობითი აწმყოს პერფექტია, II თურმეობითი — ნამყოს პერფექტი. ამას გამოხატავს ა. შანიძის დებულებები ძირითად ნაწილში: „პირველი თურმეობითი (ანუ პირველი შედეგობრივი) ისეთი ნამყოა, რომელიც გადმოგვცემს, რომ შედეგი აწმყოში ჩანს... მეორე თურმეობითი ის ნამყო დროა, რომელიც გადმოგვცემს, რომ წინად მომხდარი ამბის შედეგი წარსულშივე ჩანდა“...

პერფექტულობა დასახელებული მწკრივებისა აღრიდანვე იყო შენიშნული, რაც ტერმინოლოგიაშიც აისახა: **I თურმეობითისათვის:** давнопрошедшее I-ое (აღ. ცაგარელი), прошедшее совершенное (ბ. მარი), perfectum (გ. დეეტერსი), **I რეზულტატივით:** ბ. რუდენკო)... **II თურმეობითისათვის:** давнопрошедшее II (აღ. ცაგარელი), давнопрошедшее (ბ. მარი), plusquamperfect (გ. დეეტერსი), **II რეზულტატივით:** давнопрошедшее, предпрошедшее (ბ. რუდენკო)...

3. ფოგტი ქართული ზმნის მწკრივებს ასპექტობრივად უპირისპირებს ერთმანეთს, რომელთაგან III ჯგუფის ფორმებს რეზულტატიურ ასპექტს მიაკუთვნებს (I — დიურატიული, II — მომენტური).

ამდენად, ტერმინოლოგიურად „შედევობითი“ უფრო გამართლებული ჩანს ძირითადი და საერთო მნიშვნელობის თვალსაზრისით.

მაშასადამე: თურმეობითი I-ით გადმოცემული მოქმედება ნამყოფს განეკუთვნება, შედეგი — აწმყოფს.

თურმეობითი II-ით გადმოცემული მოქმედებაც ნამყოფს, ოღონდ შედეგს ნამყოფს წარმოდგენილი.

თურმეობითი მეორე ამ მხრივ ერთმნიშვნელოვანია (ერთგანზომილებიანი): მოქმედებაც და შედეგს ნამყოფს; ამიტომ როგორც კონტექსტი, ისე ფორმათშენაცვლება ნამყოფს ფარგლებში მიმდინარეობს.

რაც შეეხება თურმეობით პირველს, მასთან შესაძლებელია როგორც ნამყოფს, ისე აწმყოფს შეგუება. მწკრივი ორივე ამ დროს ითავსებს: მოქმედების მხრივ — ნამყოფს, შედეგის მხრივ — აწმყოფს.

„თურმეობითობა“, დამახასიათებელი III ჯგუფისათვის, როგორც ითქვამს, ამ ჯგუფის ფორმათა პერფექტულობიდან უნდა განვითარებულიყო; პერფექტული დროები ყველაზე მეტად ითავსებენ უნახაობას იმდენად, რამდენადაც მოქმედებაზე მისი შედეგით იქმნება წარმოდგენა. შედეგზე ორიენტაცია კი ხშირად გულისხმობს მოქმედების უნახაობას, პროცესთან დაუსწრებლობას. აქ არის „თურმეობითობის“ სათავე. ამიტომაც „თურმეობითობა“ მოსალოდნელია პირველად I თურმეობითის მწკრივში ჩასახულიყო, რამდენადაც მასში მოქმედება და შედეგი დროულად მეტადაა დაშორებული (ნამყოფ — აწმყოფ), ვიდრე თურმეობით II-ში (ორივე ნამყოფ). თუმცა სხვაგვარი ვარაუდიც შეიძლება: II თურმეობითში მოქმედებაც და შედეგს დაშორებულია უბნობის მომენტს და უფრო გაუცხოებული, ვიდრე თურმეობით I-ში, სადაც შედეგი წარმოდგენილია უბნობის დროს. ეს ორივე თეორიული მსჯელობაა, რასაც პრაქტიკულად სჭირდება შემავრება.

ერთიც უნდა აღინიშნოს: შეიძლება კონტექსტის მნიშვნელობა არცთუ იშვიათად ზმნური ფორმის მნიშვნელობად იქნეს გაგებული. ასეთი შემთხვევები ფორმის ფუნქციური ანალიზიდან უნდა გამოირიცხოს. მაგალითად, **მინახავს, მსმენია** — „ნახული აქტია“; **არ მინახავს, არ მსმენია** — „უნახავი“. აქ ნახულობა-უნახაობას ქმნის „არ“ ნაწილაკის ქონა-არქონა და არა ზმნის ფორმა, ისევე, როგორც: **ვნახე — ვერ ვნახე** და მისთ.

„არ“ ნაწილაკის თავისებური ფუნქციური ურთიერთობა თურმეობით I-თან მითითებულია. ნამყო დროში „ვერ“ ნაწილაკს „არ“ კატეგორიულობით უპირისპირდება (**არ ვნახე**), მაგრამ თურმეობით I-ში მას ეს ნიუანსი აღარ გააჩნია. ასეა იმიტომ, რომ თურმეობითი I წარმოდგენილია, როგორც აწმყოს ფორმა (**არ მინახავს = არ მაქვს ნანახი**). აწმყოში „არ“ ნაწილაკი კატეგორიულობას მოკლებულია. ამგვარად, ეს მოვლენაც ისევ თურმეობითი I-ის „ორპლანიანობით“ იხსნება.

„ნუ“ ნაწილაკთან შეერთებით გადმოიცემა ბრძანებითობა. I თურმეობითი, ცხადია „ნუ“ ნაწილაკს უერთდება, როგორც აწმყოს ფორმა.

თანამედროვე ქართულში „ნუ“ I თურმეობითთან წარმოდგენილია სწორედ იმ შემთხვევაში, როცა ის აწმყოს გადმოსცემს: „*ნუ ავიშვია თავი*“ და მისთ.

I თურმეობითის ფუნქციები დაწვრილებით არის აღწერილი ენათმეცნიერულ ლიტერატურაში (გ. დეეტერსი, ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ბ. რუდენკო, დ. გეწაძე, ივ. ქავთარაძე, ნ. ნათაძე, ჰ. ფოგტი, ჟ. ფეიქრიშვილი...).

შეიძლება ითქვას შემდეგი: თურმეობითი I არის პერფექტული დრო (ნამყოსა და აწმყოს ნიშნებით), ის არის თხრობითი კილოს ფორმა, მისი ძირითადი მნიშვნელობაა რეზულტატიურობა (შედეგობითობა), შექენილი და ისტორიულად განმტკიცებული ფუნქცია (თანაფუნქცია) — უნახაობა, „თურმეობითობა“. თურმეობითი I არის ძირითადად (განსხვავებით II თურმეობითისაგან) პარატაქსული კონსტრუქციის ზმნა, ის არ ქმნის არავითარ განსაკუთრებულ სინტაქსურ შეერთებებს.

აღწერილის გარდა, ყველა მნიშვნელობა (შინაარსი), რომელსაც კი თურმეობითი I ავლენს, არის ფუნქციური შინაარსი, შექენილი შესაბამისი კონტექსტის „კარნახით“; ამიტომაც ასეთი ყოველი მნიშვნელობა უნდა გამოვრიცხოთ კონკრეტული მწკრივის გრამატიკულ მნიშვნელობათა რიგიდან.

I თურმეობითს მნიშვნელობის მხრივ ისტორიულად დიდი ცვლილებები არ განუცდია, როგორც ეს, ვთქვათ, II თურმეობითს შემთხვევაში გვაქვს. შესამჩნევია მხოლოდ, რომ ის უფრო მეტად მიეკედლა ნამყო დროს. ამაში, ერთი მხრივ, „თურმეობითობის“ განმტკიცებას უნდა ეთამაშა გარკვეული როლი, მეორე მხრივ, ანალიზურ ფორმათა ჩამოყალიბებას, მათს გამიჯვნას შედგენილი შემასმენლის აწმყოს კონსტრუქციისაგან. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ანალიზურ ფორმებში „თურმეობითობა“ უფრო მეტადაა საგრძნობი. ჩანს, რომ „თურმეობითობის“ განმტკიცება თანსდევდა ანალიზურ ფორმათა ჩამოყალიბებას, ისინი თანადროულობამ შეამტკიცა.

5.9.3. თურმეობითი II-ის ფუნქციური დამკვიდრების ისტორიული სურათისათვის. როგორც უკვე აღინიშნა, II თურმეობითიც პერფექტული დროა — ნამყოს პერფექტია. მისი ზოგადი მნიშვნელობითი დახასიათება ასეთი იქნება: ძველ ქართულში თურმეობითი II არის თხრობითი კილოს ფორმა; ის ნამყო დროს განეკუთვნება (მოქმედებითაც და შედეგითაც). პერფექტულობიდან გამომდინარე, მისი ძირითადი მნიშვნელობაა შედეგობითობა (რეზულტატიურობა), შექცენილი მნიშვნელობა — უნახაობა. თურმეობითი II არის ძირითადად ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის „მაორგანიზებელი“, მისი მთავარი ასპარეზია დამოკიდებული წინადადება.

II თურმეობითმა ფუნქციის თვალსაზრისით შესამჩნევი ისტორიული ცვლილებები განიცადა.

რამდენადაც თურმეობითი II ძირითადად ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში ფუნქციონირებს, მისი ფუნქციების აღწერა გულისხმობს ენობრივად შესაძლებელი კონსტრუქციების დაწვრილებით შესწავლას.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია, რომ ძველი ქართულისათვის სპეციფიკური ნაწილაკი **-მცა** კავშირებითობას (კონიუნქტივობას) ანიჭებს წინადადებაში შემავალ თხრობითი კილოს ნამყო დროის ფორმებს. მისი ხმარება კავშირებითის ფორმებთან გამორიცხულია.

ძველ ქართულში თურმეობითი II ძირითადად გავრცელებას პოულობს მიზნის გარემოებითსა (კავშირით: **რადთა** || **რადთამცა**) და პირობით (კავშირით: **უკუეთუ** || **უკუეთუმცა, თუმცა**) დამოკიდებულ წინადადებებში, ოღონდ თავიდანვე უნდა გაესვას ხაზი, რომ აღნიშნულ კონსტრუქციებში ამ ფორმას არ აკისრია კონიუნქტივის ფუნქცია (როგორც, ვთქვათ, ახალ ქართულში, მდრ. დეეტერსი, ბონდარკო, ერ-

თელიშვილი), **-მცა** ნაწილაკთან იგი გამოდის წყვეტილის მონაცვლედ, როგორც თხრობითი კილოს ნამყო დროის მწკრივი. კონსტრუქციის მოდელი:

..., რადამცა ქმნეს || **ექმნა**;

..., უკუეთუმცა ცნეს || **ეცნა**.

I შე მ თ ხ ვ ე ვ ა: მიზნის გარემოებითი ქვეწყობილი წინადადების მთავარი წინადადება ყოველთვის წარსულდროიანია, ხოლო დამოკიდებული წინადადება იძლევა ორგვარ კონსტრუქციას:

1. რადამცა + თხრობითი კილოს ნამყო დრო: ა) წყვეტილი, ბ) თურმეობითი II.

2. რადთა + კავშირებითი (ძირითადად II კავშ.).

ამათი მონაცვლეობა ზოგჯერ ერთი და იმავე წინადადების ფარგლებში ან რედაქციებს შორის იჩენს თავს:

... და არა უნდა, **რადამცა ამხილა** მას, **რადთა** არა **მოწულას** გონება მისი (იოვ. და ეფთვ. 29, 2); და მრავალი პატივი წინა-უყვის, **რადამცა** ნაცვალი **ეზლო** (C: **იზლო**, B: **იზღვა**) (მამ. სწავლ. 250, 7).

შდრ. **-მცა** ნაწილაკის მოშლის შემდგომ: *პატივს მიაგებდა, რათა მისთვის სამაგიერო მიეზლო*.

II შე მ თ ხ ვ ე ვ ა: პირობით დამოკიდებულ წინადადებას მთავართან აერთებს **უკუეთუმცა** || **თუმცა** კავშირი. მთავარი წინადადება ასახავს მოსალოდნელ შედეგს, იმას, რაც მოხდებოდა, თუ დამოკიდებულ წინადადებაში მოცემული პირობა იქნებოდა შესრულებული. ახალ ქართულში პირობითი (დამოკიდებულ) წინადადება თურმეობითი II-ითაა წარმოდგენილი, ხოლო მთავარი — მყოფადის ხოლმეობითით: „ეს რომ გაკეთებულიყო, ეს მოხდებოდა“. ძველ ქართულში უმთავრეს შემთხვევებში ქვეწყობის ორივე წევრი **-მცა** ნაწილაკითაა წარმოდგენილი და, შესაბამისად, ზმნა თხრობითი კილოს ნამყო დროის რომელიმე ფორმით დასტურდება, უმეტესად — თურმეობითი II-ისა და წყვეტილის სახით. შეიძლება მათ მონაცვლეობას სხვადასხვა რედაქციებიც გვაძლევდეს:

რამეთუ **უკუეთუმცა ეცნა**, **არამცა** იგი უფალი დიდებისა და **ჯუარს-ეცუა** (პავლ. 93, 8. CD), შდრ. AB: **უკუეთუმცა იცნეს**, **არამცა** უფალი იგი დიდებისა და **ჯუარს-აცუეს**.

შდრ. **-მცა** ნაწილაკის მოშლის შემდგომ: „რომ ეცნო, არ აც-
გამდნენ ჯვარს.

ანუ: II თურმეობითი ერთ-ერთი იყო **-მცა** ნაწილაკიან კონ-
სტრუქციაში, ხოლო შემდგომ მან თვითონ შეითავსა ამ ნაწილაკის
ფუნქცია.

ყოველივე წარმოდგენილიდან შეიძლება რამდენიმე ზოგადი და-
სკვნის გაკეთება:

1. ძველ ქართულ ენაში თურმეობითი II ფუნქციურად თხრობითი
კილოს ნამყო დროის სხვა ფორმებს უდგას გვერდში — ვლინდება ძი-
რითადად **-მცა** ნაწილაკიან ქვეწყობაში. **-მცა** ნაწილაკი ანიჭებს კონ-
სტრუქციას კავშირობითობას; ამ ნაწილაკის გარეშე წინადადებაში
წარმოდგენილია არა თხრობითი კილოს, არამედკავშირებითის ფორმე-
ბი.

2. თურმეობითი II-ის ფორმები, როგორც ვნახეთ, ძირითადად
მიზნის გარემოებით, დამატებით და პირობით დამოკიდებულ წინადა-
დებებში ფუნქციონირებს, მაგრამ ერთგვარი მდგომარეობა ამ მხრივ
მანც არა გვაქვს. პირველ ორში ძირითადია წყვეტილის ფორმები, ხო-
ლო თურმეობითი II ამ კონსტრუქციებში, როგორც ქრონოლოგიურად,
ისე რაოდენობრივად, დამკვიდრების გზაზე ჩანს. დანარჩენ კონსტრუქ-
ციებში მას პოზიციები უფრო განმტკიცებული აქვს. უნდა აღინიშნოს
ერთი გარემოება: პირველ ორ კონსტრუქციაში, როგორც ჩანს, **რათა**
|| **რათამცა** კავშირების მონაცვლეობა უფრო თავისუფალია, ვიდრე
პირობითში **თუ** || **უკუეთუ** || **უკუეთუმცა** კავშირებისა. შესაბამისად:
პირველ შემთხვევაში რა თა + კავშირებითის ფორმების შენაცვლება
უფრო ხშირია (რეგულარულია) **-მცა** ნაწილაკიან ნამყო დროის ფორ-
მებთან, ვიდრე მეორე შემთხვევაში. თუმცა ერთეული შემთხვევები ასე-
თი შენაცვლებისაც გვხვდება:

...უმჯობეს არს უფროდს მისა, **დამო-თუმცა-ება** საფქვლე
ლოდი ყელსა... (შდრ. DE: **გამო-თუ-იბას**) (მარკოზ. 9, 42.
C).

შესადარებელ კონსტრუქციებს შორის სრული შინაარსობრივი
პარალელიზმი არ შეიძლება ვივარაუდოთ. ამას უნდა მივაწეროთ შე-
ნაცვლების შემთხვევათა შეზღუდვა.

3. პირობით-შედგობით წინადადებაში შემავალი მთავარი წინა-
დადების ფორმირების გზა ცნობილია: ისტორიულად ჩამოყალიბებულ-

მა მყოფადის ფორმებმა შეცვალა **-მცა** ნაწილაკიანი და კავშირებითიანი კონსტრუქციები.

4. **-მცა** ნაწილაკმა ისტორიულად დაკარგა თავისი ფუნქციები და გადავარდა. განხილულმა კონსტრუქციებმაც გარკვეული ცვლილებები განიცადა: ზოგი მოიშალა, ზოგმაც მეტი უფლებები მოიპოვა. ამ კონსტრუქციებში ძირითადი მაქვემდებარებელი კავშირები **რადთა || რადთამცა** და **უკუეთე || უკუეთუმცა** შეცვალა **რომ** (**←რომელ**), იშვიათად **რათა, თუ რომ** კავშირებმა.

უკვე ძველი ქართული ენის ძეგლები გვიჩვენებენ **-მცა** ნაწილაკიანი კონსტრუქციების რყევის მაგალითებს. ეს რყევა, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატება **-მცა** ნაწილაკთან მოსალოდნელი დროის ფორმების დაუცველობაში: ა) **-მცა** ნაწილაკთან კავშირებითის ფორმების გამოვლენაში და ბ) **-მცა** ნაწილაკის გარეშე ნამყო დროის ფორმების (წყვეტილი, II თურმეობითი) გამოყენებაში. ამისი ნიმუშები, მართალია, მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც დასტურდება:

- ა) ...და წმიდამან კრებამან სამართლად და ღირსად განკუთენეს იგინი, **რადთამცა** შური **იძიეს** მის ზედა (კვიპრ. 71, 14);
- ბ) ...არა შემწედ აქუნდა ლოცვაჲ ტომოთესი, **რათა** მძლედ მტერთა **გამოეჩინა** იგი (ანტიოქ. 136, 15)... და ინებეს ერთად პურისა ჭამაჲ, რადთამცა **მოიყვანეს** წმიდა შუშანიკცა (C: **რათა**) (შუშანიკ. 16, 24); და უკუეთუმცა **გენება** და **შეგესუა**, ესევითარნი ყუავილნი, ორნი ყრმანი, შობად გესხნეს (ლიმ. 111, 2).

5. განხილული კონსტრუქციებიდან, „**რომ**“ კავშირის განმტკიცების შემდეგ, ქვეწყობის დაქვემდებარებულ წევრებში ისტორიულად პოზიციები განიმტკიცა თურმეობითი II-ის ფორმებმა. ეს მდგომარეობა ისტორიულ ლოგიკას არ ექვემდებარება: **-მცა** ნაწილაკის ფუნქციური გადაგვარება რომ არა, მოსალოდნელი იყო „**რომ**“ კავშირთან კავშირებითის ფორმების განმტკიცება, ხოლო თურმეობითი II ისტორიულად გულისხმობს „**რომცა**“ ტიპის კავშირის არსებობას. ჩვენ კი მივიღეთ კონსტრუქციები:

- ა) წავიდა, **რომ ენახა** (ძვ. წარვიდა, **რადთა ნახოს || რა თამცა ნახა || ენახა**);
- ბ) არ წავიდოდა, **რომ ენახა** .(ძვ. არამცა წარვიდა, **უკუეთუმცა ნახა || ენახა**).

მაგალითები: მერე მე მაინც ავდექი და შემოვტრიალდი, რათა დამე-
ნახა ეს სინათლე (ნ. დუმბ.). გადმოხეთქა მასში დაგუ-
ბებულმა გენიამ, რომ მადლით და ნიჭის ცეცხლით
მოერწყო ჩვენი დროის საქართველოს მხატვრობის ყა-
მირი მიწა (თ. ჭილ.). ისეთ რამეს იტყოდა ხოლმე, მთე-
ლი საათი რომ გეფიქრა, ვერაფრით მიხვდებოდი, რა
იგულისხმა (ო. იოს.).

მხოლოდ ყოველივე ამის გათვალისწინებით შეიძლება შევიტანოთ
თურმეობითი II-ის ფორმები კავშირებითი კილოს ჯგუფში თანამედრო-
ვე სალიტერატურო ქართულისათვის. ამდენადვე შეიძლება რამდენიმე
დიალექტში (რაჭული, ინგილოური, ზემოიმერული) ჰიპოტაქსურ კონ-
სტრუქციებში კავშირებითების განმტკიცება ძველი ვითარების გაგრძე-
ლებად მივიჩნიოთ.

ამგვარად, თურმეობითმა II-მ ისტორიულად ცვლილებები განიცა-
და და ფუნქციურად ძველი და ახალი ქართულის თურმეობითი II-ის
ფორმები ერთად ვერ დადგება. ისტორია ფუნქციური გადახრის
გრძელ გზას წარმოგვიდგენს.

5.9.4. კავშირებითი მესამის ფუნქციები. კავშირებითი III ძველ
ქართულშივე, როგორც არაერთხელ აღნიშნულა, ნაკლები გავრცელე-
ბის მწკრივია. III კავშირებითი I-II თურმეობითს ძველ ქართულში კი-
ლოს მიხედვით უპირისპირდება, პირველი ორი მწკრივით თხრობითი
კილო გადმოიცემა, მესამით — კავშირებითი. ა. შანიძის განმარტებით,
„კავშირებითია კილო, რომელიც ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას ისე
წარმოადგენს, რომ იგი არ არის ფაქტი, მაგრამ შეიძლება ხდებოდეს,
მოხდეს, ან მომხდარიყოს“. მიღებულია, რომ კავშირებითი III გამოხა-
ტავს წარსულ დროს (ა. შანიძე).

III კავშირებითი მონაწილეობს ზოგ (დამატებით, გარემოებით,
განსაზღვრებით...) ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში, რომელთა მთავარი
წინადადება წარმოდგენილია აწმყო-მყოფადის ან მყოფადის გადმომცე-
მი კავშირებითის ფორმებით. თვით III კავშირებითით გადმოცემული
პირობა მყოფადს გულისხმობს: ნამყო დროში შესრულებული მოქმედე-
ბის შედეგი მყოფადში პირობითად უნდა იქნეს წარმოდგენილი. III კავ-
შირებითი თავისებურ პერფექტულ დროდ შეიძლება ვცნოთ: მოქმედე-
ბა — ნამყოში. შედეგი — მყოფადში. პირობითობა უკავშირდება მყო-
ფადში წარმოდგენილ შედეგს. დროულ (აგრეთვე — მოდალურ) მიმარ-

თებათა მხრივ ეს კონსტრუქცია არასოდეს ემთხვევა პირობით-შედევობით წინადადებას, რომელშიც თურმეობითი II ფუნქციონირებს. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში პირობა ნამყო დროშია მოცემული, მასზე მითითებული შედეგი ასევე ნამყო დროში შესრულებას გულისხმობს. შევადაროთ ეს კონსტრუქციები:

- I. ...რამეთუ არა **თუმცა** პირველად სიტყუად **შემედარა**, თარგმანი სიტყუსად **გაირყუნებოდა** (მოციქ. ეფრემ. 30, 16); და **დაღაცათუმცა** არა **დაებურა** პირი მისი, ვერვე რას **იცნობდა** მას (A-95. 556, 12-18^{რ2}).
- II. ...და ს^ლდ **უკუეთუ** ვისმე პირველად **ეთარგმანოს**, .მეორედ თარგმანებული წინააღმდეგომად **გამოჩნდების** .(ქრონიკ. 100, 12); არლარა **ეყივნოს** ქათამსა, ვიდრემდე **უვარ-მყო** მე სამ გზის (იოვანე. 13, 38).

როგორც მოსალოდნელი იყო, III კავშირებითან **-მცა** ნაწილაკი არაა წარმოდგენილი. ამ ორი ტიპის კონსტრუქციის დროული და შინაარსობრივი განსხვავება აშკარაა, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ თურმეობით II-ს კავშირებითი III არასოდეს შეუცვლია. ამ ორ მწკრივს განსხვავებული ფუნქციები ჰქონდა, სხვადასხვა კონსტრუქციებში იღებდნენ მონაწილეობას. მათგან II თურმეობითმა ისტორიულად უფრო განიმტკიცა პოზიციები, ხოლო III კავშირებითმა მოცემულ კონსტრუქციებში უფრო დათმო. III კავშირებითს, როგორც ჩანს, ისტორიულად ფუნქციური განმტკიცება არ განუცდია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ დიალექტს (რაჭული, ფერეიდნული). შეიძლება ეს მოვლენაც პირდაპირ კავშირში იყოს მყოფადის ჩამოყალიბებასთან.

თანამედროვე ქართულში III კავშირებითი მხოლოდ ორი ფუნქციითდა გვხვდება. ერთია სურვილის (დალოცვის) მოდალობა: (დაე) *აე შენებინოს!* ხოლო მეორე — ერთგვარი პირობითი წინადადება: *კაცს არ უნახავს, ყანა გაუმარგლავი დაეტოვებინოს*. ამ უკანასკნელ შემთხვევაშიც III კავშირებითს ასპარეზს II თურმეობითი „ეცილება“. მაგალითები:

- ა) დაე, აგსრულეობდეთ ნანატრი! („ლიტ. საქ.“).
მუდამ ასე შეგცვლოდეთ ჭირი ლხინით! (გ. შატბ.).
ღმერთმა ჰქნას, რომ სურვილი შეგსრულეობდეს (აკაკი).
- ბ) ადრე და მალე აიგავოს მტვერსავით ეს ობოლი თავი, თუ ადამიანის ღალატი ოდესმე გულში გამტარეობდეს (ილია).

გინდაც იმ გველს ჯერ არავინ დაეგესლოს, ...მაინც ყველამ უნდა ესროლოს ქვა (ო. ჭილ.).

ასეთივე ვითარებაა, როდესაც III კავშირებითი სავარაუდო („თითქოს“) მოქმედებას გამოხატავს:

დიღხანს თავისთვის იყო, თითქოს ჩემი კითხვა არ გაეგონოს (ნ. ლორთქ.).

შდრ.: *ისე პირდაპირ, მოურიდებლად მიდიოდა, თითქოს იმ ადგილებში არავითარი არეულობა არ მომხდარიყო* (ა. ყაზბ.).

5.10. საერთო კანონზომიერების გარეშე მდგარი ზმნები

ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა ის ძირითადი კანონზომიერებანი, რაც ქართული ზმნის სისტემას ახასიათებს. არსებობს არაერთი ჯგუფი ზმნებისა, არაერთი ზმნა, რომლებიც ამ საერთო კანონზომიერებებში ვერ მოთავსდებიან. გრამატიკულ ლიტერატურაში გამოიყენება ტერმინები — თავისებური ზმნა, გამონაკლისი, უწყესო ზმნა... ზოგი უჩვეულო ფორმის ახსნა კანონზომიერ ფორმათა ანალოგიით ხდება... აქ გვინდა გავიხსენოთ ვ. თოფურიას მოსწრებული თქმა: „გამონაკლისი“ და „ანალოგია“ გაჭირვების ახსნააო; რაც გულისხმობს იმას, რომ თითოეული თავისებურების (გამონაკლისის) ადგილის მოძებნა კანონზომიერ სისტემაში ზოგჯერ ჭირს; არადა, ცხადია, არ არსებობს ბუნებრივი ენობრივი ფორმა ამ სისტემის გარეთ მდგომი. გრამატიკული ანალიზის ერთ-ერთი მიზანი ისიცაა, ამ თავისებური (გამონაკლისი) ფორმების ადგილი მოიძებნოს სისტემაში; თითოეულ გამონაკლისს ახსნა მიეცეს; შესაძლებლობის შემთხვევაში დადგინდეს წესი გამონაკლისისათვის (ცნობილი გამოთქმაა, არ არსებობს გამონაკლისი წესის გარეშე)... სადაც ეს ვერ მოხერხდება, აღწერას ვჯერდებით და აღვნიშნავთ, რომ გამონაკლისია...

5.10.1. დამხმარე (მეშველი) ზმნები. გრამატიკული დანიშნულების მიხედვით გამოიყოფა ზმნების ორი ჯგუფი: დამოუკიდებელი ანუ საკუთრივ ზმნები და დამხმარე, მეშველი ზმნები, რომლებიც ანალიზური, აღწერითი წარმოებისას გამოიყენება. ანალიზურ ფორმებში სემანტიკურად დატვირთულია სახელური ნაწილი, პირს, რიცხვს, გარდამავლობას და სხვა გრამატიკულ კატეგორიებს კი განსაზღვრავს მეშვე-

ლი ზმნა. დამხმარე ზმნა სრულმნიშვნელობიან სიტყვასთან ერთად ერთ მთლიან ოდენობას წარმოადგენს.

ანალიზური ფორმის სახელური წევრი შეიძლება იყოს არსებითი სახელი, ზედსართავი, ნაცვალსახელი, რიცხვითი სახელი, მიმღეობა ან საწყისი; მეშველ ზმნად კი გვხვდება **ვარ, ხარ, არის, იყო, იქნება, მაქვს, მყავს** ზმნები, აგრეთვე: **გახდა, დარჩა, ჩანს, გამოვა, გახლავთ** და სხვა.

დამხმარე ზმნად ყველაზე ხშირად გამოიყენება **არის** ზმნა, რომელსაც მყოფადში ენაცვლება **იქნება**, მე-2 და მე-3 სერიაში კი **ყოფა** ზმნა. **არის** ზმნა ერთბირიანია და როცა ორბირიანი ფორმაა საჭირო, მას ენაცვლება **მაქვს** ან **მყავს**. მორიდებულ საუბარში **არის** ზმნას ენაცვლება **გახლავს** ან **ბრძანდება**. **არის** მე-3 პირში ხშირად შეკვეცილია და დარჩენილია **ა**, რომელიც ანალიზური ფორმის სახელად ნაწილს ან სხვა სიტყვას უერთდება (ის **სტუდენტი**ა. ბევრი ახალი **სახლი**ა აშენებული.)

ზოგჯერ შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილი წარმოდგენილია, მეშველი ზმნა კი იგულისხმება: დილა წყნარი იყო და მზიანი (იგულისხმება: მზიანი იყო).

აღწერითია ყველა სახის შედგენილი შემასმენელი (**ლამაზია, ჩემია, დაბნეული იყო, მასწავლებული გახდა**), სტატიკურ ზმნათა აწმყოს ფორმები (ვდგავარ, ზიხარ...), გარდაუვალ ზმნათა მე-3 სერიის ფორმები (**გავზრდილვარ, დამალულხარ, დამალვიხარ...**), გარდამავალ ზმნათა მე-3 სერიის ფორმები (**ავუშენებივარ, აღუზრდიხარ...**), რთული ზმნები (**ცხადყო, უზრუნველყო, პატივი სცა...**), ფრაზეოლოგიური გამოთქმები, რომლებსაც წინადადებაში ერთი წევრის მნიშვნელობა აქვთ (**ყურად იღო, ჭკუაში დაუჭდა, ხელში ჩაიგდო...**).

წარმომობით აღწერითი წარმოების ფორმებია **ცივა** (ცივ არს), **ბნელა** (ბნელ არს), **თბილა, გრილა, ცხელა, კმარა, ვარგა**. ეს ფორმები თავდაპირველად შედგენილი შემასმენელი იყო, ახლა კი მარტივია. მათში შემავალი სახელები ძირითადად ზედსართავებია: ცივი, ბნელი, თბილი, გრილი, ცხელი. კმარა წარმოდგარია **კმა არის** ფორმისაგან. **კმა** შემორჩენილი გვაქვს **კმაყოფილი** — ფორმაში; სახელია **ვარგიც**, რომელიც ამჟამად ზმნურ ფუძედ გვევლინება.

მეშველი ზმნები წარმომობით დამოუკიდებელი ზმნის ფორმებია. ყველა ზმნა, რომელიც დამხმარედ გამოიყენება, გვხვდება დამოუკიდებლადაც, მარტივ ზმნად. შორს თოვლიანი მთა **ჩანს** — აქ **ჩანს** მარტივი შემასმენელია, ხოლო ამ შემთხვევაში: ის ცოტა ადელვებული **ჩანს**,

ჩანს შედგენილი შემასმენლის (აღლევებული ჩანს) ნაწილია. ასევეა **განდა, დარჩა, გამოვა, განლავს** და სხვა ზმნები.

როგორც ცნობილია, ქართული ორგანული წარმოების ენაა და აღწერით ფორმებს ძირითადად მაშინ მიმართავს, როცა სინთეზური წარმოება ჭირს. სინთეზური წარმოების უქონლობა უმეტესად განპირობებულია სახელური კომპონენტის თავისებური სემანტიკით.

აღწერითი ფორმები ძველი ქართულის წიაღში ჩაისახა. მეშველზმნიანი ფორმები თავდაპირველად გარდაუვალი ზმნის პირველ თურმეობითში უნდა გაჩენილიყო და მისი დანიშნულება იყო დაეზუსტებინა პირის რომელობა. ერთპირიან ზმნათა პირველი თურმეობითის ფორმათა ანალოგიით უნდა განვითარებულიყო ენაში სხვა მეშველზმნიანი ფორმები(ა. შანიძე).

აღწერითი წარმოება ქართულში მეორეულ მოვლენად მიაჩნიათ, თუმცა ის ძველ ქართულში ხშირად გამოიყენება და არ წარმოადგენს უცხო ენათა გავლენის შედეგს. ძველ ქართულშივე ჩანს აღწერითი წარმოების ორგანულით შეცვლის ტენდენცია, მაგრამ თანამედროვე ქართულში შეინიშნება საპირისპირო ტენდენციაც: ზოგი ტიპის აღწერითი წარმოების არის გაფართოება. მაგალითად, პერიფრასტული ვნებითის ფორმები სულ უფრო ხშირად გამოიყენება და ისეთ ზმნებთანაც გვხვდება, რომელთათვისაც ორგანული წარმოებაც ბუნებრივია: **გადმოცემულ იქნეს / გადმოიცეს, დალაგებულ იქნეს / დალაგდეს** და სხვა.

5.10.2. რთულფუძიანი ზმნები. რთულფუძიანად განვიხილავთ არა ისეთ ზმნებს, რომელთა ფორმაწარმოებისათვის საყრდენი ფუძე შედგენილობით რთულია (გაი-სიგრძეგან-ა...), არამედ ზმნებს, რომლებიც შედგება სახელური და ზმნური კომპონენტისაგან.

თანამედროვე ქართულში გვხვდება რთულფუძიანი ზმნები: **შეურაცხყოფს, უზრუნველყოფს, უკვდავყოფს, სრულყოფს, ცხადყოფს, უკუგდება, თანაგრძნობს, თანადგომს...** რთულ ზმნებში ფორმაცვალება ზმნური ნაწილი, სახელური კი უცვლელია. ამ ზმნების უმეტესობა ძველი ქართულიდან ნაშთის სახით შემორჩენილი ფორმებია. მსგავსი რთული ფორმების წარმოება ახალ ქართულს არ ახასიათებს.

ძველ ქართულში ფართოდ იყო გავრცელებული რთული ზმნები, რომლებიც ნაწარმოები იყო სახელისა და მეშველი ზმნის საშუალებით: **ნუგეშინის-სცა, ამბორს-უყო, დადად-ყო, ძალ-მიც, ხელ-მეწიფების** და სხვა. ამ აღწერითი ფორმების სახელური ნაწილი ხშირ შემთხვევაში ფუძის სახით წარმოდგენილი არსებითი სახელია, რომელიც წარმო-

შობით ამ რთულ ფორმებში შემავალ ზმნასთან შეწყობილი პირდაპირი ობიექტია: **ხმა-ყო, წამ-უყვნა, სიტყვა-ყო, ძალ-გიც**; ზოგ შემთხვევაში კი **სახელური ნაწილი** ზედსართავი სახელი ან მიმღობაა: **ცხად-ყო, წმიდა-ყო, უზრუნველ-ყო, წრფელ-ყო**. მეშველ ზმნებად გამოყენებულია: **ცემა, ყოფა, დება, ღება**. . .

ამ რთული ზმნებიდან ახალ ქართულში შემოგვრჩა: **ცხადყო, შეურაცხყო, უზრუნველყო, უკვდავყო, სრულყო, უარყო**. რამდენადაც ეს ფორმები ძველი ქართულიდანაა შემორჩენილი, პირველ სერიაში მათ მხოლოდ სამი მწკრივის ფორმები აქვთ, მყოფადის წრის მწკრივები არ განუფითარდათ. ეს ზმნები ნაშთის სახით მოღწეული ფორმებია, მსგავსი წარმოება ახალ ქართულს არ ახასიათებს.

რთული ზმნების ნაწილები განუყოფელია, მაგრამ იშვიათად გვხვდება მათი გათიშვის შემთხვევებიც: **ყურად უნდა ედო, პატივი უნდა ვცეთ**. ფორმა პატივისცემა, მართალია, რთული ზმნაა, მაგრამ მისი სახელური ნაწილი ბრუნვებს იცვლის (**პატივს ვცემ, პატივი ვეცი**) და თან მსაზღვრელი შეიძლება დაერთოს (**დიდ პატივს ვცემ, საკადრისი პატივი სცეს** და ა. შ.).

ზოგი აღწერითი წარმოების ფორმის ნაწილს მოეპოვება შესაბამისი ორგანული წარმოება, გარკვეულ შემთხვევაში ენა უპირატესობას ანიჭებს ანალიზურ ფორმებს. ზოგ შემთხვევაში ანალიზურ და სინთეზურ ფორმათა შორის სხვაობა სემანტიკურია, ზოგ შემთხვევაში კი — გრამატიკული. სემანტიკურია დაპირისპირება ამ ფორმებისა: **ა-ნათლებს** — სწავლა-განათლება შეაქვს, ცოდნას სძენს და **ნათელყოფს** — ნათელს, გასაგებს ხდის, ააშკარავებს, ამჟღავნებს; **ა-სრულებს** — სრულ სახეს აძლევს, ამთავრებს, აბოლავებს, აკეთებს, ახორციელებს და **სრულყოფს** — უნაკლოს, უზადოს ხდის, ხვეწს, აუმჯობესებს, ავითარებს. ღზოგჯერ აღწერით და მის პარალელურ ორგანული წარმოების ფორმებს შორის სხვაობა სტილისტურია (ბ. ჯორბენაძე).

რთული ზმნის ძირითად ლექსიკურ მნიშვნელობას განსაზღვრავს სახელური ნაწილი. ზმნური ნაწილი ასრულებს დამხმარე ზმნის ფუნქციას. II კომპონენტი ჩვეულებრივ ზმნისწინის გარეშე გამოიყენება, ამიტომ ერთი და იგივე ფორმა კონტექსტისდა შესაბამისად შეიძლება გამოხატავდეს აწმყოს დროულ გაგებასაც და მყოფადის დროულ გაგებასაც:

რას ვშვრები? — მე **უზრუნველვეყოფ** მათ შორის კავშირს;

რას ვიზამ? — მე **უზრუნველვეყოფ** მათ უსაფრთხოებას...

I კომპონენტი ფუძის სახითაა წარმოდგენილი; ზმნურ აფიქსებს დაირთავს რთული ზმნის მეორე კომპონენტი.

შეურაცხ-ვ-ყოფ, შეურაცხს-ვ-ყოფ, შეურაცხს-მ-ყოფს...

არის შემთხვევები, როცა რთული ზმნა ერთ ლექსიკურ ერთეულად (ერთ საყრდენ ფუძედ) გაიაზრება და პირის ნიშანს დაირთავს პირველი კომპონენტი: **ვ-უზრუნველყოფ**; არის ორმაგი გამოხატვის შემთხვევებიც: **ვ-უზრუნველ-ვ-ყოფ**. ბოლო ორი შემთხვევა უმართებულოა.

შენიშვნა: რთულფუძიანი ზმნის შთაბეჭდილებას ტოვებს პატივისცემა, მაგრამ არსებითი განსხვავება უზრუნველყოფა ტიპის ზმნათაგან ისაა, რომ ამ შემთხვევაში I კომპონენტი იბრუნვის: პატივ-ს ვ-ცემ, პატივ-ი ვეცი...

რთულფუძიანი ზმნები ყველა მწკრივის ფორმას იწარმოებს (შესაბამისად ყველა პირის ფორმას):

აწმყო-მყოფადი:	შეურაცხ-ვ-ყოფ	შეურაცხ-ვ-ყოფ-თ
შეურაცხ-ყოფ	შეურაცხ-ყოფ-თ	
შეურაცხ-ყოფ-ს	შეურაცხ-ყოფ-ენ	
უწყვეტელი-ხოლმეობითი:	შეურაცხ-ვ-ყოფდი...	
I კავშირებითი:	შეურაცხ-ვ-ყოფდე...	
წყვეტილი:	შეურაცხ-ვ-ყავი...	
II კავშირებითი:	შეურაცხ-ვ-ყო...	
I თურმეობითი:	შეურაცხ-მ-იყვი-ა...	
II თურმეობითი:	შეურაცხ-მ-ეყ-ო...	
III კავშირებითი:	შეურაცხ-მ-ეყო-ს.	

რთული ზმნები იწარმოებს სახელზმნურ ფორმებსაც: შეურაცხ-ყოფა, შეურაცხ-მყოფელი, შეურაცხ-ყოფილი...

რთული ზმნები, როგორც ერთცნებიანი კომპოზიციები, ერთად იწერება: **შეურაცხყავი...**

5.10.3. შერწყმული ზმნები. შერწყმულ ზმნებად განვიხილავთ ერთი და იმავე ფუძისაგან წარმოებულ, ერთი და იმავე მიმართულების, მაგრამ სხვადასხვა ორიენტაციის გამომხატველ ორკომპონენტიან ზმნებს.

შესაბამისად შერწყმული ზმნის შემადგენელი კომპონენტები ერთმანეთისაგან სხვაობს ზმნისწინით. ერთი და იმავე ზმნური ფუძისაგან შედგენილ ზმნებში წყვილდება ერთი და იმავე მიმართულების, მაგრამ სხვადასხვა ორიენტაციის ზმნები; ჩვეულებრივ წყვილდება მი- და მო-, ა- და ჩა-, ა- და და-; ანდა მარტივი და შესაბამისი რთული ზმნისწინები: გა- და გამო-, წა- და წამო- და სხვა: **მიიარ-მოიარა, მივიდ-მოვიდა; აიარ-ჩაიარა, ავარდ-დავარდა...** ასევე **გაიარ-გამოიარა, წავიდ-წამოვიდნენ, გაიხედ-გამოიხედა...** შერწყმული ზმნებიდან პირველი უმეტესად ბოლომოკვეცილია, მეორე კი სრული სახით არის წარმოდგენილი. პირველს ზოგჯერ მხოლოდ პირის ნიშანი აკლია: **გაზომ-აწონა, ჩაიკვნეს-ჩაიჭიჭიკა** და სხვა, ზოგჯერ კი სხვა ნაწილებიც: **მილაგ-მოლაგდნენ, შედი-გამოდოდნენ** და სხვა.

ძირითადად ერთმანეთს ერწყმის:

ა) სინონიმური ან მსგავსი შინაარსის (**აცრემლ-ატირა, გასუქ-გალადეთ, დაიბან-დაისუფთავა, გაზომ-აწონა...**);

ბ) საპირისპირო შინაარსის ზმნები (**გამაცივ-გამაცხელა**);

გ) ერთი და იმავე ფუძისაგან სხვადასხვა ზმნისწინით ნაწარმოები ფორმები (**გარბი-გამორბიან, მიყარ-მოყარა, მილაგ-მოლაგდნენ, აწონ-დაწონა...**).

ასეთი ფორმები ძალზე მცირეა. გაცილებით უფრო მეტია შერწყმული ფორმები საწყისებსა და მიმღეობებში: **მისვლა-მოსვლა, მიკითხვ-მოკითხვა, ყიდვა-გაყიდვა, დაწმენდილ-დასუფთავებული, წასულ-წამოსული, გაჭენებულ-გამოჭენებული** და ა. შ. მი- და მო- ზმნისწინების შემთხვევაში შეიძლება პირველი კომპონენტი მხოლოდ ზმნისწინითაც იქნეს წარმოდგენილი: მიმოიხედა, მიმოიარა... სხვა ზმნისწინათა შემთხვევაში ასე არ ხდება.

5.10.4. მყარი ზმნური შესიტყვებები. აღწერით წარმოებად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე ფრაზეოლოგიური გამოთქმები: **ყურად იღო, ნათელ იღო, სიტყვა მიუგო, ხელში ჩაიგდო** და სხვა. მსგავსი ფრაზეოლოგიზმები ხშირი იყო ძველ ქართულში: **ყურად-იღეთ** (ყურად-ღება — აზრის, ყურადღების, სმენის მიმართვა რაიმეზე), **მუცლად-იღო** (მუცლად-ღება — დაორსულება), **სიტყვა-უგის** (სიტყვის-გება — პასუხის გაცემა), **თავ-ადგამ** (თავ-დგმა — დამთავრება), **გული განაწყო** (გულის განწყობა — გულის მოსვლა) და სხვა. ამ აღწერითი სახის გამოთქმებში სახელური ნაწილი წარმოშობით პირდაპირი ობიექტია ან უბრალო დამატება. ამგვარი ფრაზეოლოგიური გამოთქმები გრამატი-

კულად აღწერით ფორმებს უტოლდება. აღნიშნული წარმოება ბუნებრივი მოვლენაა როგორც ძველ, ისე თანამედროვე ქართულში.

5.10.5. დამხმარე სიტყვებით გართულებული ზმნები. ზმნა-შემასმენელს ხშირად ახლავს ნაწილაკი ან მოდალური ელემენტი, რომელიც ზმნასთან ერთად მონაწილეობს ზოგი კატეგორიის გამოხატვაში. მაგალითად, **ნუ** ზმნასთან ერთად აწარმოებს კილოს ფორმას (ნუ მიდიხარ!). შესაძლებლობა-ვარაუდს გამოხატავს **იქნებ, ეგებ**. პირველი ან მეორე კავშირებითის ფორმას ახლავს **უნდა**. ნაწილაკები და მოდალური ელემენტები ცვლიან ზმნის მოდალობას, აზუსტებენ მის შინაარსს.

ზოგი მეცნიერის აზრით, თანამედროვე ქართულში ფართოდ გავრცელებული **მინდა წავიდე** ტიპის (მოდალური ზმნისა და კავშირებითის ფორმათა შეხამებით მიღებული) კონსტრუქცია ერთ წევრად უნდა იქნეს გაგებული და მას პირობითად ორზმნიანი ანუ ბივერბალური შემასმენელი ეწოდოს. ეს თვალსაზრისი საყურადღებოა, მაგრამ გარკვეულ შენიშვნებსაც იწვევს. მოდალური ზმნა თუ დამხმარე სიტყვად არის ქცეული, მისი დამატებით მიღებული ფორმა ორ ზმნად (ბივერბალურ შემასმენლად) აღარ ჩაითვლება.

5.10.6. ფუძის მონაცვლეობისათვის

ზმნათა ერთი ჯგუფის თავისებურება ის არის, რომ ერთი და იმავე ფუძით ვერ იწარმოებენ ყველა შესაძლო ფორმას; პარადიგმაში ხდება ფუძის მონაცვლეობა.

განიხილება ორი ტიპის მონაცვლეობა: 1) როცა პარადიგმაში ფუძეთა მონაცვლეობა ხდება რაიმე გრამატიკული კატეგორიის მიხედვით; ამ შემთხვევაში ერთმანეთს ენაცვლება ორი ან მეტი მარტივი ფუძე და 2) როცა ერთი და იმავე მარტივი ფუძის შემთხვევაში ერთი მწკრივის პარადიგმაში ხდება მწკრივის საყრდენი ფუძის შენაცვლება.

5.10.6.1. მარტივი ფუძის მონაცვლეობა. გრამატიკულ ლიტერატურაში საუბრობენ მარტივი ფუძის მონაცვლეობის რამდენიმე შემთხვევაზე:

ა) ფუძეთა **მონაცვლეობა ხდება სუბიექტის რიცხვის მიხედვით**: მხოლოდ ერთ რიცხვში წარმოდგენილი სუბიექტის შემთხვევაში სხვა

ფუძეა გამოყენებული, მრავლობით რიცხვში დასმული სუბიექტის შემთხვევაში — სხვა:

ვ- ზი -ვარ	ვ- სხედ -ხართ
ზი -ხარ	სხედ -ხართ
ზი -ს	სხედ -ან

ეს სტატიკური ზმნის შემთხვევაში. ასეთივე შენაცვლება ხდება შესაბამის დინამიკურ ვნებითებშიც:

ვ- ვ -ებ-ი	ვ- სხდ -ებ-ი-თ
ვ -ებ-ი	სხდ -ებ-ი-თ
ვ -ებ-ა	სხდ -ებ-ი-ან

ფუძეთა ასეთი შენაცვლება ხდება ყველა მწკრივის (რომელიც მოეპოვება კონკრეტულ ზმნას) ფორმებში:

(და)ვჯდებოდი — (და)ვსხდებოდი
 (და)ვჯდებოდე — (და)ვსხდებოდეთ
 დავჯექი — დავსხედი
 დავჯდე — დავსხდე
 დავმჯდარვარ — დავმსხდარვართ
 დავმჯდარიყავი — დავმსხდარიყავით
 დავმჯდარიყო — დავმსხდარიყოთ

ზი და **ვ** ფუძეები სასაუბრო მეტყველებაში მრავლობითის ფორმებშიც შეიძლება იქნეს გამოყენებული: ვზივართ, ვჯდებით; II პირის ე. წ. პატივისცემის მრავლობითის შემთხვევაში ჩვეულებრივ მხოლოდითი ფუძეები გამოიყენება: თქვენ ზიხართ, თქვენ ვჯდებით...

სუბიექტის რიცხვის მიხედვით ფუძეთა შენაცვლების სხვა შემთხვევები:

ვარდ-ებ-ა — ცვივ-ა,
 ავღია — ყრია,
 დევს — აწყვია,
 აბია — ასხია,
 კვდება — იხოცება...

ბ) მარტივი ფუძის შენაცვლება შეიძლება მოხდეს პირდაპირი ობიექტის რიცხვის მიხედვით:

და-**სვ**-ა მან ის — და-**სხ**-ა მან ისინი
 მოი-**ბ**-ა მან ის — მოი-**სხ**-ა მან ისინი

წაი-**ყვან**-ა მან ის — წა-**სხ**-ა მან ისინი (ჩვეულებრივია ასევე წა-
 იყვანა მან ისინი).

მო-კლ-ა } მან ის — და-ხოც-ა მან ისინი
 და-კლ-ა }
 გადაა-გდ-ო მან ის — გადა-ყარ-ა მან ისინი
 და-დ-ო მან ის — { დაა-ლა-გა } მან ისინი
 { დაა-წყ-ო }

გა-ტეხ-ა მან ის — დაა-მტვრი-ა მან ისინი...

კანონზომიერ ზმნათა გავლენით არის ტენდენცია მრავლობითის ფორმებშიც მხოლოდობითის ფუძე იქნეს გამოყენებული: ვ-**ზი**-ვართ, ვ-**ჯდ**-ებით და სხვა.

გ) დროში მონაცვლე ზმნები

ამ ტიპის ზმნებს მწკრივში მონაცვლე ზმნებსაც უწოდებენ (ა. შანიძე).

ზმნათა ძირითადი ნაწილი ახლანდელ და მომავალ დროს ზმნის-წინით განასხვავებს; ჩვეულებრივ ერთი და იმავე ფუძით ხდება წარსული დროის გამოხატვაც (წყვეტილის მწკრივის წარმოება):

წერს — დაწერს — დაწერა, თბება — გათბება — გათბა...

არის რამდენიმე ზმნა დროთა დაპირისპირებას ფუძეთა დაპირისპირებით ახდენს:

არის — იქნება — იყო,
 შვრება — იზამს — ქნა,
 ამბობს — იტყვის — თქვა,
 ეუბნება — ეტყვის — უთხრა,
 მიაქვს — წაიღებს / მიიტანს — წაიღო / მიიტანა...

რა ფუძითაც აწარმოებს ზმნა აწმყო-მყოფადის მწკრივს, იმ ფუძეს ემყარება | სერიის სხვა მწკრივებიც (თუკი ეწარმოება საერთოდ):

არის, იქნება; შვრება, იზამს;
 — იქნებოდა; შვრებოდა, იზამდა;
 — იქნებოდეს; შვრებოდეს, იზამდეს;
 ამბობს, იტყვის; ეუბნება, ეტყვის;
 ამბობდა, იტყოდა; ეუბნებოდა, ეტყოდა;
 ამბობდეს, იტყოდეს; ეუბნებოდეს, ეტყოდეს...

შესაბამისად, რომელი ფუძითაც იწარმოებს წყვეტილის მწკრივს, იმავე ფუძეს გამოიყენებს მეორე კავშირებითშიც და მესამე სერიის მწკრივებშიც:

იყო, ქნა, თქვა,
 იყოს; ქნას; თქვას;
 ყოფილა... უქნია... უთქვამს...

ეუბნება — ეტყვის — უთხრა ფუძეთა შემთხვევაში განაწილება ასეთივეა ერთი თავისებურებით: მესამე სერიის შემთხვევაში სხვა ფუძე ჩანაცვლება: **უთქვამს / ეთქვა / ეთქვას**; ამ შემთხვევაში სრულ პარადიგმაში ოთხი ფუძის ჩანაცვლება ხდება:

ე-უბნ-ება / ე-ტყვ-ის / უ-თხრ-ა / უ-თქვ-ამს...

დ) **სხვა ტიპის ფუძეთა** მონაცვლეობის მაგალითებსაც ასახელებენ (ა. შანიძე).

შენაცვლება ასპექტში

უსრული — სვამს,	სრული — დალია,
აძლევს	მისცა,
უმზერს, უყურებს,	შეხედა...

შენაცვლება პირში

ფუძის მონაცვლეობა შეიძლება მოხდეს იმისდა მიხედვით, თუ ვინ არის მოსაუბრე და ვინ — თანამოსაუბრე; მოსაუბრეთა სოციალური მდგომარეობა განაპირობებს ფუძეთა არჩევანს:

არის — გახლავს,
 ხარ — ბრძანდები,
 თქვა — ბრძანა,
 მოვიდა — მობრძანდა,
 მიუტანა — მიართვა,
 ჭამა — მიირთვა — გეახლათ...

ფაქტობრივ, ზმნური ფუძეებით გაირჩევა, „თუ როგორი უნდა იყოს საუბარი (ანუ სიტყვა-პასუხი) სწორებს შორის, ან უფროსსა და უმცროსს შორის“ (ა. შანიძე). ამ ფაქტზე ყურადღებას სულხან-საბა ორბელიანიც ამახვილებს: „**თქმა** ითქმის სწორს კაცს ეტყოდეს, ხოლო **მონხნება** უალრესისადმი და **ბრძანება** უმცროსისადმი, რამეთუ სამსახე არიან თქმანი“.

ამ ტიპის ზმნებს ა. შანიძე პირში მონაცვლე ზმნებს უწოდებს.

5.10.6.2. სუბლექტივში მწკრივთა წარმოებაში. აღინიშნა, რომ მწკრივის პარადიგმაში ერთიანდება ზმნის პირიანი ფორმები, რომლებიც განსხვავებულია ერთმანეთისაგან მხოლოდ ზმნისწინით, პირისა და რიცხვის ნიშნებით. ზმნისწინის, პირისა და რიცხვის ნიშნების

ჩამოშორებით მწკრივის ფუძეს ვიღებთ. ესე იგი: მწკრივის პარადიგმის წევრებისათვის საყრდენი ფუძე საერთოა.

მაგრამ არის შემთხვევები, როცა მწკრივის პარადიგმაში შემავალი რომელიმე წევრის ფუძე სხვაობს მწკრივის საერთო ფუძისაგან; ერთი და იმავე მწკრივის პარადიგმაში ერთი და იმავე ზმნის სხვადასხვა ფუძე იყრის თავს. ამგვარად, წარმოიქმნება სუბლექტური პარადიგმები.

საერთოდ, ლინგვისტურ ტერმინთა ლექსიკონების მიხედვით, სუბლექტივიზმი ისეთი გრამატიკული მოვლენაა, როცა ერთი პარადიგმის ფარგლებში ხდება ძირისა თუ ფუძის მონაცვლეობა (ჯ. მარუზო; ო. ახმანოვა).

ქართული ენის მასალაზე მსჯელობისას ზმნის სისტემაში სუბლექტურად მიიჩნევა ე. წ. რიცხვისა თუ მწკრივის მიხედვით მონაცვლე ზმნები:

დაჯდა ის	—	დასხდნენ ისინი
აბია ის მას	—	ასხია ისინი მას

ანდა: **არის** — **იქნება** — **იყო**

შვრება — **იზამს** — **ქნა**

ყველა შემთხვევაში საუბარია მარტივ ფუძეთა მონაცვლეობაზე: უღლების სისტემაში ერთსა და იმავე მწკრივში თუ სხვადასხვა მწკრივში სხვადასხვა ზმნაა წარმოდგენილი. ფაქტობრივ, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სემანტიკური პრინციპის მიხედვით სხვადასხვა ზმნის ერთ პარადიგმაში გაერთიანებისა. ამგვარ შემთხვევებს ჩვენ სემანტიკური პარადიგმები ვუწოდეთ (§ IV. 5.3.).

განმარტების მიხედვით სუბლექტივიზმად უნდა ჩაითვალოს არა მარტო მარტივ ფუძეთა, არამედ მწკრივთა პარადიგმაში საყრდენი ფუძეების სხვაობის შემთხვევაც.

როგორც ვთქვით, ქართულში არის შემთხვევები, როცა ერთი მწკრივის პარადიგმაში სხვადასხვა საყრდენი ფუძეა გამოყენებული. მაგალითად, ძველი ქართულის:

ვალ
ხ-ვალ
ვალ-ს
ვალ-თ
ხ-ვალ-თ
ვლენ-ან

მრავლობითი რიცხვის III პირის **ვლენ** საყრდენი ფუძე განსხვავებულია სხვა პირის ფორმათა საყრდენი ფუძისაგან — **ვალ**. ამგვარ შემთხვევებს ვუწოდებთ ჩვენ სუბლექტივიზმს.

სუბლექტური პარადიგმები ქართულში ძირითადად აწმყოს ფორმებში იჩენს თავს; მოვიყვანთ ძველი ქართულის ნიმუშებს:

წევ	და	წვან	ვ- წევ ს- წევ წევ -ს	ვ- წევ -თ ს- წევ -თ წვან -ან
გავ	და	გვან	ვ- გავ გავ გავ -ს	ვ- გავ -თ გავ -თ გვან -ან
ვამ	და	ვმან	ვ- ვამ ვამ ვამ -ს	ვ- ვამ -თ ვამ -თ ვმან -ან
რწამ	და	რწმან	ვ- რწამ რწამ რწამ -ს	ვ- რწამ -თ რწამ -თ რწმან -ან
დგა	და	დგან	ვ- დგა ს- დგა დგა -ს	ვ- დგა -თ ს- დგა -თ დგან -ან

წევ — წვან, ვავ — ვვან, გავ — გვან, დგა — დგან ზმნათა პარადიგმები სუბლექტურია ახალ ქართულშიც. სხვაობას ძველი ქართულისაგან ის ქმნის, რომ I-II პირის ფორმებმა მეშველი ზმნა დაირთეს:

ვ-დგა-ვარ	ვ-დგა-ვართ
დგა-ხარ	დგა-ხართ
დგა-ს	დგან-ან

ამ შემთხვევაში ჩვენს მიზანს არ შეადგენს III პირის მრავლობითის ფორმაში დადასტურებული **ან** ელემენტის რაობის კვლევა. არსებითი ისაა ჩვენთვის, რომ ეს ელემენტი საყრდენი ფუძის ნაწილია. თუმცა ვთქვათ ისიც, რომ ა. შანიძის აზრით, ამ ფორმებში **ან** თემის ნიშანია, ნამთის სახით შემორჩენილი.

სუბლექტურ პარადიგმებს დიალექტებშიც ვადასტურებთ. თუმცა ამჯერად ეს არ არის ჩვენი განხილვის საგანი.

თუ ძველ ქართულში აწმყოსა და უწყვეტელში სუბლექტური წარმოება მწკრივთა პარადიგმებისა მხოლოდ გარკვეული ტიპის ზმნათათვისაა დამახასიათებელი (აწმყოში სტატიკურ ზმნებთან, ხოლო უწყვეტელში **აგ** და **ამ** თემისნიშნებთან), ზოგმა დიალექტმა (მაგ. მესხურმა) ეს პრინციპი აწმყოში ყველა ზმნაზე გაავრცელა... ასევე ბოლომდეა გატარებული ეს პრინციპი ხოლმეობითების წარმოებაში თუ-შურში, ხევსურულსა და ფშაურში.

ძველი თუ ახალი სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მონაცემთა გამოწვლილვით შესწავლა ალბათ ფაქტებს გაამრავლებს. საკითხის დასმისათვის, ვფიქრობთ, ესეც საკმარისია.

სუბლექტივიზმი მწკრივთა წარმოებაში საგანგებო მოვლენაა. იგი არღვევს მწკრივის პარადიგმის აგების საერთო პრინციპს — მწკრივის საყრდენი ფუძის პრინციპს (გავიხსენოთ: მწკრივი აერთიანებს მხოლოდ პირისა და რიცხვის ნიშნებით განსხვავებულ ფორმებს): ერთი მწკრივის პარადიგმაში შემავალ ფორმებს საერთო საყრდენი ფუძე უნდა ჰქონდეთ; სხვადასხვა საყრდენი ფუძე სხვადასხვა მწკრივის ფორმათა წარმოების საფუძველია... სუბლექტივიზმის მოვლენა ახსნას მოითხოვს... ჩვენ ამჯერად ფაქტის აღწერით ვკმაყოფილდებით.

და კიდევ: როგორც ჩანს, არის რალაც არსებითი კავშირი იმ ფაქტთან, რომ მეშველზმნიან წარმოებაში ერთ პარადიგმაში აღწერითი არის I-II პირთა ფორმები, ხოლო III პირის ფორმა ორგანულია: **ვ-ზი-ვარ**, **ზი-ხარ**, **ზი-ს...**

5.10.7. ფუძეთა ბოლოკიდურის მოკვეცა წყვეტილში. წყვეტილის ფორმათა ერთ-ერთი დამახასიათებელი თავისებურება არის ფუძეთა ბოლოკიდურის მოკვეცა. მოვლენა ეხება ძირითადად მეორე სუბიექტური პირის ფორმებს, ისიც წართქმით ბრძანებთში; **დახე** (← დახედე), **გასწი** (← გასწიე), **მომყე** (← მომყევი), **გამეცა** (← გამეცალე), **მოიცა** (← მოიცადე), **დააყე** (← დააყენე) და სხვა;

დახეთ, როგორც მოუსვა, უკან აღარც იხედება (თ. ბიბ.).

გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი (ნ. ბარ.).

მოლით, **მომყეთ**, თუ გული გერჩით (ო. ჩხ.).

გამეცა, ვირო, ნუ მეღრიჯები (ილია).

ჰო, ვერ მიცვნია, ვერა-მეთქი, თუმცა **მოიცა** (ო. ჩხ.).

ილოს ფაფა მაინც **მომე** (თ. ჭილ.).

კარგი, **დააყე** ეგ ჩონგური, რა მოგივიდა (თ. ბიბ.).

ეგ რაღა სახუმაროა, **გენაცვათ** (იქვე).

წაიყვათ და ჩააბარეთ (გ. შარ.).

ფორმას მოეკვეცება, ჩვეულებრივ, ბოლო მარცვალი — ოდენ-ხმოვნის შემცველი (**-ი** ან **-ე**) ან თანხმოვნისა და ხმოვნის შემცველი (თანხმოვანი ძირეულია). სუბიექტური მეორე პირის მრავლობითობის შემთხვევაში **-თ** სუფიქსი მოკვეცილ ფორმას დაერთვის. მარცვლის მოკვეცა ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც წყვეტილის ფორმის საყრდენი მორფემა ძირეულია. სუფიქსური საყრდენი მორფემის მქონე ფორმათა შეკვეცა არ ხდება: დონიანი ვნებიტები, შუალობითი კონტაქტის ფორმები ყველა შემთხვევაში სრულადაა წარმოდგენილი. მაშასადამე, მორფოლოგიური დანიშნულების მქონე ელემენტთა მოკვეცა სათანადო ფუნქციის გაუჩინარებას გამოიწვევდა. **გასწი** (← **გასწი-ე**) ტიპის ფორმათა **-ე** სუფიქსის მოკვეცა ამავე შედეგს (**-ე** სუფიქსის ფუნქციის გაუჩინარებას) არ იწვევს: II პირის წართქმითი ბრძანებითი მხოლოდ წყვეტილის ფორმას გამოიყენებს. მაწარმოებლის მოკვეცის შემთხვევაშიც არაა მოსალოდნელი წყვეტილის ფორმის გაუაზრებლობა.

5.10.8. კერძო შემთხვევები

5.10.8.1. თავისებურება უამბობს ზმნის წყვეტილის ფორმისა.

როგორც ვნახეთ, არსებობს თავისებურებანი, რომლებიც დამახასიათებელია ზმნათა ცალკეული ჯგუფებისათვის; ამგვარ შემთხვევაში ამ ჯგუფებისათვის გარკვეული წესებიც დგინდება. მაგრამ არის შემთხვევები, როცა ესა თუ ის ზმნა ავლენს თავისებურებას, რის განზოგადებაც არ ხერხდება. საკმაოდ მრავლადაა ასეთი კერძო შემთხვევა. ცხადია, ყველა მათგანის შესახებ ვერ ვისაუბრებთ. მაგალითისათვის ორიოდვე ზმნას განვიხილავთ...

სუბიექტური მესამე პირის **-თ** სუფიქსის გამოვლენის ერთ-ერთი პირობა უმარცვლო ფუძის მქონეობაა. ისეთ შემთხვევაში, როგორიცაა **უამბო**, ეს პირობა დარღვეული ჩანს: საყრდენი ძირეული მორფემა ამ შემთხვევაში მარცვლოვანია: **ამბ** (← **ამბავ**). ამ ზმნის „საწყისია „მბობა“. მოსალოდნელი იყო „ამბობა“, რადგანაც ნაწარმოებია „ამბავ“ სიტყვისაგან (რომლის უკანასკნელი თანხმოვანი დაკარგულია ბაგისმიერი თანხმოვნების მეზობლობაში: **ვამბვ-ობ**), მაგრამ **ა** ქცევის ნიშნად იქნა

გაგებული და საწყისში ჩამოშორდა“ (ა. შანიძე). თითქოსდა მოულოდნელია ქცევის ნიშნის მომდევნო ხმოვნის (ვ-უ-ამბე) ქცევის ნიშნადვე გააზრება (საობიექტო ქცევის უ პრეფიქსის მომდევნოდ ნეიტრალური ქცევის ა პრეფიქსად მიჩნევა ფუძისეული ხმოვნისა), რადგან ერთი და იმავე რანგის ორი მორფემა არ შეიძლება იქნეს წარმოდგენილი ფორმაში.

მაგრამ ეს მაინც საგანგებო შემთხვევაა და ბევრი რამ ახსნას მოითხოვს:

პირიან ფორმებში ა უეჭველად ფუძისეულად გაიაზრება:

უ-ამბ-ობ-ს, უ-ამბ-ო, უ-ამბ-ია...

ამგვარი ძირის მქონე ზმნებმა წყვეტილი III ყალიბით უნდა იწარმოოს (იხ. § IV. 5.6.3.):

ვ-უ-ამბ-ე

უ-ამბ-ე

და შესაბამისად III პირის ფორმა უნდა იყოს უ-ამბ-ა. მსგავსი ფორმები ხალხურ პოეზიაში დასტურდება:

„დადექ, ნაფოტო, მიაბე მეგობრის შემონათვალი;

დადგა ნაფოტმა **მიაბა...** (ხალხ.). ტექსტი ხიზაბავრაშია ჩაწერილი, თუმცა ძირითადად **ო** სუფიქსიანი ვარიანტია გავრცელებული: **უამბ-ო.**

შეიძლება ამგვარი ვარაუდის დაშვებაც: **-ო** ფუძისეული **ვ** თანხმოვნის სუბიექტური მესამე პირის **-ა** სუფიქსთან შერწყმის პროდუქტია: **მიაბო ← მიაბვა.** შემდეგ მოხდა **ო** სუფიქსთან გააზრება. წყვეტილის **-ე** ფორმანტი და სუბიექტური მესამე პირის **-ო** საყრდენ მორფემად უმარცვლო ძირს ვარაუდობს. ეს გახდა მიზეზი **ამბ** ძირისეული **ა** ხმოვნის არაძირეულად გააზრებისა.

5.10.8.2. ვალ/ ვედ/ დი ზმნის თავისებურებანი. წყვეტილის წარმოების ჩვენ მიერ განხილულ ყალიბებში ვერ თავსდება და თავისებურ ვითარებას გვიჩვენებს **ვალ** ზმნა, რომლის შესახებაც საგანგებოდ გვინდა ვიმსჯელოთ.

არის შემთხვევები, როცა ამ თუ იმ ზმნის ფორმაწარმოებასთან დაკავშირებულია არაერთი თავისებურება. ასეთ შემთხვევაში, ცხადია, ესა თუ ის ზმნა რომელიმე თავისებურებით შეიძლება დადგეს სხვა ზმნის გვერდით, მაგრამ მთლიანობაში უნდა ვისაუბროთ კონკრეტული ზმნის შესახებ. მაგალითისათვის განვიხილავთ **ვალ/ ვედ/ დი** ზმნას.

განსახილველი ზმნა ფუძემონაცვლეა: აწმყოში ძირითადად **დი**

ფუძეა გამოყენებული — მივ-დი-ვარ, მი-დი-ხარ, მი-დი-ს (თუმცა მას შეიძლება შეენაცვლოს I-II პირებში **ვალ**: „მი-ვალ, მიმიხარია...“); მომავალ დროს **ვალ** ფუძე გამოხატავს — მი-ვალ, მი-ხ-ვალ, მი-ვა(ლ-ს); წყვეტილში ვედ/ვიდ ფუძეა გამოყენებული: მი-ვედ-ი, მი-ხვედ-ი, მი-ვიდ-ა.

გავხაზავთ: ეს ერთადერთია ფუძემონაცვლე ზმნათა შორის, რომელსაც სხვადასხვა ფუძე აქვს აწმყო-მყოფადასა (მი-**ვალ**...) და I სერიის დანარჩენ ორ მწკრივში — მი-**ვიდ**-ოდ-ი, მი-**ვიდ**-ოდ-ე...

გარდა ამისა, განსახილველი ზმნა რამდენიმე თავისებურებას ავლენს:

1. **ვედ/ვიდ** ერთადერთი ფუძეა, ერთ-ერთია იმ ორი ზმნიდან, რომლებმაც სუბიექტური მეორე პირის ნიშნად **ხ-** პრეფიქსი შემოგვიანხა: მო-**ხ**-ვალ, მო-**ხ**-ვედ(ი), მო-**ხ**-ვიდ-ე.

2. საერთოდ, ზმნის ფუძისეული **ე** ხმოვანი სხვადასხვა ჯგუფის ზმნასთან სხვადასხვაგვარ თვისებას ავლენს: ა) ყველა მწკრივის ფორმებში უცვლელადაა წარმოდგენილი: ვწერ-ვწერე-მიწერია, ვძერწავ-ვძერწე-მიძერწავს... ბ) I სერიის ფორმებში დადასტურებულ **ე** ხმოვანს II სერიის ფორმებში **ი** ხმოვანი ენაცვლება ვდრეკ-ვდრიკე, ვგრეხ-ვგრიხე... გ) ერთი ტიპის ზმნებში ფუძისეული **ე** მხოლოდ წყვეტილის I და II პირის ფორმებშია წარმოდგენილი; იმავე მწკრივის III პირისა და სხვა მწკრივთა ფორმებში ფუძე ნულოვანი გახმოვანებითაა წარმოდგენილი: გავკერი-გაკერი-გაკრა, ჭრის, გაჭრას... ფუძეში **ე** ხმოვნის შემცველი ყველა ზმნა ზემოწარმოდგენილი სამი ჯგუფიდან რომელიმე ერთ-ერთს მიეკუთვნება. გამონაკლისს ქმნის მხოლოდ **ვედ** ზმნა. **ეს ერთადერთი ფუძეა, სადაც ხმოვანმონაცვლეობა ე/ი ერთი მწკრივის ფორმებში ხდება**: I და II პირის ფორმებში **ე** გახმოვანებითაა წარმოდგენილი, III პირის ფორმაში — **ი** გახმოვანებით:

წა-ვედ-(ი)	წა-ვედ-ი-თ
წახ-ვედ-(ი)	წახ-ვედ-ი-თ
წა-ვიდ-ა	წა-ვიდ-ნენ

ე/ი ხმოვანთმონაცვლეობა ფონეტიკურ ნიადაგზე იხსნება: ხდება ნაწილობრივი რედუქცია (ბ. ჯორბენაძე). ახალ ქართულში ეს ერთადერთი შემთხვევაა I ყალიბის ზმნებთან, როცა საყრდენი მორფემისეული ხმოვანი ამგვარ ცვლილებას განიცდის (ძველ ქართულში **უ** ხმოვანი ძირეულ მორფემებში მსგავსი შემთხვევები დასტურდება: ვ-თქუ — თქუ-ა, ვ-სუ — სუ-ა...). **ვედ/ვიდ** ზმნა ამ მხრივაც გამონაკლისს ქმნის. გამონაკლისის წესის ფარგლებში მოქცევა დიალექტებმა სცადა: აჭა-

რულსა და იმერხეულში ამ ზმნის პარადიგმა ასეთ სახეს იღებს:

(წე)-ვედ-ი

(წახ)-ვედ-ი

(წე)-ვდ-ა

საყრდენი მორფემისეულმა ხმოვანმა სრული რედუქცია განიცადა. შდრ.:

გავ-ჭერ-ი

გა-ჭერ-ი

გა-ჭრ-ა

სხვა ამგვარი შემთხვევა არ დადასტურდა.

3. როგორც ცნობილია, წართქმითი ბრძანებითი მეორე პირისა წყვეტილის ფორმებს იყენებს: **გააკეთე! დაწერე! გაიქეცი...** ძველ ქართულში წყვეტილის II პირის სრული ფორმა გამოიყენებოდა ბრძანებითის გამოსახატავად ამ ზმნასთანაც, რაც ახალ ქართულშიც იჩენს თავს არქაიზმის სახით: „**განვედი** ჩემგან, ჰო, მაცთურო, სულო ბოროტო!“ (ნ. ბარ.); მაგრამ, როგორც მიუთითებენ, ამჟამად ბრძანებითის ძირითადი ფორმაა **გა-დი, წა-დი** (ა. შანიძე).

ეს ფაქტი სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარად იხსნება: „ვედ 1-ლი და მე-2 პირის ფორმებს აწარმოებს (და ბრძანებითისასაც, მაგრამ უკანასკნელი ფორმა ძალიან დაშორებულია პირვანდელს: მო-ვედ → მო-ედ-(ი) → მო-დ(ი)“... (იქვე). ამგვარ ახსნას რამდენიმე წინააღმდეგობა ახლავს:

ა) **მო-დი** ფორმაში **ი** იმავე რიგის ელემენტად გაიაზრება, რაც **მოვ-კალ-(ი)** ტიპის ზმნებთან გვაქვს. I ყალიბის ფორმებში **-ი** ელემენტი ნულთან მონაცვლეა. ახალ ქართულში ეს (ნულთან მონაცვლეობა **-ი** ელემენტისა) სწორედ ბრძანებითის ფორმებში ხდება ძირითადად (იხ. § IV. 5.6.2.). **მოდ** ფორმა ჩვეულებრივ **ი**-ს გარეშე არ გვხვდება. ამ მხრივ ეს **-ი** უფრო მეორე ყალიბის ზმნებთან დამოწმებულ **-ი** ელემენტს ესადაგება, თუ, რა თქმა უნდა, მისი გამონაწევრება საერთოდ შესაძლებელია.

ბ) უფრო არსებითი ხასიათის დაბრკოლებად გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ ზმნური ფუძის გამარტივებისას ცვეთა, მოკვეცა ჩვეულებრივ ბოლოკიდურ პოზიციას ეხება. მოსალოდნელი იყო სწორედ ამგვარი ცვლილება (შდრ.: წავგრძელდი და **წავე** გრძელად — ვეფხ. რუსთაველი). **ვედ/ვიდ** ფუძისეული **ვ**-ს დაკარგვის შემთხვევები ძველ ქართულშიც დასტურდება (ი. ჭავთარაძე) და ქართულ დიალექტებშიც (ძვ. ქართ.: **მოედ** და შემომიდეგ — ლ. C. 18, 22; კახური, ფშაური: **მოიდა...**), მაგრამ საგულისხმოა ის, რომ **ვ** ყველა შემთხვევაში **მო**

ზმნისწინის მომდევნო პოზიციაში უჩინარდება, **ა**-ხმოვნიან ზმნისწინთა მომდევნოდ შენარჩუნებულია; თუ მაინც დაფუძვებით ამგვარ შესაძლებლობას (**მო** ზმნისწინიან ფორმათა ანალოგიად მივიჩნევთ სხვა ზმნისწინიან ფორმებში **ვ**-ს დაკარგვას), აუხსნელი დაგვრჩება **მო-ედ-(ი)** ფორმაში **ე**-ს დაკარგვა — საამისო ფონეტიკური საფუძველი არა ჩანს. ამდენად, ეჭვქვეშ დგება ამგვარი ვარაუდის დაშვება.

ბრძანებითის ფორმებში დამოწმებული **დი** მასალობრივად იგივეა, რაც აწმყოს წრის მწკრივთა ფორმებში წარმოდგენილი ფუძე — მივ-**დი**-ვარ / მი-**დი**-ს. მაგრამ ნიშნავს კი მასალობრივად მსგავსება გენეტურ იგივეობას? საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ იმავე აწმყოში **დი** ფუძის პარალელურად მყოფადისათვის ჩვეულებრივ **ვალ** (წა-ვალ) ფუძეც გამოიყენება: **მივალ-მიხვალ-მივა**. როგორც ჩანს, **ფუძეთა გადანაწილების პროცესი გრძელდება**, რაც თავისთავად საინტერესოა. ბრძანებითის მეორე პირისა და აწმყოს ფორმათა ფუძეების იდენტურობაზე გადაჭრით რაიმეს თქმას ისიც აძნელებს, რომ არა გვაქვს სხვა შემთხვევა ბრძანებითში აწმყოს ფუძის გამოყენებისა.

4. როგორც ქვევით ვნახავთ, ბრძანებითის ფორმებში ფუძეთა ცვეთა, ბოლოკიდურის მოკვეცა ახალი ქართულისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა. **ველ/ვილ** ზმნა აქაც თავისებურია: ერთადერთი შემთხვევაა, როცა ზმნისწინი ზმნური ფორმის ფუნქციით გამოდის: **წა** (← წადი), **გა** (← გადი), **მო** (← მოდი)... ამგვარი ფაქტები, თუმცა იშვიათად, მაგრამ ძველ ქართულშიც დასტურდება:

ხოლო აწ **მო** და მივიდეთ მისა (ი. ჩ. II, 15).

5. **ველ/ვილ** ძირითადი ფუძეა წყვეტილისათვის, თუმცა მის პარალელურად I და II პირის ფორმებში **ველ** ფუძეც გამოიყენება: მოველ, მოხველ. ფაქტი ძველსავე ქართულში იღებს სათავეს. მიუთითებენ, რომ **ედ/იდ, ელ** დამოუკიდებელი ზმნური აფიქსებია (იქვე). **ველ** და **ველ** ერთი მნიშვნელობის დიალექტური წარმონაქმნებია (ი. ქავთარაძე).

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ **ველ** ფუძე მხოლოდ I და II პირისათვისაა გამოყენებული, პარადიგმის მესამე წევრი **ვილ** ფუძითაა წარმოდგენილი:

მო-ველ

მო-ხ-ველ

მო-ვილ-ა

ვფიქრობთ, შესაძლოა იმ ვარაუდის დაშვება, რომ ამ შემთხვევაში წყვეტილის I და II პირის **ველ** ფუძე I სერიის **ვალ** ფუძის ანალო-

გით **ველ** ვარიანტად წარმოგვიდგა. მესამე პირის ფორმაში **ვიდ** ფუძის არსებობა ამის ხელშეშასებ ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ. შდრ.: დაგ-**წექ** და და-**წექ** მაგრამ და-**წვ**-ა, დაგ-**ჩექ**, და-**ჩექ**, მაგრამ და-**ჯდ**-ა; ანალოგიას **ავდექ-ადექ-ადგა** ზმნისას მხოლოდ I და II პირის ფორმები დაექვემდებარა.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ თავისებურებათა აღწერა ხერხდება, ახსნა ჭირს.

5.10.9. ანალოგიისათვის

ანალოგია გულისხმობს ერთი ტიპის ფორმათა გავლენით („მიბაძვით“) სხვა ტიპის ფორმათა გაჩენას. ანალოგიად განიხილავენ ასეთ ფაქტებს: ისტორიულად **თბება** ტიპის ზმნათა წყვეტილის პარადიგმა ამ სახის იყო:

გან-ვ-ტეფ,
გან-ს-ტეფ,
გან-ტფ-ა...

ახალ ქართულში პარადიგმამ ასეთი სახე მიიღო:

გა-ვ-თბ-ი,
გა-თბ-ი,
გა-თბ-ა...

ფიქრობენ, რომ I-II პირის ფორმაში ფუძე მესამე პირის ფორმის ანალოგიით შეიკუმშაო (უფრო სწორად, შეკუმშული ფუძე გავრცელდა I-II პირშიც)... ასევე ფიქრობენ, რომ **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნათა I თურმეობითის **ია** დაბოლოებიანი ფორმები **გამიკეთებია** ტიპის ზმნათა ანალოგიით გაჩნდაო...

ამგვარ შემთხვევებში მოვლენას მარტივად ხსნიან: შედარებით იშვიათი ფორმები შედარებით მრავალრიცხოვან ფორმათა ანალოგიით იცვლის სახეს; ხდება ფორმათა უნიფიკაცია. საეჭვო არის ამგვარი ახსნა. მაგალითისათვის: წყვეტილის ორგვარი წარმოებიდან (**მო-ვ-კალ — და-ვ-წერ-ე**) ინგილოური დიალექტის ერთ კილოკავში უნიფიცირდება - ე სუფიქსიანი წარმოება (მო-ვ-კალ-ე...), მეორეში — -ი სუფიქსიანი წარმოება (და-ვ-წერ-ი...); არადა -ე სუფიქსიანი წყვეტილი რაოდენობრივად გაცილებით ჭარბობს -ი სუფიქსიანებს. როგორც ჩანს, ამგვარ შემთხვევებში სისტემურ ცვლილებებთან გვაქვს საქმე — ყალიბთა მონაცვლეობასთან. მიზეზი სისტემური ცვლის საფუძვლებში უნდა ვეძიოთ...

როგორც ირკვევა, ზემოდასახელებულ შემთხვევებში (**თბება** ტიპის ზმნათა თუ **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნათა I თურმეობითში) **სა-ქმე სისტემურ ცვლილებებთან გვაქვს და არა ანალოგიასთან.**

თუმცა ანალოგიის პროცესი ენაში რეალურად მოქმედებს.

ანალოგიის ტიპურ მაგალითად განიხილება მდგომარეობის გამომხატველ ზმნათა წყვეტილის I-II პირის ფორმები.

ა-ვ-დექ ← ა-ვ-დეგ

ა-დექ ← ა-დეგ

ა-დგ-ა

აბსოლუტურ ბოლოში I და II პირის ფორმებში მოხდა მჟღერი თანხმოვნის დაყრუება. ეს კანონზომიერი პროცესია ზეპირმეტყველებაში. ყრუ ვარიანტი იქცა ლიტერატურულ ფორმად. სწორედ ამ ფორმათა ანალოგიით **ქ** თანხმოვანი გაჩნდა **ჯედ** და **წავ** ძირის ზმნათა წყვეტილის I-II პირის ფორმებში:

და-ვ-ჯექ, და-ვ-წექ

და-ჯექ, და-წექ

და-ჯდ-ა, და-წვ-ა

სწორედ ანალოგია ამ შემთხვევაში აშკარაა. სხვა ახსნა არ არსებობს.

კითხვები კი მაინც რჩება: რატომ **დეგ** ზმნის ანალოგიით შეიცვალა **ჯედ** და **წავ** ზმნათა I-II პირის ფორმები და არა პირიქით?... და სხვა...

ასე რომ, ანალოგიის პროცესი რეალური ფაქტია, თუმცა ზოგჯერ საფრთხილოა ამგვარი დასკვნის გაკეთება...

* * *

ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ ზოგიერთ ტიპურ გამონაკლისზე. თავის დროზე პლატონ იოსელიანმა თქვა: „ქართულისა ენისა ზმნანი ყოველნივე არიან უკანონონი“; ცხადია, შეფასება გადაჭარბებულია, მაგრამ გარკვეულწილად დღესაც არ კარგავს აზრს. თუმცა არც მოხერხდება ალბათ ყველა ტიპის გამონაკლისისა თუ თავისებურებების სრულყოფილი ანალიზი და მათი ერთ წიგნში წარმოდგენა. სწორედ ამიტომ იყო, ა. შანიძემ „ქართული გრამატიკის საფუძვლებს“ საკმაოდ ვრცელი ნაწილი დაუთმო „თავისებური ზმნები ანბანის რიგზე“. მოტივაცია ასეთია: „აქამომდე ზმნათა თავისებურებათ ვიხილავდით გარკვე-

ულ ნიშანთა მიხედვით, რის გამოც ერთგვარ მოვლენათა მქონე ზმნები ერთად იყრიდა თავს და ზმნების განხილვა ხდებოდა ჯგუფ-ჯგუფად. მაგრამ ზმნას შეიძლება რამდენიმე თავისებურება ჰქონდეს და ერთი რომელიმე თავისებური ნიშნის გამო ერთ ჯგუფში შედიოდეს, მეორის მიხედვით — კიდევ სხვაში, ამიტომ აუცილებელია, თავისებური ზმნები ანბანის რიგზე გავაწყოთ“. თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ არც ამ სიით ამოიწურება თავისებურებანი ქართული ზმნისა. თითოეული ზმნისა თუ ზმნათა ჯგუფის თავისებურება შეიძლება დამოუკიდებელი კვლევის საგნად იქცეს. ეს მომავლისა და მომავალი თაობების საქმეა.

ძირითადი ლიტერატურა

- აბესაძე ნ.**, გრამატიკის საკითხები XIX საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში, თბ., 1960.
- აბულაძე ი.**, ქართული ზმნის იშვიათი ფორმები VIII-IX ს-ის ძეგლების მიხედვით: თსუ შრომები, ტ. 53, თბ., 1954.
- ანდღულაძე ნ.**, კლასოვანი და პიროვანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, თბ., 1965.
- ანტონ I**, ქართული ღრამმატიკა შედგენილი ანტონი I-ის მიერ, თბ., 1885.
- ანტონ პირველი (ბაგრატიონი)**, ქართული ღრამმატიკა (მეორე რედაქცია, 1767), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს ელ. ბაბუნაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. კიკნაძემ; ლექსიკონი დაურთო ელ. ბაბუნაშვილმა; თბ., 1997.
- არაბული ა.**, აწმყოს ფუძის ცვლილების ასახვა ზმნურ სისტემებში; ენათმეცნიერების ინსტ-ის ასპირანტთა და ახალგ. მეც. მუშ. სამეც. კონფერენცია; თეზ., 1983.
- არაბული ა.**, ზმნის საუღლებელ ერთეულთა რაოდენობის საკითხისათვის ქართულში; „ენათმეცნიერების საკითხები“, I, თბ., 1999.
- არაბული ა.**, ზმნის ფორმათა სემანტიკური ანალიზისათვის: ქართული ზმნის ფორმობრივი და სემანტიკური ანალიზი: ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XLI სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 1984.
- არაბული ა.**, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
- არაბული ა.**, ზმნური სალექსიკონო ერთეულის პრობლემა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში; არნ. ჩიქობავას საკითხავები, VIII; თეზ., თბ., 1997.
- არაბული ა.**, -ია დაბოლოებისა და მეშველზმნიან ფორმათა საკითხი პირველ თურმეობითში: საენათმეცნიერო ძიებანი, თბ., 1983.
- არაბული ა.**, -იე დაბოლოების საკითხი I თურმეობითში: სმამ, 97, №3, თბ., 1980.
- არაბული ა.**, კვლავ ზმნური სუბლექტივიზმის ერთი უძველესი მოვლენისათვის ქართულში: იკე, XXXVI, თბ., 2008.
- არაბული ა.**, მესამე სერიის ნაკვეთულთა წარმოება და მნიშვნელობა ძველ ქართულში, თბ., 1984.
- არაბული ა.**, რელატიური გარდაუვალი ზმნების დრო-კილოთა III ჯგუფის ჩამოყალიბებისათვის ძველ ქართულში: სმამ, 96, №2, თბ., 1979.

- არაბული ა.**, სპორადულად გამოვლენილ III პირის -ნ-დ, -ენ-ედ სუფიქსთა ფუნქციისათვის ძველ ქართულში: ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980.
- არაბული ა.**, ქართული ზმნის ფორმათა სემანტიკური ანალიზისათვის; „მაცნე“ (ელს), №4; თბ., 1992.
- არაბული ა.** ქართული ზმნის ფორმათა სემანტიკური ანალიზისათვის: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 4, თბ., 1992.
- ასათიანი რ.**, აკუზატივის „გაქრობა“ კავკასიის ენებში: არარეალური თუ უნივერსალური ნიშანი? ენათმეცნიერების საკითხები, თბ. 2013.
- ასათიანი რ.**, აფექტურ ზმნათა კონცეპტუალური სტრუქტურა. ტიპოლოგიური ძიებანი, V, თბ., 2005.
- ასათიანი რ.**, გვარის მორფოლოგიური კატეგორია ქართულსა და ქართველურ ენებში: ტიპოლოგიური ძიებანი; თბ., 1990.
- ასათიანი რ.**, ერგატივი, როგორც პაციენსის გრამატიკული აქტუალიზაციის ერთ-ერთი საშუალება: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1, თბ., 1991.
- ასათიანი რ.**, ვნებითი გვარის კონსტრუქციათა პრაგმატული თავისებურება ქართველურ ენებში, კრებ. ინფორმაციის სტრუქტურირება. — ივ. ჯავახიშვილის სახე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თეორიული და შედარებითი ენათმეცნიერებისა და ფონეტიკის ინსტიტუტი, თბ., 2009.
- ასათიანი რ.**, ზმნურ პრეფიქსულ ხმოვანთა ფუნქციონალური კვალიფიკაცია ქართველურ ენებში; „მაცნე“ (ელს), №3; თბ., 1987.
- ასათიანი რ.**, ინვერსიის საკითხი ქართულში; ანტონ პირველის (ბაგრატიონის) დაბადებიდან 275 წლისთავისადმი მიძღვნილი სესია; თეზ., 1996 (თბილ. პედ. უნივ.).
- ასათიანი რ.**, კაუზაცია და კონტაქტი ქართველურ ენებში; „მაცნე“ (ელს), №1; თბ., 1989.
- ასათიანი რ.**, მოთხრობითი ბრუნვის გენეზისი ქართულსა და ქართველურ ენებში, მაცნე, ელს, 4 „მეცნიერება“, თბ., 1987.
- ასათიანი რ.**, მწკრივის უნივერსალური კატეგორიის გრამატიკული რეალიზაციები ქართველურ ენებში; „ტიპოლოგიური ძიებანი“; თბ., 1988.
- ასათიანი რ.**, პირის კლება ქართულ ზმნაში; თსუ სტუდ. XXXIII სამეცნიერო კონფერენცია; თეზ., თბ., 1971.
- ასათიანი რ.**, პოლიპერსონალიზმის ძირითადი ფუნქცია ქართველურ ენებში; „მაცნე“ (ელს), №2; თბ., 1986.

- ასათიანი რ.**, ქართველურ ენათა ტიპოლოგიის საკითხები (გრამატიკულ კატეგორიათა სისტემაში დომინანტური კატეგორიის დადგენის თვალსაზრისით), თბ., 1994.
- აფრიდონიძე შ.**, ერგატიული და ფსევდოერგატიული კონსტრუქციების შემქმნელი გარდაუვალი ზმნების მორფოსინტაქსის საკითხები: არნ. ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბ., 1998.
- აფრიდონიძე შ.**, ურთიერთობის გამომხატველი ზმნები და მათი ოპოზიციური ფორმები. — თსუ შრ., ტ. 242, ენათმეცნიერება, 9, თბ., 1985.
- ბაბუნაშვილი ე.** ანტონ პირველი და ქართული გრამატიკის საკითხები, თბ., 1970.
- ბაბუნაშვილი ე.**, ზოგი თავისებური ზმნის აგებულებისათვის ქართულში; ენათმ. საკითხები, 4; თბ., 2002; (რეზ. ინგლ. ენაზე).
- ბაბუნაშვილი ე.**, კვლავ ზმნისწინის ე. წ. „ნეიტრალური“ ფუნქციისათვის ქართულში; საენათმ. ძიებანი, X; თბ., 2000; (რეზ. ინგლ. ენაზე).
- ბაბუნაშვილი ე.**, II თურმეობითის სემანტიკასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხისათვის ქართულში; საენათმ. ძიებანი, IV; თბ., 1995.
- ბაბუნაშვილი ე.**, III კავშირებითის სემანტიკის დაზუსტებისათვის ქართულში; საენათმ. ძიებანი, V; თბ., 1996.
- ბაბუნაშვილი ე.**, საშუალო გვარის ზმნებთან დაკავშირებული ზოგი საკითხისათვის; თსუ შრ., 267 (ენათმ., 10); თბ., 1986.
- ბაბუნაშვილი ე.**, ფუძედრეკადი ზმნების ერთი თავისებურება ქართულში; თსუ შრომები, 174; თბ., 1976.
- ბაგრატიონ-დავითაშვილი ნ.**, პირთა კომბინაციების შედეგად გამოვლენილი ზოგი თავისებურება ორპირიან ზმნებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIV, თბ., 2006.
- ბარათაშვილი ზ.**, დიათეზა და გვარის კატეგორია ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2013.
- ბარამიძე ლ.**, ვნებითის სხვადასხვა წარმოების მონაცვლეობისათვის ქართულში; თსუ ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრომები, 27, თბ., 1988.
- ბარამიძე ლ.**, ზოგიერთი ტიპის მეშველზმნიან ფორმათა ჩასახვა და განვითარება ქართულში; თსუ ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრომები, 9, თბ., 1964.
- ბარამიძე ლ.**, სტატიკური ვნებითები ძველ ქართულში: ენათმეცნიერების საკითხები, 3, თბ., 2000.
- ბარამიძე ლ.**, ქართული ენის ისტორიული გრამატიკის საკითხები, თბ., 2008.
- ბარამიძე ლ.**, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 2009.

- ბასილაია ლ.**, ასპექტის წარმოება და მომავალი დროის გამოხატვის საშუალებანი XI-XIII საუკუნეთა ისტორიულ საბუთებში; თსუ ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრომები, 25; თბ., 1984.
- ბერიძე მარ.**, „არს (არის)“ - „ჰვიეს“ და „არე“, „ადგილი“ // „ალაგი“ ფორმათა სემანტიკური და ფორმოზოგი მიმართებისათვის; არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XIII; მასალ.; თბ., 2002.
- ბერიძე მ.**, ზმნური ფორმაწარმოების ისტორიიდან (**ასმე, ჰრწმენა**); ენათმ. ინსტ. მე-60 სესია; მასალ.; 2001.
- ბერიძე მ.**, პირველი თურმეობითის წარმოების საკითხისათვის ქართულში; ენათმ. ინსტ. 56-ე სამეც. სესია; თეზ.; თბ., 1997.
- ბერიძე მ.** სტატისტიკურ ზმნათა ერთი ჯგუფისა და გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითის წარმოების საკითხისათვის: საენათმეცნიერო ძიებანი, VII, თბ., 1998.
- ბუიძე დ.**, კოორდინაციული სისტემის დინამიკა ქართულში ობიექტთა მიხედვით: საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- ბუიძე დ.**, მესამე პირის პირდაპირი ობიექტის მარკირებისათვის ქართულში; ქესს, VI; თბ., 1996.
- ბუიძე დ.**, მესამე პირის პირდაპირი ობიექტის ნიშნისათვის [ქართულში]; ქუთაისური საუბრ., III; თეზ.; ქუთაისი, 1996.
- ბუიძე დ.**, ობიექტთა კოორდინაციული მიმართება ზმნასთან ახალ ქართულში; გ. როგავასადმი მიძღვნ. სესია; თეზ.; თბ., 1996.
- ბუიძე დ.**, ჰ-// ს- პრეფიქსთა მართლწერისათვის ორპირიან გარდამავალ ზმნებში; “ქართვ. მემკვ.” I, (რეზ. ინგლ. ენაზე); ქუთაისი, 1996.
- ბურჭულაძე გ.**, სახელიანობა და პირიანობა ზმნისა: იკე, XXII, თბ., 1980.
- გაბუნია კ.**, აღდგება თუ არა ზმნური ტიპის ნომინატიური სისტემა ქართველურ ფუძე ენაში?: საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- გაბუნია კ.**, ერგატიული კონსტრუქციის ჩამოყალიბების ზოგი საკითხისათვის ქართველურ ენებში, კავკასიოლოგთა I საერთაშორისო სიმპოზიუმი, თბ., 1991.
- გაბუნია კ.**, ზმნური და სახელური ტიპის ერგატიულ სისტემათა ურთიერთმიმართებისათვის ქართველურ ენებში; გ. ჯორბენაძის საზოგადოების V კონფერენცია, მასალები, თბ., 1999.
- გაბუნია კ.**, მწკრივი და ნაკვთი (ზმნის მორფოლოგიური და სემანტიკური კატეგორიების გამიჯვნისათვის ქართულში): კრებ. ბესარიონ ჯორბენაძეს, თბ., 2003.
- გაიოზ რექტორი**, ქართული ღრამმატიკა: ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ე. ნიკოლაიშვილმა, თბ., 1970.

- გამყრელიძე თ.**, ზმნის „პირიანობა“ და „ვალენტობა“; საენათმეც. კრებ., თბ., 1979; გადაიბეჭდა: „რჩეული ქართველოლოგიური შრომები“, თბ., 2000.
- გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ.** სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.
- გამყრელიძე თ., კიკნაძე ზ., შადური ი., შენგელია ნ.** თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
- გამყრელიძე ნ., ტურძელაძე ნ.**, ობიექტური III პირის გამოხატვა ზმნაში თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში (გაზ. „კომუნისტისა“ და ჟურნ. „ციცკრის“ მასალის მიხედვით); თსუ სტუდ. XXVI კონფერენცია, ენათმეცნ. სექცია; თეზ.; თბ., 1964.
- გეგეშიძე ი.**, „მოდალობა“, „ზმნის კილო“ და „წინადადების რაგვარობა“ ქართულ ენათმეცნიერულ ლიტერატურაში: იკე, XXXV, თბ., 2005.
- გეგუჩაძე ლ.**, დროთა თანამიმდევრობის საკითხისათვის დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში: თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, B3 (142), ჰუმანიტარული მეცნიერებანი, თბ., 1972.
- გეგუჩაძე ლ.**, ერთი ტიპის ზმნათა გარდამავლობისა და გვარის საკითხისათვის; საენათმეცნიერო ძიებანი, VI; თბ., 1997.
- გეგუჩაძე ლ.** მწკრივის ფორმათა სწავლებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი საკითხი: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, № 2, თბ., 1978.
- გეგუჩაძე ლ.**, მწკრივთა შესაძლო თანამიმდევრობისათვის ერთგვარშემასმენლებიან შერწყმულ წინადადებაში: საენათმეცნიერო ძიებანი, III, თბ., 1983.
- გეგუჩაძე ლ.**, მყოფადის მნიშვნელობისათვის ქართულში (ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციითა მაგალითზე); კრებ.: „ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან“, თბ., 1980.
- გეგუჩაძე ლ.**, ნაკვთთა დროულ მნიშვნელობათათვის ქართულში; ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 41-ე სეს.; მასალ.; 1984.
- გეუჩაძე ე.**, კატეგორიის წარმოება ქართულსა და ზოგ მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებში, მაცნე, ელს, 2, თბ., 1971.
- გეწაძე დ.**, სამპირიან ზმნათა III სერიის ფორმების შესახებ ძველ ქართულში: ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. 17, ქუთ., 1957.
- გვენცაძე ალ.**, ქართული ზმნის ძირი, თემა და ფუძე; საქართველოს სსრ უმაღლ. სასწავლებლების ქართული ენის კათედრათა I(V) სამეცნიერო-მეთოდოლოგიური კონფერენცია, თეზ.; თბ., 1963.
- გიგაშვილი ქ.** თემის ნიშანთა და ზმნისწინთა ისტორიული ურთიერთმიმართებისათვის ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XVII, თბ., 2004.

- გიგინეიშვილი ბ.**, კაუზატივი და „პოტენციალისი“ ქართულში; თსუ ფილოლოგ. ფაკ.-ის სესია, თბ., 1996.
- გიგინეიშვილი ბ.**, კაუზატივის ფუნქციონალური სუფიქსი ზმნათა ერთ წყებასთან ძველ ქართულში: მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, IX, თბ., 1981.
- გიგინეიშვილი ბ.**, სტატიკურობა-დინამიკურობის სემანტიკური და მორფოლოგიური მახასიათებელი ძველ ქართულში: მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XIV, თბ., 1987.
- გიორგობიანი თ.**, ქცევის კატეგორიისათვის ქართულში; ჟურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1, თბ., 1971.
- გოგოლაშვილი გ.**, ავ ელემენტთან მედიოაქტიურ ზმნათა შესახებ ქართულში: ნარკვევები იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან, თბ., 1980.
- გოგოლაშვილი გ.**, დრო-კილითა მეორე სერიის ფორმები ახალ ქართულში, თბ., 1984.
- გოგოლაშვილი გ.**, დრო-კილითა III სერიაში მომხდარ ფორმოზებზე ცვლილებათა შესახებ: ვ. თოფურია — 100, თბ., 2001.
- გოგოლაშვილი გ.**, ვინის საკითხისათვის ევ სუფიქსიან ზმნათა ფორმებში: სმამ, ტ. 88, 2, თბ., 1977.
- გოგოლაშვილი გ.**, ვნებითი გვარის ზმნათა II კავშირებითის პარალელურ ფორმათა შესახებ ახალ ქართულში; ენათმ. ინსტ.-ის ასპ. და ახალგ. მეც. მუშ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1982; გვ. 9
- გოგოლაშვილი გ.**, ვნებითი გვარის ნასახელარ ზმნათა საყრდენი ფუძის შესახებ; თსუ შრომები, ტ. 187; (რეზ. რუს. და გერმ. ენებზე); თბ., 1977.
- გოგოლაშვილი გ.**, თემის ნიშნთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი საშუალო გვარის ზმნებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XX, თბ., 2005.
- გოგოლაშვილი გ.**, -ია დაბოლოების ა კომპონენტის თაობაზე აწმყოსა და I თურმეობითში; თსუ ფილოლ. ფაკ. სესია; თეზ.; თბ., 1998.
- გოგოლაშვილი გ.**, -ი თემისნიშნთან ზმნათა შესახებ ქართულში; ენათმ. ინსტ. 49-ე სესია; თეზ.; თბ., 1991.
- გოგოლაშვილი გ.**, მეორე კავშირებითის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი თანამედროვე ქართულში; ქსკს, VI; თბ., 1984.
- გოგოლაშვილი გ.**, ნაკვეთულთა სისტემა და უღვლილების ტიპები ახალ ქართულში; ენათმ. ინსტ. 41-ე სესია; მასალ.; თბ., 1984.
- გოგოლაშვილი გ.** ნამყოს სახეობათა წარმოების ერთგვაროვანი პრინციპისათვის ძველ ქართულში: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1, თბ., 1985.
- გოგოლაშვილი გ.**, ნამყო ძირითადის წარმოება ახალ ქართულში.; „მაცნე“ (ელს), № 3; თბ., 1980.

- გოგოლაშვილი გ.**, პრეფიქსიანი ვნებითის მეორე კავშირებითის პარალელური ფორმები და ნორმა; არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XI; მასალ.; თბ., 2000.
- გოგოლაშვილი გ.**, სტატიკურ ზმნათა მეშველზმნიანი ფორმების თაობაზე: ენათმეცნიერების საკითხები, 1-2, თბ., 2005.
- გოგოლაშვილი გ.**, სუბიექტური მესამე პირის -**თ** სუფიქსის შესახებ თანამედროვე ქართულში; ქსკს, IV; თბ., 1981.
- გოგოლაშვილი გ.**, სუბიექტური მესამე პირის -**ს**, -**ა**, -**თ** სუფიქსთა განაწილებისათვის ახალ ქართულში; საენათმ. ძიებ.; თბ., 1983.
- გოგოლაშვილი გ.**, უწყვეტლის წარმოების საკითხისათვის ქართულში; ენათმ. I, თსუ; თეზ.; თბ., 1986.
- გოგოლაშვილი გ.**, ფუძედრეკად ზმნათა I სერიის ფორმათა შესახებ; გ. როგავასადმი მიძღვნ. სესია; თეზ.; თბ., 1996.
- გოგოლაშვილი გ.**, ქართული ზმნა (ფორმაწარმოების საკითხები), თბ., 2010.
- გოგოლაშვილი გ.**, ქართული ზმნის უღვლილების სისტემა, თბ., 1988.
- გოგოლაშვილი გ.**, ქართული სალიტერატურო ენა (ისტორია და თანამედროვეობა), თბ., 2009.
- გოგოლაშვილი გ.**, ქართული სალიტერატურო ენა (ნარკვევები), თბ., 2013.
- გოგოლაშვილი გ.**, შერეული პარადიგმები ნამყო ძირითადის წარმოებაში; კრებ. „ზოგადი და იბ.-კავკ. ენათმ. საკითხები“; თბ., 1978.
- გოგოლაშვილი გ., კვანტალიანი ც., შენგელია დ.**, ქართული ენის ზმნური ფუძეების ლექსიკონი, თბ., 1989.
- გოგოლაშვილი გ., კვანტალიანი ც., შენგელია დ.**, ქართული ენის სახელ-ზმნური ფუძეების ლექსიკონი, თბ., 1991.
- გოჩიტაშვილი ქ., შაბაშვილი გ.**, ქართული ზმნური სისტემის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი და მისი პრაქტიკული ღირებულება: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIV, თბ., 2006.
- გურგენიძე ტ.**, ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია ქართველურ ენებში: იკე, XXXVII, თბ., 2009.
- გურგენიძე ტ.**, მრავლობითი რიცხვის I და II პირის ნაცვალსახელთა აგების თეორიული საფუძვლები: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXII, თბ., 2006.
- დათუკიშვილი ქ.**, აქტანტთა მრავლობითობის გამოხატვა ქართულ ზმნაში; კრ.: „გ. როგავას“ (ინგლ. რეზ.); თბ., 1997.
- დათუკიშვილი ქ.**, აქტივისა და მისი შესაბამისი კონვერსიული პასივის შესახებ ქართულში; ენათმეცნ. ინსტ. 53-ე სამეცნიერო სესია, თეზისები, თბ., 1994.
- დათუკიშვილი ქ.**, ვალენტობა და ადგილიანიობა ქართული ზმნის ფორმალ-ზებულ სისტემაში; მოდელი-98; თბ., .

- დათუკიშვილი ქ.**, ვნებიტის ნიუნსეხი ქართულში; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. II სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1995.
- დათუკიშვილი ქ.** ვნებიტის ყალიბის მქონე სტატისკური ფორმეხი ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- დათუკიშვილი ქ.**, ზმნური კატეგორიეხის კლასიფიკაცია უღლების სისტემასთან მიმართეხით; საენათმეცნიერო ძიებანი, VII (ინგლ. რეზ.); თბ., 1998.
- დათუკიშვილი ქ.**, მეორე კავშირეხიტის წარმოეხა მოქმედეხიტი გვარის ზმნეხსა და პრეფიქსიან ვნებიტეხში; ენათმეცნიერეხის ინსტიტუტის 51-ე სესია; თეზ.; თბ., 1993.
- დათუკიშვილი ქ.**, მწკრივი ფორმალური და ფუნქციური თავალსაზრისით თანამედროვე ქართულში; არნ. ჩიქობავას საკითხავეხი, IX; თეზ.; თბ., 1998.
- დათუკიშვილი ქ.**, მწკრივის წევრთა რაოდენოხის საკითხი ქართული ზმნის მოდელში; არნ. ჩიქობავას საკითხავეხი, XII; მასალ.; თბ., 2001.
- დათუკიშვილი ქ.**, პარადიგმათა „შერევა“ თანამედროვე ქართული ზმნის უღლების სისტემაში; ქუთ. საუბრ. V, სიმპოზ., მასალ.; ქუთაისი, 1998.
- დათუკიშვილი ქ.**, პირის ნიშანთა სისტემა ქართულში; ზ. ჭუმბურიძე-70 (ინგლ. რეზ.); თბ., 1997.
- დათუკიშვილი ქ.**, რედუბლიცირეხული ფორმეხის კლასიფიკაციისათვის; ენათმეცნ. ინსტიტ. ასპ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1990.
- დათუკიშვილი ქ.**, უღლების პარადიგმათა ტიპეხი თანამედროვე ქართულში; ბ. ჯორბენაძე — IV; თბ., 1997.
- დათუკიშვილი ქ.**, წყვეტილის ფორმათა წარმოეხა მოქმედეხიტი გვარის ზმნეხში; ენათმეცნ. ინსტ. ასპ. და ახ. მეც. მუშ. სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1992.
- დათუკიშვილი ქ.**, ძირი, თემა და ფუძე ქართული ზმნის უღლების ფორმალ-ზეხულ სისტემაში; ქესს, VII (ინგლ. რეზ.); თბ., 1998.
- დამენია მ.**, ნათესაოხიბრუნვიან სახელთა ზმნასთან შეწყობის შემთხვევეხი ქართულში: ტიპოლოგიური ძიებანი, IV, თბ., 2000.
- დამენია მ.**, ქართული ზმნური მორფეხეხის სტრუქტურული მოდელეხი, თბ., 1982.
- დანელია კ.**, ნარკვევეხი ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან, თბ., 1998.
- დანელია კ.**, რა კითხვიტი ნაცვალსახელის ბრუნეხის ისტორიისათვის; ნარკვევეხი ქართული ენის ისტორიიდან, თბ., 1998.
- დანელია კ.**, ქართული სამწერლობო ენის ისტორიის საკითხეხი, თბ., 1983.

- დანელია ნ.**, ღონიანი ვნებითის წარმოებისა და ფუნქციისათვის „ვეფხისტყაოსანში“, საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- დანელია ნ.**, „უნიშნო“ ვნებითის წარმოებისათვის „ვეფხისტყაოსანში“; თსუ ფილოლ. ფაკ. ახ. მეცნ. შრ., თბ., 1997.
- დოდაშვილი კ.** ახალი გზა-კვალი ქართული გრამატიკის კვლევა-ძიებისა: „მოსამბე“, №4, 6, ტფ., 1894.
- დოდაშვილი კ.** საგრამატიკო ესკიზი: „ივერია“, № 214-217, 219, 220, 222, ტფ., 1887.
- დეისაძე ო.**, გვარი ქართული ენის გრამატიკაში, ქუთაისის პედ. ინსტ. შრ., XXV, ქუთაისი, 1963.
- დეისაძე ო.**, მწკრივის განსაზღვრისათვის სასკოლო სახელმძღვანელოში; თსუ, ფილოლოგია, I სამეცნ. კონფ.; მასალ.; თბ., 1975.
- ენუქაშვილი რ.**, ერთი ტიპის ზმნათა უღლების ისტორიისათვის; ყურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, №3; თბ., 1973.
- ენუქაშვილი რ.**, ზმნურ ფუძეთა ახლებური წარმოება „ვეფხისტყაოსანში“; ყურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, №4; თბ., 1970.
- ენუქაშვილი რ.**, ზოგიერთი თავისებური ზმნური ფორმა „ვეფხისტყაოსანში“ და მათი პარალელები ძველ ქართულში; თბ.ს პედ. ინსტ. XXXII სამეცნიერო სესიის მასალ.; თბ., 1976.
- ენუქაშვილი რ.**, საშუალი გვარის ზმნათა პირიანობისათვის ძველ ქართულში: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 27, თბ., 1988.
- ენუქაშვილი რ.**, საშუალი გვარის საკითხისათვის ქართულში; ყ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, №2; თბ., 1973.
- ენუქიძე ლ.**, ზმნის ვალენტობისა და პირიანობის მიმართების საკითხისათვის ქართულში; კრებ. „თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები“, IV; თბ., 1974.
- ერთელიშვილი ფ.**, -დ// -ნ/-ენ/ ვნებითობის სუფიქსთა გენეზისის საკითხისათვის; თსუ შრომები, ტ. 93 (ფილოლოგიის მეცნიერებათა სერია) თბ., 1960.
- ერთელიშვილი ფ.**, ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბ. 1970.
- ერთელიშვილი ფ.**, რატომ იყენებს II ბრძანებითი წყვეტილის ფუძეს: თსუ შრომები, ტ. 61, თბ., 1956.
- ერთელიშვილი ფ.**, ქცევის საკითხისათვის ქართულში: თსუ შრომები, 114, ფილოლოგიის მეცნიერებათა სერია, თბ., 1965.
- ვეშაპიძე ი.**, [ა-ინ/ენ] და [ა-ივ/ევ] კონფიქსიანი კაუზატივები ქართულში; თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის XVII სამეცნიერო სესია, თბილისი; თეზ., 1974.

- ზალდასტანიშვილი თ.**, დროის კატეგორიის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი ქართულში; საკავშირო კონფერენცია თემაზე „თანამედროვე ენათმეცნიერება და ლიტ. მცოდნეობის აქტუალური პრობლემები“; თეზ., ქუთაისის პედ. ინსტ. 1985.
- ზალდასტანიშვილი თ.**, -ნ სუფიქსი მასდარისა და აწმყოს ფუძეში; ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ასპ. და ახალგ. მეც. მუშ. კონფერენცია; თეზ., 1980.
- ზექალაშვილი რ.**, ზმნათა დეპერსონიფიკაცია და მეტაფორიზაცია ქართულში; ბ. ჯორბენაძის საზოგადოების III სამეცნიერო სესია; თბ., 1996.
- ზექალაშვილი რ.**, პირის კატეგორია და პირნაკლი ზმნები; ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ასპ. და ახალგ. მეც. მუშ. კონფერენცია; თეზ., 1991.
- ზექალაშვილი რ.**, პირის კატეგორიის საკითხისათვის ქართულ ენაში; ენათმეცნიერება I, თსუ; თეზ., 1986.
- ზექალაშვილი რ.**, პირნაკლი ზმნები თანამედროვე ქართულ ენაში; ენათმეცნიერება III, თსუ; თეზ., 1993.
- თანდაშვილი მ.**, ქართული ზმნის ეგოცენტრული ბუნებისათვის, II, ზმნურ ტიპთა დეფინიციისათვის ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, VII, თბ., 1998.
- თაყაიშვილი ა.**, კაუზატივის წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში; ქესს, IV; თბ., 1974.
- თევზაძე ჭ.**, პირის საკითხისათვის რთულ ზმნაში; თსუ ასპ. და ახალგ. მეც. მუშ. მე-7 სამეცნიერო კონფერენცია (1954, 26-30. IV) თეზ.; 1954.
- თოფურია გ., რ-** თავსართიანი ზმნები ქართულში; თსუ სტუდ XV სამეცნიერო კონფერენცია; 1953, 20-27. IV თეზ.; 1953.
- თოფურია ვ., დ-** თავსართიანი ზმნები ქართულში; თსუ შრომები, XXV, თბ., 1943.
- თოფურია ვ.**, მესამე ტიპის ვნებითის წარმოება ქართულში; სმამ. ტ. III, №9, (რეზიუმე რუსულ ენაზე); თბ., 1942.
- თოფურია ვ.**, მწკრივის ზოგიერთი საკითხისათვის ქართულში; თსუ სამეცნიერო სესია; თბ., 1954.
- თოფურია ვ.**, ნამყოს სახეობათა საერთო ნიშნისათვის ქართულში; იკე, ტ. VII (რეზიუმე რუსულ ენაზე); თბ., 1955.
- თოფურია ვ.**, ნ და ს ფენებისათვის ქართველურ ენებში; სმამ, 2, თბ., 1941.
- თოფურია ვ.**, ფუძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის; ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III; ტფ., 1936.
- თოფურია ვ.**, ქართული ენა, განაკვ. I, ტფ., 1932.
- თოფურია ვ.**, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბ, 1965.

- თოფურია ვ., გიგინეიშვილი ივ.** ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1998.
- ივანიშვილი მ.,** თემის ნიშანთა ფუნქციისათვის ქართველურ ენებში; მაცნე (ელს) №1; თბ., 1986.
- ივანიშვილი მ., სოსელია ე.,** ქართული პასიური კონსტრუქციის ზოგიერთი მორფო-სინტაქსური და სემანტიკური თავისებურება ქართულში: ენათმეცნიერების საკითხები, 4, თბ., 2002.
- იმნაიშვილი გრ.,** ქართული ზმნის გვარის კატეგორიის შესწავლის ისტორიიდან: იკე, XXII, თბ., 1980.
- იმნაიშვილი გრ.,** ქართული ზმნის გვარის კატეგორიის შესწავლის ისტორიიდან: იკე, XXXI, თბ., 1992.
- იმნაიშვილი ვ.,** სამპირიანი გარდაუვალი ზმნები: ენათმეცნიერების საკითხები, I-II, თბ., 2007.
- იმნაიშვილი ვ.,** ხოლმეობითის მწკრივის ფუნქციები თანამედროვე ქართულში; თსუ სტუდ. XXVII სამეცნიერო კონფერენცია; თბ., 1964.
- იმნაიშვილი ვ., ჰ და ს** პრეფიქსების ხმარებისათვის თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; ენათმეცნიერების საკითხები №3; თბ., 2001.
- იმნაიშვილი ივ.,** კიდევ ერთხელ ვნებითი გვარის ზმნების თავისებურებათა შესახებ ძვ. ქართულში; აკაკი შანიძე — 100 (კრებ.) (თსუ); თბ., 1987.
- იმნაიშვილი ივ., იმნაიშვილი ვ.,** ზმნა ძველ ქართულში, მაინის ფრანკფურტი, 1996.
- იოსელიანი პ.,** პირუჭლ-დაწყებითი კანონი ქართულისა ღრამმატიკისა, შედგენილი პლატონ ეგნატისა-ძის იოსელიანისა მიერ, ტფ., 1881.
- კალანდაძე ვ., ავადყოფობს და შეურაცხყოფს** ტიპის ზმნათა მართლწერისათვის: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 3, თბ., 1978.
- კალანდაძე ვ., გებულობს, დებულობს** ტიპის ზმნები თანამედროვე ქართულში; „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, I; თბ., 1972.
- კარიჭაშვილი დ.,** ქართული ენის გრამატიკა, ეტიმოლოგია, თბ., 1929.
- კალაძე ი.,** ზმნის მარტივებიან ფუძეთა აგებულების საკითხისათვის [ქართული ენა]: თსუ სტუდ. XX სამეცნიერო კონფერენციისადმი მიძღვნილი საკ. ალკკ 40 წლისთავისადმი; თეზ.; თბ., (17-24. IV), 1958.
- კვანტალიანი ც.,** დ- ზმნისწინის სიტყვაწარმოებითი დანიშნულება: საენათმეცნიერო ძიებანი, XVII, თბ., 2004.
- კვანტალიანი ც.,** ზმნისწინის ნეიტრალური ფუნქციისათვის ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, VII, თბ., 1998.
- კვანტალიანი ც.,** ზმნისწინი და ქცევის ფორმათა წარმოების საკითხები: საენათმეცნიერო ძიებანი, 8, თბ., 1999.

- კვანტალიანი ც.**, ზმნისწინის სიტყვაწარმოებითი ფუნქცია ერთი და იმავე ზმნური ძირის ზმნურ და სახელზმნურ ფორმებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, IX, თბ., 1999.
- კვანტალიანი ც.**, მი- და მო- ზმნისწინთა ერთი ფუნქციისათვის ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, X, თბ., 2000.
- კვაჭაძე ლ.**, ქართული ენა, ნაწ. I, თბ., 1981.
- კვიციანიძე პ.** ქართული სწორმეტყველება, საშინჯი სახელმძღვანელო: პირველი წიგნი, შედგენილი პ. კვიციანიძის მიერ, ტფ., 1888.
- კიზირია ანტ.** ქართული ენა (პრაქტიკუმი), თბ., 1974.
- კიზირია ნ.**, ბრძანებითი შინაარსის გამოხატვის საშუალებანი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; იკე, ტ. XXVIII; თბ., 1989.
- კიკნაძე ი.**, მესამე პირის ობიექტის მრავლობითობის გამოხატვისათვის თანამედროვე ქართულში დიალექტებთან მიმართებით: IV რესპ. დიალექტ. სამეც. სესია (ბათუმი, 29-30. X), თეზ., თბ., 1982, გვ. 31-31; სტატია: დიალექტ. კრებული; თბ., 1988.
- კიკნაძე ლ.**, ანტონ I და მისი „ქართული ღრამმატიკა“; მრავალთავი XIX; თბ., 2001.
- კიკნაძე ლ.**, პირველი სერიის მწკრივთა წარმოქმნასთან დაკავშირებული საკითხები; თბ. უნივერსიტეტის შრომები, XXX/IB, თბ., 1947.
- კიკნაძე ლ.**, უწყვეტლის ხოლმეობითის მწკრივი ძველ ქართულში: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, VII, თბ., 1961.
- კიკნაძე ლ.**, ძირეული და ნასახელარი ზმნები ქართულში: თსუ შრომები, ტ. 28, თბ., 1946.
- კობაიძე მ.**, ბრძანებითი კილო მთიულურ ტექსტებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, III, თბ., 1983.
- კობაიძე მ.**, მყოფადის ფორმები ახლანდელი და წარსული დროის მნიშვნელობით ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში; XVII დიალექტოლოგიური სესია (თელავი, 24-25. X) თეზ.; 1997.
- კოტინოვი ნ.**, კილოს კატეგორია და სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, თბ., 1986.
- კრილოვი ო.**, ზმნათა II თურმეობითისა და III კავშირებითის ფორმების ხმარებისათვის ახალ ქართულში; საქართველოს პედ. ინსტიტუტების მე-5-ე რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენცია (1953 წ. 26-29. IV), თეზ., სოხუმი, 1953.
- ლოლაძე ნ.**, ე- პრეფიქსიანი პასივი ქართულში; საენათმ. ძიებანი, V; თბ., 1996.
- ლოლაძე ნ.**, ზმნის გვარის სამწევრა სისტემის სტრუქტურული მოდელები ქართველურ ენებში; ქესს, VI; თბ., 1996.

- ლოლაძე ნ.**, ნასახელარ ზმნათა მოდელეები თანამედროვე ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, VII, თბ., 1998.
- ლოლაძე ნ.**, გრძობა-აღქმის ზმნები ქართულში: იკე, XXXV, თბ., 2005.
- ლოლაძე ნ.**, არსებობისა და ქონა-ყოლის ზმნათა მიმართებისათვის: ქესს, IX, თბ., 2005.
- ლომთათიძე ქ.**, ე. წ. ფუძემონაცვლე ვალ- / ვიდ- ზმნის ფონეტიკური ვარიანტი და მასთან დაკავშირებული ზოგი ფუძე; ენათმ. ინსტ. 53-ე სამეც. სეს.; თეზ.; თბ., 1994.
- ლომთათიძე ქ.**, თბება ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში; იკე, IV; თბ., 1953.
- ლომთათიძე ქ.**, პოტენციალისის კატეგორია ქართველურსა და აფხაზურ-ადიღურ ენებში: იკეწ, III, თბ., 1976.
- ლომთათიძე ქ.**, სუბლექტურ ზმნათა წარმოება-გამოყენების საერთო პრინციპი ქართულსა და აფხაზურში; ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, „მეცნიერება“; თბ., 1976.
- ლომთათიძე ქ.**, უნიშნო ვნებითის ისტორიისათვის ქართულში; საქ. მეცნ. აკად. ნ. მარის სახ. ენის ინსტ.-ის VI სამეცნ. სესიის თეზისები, მიძღვნ. ნ. მარის ხსოვნისადმი; თბ., 1949 წ. 29-30. XII და 1950, 8. I.
- ლომთათიძე ქ.**, ქცევის კატეგორია ქართველურსა და აფხაზურ-ადიღურ ენებში: იკეწ, III, თბ., 1976.
- ლომთაძე ა.**, კაუზატივის წარმოება ქართველურ ენებში; თსუ სტუდ. XXVI სამეცნ. კონფ. (ენათმ. სექცია); თეზ.; თბ., 1964.
- მანჯგალაძე მ.**, ზმნისწინთა ფაკულტატიური დანიშნულებისათვის: საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- მანჯგალაძე მ.**, ზმნისწინისა და ვერსიის ურთიერთმიმართებისათვის: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1-4, თბ., 1999.
- მარტიროსოვი ა.**, ზმნისწინების შედგენილობა და მათი პირველადი ფუნქციები ძველ ქართულში: იკე, V, თბ., 1953.
- მარტიროსოვი ა.**, წინდებულისა და თანდებულის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართულში: იკე, VIII, თბ., 1956.
- მაჭავარიანი გ.**, ასპექტის კატეგორია ქართველურ ენებში; ქესს, IV; თბ., 1974.
- მაჭავარიანი გ.**, განგრძობითი ასპექტის წარმოებისათვის ქართველურ ენებში; თსუ ასპ. მე-6 სამეცნ. კონფ.; მოხსენებათა თეზ.; თბ., 1952, 10-12 VI.
- მაჭავარიანი გ.**, ვნებითის სუფიქსური ტიპის გენეზისის საკითხი ქართველურ ენებში; „მაცნე“ (ელს), N 1; თბ., 1973.
- მაჭავარიანი გ.**, ზმნის ათემატურ ფუძეთა მნიშვნელობისათვის ქართვ. ენებში; იკე, XXV; თბ., 1986.

- მაჭავარიანი გ.**, კაუზატივის კატეგორია ქართველურ ენებში; იკე, XXVII; თბ., 1988.
- მაჭავარიანი გ.**, „უნიშნო ვნებითი“ ქართველურ ენებში: ქესს, I, თბ., 1959.
- მაჭავარიანი გ., ნებიერიძე გ.**, მორფოლოგია: ენათმეცნიერების შესავლის საკითხები, თბ., 1972.
- მაჭავარიანი მ.**, დ. ჰოლისკი — ასპექტი და მედიალური ზმნები ქართულ ენაში: იკეწ, XVI, თბ., 1989.
- მაჭავარიანი მ.**, მოქმედების, პროცესის და მდგომარეობის ცნებების განსაზღვრისათვის: თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, VI, თბ., 1981.
- მაჭავარიანი მ.**, პერფექტისა და უნახავი აქტის მიმართებისათვის; არნ. ჩიქობავას საკითხავები, XIV; თბ., 2003.
- მაჭავარიანი მ.**, პირის კატეგორიის სემანტიკა; ენათმ. ინსტ. 43-ე სესია; თეზ.; თბ., 1985.
- მაჭავარიანი მ.**, „უნიშნო ვნებითები“, „უგვარო ზმნები“, თუ სხვა რამე?; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. III სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1996.
- მაჭავარიანი მ.**, ქცევის გრამატიკული კატეგორიის სემანტიკა, თბ., 1987.
- მაჭავარიანი მ.**, ქცევის კატეგორიის საკითხისათვის; იკე, XXII; თბ., 1980.
- მაჭავარიანი ნ.**, აფხაზურ და ქართულ ზმნურ კატეგორიათა მსგავსება უნებურობის კატეგორიის წარმოებისას; ენათმეცნიერული შტუდები, თბ., 2015.
- მაჭავარიანი ნ.**, კაუზატივის კატეგორიის აფიქსები ქართულსა და აფხაზურში, მაცნე, ელს, 3, თბ., 1987.
- მანარობლიძე თ.**, დესტინაციურ სისტემათა ტიპოლოგია, ქართული და ბაცური ენების მასალა, თბ., 2005.
- მანარობლიძე თ.**, ინვერსია და ერგატივიზმის პროცესი: ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2013.
- მანარობლიძე თ.**, პირიანობა და ვალენტობა: საენათმეცნიერო ძიებანი, XVIII, თბ., 2005.
- მანარობლიძე თ.**, ქართული ენის ძირითადი მორფოლოგიური დესტინაციური კატეგორიები; თსუ ფილოლ. ფაკ.-ის სესია; თეზ.; თბ., 1995.
- მანარობლიძე თ.** ქცევის კატეგორიის თავისებურებანი: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIII, თბ., 2006.
- მეგრელიძე ი.**, გრამატიკული დროისა და ზმნის სახის ურთიერთობის შესახებ; „ქართ. ენა და ლიტ. სკოლაში“, № 2; თბ., 1969.
- მეგრელიძე ი.**, დროისა და ასპექტის ურთიერთობისათვის ახალ ქართულში; გორის პედ. ინსტ. შრ., XIII; თბ., 1970.

- მეგრელიძე ი.**, უწყვეტლისა და მეორე კავშირებითის ადგილისათვის ქართული ზმნის დროთა სერიებში.; სტალინირის პედ. ინსტ.-ის პედაგოგიკა-ფსიქოლოგიისა და ქართ. და ოსურ ენათა კათედრების გამსვლ. სამეცნ. სესია ლენინგორის რაიონში, სტალინირი; თეზ.; თბ., 1951 წლის 29-30 დეკემბერი.
- მელიქიშვილი დ.**, ანალოგია როგორც მორფოლოგიური სისტემის ფორმირების ფაქტორი და გრამატიკულ ფორმათა კვალიფიკაციის პრობლემა; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1994.
- მელიქიშვილი დ.**, დიათეზისა და გვარის ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში; ძიიგური - 90, თსუ. თბ., 2002.
- მელიქიშვილი დ.**, ინვერსია ქართულ ზმნაში დიაქრონიული და სინქრონიული ასპექტით: არნ. ჩიქობავას 100 წლისთავისადმი მიძღვ. საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბ., 1998.
- მელიქიშვილი დ.**, ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოხატვის ისტორიისათვის ქართულ ზმნაში: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 4, თბ., 1977.
- მელიქიშვილი დ.**, „მიჭირს“ ზმნა და მასწავლებლის გასაჭირი: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 4, თბ., 1978.
- მელიქიშვილი დ.**, მორფემათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის თანამედროვე ქართული ენის სინქრონულ გრამატიკულ სისტემაში; თსუ ფილოლ. ფაკ. სესია; თეზ.; თბ., 1998.
- მელიქიშვილი დ.**, მოქმედებითი გვარის ზმნის უღლების სისტემა თანამედროვე ქართულში; „მაცნე“ (ელს), № 1; თბ., 1979.
- მელიქიშვილი დ.**, ქართული ზმნის სისტემური მორფოსინტაქსური ანალიზი, თბ., 2014.
- მელიქიშვილი დ.**, ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების კლასიფიკაციისა და კვალიფიკაციის პრინციპისათვის: ენათმეცნიერების საკითხები, 1, თბ., 2008.
- მელიქიშვილი დ.**, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.
- მელიქიშვილი ი.**, ერგატიული კონსტრუქციის მეორეულობის შესახებ ქართველურ ენებში, ენათმეცნიერების საკითხები, თსუ გამომცემლობა, თბ., 2013.
- მელიქიშვილი ი.**, ზმნურ ფორმათა I, II და III სერიის ურთიერთმიმართებისათვის ქართველურ ენებში: სულხან-საბა ორბელიანის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრის შრომები, 4, თბ., 1998.
- მელიქიშვილი ი.**, სინტაქსური მარკირება მორფოლოგიაში და აქტიურობა-ინაქტიურობის კატეგორია ქართველურ ენებში, ენათმეცნიერების საკითხები; კრებული ეძღვნება ი. მელიქიშვილის ხსოვნას; თბ., 2014.

- მელიქიშვილი ი.**, ქცევა, როგორც ასპექტური დაპირისპირების გამოხატვის საშუალება ქართულში: ენათმეცნიერების საკითხები, 4, თბ., 2002.
- მელიქიშვილი ი., ასათიანი რ.**, პოსესივი, პერფექტი და მეორეული ერგატივი: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, თბ., 1988.
- მელიქიძე მ., -ენ/-ნ** სუფიქსის გამოვლენა -ი და -ე- პრეფიქსიან ვნებითებთან საშუალო ქართულში; თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრ., ტ. 30; თბ., 2001.
- მელიქიძე მ.**, ზმნაში I ობიექტური პირის მრავლობითობის გამოხატვა საშუალო ქართულში.; თსუ ფილოლ. ფაკ.-ის სამეცნ. სესია; თეზ.; 1995.
- მელიქიძე მ.**, მრავლობითი რიცხვის სახელობითში მდგარი ობიექტი ფუძემონაცვლე ზმნებთან; „მაცნე“ (ელს). № 1-4; თბ., 1996.
- მეტრეველი თ.**, ასპექტის შესწავლის ისტორიიდან ქართულში; თსუ ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრ., 27; თბ., 1988.
- მეტრეველი ნ.**, ქცევის ზოგიერთი საკითხისათვის ქართულში; თსუ ძვ. ქართული ენის კათედრის შრ., ტ. 30; თბ., 2001.
- მიქაძე მ.**, მეორე სუბიექტური პირის გამოხატვა თანამედროვე ქართულ ენაში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIV, თბ., 2006.
- მიქაძე მ.**, მესამე სუბიექტური პირის გამოხატვა ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXV, თბ., 2007.
- მონასელიძე მ.**, ზმნისწინი და გვარი; თსუ ფილოლ. ფაკ. ახალგ. მეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1996.
- მონასელიძე მ.**, ზმნისწინი საშუალო გვარის ზმნებთან; თსუ გამომცემლობა; თბ., 2001.
- მონასელიძე მ.**, ოდნობითობის გამოხატვა ქართულ ზმნაში; ფილოლ. ფაკ. ახალგ. მეცნიერთა შრ., წიგნი მეორე, თსუ; თბ., 1998.
- მუზაშვილი ნ.**, ნასახელარი ზმნების ერთი ჯგუფის ფუნქციისათვის ქართულში; ენათმ. ინსტ.-ის ასბ. და ახალგ. მეცნ. მუშ. სამეც. კონფ.; თეზ.; თბ., 1979.
- ნათაძე ნ.**, თემის ნიშნები ქართველურ ენებში; იკე, XI; თბ., 1959.
- ნათაძე ნ.**, მესამე სერიის მწკრივთა წარმოებისათვის ქართულში; იკე, VII; თბ., 1955; გვ. 81-98
- ნათაძე ნ.**, მყოფადისათვის ქართველურ ენებში; ქესს, ტ. II, (რეზ. რუს. ენაზე); თბ., 1961.
- ნებიერიძე გ.**, ასპექტი ქართულში; აკაკი შანიძე. 100 (კრებ), (თსუ); თბ., 1987.
- ნებიერიძე გ.**, გარდამავალი ზმნის მესამე ნაკვთების წარმოება ქართულში; თსუ სტუდ. XXIII სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1961.

- ნებიერიძე გ.**, გვარისა და კაუზატივის ურთიერთმიმართება ქართულში; საენათმ. კრებ., I; (თსუ); თბ., 1984.
- ნებიერიძე გ.**, მოქმედებითი გვარის ზმნათა თურმეობითი პირველის წარმოება ქართულში; თსუ შრ., 281 (ენათმ. 12); თბ., 1988.
- ნებიერიძე გ.**, ქცევის კატეგორია ქართულში (ტრანსფორმაციული ანალიზი); „მაცნე“ (ენისა და ლიტ. სეს.), № 4; თბ., 1976.
- ნებიერიძე გ.**, ქცევის საკითხი მესამე სერიის მწკრივებში; ენათმ., II, თსუ; თეზ.; თბ., 1988.
- ნიკოლაიშვილი ე.**, გაიოზ რექტორი და მისი ქართული გრამატიკა: გაიოზ რექტორი, ქართული ღრამმატიკა, თბ., 1970.
- ნიკოლაიშვილი ე.**, III სუბიექტური პირის -ეს სუფიქსის -(ნ)ენ სუფიქსით შეცვლის ისტორიისათვის; „მაცნე“ (ელს), №3; თბ., 1978.
- ნიკოლაიშვილი მ.**, გვარის კატეგორიისათვის ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XVI, თბ., 2004.
- ნინუა გ.**, კავშირებითისა და ბრძანებითის ფორმათა ფუნქციის შესახებ; „მაცნე“ 1; თბ., 1967.
- ნოზაძე ლ.**, ვნებითი გვარის ზმნათა ორგვარად წარმოების ურთიერთობისათვის ქართულში; საქ. სსრ მეცნ. აკად. ასპ. და ახალგ. მეცნ. მუშაკთა V სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1954, 20-23/IV.
- ნოზაძე ლ.**, ვნებითისა და პოტენციალისის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი კოლხურში; იკე, XXXIV; თბ., 2000.
- ნოზაძე ლ.**, ინ-ენიანი ვნებითების ურთიერთობის საკითხისათვის ქართულში; იკე, IX-X; თბ., 1958.
- ნოზაძე ლ.**, ისევ მედიოაქტიური ზმნების შესახებ ქართულში; იკე, XXXV, თბ., 2005.
- ნოზაძე ლ.**, ინ-ენიანი ვნებითების ურთიერთობის საკითხისათვის ქართულში; იკე, IX-X; თბ., 1958.
- ნოზაძე ლ.**, მედიოაქტივ ზმნათა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში (წინასწარი მოხსენება); იკე, XIX; თბ., 1974.
- ნოზაძე ლ.**, პრეფიქსული და სუფიქსური ვნებითების ურთიერთობისათვის ქართულში: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961.
- ნოზაძე ლ.**, პრეფიქსული ვნებითების ურთიერთობისათვის ქართულში; საქ. მეცნ. აკად. ასპ. და ახალგ. მეცნ. მუშაკთა VI სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1955, 25-29/IV.
- ნოზაძე ლ.**, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 2008.
- ონიანი აღ.**, ასპექტის მორფოლოგიური კატეგორიის რაობის შესახებ; გ. მაჭავარიანი — 70; თეზ.; თბ., 1997.

- ონიანი ალ.**, გვარის მორფოლოგიური კატეგორია თანამედროვე სალიტ. ქართულში; თბ. უნივ. „გეორგია“-ს ქართ. ენის კათედრის პროფ.-მასწ. სამეცნ. სესია, III; თეზ.; თბ., 1993; გვ. 9-10
- ონიანი ალ.**, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა, თბ., 2003.
- ონიანი ალ.**, მესამე სუბიექტური პირის მორფემა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; საენათმ. კრებ.; თბ., 1979.
- ონიანი ალ.**, ორიენტაციის კატეგორია თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; ენათმ. საკითხები, 4; თბ., 2001.
- ონიანი ალ.**, პირველი სუბიექტური პირის მორფემა ქართველურ ენებში; ენათმ. ინსტ. XXVII სამეცნ. სესია; თეზ.; თბ., 1971.
- ონიანი ალ.**, სუბიექტურ პირთა მორფემები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; საქ. სსრ მეცნ. აკად. ენათმ. ინსტ. XXV სამეცნ. სესია; თეზ.; თბ., 1969 წ. 17-19 ივნისი.
- ონიანი ალ.** ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბ., 1989.
- ონიანი ალ.**, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 1978.
- ონიანი ალ.**, ქცევის მორფოლოგიური კატეგორია თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში; ენათმ., III, თსუ; თეზ.; თბ., 1993.
- ოსიძე ე.**, ერთი ტიპის ზმნათა აწმყოს ფუძის აგებულებისათვის ქართულში; ქესს, ტ. III, (რეზ. რუს. ენაზე); თბ., 1963.
- ოსიძე ე.**, „ღაღად-ყო“ ტიპის ზმნები ძველ ქართულში; იკე, XII; თბ., 1960.
- ბაბიძე ა.**, კავშირებითი კილოსა და მომავალი დროის გამოხატვისათვის ქართულში; ქესს, V; თბ., 1981.
- ბაბიძე ა.**, მეორე კავშირებითის ნაკვთის ფუნქციები და გამოყენება თანამედროვე ქართ. სალიტ. ენაში; ქსკს, IV; თბ., 1981.
- ბაბიძე ა.**, მესამე კავშირებითი თანამედროვე ქართ. სალიტ. ენაში; ქსკს, II; თბ., 1979.
- ბაბიძე ა.**, მყოფადის კავშირებითის ნაკვთისათვის ქართულში; ქსკს, V; თბ., 1989.
- ბაბიძე ა.**, მყოფადის ხოლმეობითი თანამედროვე ქართულში; ქსკს, VIII; თბ., 1988.
- ჟორდანიას თ.**, ქართული გრამმატიკა (ეტიმოლოგია და სინტაქსი): თხზული და გამოცემული თ. ჟორდანიასაგან, ტფ., 1889.
- როგავა გ.**, აორისტიკა და კავშირებითი II-ის ზოგ აფიქსთა გენეზისისათვის - ევ სუფიქსთან დაკავშირებით ქართულსა და მეგრულში: სმამ, VI, № 8, თბ., 1945.

- როგავა გ.**, დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვებები ქართვ. ენებში; იკე V; თბ., 1953.
- როგავა გ.** ზმნის პოლიპერსონალიზმის ისტორიისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში: იკე, XIII, 1962.
- როგავა გ.**, მრავლობითი რიცხვის მესამე სუბიექტური პირის -ან სუფიქსისათვის ქართულში; იკე, XVI, (რეზ. რუს. ენაზე); თბ., 1968.
- როგავა გ.**, ნამყო-უსრულის -ოდ სუფიქსის შედგენილობისათვის ქართულში; იკე VI; თბ., 1954.
- როგავა გ.**, პირის ნიშანთა განლაგების საკითხისათვის ქართულ პოლიპერსონალურ ზმნებში; საქართვ. სსრ უმაღლ. სასწავლებლების ქართ. ენის კათედრათა I /V/. სამეცნ. მეთოდური კონფ.; თეზ.; თბ., 1963 წლის 27-29 აპრილი.
- სანიკიძე ი.**, ასპექტის კატეგორიის ისტორიისათვის; ენათმ. ინსტ.-ის ასპ... კონფ.; თეზ.; თბ., 1990.
- სანიკიძე ი.**, ერთი ჯგუფის ი-თავსართიანი ზმნებისათვის თანამედროვე ქართულში; თსუ ფილოლ. ფაკ.-ის სესია; თეზ.; თბ., 1995.
- სანიკიძე ი.**, მრავალგზისობის კატეგორია თანამედროვე ქართულში; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. II სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1995.
- სარჯველაძე ზ.**, ასპექტის გამოხატვაში ახალ სისტემაზე გადასვლის ქრონოლოგიისათვის (წერილობით ძეგლთა მონაცემების მიხედვით); ხელნაწერთა ინსტ. XV სესია; თეზ.; თბ., 1973.
- სარჯველაძე ზ.**, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984.
- სარჯველაძე ზ.**, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997.
- სახოკია მ.**, ქართული ერგატივის ტიპოლოგიისათვის, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2013.
- სოსელია ე., ქარქაშაძე მ.**, თავისებური ი- ხმოვანბრეფიქსიანი ზმნური ფორმები ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, კრებული ეძღვნება ტოგო გუდავას დაბადებიდან 90 წლისთავს, თბ., 2013.
- სუხიშვილი მ.**, „ანუკამ ილანძლა და იგინა“ თუ „ანუკა ილანძლა და იგინა“: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, IV, თბ., 1981.
- სუხიშვილი მ.**, გარდამავალი ზმნები ქართულში, სისტემისა და ისტორიის ზოგი საკითხი, თბ., 1986.
- სუხიშვილი მ.**, გარდამავლობის საკითხი რთულ ზმნებში (ძველი ქართულის მიხედვით): ქესს, X, თბ., 2009.
- სუხიშვილი მ.**, გარდაუვალ უგვარო ზმნათა სემანტიკისათვის თანამედროვე ქართულში: ქესს, V, თბ., 1981.
- სუხიშვილი მ.**, ერგატიულობის პრინციპი ქართულში: იკე, XXXIV, თბ., 1999.

- სუნიშვილი მ.**, იცის და უწყის ზმნები ქართულში; ენათმ. ინსტ. ასპ. და ახალგ. მეცნ. მუშაკთა სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1970 წ. 20-21 აპრილს; გვ. 5-6
- სუნიშვილი მ.**, მედიოაქტივთა საქცეო სისტემის საოპოზიციო ცალების ზოგიერთი გრამატიკული და სემანტიკური თავისებურების შესახებ: იკე, XXXVI, თბ., 2008.
- სუნიშვილი მ.**, მოქმედებითი და ვნებითი გვარის წარმოებისა და სემანტიკის ზოგიერთი საკითხი ქართულში; კრებ. „ნარკვევები იბ.-კავკ. ენათა მოფოლოგიიდან“, თბ., 1980.
- სუნიშვილი მ.**, მყოფადის წარმოება და სტატიკურ ზმნათა პარადიგმა ქართულში; იკე, XX; თბ., 1978.
- სუნიშვილი მ.**, პასიური და საურთიერთო სემანტიკა გარდამავალი ზმნის -ე პრეფიქსიან მოდელში: იკე, XXXIX, 2011.
- სუნიშვილი მ.**, სემანტიკისა და უღვლილების პარადიგმის მიმართების შესახებ მედიოაქტიურ ზმნებში: იკე, XXXV, თბ., 2005.
- სუნიშვილი მ.**, სტატიკურ ზმნათა სასხვისო ქცევის სემანტიკისათვის [ქართ. ენაში]; ენათმ ინსტ. 44-ე სესია; თეზ.; თბ., 1986.
- სუნიშვილი მ.**, სტატიკური ზმნები ქართულში, თბ., 1976.
- სუნიშვილი მ.**, სუფიქსიან ვნებითთა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში; იკე, XXII; თბ., 1980.
- სუნიშვილი მ.**, უახლოესი ობიექტის გამოტოვება მეგრული გარდამავალი ზმნის შესიტყვებაში: მაცნე, 2, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბ., 1988.
- ტეტელოშვილი თ.**, ასპექტის გამოხატვისათვის ქართული ენის საშუალო გვარის ზმნებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIII, თბ., 2006.
- ტონია ნ.**, ხოლმეობითის კატეგორიის გამოხატვის საშუალებანი საშუალო ქართულში; ჯორბ.-IV; თბ., 1997.
- უთურგაიძე თ.**, გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში, თბ., 2002.
- უთურგაიძე თ.**, კაუზაციის კატეგორია ქართულ ენაში; იკე, XXXIII; თბ., 1995.
- უთურგაიძე თ.**, კვლავ ბრძანებითი მწკრივისათვის ქართულში; „ქართვ. მემკვ.“, I, (რეზ. ინგლ. ენაზე); ქუთაისი, 1996.
- უთურგაიძე თ.**, სუბიექტის ნულოვანი ალომორფი მესამე პირში; აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნ. სამეცნ. კონფ., (ენათმ. ინსტ., თელავის პედ. ინსტ.); მასალ.; თბ., 1997.
- უთურგაიძე თ.**, უღვლების ზოგიერთი საკითხისათვის თანამედროვე ქართულში; გორის პედ. ინსტ. XVI სამეცნ. სესია; თეზ.; გორი, 1962 წ. 11-13 აპრილი.

- უთურგაიძე თ.**, ქართული ენის შესწავლის ისტორია, თბ., 1999.
- უთურგაიძე თ.**, ქართული ენის დონეთა ძირითადი მახასიათებლების ურთიერთზემოქმედებისათვის გლობალურ სივრცეში, თბ., 2009.
- უთურგაიძე თ.**, ქართულ ზმნათა სრული პარადიგმების აგებისათვის; XXIII რესპ. დიალექტოლ. სესია; მასალ.; თელავი, 2003.
- უთურგაიძე თ.**, ქვევისა და გვარის კატეგორიათა ფუნქციონირებისათვის III სერიაში [ქართ. ენა]; ენათმ. ინსტ. 53-ე სესია; თეზ.; თბ., 1994.
- უთურგაიძე თ., ჩხაიძე ლ.**, ქართული ზმნის ფორმალიზებული მოდელის აგებისათვის; „მოდელი — 98“.
- უთურგაიძე თ., ჩხაიძე ლ., ჩაჩანიძე მ.**, ქართული ენის ორპირიან ზმნათა პარადიგმის აგების სრულიად ფორმალიზებული მოდელი (მოქმედებითი გვარისათვის); „მოდელი — 97“; თეზ.; თბ., 1997.
- ფეიქრიშვილი უ.**, გარდამავალ ზმნათა მეორე თურმეობითის წარმოება ახალ ქართულში; სიტყვის კულტ. II; თბ., 1979.
- ფეიქრიშვილი უ.**, თურმეობითის მნიშვნელობა და გამოყენება ახალ ქართულში; ქესს. IV; თბ., 1974.
- ფეიქრიშვილი უ.**, კაუზატიურ ზმნათა მესამე სერიის ფორმები ახალ ქართულში; „მაცნე“ (ელს), № 1; თბ., 1973.
- ფეიქრიშვილი უ.**, მესამე კავშირებითი ახალ ქართულში; „ქართ. ენა და ლიტ. სკოლაში“, № 4; თბ., 1972.
- ფეიქრიშვილი უ.**, ორპირიანი გარდაუვალი ზმნების დრო-კილოთა მესამე სერია ახალ ქართულში; „მაცნე“ (ელს) № 3; თბ., 1972.
- ფეიქრიშვილი უ.**, სტატიკურ ზმნათა წარმოების ზოგი საკითხი; „ქართ. ენა და ლიტ. სკოლაში“, № 4; თბ., 1975.
- ფეიქრიშვილი უ.**, ქართული ენის მორფოლოგია, ქუთაისი, 1992.
- ფენრიხი ჰ.**, მორფოლოგიურ-სინტაქსური გადაჯაჭვა ქართულში: თსუ გ. ახვლედიანს, თბ., 1969.
- ფოჩხუა ბ.**, მრავლობითობის ნარიანი მაწარმოებლები ძველ ქართულში: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961.
- ფოცნიშვილი ა.**, უნებლიობის კატეგორია ქართულ ზმნაში; კრებ. „თბილისის უნივ. გ. ახვლედიანს“ /მიძღვნ. მისი დაბადების 80 წლისთ./; თბ., 1969.
- ფოცნიშვილი ა.**, ქართული გრამატიკული აზრის ისტორიიდან, თბ., 1979.
- ფხაკაძე დ.**, ასპექტის გრამატიკული კატეგორიის ჩამოყალიბებისა და I თურმეობითის ურთიერთმიმართების საკითხისათვის ქართულში; მაცნე (ელს), № 4; თბ., 1985.
- ფხაკაძე დ.**, II თურმეობითის ერთი ფუნქციის შესახებ ახალ ქართულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, IX, თბ., 1999.

- ფხაკაძე დ.,** | თურმეობითის ფუნქციები ქართულში, თბ., 1984.
- ქავთარაძე ივ.,** ასპექტის გამოხატვის თავისებურება და მისი შედეგები ქართულში; საქ. მეცნ. აკად. ენათმ. ინსტ. V (XI) სამეცნ. სეს.; თეზ.; თბ., 1954.
- ქავთარაძე ივ.,** აღწერითი მყოფადი და ნამყოს ერთი სახეობა ძველ ქართულში: მაცნე, 1, თბ., 1971.
- ქავთარაძე ივ.,** დრო-კილოთა მესამე სერიის წარმოების ერთი თავისებურება ახალ ქართულში; იკე, VII; თბ., 1955.
- ქავთარაძე ივ.,** ერთი ტიპის ზმნათა ფუძისა და სახელზმნის წარმოების თავისებურება ქართულში: საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის საზ. მეცნ. განყ. მოამბე, თბ., 1960.
- ქავთარაძე ივ.** ზმნის აღწერითი ფორმების ორგანულით შეცვლის ისტორიისათვის ქართულში: იკე, XIV, თბ., 1964.
- ქავთარაძე ივ.,** მყოფადის ერთი სახეობის ისტორიისათვის ქართულში; იკე, XII; თბ., 1960.
- ქავთარაძე ივ.,** სტატიკურ ზმნათა ერთი ჯგუფის მყოფადისათვის; სიტყვის კულტ., I; თბ., 1972.
- ქავთარაძე ივ.,** უნახაობის კატეგორიის საკითხისათვის ქართულში; იკე, ტ. VIII, თბ., 1956.
- ქავთარაძე ივ.,** ხოლმეობითის კატეგორიის ისტორიიდან ქართულში; „ქართვ. ენათა სტრუქტურის საკითხები“, II, (რეზ. რუს. ენაზე); თბ., 1961.
- ქართველიშვილი ი.** ქართული დრამატიკა: ხელნაწერი (ავტოგრაფი), დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (შ 4432), ტფ., 1809.
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი,** რვატომეული, თბ., 1950-1964.
- ენის განმარტებითი ლექსიკონი,** I-II-III, ახალი რედაქცია, თბ., 2008, 2010, 2015.
- ქარქაშაძე მ.,** ი- პრეფიქსის ფუნქცია ქართულ მედიოაქტიურ ზმნებში, ტიპოლოგიური ძიებანი, V, აკად. დ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, თბ. 2005.
- ქარქაშაძე მ.,** ქართულ მედიოაქტიურ ზმნათა სტრუქტურულ-სემანტიკური მახასიათებლების ტიპოლოგია; ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის მაცნე, თბ., 2016.
- ქირია ჯ.,** ნაკვთის (მწკრივის) გრამატიკული სტატუსისათვის: ქესს, VIII, თბ., 2003.
- ქურდაძე რ.,** -ევ-ივ, -ენ-ინ სუფიქსები ხმოვანმონაცვლე ზმნებსა და კაუზატივში: საენათმეცნიერო ძიებანი, IV, თბ., 1995.

- ქურდაძე რ.**, ზმნის გვარის ფორმათა წარმოება და ხმოვანთა ფუნქციური მონაცვლეობა; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. II სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1995.
- ქურდაძე რ.**, შუალობითი კონტაქტის ფორმათა წარმოებისათვის; საენათმ. ძიებანი, V; თბ., 1996.
- ქურდაძე რ.**, წყვეტილის როლი ზმნის მთავარ ფორმათა გარჩევისას; ჯორბ. — IV; თბ., 1997.
- ქურდაძე რ.**, ხმოვანმონაცვლე ზმნათა პირველი სერიის ფუძის შესახებ; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1994.
- ქურდაძე რ.**, ხმოვანმონაცვლე ზმნათა მესამე სერიის პარალელურ ფორმათა შესახებ; თსუ ფილოლ. ფაკ.-ის სეს.; თეზ.; თბ., 1995.
- ქურდაძე რ.**, ხმოვანმონაცვლე ზმნები თანამედროვე ქართულში, თბ., 2005.
- ღუტიძე ი.**, -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნათა მიმღებობის შესახებ: საენათმეცნიერო ძიებანი, V, თბ., 1996.
- ღუტიძე ი.**, -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნები I სერიის მწკრივებში ძველსა და საშუალო ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, IX, თბ., 1999.
- ღუტიძე ი.**, თემის ნიშანთა სემანტიკური განაწილებისათვის ქართულში; ჯორბენაძე — IV; თბ., 1997.
- ყიფიანი დ.**, ახალი ქართული გრამმატიკა, სანკტ-პეტერბურგი, ტფ., 1882.
- შაბაშვილი გ.**, პერფექტის კატეგორიისათვის ქართულ ენაში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XIII, თბ., 2003.
- შავთვალაძე ნ.**, ზოგ -ავ თემისნიშნის ზმნათა წარმოების შესახებ (რეზიუმე ინგლ. ენაზე); ფილოლ. ფაკ. ახალგაზრდ. მეცნიერთა შრომები, წიგნი მეორე; თსუ, თბ., 1998.
- შავთვალაძე ნ.**, მედიოაქტიურ ზმნათა აწმყოსაგან მყოფადის წარმოების ინდექსაციისათვის; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. III სამეცნიერო კონფერენცია; თეზ., თბ., 1996.
- შავთვალაძე ნ.**, უთემისნიშნო ზმნათა მყოფადის წარმოების შესახებ (რეზიუმე ინგლ. ენაზე); საენათმეცნიერო ძიებანი, VIII; თბ., 1998.
- შამელაშვილი-ზექალაშვილი რ.**, პირის კატეგორიის ფუნქციონირება ქართულში და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები: საენათმეცნიერო ძიებანი, XVIII, თბ., 2005.
- შამელაშვილი-ზექალაშვილი რ.**, მოდალობის სემანტიკური კატეგორია და ველი ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, XXIII, თბ., 2006.
- შანიძე ა.**, ასპექტის გამოხატვის სისტემის შეცვლა ქართულში და მისი შედეგები; სმამ, ტ. III, №9; თბ., 1942.
- შანიძე ა.**, აქტივი და პასივი ერთურობის მიმართ მრავალპირიანი ზმნის ჩვენებით (რეზიუმე რუსულად); სმამ, ტ. IV, №4; თბ., 1943.

- შანიძე ა.**, გრამატიკული სუბიექტი ზოგიერთ გარდაუვალ ზმნასთან: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 7, თბ., 1961.
- შანიძე ა.**, ზმნათა გარდამავლობის საკითხისათვის ქართველურ ენებში; სმამ, ტ. III, №2, სმამ, ტ. III, №3; 1943.
- შანიძე ა.**, ზმნათა ორმაგი გარდამავლობის საკითხისათვის; საქ. მეცნ. აკად. საზოგ. მეცნ. განყ. XIV სამეცნ. სესია თეზ.; 1943წ., 25, 27 და 28 დეკემბერი.
- შანიძე ა.**, მწკრივთა მოძღვრებისათვის, I, სამი მწკრივის წარმოების თავისებურებანი ძველ ქართულში: სმამ, ტ. VI, № 10, თბ., 1945.
- შანიძე ა.**, მწკრივთა მოძღვრებისათვის, II. ერთი უცნობი მწკრივი ქართულში: თბილისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესია, 1946, 2-4 მარტი, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1946.
- შანიძე ა.**, მწკრივთა მოძღვრებისათვის, IV. ვნებითი გვარის ზმნათა უღლების ერთი თავისებურება საშუალო ქართულში: აკად. ნ. მარის სახ. ენის ინსტიტუტის მე-4 სამეც. სესია, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1947.
- შანიძე ა.**, მწკრივთა მოძღვრებისათვის. უწყვეტლის ხოლმეობითის მწკრივი ქართულში. მისი წარმოშობა და განვითარება: საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სამეცნიერო სესია, მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბ., 1947.
- შანიძე ა.**, მწკრივთა მოძღვრებისათვის, V, სხვა უცნობი მწკრივი ქართულში: თბილისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესია, 1948, 31 მაისი — 5 ივნისი. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1948.
- შანიძე ა.**, ნასახელარი ზმნები ქართულში; ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1957.
- შანიძე ა.**, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, ტფ., 1920.
- შანიძე ა.**, ქართული გრამატიკა, I. მორფოლოგია, ტფ., 1930.
- შანიძე ა.**, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, თბ., 1953.
- შანიძე ა.**, ქართული ზმნის სამ-პირიანობის გამო; კულტურული აღმშენებლობა, №9; 1930.
- შანიძე ა.**, ქართული ზმნის საქცევი (რეზიუმე ფრანგულ ენაზე); ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. VI, ტფ., 1926.
- შანიძე ა.**, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა. ქართული ენისა და ლიტერატურის მიმოხილვა: ქრესტომათია ა. შანიძის რედაქციით, მე-2 გამოცემა, ტფ., 1935.
- შანიძე ა.**, ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბ., 1976.

- შანიძე ა.**, ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის: ტ. 3, ტფ., 1923.
- შარაშენიძე ნ.**, ავ და ამ თემისნიშნის ზმნათა უღლება საშუალო ქართული ენის ძეგლების მიხედვით; ბ. ჯორბენაძის საზოგ. II სამეცნიერო კონფერენცია თეზ.; 1995.
- შარაშენიძე ნ.**, ვალენტობა როგორც კოჰერენციის ერთ-ერთი გამოვლინება: საენათმეცნიერო ძიებანი, XX, თბ., 2005.
- შენგელია დ.**, ვნებითი გვარის ფორმათა პარალელური ქართულში; ენათმეცნ. ინსტ. ასპ. ... კონფერენცია; თეზ.; 1983.
- შენგელია ვ.**, ქონა-ყოლის აღმნიშვნელ ზმნათა სემანტიკური განაწილება ძველ ქართულში: იკეწ, V, თბ., 1978.
- შეროზია რ.**, ვნებითი გვარის ზმნებისა და პოტენციალისის საკითხისათვის ქართულსა და სვანურში: საენათმეცნიერო ძიებანი, I, თბ., 1978.
- შეროზია რ.**, პოტენციალისის კატეგორია და მასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი ქართველურ ენებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, II, თბ., 1980.
- ჩიქე ჰ.**, საურთიერთო ურთიერთობის გამოხატვა ქართულსა და თურქულში, იკე XL, 2012.
- ჩიქე ჰ., მაჭავარიანი მ.**, შე- ზმნისწინისა და ა- მაქცევრის მიმდევრობისათვის თანამედროვე სალიტ. ქართულის ზმნებში; ენათმეცნ. ინსტ. მე-60 სეს.; მასალ.; თბ., 2001.
- ჩიქობავა არნ.**, აწმყოს ფუძის წარმოქმნის ისტორიიდან. I.-ავ, -ამ და -ევ, -ემ სუფიქსთა ისტორიული ურთიერთობა (წინასწარი მოხსენება) (რუს. რეზ.); იკე, ტ. XIV; თბ., 1964.
- ჩიქობავა არნ.**, გრამატიკის აგებულების ძირითადი საკითხები: სსრკ მეცნ. აკად. საქ. ფილიალის მოამბე, ტ. I, თბ., 1940.
- ჩიქობავა არნ.**, გრამატიკული კლას-კატეგორია და ზმნის უღვლილების ზოგი საკითხი ძველ ქართულში: იკე, V, თბ., 1953.
- ჩიქობავა არნ.**, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
- ჩიქობავა არნ.**, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში: ამ კონსტრუქციის სტაბილური და ლაბილური ვარიანტები. ენიმკის მოამბე, XII, თბ., 1942.
- ჩიქობავა არნ.**, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, თბ., 1948.
- ჩიქობავა არნ.**, ვნებითის ჩამოყალიბების ზოგი საკითხისათვის ქართულში მასდარის ჩვენებათა მიხედვით (წინასწარი მოხსენება) (რუს. რეზ.); იკე, ტ. VIII; თბ., 1956.
- ჩიქობავა არნ.**, ზმნის ანალიზის პრინციპები ქართულში; ყურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, №4-5; 1934.

- ჩიქობავა არნ.**, ზმნის გარდამავლობა, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია ქართულში, იკეწ, IV, თბ., 1977.
- ჩიქობავა არნ.**, ზმნის გარდამავლობისა და გვარის კატეგორიის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართველურ ენებში: იკეწ, VIII, თბ., 1981.
- ჩიქობავა არნ.**, ზმნის გარდამავლობასთან დაკავშირებული პრაქტიკული საკითხები; ქართული სატერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის; 1934.
- ჩიქობავა არნ.**, ზოგადი ენათმეცნიერება, თბ. 1983.
- ჩიქობავა არნ.**, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში: იკე, XI, თბ., 1959.
- ჩიქობავა არნ.**, თურქმობითი პირველის წარმოების ერთი თავისებურება უღვლილების სისტემის ისტორიასთან დაკავშირებით ქართულში: ლიტერატურული ძიებანი, II, თბ., 1944.
- ჩიქობავა არნ.**, ინვერსიული ზმნები და სახელთა კვალიფიკაცია: სახალხო განათლება, თბ., 1946.
- ჩიქობავა არნ.**, მარტივი წინადადების ევოლუციის ძირითადი ტენდენციები ქართულში: სსრკ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. 2, თბ., 1941.
- ჩიქობავა არნ.**, მარტივ წინადადების პრობლემა ქართულში: 1. ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში(მასალები მეთოლოგიური იმანენტისათვის), X, ტფ., 1928.
- ჩიქობავა არნ.**, მრავლობითის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპისათვის ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში: იკე, I, თბ., 1946.
- ჩიქობავა არნ.**, მორფოლოგიური ფაქტის რეინტერპრეტაციისათვის (ქართული ზმნის უღვლილების მასალაზე): იკეწ, X, თბ., 1983.
- ჩიქობავა არნ.** პირიანი უღვლილების გენეზისისათვის ქართულში: იკეწ, III, თბ., 1976.
- ჩიქობავა არნ.**, პოტენციალისის კატეგორია ქართველურ ენებში: ენიმკი-ს მოამბე, 1, თბ., 1937.
- ჩიქობავა არნ.**, რა თავისებურებანი ახასიათებს ქართული ენის აგებულებას? უტრნ. „ახალ სკოლისაკენ“, №4 წერილი I; 1929.
- ჩიქობავა არნ.**, რა თავისებურებანი ახასიათებს ქართული ენის აგებულებას? უტრნ. „ახალ სკოლისაკენ“, №9-10, წერილი II; 1929.
- ჩიქობავა არნ.**, რა თავისებურებანი ახასიათებს ქართული ენის აგებულებას? უტრნ. „ახალ სკოლისაკენ“, №11-12, წერილი III; 1929.
- ჩიქობავა არნ.**, რით არის წარმოდგენილი მრავლობითის სახელობითი დასმული მორფოლოგიური ობიექტი ძველ ქართულში?: იკე, XXX, თბ., 1991.
- ჩიქობავა არნ.**, სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის ძირითადი პრინციპები: სალიტერატურო ენის ნორმები, I, ტფ., 1936.

- ჩიქობავა არნ.**, სუბიექტის -ს ობიექტის მრავლობითის -თ-ს წინ(გაქვსთ თუ გაქვთ?); ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის, ნაკვთ. V; 1933.
- ჩიქობავა არნ.**, „ქართული ენა“, მისი აგებულება-შედგენილობის ზოგადი საკითხები: იკე, XIV, თბ., 1964.
- ჩიქობავა არნ.**, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1950.
- ჩიქობავა არნ.**, ქართული ზმნის ანალიზის ზოგი საკვანძო საკითხი. I. პოლიპერსონალიზმის გარკვევის ისტორიიდან; ყურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, №4-5; 1938.
- ჩიქობავა არნ.**, ქართული ზმნის ანალიზის საკვანძო საკითხი. I. პოლიპერსონალიზმის გარკვევის ისტორიიდან: კომუნისტ. აღზრდისათვის, № 4-5, თბ., 1938.
- ჩიქობავა არნ.**, ქართული ზმნის ნაკვეთელთა დაჯგუფების პრინციპისათვის: იკე, XIII, თბ., 1962.
- ჩიქობავა არნ.**, ქართული ზმნის უღვლილების სისტემის საკითხები: იკე, XV, თბ., 1968.
- ჩიქობავა არნ.**, წარ-პრევერბის მნიშვნელობისათვის ქართულში: ენიმკი-ს მოამბე, 1, თბ., 1937.
- ჩუხუა მ.**, ზოგ ფუძედრეკად ზმნათა წარმომავლობისათვის ქართველურ ენებში; ენათმეცნ. ინსტ. ასპ. და ახ. მეცნ. მუშ. სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1991.
- ჩხუბიანიშვილი დ.**, ზახ/ძახ ზმნური ფუძის ფუნქციონირებისათვის ქართულში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, 12, თბ., 2004.
- ციხელაშვილი ლ., -ევ და -ევი** სუფიქსიან კაუზატივთა ურთიერთმიმართებისათვის; თსუ ფილ. ფაკ. სესია; თეზ.; თბ., 1998.
- ციხელაშვილი ლ.**, კაუზატივის გამოხატვის საშუალებანი ქართულში; ბ. ჯორბენაძე — IV; თბ., 1997.
- ციხელაშვილი ლ.**, ქცევის საკითხი კაუზატიურ ზმნებში (ინგლ. რეზ.); საენათმეცნიერო ძიებანი, X; თბ., 2000.
- ჭიკაძე რ.**, ასპექტის გამოხატვის საკითხისათვის თანამედროვე ქართულში; ენათმეცნიერება, I, თსუ; თეზ.; თბ., 1986.
- ჭიკაძე რ.**, ასპექტის გამოხატვის საკითხისათვის თანამედროვე ქართულში; ენათმეცნიერება, II, თსუ; თეზ.; თბ., 1988.
- ჭრელაშვილი კ.**, ასპექტის სამწვეროვანი კორელაცია ქართულ ზმნაში; ენათმეცნ. ინსტიტუტის 53-ე სამეცნიერო სესია; თეზ.; თბ., 1994.

- ჭუმბურიძე ზ., -ავ და -ამ** თემისნიშნის ზმნათა უღლილებისათვის პირველ თურმეობითში; თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 19, თბ., 1976.
- ჭუმბურიძე ზ.,** ასპექტისა და მოქმედების სახის მიმართებისათვის ქართულში; „ორიონი“, თბილისის სახელმწ. უნივერს. საიუბილეო კრებული, მიძღვნ. აკაკი შანიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი, თბ., 1967.
- ჭუმბურიძე ზ.** მეშველი ზმნის შეკვეცილი ფორმის ისტორიისათვის ქართულში: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 25, თბ. 1984.
- ჭუმბურიძე ზ.,** მყოფადის წარმოება ქართულში; მაცნე (ელს), №6, თბ., 1967.
- ჭუმბურიძე ზ.,** მყოფადი ქართველურ ენებში; თსუ გამომცემლობა; თბ., 1986.
- ჭუმბურიძე ზ.,** მყოფადის წარმოქმნის ისტორიისათვის ქართულში; კრებ.: „საიუბილეო“ (თსუ ძველი ქართ. ენის კათედრ. შრომები, 11), თბ., 1968.
- ჭუმბურიძე ზ.** ნასახელარი ზმნები ქართულში: კრებ., აკაკი შანიძეს, თბ., 1981.
- ჭუმბურიძე ნ.,** ვნებითი გვარის -ებ თემისნიშნის ზმნათა დაბოლოებისათვის აწმყოს III პირში; ენათმეცნ. ინსტ. ასპ. და ახ. მეცნ. მუშ. სამეცნ. კონფ.; თეზ.; თბ., 1984.
- ხუნდაძე ს.,** ქართული გრამატიკა, ქუთაისი, 1907.
- ჯორბენაძე ბ.,** ვნებითი გვარის ფორმათა სემანტიკისათვის (ქართულში); ენათმეცნ. ინსტ. მე-40 სეს.; თეზ.; თბ., 1983.
- ჯორბენაძე ბ.,** ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხი ქართულში, თბ., 1975.
- ჯორბენაძე ბ.,** ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბ., 1983.
- ჯორბენაძე ბ.,** ზმნურ ფუძეთა სემანტიკური დიფერენციაციის საკითხებისათვის ზმნისწინთა ფონეტიკურ ვარიანტებთან დაკავშირებით: იკეწ, 7, თბ., 1980.
- ჯორბენაძე ბ.,** თემის ნიშნითა განაწილებისათვის ქართულში; იკე, XXVII; თბ., 1988.
- ჯორბენაძე ბ.,** მოქმედებითისა და ვნებითის ფორმათა დაპირისპირების პრინციპისათვის ქართულში; საენათმეცნიერო ძიებანი; თბ., 1983.
- ჯორბენაძე ბ.,** უღლილების ფორმათა დაჯგუფების პრინციპისათვის ქართულში; ენათმეცნ. ინსტ. 38-ე სესია; თეზ.; თბ., 1982.
- ჯორბენაძე ბ.,** ფორმანტთა სემანტიკური ინფორმაციულობის საკითხისათვის ქართულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, II, თბ., 1980.

- ჯორბენაძე ბ.**, ქართული ენის მორფოლოგია, თბ., 1995.
- ჯორბენაძე ბ.**, ქართული ენის ფაკულტატიური გრამატიკის საკითხები, თბ., 1985.
- ჯორბენაძე ბ.**, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.
- ჯორბენაძე ბ.**, ქართული ზმნის უღვლილების პრინციპები: ქართული ზმნის უღვლილების ფორმოზოდი და სემანტიკური ანალიზი: ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XLI სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 1984.
- ჯორბენაძე ბ.**, ქართული ზმნის ფორმოზოდი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბ., 1980.
- ჯორბენაძე ბ.**, ქართველური ენების დიალექტები, თბ., 1995.
- ჯორბენაძე ბ., კობაძე მ., ბერიძე მ.**, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988.
- ჯორბენაძე ნ., -ობ** თემისნიშნისანი საშუალო გვარის ზმნათა უღვლილადი ფორმების კლასიფიკაციისათვის; ბ. ჯორბენაძის საზ.-ის V კონფერენცია; მასალ.; თბ., 1999.
- ჯორბენაძე ნ., -ობ** თემისნიშნისანი საშუალო გვარის ზმნათა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, X, თბ., 2009.
- ჭარისი ა.**, გნებითი ქართულში: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, თბ., 1981.
- ჰოლისკი დი ენ**, ასპექტი და ქართული მედიალური ზმნა, თბ., 2000.
- Алиева Н.Ф.**, Выражение объектных отношении глагола как универсальное свойство языков: Языковые универсалии и лингвистическая типология, М., 1969.
- Бенвенист Э.**, Общая лингвистика, М., 1974.
- Блох М.Я.**, Теоретические основы грамматики, М., 1986.
- Блумфилд Л.**, Язык, М., 1968.
- Бондарко А.В.**, Теория морфологических категорий, Л., 1976.
- Бондарко А.В.**, Вид и время русского глагола (Значение и употребление), М., 1971.
- Бондарко А.В.**, К теории поля в грамматике – залог и залоговость: Вопросы языкознания АН СССР, №3, М., 1972.
- Беличова Е.**, О теории функциональной грамматики: Вопросы языкознания АН СССР, №2, М., 1990.
- Вандриес Ж.**, Язык, М., 1937.
- Вардиль И.Ф.**, Понятие универсалии в лингвистической типологии: Языковые универсалии и лингвистическая типология. М., 1969.
- Володин А.П., Храковский В.С.**, Об основаниях выделения грамматических категорий (время и наклонение): Проблемы лингвистической типологии и структуры языка, Л., 1977.

- Гецадзе Н.О., Неделяков В. П., Холодович А. А.**, Морфологический каузатив в грузинском языке. Типология каузативных конструкции. Морфологический каузатив, Л., 1969.
- Джорбенадзе Б.**, Грузинский глагол, Тб., 1986.
- Ельмслев Л.**, О категории личности-неличности и одушевленности-неодушевленности: Принципы типологического анализа языков различного строя, М., 1972.
- Еськова Н. А.**, К интерпретации некоторых фактов русской глагольной морфологии: Вопросы языкознания АН СССР, №5, М., 1989.
- Есперсен О.**, Философия грамматики, М. 1958.
- Есперсен О.**, Теория функциональной грамматики. Качественность, количественность, Санкт-Петербург, 1996.
- Климов Г. А.**, Очерки общей теории эргативности, М., 1973.
- Климов Г. А.**, Аномалии эргативности в лазском (чанском) языке: აღმოსავლური ფილოლოგია, IV, თბ., 1976.
- Климов Г. А.**, Типология языков активного строя, М., 1977.
- Климов Г. А.**, Типология кавказских языков, М., 1980.
- Кубрякова Е.С.**, Об основных единицах лингвистического анализа и предмете морфологии: Морфологическая структура слов в языках различных типов, М.–Л., 1963.
- Кубрякова Е.С.**, Части речи в ономаσιологическом освещении, М., 1978.
- Лингвистический энциклопедический словарь**, гл. редактор М. 1990. Ярцева В.Н.
- Ломтатидзе К. Б.**, Категория потенциалиса (возможности) в картвельских и обхазско-адыгских языках: ЕИКЯ, III, Тб., 1976.
- Март Н. Я.**, Основные таблицы к грамматике древнегрузинского языка, С-Пб., 1908.
- Март Н. Я.**, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л., 1925.
- Меликишвили И.**, Перфект в общекартвельском и общеиндоевропейском: Материалы конференции "Ностратические языки и ностратическое языкознание", М., 1977.
- Мучник И.П.**, Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке, М., 1971.
- Мухин А.М.**, О критериях морфологических и синтаксических единиц: Морфологическая структура слов в языках различных типов, М.–Л., 1963.
- Норман Б.**, Переходность, залог, возвратность (на материале болгарского и других славянских языков), Минск, 1972.
- Руденко В. Т.**, Грамматика грузинского языка, М., 1940.
- Сахокия М. М.**, Поссесивность, переходность и эргативность: Типологическое сопоставление древнеперсидских, древнеармянских и древнегрузинских конструкции, Тб., 1985.
- Словарь лингвистических терминов**, гл. редактор Марузо Ж. М., 1960.
- Словарь американской лингвистической терминологии**, гл. редактор Хемп Э. М., 1964.

- Словарь лингвистических терминов**, гл. редактор Ахманова О. М., 1969.
- Сухишвили М.**, Статические глаголы в грузинском и абхазском языках, ikew IX, Тб., 1977.
- Уорф Б.Л.**, Грамматические категории: Принципы типологического анализа языков различного строя, М., 1972.
- Успенский В. А.**, Языковые универсалии и актуальные проблемы типологического описания языка: Языковые универсалии и лингвистическая типология, М., 1969.
- Успенский В.А.**, К понятию диатезы: Проблемы лингвистической типологии и структуры языка, Л., 1977.
- Храковский В.С.**, Активные и пассивные конструкции в языках эргативного строя: Вопросы языкознания АН СССР, №5, М., 1972.
- Холодович А. А.**, Проблемы граматической теории, Л., 1979.
- Чикобава А. С.**, Проблема эргативной конструкции в иберийско-кавказских языках: Эргативная конструкция предложения в языках разных типов, Л., 1963.
- Чикобава А. С.**, О категории произвольности, об инверсии и нейтрализации передности глагола в результативном картвельских языков, ikew, IX, Тб., 1982.
- Чикобава А. С.**, Грузинский язык: ЕИКЯ, XI, Тб., 1984.
- Шанидзе А.**, Категория ряда в глагле, общие вопросы формообразований глаголов на примерах грузинского языка: saq. ssr mecnierebaTa akademiis n. maris saxelobis enis, istoriisa da materialuri kulturis institutis moambe, X, Тб., 1941.
- Шаншован З.**, Краткая грузинская грамматика, Санкт Петербург, 1881.
- Шарадзенидзе Т.С.**, Грамматические категории и морфологические типы языков: Типология грамматических категорий (Мещаниновские чтения). М., 1975.
- Шмальstieg У.Р., Сахокия М.М.**, Посесивность, переходность и эргативность: Типологическое сопоставление древнеперсидских, древнеармянских и древнегрузинских конструкций (рецензия): Вопросы языкознания АН СССР, №3, М., 1989.
- Шухардт Г.**, О пассивном характере переходного глагола в кавказских языках. Эргативная конструкция предложения, М., 1950.
- Якобсон Р.**, Избранные работы, М., 1985.
- Янко-Триницкая Н.А.**, Русская морфология, М., 1982.
- Яхонтов С.Е.** Методы выделения грамматических единиц: Языковые универсалии и лингвистическая типология, М., 1969.
- Anderson S. R.**, On the notion of subject in ergative languages: Li C N (ed.) Subject and topic, New York: Academic Press, 1976.
- Anderson S. R.**, A-morphous morphology, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Aronoff M.**, Morphology by itself; Stems and inflectional classes, Cambridge, MA: MIT Press, 1993.
- Bittner M. & Hale K.**, Ergativity: toward a theory of a heterogeneous class: Linguistic Inquiry 27, 1996.
- Blevins J. P.**, Stems and paradigms: Language 79, 2004.

- Bloomfield L.**, Language, Chicago, IL: University of Chicago Press, 1933.
- Boeder W.**, Über die Versionen des georgisches Verbs, *Folia Linguistica*: II, 1/2 , Mouton, 1968.
- Bright W.**, International encyclopedia of Linguistics (4 vols), Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Bybee J. L.**, Regular morphology and the lexicon: Language and Cognitive Processes 10, 1995.
- Bynon T., Hewitt B. G.**, Subject, voice and ergativity, London: SOAS , 1995.
- Cann R., Kempson R., Marten L.**, The dynamics of language, Oxford: Elsevier, 2005.
- Chialant D., Caramazza A.**, Where is morphology and how is it processed? The case of written word recognition: Morphological aspects of language processing, Hillsdale, NJ: Erlbaum Press, 1995.
- Chomsky N.**, Knowledge of language, New York: Praeger, 1986.
- Comrie B.**, Morphology and word order reconstruction: problems and prospects: Historical morphology, The Hague: Mouton, 1980.
- Comrie B.**, Language universals and linguistic typology, Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- Deeters G.**, Das khartwelische Verbum, Leipzig, 1930.
- Dixon R. M. W.**, Ergativity, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Du Bois J. W.**, The discourse basis of ergativity: Language 63, 1987.
- Greenberg J. H.**, Order of affixing: a study in general linguistics: Essays in Linguistics, Chicago: University of Chicago Press, 1957.
- Greenberg J. H.**, How does a language acquire gender markers?: Universals of human language 2, CA: Stanford University Press, 1978.
- Grimshaw J.**, Argument structure, Cambridge: The MIT Press, 1990.
- Halle M., Marantz A.**, Distributed morphology and the pieces of inflection: The view from building 20, Cambridge, MA: MIT Press, 1993.
- Hawkins J. A.**, Explaining language universals, Oxford: Blackwell, 1988.
- Hewitt B. G.**, Aspects of language planning in Georgia (Georgian and Abkhaz): Language planning in the Soviet Union, London: Macmillan, 1989.
- Hewitt B. G.**, A Georgian reader (with texts, translation and vocabulary), London: SOAS, 1995.
- Hewitt B. G.**, Unerwartete Subjekt-Markierung im Kartwelischen: Georgica, 10, Jena-Tbilissi, 1967.
- Hewitt B. G.**, Georgian: A Learner's Grammar, London: Routledge, 1996.
- Hewitt B. G.**, Georgian: A structural reference grammar, Amsterdam: John Benjamin, 1996.
- Holisky D. A.**, Aspect and Georgian medial verbs, Delmar, NY: Caravan Books, 1981.
- Jackendoff R.**, Foundations of language, Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Kahr J. C.**, The renewal of case morphology: sources and constraints: Working Papers on Language Universals 20, 1976.
- Manning C. D.**, Ergativity: Argument structure and grammatical relations, Stanford, CA: CSLI Publications, 1996.
- Marr N., Brière M.**, La langue Géorgienne, Paris, 1931.

- Matthews P.**, *Inflectional Morphology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1916.
- Plank F.**, *Ergativity: towards a theory of grammatical relations*, London: Academic Press, 1979.
- Sapir E.**, *Language*, San Diego, CA: Harcourt Brace, 1921.
- Schmidt K. H.**, *Zur Funktion, Formation und Entwicklung des Verbalnomens in den Kartvelsprachen: Festschrift zum 70. Jahrestag von Zurab Chumburidze*, Tb., 1997.
- Tschenkeli K.**, *Einführung in die georgische Sprache (2 vols)*, Zürich, Amirani Verlag, 1958.
- Vamling K.**, *Complementation in Georgian*, Lund: University Press, 1989.
- Vogt H.**, *Grammaire de la langue georgienne*, Oslo, 1971.
- Yang C. D.**, *Knowledge and learning in natural language*, Unpublished Ph.D. diss., MIT, 2000.

ზემოკლებანი

- ა. ბელიაშ.** — აკაკი ბელიაშვილი
- აკაკი** — აკაკი წერეთელი
- ა. ლომ.** — ანდრო ლომიძე
- ა. მირცხ.** — ალიო მირცხულავა
- ანა** — ანა კალანდაძე
- ანდ.** — ანდაზა
- „არილი“** — ჟურნალი „არილი“
- არჩ.** — არჩილი
- ლ. ასათ.** — ლადო ასათიანი
- აჭარ.** — აჭარული დიალექტი
- „ახალ. კომ.“** — გაზეთი „ახალგაზრდა კომუნისტი“
- ან. ერისთ.-ხომტ.** — ანასტასია ერისთავ-ხომტარია
- ა. სულაკ.** — არჩილ სულაკაური
- ანტ. ფურც.** — ანტონ ფურცელაძე
- ა. ქუთათ.** — ალექსანდრე ქუთათელი
- ა. ყაზბ.** — ალექსანდრე ყაზბეგი
- ა. ჩხ.** — ალექსანდრე ჩხაიძე
- ა. ჩხიკვ.** — ავთანდილ ჩხიკვიშვილი
- ა. ცაგ.** — აქვსენტი ცაგარელი
- ა. ჭავჭ.** — ალექსანდრე ჭავჭავაძე
- ბაჩ.** — ბაჩანა
- ბილინ.** — ბილინები (თარგმანი ო. გოგიჩაიშვილისა).
- ბ. ჩხ.** — ბორის ჩხეიძე
- გამოც.** — გამოცანა
- გალაკტიონი** — გალაკტიონ ტაბიძე
- გ. ალხაზ.** — გივი ალხაზიშვილი
- გ. დოჩ.** — გურამ დოჩანაშვილი
- გ. ლეონ.** — გიორგი ლეონიძე
- გ. ორბ.** — გრიგოლ ორბელიანი
- გ. პეტრ.** — გურამ პეტრიაშვილი
- გ. ტაბ.** — გალაკტიონ ტაბიძე
- გურ.** — გურული დიალექტი
- გ. შატბ.** — გიორგი შატბერაშვილი
- გ. ქიქ.** — გერონტი ქიქოძე
- გ. შარვ.** — გიორგი შარვაშიძე
- გ. წერეთ.** — გიორგი წერეთელი

- გ. ხორგ.** — გიორგი ხორგუაშვილი
გ. ხუნ. — გიორგი ხუნაშვილი
გ. ჯაბ. — გაბრიელ ჯაბუშანიანი
დაბ. — წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, გამოსცა ა. შანიძემ, ტ. I, ნაკვ. I. და-
 ბადებისა , 1947.
დ. გურამ. — დავით გურამიშვილი
დ. თურდ. — დავით თურდოსპირელი
დ. კვიცი. — დავით კვიციანი
დ. კლდ. — დავით კლდიაშვილი
ე. ზედგ. — ელიზბარ ზედგენიძე
ეკ. გაბ. — ეკატერინე გაბაშვილი
ე. ნინ. — ეგნატე ნინოშვილი
ეს. — ესაია
ექუს. დღ. — ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთა (გამოსცა მ. კახაძემ, 1947).
ვ. ბარნ. — ვასილ ბარნოვი
ვ. გოგოლ. — ვახტანგ გოგოლაშვილი
ვაჟა — ვაჟა-ფშაველა
„ვეფხ.“ — „ვეფხისტყოსანი“
ვ. ურჯ. — ვანო ურჯუმელაშვილი
ზლაპ. — ზლაპარი
თ. ბიბილ. — თამაზ ბიბილური
„თბილ.“ — გაზეთი „თბილისი“
თუშ. — თუშური დიალექტი
თ. რაზიკ. — თედო რაზიკაშვილი
თ. ჩხენკ. — თამაზ ჩხენკელი
თ. ჭილ. — თამაზ ჭილაძე
ი. აბაშ. — ირაკლი აბაშიძე
ი. ევდ. — იროდიონ ევდომევილი
ივ. ჯავახ. — ივანე ჯავახიშვილი
ი. — იოანეს სახარება (მითითებულია რედაქცია, თავი და მუხლი).
იაკობი — იაკობ გოგებაშვილი
ი. გედევ. — ივანე გედევანიშვილი
ი. გოგებ. — იაკობ გოგებაშვილი
ი. გრიშ. — იოსებ გრიშაშვილი
„ივერია“ — გაზეთი „ივერია“
ილია — ილია ჭავჭავაძე
იმერ. — იმერული დიალექტი
იმერს. — იმერხელი დიალექტი
ინგ. — ინგილოური დიალექტი

- იონ.** — ფრემ ასური, წმიდისა ეფრემისი იონაისთვის (ი. იმნაიშვილი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, II, 1963).
- ირან. პოეზია** — ირნული პოეზია (თბ. 1977).
- ისტ.** — ისტორიული
- ისტ. საბუთ.** — ისტორიული საბუთები
- ი. მაჩაბ. თარგმ.** — ივანე მაჩაბელი, თარგმანი
- კ. გამს.** — კონსტანტინე გამსახურდია
- კანონ. კართაგ.** — კანონნი კართაგენისა
- კახ.** — კახური დიალექტი
- კლარჯ.** — კლარჯული დიალექტი
- „კომუნისტი“** — გაზეთი „კომუნისტი“
- ლ. არდაზ.** — ლავრენტი არდაზიანი
- ლ. გოთუა** — ლევან გოთუა
- ლ.** — ლუკას სახარება (მითითებულია რედაქცია, თავი და მუხლი).
- ლ. ბრეგ.** — ლჭევან ბრეგაძე
- ლენჩ.** — ლენჩხუმური დიალექტი
- „ლიტ. საქ.“** — გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“
- ლ. მრელ.** — ლადო მრელაშვილი
- მ. ბერძ.** — მერაბ ბერძენიშვილი
- მ. კეკელია** — მ. კეკელია, საქმის ქაღალდები, 1977.
- მ. ლებან.** — მურმან ლებანიძე
- მ.** — მათეს სახარება (მითითებულია რედაქცია, თავი და მუხლი).
- მამ. ცხ.** — მამათა ცხოვრებანი (გამოსცა ვ. იმნაიშვილმა, 1975).
- მ. მაჭავ.** — მუხრან მაჭავარიანი
- მერჩ.** — გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება: ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, გამოსცა ს. ყუბანეიშვილმა, თბ. 1947.
- მესხ.** — მესხური დიალექტი
- მეფეთა** — მეფეთ-წიგნები, გამოსაცემად მოამზადა უ. ცინდელიანმა.
- მონ.** — მონხური დიალექტი
- მთიულ.** — მთიულური დიალექტი
- მრკ.** — მარკოზის სახარება (მითითებულია რედაქცია, თავი და მუხლი).
- მ. მრეველ.** — მიხეილ მრეველიშვილი
- მ. სწ.** — მამათა სწავლანი
- მ. ნოზ.** — მ. ნოზაძე, საშუალო სკოლის სასწავლო-საცდელი ნაკვეთი, 1941.
- მ. ჩიტ.** — მანანა ჩიტიშვილი
- მ. ფოცხ.** — მორის ფოცხიშვილი
- მ. ჯავახ.** — მიხეილ ჯავახიშვილი
- ნ. ბარათ.** — ნიკოლოზ ბარათაშვილი
- ნ. დუმბ.** — ნოდარ დუმბაძე
- ნ. კურდ. თარგმ.** — ნ. კურდრელაშვილი, თარგმანი

- ნ. ლომ.** — ნიკო ლომოური
ნ. მეელ. — ნარგიზა მეელაძე, თარგმანი
ნ. შამან. — ნოდარ შამანაძე
ნ. შიუკ. — ნიკო შიუკაშვილი
ნ. ჩახნ. — ნ. ჩახნაშვილი, მ. გადანახაძე, პრაქტიკულ-ლაბორატორიული მეცადინეობა მევენახეობაში, 1973.
- ო. იოსელ.** — ოტია იოსელიანი
ო. მამფ. — ოთარ მამფორია
ო. ჩხ. — ოთარ ჩხეიძე
ო. ჭილ. — ოთარ ჭილაძე
პ. გუგუშ. — პაატა გუგუშვილი
პ. კაკაბ. — პოლიკარპე კაკაბაძე
პატერიკ. — შუა საუკუნეთა ნოველების ძვ. ქართული თარგმანები, I, გამოსცა მ. დვალმა, ხელნაწერი, A-35.
- რ. გვეტ.** — რაჟდენ გვეტაძე
რ. ერისთ. — რაფიელ ერისთავი
რ. ინან. — რევაზ ინანიშვილი
რაჭ. — რაჭული დიალექტი
რ. ე., რ. ერისთ. — რაფიელ ერისთავი
რუსთაველი — შოთა რუსთაველი
საბა — სულხან-საბა ორბელიანი
„საქ. რესპ.“ — გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“
ს. კლდ. — სერგო კლდიაშვილი
ს. მგალობ. — სოფრომ მგალობლიშვილი
სინ. — სინური მრავალთავი
„საბჭ. ხელოვ.“ — ყურნალი „საბჭოთა ხელოვნება“
„საუნჯე“ — ალმანახი „საუნჯე“
„სახალხ. განათლ.“ — გაზეთი „სახალხო განათლება“
სპეც. — **სპეციალური**
ს. შანშ. — სანდრო შანშიაშვილი
ს. ჩიქ. — სიმონ ჩიქოვანი
ტ. ტაბ. — ტიციან ტაბიძე
ფერეიდნ. — ფერეიდნული დიალექტი
ფს. — ფსალმუნი
ფშ. — ფშაური დიალექტი
„ქართლ. ცხ.“ — „ქართლის ცხოვრება“
ქართლ. — ქართლური დიალექტი
ქეგლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი
ქს ძეგ. — ქართული სამართლის ძეგლები
შ. არაგვ. — შიო არაგვისპირელი
შ. დად. — შალვა დადიანი

-
- შ. მღვიმე.** — შიო მღვიმელი
შ. ნიშნ. — შოთა ნიშნიანიძე
„ცისკ.“ — ყურნალი „ცისკარი“
ჭ. ამირეჯ. — ჭაბუა ამირეჯიბი
ჭ. ლომთ. — ჭოლა ლომთათიძე
ნალხ. — ხალხური პოეზიიდან
ხევს. — ხევსურული დიალექტი
ხ. ს. — ხალხური სიბრძნე, ხუთ ტომად, 1963-1965.
ჰ. ფალადა — ჰანს ფალადა (თარგმანი)

შ ო ნ ა ა რ ს ო

თავი I. ზმნა. ზმნის პირი და რიცხვი

- 1.1. ზმნის რაობა (ზოგადი მიმოხილვა) (**გ. გოგოლაშვილი**)
- 1.2. ზმნის პირის კატეგორია.....
 - 1.2.1. ზმნის პირი (ზოგადი)
 - 1.2.2. რომელობა პირისა.....
 - 1.2.3. როგორობა პირისა
 - 1.2.4. პირთა რაოდენობის საკითხი ზმნის ერთ ფორმაში;
პირიანობა და ვალენტობა
 - 1.2.5. პირთა მორფოლოგიური გამოხატვა
 - 1.2.5.1. (ზოგადი).....
 - 1.2.5.2. I სუბიექტური პირი
 - 1.2.5.3. II სუბიექტური პირი.....
 - 1.2.5.4. ობიექტურ პირთა გამოხატვა
 - 1.2.6. **ჰ-** და **ს-** პრეფიქსები ქართულ ზმნაში
 - 1.2.7. სუბიექტური მესამე პირის ნიშანთა სისტემა
 - 1.2.7.1. ზოგადი ვითარება
 - 1.2.7.2. მრავლობითის ნარიან მაწარმოებელთა
ურთიერთმიმართებისათვის.....
 - 1.2.7.3. **-ა** და **-ო** სუფიქსთა ურთიერთმიმართებისათვის.....
 - 1.2.7.4. ძველი სისტემიდან ახლისაკენ
 - 1.2.7.5. **ია** დაბოლოების **ა** კომპონენტის თაობაზე
აწმყოსა და I თურმეობითში.....
 - 1.2.7.6. სუბიექტური მესამე პირის **-ს**, **-ა**, **-ო** სუფიქსთა
განაწილებისათვის ახალ ქართულში.....
 - 1.2.8. ინვერსია (**ა. არაბული**).....
 - 1.2.9. ზმნის რიცხვი (**გ. გოგოლაშვილი**)
 - 1.2.10. სახელთა მრავლობითის გამოხატვა ზმნაში.....

თავი II. ზმნისწინი

- 2.1. ზმნისწინის რაობა (**ნ. ჭუმბურიძე**).....
- 2.2. ზმნისწინთა გენეზისი
- 2.3. ზმნისწინის ფუნქციები

- 2.4. მიმართულების სახეები და მათი გამოხატვა.
გეზი და ორიენტაცია
- 2.5. ზმნისწინის საშუალებით ზმნის ლექსიკური
მნიშვნელობის ცვლა
- 2.6. ზმნისწინი და ზმნური ფუძე (**გ. გოგოლაშვილი**)

თავი III. დრო-კილოთა სისტემა

- 3.1. დრო-კილოთა სისტემის ანალიზის მდგომარეობა
(**გ. გოგოლაშვილი**)
- 3.2. რა არის მწკრივი?
- 3.3. დრო, როგორც ზმნის კატეგორია
- 3.4. კილო, როგორც ზმნის კატეგორია
- 3.5. გზისობა, როგორც ზმნის კატეგორია
- 3.6. აქტი, როგორც ზმნის კატეგორია
- 3.7. თანამდევრობა, როგორც ზმნის კატეგორია
- 3.8. ასპექტი და მწკრივი ა. შანიძის მოძღვრების მიხედვით
- 3.9. მწკრივის რაობა და სტრუქტურა
- 3.10. მწკრივთა რაოდენობა ახალ ქართულში
- 3.11. მყოფადის წრის გამოყოფის ისტორია და მართებულობა
- 3.12. შედის თუ არა ზმნისწინი მწკრივის ფუძეში
- 3.13. უღლების ნიმუში ახალი ქართულისათვის
- 3.14. მწკრივთა დაჯგუფებისა და თანამიმდევრობის საკით-
ხისათვის
- 3.15. ქართული ზმნის ფორმათა სემანტიკური ანალიზისთვის
(**ა. არაბული**)
- 3.16. ზმნის მნიშვნელობის („ზმნურობის“) დაკარგვის
შემთხვევები; ზმნის გადაქცევა ნაწილაკად, კავშირად,
მოდალურ ელემენტად (**ნ. ჭუმბურიძე**)
- 3.17. ზმნის მნიშვნელობის გამოხატვის შესაძლებლობები
ქართულში

**თავი IV. ბვარი – ქართული ზმნის ძირითადი
საკლასიფიკაციო ერთეული**

- 4.1. **დინამიკურობა-სტატიკურობის მნიშვნელობა
და გვარი (მ. სუნიშვილი)**
- 4.1.1. გვარის რაობის საკითხი

- 4.1.2. გვარის ადგილისათვის გრამატიკულ კატეგორიათა სისტემაში.....
- 4.1.3. გვარის ფორმები გამოხატულებისა და შინაარსის პლანის მიხედვით.....
- 4.1.4. -ა პრეფიქსი მოქმედებითი გვარის ფორმებში.....
- 4.1.5. ვნებითი გვარის ჯგუფების ფორმოზოტი და ფუნქციური მიმართება და საშუალო გვარი
- 4.1.5.1. პრეფიქსიანი და სუფიქსიანი ვნებითების მიმართება.....
- 4.1.5.2. საშუალო გვარი (მედიუმი)
- 4.1.6. გვარის ფორმათა დახასიათება სტატიკურობა-დინამიკურობის მიხედვით
- 4.1.7. გვარი, როგორც მორფოლოგიური კატეგორია (**გ. გოგო-ლაშვილი**)
- 4.1.8. პარადიგმები
- 4.1.8.1. მოქმედებითი გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები.....
- 4.1.8.2. ვნებითი გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები
- 4.1.8.3. საშუალო გვარის ზმნათა უღლების პარადიგმები.....
- 4.2.1. **გვარი და გარდამავლობა (მ. სუხიშვილი)**
- 4.2.2. საშუალო გვარი და გარდამავლობა.....
- 4.3.1. **აქტიურობა-პასიურობის მიმართება „ვინ“ და „რა“ ჯგუფების სახელებთან (მ. სუხიშვილი)**
- 4.3.2. ფორმით პასიური და ფუნქციით აქტიური ზმნები
- 4.4. **უკუქცევითობა (მ. სუხიშვილი)**
- 4.4.1. უკუქცევითობის კატეგორიისათვის ქართულში
- 4.4.2. უკუქცევითობის მნიშვნელობისათვის
- 4.4.3. უკუქცევითობა ორპირიან გარდამავალ ზმნებში
- 4.4.4. უკუქცევითობა ერთპირიანი ინიანი ვნებითის ფორმებთან.....
- 4.5. **გვარის კატეგორიის კერძო შემთხვევები (მ. სუხიშვილი)**
- 4.5.1. პასიური და სასურთიერთო სემანტიკა გარდაუვალი ზმნების ე-პრეფიქსიან მოდელებში
- 4.5.2. ვნებითის ნიუანსები
- 4.5.2.1. პოტენციალისი
- 4.5.2.2. მიჩნევის ვნებითები

- 4.5.2.3. „გუნების“ ვნებიტები.....
- 4.5.2.4 უნებტრობა
- 4.6. ქცევის კატეგორია (მ. სუნიშვილი)**
- 4.6.1 ზოგადი მიმოხილვა
- 4.6.2. ქცევის კატეგორია ქართულში
- 4.6.3. ქცევა და გარდამავლობა.....
- 4.6.4. ქცევის საკითხი III სერიის ფორმებში.....
- 4.6.5. ქცევის სახეები და მათი წარმოება.....
- 4.6.6. ნეიტრალური (საარვისო) ქცევა.....
- 4.6.7. სასუბიექტო (სათავისო) ქცევა.....
- 4.6.8. საობიექტო (სასხვისო) ქცევა.....
- 4.6.9. ქცევის ფორმათა ხმოვანპრეფიქსებისათვის.....
- 4.7. კაუზატივის კატეგორია (მ. სუნიშვილი)**
- 4.7.1. საკითხის მოკლე მიმოხილვა: „პირველადი კაუზატივები“, „მეორეული კაუზატივები“
- 4.7.2. კაუზატივის განმარტებისათვის
- 4.7.3. მოქმედებითი გვარის ზმნათა უხმოვანპრეფიქსო მოდელეები შინაარსის თვალსაზრისით
- 4.7.4. „პირველადი“ და „მეორეული კაუზატივების“ შეპირისპირება ფორმალური და ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით.....
- 4.7.5. კაუზატივის მაწარმოებლები.....
- 4.7.6. კაუზატივის ამოსავალი ფუძის შესახებ.....

თავი V. უღლეზა. უღლეზის ტიპეპი

- 5.1. ტერმინებისათვის (გ. გოგოლაშვილი)
- 5.2. თვალსაზრისები უღლეზის ტიპეზად დაყოფის თაობაზე
- 5.3. ფორმათა „სესხების“ საკითხი
- 5.4. ზმნათა დაჯგუფება მწკრივთა წარმოების შესაძლებლობების მიხედვით
- 5.5. I სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები (გ. გოგოლაშვილი)**
- 5.5. 1. თემა. თემის ნიშნები
- 5.5.1.1. რა არის თემა.....

- 5.5.1.2. **ი** ელემენტის თაობაზე **ზრდის** ტიპის ზმნებში.....
- 5.5.1.3. **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა ვნებითი გვარის ფორმათა შესახებ ახალ ქართულში.....
- 5.5.1.4. **ევ/ივ** სუფიქსიანი ვნებითი გვარის ფორმათა შესახებ ახალ ქართულში.....
- 5.5.2. *თემის გავრცობა. სავრცობი*
- 5.5.2.1. სავრცობის რაობისათვის.....
- 5.5.2.2. **-ავ/-ამ** თემისნიშნიან ზმნათა პარადიგმა ძველ ქართულში და მასთან დაკავშირებული პრობლემები.....
- 5.5.2.3. **-დ, -იდ, -ოდ** სავრცობთა განაწილების საფუძველი I სერიაში.....
- 5.5.2.4. სავრცობთა გამოყენება სხვა სერიებში.....
- 5.5.3. თემის საკითხისათვის **ი** ელემენტის ზმნებში.....
- 5.5.4. ხმოვანპრეფიქსები და თემა.....
- 5.5.5. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა
- 5.5.5.1. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა მოქმედებითი გვარის ზმნებში.....
- 5.5.5.2. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა ვნებითი გვარის ზმნებში.....
- 5.5.5.3. თემის ნიშანთა მონაცვლეობა საშუალო გვარის ზმნებში.....
- 5.5.6. თემის ნიშანთა განაწილებისათვის.....
- 5.5.7. სტატიკურ ზმნათა აწმყოს მეშველზმნიანი ფორმების შესახებ.....
- 5.5.8. ნასახელარ ზმნათა ფუძის საკითხისათვის.....
- 5.5.9. ერთპირიან ნასახელარ ზმნათა ფორმაწარმოების საკითხები.....
- 5.5.10. **-ავ** ელემენტის მელიოაქტიურ ზმნათა შესახებ.....
- 5.6. **II სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები. წყვეტილის წარმოება (გ. გოგოლაშვილი)**
- 5.6.1. წყვეტილის წარმოების ტიპის განსაზღვრისათვის.....
- 5.6.2. **-ი** ელემენტის წყვეტილი.....
- 5.6.3. **-ე** სუფიქსიანი წყვეტილი.....
- 5.6.4. თავისებურებანი წყვეტილის წარმოებაში
- 5.6.4.1. უნიშნო ტიპი წარმოებისა.....
- 5.6.4.2. ზოგადად სუბიექტური III პირის **-ო** სუფიქსის გამოვლენის პირობათა შესახებ.....

- 5.6.4.3. **ყავ** ფუძის შემცველ ზმნათა წყვეტილის შესახებ
- 5.6.4.4. **ჩაიცო** (ჩაიცვა) ტიპის ფორმები სამწერლობო
ენაში
- 5.6.4.5. „შერეული პარადიგმები“ წყვეტილის
წარმოებაში
- 5.6.4.6. **დავდევი|დავდე** ტიპის პარალელურ ფორმათა
შესახებ.....
- 5.6.4.7. **დარგა||დარგო** ტიპის პარალელური ფორმები
- 5.6.4.8. **შევატყვი|შევატყე** ტიპის ფორმათა შესახებ
- 5.6.4.9. **ვ-**ს საკითხისათვის **-ევ** სუფიქსიან ზმნათა
ფორმებში
- 5.6.4.10. ყალიბთა მონაცვლეობისათვის
- 5.7. მეორე კავშირებითი წარმოება (გ. გოგოლაშვილი)**
- 5.7.1. მეორე კავშირებითი მაწარმოებელი სუფიქსები.....
- 5.7.2. მეორე კავშირებითი მაწარმოებელ სუფიქსთა
განაწილების შესახებ არსებული თვალსაზრისები
- 5.7.3. **-ო** სუფიქსიანი მეორე კავშირებითი
- 5.7.4. **-ა** და **-ე** სუფიქსიანი II კავშირებითი
- 5.7.5. წყვეტილისა და II კავშირებითი მწკრივთა წარმოების
ურთიერთმიმართებისათვის
- 5.8. III სერიის ფორმათა წარმოების საკითხები (გ. გოგო-
ლაშვილი)**
- 5.8.1. III სერიის მწკრივთა წარმოება ძველ ქართულში.....
- 5.8.2. რა ხდება ახალ სალიტერატურო ქართულში.....
- 5.8.3. **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნათა III სერიის
ფორმათა შესახებ.....
- 5.8.4. ვნებითი გვარის ზმნათა III სერიის ფორმათა შესახებ.....
- 5.8.5. თემის საკითხისათვის III სერიის ფორმებში.....
- 5.9. III სერიის მწკრივთა ფუნქციური ანალიზი (ა. არაბული)**
- 5.9.1. „თურმე“ ნაწილაკი და „თურმეობითის“ საკითხი
დრო-კილოთა III სერიის ფორმებში
- 5.9.2. თურმეობითი პირველისა და მეორის ძირითადი
ფუნქციის საკითხი
- 5.9.3. თურმეობითი მეორის ფუნქციური ანალიზი.....
- 5.9.4. თურმეობითი მეორის ფუნქციური დამკვიდრების
ისტორიული სურათისათვის

5.9.5.	კავშირებითი მესამის ფუნქციები.....	
5.10.	საერთო კანონზომიერების გარეშე მდგარი ზმნები	
5.10.1.	დამხმარე (მეშველი) ზმნები (ნ. ჭუმბურიძე).....	
5.10.2.	რთულფუძიანი ზმნები	
5.10.3.	შერწყმული ზმნები	
5.10.4.	მყარი ზმნური შესიტყვებები.....	
5.10.5.	დამხმარე სიტყვებით გართულებული ზმნები.....	
5.10.6.	ფუძის მონაცვლეობისათვის (გ. გოგოლაშვილი).....	
	5.10.6.1. მარტივი ფუძის მონაცვლეობისათვის.....	
	5.10.6.2. სუბლექტივიზმი მწკრივთა წარმოებაში.....	
5.10.7.	ფუძეთა ბოლოკიდურის მოკვეცა წყვეტილში.....	
5.10.8.	კერძო შემთხვევები	
	5.10.8.1. თავისებურება უამბობს ზმნის წყვეტილის ფორმისა	
	5.10.8.2. ვალ/ვედ/დი ზმნის თავისებურებანი.....	
5.10.9.	ანალოგიისათვის	
	ძირითადი ლიტერატურა	
	შემოკლებათა განმარტება	